M90

КЫРГЫЗ ССР ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
Терминология комиссиясы
АКАДЕМИЯ НАУК КИРГИЗСКОЙ ССР
Терминологическая комиссия

Ж. Мукамбаев

КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ДИАЛЕКТОЛОГИЯЛЫК СӨЗДҮГҮ

●

ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ КИРГИЗСКОГО ЯЗЫКА

Фрунзе 1972

АКАДЕМИЯ НАУК КИРГИЗСКОЙ ССР
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ

Ж. МУКАМБАЕВ

ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ КИРГИЗСКОГО ЯЗЫКА

I ТОМ

ИЗДАТЕЛЬСТВО «ИЛИМ»
Фрунзе 1972

КЫРГЫЗ ССР ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
ТЕРМИНОЛОГИЯ КОМИССИЯСЫ

Ж. МУКАМБАЕВ

КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ДИАЛЕКТОЛОГИЯЛЫК СӨЗДҮГҮ

I ТОМ

«ИЛИМ» БАСМАСЫ
Фрунзе 1972

Сборн. 4(5)2+494.577
4(03)
Ч90

Словарь охватывает лексический материал почти по всем диалектам киргизского языка. Каждая словарная статья снабжена иллюстративным материалом: поговорками, пословицами, загадками, меткими выражениями и пр. В словаре содержатся и сведения этнографического, исторического характера.

Издание представит научно-теоретический интерес и практическую ценность для исследователей киргизского языка, а также преподавателей Вузов и учителей школ, переводчиков и других работников печати.

Печатается по постановлению
терминологической комиссии
Академии наук Киргизской ССР

Ответственный редактор акад. К.К.Юдахин

Центральная научная
БИБЛИОТЕКА
Академии наук Киргизской ССР
383548

Киргиз диалектологу,менин окуучум,К.Мукамбаев жийырма жылдан бери диалектологиялык материалдарды иретке салып келе жатат.Ал өзү жазып чогулткан жана башка диалектологдор тарабынан жарыяланган материалдардагы лексикалык бөтөнчөлүктөрдү дайыма карточкаларга түшүрүп,жыйнап жүргендүгү мага эчактан эле белгилүү болчу.Көп жылдар бою тынбай иштегендиктин натыйжасында анын колунда ири эле кызык,ири эле бай материалдар топтолуп калган.Автор өзүндөгү укмуш сонун материалдардын ичинен лексикалык бөтөнчөлүктөрдү бөлөк топтоп,бөлөк жарыялоого көптөн бери иштеп жүрүчү. Автордун бул аракети мага жагып калды да,мен бул сөздүктү редакциялоого макул болдум.

Сөздүктүн көлөмү,болжол менен;100-120 басма табак болмокчу.Анын кириш сөзүндө автор диалектилик сөздөрдү:лексикалык,фонетикалык,морфологиялык,семантикалык,фразеологиялык диалектизмдер деп,бир нече түрлөргө ажыратып,алар жөнүндө абдан кеңири,толук жана так мүнөздөмөлөрдү берет. Кириш сөздө сөздүктүн маанисси,илимий жана практикалык баасы,материалдарды чогултуунун жана кайра иштеп талдоонун методикасы жөнүндө эң жакшы баяндоолор берилген.Редактор катарында автордун кириш сөзүндөгү пикирлерине кошумчалай турган ой деле менде жок өңдүү болуп калды.Айтарым эле бул: сөздүктөгү бай материалдар илимий жактан да,практикалык жактан да ага кызыккан бардык адамдарга,адабий тилди байытууга,окуу куралдарын жазууга жана жада калса ,окуучуларга да чоң пайдасын тийгизет.

Автор сөздүк жөнүндө:"сөздүктүн материалдары талибиз-

дин тарыхын изилдөөгө, диалект жана говорлордун атласын түзүүгө, адабий тил менен диалектилердин ички байланышын жана өз ара таасирин айкындоого, адабий тилди лексикалык жактан байытууга, терминологиялык процессти жолго салууга карата кеңири пайдаланылат ко деген ниетибиз бар" дейт. Чынн эле ушундай эмеспи. Эми мен буга бир олуттуу кошумча сөз айткым бар: бул сөздүк башталгыч класстарда эне тилди окутуу жана окуучулар үчүн окуу китептерин түзүүдө, жогору жакта айтылгандай, чоң көмөк берери шексиз. Муну түшүндүрөйүн: бир учурда мен мектептерде болуп "Алиппе" китебине окуучулар үчүн, ал гана эмес, мугалимдер үчүн түшүнүксүз болгон диалектилик сөздөрдүн коштулуп кеткендигин байкаган элем. Сөздүк мына ошондой кокустуктардан оолак болууга себепчи болот. Окуучулардын речинде адабий тилдин нормаларын мектептин босогосун аттаган күндөн тартып жолго коё баруу зарыл. Мугалимдер окуучулардын речиндеги жергиликтүү диалектилик өзгөчөлүктөрдү жакшылап билүүлөрү керек, антпесе диалектилик бөтөнчөлүктөрдүн туура эмес жактарына карай жигиликтүү күрөш жүргүзүүгө мүмкүн болбойт.

Жазуучуларды да унутуп коюу жарабайт. Жазуучулар көп учурда диалектилик сөздөрдү өз чигармаларында бир топ эле колдонушат. Анын жаман деле жери жок, бирок бир кемчилиги ошол диалектилик сөздөргө түшүндүрмөлөрдүн берилө бербегендигинде. Сыягы, алар өздөрү колдонгон сөздөрдүн баары эле адабий тилдин лексикасына жатат деп ойлошсо керек, ошон үчүн алар бул же тигил сөздүн диалектилик мүнөзгө ээ экендигин байкашайт окшойт.

Алсак; үкөк, какшык// шишик // качалан, шырдак // тур кийиз, жөнөл // учар, түтүк // увулдак, чогуу // үргүлөө, киргоол // тоого // товуз, ичке// мүкү, ширкет // сиркенек, жырга /күшөлө, көпүк // чөнүк, чийрак // шагдан, мама көз // жилкичи чымчык, чөлөк // чака, таркент // казанак, чаркап // үйөк, жоноо, чук, бөгүш, агыл, арда, сарала // ирге // танда, мээн // жолу ичеги, чап // сол, чапагай // ыологой, байто / байтама // чилгоо, кызыл иштан // доңкулдак деген өздүү сөздөр эле диалектилик лексика эмне экендигин айкындап турат. Мына ушул өздүү сөздөрдү башталгыч класстардын окуу китептеринде же жазуучулардын чигармаларында түшүндүрүүсүз колдоно берүүгө болор беле? Кок, дайыма боло бербес.

Бул сөздүктө те терендиги тилдин тарыхына, турмушка жетөлөп кете турган лексикалык материалдар бар. Бир нече мисал келтирейин. Алсак: агыл деген сөз /малкана, мал сарай деген маанисинде/ фонетикалык жактан, башкача айтканда, г-й тыбышына өтүшүнөн улам азыркыча айыл деген түргө ээ болуп калган. Тюркологдор үчүн бул жаңылык эмес, бирок кыргыз талчилери, тарыхчы жана этнографтары бул сыяктанган көрүнүштөрдү эсепке алуулары тийиш, анткени--илгерки көчмөө турмуш мал менен кындыктеш эмес беле. Мал болсо агылда турган. Ошондон улам малдын жайы болгон агыл менен айыл деген сөздүн ички катышы фонетикалык жактан да, семантикалык жактан да даана сезилип турат. Демек, мунун өзү--сөз тилдин тарыхынан, элдин өткөндөгү турмушунан кабар берет дегендикке жатат.

Эми чүк деген сөздү алалы. Мунун байыркы түрү--чүг.

Түндүк говорлордо чүүсү чубалды деген сөз бар.Мындагы чүү деген сөз эмне? Изи-чүүбү? Көрсө, чүү деген сөз байыркы чүг дегенден экен,ал сөз чүк түрүндө /ороочү мааниси/ ичкиликтерде сакталып калган.Ал эми ал ороочто сары так болбой коебу. Сары так чубалган ороочтон көрүнүп турса ооп эмеспи.Мына ошондон чүүсү чубалды деген түшүнтма келип чыккан.

Капал деген сөзчү? Түндүк Казакстанда Капал аттуу шаар бар.Көрсө,бул сөз кирпич деген мааниде ичкиликтерде сакталып калган тура. Ташкентке жакын бир кыштактын аты — Паркент.Албетте,бул иран сөзү /түштүк кыргыз говорлорунун айрым жеринде ал мүрзенүн казанагы деген мааниде сакталып калган/ кандайдыр бир өтө жер "эшен" же "касиеттүү" деп аталган адамдын көрүстөнгө коюлушуна байланыштуу сакталып калган.Бааридан кызыгы мында:"Тажикче-орусча сөздүктө" бул сөз кирген эмес,ал эми 1970-жылы жарыяланган "Парсы-орусча сөздүктүн" П томунда жогорку мааниге бир аз жакын болгон суу жеп кеткен жер,арык,сай деген түшүнүк берилген, бирок сөздүн кийинки маанисн ал жерлерде сакталган эмес да,кыргыз говорунда сакталып калган. Бул кызык эмеспи? Албетте, кызык.

Адабий тилде ардак деген жана андан жасалган бир топ сөздөр учурайт.Алардын түп уңгусу ичкиликтердеги арда /кисир эмди деген мааниде/ деген сөз менен байланыштуу экендигин көп эле адамдар байкоос албайт.

Мына ошентип,диалектилер менен говорлордогу өтө көп сөздөр:кийим-кече,үй буюмдары,тамак-аш, эмгек куралдары,

өсүмдүктөр,айбанаттар--канликтар ж.б. байланыштуу лексикалык байликтар сөздүктө мол чогултулган.Эми көп ошолордун ичинен кайсилары мындан ары жалпы элдик кыргыз тилинин лексикасына,адабий тилдин нормасына өтүү керек экендигин чечмелөөдө турат.

Фонетикалык жактан алганда говорлордогу ч//ц тыбыштарынын төп келиши бир кыйла кызык.Керге-Тал жана Баткен тараптагы "цайырцылардын" говорундагы "ц" чылдык /цеп/чеп/, цалгы /чалга/, келцу/келчу/, цецек/чечек/, кац/кач/, капан /качан/ ж.б./ сөздөрдө регулярдуу түрдө жолугушу сөздүктөгү материалдардан даана байкалат.Айрым учурдагы ч//ц тыбыштарынын төп келиши Талас,Чүй боорунда,көбүнесе,аялдардын речинде жолугары байкалып калат.Албетте,бул кубулуш бизди те түпкүрдөгу тилдик кубулушка--кыпчак /куман, половецтер/ тилинин өзгөчөлүктөрүнө алып барып такайт.Бул факт тилчилерди гана эмес тарыхчыларды да ой корутууга түртпөйт,анткени алар кыргыз элинин генезисине байланышкан көрүнүш эмес бекен?!

Кээ бир говорлордогу байыркы созулмалардын /кийинки жаңы "орун баскыч" созулмалардан башка/ учурашы да чоң кызыгууларды пайда кылат.Мисалы: хаары /карн/, аач /ач/, аалты /алты/, бееру /беру/, үзаак /үзак/, тоогуз /тогуз/ ж.б. сөздөрдүн жолугушу эмне үчүн бизди ойлонтпой койбойт? Бул өңдүү байыркы созулмалар менен ц тыбыш составында болгон сөздөр сөздүктө кеңири кезигет.Бул маселелер абдан кылдат байкоолорду жана атайын изилдөөлөрдү күтөт.Сөздүк мындай изилдөөлөргө жетиштүү материалдарды бере алат.

Биз археологдор үчүн каналдарды казуу,суу сактагычтарды куруу өң көп материалдарды бере тургандигин билебиз. Алсак,маркум профессор А.Н.Бернштам басма сөз жүзүндө чоң Чүй каналын казуу жүз жыл бою арак чогула турган материалдарды колубузга берди деп айткан эле.Ал эми турмуш-тиричиликте,чарбачылыкта,маданий булакта,демек тилде да чоң-кичинеси болуп жүздөгөн-жүздөгөн каналдар өтөт эмеспи.Алсак: помещик жана капиталисттердин байлыгынан ордуна эмгекчил элдердин байлыгынын келиши; жеке чарбачылыктын ордуна коллективдүү чарбачылыктын орун алиши; буурсундун ордуна трактордун келип чигиши; эмчилик-домчулуктун ордуна медицинанын гүлдөп жатыши,жалпы сабатсыздыктан туташ маданиятка жетишип,жалпы билимге ээ болуп,илгерки байлыктөө; боз үйдүн ордуна азыркы отургузган архитектуралык үйдө жашоо; илгерки узун кулактын ордуна радио,телефон,телевизорду урунуу өндүү ж.б. факторлор эмне деген өзгөрүүлөрдү алып келбеди. Бул өндүү бардык каналдардын коомго,элге тийгизген таасирлерин биз талдоого тийишпиз.

Азыркы шарттагы коомдук өзгөрүүлөр,илимий-техникалык өсүүлөр элдин турмушуна,демек алардын тилине да эбегейсиз таасир тийгизүүдө.Турмуштук эски укладдардын жоюлуп жатышына байланыштуу тилде да,демек анын диалектилеринде да миң-миңдеген байыркы сөздөр,түшүнүктөр,учкул афоризмдер, фразеологиялык айкалыштар улам барган сайын колдонуудан чыгып бара жатат.Алардын баары изсиз жоюлуп кетсе,кейиштүү иш болор эле.Кыргыз элинин мындан 50-100 жылдан мурунку өмүрүндө тилдик байлыктарынын көп жактары бизге белгисиз

бойдон түпкүргө түшүп кеткени эле жетиштүү эмеспи.Бул сабак болбодубу.Эми илим үчүн,келечектеги чеберелер үчүн азыркы кезде кол жеткен,балким өзүбүз угуп,бирок диалектилик мүнөзгө ээ болгон байлыктарды кагазга түшүрүп,мурас кылып койсок залалы болобу? Жок.Биз,тескерисинче,келечекки муундар үчүн тилдик—диалектилик байлыктарды чогултуп жыйноого,жарыялоого милдеттүүбүз.Муну унутуп калуу—келечектегилер үчүн айыпка калгандык болор эле.Биз диалектилик өзгөчөлүктөрдү тез чогултуп,тез жарыялоого шашылуубуз керек,Мына бул максатты жүзөөгө ашырууда доцент Б.Мукамбаев колунан келген чоң иште өтөдү.Анын түзгөн сөздүгү бул багыттагы олуттуу иштердин бири болуп эсептелет.Бул сөздүк кыргыз филологиясын гана байытпастан,жалпы тюркологияны да байыта турган салым болуп саналат.

Мамлекеттик сыйлыктын
лауреаты,профессор К.К.Юдахин.

СӨЗ БАШЫ

Профессор К.К.Юдахин мындан жийирма жыл мурда бизге окуган лекцияларында кыргыз диалектилери жана говорлору боюнча фонетикалык,морфологиялык,синтаксистик,лексикалык материалдарды топтоонун,иликтеп-изилдөөнүн,сыпаттап жазуунун кыргыз тилинин тарыхы,орфографиясы,орфоэпиясы,диалектологиясы өздүү ж.б. маселелери үчүн теориялык жактан да,практикалык жактан да чоң баасы болот деп айтар эле. Ошондо бул баалуу ишке болсо,биз ошого катышсак деген умутто жүргөнбүз. Тилегим ордунан чыгып,мен 1951-жылы пединститутту бүтүп, аспирантурага калмак болдум да,июль-август айларында Тажикстандагы Каратегинге /ал кезде Гарм области эле/ барып,жерге-талдык кыргыздардын ичинде жүрдүм.

Жерге-талдык кыргыздар "ичкиликтер" деп аталып,тил жагынан алганда диалектилик көп бөтөнчөлүктөргө ээ экендиги байкалып калды. Мен ал бөтөнчөлүктөрдү чогулта баштадым. Диалектилик өзгөчөлүктөр сөздөрдүн ар түркүн катмарларынан, тематикалык топторунан,семантикалык жүгүнөн,тыбыштык составынан,морфологиялык жасалышынан,таралыш чегинен,тарыхий-лингвистикалык себептери жагынан ар башка экендиги сезилди.Бул ишке өтө берилип кызыгып калдым да,диалектилик сөздөрдү учурай калган жерде жазып алчу болдум.

Адегенде эле баамга оркоюп,төмөнкүдөй диалектилик сөздөр урунуп жыйнала баштады: истик /исык/: истик нан /жаңы бышырылган нан,токоч/, истик тамак /көпчүлүккө арналып жасалган сорпо-шилеңдүү тамак/, кур истик /жайкы чөлдө,саратан/, сумду истик /1.исык буу, 2.арамдуу жер/; искаат /1.жыртым, 2.өкүнгөндө айтыла турган сыпдык сөз/; исвили

/адегенде кездемеге жол чийип алып,анан ар түркүн кооз жип менен сайылганга көптөнүн бир түрү/, ирөк/ро /өсүмдүктүн ати/, ирашан /жарык/, ираң /сыя/, пайвант /кийиштируу/, оймо илвирай /ала кийиз/, эне эшэ /эне уругу/, үч эш /чакмак таш ойнунда ташты үч-үчтөн топтоп алуу фазасы/ өздүү ж.б. сөздөр топтолду.

Өзгөчө сөздөр идиомалардан да, фразеологиялык туруктуу сөз тизмектеринен да, макал-лакап,жаңылмач,табышмактардан да жолугуп жатты. Алсак: эзгин бүрүн /кучактап өбүү/, эш музон /үлүл/, эдел кара /караан,эш,черик/, кара качкан киши /куучу/, ак чакыч /1.өсүмдүктүн ати, 2.ошол өсүмдүктүн ширесинен алынган сагыз/, топ ит талады /чакмак таш ойнундаги даги бир фазанын ати/, куйчунун кечиккенинден сүйүн; атасы жындынын бири—жынды,энеси жындынын бээри—жынды; ойногондо энем күштүм,чындаганда атам күштүм; өмөктөшкөн жоо күчат /макалдар/; тагай-түгөй табышмак,келде жатып кетүшмөк,жатып алып өбүшмөк /табышмак-күзгү/; аттан эгиз,иттен пас /өзөр/, дүнк кампир,дүнгөлөк кампир,кайда барса, эзиз кампир /чайнек/... ж.б.

Бул сыпатталган бөтөнчөлүктөр топонимдерде да,этнонимдерде да,антропонимдерде да кезигип турду.Мисалы: 1.Ашырты,Бүлөтү,Бүгүтү,Агач-Арт,Ак-Турук /"турук" деген сөз кайберендер кача албай камалып кала турган аска жер/, Баатыр-Турук,Тоңчак,Берик-Тал... ж.б. /топонимдер/; 2.актачы,кыдырша,бостон,тейит,човой,жаманак,чегитар... ж.б. /этнонимдер/; 3.Ширангүл,Шавистон /бул сөз тажик тилиндеги: шаб "түнү+стон "мекен" деген сөздөн/, Хасийэт /тах. хосят "жакты-

лык"/, Хүрнисоо /тах. хур "кыргал",үрөнисоо "турмуш"/,Сейли /тах. сайла "сейил"/, Рахима /түндүк говорлордо Ракыйма,Ыракыйма; бул "ырайым" деген маанида,Мындан Райымбек, Райымкул деген аттар да жасалган/, Нихол /тах. нихол "наал, кечет" /антропонимдер/ ж.б.у.с.

Албетте,жыш учурай турган бул өздүү өзгөчөлүктөр филологдор үчүн байкалбай калбайт эле. Мындай фактилар менен таанышып чыккандан кийин проф. К.К.Юдахин келечекте кыргыз тилинин диалектологиялык сөздүгүн түзүүгө материал топтоо зарылдыгын,анан сөздүктүн өзүн чыгаруу керектигин айтып кеңеш кылган болучу.

Мына ошол жылдардан тартып мен Каратегинде,Памирде, Алайда,Лейлекте,Баткенде,Ноокатта,Кара-Сууда,Өзгөндө,Советте,Сузакта,Базар-Коргондо,Ала-Букада,Жаңы-Жолдо,Таласта, Чүйдө,Ак-Талаада,Тоңдо,Жети-Өгүздө,Түптө ж.б. жерлердеги ондогон айылдарда болуп,кары дебей,жаш дебей ар кандай кесиптеги адамдардан диалектологиялык материалдарды үзгүлтүксүз жыйнап келдим.

Кесибиме жараша диалектологиялык экспедицияларды,практикалык иштерди,куроотук жана дипломдук жумуштарды жазууну уюштурдум. Булардын баары менин ишиме көмөк берип жатты. Кайсы бир об"ектилерге /Памир,Каратегин,Алай,Баткен,Өзгөн ж.б./ эки-үч жолдон кайра-кайра барып,иш жүргүзүлдү. Жыйырма жылдын ичинде эң көп материалдар чогулду. Анын үстүнө бул жылдардын ичинде тилчилер Г.Бакинова,Т.Ахматов,Э.Абдулдаев,Н.Бейшекеев,С.Кондучалова,К.Бакеев,Г.Төрөжанова,Ш.Жапаров,сыяктуу диалектологдор тарабынан бир кыйла монографиялар, илимий макалалар жарыяланды. Академик К.К.Юдахиндин "Киргизча-орусча сөздүгү", проф. Б.М.Юнусалиевдин "Киргиз диалектологиясынын программасы","Киргиз диалектологиясы" /окуу китеби/, проф.Х.К.Карасаевдин "Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү", проф. Б.Орузбаеванын "Кыргыз адабий тилинин калыптануу негизи",Э.Абдулдаев менен Д.Исаев редакциялаган "Кыргыз тилинин түшүндүрмөлүү сөздүгү", Э.Абдулдаев менен Ж.Мукамбаевдин "Кыргыз диалектологиясынын очерки", Ж.Мукамбаев менен К.Иманалиевдин "Памирдик-каратегиндик кыргыздарда" деген китеби жарык көрдү. Буларда али жалпы элдик тилге тарабаган диалектилик бир кыйла лексикалык жыш материалдар топтолуп, жарыкка чыкты.

Эми сөздүк түзүүнү ыкчамдатуу жана жарыялоо маселеси кезекке туруп калды.Бул идея профессорлор К.К.Юдахин,Б.М. Юнусалиев,Х.К.Карасаев,Б.Орузбаева,А.Жапаров,Т.Ахматов, доценттер К.Дыйканов,С.Иманалиев,Ш.Жапаров ж.б. колдоштор тарабынан колдоого алынып,иш жүргүзүлө баштады.

Албетте,диалектилик лексиканы жыйнап,изилдөөнүн маанисин чоң.Диалектилик сөздөрдүн сөздүгүн жарыялоо менен биз мектептерде,жогорку жана педагогикалык окуу жайларында окуган окуучулар менен студенттерге /филологдорго/, тил жана адабият мугалимдерине,филолог илимпоздорго,жазуучуларга,басма сөз кызматкерлерине, ал гана эмес, тарыхчы,этнограф,фольклорист,методист өндүү кызматкерлерге эне тилдин диалектилик байлыгы менен таанышууга,илимий изилдөөлөр жүргүзүүгө,практикалык маселелерди чечүүгө чоң көмөк кылабыз деп ойлойбуз. Бул сөздүк түркологиялык изилдөөлөргө да,өзгөчө түрк тил-

дерининн диалектилерин,лингвистикалык географиясын, лексикалык талдоолорун,тарыхый-салыштырма пландагы изилдөөлөрүн ишке ашырууда да аздыр-көптүр жардам берет го деген ниеттебиз.

Жыйналган лексикалык материалдардан тилдик фактылар жергиликтүү элдин турмуш-тиричилиги,тарыхы,каада-салты менен эриш-аркак байланышта экендигин даана байкайбыз.

Деги диалектилик лексика дегенибиз эмне?

Диалектилик лексика /сөз/ деп жалпы элдик тилге бирдей тарабаган,тараса да тыбыштык составы,морфологиялык түзүлүшү,семантикалык маанисн,сөз айкалышы,фразеологиялык тутуму жагынан айырмаланган же бир жерде айтылып,экинчи бир жерде колукпаган сөздөрдү айтабыз. Мисалы: кайтарма /күрөшкөндө колдонулуучу иштин бир түрү/, битке /бир аз/, бөлүмчү /бөлүштүргүч/, эки тер /чакмак таш ойнунда таштарды экиден алуу фазасы/, чакчак гүрүм /бир кур адамдардын чогулушуп,тамашалашып,тамак ичип,ооз-зоок курушу/, чакар /топ, үйүр/, чандүлөч булак /кичинекей гана оюкча боордон сизилып аккан булак/, чөнделеч /жылкычы кучкач.Бул чымчыкты жаз алды менен биринчи көргөндө жергиликтүү адамдар "былтыркы көргөн чөнделеч быйылга чейин өлбөпсүң" деп таш менен уруп куушат/, чакча камчы, кырма камчы,сүйсалма,ашырык /камчынын түрлөрү ж.б.,жерге-талдык материалдардан/.

Чүччү /эчкини айдаганда айтылуучу сырдык сөз/, ых /эшекти темирип бастырганда айтылуучу сөз/, шороп-шороп /үй, топоз,төөнү сугарганда айтылуучу сөз/, чыхх-чыхх /төөнү чөгөргөндө айтылуучу сөз/, чүгө-чүгө-чүш /түбөй-түбөй/, чөгөлөп-чөгөлөп /төөгө карата айтылуучу сырдык сөз/, үй /чочуганда айтылуучу сырдык сөз/, ыых /эзликтегенде айтылуучу сөз/, папа /калжакай,ичкий/, өөлвөй /адамды эзликтегенде айтылуучу сырдык сөз /шоорваз /коопас/, ойлойлой /танданып калганда айтылуучу сырдык сөз ж.б., баткендик материалдардан/.

Эркелад /алгач,мурун/, этек /алжапкыч/, изибайран /изи-чуу/, кеч крнок болгомбуз /кеч үйлөнүп,кеч бала-чакалуу болгомбуз/, куу казык /балдардын ойнунун бир түрү. Мында жерге казык кагылып,ага курлар улаштырылып байланып,түбүнө баш кийимдер жыйылып,ани бирөө коруп,калганы ала качууга аракет кылып ойношот/, майлама /май жупка/, энечик /чикиттин узун таягы/, боздук /жаш улан/, мәрек эгер /келим менен чапталтырып курап жасаган эер/, каптама эгер /тери каптаган эер/, истарах /туяк тегиздөөчү курал/, кудаа ырамат /дүлөй/, чиркык /курак/, чалкар /малкана/, чөмбөр /чекеге байланууучу жоолукча/, жиндигалай /куйрмак/, чоксары /чептүн бир түрү/, гәрә /таблица ж.б., өзгөндүк материалдардан/.

Элибиздин тили XX кылымга чейин кеңири түрдөгү жазма адабий тилге айлана албай,оозеки сүйлөнүп,географиялык жактан ар кайсы территорияга тарап,тарыхый жактан ар кайсы тилдердин таасирин ар түрдүү даражада көрүп жана ички спонтандык өзгөрүүлөрдүн ар кыл шартина: тарыхый-этникалык,чарбачылык, этнографиялык,географиялык ж.б. шарттарына байланышып келгендигинен улам диалектилик кат-кат бөтөнчөлүктөрдүн болушуна себепкер болгон.

Алсак: билезук /билерик, сал.[1]: МК.,бкыпч. билезук; ккалп.,каз. билезик[2]/; конгучка /кашка беде,сал.: бкыпч. йонча; ккалп.,каз. конгишка/; екче /етуктун такасы, сал.: бкыпч. егче; ног.,ккалп.,каз. окше "согончок"/; бей,бейу /чалп, сал.: бкыпч. бүй; тур. бей; башк. бейе; ног. бий; каз. буйи/; угрен /үйрен, сал.: бкыпч. угрен; МК. егрен/; агин /ийин, сал.: бкыпч.,МК. агин/; йак,кой /май, сал.: бкыпч.,МК. йаг; кум. йав/; тиз /тизе, сал.: бкыпч.,кар., ног. тиз/; куйаш /күн, сал.: бкыпч.,МК.,кар.,ккалп. куйаш; тат.,башк. колш; ног. кыяс/; инан /ишен, сал.: бкыпч.,МК., ног. инан; кар.,тат.,кум.,ккалп.,башк. инан; каз. нан/; исин /иси, сал.: бкыпч. исиц; МК. исин; ккалп.,каз. исин/; кечат /кечүү,сал.: бкыпч. кечүт/; хийде /хийде, сал.: МК. йигде; ккалп. хийде; монг. йигида/; сегет /бул сөз жердин ати катары "сегет,сегетту" деген түрде учурайт. Сал.:бкыпч. сүгүт. МК. сокут "тал"/; сийыр /үй,сал.: бкыпч. сагыр; кар. сигир; ккалп. сийыр; каз. сыыр/; шошек /борук,сал.: бкыпч. шишек; башк. шошак; каз. исек/; сурук /үйүр мал,короо кой, сал.: бкыпч. сурүг. МК. сурук/[3] ж.б.д.у.с. диалектилик сөздөр ичкиликтер /түштүк-батыш/ диалектисинде байыркы кыпчак, казак тилдеринин өткөн замандардагы этникалык составындагы

1. Кыскартылган сөздөрдү тарттуу белгилерден карагыз.
2. Башка тилдеги сөздөр типографиялык тартка байланыштуу кыргыз орфографиясы боюнча берилди.
3. Байыркы кыпчак тилиндеги сөздөр А.К.Курышхановдун "Исследование по лексике" тюркско-арабского словаря" /Алма-Ата,1970/ деген эмгегинен алынды.

миграциялык ошуулларга байланыштуу орун алгандыгы көрүнөт.

Ал эми кыргыз тилинин түндүк диалектисинде ичкиликтерге тарабаган,бирок казак тилинин чигил говорлоруна бирдей тараган лингвистикалык географиянын аймактык белгилери үчүн кызыктуу болгон сөздөр жолугат. Мисалы: ичмек /каз. ишек. Бул сөздөн улам диалектиде "Ичмекбай", казак говорунда "Ишпекбай" деген антропоним учурайт; кечил /каз. кешил. Бул сөз монгол тилинде "монах" деген маанide айтылат. Андан кыргызча Кечилбай, казакча Кешилбай дёген ат пайда болгон/; улар /канаттуунун ати/; бертме /таруу, каз. бертпе "каша"/; келегей /каз. килегей "каймак"/; желетке /каз. зелетке/; козуга /каз. козга/; тургай /каз. тургай/; абдыра /каз. абдир, монг. авдар/; көрпө /каз. көбір,монг. хөвөр/; катарлу /каз. катарлы/; бул /каз. бул "ткани"/; кутма /кайырмак, каз. кутма/; мискей /каз. мескей/; чермий /каз. пермин "кичине/; тантыра /каз. тандырау/; жала кил /каз. жала кой/; делбетап /каз. делбетап/; шалгам /каз. шалгам/; чиби /каз. шибі/; сеңир /тоо/ /каз. сеңгір, монг. цонгор/; тырдай /жиланач, каз. тырдай болу/; чейрек /каз. шерік,ширек/; булгаары /каз. булгары/; талан /каз. табан/; омай,омей /каз. амай/; куртук /кар/ /каз. куртик/; конурсу /каз. кеңсір/[1] ж.б.д.у.с.

Ал эми Баткен районундагы "пайырцы" деп аталган илгер-

1. Казак диалектилерине байланыштуу сөздөр К.Болатовдун "Восточная группа говоров казахского языка и ее отношение к литературному языку" /1970/ деген авторефератынан алынды.

ки заманда нойгуттарга кирген топтун говордук бөтөнчөлүгү карап көрсөк, анда байыркы тилдин сакталып калган бөтөнчө изин көребүз: цирак /чирак,сал.: карб.,азб. цирак/; цигиш /чигиш, сал.: азб.,бард. цигиш/; цойун /чокын, сал.: карб. цойун; тат. цойын; азб. цугун/; цац /чач, сал.: карб.,тат. цац; азб. сац/; цап /чап, сал.: карб.,бард. цап/; цай /ча сал.: азб.,тат.,бард.,монг. цай/; ац /карб.,бард. ац/; целек /челек, сал.: карб. целек/; кец /кеч/; бээру /бэрү, сал.: түрк. бээри/; төөрт /төрт, сал.: түрк. дөөрт/; үүч /үч, сал.: башк. вүч/ к.б.

Ал эми: лаазы /дунг. лацзяо/; хозу /дунг. чхоцзы/; кан,кец /дунг. гуан цза/, жин /дунг. чжун/; бэзоей /дунг. байцай/, шээтай /канка/ дунг. гуан цзи/; дадуу /дунг. дадоуэр/; пунтозу /дунг. фунчезе/ к.б. сөздөр Нсык-Келдүн Кети-Өгүз районундагы айрым айылдарга дунган тилинен тараса, ашпузук /уйг. ашпузул бул сөз түрки тилиндеги "аш" жана китай,дунган тилиндеги "фузул"-ашкана,столовая-деген сөзүнөн жасалган /; кезмал /уйг. гезмал/ дагар /кап/ /уйг. тагар/; хацхал /уйг. жанжал/ к.б. сөздөр уйгур тилинен өткөн.

Арга /монг. арга/, бацик /монг. бадаг "кичка ир"/, бакшы /монг. багч "мугалим,уста"/, дасы /монг. дасах/; домчу /монг. домч/; дүн /монг. дүн "жалпы сан"/; эмчи /монг.эмч/ кашаа /монг. хашаага/; албан /монг. албан/; капчигай /монг. хавчигай,хапшигай/ к.б. сөздөр монгол тилинен оош кирген.

Тажикстан менен Өзбекстанга жакын же аралаш жашаган кыргыздардын говорунда өзбек-тажик тилдеринен оошкон сөздөр да көп: ынтымас, ылтымас /өзб.,таж. илтимос/; илата /өзб.,таж. латта/; илазым /өзб.,таж. лозим/; гөрдиш /таж. гардиш/; жым-жым /таж. жим "күм-жым"/; гала-гала /таж. гала "көп,топ"/; аллайбы /таж. алла-гүй/; әр-әр /таж. ар-ар "эшекти кийкиртүү"/; эттеним,эттеңээт /өзб.,таж. аттан/; гиз-гиз /таж. гиз /"ирсайып ооз ачуу,тишин көрсөтүү/; истама /таж. истам/; ирасса /таж. расо/; инсап /таж.,өзб. инсоф/; астар /өзб.,таж. астор,астар/ к.б.

Кашкар тараптагы кыргыздарда кыргыз адабий тилинде учурабаган,же мааниси жана тибиттик составы жагынан айырмаланган сөздөр бар: авалы /үй/; ансыз /сезимсиз/; агыл /кой короо/; агылга /жайыт/; ада /түгөнүү/; азант /адат/; адейи /атайы/; аниги /алиги/; адийе /көрүндүк/; адыны /судуу/; арваста /калтыра/; абхары /жабалакта/; абдал /бууросун/; ацирка /таңдан/; авигий /аксакал/; авир /буурул/; ахык /дөөпүрөө/; ахын /абысын/; азгын /жорго/; апичий /ак чүч/; асипсиз /алепсиз/; азым /улуу/; атакей /абаке/; азиретте /баркта/; азит /азгыр/; айры /аары/; айык /ачу/; айкылат /ариздан/; акыр /акырын/; апамсаат /алекиссат/; албын /оору/; актар /уюмуш/; алдар /алдамчы/; алаңгер /кийроо/; алкынт /тебелет/; алчий /мителик/; алвек /кариз /; албыр /кычкач/, ани /эмне үчүн/; анык /кыттан/; анкар /кемсинт/ к.б.д.у.с.

Мына ушул эндүү жогоруда көрсөтүлгөн жактылар элдик оозеки тилде,анын диалекти,говорлорунда байыркы замандан калган этникалык диалектизмдердин калдыктары менен катар кийинки мезгилдерде пайда болгон территориялык диалектизмдердин көп корунуштору бар экендигин айгине кылды.

"Кең асыл жерде, сөз ақыл элде" деген макал бар. Ошонун сыңарындай журт ичинде, элдин тилинде алиге кагаз бетине түшөй, түшө да ар кайсы китептерде чаржайыт жүргөн сөздөр арбын, аларды бир китепке—диалектологиялык сөздүкко топтоо керек эле. Кийинки жылдары мен бул ишке бел байлап, акад. К.К.Юдахиндин сөздүктү редакциялоого берген макулдугу менен иште жарыялоого киришкам. Аны бөксөсү менен өкүгү болсо калк көрөр, алектен өткөрөр, сын берер, ошентсе бара-бара ал ишти жетилтип кетүүгө болот деп ойлойм.

Сөздүктөгү материалдар тилибиздин тарыхын талдоого, диалектилик, говордук атластарды жарыялоого, адабий тил менен анын диалектилеринин ортосундагы ич ара катыштарды аныктоого, адабий тилдин байышына көмөк көрсетүүгө мүмкүнчүлүк берет деп ниет кылабыз.

Ошентсе, ар кыл мазмундагы терминдерди тактап, андан ары өркүндөтүүдө алдык сөздөрдү терман катары пайдаланып кетүүгө чоң пайдасы тиймек. Мисалы: желек /кененин бир түрү/; пүтөн новыш /сайманын бир түрү/; бакана /тепкич, татыныш бут баса турган туура жыгач/; казык аяк /боорунда ачасы бар, ага бут коюп баса турган шыргый жыгач/; зувала /нан, кесме жасоо үчүн ийленип тоголок-тоголок кылган камыр/; кошкана /тойдо сыйлуу адамдар отуруп урмат көрө турган үй/, нагара /музыкалык аспаптын бир түрү/; оууловуч /капастагы бөдөнө, кекиликке суу куюп берүүчү идиш/; боркок /үйлү эмбесин үчүн музоонун мурдуна кийгизилүүчү тор:: кеп/; чүйкө /ич оорунун бир түрү, түйүлүп ооруйт/; кемпир чач /саздак жерде өсүүчү өсүмдүктүн ату/; салык, дөң, дың /унаага жүк

артуунун түрлөрү/; кызыл от /өсүмдүктүн ату/; наал /алы мөмө байлай элек, бирок жетилип калган жемиш өсүмдүгү/, бото мойнок /өсүмдүктүн ату/; кыркма /мал оорусунун бир түрү/; кыйкан /"чаканбеш" ойнунда кыршан үзата тигилген таштар/; көптүрмө /сүтке көптүрүлүп жасалган, акталган таруу же буудай тамак/; колго түшпөй /оюндун ату/; чаң /ооз комуздун бир түрү/; кайнатма, кыям /варенье/; айуу чөп /өсүмдүктүн ату/; түр /мүчөгө бөлүнүп коюлган чийкилей эт/, таңдай, ува /жылкы оорулары/; күлөө /үй, музоо, төөнүн тил оорусунун бир түрү/; алсанар /канаттуунун бир түрү/; эмек /тогуз коргол ойнунда үй-үйгө салына турган коргол/; алдеңден-алдеңден ал чабар /оюндун ату/; албөөлү, албоолу /жемиш өсүмдүгүнүн бир түрү/; эрва, эрбаасын /өсүмдүктүн ату/; эвелек /өсүмдүктүн ату/; кашалтыр /балыктын бир түрү/; козу көч /узак, алыс узабаган көч/; эмил /өсүмдүктүн ату/; газчөп, серап, айван, пешкаары /үй курулушунун терминдери/; тире оюу, килем оюу, казан кулак оюу, балан оюу, салынай оюу, алабакан оюу, тамак оюу /шырдактын оюларынын аттары/; таң, түура тилик, ойыо, көзөнөк, түйме, чек, солок, кесик, сырга, тончу, пышак, кумурска, канжыга, кез, сыпырги ж.б. /эн, чек аттары/; тикме эөр, калмак эөр, саяк эөр, анжыян эөр, кокон эөр, ойыо эөр /эөрдүн түрлөрү/; сүт эмалак, боз чаңгыл, теке чакыч /өсүмдүк аттары/; ыйман тал, самбил тал /талдын түрлөрү/ ж.б.д. у.с.

Көзде дублет—варианттарды семантикалык дифференциал аркылуу бир түгөйүнө бир маани, экинчи түгөйүнө башка маани берип, экөөнү тең болек-болек сөз катары колдонгон учурлари-

биз бар. Мисалы: дөбө "холм", төбө "макушка"; улоо /жүк жүктөй турган же мине турган мал/; унаа /ат-араба,минигич мал/; эреже "правила", эрезе /илгери чигарылып келген өкүм, токтом/; озуу "тыгчтык", үзүү "жиргал" к.б. Ушул үлгүгө салып,көздө лексикалык дублеттердин кай бирлерин бирине бир маани,экинчисине дагы башка бир маани берип,адабий тилге сиңирүүгө да болор эле. Мисалы,адабий тилде кол менен буттун салааларынын учундагы сөөкчөнү "тырмак", анын учуна чыгып,кийин алынып салына турганын да "тырмак" дейбиз. Ал эми диалектилерде биринчи учурда "тырмак",экинчи учурда "тырнак" делет. Эмне үчүн мына ушул маанилик дифференциянын үлгүсүн колдонуунга болбойт? Же оруска "варежки","перчатки" деген эки башка атоону "мээлей" деп алып жүрөбүз. Эмне үчүн бул сөздөрдү диалектилердин эсебинен биринчи учурда "кол кап",экинчи учурда "мээлей" деп атоого болбосун? Менимче, болор эле. Дагы бир мисал."Услужливый" дегенди—элгенчи, "фарфоровая тарелкани"—чыны лакепче,"фарфоровая чашкани"—чыны кесе,"фарфоровий чайникти"—чыны чайнек,"рисовая молочная кашаны"—ширин күрүч ж.б.д.у.с. сөздөрдү диалектилердин эсебинен /элге бүтүндөй болбосо да,белгилүү аймакта тараган сөздөрдү/ колдонууга неге болбосун? Менимче,болот. Бул өңдүү сөздөр ары бат тарап,ары тез сиңет го! Ушул аспекттен караганда тил маданияты боюнча иш жүргүзүүчүлөр үчүн да сөздүктүн көмөгү чоң болмокчу,аларга бай материал бермекчи. Бул сөздүк башка типтеги сөздүктөрдү,алсак,түшүндүрмөлүү сөздүктү;котормолуу сөздүктү, фразеологиялык сөздүктү,этимологиялык сөздүктү,омоним жана синонимдер сөздүгүн түзүүдө,

текстологиялык иштерди жүргүзүүдө да белгилүү дарамет пайдасы тиймекчи.

Бул сөздүк адабий тилдин лексикалык,орфографиялык,орфоэпиялык жактан унификацияланышына да,филологиялык изилдөөлөргө да өбөлгө бере алат деп ойлойбуз.

Адабий тилдин негизги—ички баюу булактарынын бири диалектилик,говордук лексика экендигин эске алып,айрыкча,терминологиялык лексикалар такталуу,толукталуу процессин өз башынан өткөрүп жаткан кезде биз диалектологиялык сөздүктөгү материалдарга кунт коюп мамиле кылууну күтөр элек.Кээ бир колдоптор диалектилик лексиканын кайсы варианты адабий тилге кирүү керек экендигин,этимологиясын көрсөтүп,кай бирлерине тыбыштык жана семантикалык "түзөтүүлөрүн" киргизүүнү сунуш кылышты. Бирок ал максаттар сөздүккө коюлбагандыктан, аны ишке ашырууну туура көрбөдүм. Анын себептери төмөнкүдөй болду: биринчиден, автор бул же тигил сөз адабий тилге тенип кетүү керек деп көрсөткөн менен да турмуштун өзүндө ал сөз адабий тилге кээде сиңип, кээде сиңбей калышы мүмкүн. Экинчиден, андай учурда автордук татымга карата суб"ективдүүлүк кетип калышы да ыктимал, бул маселенин чечилиши жүртчулуктун өкүлдөрү менен жүзөгө ашыш керек деген ойдо болуп, турмуштун өз сабагына жол болсун дедим. Үчүнчүдөн, этимологиялык талдоолорду /айрым бир учурда болбосо/ атайын жүргүзгөнүм жок,анткени ал өзүнчө сөздүктүн милдети, анын үстүнө филологиялык атайын камылгасы болбогон адамдар кээде сөздөрдүн тегин карап алып,анын турмуштук зарылчылыгына, илимий маанисине,эл ичинде тарап-бутактаганына карабай,тиш-

ны эффектиге назар салып,кол булган "кайдагы жок сөздөр" деген ойдо болбосун дедим, анан даги башка тилдердин диалектологиялык сөздүктөрүндө бул принцип колдонулбагандигин эске алдым. Төртүнчүдөн, адабий тилдин нормасына илайыкташтырып,кандайдыр бир "түзөтүүлөрдү" киргизүүнү такыр эле алгылыксыз деп ойлодум. Өзгөчө, составында "ө,өө,ҳ,х,ң,в" өздүү тибиштары бар сөздөрдүн адабий тилдик варианттарын көрсөтүүгө макул болууга илайык келбеди.Себеп дегенде,анда "касалмалуулукка",об"ективдүүлүктөн четтөөгө барып калуу да мүмкүн эле. Демек, эмне кылышым керек? Же "түзөтүү" бербешим керек эле,же кара өзгөйлөнүп ал "түзөтүү" принцибин колдонуп,сөздүккө бир кийла баш-аламан ишти киргизишим керек болучу. Мен "түзөтүү" принцибин колдонбодум дедим.

Мындай учурда менин кай бир оппоненттерим,өзгөчө составында "ө,өө" фонемасы бар сөздөрдү адабий тилге өткөрүүдө чатак туудурбас экен, ал качандыр бир учурда кыргыз диалектилеринин жөнүн, диалектологиясынын тарыхын билбеген бирөөлөр "диалектиде "ө,өө" тибиштары болсо,аларды адабий тилдин тибиштик составына киргизүү керек" деген маселе коюп,адабий тилдин унификацияланган тибиштик нормасын бузууга бел байлап жүрбөсүн деп чочулаштат. Менимче, эч качан андай болбойт, анткени "ө,өө" тибиши диалектилик кубулуш. Эгерде бул тибиш жөнүндө сөз болсо,анда диалектилик башка кубулуштар жөнүндө да сөзсүз айтууга болор эле.Андай болгондо адабий тилдин калыпка милдеттүү нормасын эч качан иштеп чыгууга мүмкүн эмес, тил маданиятын бийиктетүү да кийиндейт. Адабий тилдин орфографиялык негизи да бузулар эле. Демек,мунун өзү

"ө,өө" тибиштарын урунбай эле жаман келген адабий тил анчейин деле андан ары жалпыга толук мүмкүнчүлүгү бар экендигин көрсөтүп тургандыктан, ал жөнүндө маселе коюу, же кооптонуунун буюмсуз болуу--негизсиз жана келечексиз иш экендигин атайын эскертким келет.

Диалектилик сөздөрдү ар түрдүү аспектиде: диалектологиялык максатта,тарыхый диалектологиянын аспектисинде, лингвистикалык географиянын көз карашында, синхрондук жана диахрондук процессте, региондук масштабда,айтор, тарых, мезгил жана мейкиндик багытта түрдүүчө жол, түрдүүчө максат жана түрдүүчө метод менен изилдеп,талдап,үйрөнүп иликтесе болот. Лексикалык өзгөчөлүктөр,албетте, изоглосстук, башкача айтканда,ареалдык метод менен жазылып алынып, филологиялык талдоодон өтөт. Алар,мисалы,диалектилер менен говорлордун тарыхын жана таралыш чегин,алардын структурасын аныктоого көмөк берет.

Албетте,диалектилик же говордук чек катып калган линия болбостон,өткөөл жана толкун сымал зоналык көрүнүшкө ээ болуп, кеңдиги жана меридианы жагынан кичине чейректен тартып ондогон, а балким, жүздөгөн километрге чейин созулуп кетиши ыктымал, бирок ошол зонанын ичинде диалектилик өзгөчөлүктөрдүн пучогун түзгөн уюгу--ядро болот. Диалектология алынып диалектилик өзгөчөлүктөрдү талдай турган жана аныктап бапдай турган илим болгондуктан, ал лингвистикалык география үчүн,анын кеңири,терең жана жалпылагыч мүмкүнчүлүгүнө дацгыр жол ачып берет, өбөк болот. Демек,мында да диалектилик лексика чоң ролүн ойнойт. Ошон үчүн биз бул

керде,кээ бир тилчилердин диалектилик сөздөрдүн классификациялык түрлөрүн баяндоо жөнүндөгү сунуштарын эске алып,өтө кеңири болбосо да алар жөнүндө жалпылап айта кетебиз.Алдын ала айта турган нерсе бул: диалектилик лексиканы классификациялоодо диалектолог тилчилердин классификациялык принциптерин эске алып,сөздөрдү бир нече түрлөргө бөлүп карайбыз[I].

I.Фонетикалык диалектизм. Мындай сөздөрдүн тобуна диалект,говорлордун тибиштик нормасына туура келген,же тарыхий ареал жагынан өзгөчө тибиштик түр менен сакталып калган сөздөр кирет. Алар да ич ара бир нече топторго бөлүнүп каралышы мүмкүн. Мисалы: а/ түндүк, түштүк-чыгыш, түштүк-батыш /ичкилик/ диалектилеринин ич ара тибиштик нормаларына /с/з; а,е,ө//э; п/б; к/х,г; ч/ц; байыркы созулма жана азыркы кыска үндүүлөрдүн же азыркы созулмага диффтонг менен үнсүз - дөрдүн туура келиши өздүү ж.б. көрүнүштөргө/ байланыштуу фактылар: чөгөт//чөмөт//көөт; чөйчөк//чөвчөк//чөөчөк; чөмөгөн //чөнгүн//көөгүм//көөгүн; пацыз//пацыс /чырак/; чылдырман // чылдырман; чылтөн//чылтөн; чымелдирик//чымелтирик /кээ бир жерде бул капаттуу "көк шалкы" деп аталат/; чөңгөл /чөңгөөл чексе//чекөө; чекмен//чепкен; чүчүлдай//чүчүлдак//чүүлдак; чоң //цоң /цоң болсоң да жиланды өлтүр,дарахты өстүр -макал/;

I.А.В.Калинин, Лексика русского языка,М.,1966,стр. 122-130; сб."Слово в русских народных говорах";1968; фонетика современного русского литературного языка, Народные говоры", М., 1968, стр.131-196; Ф.А.Абдуллаев,Диалектал лугат тузиш принциплари хакида,"Узбек тили ва адабиети", 2,1966; Н.Мукамбаев, Киргиз тилиндеги жалпы алдык жана диалектилик лексикасы,"Киргизстан Маданияты", 89 /142/,24-сентябрь, 1969-жыл ж.б.

чөт//цөт; чөл//цөл; чөкүр//чүкүр//кичүр//цөкүр; кылыч//кылыц /кырда кылыц жаркырайт -табышмак:тегенин муйузу/; күч// күц; чык//цык /курук жерден эрт цыкпайт -макал/; чөп//цөп; чүкүрмө//чүүрмө /кечеттун бир түрү/ ж.б.

б/ Тибиштик составынын айырмачылыгы диалекти,говорлордун азыркы нормасына туура келбестен,байыркы көрүнүштү же коңшу тилдердин таасирин, ал гана туруун илгерки этностук издерди сактап учураган фонетикалык диалектизм сөздөр:чырва//чырма; чыпалак//чынчалак//чыпанак//чымчалак; чүргөк//көргөк; чүрөк//чүрек; чиркей//чирикей//чүркөй; чүпүрөк//чүрпөк// чүперек; хүүт//чүүт; чүкүрү//чүкүрдүк//чүкүлү; чүлдүй//чүлкүй; чүкүлдүк//чүкүлүк; чүцкүр//чүкүр; чылгоо//чүлгөн//чүлгак//чүлган; чүрка//чүра; чөөлмөк//көөлөнөк//бөөлмөк//чөөл//чөлмөк; көпчүк//чөпчүк; чыбык//чүбүк;чөккич//чөкич//чөкүч//чөкит; чөмө//чөма; кемирчөк//чемирчөк; чөрмий//чөрний /чиптама/; чечөк//чечөкөй /гүлдүн түрү/; чөлкөм//чөлкөмө; чик//чиге//чика//чүгө; шимүүр//чиимгит; чотол//котору; чорол//орол; чоңу//чоңур//чотур; чоз//коз; чоку//чоко//чого /чоң эне/; чолпу//молпу; чолток//молок; чомолой//чомелей//чомөлө; чуткону//чуткону /кээ бир жерде "хайра" деп аталат/; чөнтөк//көнтөй//чонтой; чөцкө//көцкөй //чөцкө//чойунке ж.б. Бул сыяктуу өзгөчөлүктөр "лексико-фонетикалык диалектизмдер" же "лексикалык дублеттик диалектизмдер" деп да аталып жүрөт.Айтор,кандай аталса да бул өздүү көрүнүштөрдүн себебин ачуу үчүн аларды билүү керек,каттоо керек. Демек,ошол үчүн алар да сөздүккө өз-өз орду менен киргизилди.

2.Морфологиялык диалектизм. Сөздүн уңгусу бир эле сөз

боло туруп,бирок ар кайси диалект жана говорлордун традициясы боюнча ар кыл мүчөлөрдүн жардамы менен ар башка жасалып учураган сөздөр "морфологиялык диалектизм" деп аталып, белгилүү бир изоглосстук чектерге тарап жолугат.Алардын кайси бир арсалдары көздө территориялык гана мүнөзгө ээ болбостон,этностук мүнөзгө да ээ болуп кезигет. Морфологиялык диалектизмдер диахрондук жана синхрондук жактан, ал гана турсун,структуралык жактан да эң баалуу материалдарды бере алат. Мисалы: чымчык//чымылдырык; чувалчан//чувалчык /ал көз бир жерде "сөй жыган//сой жыган,сөзлжан,кызыл курт,жок келим" деп да аталат/; чикит//чекилик//чикилик//чукалак//чилдик//чикилдек//чикилме//кавалакей//чикитмей /көз бир жерде анын "чапмай,чикитмей,кургыз чикилдек,илме чикилдек" деген түрлөрү бар/ //чигене//чикк//чикелдек; такырчак//такырчан /такырчан жерде таз ойноор -табышмак: күн/; анжай//онжака; чыркап //чирканак//чычкырканак; чылмышкаак//чылмышкаак; чымылдак//ынамалай /чайдын кумжак башы/; чын//чынжыр; сасык тумоо//сасытмоо; ойла//ойлагуч; кургак//кургун; качкаак//качак//качаанак, кчкаак//кчаанак; кутаак//кутаанак; кулгаак//кулаанак; кеңче//кеңирче; кетпек//кетпенек; басаак//басаанак; кылуу// кылык /тоңдуң кылыгын агеси билет -макал/, майда-чайда//майда-чайда; ашпоз//ашпозчан; ашкоо//ашкоо//ашкат; тунгуч//тунгуйок; ачуу// ачыгтыгы; ашык // ачыгынчак; ашыл// ашылтын //ашылык; ачыл// ачылдыр; ачалак//ачакей; ойноо//ойнок /ойноо ойнок// ойноо ойнок,ойноо ойнок//ойноо ойнок,ойноо ойнок//ойноо ойнок х.б. -ойноо түрлөрү/; селкинчак//селкинчек//селкинчек жаңы// селкинчек, ашкай//ашкайбас х.б.

3.Лексикалык диалектизм. Калпы элге белгилүү болгон реалийди /буюм-тайым,зат,кубулуш,элес,үн,ички-сезим,кыймыл,оң-түс,сапат,тулку ж.б./ жергиликтүү сөздөр менен туюнткан учурлар көп жолугат.Ошол сөздөр кандайдыр бир синонимдик катарды түзбөнсүйт. Алар тилдеги сөздөрдүн"лексикалык диалектизм" деп аталган тобун түзөт да,жергиликтүү диалектилерде чоң мааниге ээ болуп,көп учурда алардын бир варианты /көздө бир нечеси да/ адабий тилдин лексикасына өтүп кеткен болот.Буул бири-бири менен тецтайлашкан сөздөр региондук жактан белгилүү бир изоголосстук мүнөзгө ээ болуп,көздө "сөздөрдүн географиялык варианты" деп да аталат. Мисалы: чидер //кишен// түшоо; чилги//кааз// жолдук; чипта//ылынче// мүшөк; чирче// жука; чирки// кир-гок; чоон// чойчек; чонкоймо//очорулма; чонкой//очоруп; чолпот//жолдош; чокум//бозоо//пексиз; кийиз өтүк// кийиз чокой; чоко// ини//уйө//уке; чойнок//майпар// майрик; човот// кезек//ирет//новат; теше//чот; чорон// корс; чоркал// керен-керен; чокуч//чукулдук; чомуч//кол капик; чилпей//жулкуй; чака//ашпа//залал; чайсике//бйунпоз; чарман// курсан; чада// кубаныч//бат; чагдам// жакшылык; чуп//чит// чик//кет /этке карата/; чүмөк//чорго; чүмбөт//бет капкач; чүрөк//молок//пунак; чүргөө//ороон; чыканык//конога; чирайлык//сулуу; чипчан//тез //бат// ыкчам//ылдам// ажыраам; чирва//согум; чирам// келин; чомолок//дүңгөлөй// тенке; чуу// бек//таанык; чуугул//сүйлөч; сапчабынче//бөртпө; чүрөк//жалын; метин// кайра//кайтмат// чокуй // эң бол// бекте// чын; ачыгын// тиват чеп; чүрөк//ооор; чекелдирик// кокуйлдуруп//жокуй басып; асал//асел// бал; чекер// тактан; тиштеп// отуун; чеге// жеде; чертмек// комуз; чилик//

баткак; чыкчыт// чыкий; чымындык// сайабан; таранчы//бүрүлдөк// кут чымчык// каран чымчык; чымчуур//кичкач// аттын// кемпироос; агыл// малкана; чыгын// сууд; чигүү//чечек//жана // жапайы мончок; чыган// шаты// тепкич; чыбат// шыбоо; чылчык//балчык; чырмама//короолго; деленгит// шок ж.б.

Кайсы бир сөздөр белгилүү бир аймакта айтылып,экинчи бир аймакта айтылбайт жана анын тескерисинче да болот. Кээ бир синонимдер жанама да колдонулат. Синоним сөздөрдүн таралыш ареалын,изоглоссун аныктоо диалектология,лингвистикалык география үчүн чоң кызыкчылыкты пайда кылат.

Диалектилик жана жалпы элдик лексикалык көрүнүштөрдүн аралашып,чырмалып келиши—диалектилик лексиканын өнүгүү тарыхынын татаалдыгын, ал өзгөчөлүктөр диалектилик өзгөчө сөздөр менен архаизмдик белгилердин көпкөй гана суммасы эмес экендигин көрсөтөт. Ошон үчүн жалпы элдик тил менен диалектилердин тарыхын ачууда "географиялык синонимдердин" ареалын билүү чоң пайдага чечилет.

Сөздөрдүн географиялык синонимдеринин таралыш чегин билүү—диалекти,говорлордогу сөздөрдүн орун алуу закончемдүүлүгүн айкындоого көмөк берет. Диалектилик синонимдер адабий тил менен диалектилердин,региондук өзгөчөлүктөрдүн өз ара катышын жана мамилесин ачып билүүгө да алып келет.

Лексикалык диалектизмдердин ичинен этнографиялык,башкача айтканда,кептиликтүү турмуш-тиричиликке,чарбачылыкка, каада-салтка,маданий көрүнүшкө,өсүмдүк-зоокко,флоралык жана фауналык атоолорго,кептиликтүү гана буюм-тайым,курулуш ж.б. байланыштуу диалектизмдер өзгөчө орун ээлейт. Мисалы: Ка-

ши-Жол жакта "чакан// чаканбөш" деп аталган оюн ойнолот.Ал оюнга байланыштуу төмөнкүдөй термин сөздөр айтылат /бул оюнда балдар экиге бөлүнүп,суу таштарды жыйнап алып,бир жалпак ташты албай сүрүп сийда кылып,анан атышып ойнойт/: чымырылтуу /оюнду кайсы жак баштаарын аныктоо үчүн сийда таштын бир жагын "кургак", бир жагын "суу" деп атап,анан аны чымырылтып,түшкөн жагына карай оюн баштоо/; тизеге койлой /чаканды тизеге коюп атуу фазасы/, көрөнгү /оюндун өөрчүп бир фазасында утукту көчүлдө деп эсептөө/; көрөгүз /оюнда чаканды тигүүнүн бир жолу/; көмөч /чаканды топуракка бастыра тигүү фазасы/, желек /чакандын бир башын жогорулатуу үчүн алдына жыгач,таш коюу/; кабат /чаканды кабаттай коюу/; бет урмай /чаканды атуу фазасы/ ж.б. сөздөр айтылат. Ал оюн Памир жакта "чакмак таш// бет таш//топ таш" ойнунда төмөнкүдөй фаза аттары бар: кел_өчүк /ташгарды терип алуунун бир фазасы/; бет_өчүк /уттурган жакты кезалоонун бир түрү/; утуру-тетири /ташгарды оң-тетири кылып терип алуу фазасы/; козу /ташгарды терүүнүн дагы бир түрдүү фазасы/; түндүк /ташгарды салаадан бирден айдап киргизүү фазасы/; ороп,кичине ороп,чоң ороп /фаза аттары/ ж.б.

Баткен жакта ушул эле оюндун башкача аттары бар. Алар төмөнкүлөр: кәттә_коюнерп /эки ташты жогору иргитып,алар жердий түшкүчө жердегилерди жыпыруу фазасы/; тоок /бир ташты жогору иргитып,ал жердий түшкүчө жердегилерди сөөмөй менен бармакты бүрүштүрө коюп,оюндон өткөрүү фазасы/; гүвү /ойдо көкөлөткөн таш жыйылгычка сол колдун манчаларын тыкө чуштуйта коюп,алаканга жердеги ташгарды бирден терип алуу

фазасы/; киргиз үй /салааларды жерге тике коюп,арасынан жаптарды бирден киргизүү фазасы/; көпүрүк /төрт манчаны жерге калпак коюп,таштарды андан бирден өткөзүү фазасы/; бөөру пут /манчаларды кайчылаштырып,андан таштарды өткөрүү фазасы/; нан үзду /колдун аркасы менен жер таптап таш терүү фазасы/; нан жапты /үч ташты когору бургап,экинчи колго алакан менен басуу фазасы/; сүү септи /ташты когору бургап,анан жерди басып,кайра экинчи колго таш өткөзүү фазасы/; илей /таштарды колдун аркасынан алдын көздөй илип алу фазасы/; жеке ач /бир ташты когору иргитип,калганын имерип алуу фазасы/; дүкү-дүк /иргиткан ташты илерден мурда жерди таптап бир коюп,анан алуу фазасы/; сийир саалы /сөөмөй менен жер сийпап,анан ташты илип алуу фазасы/ ж.б.

Этнографиялык диалектизмдердин көп учурда адабий тилдеги эквиваленттин табуу да кийин. Бул өздүү сөздөр,эгер илайык келсе,келечекте өз аттары менен гана аталып,калпы өзге тароого мүмкүн. Этнографиялык диалектизмдердин ичинен адабий тилдеги жалпы түшүнүктү берген сөздөрдүн дифференцияланган конкреттүү исимдерин да табууга болот. Мисалы: "исириктин" Баткен жакта "талаа исирик,арча исирик" деген түрлөрүн; "өндүн" Өзгөн-Керге-Тал таралтаги "алдынан оймо, баканча оймо,конечегинен тилме,бүрүш өң,дык өң,тумарча өң, шара тилик,жалгыз гез,күрөк өң,үчү гез,кош чек" деген аттарын; жемиш өсүмдүктөрүн кийыштыруунун "найча// нәйча пайвант, күнде пайвант,мисканә пайвант" деген түрлөрүн ж.б. келтирүүгө болот.

Этнографиялык диалектизмдер тематикалык жактан көп

көп сөздөрдүн тобунан учурайт.

Лексикалык,анын ичинде этнографиялык диалектизмдердин тобунда кесипчиликке байланышкан сөздөр өзгөчө орунда турат жана өзгөчө маанige ээ болот. Диалект,говорлордо алиге нейин жалпы адабий тилде сүйлөөчүлөргө,жазгычтарга белгисиз болгон өзүнүн лексико-семантикалык өзгөчөлүгү менен мүнөздөлгөн өтө көп сөздөр жолугат. Мисалы: дыйканчылыкка карата: чикенде /узун эскөп пахтанын учун үзүп таштоо,антпесе түшүмгө зиян келет/; чинек /гүлү соолуп жетилбей калган жашылча/; чилдик жүзүм /жүзүмдүн бутагынан кесип тигилген көнөт/; чоодана /жыйденин чоң-чоң мемелүү сорту/; ак нават, бөтөк чоок /коондун түрлөрү/; чомок /жүгөрүнүн мардеги/; пак мала /бутак-карагандуу тал,чырканактан жасалган мала/; чүрөөкү /жүзүмдүн өңү ак бир түрү,сорту/; чүкума// чүкулама жаңак /жаңгактын бир түрү/; эшек алма,истакан алма, орус алма /алманын сорттору/; чүйүр /данды калбырдын бир түрүнө салып тазалоо/; чигит /өрүктүн бир түрү/; чавек /чала оролгон пилла/; көк чигит,кара чигит,ак чигит,мас пахта, лента пахта,пунту пахта,жайдары пахта,мала пахта /пахтанын сорттору/; чүчүк /тамекилердин майдаларын илип койгуч/; чакмак /дарбыздын бышкан-бышпаганын билүү үчүн үч бурч кылып салынган оюк-кесик/; побел /күрөктөп жер айдоо/; ирсай /буудайдын бир түрү/; өгөт /пахта,жүгөрү ж.б. айдоо аянтарындагы ичке арыкча/ ж.б.

Токуучулук,саймачылык,узгерчилик,кийиз-килемчиликке байланыштуу сөздөр: кийим /кездеменин кесиндиси/; чөпчөмө /кездеменин бир түрү/; авайы үртүк /үртүктүн бир түрү/;

силан шайы, кум шайы /шайынын түрлөрү/; китай шак,жийде гүл,пат гүл,жарти шак,кирк шак,кинкан кочөт,гүл кеште,комуз тил,чүүпа,москувэ чөт, булбул чечке,оймок ахары /кочөт,сайманын түрлөрү/; тикен// дикэк /ат жабуунун бир түрү/; чырмап /ичкирдин учуна чигарылган коош чачы/; чыдоо /килем токууда жиптерди керип даярдоо/; чүйкө /эрштя чыдаган кийин жийлип алинганы/ ж.б.д.у.с.

Когоркудай кесип сөздөрүн чогултуунун практикалыктаанып билүүчүлүк мааниси бар.

4.Семантикалык диалектизм. Кийла учурда жер-жерлерге бирдей тибиттик түзүлүштө тараган сөздөрдүн берген маанилерия боюнча айырмалар жолугат. Албетте,алардын тарихий-лингвистикалык себептери ар түрдүү. Андай сөздөрдүн тобу көбүнө "маанилик диалектизмдер" же "мааниси боюнча айырмаланган диалектилик сөздөр" деп да аталып жүрөт.Мисалы: чүү басар /I.куда-сөөк болгондо адегенде бир аз жолун килип,куданын алдына сый-сыпат менен баруу; 2.конуз күүсүнүн аты/; жүз бап /I.жүз ууктуу боз үй; 2.жүз адамдын башчысы; 3.арабанын айылген шадиси бар жапма түрү/; эзек /I.анатомиялык термин; 2.чыкит чабуу ойнунун бир фазаси/; эмчек /I.анатомиялык термин; 2.чыкит ойнунун бир фазаси/; жап челек /I.өзү үчүн салып ичкен боюо; 2.үйүнөн даам бербеген адам/; жем челек /I.ит аяк; 2.боо кичине адам/; чозмо /I.рагатка; 2.май токочтун бир түрү/; чүлү /I.ысык суюга салынып жибитилген өрүк/ 2.өрүк компот/; чытыр /I.өсүмдүктүн бир түрү; 2.карта ойнундагы майда чибирлуу келген өңдүүсү/ ж.б.

Сөздөрдүн маанилеринин өскүрүп же жацырып,кеңейип же

тарып туруусуна ыйкемдуу келгендигинен улам доорго,заманга жана тарыхий шартка,социалдык-лингвистикалык себептерге, территориялык чөйрөгө жараша анын семантикасында жылыштар болот. Албетте,алардын семантикалык жылыштарынын арсалын мезгил жана мейкиндик жактан азырынча өтө так берүүгө мүмкүнчүлүк болбой жатат,бул бир четя маселенин өтө татаалдыгынан болсо, экинчи четинен бизде лингвистикалык географиянын кулач жайып өнүгө электеганен болууда.

Семантикалык диалектизмдерге диалект канс говордо өзүнүн баштапкы маанилеринин бирин,номинативдик түшүнүгүн экинчи бир сөзгө өткөрүп берген же архаикалык,же жаңы маанилик оттенкага өтүп кеткен сөздөр да кирет. Алсак: чүлүк /I.кайыңдан жасалган тегерек того; 2.чакчоонун тегерек кайыны; 3.торпок,өгүздүн мурдуна өткөрүлгөн тегерек жыгач. Мунун үчүнчү мааниси гана жалпы элдик тилде сакталып калган/; шак /I.бутак; 2.мүйүз; 3.уруунун бир тарамы.Мунун 2, 3 мааниси Баамын районунда учурайт/; чөкө /жети-өгүздө "лагман,аламбу хой турган ичке таякча жыгач"; 2.Талас жакта "бир тоото отун,куурай"/; чорт /I.түндүк говорлордо "кыро" деген маанида; 2.Баткенде "жилки сорусунун бир түрү"/; чокума /I.түндүк говорлордо "чокуй турган нерсе"; 2.Жерге-Талда "илгерки милтиктин бир түрү"/; чивит /майда чыбырлуу кер; 2.Баткенде "уялып бети кызарып,ойдо карай албай калуу"/;чыгырык /I.түндүк говорлордо "чарык жиптин жип түйүүчү того-лок жыгаччасы"; 2.Памирде "арабанын кичине дөцгөлөгү"; 3. "кочкор койду куубас үчүн белдик килип тартылган кайыш же резина"/; чабек /I.Өзгөндө "начар,арык адам,мал"; 2.Жерге-

Пилен "алтын,ширин"//; ине //1.Ашы-ичмеде "пилге түшөөл" обпуунда ооматуунун жоруунун пирөөнөөк"; 2.Кулакта "пилге кулактын эң чоңу"// ж.б.

Ашы ичмеде колдонулган сөздөр да бирө чыгаан-жаранын бири-бирине шайкештирилген бүтүн кери; ат чаран-элдер лимончиник; кезара /күл сапка/; шаштарак-бактуроо ж.б.

5. Территориялыктын диалектилер. Диалект,говорлорду калыптанып элдик тилге тарабаган, региондук жүрүшө ээ болгон территориялык диалектилөөлөр кең таралат. Мисалы: кичик сөйсөнтөлдүү чоочулай /сөзү күрү/; кыр-күү сөз /жаманча кеп кылуучу кыш/; кан сөзүү тар /кантип күлү сүүк болот, ага ишенүүгө болобойт/; касар сагеке /жаманча сөз/; орто кери тон,зик кону пок /кары тон кашарсыз/; кыска тарт /жакаба,тонго/; кырсо сайар /түрмүшка чыгуучу кездеги үйгө хасалгалаганда берилүүчү согум/; кеч пикир кара кирпе /коюу бир соруу/; кокуй кыргыз /сөздү бетке түз айткан кыргыз кызы казак/кастыктык үчүн ортодон даярдалган иснк тамак/; киз таңдамай /оңдуун бир түрү/; киз ойготор /1.оңдуун бир түрү; 2.күйөө тараптан кизга берилүүчү сый-белек/; киз чыгарды /кизды түрмүшка чыгаруу/; солто күү /күүнүн бир түрү/; кургак бузар /сорпого суу коюп даярдалган суусун/; кыргыз күрөө /камбанка,тизеге алып күрөшүүнүн түрү/; күн тал /керелп кечке атты отко койбой суутуу/; күнгө багар /ооматуктун ату/; күйөө таңмай /нике тонунда өткөрүлүүчү оңдуун бир түрү/; үлоо кайыш /азоо/; ийне түйме /төөнөгүч/; сай какиан /сиимиан кексе/; үлоо белп бек /көч аман-эсен/; ойка тартпи /оңдуун ату/; шүү кок /угутсуз,өтүмсүз/; кайдак базар /эзи жердин базары/; дийкан болсоң—күдүрөө кыл,окуучу болсоң—такрор кыл /кар айдап бак,ошак катта/; жек түшүнүү /бүркүт,күш ашка ушулку/; кара кастык //ара өлгөнүлө/; үчүгүлөп чык //коцулу кетерүүчү/; өлөң чөп //осумдуктун ату/; ат чабын //күүнүн ату/; сай чыгыр //бүркүттүн бир түрү/, ката чапык //жаныкчаларлын сырпычи отоосу/; жаман чачыр /кар, тоңуран ирилеп кашкан жаан/ ж.б.к.ў.б.

Алиеттер,ын сөөлүнө территориялык диалектизмдер жана жолукпуна. Күлүк үчө элек,кичик бетине түшүп калган үрүн элек не бир шишк,, не бир сөздүн учуна сөздөр,элементтер,жалгап-жалгаштар,ошо айтылыштары кан келишет. Адырлы чөлүүтүүлүн,жазылышынын,элементтеринин жалпы элдик тилге,диалект тилге жалпылыгынын чоң маанисин бар.Бүтө элдик айтышкелген диалектизмдерди да колдуна болот.

Элдик бийик /түштук-батыш/ диалектилөөлөн өзгөчөлөнгөндүк байлыгы адырлык аларнын пана маалы. Өзөк үрүн сүз жерде ошол диалектилерге таандык жалпы-элдиктерден сөз кылат,учуна сөздөрдүн бир каатасын төмөнкүлөр коргөзөбүз: 1.Өзүнчө ат коюу сөздөрү,сөзү жай калган терминдер; 2.Диалект,говорлорго жалпы—бүтүнү элдик тилге,сөзү-лексик жалпылыгы-ага-жан бөлүп турулат; 3.Көптөгөн учурда тескөө жагын өзгөчөлөнгөн,бирок учуна бирдей жалпы элдик сөздөр; 4.Жаңы жалпы-элдик сөздөр жана жаңы мааниге ээ болгон элдик сөздөр; 5.Жалпылык терминдер-лексикалар,бирдей бир маанилер; 6.Жалпы элдик сөздөрдүн жаңы мааниге,сүйлөөлөгө ээ болуп калган сөздөр; 7.Өзгөчө кыргызчага бирдей келген,бирдей жалпы келбеген сөздөр да калган; 8.Жалпынын жаңы түз бирдей,жалпы айтып ке,бирок алып ке жалпы,

пайдасы тийер бир вакта; 9.Туман келет жер менен,илайын кыш бел менен; 10.Кар эрисе суу болот,карыса сакал куу болот; 11.Моргенчинин чуркаткан беш карыш теке уй болот; 12. Жалпылуу жаптык кезинде жаагы суудай тамкында; 13.Пайдасы кок умутке сепсеп кок кайгырба; 14.Аттык болгон адам акыл болот; 15.Иргитса ираак там кетет,токтосой жакка жай кетет; 16.Келеде кудун жетпесе,аргымак бедоо ат болот; 17.Жылаңачка тон бересй атласты кантип кийесиң,ач калганга ак бересй тамакты кантип ичесиң?; 18.Пейли кеткен пенденин казанынан ак кетет; 19.Кайраты бар жигиттин көкейиң кескен кок болот; 20.Ата көргөндүн артынан жүр; 21.Уй кылыктын убагы бар,уйактысиз чыксаң увара болорсуң; 22.Акылдуу жигит бек болуп,аалымды сурайт кат менен; 23.Кумуп кылсаң өмүрдө акыркы ойлоп кыл; 24.Арып бар чарчап сен келсең,ак тумшук эне ат болот;ач калып арып сен келсең,кам сагыра кант болот; 25.Сен дегенин семиз сөз,сиз дегенин сылык сөз; 26.Улар уйактын гөнүнү кылат,тондок токтунун гөнүнү кылат; 27.Тондок атпай,токту аткан көрөгөн; 28.Чыгаса бовой,кирпе бовойт; 29.Ийри казыкка кийлык токмок; 30.Мал мандайга бүтөт,эгин турпакка бүтөт; 31.Мал тапкычак,эсеп тап; 32.Канан адамдан жаман үй,жаман үйдөн жаман түтүн ж.б.д.у.с.

Жергиликтүү реалийди баяндаган диалектилик сөздөр жергиликтүү турмушту,жергиликтүү тарыхый колоритти баяндап берип көркөм чыгармалар аркылуу келечекте жалпы элге таанылышы мүмкүн.А баягым,жалпы элдик тилге сиңип,оңол бойдон өмүр сүрүп кетиши да ыктымал. Деги кандай болсо да,жергиликтүү реалийди билдирген сөздөр эл сөзү болуп,элдин турмуш-тиричилигинин,тарыхын менен кындыктешип жатып келген. Аларды "диалектилик" сөздөр деп жөнү бербестен,көркөм чыгармаларда аларга кандай мамиле кылып,кандай колдонуунун зарылчылыгы барлыгын билүү да аябы кызык,аябы орундуу сөз болор. Ани айтуудан мурда реалийлерди билдирген сөздөрдү өзүнчө лексикалык категория катары карап,предметтик принципке ылайыктуу топторго бөлүп,көз жүгүртөлү. Алар төмөнкүлөр: I/ турмуш-тиричиликке байланышкан реалий сөздөр; а/ кулинарияга тиешелүү түшүнүктөрдү берген реалий сөздөр: оромо /тамактын аты/, чийдем /чалаптын бир түрү/; хордо /күрүч,эт салынып жасалган тамак/; чагар /айранга суу кошкон суусундук/; мачорогон /камырды майда томолоктоп сүткө бышырган тамак/; чаваты /тамактын аты/; шырман// шырмал нан /нандын бир түрү/ ж.б. д.у.с.; б/ чарбачылыкка тиешелүү реалий сөздөр: чөпөрө /жыгач,чырпык,тал,чырканактан кармалган тосмо/; чавара// чавра /огородго айланта кармалган тосмо/; жүжан алма /өтө кызыл, ширин алманын бир сорту/; хотөн /айланасы шык менен кармалган короо/; келдөлөң /пахта жөөгүнүн топурак үйүлгөн туура жаги/; хөрөм /тегирмендин кулагын көтөрүүчү бүтүм/; хатаң /момпурук менен чийнени байлаштыра турган жип/; гөмө чавык /жүгөрү,картошканы түптөй отоо/; чөкөнө /пахтанын узарган учун жулуу/; чапарек /тосмонун жыгач эшиги/; чапак /тегирмендин бир деталынын аты/; шор алма /алманын бир түрү/; кантек өрүк /өрүктүн бир түрү/; малпайа /күрүчтүн мадеи,сабагы/; шак /майда арык/; шөфиги алма /алманын бир түрү/; өнжир шаптолу,гайнолу шаптолу,хасөк шаптолу,чилги шаптолу, конок шаптолу,загара шаптолу,жылаңач шаптолу,айлар шаптолу,

ат туйагы шаптоду,ак шаптоду; ерук шаптоду,лүчөк шаптоду /шабдаалынын түрлөрү/; сары аңкыр,кара аңкыр,кавак аңкыр, кадата аңкыр, чалма аңкыр /аңкыр кемпиринин түрлөрү/; чек/ чок /малга өзүнүн күнүнөн кыркылбай коюлган белги/; үрөл /20-30дан багылган мал тобу/; үйүр /өзүнчө топ болуп багылган жылкы/; бөөн тит,капеки тит,уруктун тит /титтин түрлөрү/; урма кулак суу /эгин сугаруу үчүн чоң кылынган суу/; төнчү сөрөөн /төө багуучу адам/ к.б.д.у.с.; в/ кийим-кечек, кооздук,үй жасалгалары ж.б. таемелүү реалий сөздөр: төрт таар /буга: тогуз дөбө,ит таман,чемүч сабы,казан кулак,оймо гахары,ат туйак,өгөр кан,үч көз,кой көз,кекилик көз,тайлак таман аттуу оюу,кечет салынат/; тосток таар; чапын чеке /кечеттүн бир түрү/; хүмөк,пәйчеки /бут кийимдин түрлөрү/; түрген бөрк /тебетейдин бир түрү/; чавут /чачуучтуктун бир түрү/; чагыртмак /кечеттүн бир түрү/; жөн чадар /килемдин бир түрү/; чайкама /ак кирлердин өңүн көк чалгыл кылып боёо үчүн колдонулуучу көк боек/; он бир чээрлик оромол /110 x 110 см. келген "хүнөй" хоолук/; он эки чээрлик оромол /120 x 120 см. келген "хүнөй" хоолук/; он чээрлик оромол /100 x 100 см. келген "хүнөй" хоолук/; тогуз чээрлик оромол /90 x 90 см. келген "хүнөй" хоолук/; чачпалык /чачуучтуктун бир түрү/; тор чач /коюз жасалган тердик/; чокой чарык,ак чокой,каркен чокой,кийиз чокой,мөкү чокой,орус чокой,тайпак чокой,тилме чокой,үйүрме чокой,чанач чокой,чарбакча чокой,чоро чокой,шырма чокой,пәчеки чокой,кашкар чарык /чокой-чарыктын түрлөрү/; мончок чапчак /мончоктун бир түрү/; чапкырдын билерик /билерактын бир түрү/; урумча чапан,нойгут чапан,талма чапан,кымча чапан,желек чапан /чапандын түрлөрү/; чалгай /тондун аллыкы бөлүгү/; чалма алчу /жилем согууда колдонулуучу бүкүм/; төтөгө чачы /кооздуктун бир түрү/; чөкү таш /осмо коюу үчүн жумурланып жасалган ичке таш/; изгит /өтүк,маасынын кончунун коюлган жерине чычылбас үчүн тигилге турган ичке кайыш/ ж.б.д.у.с.; г/ үй курулушу,үй бүкүмдөрү,алып-алык ж.б. таемелүү реалий сөздөр: оңк /шип кебек бышыра турган ичке темир/; өзүрө /дан сактоочу үй/; гөнжөк /майда-чүйдө сактоочу кичине үй/; өрө кийиз /түр салынбаган кийиз/; көркөн/ чөкүч /бир кагы учтуу чүкүлдүк/; кой чагыр /мылтыктын бир түрү/; чөвөдөн /курут жайып кургатуучу нерсе/; чаң /чаң көздүү калбырдын бир түрү/; чатыр /балык жон кылып жабылган үйдүн төбөсү/; чарчөп/ синч /тамдын астыңкы жээгине коюлган жыгач/; сөрөң /дубалдын үстүңкү кырына коюлган жыгач/; чарпайа /төрт буттуу жыгач сөөрү/; гүп челек /челектин бир түрү/; чаркый /идиштин бир түрү/; чарчы /кичине поднос/; чаркап /көч чемөлө/; чарк /тегирмендин бир деталынын аты/; чарап /чоподон жасалган табак/; чара /аердин кечүк жаңы/; чаппайа /идиштин аты/; чаны /бычак жаның турган кайыш/; чалтек /бир нерсеге суут күкө,аны асып коё турган бүкүм/; шаасакүү /тороонүдүн араалыгына тизилчү жумуру сымал жыгач/; шыпшырғы /кулпу сала турган темир/; шемшерт /бычактын бир түрү/; үчүдүк /үч ача айры/; үчүк /боз үйдүн уугунун үстүнө жабылуучу кийиз/; үргүч /эшиктин илгичи/; үнгүл баш /эки жагы тең керки аспап/; учма /өруктүн бир сорту/; пакоа үй,үйүма там,кара үй,капырғалуу үй /үйдүн түрлөрү/; арка уузук,төрку уузук /боз үйдүн

үзүктөрү/; үзөңгүлүк /бут кийимдин үзөңгүгө тиш келчү жери/; такак /эшиктин ичинен тирөп коючу кычак/ ж.б.д.у.с.

д/ географиялык жана табийгаттык кубулушка тиешелүү реалдуу сөздөр: кызыл чаир /кар,кызыл топурак аралаш каалган бороон/; чават /дең сынал келген жер/; кыцыр /жолдоцкороок келген жер/; чатыкал /тоонун кең,чат жери/; изгиртик /либлаа тараптан согуучу катуу шамалдын аты/; ширдак /бийик жалаңач тоо/; тыргалаң /муз аралаш аккан суу/; шортоң /шору көп жер/; шоро /чопо,таш аралаш учураган жер/; кара шоро /майда адырмактуу,чөбү калың,чиктуу жер/; шапала /мелүүн жел/; шаптаал /зоолуу татаал тик жокту/; шандоо /зоонун эң бийик жилда чокусу/; учурма /жыштын күнү кесилген карагайды ойго карай учуруу үчүн оңтойлоп даярдалган жер/; улуу тоо /эң бийик,чоң тоо/; улуу кар /көп каалган терең кар/; улуу суу /терең,чоң дарыя/; сулуу чат /башкы чоң чат/; титалама /тиш-тиш болуп калган арсайган зоо/; тина /айдалбаган дың жер/; түцкей /таңдын агара башташи/; түбөк /эки жаги дең, ортосу ой жер/; шилти /арыктап,өчтөкө өспөй калган айдоо/; шана /түптүз,тегиз жер/; түрүк /тоонун кептелиш жери/; тот /жыштын күнү мүзду тээп,жайпап аккан суу/ ж.б.д.у.с.

ж/ музыкалык инструменттер,күүлөр,ойноларга тиешелүү реалдуу сөздөр: мацка торпок үйлө жок /үчүм ойнунда айтыла турган сөз/; хит-хит /чыкыт ойнунун бир фазасы/; хухучу /"чуркат" ойнунда хецилген жак/; хоовалаңаек /биринин үстүнөн бири секирип ойногон орн. Аның: "жер,аттык,тиме,бед кирчөө" аттуу фазалары бар/; көк бука /ойноодун аты/; дава чардак /ойноодун аты/; чап улак// шаң улак /той-аштын алдында

уштурулган кичине улак тартышуу ойну/; эски шыцырама, жолдирме шыцырама,аралаш шыцырама,үлгү шыцырама,төтөп шыцырама,сыздама шыцырама,салтанат шыцырама,сал мойун шыцырама /күүлөрдүн аты/; шаңдөт /ойноодун аты/; шакек салмай /ойноодун аты/; шарк /майрам учурунда ушулган түрдө айтылуучу ыр-хор/; шаң кетти /ойноодун аты/; шаңшыма тойчу /күүнүн аты/; хан талаа /ойноодун бир түрү/; чөр-чөр /ойноодун аты/; ханғыс /ойноодун аты/; ханаастан тойчу /күүнүн аты/; кетим үй /тогуз коргоол ойнундагы бир үйдүн аты/; чавалакей /ойноодун аты/; төтөл кыз /күүнүн аты/; уруп алды /ойноодун аты/; уруп атты /ойноодун аты/; ушай /ойноодун аты/; ушаува,кырагул ботом /күүнүн аты / ж.б.д.у.с.

з/ Коомдук жана тарыхый реалийге байланыштуу сөздөр: мураапы /бирөөгө кардам берип жолок болгон киши/; карыч /диний эрежелерди көп билген киши/; арпана,гөл,шарпе// шарпе /чогулуп,ацгеме куруп,кезек менен кой-козу союп,тамак жем жөрөлгөлөрүнүн түрлөрү/; чака тамбак /кымызды бир тамчысын калтырбай ичүү салты/; чалыйа /үстү ачык салынган күмбөз/; ээрге куйрук /дарылык үчүн койдун куйрук майынан эки-үч жыл бор унга неемп коюу/; адыйа табак /мейман үчүн той учурунда өзгөчө жасалып тартылган табак /; ширкет /алма,өрүк өткөрүп ала турган пункт/; шамбар /илгөрү салгылаашууда колдонулган чокмордун бир түрү/; шаң /урматтап көрсөтүлгөн,берилген сый-белек/; чачма,гүл /милтиктин түрлөрү/; чачыликана /той учурунда азык-түлүк коюла турган үй,бөлмө/; кечил /үйлөнбөгөн адам/; үчөм /орозонун бат-аягында,ортосунда үч күндөн гана орозо кармоо жөрөлгөсү/; чоң үй /илгөрү бир тукумдун

балдарын башкарган үйдүн үй-бүлөлөрү/; уучур /илгери эгин баспагында молдо адамдарга атайын бөлүнүп берилген дан/; уч-учук /адамды учуктоонун бир түрү/; тоноуа уул /легизги уруудан башка жактан кошулган топ,айыл/ ж.б.д.у.с.

в/ фольклордук,этнонимдик жана мифологиялык түшүнүктү, табу жана эвфемизмге байланыштуу сөздөр: гүлдүн энеси /чечек оорусу/; чекеа-пекеа /сатиралык мазмундагы чыгарма/; пайпатулкаапыр /миф боюнча көз-көздө асманда көрүнүүчү күйбруктуу жылдыз/; товур /этноним/; тейит,арык тейит,кара тейит,чапан тейит,чой тейит /үрүм бапы—үйгүр тейит,ноктобапы—чой тейит— макал/; чал тейит /этнонимдер; "тейит жүргүм келгенде теңселе баспы келесиң,тейитим берген бундайды телпегиңе белесиң, тейитим бундай бербесе,тентип жүрүп өлесиң"-алдык тамана ырдан/.

г/ Соода-сатыкка,өлчөөгө байланыштуу сөздөр: чекеа /6 кг. келген оордук/; анжийан чейрек /оордук өлчөөнүн анжиянлык бирдиги/; үчүнжүр /18 кг. өлчөмүндөгү салмак/; үрүүйа /жаңылыш акча бирдиги/; теңге тыйын /тыйын/; сары тыйын /жез тыйын: атын-Сеалы,өнөрү—соку,Сеалында сары тыйын жок, соңунун соокуп турган маалы- макал/; тыйза,жез тыйза,кармак тыйза,чигач тыйза /илгери;Синцзянда колдонулуп турган акча бирдиги/; ак теңге /илгери колдонулган кумуш тыйын/ ж.б.д.у.с.

Айбетте,бул өздүү реалийлерди сактаган сөздөрдү көркөм чыгармаларда болсун,же башка жазуу материалында,сөзсөз гөчтө болсун башка бир сөздөр менен алмаштырууга мүмкүн эмес. Алмаштырып убара болуу да анча деле акылга сыйбас,

анткени алардын эквиваленти чанда-чанда табылбаса,табыла койбос.Реалий сөздөр географиялык, этнографиялык,музыкалык жана оюн аттары катары учураганда термин маанисинде да колдонулуп калат. Кээ бир реалий сөздөр мезгил жана орун жагынан төп келип калган учурлары да болот. Мисалы: латива// латипа /мурундун таноосуна тагылуучу кооздук/; лапкэ /дарек/, лөцзэ /пост/ өздүү сөздөр Октябрь революциясына чейин колдонулуп,ичкиликтер гана диалектисине тараганын байкайбыз.

Кээ бир учурда реалий сөздөр да бир нече маанилүү эз экендигин сезилет. Мисалы: мазар /1.кандайдыр бир сыйына турган бак,так,өзгөчө белгиси бар жер; 2.көрүстөн/; хоонү /1. шишик хоор; 2.жыландын тамак оорусу/; кирпа /1.сака; 2.кээпен чүкө; 3.алчы-таасын кеткен адам/ ж.б.

Кайсы бир реалий сөздөр этноним,антропоним жана топонимдерге байланыштуу болушу ыктымал. Мисалы: чила кыпчак, товур кыпчак,лахачы ж.б.

Реалий сөздөр жеке гана бир эле сөздөн болбостон,татаал аттардан да болот. Алсак: кыйгу кай /этноним/, кувалак дубал /тоголоктоп кесилген кесектен урулган дубал/; кызылек алма /алманын бир түрү/ ж.б.

Айбетте,реалий сөздөр көркөм чыгармаларда колдонулганда,эгерде алар тибеттик жагынан адабий тилдин нормасынан өзгөчө болсо,аны транскрипциялоонуга жүүлар болот. Кээ учурда реалий сөздөрдүн өзү пайдалануу менен анын маанисин сипаттай түшүндүргөн учурлар да кездешет. Реалий сөздөрдү анықтоо үчүн сөзүк сөздүк семантикасын жана географиялык ареалын жакшы билүү керек. Айрым учурда стилдик бөтөнчөлүктөргө

жарата алардын мааниси да өзгөрүп кетиши мүмкүн. Бирок бардык учурда эле /көркөм чыгармаларда/ реалийлерди байкамаксанга салып,аны көрбөй,аны пайдалануудан кача берүү деле максатка ылайык келбейт, антиш мүмкүн эмес,анткени жергиликтүү турмуш-тиричилик баяндалганда, андай сөздөр колдонулбай койбойт.

Ал эми реалий сөздөрдү көркөм чыгармаларда орунсуз көп колдонуп,аны пайдалана бергенде да чектен чыгып кетип,"балээге" калышка мүмкүн. Башкача айтканда,реалий сөздөрдү өтөкө-бостон колдонуу—көркөм чыгарманын түшүнүктүүлүгүнө залал келтирип,окуучулардын кызыкчылыгына доо кетирип да коет.

Диалектилик сөздөрдү, анын ичинде реалийлерди көркөм чыгармаларда "колдонулбасын" деп эч ким айта албас. Себеби, анда утуштун ордуна утулушка гана барууга болот.Көз бирде элестүү,так маанилүү реалий сөздөрдү экинчи бир бүдөмүк маанидеги сөздөр менен алмаштырып,чындык жактан да,көркөмдүк жактан да мүчүлүшкө учурап,жергиликтүү колоритти суйлацдатып,окуучунун түшүнүгүнө кандайдыр бир толук кайдуу баяндоону бере албай калышка да мүмкүн.Кыскаси, көркөм чыгармачылыкта башка сөздөр менен бериле албай кергиликтүү колоритти баяндоочу түшүнүктөгү сөздөр "реалий" деп аталып,көбүнчө адабий чыгармалардын лексикалык каракатн катары талдалып,диалектологиялык изилдөөдөн көрө адабий тилдик изилдөөгө көбүрөөк жакын.Ошентсе да жазуучулар,көркөм чыгарманы окуучулар диалектилик сөздөр менен катар реалий сөздөрдүн жакындыгы бар экендигин байкашсын үчүн бул жерде атайын

сөз козгой кеттик.

х х х

Диалектологиялык сөздүктүн түзүлүшүндө реестрдик сөздөрдү түшүндүрүү жана уяга /вокабулага/ чогултуу принциби, мисалдарды берүү тартиби, сөздөрдүн маанилерин ачуу жолу, омонимдерди жана сөздөрдүн морфологиялык касиетин түшүндүрүү ишинде академик К.К.Юдахин тарабынан жүзөгө ашырылган "Кыргызча-орусча сөздүктүн" /1965/ үлгүсү негизге алынды.Э.Абдуллаев менен Д.Исаев тарабынан редакцияланган "Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгүнүн" /1969/ хоболору да кецүлдө болду. Ошону менен бирге тектеш жана тектеш эмес тилдер боюнча жарыяланган сөздүктөрдүн тажрийбасы да /"Казак тилинин диалектологиялык сөздүгү",1969; "Башкорт һейлештәренең һүзлеге", I,II том, 1970; Татор тилинин диалектрлогик сүзлек",1954; "Азербайжан дилинин диалектол лугати",1964;орус тили боюнча жарыяланган "Псковский областной словарь", 1967-жыл өңдүү ж.б. бир кыйла сөздүктөр/, практикасы да эске алынды. Лексикалык дублеттер башка-башка берилди.

Албетте,бул сөздүк кыргыз диалектилеринин,говорлорунун бүт өзгөчөлүгүн чыпчыргасын калтырбай камтыды деп айта албайбыз. Себеби,биринчиден,бул иш кийинки жыйырма жыл ичинде гана колго алынып,убакыт аздык кылды,экинчиден,көп жерлердеги /Афганистан,Синцзян; ал гана эмес Өзбекстандын Ферганы,Казакстандын Аягуз райондору тарабындагы кыргыз говорлору боюнча материалдар жокко эсе /деген чөлүктөр алигиче изилденбеди.Ошондуктан,табийги түрдө кыйла сөздөр али сөздүктөн орун албай калышы ыктымал.

Сөздүккө /азыркы түшүнүк боюнча/ адабий тилдин лексикасы болуп калды деген кайсы бир сөздөр да /тарыхый лингвистикалык географиянын принциби менен алганда белгилүү бир географиялык изоглоссалык мүнөзгө ээ болгондуктан, лингвистикалык ареалдын фактисина жата тургандыгынан/ киргизилди. Алсак: үкөк деген сөз адабий тилдин лексикасы болуп эсептелсе да, ал ичкиликтер диалектисине, ал гана эмес түштүгүчгиш диалектисине да тарабай, мурунку мезгилде түндүк диалектиде гана колдонуп келгендигинен, ошондон улам ареалдык мүнөзгө ээ болгондугун белгилөө үчүн сөздүккө кошулду. Же болбосо тептек деген сөздү алалы. Бул сөз түндүк говорлордо орусча "шалун, озорник" деген маанide болсо, Баткен тарапта "бесноватый", "душевнобольной" деген маанide учурайт. Ошондой эле: эргилчек, эшик, истампул, ирбай, чалча, ашкана, атайы, исик, эвей деген өздүү сөздөр бир диалекти, говордо ушул түрдө тараса, экинчи бир диалект, говордо: "эргенчек, эшике, истапул, ирмай, чалча, аштан, адейи, изик, эвегей// авер" деген өздүү түрдө тараган. Демек, бул өздүү диалектилик мүнөздөгү сөздөрдүн ареалына көңүл буруу үчүн аларды /толук жана дайыма болбосо да/ белгилүү өлчөмдө сөздүккө киргиздим.

Бирок, кымбаттуу окуучулар--сөздүктү пайдалануучулар, Сиздер сөздүктөгү пометаларды көрүп, бул же тигил сөз ошол жазылып алынган гана райондордо колдонулат экен деп ойлобоңуздар. Ал сөздөр башка бир жерлерде ошол эле маанide же башка бир оттенкада да колдонулушу толук мүмкүн. Мен пометаларды сөздөрдү кайдан жазып алгандыгымдын жана алардын диалектилик мүнөзү бар экендигин гана белгилөө үчүн көрсөттүм. Ани кай-

дайлыр бир об"ективдүүлүктөн четтегендик жана көп жерлерге мүнөздүү нерсени бурмалап бир говорго таандык деп көрсөтүп-түр деген ойдо калбооңуздар, окурмандар, Сиздерден өтүнөм.

Менин оюм--говордук лексикалык бөтөнчөлүктөрдүн болгонун болгондой көрсөтүп, тарыхый об"ективдүүлүк принцибин сактап, келечекте илимий туура пикирге келүү. Албетте, жалпы элдик лексикалык окшоштуктар говордук, диалектилик сөздөргө караганда алда канча басымдуу орунга ээ. Жалпылык көп, бирок айырмачылыктар да бар. Анын себеби, менимче, төмөнкүлөрдө: 1/ XX к. 20-жылдарына чейин кыргыз элинде өнүккөн улуттук жазма адабий тил бутактап гүлдөй албай, элдин социалдык-саясий турмушунда патриархалдык-уруучулдук жана феодалдык мамилелер өкүм сүрүп, ошого жарата саясий-экономикалык, территориялык-административдик консолидация күчөбөй, бирдик болбой, демек диалектилик дифференциациялык процесс икчамдап, бири-бирине аралашып кетүүгө бат көнө калгандыгында; 2/ эне тилде говордук, диалектилик өзгөчөлүктөрдү жоюуга шарт болуучу факторлордун: окуунун, басма сөздөрдүн, агартуу иштеринин эне тилде жүргүзүүчү кадрлардын ж.б. жок болгондугу диалектилик өзгөчөлүктөрдүн "эң бактык" менен күчөшүнө себеп болгон. Аларды көрсөтүүдө кандайдыр бир белүп-жаруучулук болбоого тийиш.

XX кылымда, так айтканда, советтик доордо кыргыз эли саясий-экономикалык, территориялык-административдик жактан бат көнүп, диалекти жана говорлор ортосундагы ажырым процесси токтоп, консолидациялык процесс күчөдү. Ал процесс катаң, жай жүрбөстөн, тез, икчам абалда жүргөндүктөн, диалектилер ортосун-

дагы бирдүүлөр,жалпылыктар күч алып чыга келди. Бул,шексиз, оң мүнөздөгү прогрессивдүү көрүнүш.

Азыркы кезде диалектилик жалпылыктардын тездеп цементтелип бара жатышына XX к. кыргыз элинин турмушундагы саясий экономикалык,маданий жана граждандык тарыхындагы социалдык-психологиялык чоң өзгөрүүлөр,өндүрүштүк жаңы мамилелер өздүү ар кыл факторлор күчтүү таасир кылууда. Буларды биз диалектилик таллоолорду жүргүзгөндө,албетте,көңүлгө тутууга тийишпиз.

Кай бир жолдоштор кергиликтүү сөздөр кандай шарттарда колдонулары жана алардын территориялык же этникалык өзгөчөлүктөргө жата тургандыгы эске алынса болор эле,деп каалоо кылышат.Албетте,бул каалоо жакшы нерсе,бирок биздин диалектологиялык илимибиздин азыркы өнүгүш этабында бул тилекти ойдогудай жүзөгө ашируруга мүмкүнчүлүк боло элек,анткени бул же тигил/ өзгөчөлүктүн территориялык же этникалык көрүнүшкө жата тургандыгын кесе айтуу ары нийин,ары татаал.Алар өз алдынча жеке изилдөөлөрдү талап кылат деп ойлойм.

Кээде бул же тигил сөздү укпаган,билбеген адам "бул сөз жок,айтылбайт" дей бериши да ыктымал.Ошон үчүн бул жерде мен китепке кандайдыр бир асмандан алынган сөз кирбегендигин атайын эскертким келет. Ар бир сөз адамдын оозунан чыккандыгы үчүн,байланыш куралынын кирпичи болгондугу үчүн гана жазылып алынып,кагаз бетинен орун берилди.

Сөздүктө алды менен реестрдик сөздөр берилип,анан алардын кайдан жазылып алынгандыгы,кайсы тарапта мүнөздүү колдонулары көрсөтүлүп,маанисик чечмеленет да,мүмкүн болгон жердин

баарында мисалдар тиркелди.

Эгерде сөз жеке өз алдынча колдонулбаса,анда реестрдик сөздөн кийин /:/ чекит коюлуп,анан сөз курамы,же идиома,же фразеологиялык айкалыштар берилип,андан кийин маанисин чечмеленди. Идиомалар /◊/ белгиси менен көрсөтүлдү. Мисалдар үчүн көнөкөй сөздөрдөн тартып,макал-лакап,табышмак,тилдик формулалар берилди.Керектүү жерде тарыхый же этнографиялык справкалар да жүйөленди, фольклордук жагынан кызыктуу материал деп эсептелген сөздөргө кыска мүнөздөгү хрестоматиялык тексттер да кошумчаланды /мисалы: элең,бадик өңдүү сөздөрдү караңыз/. Элдик ойундар,күүлөр, сайыштар,ән,тамгалар ж.б. жөнүндө да колдон келишинче толук маалымат берип,бардык диалектилик терминдерди кыргызчага далалат кылдым.

Омонимдерди белгилөөдө рим цифраси,сөздөрдүн маанилеринин кеңейишин - көрсөтүүдө араб цифралары колдонулду. Реестрдик сөздөр жана иллюстративдик материалдар бардык учурда кыргыз диалектологиясында кабыл алынган транскрипциянын негизинде жазылды.

Сөзүмдүн аягында ушул сөздүккө материал топтоого көмөк кылган бардык информаторлорго,иште рецензиялаган колдошторго,асиресе,сөздүктү түзүп жарыялоого дилгирликти көрсөткөн профессорлор К.К.Юдахинге,маркум Б.М.Юнусалиевге, Х.К.Карасаевге,Б.Орузбаевага,А.Жапаровго,Т.Ахматовго, доценттер К.Дыйкановго,С.Иманалиевге,ст.окутуучу Ш.Жапаровго ж.б. калемдештерге чын ыкласым менен көңүлүмдөгү ыраазычылыгымды билдирүүнү милдетим деп эсептейм. Сөздүктү жа-

рыкка чыгарууда,анын ишин тездетүүдө чоң көмөк кылгандардын ичинен проф.К.К.Юдахин,проф.Б.М.Юнусалиев,проф.Б.Орузбаевалардын ишин айрыкча белүп айткым келет,анткени бул профессорлордун демилгеси жана колдоосу болбосо,сөздүктү жарыялоо дагы кечеңдеп кетер эле.

Сөздүктү жарыялоо идеясын колдоп,аны турмушка ашырууда мүмкүнчүлүк беришкен академиктер: К.К.Каракеев,Б.Ж.Камгерчиновго; Кыргыз мамлекеттик университетинин ректору,проф.С.Т. Табышалиевге,терминкомдун мүчөлөрү: С.Чолоков,А.Сопуев,С.Орозалиев,Б.Аманалиев,М.Иманалиев ж.б. колдошторго да ыракматымды айта кетишим зарыл.

Ж.МУКАМБАЕВ.

ТИРКЕМЕ I.

ТРАНСКРИПЦИЯЛЫК БЕЛГИЛЕР

I.Реестрдик сөздөр жана сүйлөмдүн башталышы баш тамгалар менен жазылды.

2.Энчилүү аттар /этнонимдерден башкасы/ да баш тамга менен жазылды.

3.Тыныч белгилери адабий тилдегидей колдонулду.

4.Йоттошкон тамгалар диалектилик сөздөрдө колдонулбастан транскрипцияланып берилди: йа-я,йо-е,йе-е,йу-ю.

5.Тил алдында жасалуучу ичке үндүүнүн кыска түрүн белгилөө үчүн ә, созулма түрүн белгилөө үчүн әә тамгалары колдонулду.

6.Эринчил дифтонгуларды белгилөө үчүн Ү тамгасы пайдаланылды.

7.Эки үндүүнүн ортосунда жана уяң үнсүздөрдөн кийин б тыбышынын үнчүлүрөөк вариантын көрсөтүү үчүн в тамгасы алынды.

8.Көмөкчүл спирант тыбышты белгилөө үчүн ҳ тамгасы колдонулду.

9.Башка тилдеги сөздөр кыргызча транскрипцияланып берилди.

I0.Баткендик "лайырчиларда" калган диалект,говорлордогу ч тыбышы аффрикат ц тыбышы катары айтылат.Ошон үчүн ц тамгасы колдонулду.

II.Ичкиликтер диалектисинде байыркы созулмалар колугат, алар да азыркы орфографиянын үлгүсү менен берилди.

ТИРКЕМЕ 2.

I.ШАРТТУУ ТҮРДӨ КЫСКАРТЫЛЫП АЛЫНГАН ЖЕРЛЕРДИН,РАЙОНДОРДУН АТТАРЫ

акт. - Ак-Талаа району
ал. - Алай району
алб. - Ала-Бука району
алк. - Алайку
ар. - Араван району
атб. - Ат-Баши району
базк.- Базар-Коргон жана Ленин райондору
батк.- Баткен,Фрунзе райондору
баткч.- Баткендик "чайырчыларда"
керг. - Керге-Тал,Шаартуз райондору /Таажикстан/
кетг. - Кети-Өгүз району
кжол. - Кацы-Кол району
кумг. - Кумгал району
зам. - Заамин району /Өзбекстан/
какш. - Какшаал,Кашкар тарап
кар. - Караван району
карс. - Кара-Суу району
кочк. - Кочкор району
кетм. - Кетмен-Төбө
ккирг.- Казакстандагы кыргыздарда
кул. - Куланак тарап
нар. - Нарын району
ноок. - Ноокат району
өзг. -Өзгөн,Совет райондору

өзбк. - Өзбекстандагы кыргыздарда
суз. - Сузак району
сул. - Сулукту тарап
тал. - Талас өрөөнү
тоқ - Тоқ району
тторо- Тогуз-Торо району
түнд.- түндүк райондору
түп - Түп району
түшт.- Түштүк райондору
тянш.- Тянь-Шань тарап
Чүй - Чүй өрөөнү
ыск. - Ысык-Көл өрөөнү

2.ТИЛ,ДИАЛЕКТ ЖАНА ЭМГЕКТЕР Ж.Б. КЫСКАРТУУЛАР

азерб. - азербайжан тилинин диалектилери
алт. - алтай тили
байт. - байыркы түрк тили
бард. - барабин диалектиси
башк. - башкыр тилинин диалектилери
бкыпч. - байыркы кыпчак тили
бтэ. - байыркы түрк эстеликтери
ж.б. - жана башка
ж.б.д.у.с. - жана башка даги ушул сыяктуу
к. - кара /"смотри"/
каз. - казак тилинин диалектилери
карт. - караим тили
карб. - карачай-балкар тилинин диалектилери
карк. - каракалпак тилинин диалектилери

кум. – кумык тили

кирг. – киргиз тили

ног. – ногой тилинин диалектилери

мак. – макал

МК. – Махмуд Кашгаринин "Девону луготит түрк" деген эмгеги

миф. – мифологиялык

монг. – монгол тили

озб. – өзбек тили

отм. – өтмө маанide

сал. – салыштыр

сейр. – сейрек

таб. – табышмак

тах. – тажик тили

тар. – тарыхый

терг. –тергеме сөздөр

тув. – тува тили

тур. турец тили

түрк. –түркмөн тили

уйг. – уйгур тили

хак. – хакас тили

эск. – эскирген

// – параллель колдонулат деген белги

+ – уңгуга муче же сөзгө сөз кошулганда деген белги

= – барабар болгондо деген белги

> – ... га деген белги

< – ... дан деген белги

ТИРКЕМЕ 3.

СӨЗДҮКТӨ КОЛДОНУЛГАН ТАМГАЛАР

А а, АА аа, Әә, ӘӘ әә, Ӈ ӈ, Бб, Вв, Гг, Дд, Жж, Зз,Ии, Йй, Кк, Лл, Мм, НН, н, Оо, ООоо, Өө, ӨӨөө, Пп, Рр,Сс, Тт, Уу, УУуу, Үү,ҮҮүү, ф, Хх,ҳ, Цц, Чч, Шш, Ыы, Ээ,ЭЭөө.

А

А I *дейл.* сырдык сөз /*жактырбагандыкты,тоотпогондукту билдирип,"койсоңчу" деген ойду баяндайт/*; *а,онунузду тән авайт.*

А II: *а-бу тунд.* I.ана-мына; *а-бу деп конул айтамы*; 2.*отм.* сеп эттируу; *бул агага "а-бу" кылайын.*

А III: *а кучук,ба кучук жерг.* чикит ойнунда баласын узун таштап коюп,аттатып туруп секиртип чабуу адаси; *а кучук,ба кучук,ол кара кучук.*

АА I *батк.* ия /*сиреону чакырганда жооп бере турган сөз/*; *иле баршыбы? -аа,нимне дединг?*

АА II *иск.эга* /*ал+га/*; *жаш баламды аа берем деп.*

ААГЫЛ *батк.* к. агил /*сал. тув. аал "айыл,короо,үй"/*;*аагында ат бар.*

ААДАН *иск.* I.наадан; *ааданды колуна салдым*; 2.*терг.* жаңы келген жаш келин.

ААЛАЙЫНА *жерг.* ачык,жарык; *аалайына ачык болупум.*

ААЛАТ *иск.* наалат; *ок десе,ата-бабана аалат келтирбе.*

ААЛТЫ *батқч.* алты; *аалты катын тәхийәгә барса,ал-алиге ирдайт /мак./.*

ААЛЫ *иск.* наалы; *өтүгүнүн аалысын кийшактап калыптыр.*

ААНАНДА *ад.* тәәтигәнде; *ааманда турган мишикпи?*

ААПАТТУҢ *батк.* балакеттүү,кырсыктуу; *аапаттуи жыл болду.*

ААР *иск.*,*чуй* аппетит; *а десе аарын ачкан,аарына заарын чачкан,башында калканы бар куп жарашкан /таб.самоор/.*

ААРЛА-*жерг.* аярла; *ак дәкәдәй аарлап,жумуп койгон ирым бар.*

ААРЧАКТА- *аарчакта-кәәрчекте дейл.* кәбүрүп-хабырып тапшуу;

аарчактап-коорчоктоп кетет.

ААРЧЫ I тянш. күздүн күнү сүт азайып калганда бир нече үй өз ара кезектешип сааңды чогултуп,айран,үстүп,каймак алуу керелгесү; ааруч бишип жатканда кайдан келдиң?

ААРЧЫ II тал.,терг. желе турган талаа өсүмдүгү /ышкын,кебүргөн,согон,чүкүрү/.

ААРЫ I: жер аары батк. сары аары; эсал аары,жер аарысы кулак тындырбайт; кавак аары жапайы чоң кизгилт,кара аары; кавак аары жаман чагат.

ААРЫ II-пам.,жерг.,ноок. чарча,чаалык; мен айавай ааридым.

ААРЫ III-дейл. аарчы; дөөоромол тикken,моого кол аариды.

ААРЫК пам. арык; бийыл койдун баары аарык; аарык эчки кой баштар ◊ өзү эчтеме билбей туруп,башка бирөөгө жол көрсөтөт деген маанидеги идиома.

ААРЫТ-түшт. аарчыт; пийөө ааритып кой.

ААЧ пам. ач; курсагы жүдө аач болду /сал. түрк. аач/.

ААЧЫ-иск.,чүй аарчы; ой,бала,колуңду аачып келсең боло.

ААЧЫЛ-иск. аарчыл; мокок экен,деле аачылбай койду.

ААЧЫН-иск. аарчын; бети-башыңды аачынып келсең боло,балам.

ААЧЫТ-иск.аарчыт; балдарга картошкону аачытып кой,макулбу?

ААЧЫП I иск. аарчыпуу;ай,арамдар,батыраак ааччыкыла.

ААЧЫП II иск. аарчуу; картошке аачып эле оной бекен?

ААШ батк. коом /сырдык сөз/; аам,онон дагы /сүрөө иретинде/.

АББААНЫ өзг. калпычы,калганчы; жээним айавай аббааны болду.

АББААНЫЧЫЛЫК өзг. калпычылык,калганчылык; аббаанычылыгыңды

койуп жүрсөң.

АБДАЛ өзг.,чатк. буурсун; аблал менен бет теше жерди бир күндө айдачуруз.

АБДАРА түнд. тактайдан сомдолуп дасалган чоң сандык;аблара сандык азыр жок /сал,монг.,каз. диал. абдыр,авдар/.

АБДЕЗДЕ өзг. к. абдесте; абдездеде чай кайнап атат.

АБДЕС сүз. к. абдесте; ке,абдеске суу күй.

АБДЕСТЕ ош,зам. I.узун чорголуу,мойну бийик,суу кууучу идиш; бир колунда абдесте /сал. абдес,абдезде/; 2.өзг. алимчийден касалган кумган; Касым абдестени сууга түшүрүп жибериптир; 3.жерг.,өтм. сото; жерден чыгат тээлөнүп, абдестесин бээлөнүп /таб. мекенин сотосу/.

АБДЫК түнд. уруунун аты; моңолдордун ичинде абдык уруусу бар.

АБДЫРАКАЙ жерг.бит-чит;бу ойун заматта абдыракайын чыгарды.

АБДЫРАЛАТ зам. кышкы чилде мезгилинен кийинки үч күндүк убак; үч күн—абдыракмат,үч күн—нооруз.

АБДЫРАМАН жерг.адырашман; Эмилбек абдырамман алып келчи, ысыриктайын.

АБЫАЛ-жерг. I.көбөй,арбы; олор көп абхалбади;2.кашк.хабалакта; биз жакта чечек абхарып чыкты; 3.толкунда; абхалып авазым кеңейт; 4.бой эрүү; бара-бара абхалып кеттим;5.өтм. ишти бүткөрүү,аяктоо; иштер абхалды.

АЙЫАЛДЫР-жкол. көктөнүп,бүрдөнтүү; мүдөөңү абхалдырбайы.

АЙЫР өзг. к. апиче,апче; абхем айылдан келди.

АЙЫП түнд.эск. I.башты айландыруунун эмчилик коду /кандайдыр бир тамакка адамдын өзүнө көрсөтпөй туруп дубалатып

чач,жип,тырмак,зат к.б. аралаштырып адамга берсе, ал адамды бара-бара арыктатып, денесин тешип чыгып өлтүрөт имиш/; 2.ушул оору менен ооруган адам; 3.батк. алжыган адам; абжип болгон кыш.

АБЖӨР пам.,жерг. мал,эпчил,өткүр; абжөр киши.

АБЖӨРЛӨӨ-пам.,жерг. көпөлөктөн; ниме абжөрлөнөсүң?

АБЖУР өзг.,жерг. к. абжыр; абжурсуң эв.

АБЖЫЛ пам. кыйын; абжыл иш.

АБЖЫЛДЫК пам. кыйындык; ол абжылдыгынан эрттөн кутулду.

АБЖЫР лейл.,пам.,зам.,жерг. 1.тамдагай,тиц; 2.тапкыч,эпчил; 3.батк. чапчак,чакан; абжыр бала болуптур.

АБЖЫРЛЫК пам. 1.эпчилдик,тапкычтык; абжырлыгынан үйүнү тез тургузду; 2.батк. тамдагайлык;чапчандык; баскан-турганынан абжырлыгы көрүнүп турат.

АБЗАЛ пам.,батк.,жерг. 1.курал,аспап /устачылыкка тиешелүү инструменттер/; устанын абзалы көп экен; 2.батк. өрмөктүн аспаптары /күзүк,такта,кылыч ж.б. жалпы аты,бул сөз көбүнчө "кыпчактарга" мүнөздүү болгон. Сал.тах. афзол/; 3.жерг.,батк., токуы; ат тапкыча абзал тап,пул тапкыча эсеп тап /мак./; 4.чатк.,лейл.,ар.,жерг. буурсун, амач; алтындан абзал курдурган; 5.пам. зарыл,керек; 6. оң иш, пайдалуу иш.

АБЗЕЛ I түшт. ат жабдыктары; абзелсиз эркек болбойт, эйнексиз ойол болбойт /мак./.

АБЗЕЛ II түшт.,кочк. сонун,жакшы,ойдо; чүйрүндөшүп жүргөнү абзелби?

АБЗЕЛ III түшт.,кочк. умут,иштеним; абзели күчтүү адам экен.

АБЗЕЛДҮҮ тяшт. жакшына,татына,көркөм; абзелдүү көргөзөт.

АБЗИ пам. сырдык сөз /ыраазы болгондукту билдирет да "бай болгур!" деген түшүнүктү берет/; абзи,дурус болду.

АБЕРЕГИ,АБЕРЕГИЛ иск.,чүй мына бул; аберегил кантөөр экен.

АБЕРКИ иск. ал берки; аберки бала кайсы бала?

АБИКЕ өзг. к. абже; абижем бар.

АБИЙ пам.,сейр. апа,эне /чоң эне бар кезде бала өз энесин "абий" дейт/; абийим айтса,мен жасайм.

АБИЙЕНЧИК иск. корукчу /көбүнчө карагай кайтарган адам/.

АБИЙЕШЧИК иск. к. абийенчик; Апам,абийешчик да болуп жүрбө?

АБИРЕ ыкол. абийир; алакандай абиреси калбаган.

АБЛАК жерг. акмак,акылсыз; хэ,аблак,сен кайдан келдиң? /сал. тах. аблах/.

АБРА I түшт. чогулуу,жыйылуу,көбөйүү /адамга карата/; ал абра болду.

АБРА II лейл. 1.кездеменин бир түрү; Умсунга абра,эллөстөн жыртты; 2.батк. аматылып пиленип коюлган көрпө; көрпөнү абра кылып койдум.

АБРЕЗ лейл. к. эврез /сал. тах.,озб. обрез "абрез"/; абрезге суу төк.

АБРОЙ пам. кебете-кепшир; абройу сунук.

АБРУ жерг. аброй,урмат,сый; абрусу жок адам.

АБТОО түшт. идиштин аты.

АБТОРОЙ лейл.,батк. күнөс,күн чубак /киш мезгилинде күн жакын тийген кезде эшиктин алдын шыпырып тазалап отурган жер/; абторойго чыгалы,жүргүлө.

АБЫГЕР тяшт.,чүй азап,кыйноо;Жакшы,күр абыгер чекпейли.

АВА I өзг.,батк.,иск.,суз. 1.ага /эркек балдардын улуулары кенжеси үчүн жалпы жонунан ава деп аталат да, тагыраак айтканда "чоң ава /улуу ава, ортончу ава, кичүү ава" болуп айтылат. Бул сөз Чүй, Ош ж.б. аймактарда мүнөздүү үчурабайт/; ава деп издеп келвестир; 2.пам.,кочк.,иск. ата; биз аванизден: экөм,мен, үкөм—үчөнүз; /сал.тув. ева "эне"/; жийән ава жерг. жээндин эң улуусу; жийән авам келиптир; кәттә ава лейл. чоң аба.

АВА II:ава айланды жерг.,лейл. күн бүркөлдү; ава айланды,боз болду; авада, оводо,бийикте; авада чолпон жылдыздай.

АВААТ лейл. илгерки уруунун аты /бул уруу Катчаан, Өзгөрүш, Дара, Жоопайа, Кой-Таш, Кулунду деген жерлерде жашаган/; аваат жашаган жерлер.

АВАДАН I тал.,чатк. абдан; авадан кийин иш турвайды.

АВАДАН II чүй уруунун аты; авадан уруусу болуптур.

АВАЖАН батк. абаке; аважан дедим го.

АВАЗ ичк. 1.үккулуктуу обон,үн; комуз менен сүйлөтчү әде; аваз эде; 2.кобур-собур, күбүр-шыбыр; сиртта аваз болгонсуп жатат; авази таза өзг. обону,үнү бийик; авази таза акын боло калсамчы.

АВАЗА I өзг.,жкол. үйдүн үстүнө топурак көтөрүп чыгуу үчүн тепкичтери жакын-жакын карылып, үч жоон жыгачтан жасалган шатн; аваза күчтүү экен.

АВАЗА II лейл. 1.кумар,кызыкчылык; авазын кетет ◊ ушунчалык кызыктырат, кызыктырып таңдандырат; 2.дацк, даңаза; авазасы таш жарат; абаза-шабаза жерг. уу-дуу; абаза-шабаза кылат.

АВАЗКӨЙ түшт. күлмүндөгөн оюнкараак, кылыктуу; жеткен авазкөй экен.

АВАЗКӨЙЛҮК түшт. кызыкчылык, сонуркоочулук; өз авазкөйлүгүн өзү тийат.

АВАЙ I суз. 1.аба, абаке, агай; авайым кайда экен; 2.ата.

АВАЙ II 1.тунд.,терг. үзүк боо; авай үүлү алтоо,төвөй үүлү төртөө,совой үүлү сол жалгыз /таб.үзүк боолор, тундук боолор, босогонун сызмасы/; 2.жерг. ат жабуунун июндан башка жерге келген бөлүгү; адамдын көркү—бала дейт авайы бар атчан киши; 3.зам. илгерки уруунун аты /бул уруудан манак, байан тобу тараган/; авай-авай ашкавак, инкен ашы беш тавак,беш тавак/к/а тойбогон,жүгүндусун койбогон /элдик акийнектен/; авай уруу бар.

АВАЙЕК чүй жүнү жетилип кулпунган кийик; авайектин териси эмей эмне,алты кочкор муйузу эмей эмне /адаштырма/.

АВАЙЛУУ: авайлуу жержерг. алрдай турган жер; авайлуу жерден этийөт кыл.

АВАЙСЫЗ чүй,иск. кокус; бул иш авайсыз болгон; авайсыз өлүм чүй күтүлбөгөн өлүм,кокус өлүм; авайсыз өлүм күчтүү экен.

АВАЙЫЛ тән ш. к. авай II,I; авайыл алтоо, төвөйүл төртөө /таб. үзүктүн алты, тундуктун төрт боосу/.

АВАЙЫЛДА иск.,чүй к. авай II,I.

АВАК пам. туш-тарабы камак келген жер; авак жер бар;

АВАКЕ I иск. агатай; аваке,ушунчалык да иш кылаасызбы? /сал. авай/; авакеси иск. аваке,авакетай; айланайын,авакеси, ал эмне дегенициз?

АВАКЕВАЙ иск. к. аваке.

АВАКЕНАЙ иск. аваке; авакенай,мени айласаңыз бирдеме дей көрбөңүз.

АВАКЕТАЙ иск.к. авакенай; авакетай,ура көрбө,айланайын авакетай,тийсем эле өлөйүн!

АВАКЧАНА түшт. түрмө жай; авакчананын жанында жолугуптур.

АВАЛ I иск.,чүй,өзг. обол; авал ирда, анан жооп берем; авал мурун эң мурун,а дегенде; авал нурун сен [illegible] коштойун.

АВАЛ II: абал баар түшт. көктөм мезгили; авал баар болгондо эл кайлоого конгондо.

АВАЛ III иск.,чүй ал жай,жөн жай; авалы кандай? ал-авал иск., чүй ал-ахвал; ал-авалың айтчы?

АВАЛ IУ: авал куран кашк. к. куран.

АВАЛ У: авал мурут куд.,акк.,тторо. к. мурут.

АВАЛА I-иск. ава-ава деп кайталап айтуу; өз авасын авалай алвай,киши авасын авалайт /мак./.

АВАЛА II жерг. абал мурун; авала сен келбегин, сен келгенден кийин барбайынча койбойбун.

АВАЛА III-иск. оболо; эйдөлөп,бийиктен, асмандан учуу; авалап учуп асманга чыкты.

АВАЛАЙ иск.,терг. үзүк; авалай алтоо,төбөлөй төртөө,сополой сок жалгыз /таб.үзүктүн алты бөөсү,түлүк жабуунун төрт бөөсү,эшиктин бир бөөсү/.

АВАЛАК түнд.,жкол. ордо ойнунда чүкө чертип атуу үчүн колдонула турган жалпак, төрт бурч мүйүз; авалак менен атавыз; авалак атмай жкол. чакан беш ойнунун бир фазасы; авалак атмай башталат.

АВАЛЕКИ жерг.адегенде,эң мурун; авалеки сен сүйлөсөң,онон мен сүйлөйм.

АВАЛДЫ жкол. тукум,урук; хан авалдынен экен.

АВАЛЫ кашк. үй; авалы салат.

АВАЛКЫ чүй,иск. мурунку; авалкыдан айта отур.

АВАЛТАДАН иск.,чүй илгертеден,мурунтадан; авалтадан келе жаткан салт.

АВАЛТАН иск. мурунтан,илгертен;ата-эненин сүйлөө--авалтан келе жаткан милдет эмеспи.

АВАЛЫ иск.,чүй оболу; авалы атаман кавар айтчы.

АВАМЖАН батк. абакем; авамжанды эстесем жүрөк козголот.

АВАН иск.,чүй обон; ой,анын авани укмуш.

АВАНЧА түшт. насыбай ийлөө үчүн жасалган ортосу чуңкур идишче; аванчаны көрдүңбү?

АВАНЧЫ иск.,чүй обончу; бир айылдагы аванчывыз ошол киши.

АВАРА: эки авара,үч авара жерг.,өзг. экиден-үчтөн кишиге бир табак кылып от тартуу; эки авара,үч авара болгула.

АВАСАТ иоок. апыртуу; тоодун жолун көп авасат кылва.

АВАСКЕР зам. шыкыбоз,шыкылуу; түлкү улаган бирин-серин аваскер бар.

АВАСТАЙ жкол. илгерки уруунун аты; авастай,маңгытай деген уруу бар.

АВАТ I иск. нааат; аваттын таттуулугу ай,шилекейин түшөт.

АВАТ II түшт.,зам. кыргал,сонун жер; гүлдөгөн айнак; эл орношкон бак-чарбактуу жай; жүргөн жериң баарын ават /авак/; ават жер бак-даraктуу,мемлүү жер; ават жерге түшкөн гүлдөгөн айылдагы жерге барган; ават жылга дейд. I.орук, арыз,бак-дарак өскөн жылга;көкту; ават жылгаларга ба-

АВАЛЕКИ жерг.адегенде,эң мурун; авалеки сен сүйлөсөң,онон мен сүйлөйм.

АВАЛДЫ жкол. тукум,урук; хан авалдынен экен.

АВАЛЫ кашк. үй; авалы салат.

АВАЛКЫ чүй,иск. мурунку; авалкыдан айта отур.

АВАЛТАДАН иск.,чүй илгертеден,мурунтадан; авалтадан келе жаткан салт.

АВАЛТАН иск. мурунтан,илгертен;ата-эненин сүйлөө--авалтан келе жаткан милдет эмеспи.

АВАЛЫ иск.,чүй оболу; авалы атаман кавар айтчы.

АВАМЖАН батк. абакем; авамжанды эстесем жүрөк козголот.

АВАН иск.,чүй обон; ой,анын авани укмуш.

АВАНЧА түшт. насыбай ийлөө үчүн жасалган ортосу чуңкур идишче; аванчаны көрдүңбү?

АВАНЧЫ иск.,чүй обончу; бир айылдагы аванчывыз ошол киши.

АВАРА: эки авара,үч авара жерг.,өзг. экиден-үчтөн кишиге бир табак кылып от тартуу; эки авара,үч авара болгула.

АВАСАТ иоок. апыртуу; тоодун жолун көп авасат кылва.

АВАСКЕР зам. шыкыбоз,шыкылуу; түлкү улаган бирин-серин аваскер бар.

АВАСТАЙ жкол. илгерки уруунун аты; авастай,маңгытай деген уруу бар.

АВАТ I иск. нааат; аваттын таттуулугу ай,шилекейин түшөт.

АВАТ II түшт.,зам. кыргал,сонун жер; гүлдөгөн айнак; эл орношкон бак-чарбактуу жай; жүргөн жериң баарын ават /авак/; ават жер бак-даraктуу,мемлүү жер; ават жерге түшкөн гүлдөгөн айылдагы жерге барган; ават жылга дейд. I.орук, арыз,бак-дарак өскөн жылга;көкту; ават жылгаларга ба-

равиз; 2.жердин аты; ават киши /адам/ түшт. 1.бир жерге көптөн бери туруп очор-бачар болуп,чарбачылык менен жашаган киши; 2.өзг. берешен,март адам; 3.ар. жакшы,сыпайы;кичипейил,эмгекчил адам; ал ават киши экен.

АВАТ III лейл.,сам. 1.ичкиликке кирүүчү уруунун аты /лейлектеги бул уруу дара чолойу,уста,ботон жөнөт,адалаки,карамойноку чолойу,тоюлок,найман,гүжөн,жойлор деген топко бөлүнгөн/; ават ашып келген,нойгут басып келген /жак./; 2.терг. делвир; ават ашып кетти,нойгут басып кетти /таб. делвир/.

АВАТТАН-түшт. көркө келип кубулуу,көрктөнүү; аваттанат да турат.

АВАТЧЫЛЫК түшт. кенчилик,молчулук,жирпалчылык; аватчылык заман болду.

АВАЧЫ тянш. сук,жут,ачкорок; авачы болуп кетиптир; авачыдай эркек ачкорок эркек; авачыдай эркек ушу.

АВАЧЫЛ нск. 1.абаны көп жактоочулук; тигини көрсөң, барып турган авачыл; 2.ава-ава деп көп айга берүүчүлүк, авага көп айта берүүчүлүк,авага көп эле кайрыла берүүчүлүк; авачылын кантейин,теле оозунан авасын түшүрвейт.

АВГА зам. бийик бел; авга,чоку,кыр,мойнок дейвиз.

АВГАН түшт. афган; авган эли алыста.

АВГЕР батк.,лейл. кийноо /сал.авукер/; бизди угретуп авгер кылдылар.

АВГЫР батк. акыр; о узакта авгыр бар,мого жетевиз.

АВДЕСТЕ, АВДУСТЕ батк. кумган; авдусте менен колдоруна сун куй.

АВЕЛЕК зам. өсүмдүктүн аты; авелекти мал жакшы жейт.

АВЕН чүй тээ алыс, тээ жок жер; авенден бир жан келди; жани бар да,тили жок, ал жандын эки жак/к/а басар алы жок /жаңы төрөлгөн бала/.

АВЕТ батк. айдоонун чекесиндеги жолчо; авет менен бас.

АВИЗ,АВУЗ өзг. 1.атайын токтотулган көлчүк; авизде балдар кирпинип-жатышат; 2.терг. көз; эки авизим бар,жээгинде тигилген терегим бар /таб.көз,кирпик/.

АВИК түнд. уруунун аты; авиктер солтого кирчү,өзөн менен нсик чөлдө турчу.

АВИРЕЗ лейл. к. өврез.

АВИРИК зам. өсүмдүктүн аты; авирик--сасык от,мал жейт.

АВЛА I сүз. артык,өйдө; байлан бай авла эмес,бардыгы сук.

АВЛА II батк. кудай; алда кандай дүнүйө авла денер жакшылар.

АВЛАТ,АВЛОТ жерг. 1.урук,тукум; авладың киргиз экен; 2.өтм. тек,кан; сенин авлодун бузук.

АВЛИ I сам. өң-түс,кебете-кепшир; авли жакшынан акыл күт /жак./

АВЛИ II сам. уруу,урук; авлисг бут аман.

АВРА өзг. жука материалдан жасалган жалаң кат шым; атам авра шымын кийип,дүкөнгө кетти.

АВРАВАН I өзг.,сүз. товардын бир түрү; авраван,пөшөйи,атлас бар.

АВРАВАН II батк. жууркандын тигиши; авраванды түзүк тикпесе какай алам.

АВРАСАР зам. кийимдин ичилиги; чапандын аврасары да.

АВТОБА жерг. к. аптама; автованды алайын,үйгө карай кетейин.

АВТОВУ батк. дарн кошулбай,күнгө таза какталып кургатылган өрүк; өздөрү жегенге автову килат.

АВТОРУЛ жерг. күнөс,күнгөй; күр авторулга чыгып олтуралык.

АВУЗ к. авиз; көвүк авузга келип токтоп калды.

АВУКӘР зам. кургакчылык /сал. авгер/; авукәр болду,кийин болду.

АВШАК ар.,тал. акшак /сал.агушак/; туруктун тенинен көвү - авшак.

АВЫ: ави-тави батк. мелүүн иснк; кевекти ави-тави болгондо белге бастык.

АВЫГЫЙ кашк. аксакал; авыгыйды таксирлап турат.

АВЫДАН чүй,тал. абдан; дарманы авыдан кеткен.

АВЫК жерг. эсирген адам; сен авык алып кеттиң.

АВЫЗ түшт. к. авиз; авыздан суу агып турат.

АВЫЗЫН чүй абысын; ага-ини татти болсо ат көп,авизин татти болсо ап көп /мак./.

АВЫК базк. уруунун аты; коткор уругу авык менен жанама.

АВЫЛ I зам. айыл; авылда жашайт;өмөөй уруусунун бир тобу; авылдын ачык гөвин кутканмын; авыл башы айыл башкарган адам; авыл башы—карн киши.

АВЫЛ II:-авыл-чавыл тоң аянбай чачылып снйлоо; авылып-чавылып снйлады.

АВЫЛА түнд. I.уруунун аты; авыла дегендер алигининн ичинде да,сарбагыштын ичинде да бар; 2.жердин аты.

АВЫЛАЙ чүй уруунун аты; авылай тукуму сарбагыштын ичиндеги суу мурунга кошулат.

АВЫЛКАСЫМ чүй жерди тайыз же терең айлоо үчүн буурсунду

өйдө-ылдый кылып жылдыра турган ыныаа; авылкасымын өйдө-ылдый кылат.

АВЫР I сн суунун күрүлдөп агышынан пайда болгон жел, сыдырым; дарыянын авыры живек көйнөктү делбиретип турду.

АВЫР II-кашк. бурул; сол тарапка авыр.

АВЫРА-кочк. дубүрө; авырап текшерүүчү сенден коркпейт.

АВЫРТОВ жерг. аба ырайынын тез өзгөрүп турушу /түшкө чейин ысык,түштөн кийин суук,же күнү ысык,түнү суук болуу/; күн авыртов тартып турат.

АВЫС тян ш.к. авиз; бүгүн кечке авыс каздым.

АВЫШАТ өзг. сүр,айбат; авышаты шунча экен,салам айтып живердн.

АВЫШКА батк. I.чал /кемпирлер гана чалларын "абышка" дейт/; 2.тунд. жалпы эле кары эркек киши /түндүк говорлордо эркектер да,аялдар да,жаштар да,карылар да "авышка" дей берет/; авышкаларды кара,каалгып келе жатышат;авышканын арманы кочк. комуз күүсү; "авышканын арманы" деген күүну чертет.

АГА: эл агасы батк. элдин эң кадырман адамы; сиз эл агасы болуп алыпсыз.

АГАЖАН жерг.агага эркелеп кайрылуу; агажаным келе жатат;

АГАЙЫНДАР зам. илгерки уруунун аты; арык,агайындар,курга деген топ болгон.

АГАЛАЙ зам. ала-була; ону агалай экен; агалай чечек зам. ала-була келген байчечекей; таптаалай чечек,тамактарн агалай чечек /таб.ала тамак/.

АГАРЕКИ жерг. эгерде; агареки келвесе,барвайвыз.

АГАРОТ иск.,чүй.,тал. к. тамарка; агоротко эмне айдалынар? кичине агарот, тар агарот участкасы аз тамарка; кичине агарот тура,буга эмне эгилет?; чоң агарот участкасы кеңири тамарка; чоң агаротко эмнелер эгилбейт; ээн агарот айдалбай,багуусуз калган тамарка; ээн агарот кимдики?; ээсиз агарот биротоло айдалбай калган тамарка.

АГАРОТЧУ иск. тамаркада тынбай иштеген киши; кийин агаротчу болгон тура.

АГАРОТЧУЛУК иск. тамаркада тынбай иштөөчүлүк; агаротчулук кесипке өткөнсүң го.

АГАТАЙ иск.,чүй агага жалынып,эркелеп кайрылуу; агатай,асыл киши элеңиз го.

АГАТАЙЛА-иск.,чүй агатай-агатай деп кайрылуу; агатайлап жанын койбой койдум.

АГАЧ I лейл. өсүп турган дарак; сумуктун кандай болоруну ыргай,шалви,бадам,кара чеке жана башка агачтардын бәрги түшөнүдөн байкаган.

АГАЧА I лейл. кенже ага,кичүү аба; агачасы терген машагынын алдатып сана жедирет.

АГАЧА II жерг.,лейл. ак жүздүү,сылык,элпек,жакшы мүнөздөгү аял; агача келин жумшаган.

АГАЧА III жерг. I.эки жакка ачаланып кеткен агын суу,жилга, колот; агача деп эки жилганын оюзун айтавиз; агача киштом жерг. эки тарам жилганын оозундагы киштоо; агача киштом бар,моого барам; 2.жердин аты.

АГАЧА IУ пам. I.аңгыча; 2.ага чейин; агача жөнөп кеттилер.

АГБА жерг. ашуу,даван; Лахшіга барыш үчүн эки агба ашасиң.

АГДАЙЛАК тал.к. аксаймак.

АГЫЛЫН жкол. элечек;/кээде бул зат "орончелек" деп да атайт/; агылен,көнрө,ийне,топчу,чот деп жазды.

АГӨРӨ,АГӨРӨК иск. андан көрө; агөрө айранга талкан чалып ичсең боло.

АГӨРӨКЧӨ иск. андан көрөкчө; ойновой,агөрөкчө,савагынды оку.

АГУЛ тунд.калай,жез ж.б. жука металлдарды кыса турган темир кыскыч; агул кайда, берчи бери.

АГУР суз. ынгачтан жасалган акыр; килемди бүткөндө агурга кайып койовус.

АГУШАК тал. майдаланып апапакай болуп калган дандын күкүмү, кабыгы /сал.аҳшак/; агушак кылып актады.

АГУРӨТ тал.к. агарот; агуроттө картөшкө айдалган.

АЗЫЗ суз. ааз; айак жугуругу - ашка, агыз жугуругу - башка /мак./.

АГЫЙАК жерг. пахта майы; агыйак /ак йак/ алдым.

АГЫЛ I жерг.,пам.,батк.,өзг.,суз. малкана,малсарай; уйду агылга байлап кой; агыл-агыл жерг. кой-эчкилерди короого белуп айдоодо колдонулуучу сырдык сөз; агыл-агыл десең боло; инек агыл пам. уй сарай; инек агылда турат; кош агыл пам.1жаныша салынган эки мал сарай; 2.ичинде кичинекей сарайчасы бар малкана; кош агылда байланып турат; өгүз агыл пам. өгүз байлана турган сарай; кош агыл,өгүз агыл болот /сал.АӨ.мк.агыл "короо,сарай"/.

АГЫЛ II жерг. агынды; агыл болуп келген да; агыл таш суу менен агып келген таш; агыл таш көп экен; агыл-төгүл тал., өтм. март,беремен,кең пейил; пейили той бергендей агыл-

төгүл; агил-чачил жкол. бүлүнүү; айал киштнин агылип-чачылып калышы жаман экен.

АГЫЛГА I пам. к. агыл; агылга,агыл деп айта береттер; кош агылга пам. ичинде кичине кош акырчасы бар,же күпкөсү бар малкана; кош агылгага мал байла.

АГЫЛГА II нск. I.ээн,бош жер,жай /мпс.,шамал тийбеген жер/; 2.кашк. жайт; түштө агылгага жөнөйт.

АГЫЛГА III.нск. солгун,тынч убак; агылга учурда келе кой.

АГЫЛГАЛА-нск.,кочк. көз салып аңдып байкоо; ани агылгалап беш маал анын жанында.

АГЫЛЕС нск.,кашк. жалтырак,таза курч болот; жалтырайт,агылес тура; агылес орок курч миздүү жалтырак ак орок; агылес орогун жалтылдайт дечи.

АГЫЛЫМ ош.,тянш. агыш; айлана агылжым жарык.

АГЫЛЫН чүй к. агылжым; агылжын чүпүрөк көрүнөт.

АГЫЛТЫМ,АГЫЛТЫЛ суз.,тал. агыш; агылтым келген мата.

АГЫН I пам. арык мал; агын мал жүрөт.

АГЫН II пам. үйөр; суу кызыл агын болду.

АГЫН III-пам.,карс. кутул,бошон; козу агынып кетти.

АГЫНАЙ жкол.,тал. уруунун аты /илгери Жаңы-Жолдогу кыргыздар негизинен:"агынай,лакчы" деп эки чоң уруугa бөлүнгөн да,алар солго барып кошулган.Агынай: акпай,оготур,бош моюн болуп бөлүнгөн/.

АГЫНТ-пам. агыт,бошот; кошуну агынт.

АГЫР түшт.,сейр. айгыр; агыр бошонуп кетти.

АГЫС тторо. к. эвиз; агыска суу толуптур.

АГЫШ лейл. арыктын суу бурула түрган бөгөт жери; агышты

оңкоп кой,суу келет.

АДА: ада бол тал.,түшт.,түй керге кир,кок бол; айтпастан ада бол,кара керге кана бол! /жаатоо,кандоодо колдонула турган сөз/; ада болбойт түшт. түгөнбейт,кош болбойт; аккан суу ада болбойт; ада болгур! багаге жолугур!,төбөдөн ургур!,кылас болгур!,карган тийгир!; түгөлүк төлөту ада болгур!; ада болуп калыптыр жкол. үрөй учуп,ырагу түшүү; түнүк үйгө келбей калсам,ай-оолам коопсуз,ада болуп калыптыр; ада кайнаган. I.кайнап эрттелип,кош боюп кеткен кер; ада кайнаш болуптур; 2.керинө ат.

АДАБАТ зам. I.карылык /сал.адалат/; 2.кере албастык;3.күчкас адам; адабат адам болуптур.

АДАБАТЧЫЛЫК батк. карылык көрсөтүүчүлүк; адабатчылык кылбай көп жүргүн.

АДАК өзг.,ар.,тал. I.түгөнүү,аяктоо; кечээле адак болгон; 2.чүй аякты; ап адагы Ормотой,түлкө адагы—Тайгоо.

АДАКТА-тал.,керг. аякта,бүтүр;урумдун тасаша адактап.

АДАКЫ керг. I.аякты,кийинки,артка; адаты тоскон алты мал, өгүз баштап сегиз мал; 2.уруунун аты.

АДАЛ:адал бакан керг.,акт. ала бакан; адал бакандын оскилкөлөө ала бакан дейт.

АДАЛАКЫ лейл. уруунун аты; адалакы,уста аватка кирет.

АДАЛАТ I атб. ырым /сал.адабат/;өкөө адалат болуп жүрүптүр.

АДАЛАТ II түшт.,зам. адилет,акыйкат; адалат кылып бөл.

АДАЛГА нчк.,түшт. I.адилет; жанды адалга бөлүптүр; 2.өтм. бирөөгө тиешелүү энчи; бир чекеге чыгалык,адалгасын жилалык.

Центральная научная
БИБЛИОТЕКА

АДАМ түнд. тац калгандикти билдирүүчү сырдык сөз; адам,мунун кишиси,же айбанбы?; адам аййе тац калып,ааразы болгондукту билдирүүчү сырдык сөз; адам аййе,бере турсац эмне бирдеме болосунбу?; адам башы батк. балдар ойнунда топ башы болгон бала; ар тарапта адам башы болот; адам дечи түнд. тац калып,жактирбай калгандикты билдирүүчү сырдык сөз; адам дечи,суру жаман,бу кейпи менен бирди көрөт; адам ийй тац калып,ааразы болгондукту билдирүүчү сөз; адам ийй,бети жок тура,жөн эле өлбөдүмбү; адам ээй! өтө тац калгандикты билдирүүчү сөз; адам ээй,тигини кара, тили жөн эле уу; аргун адам жерг. ата-энеси эки бөлөк улуттун өкүлү болгон адам; аргул адам,сөрү балыш дейвиз.

АДАМБАЗ батк. алпек,адамгерчиликтүү,кишичил; Эгембердинин баласы адамбаз болуптур.

АДАМСАТ тал.,чүй адамзат; адамсат кийин эле го.

АДАМСЕТ лейл. к. адамсат; бу - адамсеттин жытн.

АДАЧА тал. андайча; адачадан будача,татынакай кудача /таб. сагизган/.

АДАШ I иск. I.аяш; адашиң ким,аты уйкашиң ким?; 2.чүй эки достун аялдары,же өздөрү бири-бирине кайрылууда колдонулуучу сөз; 3.чатк.,пам.,ар.,лейл.,өзг. аты окшош; менин атым - Сейит,сиздин атыңыз да Сейит болсо - адаш деп коёт; 4.өзг. жакшы санаалаш; адашым менен бирге болдум; 5.батк.,өтм. макоо/келесоо адамды кемсинтүү максатында айтылганда колдонулат/; эй,сен адаш болуп калыпсың.

АДАШ II батк. түгөнүү,аяктоо; өрүк адаш болду.

АДАШ III-батк.,кол. эки тарап болуп бөлүнүү; бештө - алтыта

болуп адашат.

АДАШКАНЧ жерг. адашкандай; адашканы мал бедек? /Жерге-Тал говорунда -и мүчөсү адабий тилдеги -дай мүчөсүнүн ордуна колдонула берет/.

АДАШКЕРЕК өзг.,лейл. кычкач,кыпчуур; куттуу үйдө адашкереги болбосо,ырыскыңдын качканы /мак./.

АДАШТЫРМА түнд. табышмактын бир түрү /мис.: I.каптын оозу кийиз,карганын оозу мүйүз,кой баласы шишек,муну таппаган эшек, Аандырмагы: кап,карга,кой; 2.бардым жок экен,айттым - келейин деди,келсе келип калар эле,келген үчүн келген жок ж.б./.

АДЫЛЛЕ өзг. ыр илгери /адкоо/; адегиле,кыздар! /кылем токуганда аялдар тарабынан айтыла турган сөз/.

АДЕЙИ пам. I."эмелдеш" ойнунда коюлган шарттын бир түрү; колго бермей же адемейи болот; 2.карс. кубаттоо,дем берүү; адемейи бизден,ыптемек сизден.

АДЕМИ түшт. I.кооз,сайкалуу; 2.кочк. көзгө андан ары жакшы көрүнүү; адеми көктөн көкөлөп келаткансийт; адеми ирен түшт. өңү жылуу; адеми ирең көрүнөт.

АДЕП I.иск.,чүй,тал. I.алгач,эң мурун,башта,биринчи жолу; адеп кеп салды,анан атка минди; 2.пам. кайра,жана /кайталоо маанисинде/; ол адеп-адеп ырдады.

АДЕП II сүз.,иск.,чүй сый,урмат,ардак; ар кимди адеп кылган жакшы.

АДИ кашк. жөнөкөй /сал.адий/; ал--ади адам.

АДИЙ түнд. уруунун аты; адигинеиин ичинде адий бар,атыр жигиттүү төрү бар.

АДЖА чуй өлүк көмүүгө чыгарылган материалдык жардам,көмөк; адийасы канчадан болду?

АДЖЕМИ кашк. көркүү,сулуу; адими болсо да бетаалай болду.

АДЖИН лейл. ал-күч,кубат; анделекти жешке адин керек.

АДЖИСЕ жкол. кокустук; эмне адисе болду?

АДЫРАН өзг. адыратып жара тартылган жүгөрү,буудай акшак; койлорго адыран берсе семирет эле.

АДЫРС түшт. бир жиби жибек,бир жиби жөнөкөй кустардык товар /бул товарга түр түшүрүлүп,адыракай касалган/; адрестен кийим кийчүүз.

АДЫВАКАТ тал. адвокат; адывакат болуп иштейм.

АЛЫЙ түшт. жеңил,оңой /сал.адү/; алый иш кайда?

АЛЫК ичк. уруунун аты; алык /бул сөз кийин "алү" деген түргө өткөн/;аксак бөөрү,аксак кой,ак эчки,дөвөт деген уруулар болгон.

АЛЫМ ноок. көркөм,сулуу; алими келин алдаштым.

АЛЫНА түнд. уруунун аты; алына кимге кирет дейсиңби?,алар күчүүга кирет.

АЛЫР түнд. уруунун аты; бүгүнүн ичиндеги алыр уруусун ким билет?; алыр-будур батк. I.ункул-чункул,билир-будур; алыр-будур таш экен; алыр пийөз чатк. тоо пияз; алыр пийөздү мал жевейт; алырма-алыр зам. катар-катар келген майда алырлар; алырма-алыр кете берет.

АЛЫРАМАЧ сүз. буурсун; алырамач азыр жоголду.

АЛЫРАТМА иск.,атб. кесек тартылган арпа=,оо,мунун алыратма болуптур.

АЛЫРГЫ түнд. өрмөк соккондо эрип-аркакты ачып туруучу калпак жигач.

АЛАА түнд. бирөөлөрдү башкарып,тийип колучу кадырман адам; ай деген алаа жок,кой деген кожоо жок /бур. ахаа/.

АЛАЙЫ чүй чоңоюп,өскүрген,бирок али токтоло элек бала.

АЛАЙЫПКАНА жкол.,жерг. зоопарк; алайыпканадагы маймылдай /сал.тат.ахаб "укмуш,таң каларлык"+жерча "ҳ"/.

АЛАКАНА түшт. к. алап; менин бир атым бар алакана,кулактары какаккана,али алып келем көрөсүң,күлүп жатып өлөсүң.

АЛАНА чүй калп; алана сүйлөйт да.

АЛАП жерг.,лейл. I.укмуш,кызык; бир төөм бар алап-алап, күйруктары какак-какак,эртең келсең көрөсүң,күлө жүрүп өлөсүң /таб. чаян/; 2.батк. аргасыз,амалсыз болуу; алап болуп күл болсун,алты пәтир жуп болсун /мак./; алап болуптур ◊ ойдогудай болуптур.

АЛАТКАНА таг.,батк. даараткана; алатканага кирип чыктың.

АЛЕС чүй өкөр; алес кишиге амал болбойбу?

АЛЫГАЛ батқч. кембагал,бечара; илгери алыгал кишилер көп эле.

АЛЫК I иск. алыксыз; тийилбеген алык тура.

АЛЫК II қатк. дөөпүрөс; күмүштөн бешик ыргап өт деп алык болуп отурат.

АЛЫКСЫЗ иск.,чүй бирөөгө орду жок эле тийишип,асылып какылдаган карматпа бере турган адам; ой,койчу отону,ал алыксыз.

АЛЫКСЫЗДАН-иск.,чүй асылып,какылдап сүйлөө; алыксызданып сөзгө конок бервейт.

АЛЫКСЫЗДЫК иск.,чүй асылып какылдай берүүчүлүк; ай ушунун алыксыздыгы деле калвайт.

АЖЕМОЛУК тянш. тилазар; кой дегенди укпайсын,ажимолук экен.

АЖЫН кашк. абисин; Жаңыл ажын келиптир /түндүк говорлордо бул сөз өз алдынча колдонулбастан "авысын-ажын" деген кош сөздүн составында гана жолугат/.

АЖЫРАМА батк. өрүктүн бир түрү /бышканда эти сөөгүнөн өзү ажырап турат/; ажыраманын сөөгү өзү але бөлүнөт.

АЖЫРАТУУ жкол. күштү тогуз жолу тойгузгандан кийин,андан алган жандыкты ажыратып алуунун башталышы;тогуз тойуттан кийин ажыратуу башталат.

АЖЫРЫК ар.,батк.,лейл. I.саздагыраак жерге көп тамыр байлап чыга турган өсүмдүк; конок башын керткен экен,ажырык түбүн жеген экен,уйүгө карап жорткон экен./таб.доңуз/; 2.жерг. чымоок; ажырык көп өсөт.

АЖЫРЫКТУУ батк. ажырыгы көп жер; сийирды ажырыктуу жерге аркандап кел.

АЖЫРЫМ түнд. I.айырма; анын ажырымы бар бекен? /каз.ажырым/; 2.чүй эки ача,эки бөлөк; кеп-сөздөру эки ажырым.

АЗ-ичк. айнуу,көңүл кайтуу; жүдө жаман болдум,көңүлүм азды.

АЗА I жерг.,зам. I.мүчө,член /сал.азайбадан/; сен партиянын азасысыңбы?; 2.ар. колхозчу.

АЗА II: азасын ач жерг. жакын адамы каза болгон кишини той-тамашага алпарып көңүл айтуу жөрөлгөсү; Әжэрдин азасын айтта ачыптырлар; аза бой түшт.аза күткөн жан; аза бойун ого бетер сиздатат; аза чыйым өлүктө кийилчү көк же кара түстөгү аялдын кийими; аза кийимин отко тамтамты /жыл мааны өткөндөн кийин тул күткөн аялдын кийимин өрттөп жиберип ак түстөгү кийим кийгизүү салты болгон/.

АЗААТ I иск. насилт; азаатты көп айтчу.

АЗААТ II иск. назад /орус тилинен/; азаат айда.

АЗАДА, АЗООДА пам. I.кең пейил,кеңөш,эркин; азада өкмөт чыккани бардыгы байга гаш болду; 2.таза келишкен,мыкты; азада бойго кийген дейт.

АЗАДАР жерг.,лейл. азалуу,капалуу; азадарга катык айтпа.

АЗАЙБАДАН жерг. бүт дене /сал. аза I/; азайбаданым отруйт.

АЗАЙЫ кашк. адат,жөрөлгө; азайы болсо кантет.

АЗАН лейл. азап; ол кезде биз сагырдын азанында жүрдүк.

АЗАМАТЧА лейл. кичинекей азамат; азаматча,ал көмөттөн.

АЗАН: азан таш пам. азанчы адам үстүнө чыгып,азан чакыра турган таш; азан ташка чыкты.

АЗАНКӨШ түшт. I.азанчы; 2.өтм. уйкусуз киши; азанкөш киши эрте турат.

АЗАНТ кашк. адат; мен бир мэртэм кызык азант көргөнмүн.

АЗАПТА-түшт. азап кылуу,кордоо,басмырлоо; ону азаптап үйдө--үй кидырды.

АЗАПЧЫ түшт. кордук,азап көрсөткүч адам; атаңа наалат,азапчы байлап куруттуң.

АЗАР I түшт. I.кайноо,убара кылуу /сал.азаар II/; буракчан, азарыңыз бизге өзгөчө өттү; 2.кордук,зомбулук,кыстоо; Назарвайдан азарды көп көргөн; 3.жерг. өпкөлөө,жемелөө; азарына бел буйду; 4.өзг. тил укпас,сөзгө көнбөс; о кой, ол азар неме; 5.кайгы; азар тартсаң эч нерсе ойуна түшпөйт; 6.батк. бир перседен кечип кетүү,кайыл болуу;бир үйгө тургандан азар килар элем; азар бер түшт. такат кылуу,кайра жооп /берүү/ кылуу; онун көңүлүнө азар берген болсо; азар-мазар жерг.,тал. ариз-муң,ариз-арман;

азар-мазарын айтты /сал.тал. озор/; азар-безер зам. түк,такыр; Турдумай азар-безер болбойт имиш.

АЗАР II: азар түмөн жерг. миңдеген,жайнаган,толгон,көп;азар түмөн мал болгон.

АЗАРЛАН-жерг. капалан,кайгылан; энди эмне болом деп азарландым; азарланып кал тал. кайгыланып капалануу; мына бу азарланып калган киши го.

АЗАТ: азат бой түшт. бүткөн бой; азат бойун тик турат.

АЗБӘРӘЙ: азбәрәйи нан! жерг, нан урсун!; азбәрәй куда лейл. кудай акы; азбәрәй куда кыл.

АЗГАНТАЙ көөл. бир аз гана,анча-мынча гана; азгантай жигиттер келди.

АЗГЫН I нск. 1.жаз алдында күндүн суук болуп,чаң учуп,жердин кеберсип турушу; бийил жаз азгын; 2.лейл. сепкил; бетиге азгын чыгыптыр; 3.өзг.,тал. өңдөн азган адам; ооруп өңү азгын.

АЗГЫН II кашк. жорго; азгынга минип,ак нават берип токтотот.

АЗДЕКТЕ-чүй өтө сүйүп эркелетүү; аздектеп ат койдурам.

АЗДЫР-ичк. азгыр,көкүт; киргоол деп сени аздырдым.

АЗЗАР I батк. ачыдаар; аззар көрүнгөн.

АЗЗАР II батк. ийлаак,кийик; жүдө аззар экен,эч бир уйку бербеди /сал. азар I/.

АЗЗЕ пам: аял; аззени аззе сынайт,эне!

АЗЕК: азек-мазек акт. тамаша,ойн-шоок; азек-мазек сөз айтат.

АЗИЗ: азиз мама,азиз чымчык лейл. жылкычы чымчык; азиз мама /азиз чымчык/ учуп чыкты.

АЗЫЛ лейл. I.тамаша,ойн; мен кара бет кургурду азил кыл-

ва; 2.өтм. жеңил; о иш азил эмес.

АЗИМ: азим чолок жерг.,терг. жылкынын куйругу; азим чолок сумга түшсө биттэ,суудан чыкса мынтэ /таб.куйруктун кылдары. Бул сөз табышмакта гана учурайт/.

АЗМАН ичк. өгүз; азман айдап жүрөт.

АЗООДА пам. к. азәзда.

АЗСЫН пам. сырдык сөз /кекетүү,жекирүү маанисинде айтылат/; азсын,жаман.

АЗУУ ичк. азуу; азуусу чыгыптыр; каман азуу адб. өсүмдүктүн аты; каман азуудун тикенеги болот.

АЗУКАК жерг. сайманын бир түрү; азукак кештесин көрүп.

АЗУУ:азуу алма түшт. алманын бир түрү; азуу алмасы колунда; "наны жок чай кысталак,майы жок бай кысталак"-деген мәтәлди билесиңби?-деп сурады.

АЗЧАКТЫ пам.,тал. азыраак; азчакты пул жетпеди.

АЗЫК-жерг. адам,азгыр /сал. түб. азар"адамуу"/;азыгып кетпе.

АЗЫКТУУ батк.,ток; азыктуу ат арыбайт /мак./.

АЗЫКТЫР-ичк. адаптыр; эй,ахы,оң, азыктырып ташта.

АЗЫМ кашк. улуу; ел болуштун анасы Азылкандай азым бол.

АЗЫМЧЫК: азымчык эмес лейл. көп,мол,арбын; көтөргөн жүгү азымчык эмес.

АЗЫН: азын-жогун нск.,тал. аз экени-көп экенин,аздыр-көптүр; азын-көбүн эптеп оокат кылып жатабыз.

АЗЫНА ичк. аз эже,кичине эже; азына гөшнич,калемпир.

АЗЫР I зам. даяр; сени бээри ургаан жатат,азыр бол.

АЗЫР II чүй кызыр; аптийекеңиз азырдын сөзүн айтасың.

АЗИРЕТТЕ-кашк. баркта,урматта; киз ботомду азиретте.

АЗИРЧА өзг. азырынча; коно албаймын азирча.

АЗЫТ-өзг. азгыр; азытып алып кетпедиви.

АЗЫТКЫ кочк.,иск.,тал. к.. I.азыткич; азытки тоо-ташка алып чыгып кетсе керек; 2.иоок. майда сары гүл ала турган өсүмдүк; азыткыны дары кылып колдонот /бул өсүмдүк кээде "алвароки" деп да аталат.Аны жанчып майдалап,күяң же кызыл жүгүрүк оорусуна карата таманга тартып,дары катары пайдаланат/.

АЗЫТКЫЧ пам.,миф. ээн талаада,тоо арасында адамды азгырып кете турган жандык; азыткычтай алдава.

АЙ I тунд. чочутууну,нааразы болгондукту билдирүүчү сырдык сөз; ай карма,а...ай,ушуну бүтүрбөпсүң,саа ишендим эле; ай-ай I.токтотуу,сак-сактоо,этияттоо же жактырбай,нааразы болбой калгандыкты билдирүүчү сөз; ай-ай!,сени ушундай иш кылат деп ким ойлоптур; 2.батк. жылкынын айдоодо колдонула турган сырдык сөз; ай-ай!-деп жылкыларды эйдейт.

АЙ II инк. гажары,килемге түшүрүлгөн айдын сулуэти,сайма, түр /бул түр инкиликтерге мүнөздүү болуп,"ай нуска,ай кеште,ай кастык,ай көчөт" деген аттар менен түрдүү формада,түрдүү көлөмдө да жолугат.Мунун жаннында жылдыздын элесин берген "жылдыз" аттуу түр болот/;ону ай дейт; казык жагар ай кар эрип,жер эзилип,жаан жаай баштаган учур; айдын көзүндөй жерг. келишкен сулуу; айдын көзүндөй балдарды таап алдың; ай дөнө зам. I.жалтырак шурунун бир түрү; 2.өтм. сүйгөн киз-келин; 3.аялдын аты /Жерге-Тал,

Памир,Заминде "ай" деген сөз менен келген эпитеттер кеңири жолугат.Мисалы,ай келин,ай шөөнө,ай кеште,ай асман, ай көчөт,ай келинчек,ай балка ж.б./; атыңды айтсам эл билет,ай дөөнө десем ким билет.

АЙА I -лейл.байка,аярла; айавай сүйлөгөн оюрувай өлөт /мак./.

АЙА II жкол. эң жакын көргөн ага,эже;о-ой,айам келатат.

АЙАДА-батк. байка; сиздин келгениңизди айадабадым.

АЙАЗ: көк айаз чүй I.көпкө созулган катуу аяз; 2.өтм. сөзүнөн кайтпаган даяр; Кул--көк айаз киши; сары айаз түп күзүндөгү аяз; сары айазда зыркира.

АЙАЗДЫК кашк. аеосуздук; ийлаган жериңде айаздык кылды.

АЙАЙ иск.,чүй,кочк. таза,апакай,соопун; айай экен,Субанды карачы /бул сөз көбүнчө тили жаңы чыгып келе жаткан балага карата айтылат/; 2.батк. терг. кызамык; баланызга айай чыктыбы?; айай күү жаш баланы эркелеткенде көңүл ачуу үчүн чертилүүчү күү.

АЙАЙЫ лейл. укмуш,кызык; айайы иш кылыпсың.

АЙАК I лейл. килем токууда тартылган эрип-аркактын арт жагына кагылган .азык; гилем соккондо айак кагат; айагым тартпай турат түшт. баргым келбей турат; айак асты жерг. оору кишини эмдеп жатканда анын үстүнө кирбөө жөрөлгөсү /эгер адам кирсе,оору күчөйт деп эсептешет/; айак асты болот деп кирбейт; айак аттап баруу күйөөгө чыккан кызга жөн-жөрөлгө жасап баруу салты; айак аттап баруу кылгансынар да; айак баш тянш., эск. I. көчкөндө

кийим-аяк салуу үчүн жасалган тегерек тери баштык; 2. батк.,лейл. килем соккондо эрип-аркактын бат-аягын керип коючу жыгач; айак-баш,кузук,токмок,кайчы,пичак камдайбыз; айак-бучкак жерг. бат-алк; о кыздын аяк - бучкагы жерге тийбейт; кийим айак пам. кийим-кече; кийерге кийим айак берет; кош /куш/ айак зам.,лейл. өсүмдүктүн аты; кош айак зөйөк жерге чыгат; киш айак пам. келинди көчүрүп келе жатканда алдын ала чаап келип,сүйүнчү алуу көрөлгөсү; киш айагына эмне берди?; жыгач айак суз.этн. циркачтар колдонуучу жыгач балдак /аягы шиш,жогор жагы колтук сөйөөгө илайыкталган балдак,аны циркачтар тартынып басышат/; карга айак зам. карга тырмак өсүмдүгү; чаң./чаңды,чаңдуу/ айак түнд.,терг. 1.бөру,карышкыр; 2.этн. дайыма чуу салган адам; чаң айак эле акмак экен; кызыл айак пам.,жерг. 1.бутуна кызыл түстүү бут кийим кийген адам; 2.илгерки уруунун аты /илгери бул уруу чабыттарда өзгөчөлөнүү үчүн буттарына кызыл чарык кийип урушкан дешет/; 3.этн. жылаң бут;этн. 4.томаяк; айак оңур жерг. ишеним боюнча ооруган кишинин үстүнө киргенде кээ бир адамдын ооруну күчөтүп жибере турган касиети; айак оңур киши киргенде дем кысылат; жети айак ичке сымдан оролгон жети тор жипчеси бар,эки катар шыңгырак тагылган сөйкө; түрс айак нск. басканы катуу хоон бут жылкы; кара байыр түрс айак ат; айак узат жерг. бут суу; балам,айак узат; уку айак нск. туягы бекем,курч жылкы; уку айак чөлгө чуркайт; сары айак жкол. маалына жетпей эрте туулган козу-улак.

АЙАК II: жолборс айак чүй жоро учурунда эң аякки кезекте-кийинки жоро берүүчү адамга атайын сунулган аяк;жолборс айакты көңүл тарткан кишиге сунат; тинбас айак тоң жаза претинде тиштим албай туруп ичиле турган бозо;кымыз, ачкыл; айагынды колуна кармап чурка ◊ зам. тез,көз ачып-жумганча чуркоо; айак койчу өзг. 1.кооздолуп,саймаланып жасалган кийим-кечек салгыч /муну боз үйдүн керегесине илип коюшат/; Үсөндүн көйнөгүн айак койчуга салып койдум; 2.зам. аяк кап; кашыктарды айак койчуга салавыз; кезек айак тянш.этн. жородо,кечеде,үйлүштө, тойдо ирет менен ырдоо үчүн бериле турган ыр аяк; Бакинге кезек айагын сунду; мелдеш айак тоң чоң идишке куюлуп,мелдеш претинде ичилүүчү бозо,кымыз; орун айак кар. жоро бозодо саламчынын "мейман айак" менен жазалагандан кийин өзүнө илайык орунду таппай башка жерге отуруп калса,ал үчүн чоң кесеге бозо куюп ичирип,жазалоо көрөлгөсү; тойсун айак жоро бозодо саламчыга "карайтма, дүндүр,мейман айак,орун айак" жазасын тарттыргандан кийин дагы бир чоң аякка бозо куюп ичирүү көрөлгөсү; айак көчү өзг. күржүн; Анар айак көчүгө жууган кирлерди салып койду; аттанар айак ал. жөнөр алдында ат үстүндө туруп /кээде атка мине элек жатып/ кымыз ичирүү салты; аттанар айак жуткула.

АЙАКСЫ кочк. аягы тинбей бир нерсени ары-бери издөө; энесин издеп айаксывасын,же итке-кушка жем болвосун.

АЙАКТАР кочк. чачка тагуу үчүн бирден тизилген шуру тизмек; айактардын шурусу мына.

АЙАКТОР тал. кашик-аяк,табак салына турган тор баштык; айактор касаганды билет бекен?

АЙАКТУУ батк. салмандоору бар кооздук /сейке,аймек/; айактуу бир сирга сенде бар.

АЙАКТЫ жерг. аялдын жинис мүчөсү;/айактын жүдөө бек экен.

АЙАЛ: айал-буйал тал. ана-мына дегиче,көз ирмем болгуча; айал-буйалга келбей эле көкүрөк талаштыра берип калды.

АЙАЛДАМА чүй токтоп,күтө турган жер /остановка/; айалдамага келип отура кетти.

АЙАЛЗАТ пам. аял киши; айалзаттар акылдуу болушат.

АЙАЛМАН түшт. жаш аялдет; ол айалман адам.

АЙАЛПОЗДУК өзг. катыпоздук; сенин айалпоздугунан катын токтовойт па.

АЙАН тянш. пайда,киреше; арнадан далай айан кылган.

АЙАНЧААК өзг. өзүн-өзү көп аярдап алгандык; алтымышка чыкканда айанчаак болгон аттайсың.

АЙАН I жкод. кечтүн аяры; кеч айанында көздөрүн сүзүлтөт.

АЙАН II иск. ушак; тең боло албай калды деген айан жаман.

АЙАП жкод. чара табак; айап,шалча,чулду,оймо-текей деген сөздөр бар.

АЙАПАК тянш. алаккап /майда-чүйдө үй буюмдары.идиш-аяк,жеңил кийим-кечек салынуучу баштык.Идиш-аяк салынган айапак боюн үйдүн ашкана жагында болуп,керегенин баш же аяк жагына илинген. Бүкүм-тайым салынган айапак төрдөгү жүктүн оң же сол бурчуна секичектин алдына илинген/.

АЙАР иск. I.сак,алды-артын болжоп жүрүүчү киши; 2.пам.жасакер; бир киши бар,айавай айар /сал. айдар/.

АЙАТ I тал. I.короо-жайды,огородду тоскон тосмо дубал /көзде ал "чарвак" деп да аталат/; айат тособуз; 2.жкод. имарат,курулуш; тээ тиги деводе айат бар эле; 3.чүй огороддун тегерегине курчай казылган ан.

АЙАТ II жерг.,зам. тирүү,эсен-аман; көзү айат турганда ону неге айтасың?

АЙБАЛЫ тянш. I.жандыктын ати; тартайган айбаалы экен /көз бир жерде,мисалы,Чаткалда "келин жүгүн",Чүйдө "жаа" деп аталат/; 2.терг. чегиртке; 3.чүй,этн. кемпири жок,өтө көп,баш аламандык.

АЙБАЛЫ жерг. малынага окшош жемиш өсүмдүгү /өзү жана дан/; айбалы деген өсүмдүк бар.

АЙБАРЫ кочк. өсүмдүктүн аты; жалгыз айбары пири тайагынан да ажырады.

АЙВА түшт. жемиш өсүмдүгүнүн бир түрү; айва десең кандай экенин билесиң /көз бир жерде ал "бийи,бихи,бээ" деп аталат/.

АЙВАН түшт.,чүй I.үйдүн мандайки калканчы; үйдүн айванына зэрчитип барды /үйгө айван салуу Иссык-Көл,Тян -Шан тарапта колукпайт.Мандайы ачык салынган айванга отун,эмерек-семерек к.б. нерселер жайылат,Жаз,жай,күз айларында адамдар уктамат.Ошон үчүн түштүктө ар бир үйгө айван салынат.Айвандын бир жак бурчуна очок салынат да,сөрү коюлат же супа курулат.Айван жазы да,төрт бурч болуп да жасалат/; 2.түшт. шапкенин мандайы,мандайки калканчы; о. шапкенин айванга урайын;3.өзг.оозгу бөлмө;адам.айванда отурат;4.өзг.короонун,коргондун ичи;айванга суу жургүз; 5.өзг.,тал. күн жак бети тосулбаган мал короо /сал. каз. айуан/; 6. ичк. мүрзөнүн оозгу бө-

лүгү; гөрдүн айванинан таш чыкты; дарваза айван түшт. короого кирүүчү эшиктин үстүнө жасалган калканч; чукур айван түшт. эки комнатанын ортосундагы далан /сал.кайван/; айвандын каш батк. үйдүн айванына конла турган кичүчтүн оймолонуп кооздолгон жери; айвандын каш деп ону айтат.

АЙВАНКАНА өзг. I.үйдүн мандайкы калканчынын бир бурчунан тосулуп конлган бөлүк,тосмо; айванкана айвандын бир бөлүгү; 2.тянш.,жкол. оозгу үй /сал. далис.кепичкана/; кайдын күнү айванканага катам.

АЙВАНСАРЫ жкол.,базк. сары,тоголок мөмөлүү жемиш өсүмдүгүнүн аты; бизде айвансарынын өсөрүн укпайсыз да.

АЙВАНЧА тад.,өзг. I.кичине калканч; 2.далис; үйдөгүлөр айванчага отуруп чай ичишти.

АЙВАРТТУУ лейл. айваттуу; айварттуу неме көрүнөт.

АЙБЕТ пам.,өзг. сулуу; киз алган айбет бар туруп кийнайсиң, досум; 2.чүй кооз,көркөм.

АЙГАЙ иск. I.ураан,кыйкырык,сүрөөн; айгай чууга чыдаган; 2.жкол. чуу; айгай салды.

АЙГАЙЛА-иск. I.айгай-айгай деп чуу салуу; айгайлаган чуу болду; 2.батк.зордукта; келейдин жалгыз атын айгайлап алып кетти.

АЙГАК,ТАШ АЙГАК түшт. моло таш; таш айгак азыр аз.

АЙГАП I тал. кашык,чөмүш сала турган баштык; чөмүш,кашыктарды айгапка кистарып койдум /калган говорлордо бул сөз "айак кап" болуп айтылат/.

АЙГАП II тянш.,чүй бушайман,бук,капа; ичивизден айгап болуп

отурдук.

АЙГУЛ I батк.,жерг. өсүмдүктүн аты; айгүл эрте жазда гүлдөйт,тоого чыгат,таштуу жерлерде болот /сары агыш болот да,кызгалдакка окшош келет.Тамак ооруга кайнатып ичет,түбүн жейт/.

АЙГУЛ II батк.,жерг.,лейл. чакмак таш ойнунун бир фазасы /мында беш таш колдун ичинен сыртына экчелет да,анан өйдө иргитилип,колдун учу менен имерилип,чапчып алынат.Колдун сыртына токтобой жерге түшкөн таштарды — колдогу таштын бирөөнү өйдө иргитип,кайра ал жерге түшкөнчө — жердегини шыпырып алат/; айгүл асант эле ойнолот.

АЙГЫР-I өзг. айкыр,кыйкыр; айгырып бетим гырмадым.

АЙГЫР II: айгыр ат жерг.,пам. I.айгыр; 2.азынаак ат; 3.өзг. канына ат барса эле чапчый берген каканак ат; айгыр ат чапчый берет; сары айгыр түшт. өңү сары,үн чыгарып сайроочу келгин канаттуу; сары айгыр сайрады; айгыр байтал жазасы окшош бир түрү /жаш балдар ойнойт/; кара айгыр өңү кара,үн чыгарып сайрабаган канаттуу; кара айгыр тарык жейт; айгыр жыгар түнд. I.эск. келин жөнөрдө жаштар эшикти тосуп,сый өндүрүп алуу жөрөлгөсү /сал. чал жыгар/; айгыр жыгар азыр калды; 2.пам. чөптүн бир түрү; айгыр жыга—ун чөп /бул чөптүн түбү айрым ооруга дары катары пайдаланылат. Өзү майда калбырактуу болот/; сары айгыр түмпүлдөк чүй окшош аты; сары айгыр түмпүлдөктү кай бир жерде кара койун дүмпүлдөк дейт экен; 3.кочк. боору сары суу чымчыктын бир түрү.

АЙГЫРМАК ҳкол. аргимак; айгырмак/к/а мында да "тийсе айак /к/а,тийвесе тайак/к/а /мак./деп кете берди.

АЙГЫШ,АЙГЫШ-түнд.,ҳкол. эрегиш; айгышып чатак чыккан.

АЙДА нск. күчөтүү,каада табалоо сезимин билдире турган сырдык сөз; айда,келишкен экенсиң да!

АЙДАГАР ҳкол. ахындаар; айдагар,чайан,жилан /түндүк говорлордо бул сөз "ахиндаар" болуп айтылат/.

АЙДАГЕР түшт.,өтм. эзгич,жүткүч; айдагер чапчып чаң чыккан.

АЙДАЙКЕЛ нск.,өтм. жалкоо; сендей айдайкелди көргөн эмесмин /бул сөз шылдың иретинде,көбүнчө малга көз салбаган,эринчээк адамга карата айтылат/.

АЙДАЙКЕЛДИК нск. ишке жүрнары мамиле кылгандык; айдайкелдикти качан таштаар экен.

АЙДАЙТ түнд. сырдык сөз /иттти иткe,малга түкүрүп кызытуу үчүн айтыла турган сөз/; Айдайт! Айдайт! Канибарым!

АЙДАК пам.,нск. I.аң улаганда кийик кайрууга көнгөн ит; 2.өтм. повестка; айдагын берип,айдалы пуронтко.

АЙДАКЕ пам. I.уруунун аты; айдакелер ам "мен йам,сен йам, ол йам" деп сүйлөйт; 2.чүй баш-көзгө карабай баш аламан жүргөн,мактанчаак адам; бир айдаке экен.

АЙДАКЧЫ пам. I.байгеге кошулган аттарды жандап,жарышка айдап барып кошуучу киши; 2.түнд. мергенчи киши аң улаганда ага аң айдап,кийкирик-сүрөөн салып туруучу киши; 3. өтм. бакырып,кийкирип сүйлөгөн адам;айдакчы адам экен.

АЙДАМА жерг.,ҳкол. I.аңды /кийик,эчки.../ турукка кубалап келүүгө көнүккөн ит; айдама ит донузду кувалап келет.

2.түнд. комузда колду эң тез ойноткондук.

АЙДАН I ноок. ай сыпал; айданым атам баринда айдай жарк.

АЙДАН II:кайдан-айдан күл. кайдан-кайдан; кара булуттун кайдан-айдандыр чыккай удургуганын көрдү.

АЙДАР нск. илгери калмак менен аралаш жашаган киргиздарда баланын кекиресине же төбөсүнө калтырып койгон тутам чач /бул,сыяги,калмактардан оогон жерлерге болсо керек/; илгери балдардын төбөсүнө айдар койчу.

АЙДАРГА атб. азоо бээни саарда камчыланар жагынын артки бутуна илип,моюнга тартып байлай турган илмек жип; айдарга менен бутун тарт.

АЙДАРГАЛА-атб. бутка айдарга чалуу; бээни айдаргалап саа.

АЙДАРКАН: айдаркан өгүз нск. чоң,эттүү өгүз; айдаркан өгүз экен,ары айлап живер.

АЙДАРЛУУ нск. айдары бар; айдарлуусун жүн кылат.

АЙДАРЫМ түшт.,нск. I.жумшак соккон сидирми жел; жумшак айдарымынан дем алдым; 2.лейл. эркe,эзнбам; айдарым соккон кыз.

АЙДЫН кочк. адамдын сүрү; айдынынен адам коркот.

АЙДОЧУ тал. мал-жан айдаган киши /бул сөз ичкиликтерде "эйдочу" болуп айтылат/; мал айдочулар жөнөду.

АЙДӨӨШ түшт. апайтөм жер /сал.айтөм/; айдөөшкө малды айда.

АЙДЫН пам. сырдык сөз /жалынуу,эркелетүү маанисинде колдонулат/; айдын,айдыным!

АЙДЫНДУУ чүй кубанычтуу,кыргал; айдындуу жаңан турабыз.

АЙЗАДА жерг.,лейл. таза,сулуу;келинибиз айзада адам экен.

АЙЗЫ ҳкол. I.алчы; айзы консо хан болот /чүкө ойнунда/;

2.өзг. чүкө атканда "кон,алчы тур" деген мааниде сирдик сөз катары айтылат; менин сакам азыр айзийт.

АЙЕ I пам. эже; айем менен жүдө жакшы көрөт.

АЙЕ,АЙЕЙ II түнд. 1.таң калгандыкты билдирүүчү сырдык сөз; кылыгы тири укмуш,айе; 2."ооба" деген мааниде кубаттагандыкты билдирүүчү сөз; айе,туура айтасыз; 3.жооп берүүнү түшүнтөт; тууралы,аксакал?-айе; айей адам ого бетер таң калгандыкты билдирүүчү сырдык сөз; айей адам, кечээ эле киши болчу,бүгүн атасын таанывайт; айей дечи кубаттап кубангандыкты билдирүүчү сөз; айей дечи,анан кантип сүйүнбөй койсун; айей капирай таң калгандыкты билдирет; айей капирай,ошондой өлүмтүк экен ээ!; айей катыгун чочулап таң калып,сак-сактоону түшүндүрүүчү сөз; айей катыгун,тигил үчүн кетип жүрбөсүн.

АЙЕК тал. ал жак; айегинде эмнелер өсөт.

АЙЕКТЕ жкол. ал жакта; кереэли кечке айекте ичкени - вино, арак.

АЙЕКТЕН жкол. ал жактан; айектен,кыргыз үй,так этер так,аты дейт.

АЙЕН иск.,кочк. ал чен,ал жак; айенде эмне бар экен?

АЙЕР тал.,чүй ал жер; айерден жигит чаптырды.

АЙЕТТЕ батк. тигил жерде; айетте күн сунук болот.

АЙИ тал. кайрылууну билдирүүчү сырдык сөз; айи,аке бизге эмне бар.

АЙЙАР батк. 1.арамза; 2.жалкоо; о жеткен аййар адам /сал. айар/.

АЙЙЕ түнд. кейүү сезимин түшүндүрүүчү сырдык сөз; алда сен

аййе!

АЙКАЛ өзг. чакмак таш ойнунда эки ташты удаалай өйдө иргитип,эки колдоп тосуп алуу фазасы; айкалды башта.

АЙКАЛШТЫРМА ал. сайманын бир түрү; айкалштырма,илмек, терме сайганды билет.

АЙКАП I тянш.,тал. 1.ич күптү,бук,санаа; аай,ал айкапта өттү го; 2.илгери калың карапайым элдин өзүлгөндүгүн баяндаган күүнүн аты.

АЙКАП II тал. саймалап жасалган баштык; чөмүч айкапта.

АЙКАПТАШ-өзг. каршылаш; Чово менен айкапташып жүргөн.

АЙКАРА иск.,чүй кийимдин этегинин бир учун башка,экинчи учун аяк жакка каратып ичин сыртына келтирип жабуу; тонду айкарасынан жамынып жатчу.

АЙКӨЛ ичк. 1.ийне,төөнөгүч сайгыч /бул төрт бурчтуу болуп, кештеленип жасалган/; жуваллызды кадап үчүн айкөл касашты; 2.этн. төрт бурч формасында жасалган тумар; балага айкөл жазып бериптир /айкөлдү аялдар,көбүнчө жаш балдар тагынат.Анн колтукка,далига же көкүрөккө тагып алышат.Айрым учурда тепкичтентип бир нече айкөл жана тумар тагынгандар да болгон/; 3.сайманын аты; айкөл ай сүз. бекбекей ырын ырдаганда кайталана турган сырдык сөз;бекбекей-бекбекей,бекбекейди бек айтам,пейли жакшы койго айтам,айкөл ай,айкөл ай,ай үй,ой үй...

АЙКУНЧӨК жкол. селкинчек; аке,мага айкунчөк салып бергин.

АЙКУР жкол. 1.чүкө ойнунун бир түрү /бир нече бала бирден чүкө алып,кезеги менен улам бири алдыга чыгып,анан атып, тийгизсе - тийгизген баланы чүкөнүн учкан жерине

чейин кетеруп ойноо/; 2.түнд. алчы.

АЙКЫЛАШ-кашк. нарааздаш,арыздаш; мундуң бир кылдың деп айкылашат.

АЙКЫСЫЗ жерг. күйүп-бышып; айкысыз күйдуң ишкина.

АЙЛА-I зам. курчоо,тороо; кирк каракчы айлап,койлорду жийган экен.

АЙЛА II батк. айнгуу; айлап кетет.

АЙЛА III сырдык сөз /тан калууну билдирет/; айла,Мәрийә шунда экен.

АЙЛАК жерг. жайлоо; күрөң айлак/к/а бар.

АЙЛАМА сүз. I.ат байлай турган мамы; айлама кагып койду; 2.батк. суунун айлампасы; түүра кетпейт,айламасы бар; 3.батк. койдун оорусунун бир түрү; кой айлама болуп калыптыр /Кара-Суудa "айланбаш" болуп аталат/.

АЙЛАМПА иск.,чүй I.ипподром; 2.айланпа /суунун айланып аккан терең жери/; айланпага түшүп кетип аран калды; 3.иск.,атб. каалганын босого жыгачына бекитилген тоспосу; 4.түнд. капканга түшкөн аңды чалындырбас үчүн тегеренип турма,эки башы бөрктөлгөн мык /кээде ал "ойнотку" деп да аталат/.

АЙЛАН пам. балдардын айлан көчөк ойну; балдар айлан ойнойт.

АЙЛАНАЙ зам. айланайын; мен бактымдан айланай.

АЙЛАНГЫЧ тад. тегеренгич; абдан айлангыч көгүчкөн турбайды.

АЙЛАНДЫРМАЙ батк.,жерг. бир нерсени айландырып жасаган иш; кол айландырмай кылып чават.

АЙЛАНКА чүй бут айлана-тегерек; короону айланкасы менен сыз тостум.

АЙЛАНКӨЧӨК иск.,к. айлан; бизде айланкөчөк ойун дейт.

АЙЛАНМА жерг. айлантып тегеретө салынган арык,көөк; тамаркага айланма салдың.

АЙЛАППА тянш. I.топсо; эшиктин айланпасы кана?; 2.чүй ат чаба турган тегеретме; айланпага ат чават.

АЙЛАНЧЕЛЕК жерг. к. айлан; айланчелек ойноп онуруду.

АЙЛАНЫШ жкол. айланып,бурулуп кетме жер,жол,тушук; Айрыбел жапыраак,бирок айланыпыраак.

АЙЛАП пам. оюндун бир түрү; жаш балдар айлап ойношот.

АЙЛАР: айлар шабдаалы к. шабдаалы; айлар шабдаалыдан ал.

АЙЛЫК-жерг.,лейл. алык; ишрудан айлыктыбы?

АЙЛЫККОР лейл.,жерг. айлык алып иштеген киши; биздин бала да айлыккор.

АЙЛЫККЫСЫЗ батк. айласыз;алсай; айлыккысыз ооруп калыпмын.

АЙМА-озг.,лейл. I.аткы,тыт; бетимди аймап алды; 2.бетти сылоо,өөп-жыттоо; жел бетти аймады.

АЙМААК пам. көкүрөктү эле өзгүлөй берген адаты бар бешиктеги бала; онун баласы аймаак.

АЙМАК I айыл-аймак,айыл-апа; көп жылдан бери кәсалмәнмин, айыл-аймак/к/а чыкпадым; урук-аймак жерг. бир атадан тараган,урук,тукум; урук-аймагын бут сийлайт.

АЙМАК II түнд. баш кийимдин төбесүнө коюлган кооздук.

АЙМАЛА-лейл. сылоо,жыттоо; бетти аймалап кирет.

АЙМАЛАКТАШ-батк. тытыш,талаш; оюнчукту аймалакташып жатат.

АЙМАҢКЫ кочк. соргок, куурайды да жеген аймаңкы.

АЙМАП жерг. айры; саманды аймап менен турду.

АЙМООК нам. бир нерседен чыкпас үчүн жасалган түйүнчө.

АЙМООЧ өзг. I.бир нерсени терең жерден илип алуучу тиштүү /ачалуу/ илмек; кудукка түшүп кетип аймооч менен алдык;2.тырмоок; саманды аймооч менен түрт;3.топ таш ойнунда колдонулуучу жазанын бир түрү; аймооч,токмок, шыпырги,чымчуур,силооч жазасы бар.

АЙНА чатк.,өзг.,тал. I.күзгү; ой,сен,өзүңдү айнадан бир көрчү; 2.өтм. эрке,жылдыз; келем,айнам,келем.

АЙНАКАЙ тал. аппачык; курдаш деген сөз ага айнакай эле жакпай калды.

АЙНАН: айнана койойун-батк. айланып кетейин; айнана койойун, балам,көп иштеп өөрүп калыпсың.

АЙНЕК атб.,түшт. I.күзгү; жакшы айнек табылды; 2.терезе; ол китепти айнекке койгом.

АЙНЕК ТОСОР нам. терезе парда; айнек тосорду пастат.

АЙНЕКЗАР батк. айнектүү; айнекзар үй куруп алган.

АЙНЕКЕР зам. үйдүн терезесине салына турган айнек; айнекерди салып кой.

АЙНЫК тал.,инк.,жерг.,батк. айникейчил адам; сөзүдө тутуругу жок айнык экен.

АЙНЫКЕЙ түнд. айнына; айныкейи бар,сөзүнөн жанбасын.

АЙНЫКЕЙЛИК түнд. айнып кеткендик; айныкейлигин кармабасын.

АЙНЫККЫРА-алд.айнуу; улгайганда айныккырап калат.

АЙНЫКСА инк. айрыкча; айныкса шунун кылыгы өттү.

АЙНЫКЧА жерг. айрыкча; айныкча бийил күн ысык.

АЙОЛТАЙ түшт. уруунун аты; айолтай адигинеге кошулат.

АЙООЛА от аво; айоолоп жерге койо албайт.

АЙПАК тянш.,өзг. аяк кап; айпактагы пийалаңы алып берчи /сал. айкап/.

АЙПАРАҢ I жерг. I.катуу чыккан үн; кулупта айпараң болгондуктан,басып чыгып келе бердим; 2.апыртуу; шунчалык сөздү айпараң этет.

АЙПАРАҢ II жерг.,зам. айкара; чапанын айпараң жамынды.

АЙПКРИ түшт. укмуш сулуу; селкилери айпери.

АЙПОЧ жерг. өлүктү жуу үчүн колго кийилге турган жецче; айпочту кийип алып жуйду /бул сөз "Манас" эпосунда "айпооч" түрүндө жолугат/.

АЙРАК I лейл. чоң энесин өтө жакшы көргөн бала /көбүнчө кыз балага карата айтылат/; онун жанында айраңы бар.

АЙРАК:айрак-буйрак II от ийри-муйру; айрак-буйрак этет тамгалары.

АЙРАЛЧЫ зам. кийир /чүкө ойнунун бир түрү/; айралчы деген ойн бар.

АЙРАМАЧ лейл. айырмач; айрамачка мингизип алып келген.

АЙРАН түшт. I.чалап; 2.түнд. сүттү бышырып уюткан айран /түштүктө бул мааниде "катык" деген сөз колдонулат,ал сөз түндүктө ысык тамак жасоо үчүн колдонула турган бир аз май-сай,эт-мет дегэн түшүнүктү берет/; 3.өзг.тырмакка түшкөн ак так; тырмак/к/а айран чыгыптыр; айран-тойрон тал. жалпы эле айран,чалап,куруттун суусу ж.б. аксак; айран-тойрон жок экен; жалама айран ысык. идишке жугуп калган айран; иримчик айран батк. келегей ушган айран; иримчик айранды ичесиңби?

АЙРАНМАН сүз. делдиреп эси оогондук; көбүктү көрүп айранман калыпты.

АЙРЕК тал. айрек; айрек-айрек деп ойунда айтат.

АЙРӨК түнд. бирөөнү эликтөө,изалоо маанисинде айтыла турган сырдык сөз; жетпей калсаң,айрөк-айрөк!

АЙРӨКТӨГӨНСҮ-иск. эликтөө; айрөктөгөнсүп мурдун чүйрүдү.

АЙРЫ I батк. 1.эки өркөчтүн ортосундагы кайкы жер; 2.батк. сарказан; 3.жерг. эки өркөчтүү төө; айрынысың,нарынсың, мында адам барынсың?; 4.жкол. жыгач өсүмдүгүнүн,туяктын ачасы; айры,көпөк дүрөгөй,тогонок деген сөз бар; айры куйрукта өзг. айры куйрук сымал качырып келип илип кетүү; айры куйруктап илесиң,сен амалды кайдан билесиң?

АЙРЫ II: айра сал батк. баш-көзүн айра чап,ур; айра сал, Тажи.

АЙРЫ III түшт.,чүй аары; айры чагып алган жери шишип чыгат; асел айры түшт. бал аарысы; асел айрынын карачы; кара айры жапайы аарынып бир түрү; кара айры аз-маз эле октойт; сар айры-жапайы,кичирээк,сары түстөгү аары; кел, сагыра,мында от,сар айры чагып алвасын.

АЙРЫК пам. 1.чат; айрыктан барып ажырашалы; 2.түнд. 1/ тоонун салаа-салаа болуп бөлүнүп кеткен жери; айрыктарды карап атты тап; 2/ жердин аты;/көбүнчө татаал аттарда учурайт/; Он-Эки-Айрыкты оторлошкон /сал.түв. адырык "чат"/; бел айрык пам.3.тоо белинин эки жакка ажырап кеткен жери; 4.жердин аты; жол айрык эки жакка ачалаңып кеткен жолдун ажыраш жери; орто айрык акт. өтө чоң эмес,орточо келген кокту,колот; улуу айрык чоң айрылыш

кокту,колот.

АЙРЫЛ жерг. салаа-салаа,айрык жер; айрыл жерди айтавыз.

АЙРЫМАЧ сүз. эки айрык; айрымач белестен ай каалгийт /сал. айрамач,айрмач/.

АЙРЫМАЧТА-өзг. айрыбашта; телпегиңди айрымачтайсыңбы?

АЙСОЛТО чүй солто уруусунун илгерки ураанн.

АЙТ I: айт-айт түнд. эгинге конгон чымчыктарды учуруп айдоо үчүн колдонулуучу сөз; айт-айт,куу-куу!; айт чу жылкыны айдаганда колдонулуучу сырдык сөз; айт чу,тос бери.

АЙТ II: айт-арапа пам. айтта үй-үйгө кыдырып тамак ичүү салты; айт арапа той болсо,аргымак жалын өрөйүн /айт-арапада ары-тамаша: ат чабуу,күрөш ж.б. оюндар өткөрүлгөн.Азыр бул салт жоюлуп калды/; улуу айт жкол. жалпы эл катышкан,шаан-шөкөт менен өткөрүлгөн курман айт;улуу айтта айылдагылар сөз кылат; кичүү айт урук-туугандар,кудалар арасында өткөрүлүүчү орозо айт; эки айт болот эмеспи—улуу айт,кичүү айт.

АЙТА I: айта-буйта иск. ана-мына; айта-буйта дегиче.

АЙТА II чүй илгерки солто уруусунун бир тобу; айта,чыңгыш, түлө кавыл, жети кашка дейт.

АЙТАЙЛА-жерг. атайыла; айтайлап эле казавыз.

АЙТАЙЫ жерг. атайы; айтайы гэп кылды.

АЙТЕК пам. 1.ачуу,каал; 2.жерг. илгерки уруунун аты /Жергө-Талда бул уруу гидиргага,Памирде кесекке кошулат. Бул сөз тофа диалектисинде жыгачтын кырындысы; түрктердин тилинде "ачуу" деген маанида колдонулат/.

АЙТЕРЕК сущ. теректин бир түрү; айтеректин сабы жок.

АЙТИШ кочк. антап; айтип-бийтип баргынча,сен кетип калгынчы.

АЙТКЫЧ тал. I.бир нерсени таап айткан киши; 2.текме; 3. котокчу; жеткен кийин айткыч айал.

АЙТКЫЧЫЛ тал.,батк. I.чечен,сөзмөр; 2.жкол. сырды жашыра албай экинчи бирөөгө айтып берип койгон киши; сен айткычылсыңбы деп коркутат.

АЙТКЫР-пам. айткыз; бу гәпти огон айткыр.

АЙТМЕРЕК тунд. уруунун аты; тигил айтмеректин зангырап тоону жаңыртканы эмнеси?

АЙТӨШ к. айдөөш; мына муну айтөш дейт.

АЙТПАЙ чүй уруунун аты; айтпайдан чыккан бала экен,уну булбулдай /айтпай уруусу сарыбагыш менен солтонун арасына тараган/.

АЙТТЕ батк. ал жерде; айтте отурукташып калган.

АЙТТЫК жкол.,пам. куда тараптан али ника кийыла элек кызга айт күндөрүндө берилип жиберилген белек-бечкек /момо жемиш,топу,сойко;самын ж.б. майда-чүйдө нерселер.Көбүнчө аларды аялдар алып келишет/; баланчанын кызына айттык келиптир дешет.

АЙТЫ тушт. уруунун аты; адигинеиин ичинде айты,айбек,ай, эдимбай,авшка деген топтор бар.

АЙТЫКЕ тунд. уруунун аты; биз айтыкевиз,адигинеге эсепбиз.

АЙТЫМ тушт. I.ооздон-оозго өтүп айтылып кала турган сөз; айтымга калсын үчүн айтат; 2.жкол. макулдашылган сөз; баягы айтым боюнча келдим.

АЙТЫМАКЧЫ өзг. айтмакчы; айтымакчы биздеги сумдай шар агат.

АЙТЫМДУУ тушт. акыл-насаат маанисиндеги үлгү,улама сөз; айтымдуу сөзгө канасың.

АЙТЫШ: керме тоо айтыш чүй катуу какылдашып,тартышып айтышуу; жаман керме тоо айтыштыңар го!

АЙУР ичк. ачу /сал. айнк/; түлкү айуридан качат; инек айуру чоң ургаачы ачу; мала айуру ургаачы чоң ачу; токту айуру бир жаштан ашкан ургаачы ачу; өгүз айуру эркек ачу.

АЙЧА батк. найча; кырмызы көйнөк,айча бел.

АЙЧАЧУУ пам. айчачуу; өзг.к. гайчачы.

АЙЧАЧЫ өзг. өсүмдүктүн аты; айчачынын гүлүн айры соруп ачат /кергиликтүү эл бул өсүмдүктүн тамырын кырчаңгы,котур баскан малдарды дарылоого колдонуп келишкен.Анын тамырын нэнк сууга кайнатып,ошол суу менен жаратты жуушкан/.

АЙЧУРӨК: айчурөксайма өзг. канаттуу кыздын үчүн бара жаткынын элестеткен сайма; бисте көбүнчө айчурөксайма деп койот.

АЙЧЫК тунд. I.териден жасалган буюмдарга /көөкөр,көнөчөк, көшөк ж.б./ салынган ай түрүндөгү орнамент; 2.тал. айдын элесин берген оюу; айчык-айчык ойуу шырдамал; төрт айчык шырдакка түшүрүүчү оюунун бир түрү.

АЙЧЫЛЫК жерг. өтө алыскы жер; айчылыктан суу ичер.

АЙША: айша осурак батк. жандыктын аты /өрүк бышкан мезгилде өрүктөрдүн баарында көп болот/; айша осуректарды терип тештедим.

АЙШӨНӨ жерг. ааш эне; досумдун энесин айшөнө дейм /бул жерде "айаш эне" деп толук формасын айтуу бир аз оорчыраак үгулат/.

АЙЫ: көлдүн айы тоң көлгө коюлган суунун күм чайкап калган тайыз жери; төмөн көлдүн айы /айтың/ ченде өрдөктүн уну чыкты.

АЙЫБДОРДУК жерг. айыпкердүүлүк,айыптуулук,күнөкөрдүүлүк; ол айыбдордугудан тым-тырс жерди карап отурат.

АЙЫБНАС пам. жаман адат,мүнөз; о жакшы эле киз,бир айыбнасы туткактыгы.

АЙЫБНАСТЫК пам. жаман адаттуулук,жаман мүнөздүүлүк; бир айыбнастыгы бар.

АЙЫК I пам. ачуу /сал.айуу/; мен көп жылдан бери айуум көрөм.

АЙЫК П-ичк. I.айбигуу; душманга айыкпастан барды; 2.коркуу; беттеше келгенде айуудан айыкпайт; 3.карышып алышуу,тиштешүү,кармашуу,эрегишүү; илгери ит төрөсү Кумайык,бөрү төрөсү Көкжал үч күн айыккан экен.

АЙЫЛ түшт. I.басмайыл; 2.жерг.,пам. басмайылдын төңөлүгү; шуну менен бүттүм,балам,ону айыл дейвиз; басып айыл пам. I.илгери бийлик ишине кийлигише албаган укугу төмөн айыл; 2.куранды айыл; кичине айыл түнд. I.илгерки учурдагы майда уруу тобунан куралган айыл; 2.бийлик жүргүзгөн айылдын малын багып,оокатын жасап күн көргөн укугу төмөн айыл; 3.укум-тукуму аз,башка чукак бир аз үйдүн тобу;чоң айыл I.илгерки учурда таптык эзүү жагынан укугу чоң уруу тобу; 2.бир атанын,бир тукумдун ичиндеги тиң чыккан, же бийлик жүргүзгөн үй башкаруучунун ага-тууган,урук-жуурат айлы; 3.калпы эле али,түтүнү көп айыл.

АЙЫЛДА-жкод. жүгөрү,картошка отогондо биринин солун бири чаба кетип отоо; айылдап чаап ото.

АЙЫЛЧЫ түшт. уруунун аты; айылчылардын ажыдаар,жолборс ж.р. бар,багышка коюлат; айылчы чаркөө чск.к. омой сөргөк; айылчы чаркөө деген буркут бар.

АЙЫМ түшт. I.сулуу аял,жар,селки,колукту; 2.өтм. жатып ичер аял; онун айымы үйдө созулуп отурат; 3.батк. мышыктын баласы; мышыктын айымдарын кара.

АЙЫМКАН I.сулуу жан; 2.аялдын аты; айымжандар көр,ону айтпай эле койун; Айымжандын алты сайын өзг. ич кила албаган /көбүнчө ийне сайганды билбеген/ аял /лакап/; үй шываганды билбейт,ону Айымжандын алты сайын деп койот.

АЙЫМКАН I.сулуу,даражалуу аял; 2.аялдын аты; онийактан келгендер айым кан дөсе билбейт экен.

АЙЫМПАША өзг.,терг. мышык; үйдөгү чычкандардын тынчын айымпаша кордойт.

АЙЫМЧА түшт. I.жат селки; өзүбүздүн эле айымчалар,экөң жок; 2.дейл.,терг. сабиздин өзөгү; айымчасы ичкерде,чачымчасы тышкерде /таб.сабиз/.

АЙЫП-ичк. I.айбигуу,уялуу; үйгө кирбей айынды; 2.айнуу; ооду куруп жатып айынды.

АЙЫН пам.,дейл. I.өөн,икснз,оруноуз,илайыксыз; мындайды бизде айын көрөт; 2.сүз. ушак; айын айтпай жүр; 3.күнөө, айып; биз барып келбесек айын болот; айың гөп дейл. ушак; айың гөп айылды иритет /мак./.

АЙЫПТАР жерг. айыптуу; мурунку вакта ахундар байларга айыптар болор эле.

АЙЫРАК дейл. к. айрак I.

АЙЫРМА жкод. үйдүн оорусунун бир түрү; үйдүн айырма деген

оорусун кампир билет.

АЙЫРМАЧ нок.,тянш. 1.баш аталып касалган прикитандуу жигач оор /көбүнчө көчкөндө жаш бала токунуу үчүн касалган/; айырмачтын каргадай өмүрбек; 2.тянш. окунун бир түрү; 3.түшт. ачалуу жигач,же жигач айры; бизде бурун айырмач болор эле /сал. айрамач,айримач/; оймо айырмач кооздолуп касалган айырмач; сатып келген оймо айырмач жок.

АЙЫРМАЧА атб. айырма; салттары бирдей эле,айырмасы аз /түндүк говорлордо "айырма" болуп айтылат/.

АЙЫЧЫ батк. ай ичинде; шу айычы эрмийдэн келет.

АЙЫШ чүй жантык; кичине айыш карма.

АЙЭЭЙ түнд. сырдык сөз /таң калууну түшүндүрөт/; айээй,мунунда көп кеп барго,жене.

АК I түнд. ыраазы болуп,сүйүнүп,кубанганда айтылуучу сырдык сөз; кебездей болгон колуңдан кагылам го,ак!

АКК-АКК сырдык сөз /чалпоо аттарды токтотуп тынчтанырганда айтила турган сөз/; акк-акк,кудай аткыр ат экен!

АК II: ак болгур! түнд. уйду каргоодо колдонулуучу сырдык сөз; сут чыкпайт,ак болгур!

АК III: ак олдо түшт. олдо катыгун; ак олдо,о балакат!

АК IУ: ак салды жерг. көзгө конгон конок; көзүнө ак салды качан конду?; ак сүнүү түнд. эл жайлоого көчкөндө көчтү алдынан тосуп,адамдарга кымыз;айран сунуп жуткуруу салты; колуңар ак,шылар,кырсыксыз,мал-жаныңар аман болсун деп ак сүнүү кылышат; ак түшкөн,ак түштү жерг. 1.уй,койдун желинине ак темгил болуп түшкөн жара; ак түшкөн желин /мындай учурда малдан сут чыкпай калат/; 2.өсүмдүктүн

бир түрү; 3.үч жагы бөксө тоо,орто жери кайкы болуп жалаң кызыздык чыккан жер; ак түшкөнгө баравыз,"кызы бардын назы бар" дегендей кылабыз.

АК У: ак туй пам. жийиркенгендикти түшүндүрүүчү сырдык сөз; ак туй,шундай да айванчылык болот экен?!

АК УI: ак кийгизүү карс. аза күткөн аялга сый-сыпат кылып барып кара кийим чечтирип,ак түстүү кийим кийгизүү жөрөлгөсү; ак кийгизүү эки-үч айдан кийин деле болот; актан келдим зам. ак пейил менен келдим; дайды эмесмин актан келдим; ак кайыр жкол. ак күлкайыр; ак кайыр эгип койгондой чыгыптыр.

АКА: ака чөөл кашк.,өзг. ак чөөлмөк; ака чөөл ойноп жүрүп, бойну кылтактайт /кээ бир жерде бул сөз.ака чөөлмөк делет/.

АКАВА өзб.,түшт. 1.жайылып тоз болуп кеткен суу; 2.лейл. саркынды /сал.өзб. окова "майнап,саркынды"/; алыстан келдиңерби,акавадан өткүлө,бирге басалы,эйлэнэйиндэр.

АКАНЕЙ жкол. акыйнек; акавей салган алты киз,эң кичүүсү Тоту киз.

АКАЙЫ лейл. аңкоо,алацгазар; онун баласи акайи өсүп калыптыр.

АКАЛА I лейл. эч,тегеле; бизге акала сүм кевейт.

АКАЛА II-чүй лемит,кысмакта; акалап жаман шаштырды.

АКАЛАКТА-түшт. акакта; акалактап чуркап келди.

АКАЛАКЧЫЛ иск. илгери Син цзянда колдонулган чин;акалакчын деген болгон,ошол көрсөттү белем кордукту.

АКАЛАН жерг. жок дегенде; акалан бир атыңыз болсочу.

АКАЛЫ жерг. кур дегенде,эч болбогондо; акалы ушке сүм жок.

АКАНДОЗ зам. мештин күлүн чыгаруучу калак; ботом,әйләнәйиндәр,акандозду билбейсиңерби?

АКАТ суз. акыйкат,чындык; акат менен сүйлөйт.

АКАЧОЛ ал. к. ака; акачол ойноп,өтүк айрылды.

АКБАЙ түнд. уруунун аты; кушчу,саруулардын ичинде акбай деген бар.

АКЕ тал.,түшт.,суз. I.аба; 2.байке; аке,сиз бүгүн ойноп келдилерби?; 3.чүй.сейр. апа,эже; акем сабакка кетип, атама жолукпады; 4.чүй,кочк. ата; аке,апама айтып койсоңуз,жол болсо келип калам; 5.түнд. өзүнөн улуу эркек адамга кадырлоо претинде кайрылуу сөзү; аке,бир-эки айдан бери карып кеттиңиз; 6.тобокелге салып,кайрат кылгандыкты,бел байлагандыкты түюндуруучу сырдык сөз;тегеурушундан келгенди көрдүм,аке!!; аке-каке ага-тууганга калынып кайрылуу сөзү; аке-каке деп жанды койбойт /сал. экэ-укэ/.

АКЕЖАН тянш. I.кесме күрүч аралашкан ботко; 2.каймак кошулган коюу айран; 3.майга куурулган ботко тамак; акеханга айлавай тойдум.

АКЕЗ тал. жарым жан; ач кулактан тынч кулак,мени тим койгулачы,айланайындар,өзүм акезмин.

АКЕЗДУУ тал. жарым жандуу; бу кызымын аты Мастура,эң кенжеиниз,атасы акездуу.

АКЕЙ түнд. тандануунуу билдирүүчү сырдык сөз /кээ бир учурда "окей" болуп да айтылат/; акей,кайра кучөп чуркайт да!

АКЕЛ к. апкел II.

АКЕЛЕ: акеле-какеле-түнд. аке-каке деп кайрылуу,жалынуу; акелеп-какелеп келе калат /сал.экэлэ-укэлэ/.

АКЕЛЕТ-түшт. аке-аке дедиртип кайталатып айттыруу; өз алдымда акелетем.

АКЕЛИК жкол. агалык; чоңдук ойлуулук менен дейт акеликке салып.

АКЕТАЙ иск. I.акеге эркелеп,өтүнүп,жалынып кайрылуу сөзү; 2.иск. сырдык сөз /таңиркоону түюндурат/; акетай,айээй тигини карасаң,тилин тартпайт.

АКЕТАЙЛА-иск. I.акетай-акетай деп кайра-кайра эркелөө,өтүнүү,жалынуу; акетайлап буйташат; 2.иск. акетай деп кайра-кайра таңиркоо; акетайлап отуруп оозунан сөзү түшүп калды.

АКИ:аки-чүкү иск. көр-жер болуп,майда-чүйдө өндөнгөн иш, оокат,тиричилик; аки-чүкү болуп жүрүп бүттүк.

АКИМ: аким шапалак батк. өрүктүн бир түрү /өңү саргыч,чоң, кылмакай,ширеңүү өрүк,как килганга карабайт/; аким шапалактын башына чыгып тер /Лейлек,Баткен тарапта өрүктүн: кавак//кавак өрүк,хасек//хасек өрүк,агөрүк,ак пишар өрүк,хасек/сүү хасек,күрмайн,мурсанхали,учма кандек,алагахир,көк пишар өрүк,ачидана,молдо гадай деген түрлөрү,аттары бар/.

АКИРИШТЕ,АКЫРЫШТЕ-иск.,кочк. чамгарактап көтөрүлүү.

АКИСТЕ-тянш. көшөрүү,акчиланууу,көгөрүү,өжөрдөнүү.

АКИСТЕН-тянш. акчилан; бүгүн акистенип уруша кетишти.

АККАНЫ жерг. акыйкат; жигит болсоң акканы сөздөн калба.

АККАРЫЛЫК тал. ой,карылык ай!; аккарылык /ак карылык/, бир

кесим эт жейм деп балээге каласың.

АККАТТА лейл. акийкатта; аккатта койондой окшош.

АККУЛА алб. коюо-молдо,жетим-жесирге берүү үчүн бөлүнүп коюлган эгин.

АККЫЛЫК нок. ага тургандык; мындай сууга аккылык кылбасын, сээгү сөпөт болбойбу.

АКПАЙ I.чүй ак мая,эгин талаасы; илгери бул жер акпай болуп жатчу; 2.тал.,жкол. илгерки уруунун аты /илгери Таластын Покровка тарабында жашаган/; күйөөм акпай,экөөбүз өмүр кургандан бери бет кыз,үч уулдуу кордук.

АКПАР кашк. укмуш; алыс жерден мен барсам акпар болду.

АКРАВА жерг. I.жакын санаалаш тууган; ат алсаң акраваң менен,кой алсаң коңшуң менен кенеш /мак./; 2.сейр. коңшу; акравалуу эле,кудайдын иши экен,ажалы жетип бир кыз,эки уулдун эгесине берди.

АКРАП лейл. эскиче ай аты /бул болжол менен ноябрь айына туура келет/; акрап--жайдын акыры.

АКСАЙМАК: агдаймак-аксаймак тал. оюндун аты; агдаймак-аксаймак деген ойун болот.

АКСАК: аксак кемпир папалак түнд. I.жөө оюндун бир түрү; 2.чүй күндүн жаасы; сөөктөн чыккан немеге сыздадык да ийладык,анан эмне кылмак элек,эшикке чыксак,асманда аксак кемпир папалак; дүлөй аксак суу. койдун туяктары тешилип оору; кара аксак тал.,батк. кой-эчкинин буту шишибей эле,жара чыкпай эле жөн ооруп аксап калыш;кара аксакта үч-төрт күн от жевейт; муун аксак тоң козу-улактын муунду ийлаактап,шишип,аксап ооруган бут оорусу;

муун аксак/к/а мендувана--дары; сала аксак батк.,тал. малдын туягына жара чыгып ооруган аксак оору; сен "Үч-Коргондо үчтө кал,бир-бириңди башка сал" деп ырдай берип, мен сала аксакты дәрилөйүн.

АКСАҢКУЛАК пам. I.оромпай; балдар,келгиле,аксаңкулак ойнойлу; 2.жерг. чикит ойноонун бир фазасы /чикиттин баласын чапканда жерге тике сайылып калса,аны бир кулагынын үстүнө кыпчып оромпай таап келе бере берет.Кайсы жерден жерге түшсө,ошол ордунан уяга ыргытат/; жүгүр,аксаңкулак болуп калды; 3.жерг. жаш баланын орозонун башында, ортосунда,аягында бир күндөн орозо кармап,калган күндөрү ооз ачык жүрүшү; силерден жаширип кереги мине,эйлөнөйүндөр,балам аксаңкулак кармады.

АКСЫ,АКСЫМ кашк. күүгүм; сен аксы болгондо кел.

АКСЫЗ өзг. бир жерден экинчи жерге адамды күч менен көчүрүү; кулактарды аксыз кылган./Жерге-Талда "можур" деп аталат/.

АКСЫЛ ичк. малдын оорусунун аты /к. акшыл/; койлорго аксыл тийиптир /адегенде туяктын ортосуна будур чыгып,ал чоюлуп,эгер дарылабаса,муунду шишитип,бутту бастырбай,малды өлтүргөнгө чейин алпарат.Өзү жугуштуу болот.Муну менен кой-эчки ооруйт/.

АКСЫМ I кетм. пиянкеч; 2.тянш.,чүй.нок. анткор,текебер адам; аксым кишидей болбо,чай күйүп бер.

АКСЫМДЫК тянш. халакордук,шыкакчылык; аксымдык жагын өнүктүрдү.

АКТА I жерг.,пам.,тал. бычылган жылкы,ат; айгыр минбей акта кел /сал.түб. акта/; акта кыл быч; айгырын акта кылды.

АКТА I иск.,чүй накта; эт сатса кээси актага сатат.

АКТА II иск.,тянш. ээрдин эки капталынын аралыгы; ээрдин актасын карачы,жонун басып койбосун.

АКТАЙ өзг. ак көңүл; актайы тутуп турат.

АКТАЙЫМ жерг. баланы эркелетүүдө айтыла турган сөз /дайыма I-жакта колдонулат/;актайым /ак+тай+ым/,келе ко..чу!

АКТАКАНА жерг. I.бичилген аттар туруучу сарай; 2.[illegible]зм., жерг. жалпы эле ат байлануучу короо; атты актаканага байла.

АКТАЛ-жерг. атал; актанып чыктың.

АКТАЛА-түшт. малды бичүү; актанап койуп кетти.

АКТАМА жкол. эмалданган идиш;актамага сүт куйуп кой.

АКТАНА батк. ак мончок топчу.

АКТАР ичк. I.ачтар; үйдү актарат экен; 2.батк. оодар /бир нерселерди аралаштырып оодаруу/; жаман авионунча баргыча,жакшы чавадапиңди актар /мак./.

АКТАРЫЛ-батк. I.көңүл айнуу,кускусу келүү; көңүлүм актарылып кетти.

АКТАРГА тянш.к.акта II; актарганды кара,аргымак минип түн

АКТАЧЫ жерг. I.атчы; 2.илгерки уруунун аты /Жерге-Талда кыпчак уруусуна кошула турган топ/; 3.жерг.,пам. жилки бүттей турган киши; актачы жилки бичат.

АКТОО батк. тарууну актоо,түйүү; орто актоо,онон таза актоо кылат.

АКТӨГӨР кашк. алачык; актөгөрдө күйөө болот.

АКТЫ; акты-боз түнд. I.боз бала; 2.таңдын атып келе жаткан мезгили,таң сүргөн кез,таңга маал,куланөөк; таңдын акты-

бозунда терден,катуу ыңкыл уктап аткан экен; акты суу атб. ак /кымыз,сүт,чалап/ коңулуп кеткен суу; акты суу болуп калды.

АКТЫК I пам. I.жалпы эле айран-сүт /айран,кымыз,сүт,бышпак,каймак,кууpат/; айылдарда актык барбы?; 2.жкол. жуучулук жилганда кыздын ата-энесине белек-бечкек берип ыраазылык жана макулдук алуу жолу; күүчү барып кыздын ата-энесинен актык алат; 3.пам. тойго арнап союлган мал жана ал малды муздап жаткан адамга ак тилекти билдирип себилген ун; кой сойгон адамга актык септи; 4.лейл.уялык /сал.өзб. оклик "жумуртка"/;5.түнд. кепин;актыгын мурун камдап койот; 6.пам төөнүн башына кооздук жана ырым үчүн байланган ак түстүү нооту материал;төөдүн башына актык бәйлөп келет эле;7.жкол. дан,эгин; актык айдап,мал бакты.

АКТЫК II түнд. аза күтүүчүлүк; актыкка барып келди.

АКТЫККАНА батк.,ноок. мал сарай; атты актыкканага алып барып байла.

АКТЫХАНА жерг.,лейл.к.актыккана;аргымагын актыханага бәйлө.

АКУДАЙЧЫ зам. кудайдан көп тилек кылган адам; акудайчыны /а+кудай+чы/ унутпас.

АКУМ:акум-какум өзг. какым /өсүмдүктүн аты/; акум-какум кам каймак.

АКУР өзг.,зам.,жкол.,батк.,тал. акыр; акурда ак мончок ойнойт /таб. саман/.

АКУРЧӨК ичк. элечектин төмөн жагына ак материалдан кулактан зөкке чейин тыгык,андан ылдый салпылдатып көкүрөккө түшү-

ре жасалган салмандоор; акырчегун салкып койду.

АКЧА өзг.,чуй,иск. пул,теңге; акчанын энеси--тийин,тийинды табыш кийин /мак./.

АКЧААМАЙ чуй семиз эт; акчаамай эти бар жээрде.

АКЧӨМӨНӨК ад. ак чөөлмөк; акчөмөнөктү түндө ойнойт.

АКЧУЛАН чуй агыш,акчыл; акчулан булут калкып жай баратат; 2. терг. түлкү.

АКШАМ зам. 1.түн ичинде; 2.кеч; акшам кийниге баравыз.

АКШАР,АКШОРО тянш.,түшт. өсүмдүктүн аты /бул өсүмдүк тоодо өсөт да,майда агыш халбиракчуу болот/; эшигин алды акшар чөп.

АКШЫЛ түшт.к. аксыл; акшыл-күдө катык сыру.

АКЫ: Таңдай аки батк. сүт аки; кызды зоройткондо таңдай аки бер дейт; туз аки батк. илгери байлар бир жыл мал баккан адамга бир кой--эки кой төлөп,андан кийин ичкен тамак-аш үчүн "туз аки" деп дагы үч-төрт ай бекер эле мал кайтартып алуу адаты; илгери туз аки деп да чопондорду өзгөн.

АКЫВАТ ичк. кайрым; бир-бирине акывати жок.

АКЫБЕТ сөз,өзг. 1.натыйжа; 2.өтм. жакшылык; акыбетиң шуву?; 3.өтм. ырыс,дөөлөт; акыбети кеткен элби дейм.

АКЫЙ: акыл-акыйнек түнд. акыйнек айтышын баяндаган күү;акыл-акыйнек--элдик күү.

АКЫЙКА сөз токтобой жүргөн баланы токтотуу үчүн жасалган ырым; акыйка өткөргөн экен.

АКЫК ичк. акак; 1.акык алып келди; 2.дейд, мовнга жалгыз тагылган чоң шуру мончок; базардан акык сатып алдым.

АКЫКАТТА дейд. к. акатта; акыкатта алганың болуп бир жатсам.

АКЫЛ: акыл жигит ичк. акылман жигит; айтканыдан кайтпаса, акыл жигит жакшы экен; акыл-уш лейл. акыл-эс; акыл-ушундү пештеп ал; акыл кара батк. 1.өсүмдүктүн аты /жергиликтүү эл баш,таш ооруга дары катары эсептешет/; акыл карани бар дейт,көрөдүм; 2.терг. кара карга; акыл кара келип конду,кесек менен уруп жибер.

АКЫЛЕТ түшт. жер семирткич /күл,кык,зак ж.б./; 2.өзг. шыпырынды; акылеттен артык болбойбу.

АКЫР кашк. акырын; акыр бас,мунуна шүгүр кылайын.

АКЫРАВА жерг. к. акрава; акыраван жакшы болсо,агадан артык болбойбу.

АКЫРЧӨК лейл. апкыт; бу өтүктүн акырчегун кайетте ондотосуң?

АКЫРЧӨП зам.,лейл. к. акырчөк; акырчөптү ондотойун,мейман, койо турун.

АКЫШ пам.,түшт.,зам. килемдин түрү,кооздугу; гилемдин акышы болот /бул сөз өзбек,такик тилдерине жакын говорлордо "накыш" түрүндө колдонууга тийиш эле/.

АЛ I :алып салар жерг. төлгө таштын баш жагы үчтөн,аяк жагы чогу түшкөндөгүсү; алып салары жакшы түштү; алып салмай батк. чакмак таш ойнунун бир фазасы /мында жерге таштарды чачып жиберип,оң кол менен бирден алып өйдө иргитип, сол кол менен бирден тосуп терип алат/; алып салмай баштады; алың күйөм жерг. ныке тойдо төшөк үстү маалында кызды төшөккө орон келип,күйөө баланын алдына тоголотуп жибергенде айтыла турган тилектма; алың,күйөм--алың күйөм дейт; алды-алды,алды-качты,алды-кетти лейл.,пам. 1.улак тартуу орунунун алкы этаби,бүтүшү; 2.көк өрүнү /түштүк

райондордо торпок тартылат/ эң алгында ким маарага жеткирсе,отол адам анын этин өз үйүнө байге катары алып кетүү жөрөлгөсү; алды-алдынын Ахун алды./Шамирде көк бөрү тартуунун: 1.тегеретме, 2.чуватма, 3.алды-качты же алды-кетти деген үч түрү болот/; алды-кетти зоваркан жерг. балдардын ойнунун бир түрү; алды-кетти зоваркан ойногон экендер.

АЛ II: ал-чач батк. ал-ахвал; ал-чачыңдн билбестен,жөөлөшкөндү имне кыласың!

АЛА I жкол. 1.бүркүттүн бир түрү /өзү кичирээк,канатынын ийин жагы ак,кыраан бүркүт/; аланын тоо эчкиге кол салганын көрдүм; 2.түнд. 1/адамдын териси ак ала болуп ооруй турган оорунун аты; колу ала болуп кетиптир; 2/кой-эчкинин оорусунун бир түрү; кой-эчки ала болвосун; 3.батк. анчамынча акталбай калган шалы; шалыңдын көбү ала экен; ала тийгир! кой-эчкини каргап-шилөөдө колдонулуучу сырдык сөз; ала тийгирдин малы тиги кыраңда жүрөт; ала-буйла пам. ала-була; ала-буйла ааламга жетет /таб.көз/; ала-шала батк. тытылган,жыртылган нерсе; ала-шала нерсе алып келипсиң; ала шалем өзг. чала-була; ала шалем кеп менен; үч ала нск. куштун бир түрү; үч аланын жүнү акчыл сары ала болот /түйгун,түңдүрдан кийинки үчүнчү кыраан куш болуп эсептелет/.

АЛА-П чүй демитүү,тукуруу,сүрөө маанисиндеги сырдык сөз;ала, аламан тартыш!-деп сөркөнү ыргытты /улак тартканда айтылат. сал.алакуч/.

АЛА III: ала-салат тянш. алеки саат; ала салат тынчы кетет.

АЛА IУ кочк. дөңсөө жерге суу чыгаруу үчүн казылган арык;

ашырга ала тартып өтүштү; ала тер--ала жерди сугаруу; кулак байлап,ала терет.

АЛААҒАН пам. алаанак.

АЛААН:алаан жүрүш жерг. жай,киймыл; саар келер лөк-лөк,кеч келер лөк-лөк,алаан жүрүш,тамаги тирыш /таб.бака/.

АЛАБАГАЙ чүй дордок ооз,эрин; алабагай эрин киши артынан кете берет.

АЛАБАЛТА батк. ала бата; алабалта йәм,торо йәм дейвиз.

АЛАБАЧ тянш. кийиз,шырдакка ала жүндөн салынган оюу,көчөт; алачыкта отурып алабач салган киз элең.

АЛАБОТО чүй к. алабалта; алабото көп экен аралашып кетиптир.

АЛАБУГА,АЛАБУКА нск. балыктын бир түрү; көлдө алабуга көп эле /алабуганын боору ала-була болот да,жоош келет/.

АЛАГАЖИР батк.,лейл. өрүктүн бир түрү /кабыгы калың,өңү сары,жыттуу жана даамдуу майдараак өрүк/; базарга алагажир өрүктү сат.

АЛАГАМЕК жкол. жандыктын аты; алагамек--көйүз сымал жандык.

АЛАГАНЫЧ тал. алаанак; алдуң болгуча алаганыч бол,күчтүн болгуча,күлөөнүч бол /мак./.

АЛАГАР чүй алагай; Эсенбек,бул бала алагар го.

АЛАГАЧ батк. алаанак; ач болгучаң алагач бол,күч болгучаң күлөөч бол /мак./.

АЛАҒЫН батк. алагды; мени алагын килва,шашылып турам.

АЛАҒОЖДАН пам. 1.алакөөдөн; алагожлаң кишинин ичиде кар бовойт; 2.жерг. көңүлчөөк; алагождансың,энди мунумду эйтип берейин.

АЛАҒОДАН жерг. ала шалбырт; алагодаң вакта жүрөө.

АЛАГОЗАҢ жерг. эгин-тегин жийылып бүткөн мезгил; алагозаң маалда эшикте калвасын /бул мезгилде суурлар ийинге кирип,бөрүлөр чөлдөп келет/.

АЛАГҮРӨК сүз. күл чыгаргыч калак; алагүрөк /алоо күрөк/ менен бир кой.

АЛАГҮҮ түнд. илбээсиндин бир түрү; алагүү,бактөк бар.

АЛАДАЛАКЫ лейл. илгерки ават уруусунун бир тобу /булар Лейлектин Катран деген жеринде жашап келишкен/; бир аладаакы эркелеп сүйлөп калат /к. адалакы/.

АЛАДӨҢ жкол.,тал. айран коюлган сорпо; аладөң жасап берчи.

АЛАДУУ батк. 1.уу-дууну каалабаган адам; аладуу бала кишини сүйбөйт; 2.уу-дууда күчөп көтөрүлүп кете турган мал, адам; 3.зээликме; аладуу баланы адам кылган.

АЛАДУҢ түнд. буша элек дүмбүл дан; жүгөрү аладуң болуптур.

АЛАЙ I пам. андай; алай деве,бизде да баатыр бар.

АЛАЙ II өзг. кең пейил,ичи кең адам; ол алай жигит экен; алай болсун! батк. жол болсун! алай болсун,издеп келипсиң.

АЛАЙ III батк. жемиш мөмөсүнүн ала бөйрөк болушу; өрүктөр эңди алайган вакты эде.

АЛАЙЛА ал.к. лөклөк; эртең менен кетет алайла,түрдүн-түрдүн живекти түрүп чачат алайла /таб.кой/.

АЛАЙТӨШ тал. жантайма,боор; алайтөштүн ары жагындагы котур жийдеге барды.

АЛАЙЧЫ жерг.,ал. алайлык; алайчылар келатат.

АЛАЙЫ I батк. чөбү көп,малга жайлуу жер; Ормузан—алайы жөйлөп.

АЛАЙЫ II батк. I.жөөлүмө;2.дөөрүмө;3.кыялданып сүйлөй берген адам; ууру алайы болуп калыптыр.

АЛАК,АЛЕК I түшт. пахта жибинен токулган чаар ала кустардык товар;"мышык өзүн шер ойлойт" деди алак кийген киши.

АЛАК II ичк. I.алакай,тостогой көз; көзү алак киши; 2.тейит уруусунун бир тобу; алак тобу да тейитке кирет; 3.этм. жаман арам /сырдык сөз маанисинде,көбүнчө балдарга карата айтылат/; о,алак,арпанын ташын терейин,арманым айтып берейин.

АЛАКА жерг.,жкол. байланыш,катыш; алакавыз тажиктер менен көвүрөөк; алака-береке жерг. алыш-берип; о киши менен алака-берекем жакшы.

АЛАКАЙ: алакай-салакай өзг. чүкө ойнунда айтылуучу сырдык сөз; алакай-салакай,жндый гөр!

АЛАКАЙЛА: алакайла-салакайла-өзг. "алакай-салакай" деген сөздү кайталап айтуу; алакайлап-салакайлап ашык атты.

АЛАКАЛА-чүй алакандап бир нерсени жуу; отону алкалап койуш кийинби?

АЛАКАЛАШ өзг. мамилелеш; алакалаш болсоң алып кел.

АЛАКАМЕК сүз. коондун бир түрү /түсү ала,бышып жетиле элек коон/; торгойдой болгон алакамегинди ыргытып жиберчи.

АЛАКАН нск.,кулж. салмоордун таш салуучу жери; алаканына чоң таш снйбайт.

АЛАКАНДА-кашк. кол чабуу; сүйлөгөндө көп киши алакандап жиберди.

АЛАКАНДОО кашк. кол чабуу; көп жолу алакандоо болду.

АЛАКСЫ өзг.,лейл. алагды; адамды алакөк кылвачы /бул сөз

Иссык-Көл,Чуй тарапта этиш маанисинде/.

АЛАКТЫ сүз. алагды; кичине алакты болдум.

АЛАКУЧ:алакуч-алакуч түшт. итти тукуруу /сырдык сөз/;алакуч-алакуч деп атыры /сал. ала П/.

АЛАКЧЫЛА-иск. I.какшы-хаман деп иргөө; аштан алакчылагича, аттан жөө кой /мак./; 2.ыкол. обочолот; башка хууркандардан алакчылап четке илчү.

АЛАКЧЫН ыкол.,тал. уруунун аты /бул уруу түбай,бала саруу, кырк уул болуп бөлүнгөн/; бир алакчын иштеп атыры.

АЛАЛ өзг.,чүй адал; ашың алал болсо көчөдө ич /мак./; тепме алал батк. илгери жергиликтүү адамдар мал өзүнчө өлүмкан болуп калганда аны тээп,киймылдаса,сокп жей берген жөрөлгө /азыр мындай жөрөлгө жок/; тепме алал деп жей берген.

АЛАЛАЙ: алалай үпүп лейл. сасык үпүп; төвөнүн үстүндө алалай үпүп отурат.

АЛАЛАЙЫН ад. айланайын; оо,алалайын,кел бери,кел.

АЛАМА: алама-кулама тал. боору топчуланбай этек-жеци делдектөө; алама-кулама шинелин чечип кирди.

АЛАМАН тянш. I.бөлүк,уу-дуу; калкина аламан салган;2.суз. топ,жыйын; аламанды күйгүзүп какшаткандан болбогун; 3.ыкол. баш-аягы жок иш кылгандык; аламан жүргөн жаш карып; аламат-баламат чүй алаамат; аламаттан-баламат, ичи кызыл кыйамат /таб. мет/.

АЛАМАЧ батк. I.ала-була; аламач эчки; 2.пам.,керг. ак-кара түс аралаштырылып окшогон оюу,көчөт,сайма; аламачты кай бир жерде "ак айрек,пичак учу" деп эм айтаттар.

АЛАМДАР жерг. чачалангандык,изалангандык; күрөштөн жыгылып аламдар болду.

АЛАМДУ пам. алхамду; барат зуи-зуи,келет зуи-зуи,аламдусун окуйт,галвырыны токуйт /таб.аары/.

АЛАМЫ зам. белгалуу,даңазалуу; аламы пата;бийлерге десетин үзүп төлөдү.

АЛАМЫЧ тал.к. аламач 2; аламычын жоон болуп калыптыр.

АЛАМЫШ пам.к. аламач 2.

АЛАҢ I пам. көзгө көрүнүп-көрүнбөй жок болуу; ат шунчалык күлүк экен,көзгө бир алаң болду.

АЛАЧ П пам. I.илең-салаң; кәсалы катуу,алаң болуп жүрөт; 2.зам. ылкып баскан адам.; алаң-алаң айак,жете алваймын халаңайак /таб. көлөкө/.

АЛАҢ III: боз алаң зам. бир жери көк жашыл,бир жери куураган өңдөнгөн боз жер; боз алаңга жүк таштады.

АЛАҢГЫР кашк. кийратылган,бүлүнгөн нерсе; айланайын ардагым алаңгер болду дүнүйөң.

АЛАҢГЫР кочк. алаксуу,алек болуу; бир кой кемип алаңгыр болуп жатам.

АЛАҢГЫР чүй чала сүйлөп,чала иштеген башма киши; алаңгыр киши экен.

АЛАҢКЫ түнд. арык мал; алаңкы жылкы,алаңкы үй азыр жок.

АЛАП I иск.,тянш. суу менен ымдалып,бир аз туз,саман-топон же чөптүн бүрү аралаштырылып малга берилүүчү улпак; койлорго алап бердим.

АЛАП П ош халын; эрттүн алавындай мала кызыл /бул сөз түндүк райондордо "алоо",Керге-Талда "алоо" болуп айты-

лат/.

АЛАПА пам. илгерки уруунун аты /"алапа" деген сөз кээ бир түрк тилинде "жээрде","алачык" деген мааниде колдонулат/; алапа кайдан келген деп таң калат.

АЛАПАЙ өзг. 1.чочуганда айтыла турган сөз; алапайдын баласы! кокуй кундун баласы!; 2.түнд. айласы куруп калгандык; алапайын таба албай алактады.

АЛАПАР жерг. 1.короочу ит; алапар итиң каваган; 2.дейл., батк. ала-була түс; алапар көйнөк кийиптир; 3.жерг. кекиликтин балапанынын жүнү түлөп,жаңы чыккан учуру;биздин кекилигивиз алапар болду.

АЛАПТА-кочк. 1.апкаарып алактоо; көз алдына келтирип алаптайт; 2.дене ысып чабалактоо; алаптап,дени ысып,аблан кийналды.

АЛАР жерг. арал; аларда андып отурат; алар мазар жерг. арал мазар; алар мазар деген жер бар /илгери диндик ишеним боюнча ооруган малдарды ушул мазарга айдап келип,аны үч жолу тегеретип,эм кылышкан экен.Бул мазарда өткөн бир мезгилдерде киргин болуп,кан төгүлгөн имиш/.

АЛАСА өзг. ак сымал,агыш,бозомук; чайыңар аласа болуп калды го.

АЛАТ түнд. 1.наалат; алат айтып отуруп калган; 2.кейүү-кепчүү сезимин түңдүрүүчү сырдык сөз; алат,алаткын,кайдасың?!; кокуй алат катуу чочуп,сестенүүнү түңдүрүүчү сырдык сөз; кокуй алат,эмне?

АЛАТАКАР батк. к. эңдетакар; Калык,базардын алатакарын бер.

АЛАТЫ I жерг. халыс; алаты киргиз ичинде.

АЛАТЫ II батк. ала-була,ала-телек; алаты болгон эки кучук чыгат; алаты кеткен жер батк. күчү жок,эгин жакшы чыкпаган жер; алаты кеткен жерден көчүп кетет.

АЛАХИДӘ жерг. бөлөк,айрым; алахидә сүйлөшөвүз /сал.тат. алохида/.

АЛАЧА I тал. чакан,орто бой; алача киши экен.

АЛАЧА II сүз. 1.коондун бир түрү /түсү ала,өтө чоң эмес,кабыгы калың коон.Кээде бул коон "ак алача коон" деп аталат/; 2.өзг. ала моюн; мойну алача каз; 3.зам. таардын бир түрү; алачаны биз пахтадан ийрип токуйбуз; ак алача өзг. эрте быта турган коонд ун бир түрү; мейманга ак алачадан алып кел; гажары алача батк. ар кыл түр салынып токулган таардын түрү; гажары алачаны жогоруга сал; какма алача түр салынбай жөн эле токулган таар /бул таар жерге салынат,же кап жасалат/; Каныкан,какма алачаны жөн кой; терме алача түр салынып жасалган таар /бул терме алачага "ит таман,ит куйрук,чөмүч сап" деген түрлөр салынат. Мунун кырк беш жиптик түрү "кырк мойнок"; он үч жиптик түрү "кош кайкалак" же "тул көчөт" деп аталат/; бол,терме алачаны как; алача терек к. терек.

АЛАЧАЛУУ ноок. челдүү; бу дүйнөдө не карып,алачалуу көз карып.

АЛАЧЫК: сайма алачык жерг. чөп алачык; чөп жапса сайма алачык болот.

АЛАШ пам. сүйкагай; алаша бойун камчыдай.

АЛАШЕМ иск. чала кургаган чөп,кийим,эгин; буудай алашем

бойдон эле экен.

АЛАШЕН өзг. калп,халган; койчу,алашен,айткан неме экен.

АЛБААЛЫ ккол. жемиш өсүмдүгүнүн бир түрү; айылда албаалы кипкизнл болуп бштн /кээ бир учурда "гилас" делет/.

АЛБААР чүй кудурет,шайман; албаары жок муштатып алгансынган жаман күйөө.

АЛБАЙЫ кашк. саруулагандык; көргөнүнду айт деп албайы болду.

АЛБАРС чүй өсүмдүктүн аты; албарс анды ууландырып өлгүрөт.

АЛБАРСКЫ ноок. өсүмдүктүн аты /кээде ал "азиткы" деп да аталат/.

АЛБАСТЫ батк.,лейл. албарстн; укта,албасты келе хатат.

АЛБЕСТЕ зам.к. абдесте; албестеге чай кайнат.

АЛБӨӨЛУ алд.к. албаалы I.

АЛБУРДУУ чүй өңдүү-түстүү; ак саргыл албурдуу шайыр айал.

АЛДЫН түнд. I.оорунун аты; 2.дарым /алдын айтуу менен арнкл соруга дем салынган/; илгери бир алдын айткан киши болуптур; 3.чүй,этм. жыш,мол; алдын болгонго булар.

АЛДЫНТАЙ түнд. алдын дарынын айтууда колдонула турган эвфемизм;сөз; алдын-алдын алдынтай.

АЛДЫР: алдыр-салдыр тал. алдырап-салдырап көрүнгөн нерсе; алыстан алдыр-салдыр,жанына келип карасаң бурама темир.

АЛВА сүз. I.жемиш өсүмдүгүнүн бир түрү; өкөө алтымыш алвапы жеп кирди; канаат кылсаң кам короодон алва пштар ♦ батк. саргара кортсоң,кызара бөртөсүң; 2.керг.халва /сал. тат. халва/.

АЛВАЙЫ түнд. ак саргыл; алвайы болгон халгыз баласы бар

экен.

АЛВАНСАРЫ лейл. кулаалынын бир түрү; улар,туруптай,куш,алвансары деген бар.

АЛВАР: алвар шәкек керг. шакектин бир түрү; алвар шәкек комойун.

АЛВАРДЫ батк. бат-алгын карабагандык; алварды жүгүрөт.

АЛВАС керг. албарс; алвас гилыч кынындай.

АЛВАТАР керг. койдун майы аралаштырылып жасалган тамак.

АЛЫН батк. учкул,күлүк; алвин тай болот.

АЛГАЙ чүй кызуу учур; оова,кай мезгилинин аптаптуу күнүнүн алгай түш учуру эле го.

АЛГАЧ I түнд. к. эцке авал; алгач айт,анан көрөлү.

АЛГАЧ II пам. ала баруу,ала келүү; мүлкүн алгач барып,алгач кел.

АЛГО: алго-долго батк. алмак-салмак; алго-долго кылавыз,

АЛГОМ баткч. I.айыл-айыл болуп,сүт чогултуп,каймак тартып алуу көрөлгөсү /кээде ал "арчы" деп да аталат/; алгом деп бир айылга киберди; 2.алгоо; алгом кылып иштешкен.

АЛГОРОТ,АЛГИРӘТ түшт. кайнолунун бир түрү; пулун алгорт ал деп берди.

АЛГЫ I пам.,чатк.,түшт.,тал. тоого чыга турган өсүмдүктүн аты; алгы адегенде кичинекей болуп чыгат /бул өсүмдүктүн тоголок мөмөсү,кыскараак келген тамыры болот.Түбүн казып алып,күүп тазалап,кайчып,сууга салат.Анан түндуруп,ачуусу кеткенде суусун төгүп салып,калдыгын күнгө кургатат.Кургагандан кийин кайра кайчып,кемпирчакка тартып,анан алейт.Унун калак сүткө бөтөө,аташ

хасайт.Тил ооруга да пайдаланылат/.

АЛГЫ П батк. алиги; алгылардын курсагы ач экен.

АЛГЫ Ш зам. I.байге; алгнга гана беришет; 2.чуй депкир; алгы менен сузуп ал.

АЛГЫЙ,АЛГУЙ зам.,ноок. к. алгы I.

АЛГЫЙРАТ өзг. к. алгорот; алма,алча,өрүк,алгыйрат бар.

АЛГЫЛЫК зам. характуу; алгылыктар армийэгэ кетип каган.

АЛГЫН жерг. алгыр,кыраан; жолдо бир алгын итти жетелеп жүрөт.

АЛГЫЧ жерг. өткүр,кыраан; ылаачын алгыч мен болдум.

АЛГЫЧЫ батк. түшүнгүч,баамчыл; ажыратып алгычы адам.

АЛДА I түнд. I.кейип,жаны ачып,аео сезимин билдирүүчү сырдык сөз; алда,тынчы жок курган бала аййе!; 2.жактырбоо маанисинде айтылат; алда,арман күн,сага эмне жок!; 3.өкүнүү маанисин да берет; о,алда,аны бир билсемчи!; 4.суктануу маанисин берет;алда,Исык-Көлүм,чалкайасың да жатасың; алда жарыктык ай кейүү,таңыркоо маанисин берет; алда жарыктык ай,үйдө эле отурса боло.

АЛДА П чуй алдында; чурка,бачым,алда кел.

АЛДА Ш: алда түрпө батк. I.кубулуп туруу; алда түрпө көрүнөт; 2.өтм. куйту; ону алда түрпө кылгандыктан урат.

АЛДА IУ: алда нече түнд. бир канча; алда нече күн болду, алда нече түн болду; сенде жазык жок,менде азык жок; курсак жоо мага да кылды,сага да кылды /мал сойгондо бата кылып жатып айтыла турган сөз/.

АЛДА У: ажал алда түнд. бала жаңы төрөлгөндө аны ажал билип койбосун деп үйдүн эшик-тешиктерин бүтөп,этек алдынан

балани төрөтүп,ороп-чурган эч кимге көргөзбөй буруу ат коюу жөрөлгөсү; ажал алдамак үчүн буруу ат койот/мисалы: Чалакыз,Кызала,Учкемпир,Бешкемпир,Итибай,Иткара, Кучук,Музооке,Алмакучук,Алакучук,Каракучук,Болтурук, Бөрү,Бөрүбай ж.б./.

АЛДАВА сүз.к. андава; алдава менен тегиздеп онон актайбыз.

АЛДАР кашк. алдамчы; о,алдар,көргөнүңдү айт деген; алдар көсөө түнд. элдик оозеки чыгармада ар кимди тез алдаган бирөөгө алдатпаган кишинин образы /сал.монг. алдар "даңк,даназа"/.

АЛДАСТАН: алдастан чымчык сүз. канаттуунун бир түрү; алдастан чымчык учуп келди.

АЛДАШ өзг.,жерг. курбу,теңтуш,жоро; ии,аллат,илгери кийналганым эсиңдеби?; 2.пам.,жерг. сырдаш; алдашым,кур,сыр чечишели.

АЛДЕШ батк. к. алдаш 2; айлансам энем алдешим.

АЛДЕСТЕ пам. к. абдөөтө; алдесте сатып сойла кыл дейт.

АЛДОО кочк. ат чабуута уруксат берген сөз; алдоодон шурла атка минет.

АЛДУУ пам. алдуу,күчтүү; алдуу экенсиң,көврөгө суу күйүп кайнат; алдуудун арманы пам. бир уядан балапан да чыгат,сасыткы да чыгат деген маанидеги сөз.

АЛДЫВАР нок. жүдөп-какап чабал болгон мал-жан,букм; алдывары чыгып кеткен буйум экен.

АЛДЫГУЛДУ зам. арың жан; алдыгулду жүргөн адам.

АЛДЫМЫШ тал. алтымыш; бу кесекте алдымыш үйгө толгой калды.

АЛДЫН,АЛДЫҢ ичк. I,алдыга; алдын киргиз; 2.алдыда; менин

саатым алдын жүрөт; 3.баск. эң мурун; алдын чигитти сумга салат; алдын катканжерг. байкуш,шордуу; алдын катканкөр Муса; алдын-кийин нам. I.илгери-кийин; алдын-кийин эки атым чуркайт /таб. бут/.

АЛДЫНДА-нам. илгерилөө,алга умтулуу; үйгө карай алдында; жерг. алдыга чык; жүгүргүн да,оннон алдында.

АЛДЫР I инк. I.оң,бет,маңдай жак; кишини алдыр жагынан өтүп кара; 2.кийимдин өңүр жагы; алдыр жагы жыртылыптыр; 3.колдун ички бети; колдун алдыр жак бети; 4.асты жак; сөөттү алдыр жагына кармап ал; 5.алдыңкы нол /айбандыкы/; алдыр колун карма; 6.кандайдыр бир нерсенин жерге салынуучу бети; алдыр жагы таарга окшош.

АЛДЫР П-нам. койго козуну телитүү; койго козу алдырып жакшы болду.

АЛДЫРА-нам. буйдалып шашуу; жакшы адам иш дегенде алдырайт, жаман адам аш дегенде алдырайт /мак./.

АЛДЫРАТ-нам. өстөн оодарып,буйдалтып шаштыруу; алай-дүлөй күн жаап алдыратты.

АЛДЫРАТМАК нам. шаштырмак; ол колдун бойуга түнөө деп алдыратмак экен.

АЛДЫРАШ I-нам. шашуу; сен нимнеге алдырашасың.

АЛДЫРАШ П нам. I.тез,бачым,илдам,ыкчам; алдыраш барып,алдыраш кел; 2.шашкалак; Тагай алдыраш.

АЛДЫРМАН I батк. балдардын ойнунун бир түрү; алдырман ойноп эсинен кетерүлүп кетет; алдырман-жылдырман тал. кара коюн дүмүлдөк ойну; алдырман-жылдырман ойноп жатат, кантип кетсин.

АЛДЫРМАН П кашк. айбан; бир нерсе билбеген алдырман.

АЛДЫТАН өзг. алдыртан; алдытан сени караймын.

АЛЖАҢ: алжаң-булжаң батк. коркуп эки жагын карануу; нэмнеге алжаң-булжаң карайсың?

АЛЖАҢКЕ жкол. алжаке; алжаңке карап алып күлүп жатыры.

АЛЖЫРЫШ өзг. адашуу; тузакка алжырыш түштү.

АЛЕВЕТ: үзүр-алевет жкол. сөөлөт,урмат; көрөөтчү,үзүр-алеветинди.

АЛЕГЕ түшт. алиги; алеге мылтыкты алып бер.

АЛЕЙ чүй апей,опей; алей,келбесең келбе /бул сөз чочуп кетүүнү түрүндүрүүчү сырдык сөз/.

АЛЕЙМАН түшт. түп-орду; мен деген алеймандан ыраазымын.

АЛЕЙНЕ I нам.,жерг. обон,үн; алейне коюп ырдайын.

АЛЕЙНЕ П сң I.обочо,четки; алейне үйдө жашайт; 2.бош,эзи; өзүнүн карамагында алейне машинасы жок экен.

АЛЕК I к. алак I.

АЛЕК П жерг.чыкыт ойнунда биринчи топтун башчысы "алмелек салек" дегенде кооп берилө турган сөз; алек деген сөзүңдү айт.

АЛЕК III жерг. чапкынын тутканы; "жаманга айткан эзиз гэп" /мак./ деп алекти ондоду.

АЛЕКЕ алб. сагызган; алеке атканы кеткен.

АЛЕМЗАМАТ тал. алакы саат,бат; алемзамат атып өлтүрөт.

АЛЕҢГИР чүй азап,тозок; алкынып алеңгирди салды.

АЛЕСАЛЕ түшт. бир заматта,абдан тез; алесаледе селдейе калды.

АЛЕП-алеп-желеп нск. алып-учуп,бир жерге көңүлү токтобой

желиккендик; алеп-келеп болуп эле көнүлүм алып учуп туруп алды.

АЛЕТ пам., тянш. өң-түс, кебете-кепшир; кенже ойноп алети жок /түндүк говордордо бул сөз "өң-алат, өң-алет" болуп көп сөздүн түтүмүндө гана жолугат/.

АЛЕТТЕ атб. эч тамтыгы жок кийим; алетте жок кийим экен, токочтон башканын баарын камаптыр.

АЛЕШЕК сөз. жарым жан, жүүнү бош; Менпиван алешек адам, жарым өмүрүнөн айрылган.

АЛИ I блод. бирде; али кыргa чуркайт, али сайга чуркайт.

АЛИ II; али кеч түшт. келерки түн, кеч; али кеч жолоп кетем.

АЛИЙ; али-палий тторо. тигил-бу; али-палий дедик.

АЛИЗАМАН жерг. бир паста, бир заматта, тез өлө; ализаман койбос эдем.

АЛИЙ тянш. алий, аний; алий, бетим! /бул сөз таңуунун, макул болбоонун түшүндүрүүчү сырдык сөз/.

АЛИЙЛАТ түшт. жемиш өсүмдүгүнүн бир түрү /алчага окшош болот да, бир кыяа келет/; жүрү, алийлат терип келелик.

АЛИК жерг. күрөштө бут чалуунун бир түрү; бутуга алик сал; алик салмай чалып күрөшүүнүн бир түрү; алик салмай кылоа койбойт.

АЛИМЕРГЕН жерг. канаттуунун аты; алимерген айдончу.

АЛИЯР; алияр шаптоолу к. шаптоолу.

АЛКА I лейл. I.өлүк өлгөндө эркектер тарабынан сөкүрүп, кошуп окуруу салты /бул салт Баткен, Лейлектеги кээ бир жерде жолугат/; энди алка деген өлүк өлгөндө ирдап сөкүрүп туруу алаты; 2.кошок; энди шол айылда алка ойно-

шоттор; 3.цоок. топ, жыйын; тойдо алка-алка ал болду; 4.жерг. там үйдүн ички төр жагынан жасалган сөкичекке үч катар болуп, бөлүнүп-бөлүнүп жыйылган жүк; алка жүктүн алдында.

АЛКА II лейл., түшт. I.бир катар гана тагылган мончок; биттө мончок такса алка дейт; 2.сойконун бир туру; 3.көкүрөкко тагылуучу брошка сымал кооздук; алканы көкүрөк/к/е да тагат; 4.цок. кийимдин /көйнөк, ич көйнөк, гимнастерка ж.б./ көкүртөк түшү; көйнөктүн алкасы чечилип кетиптир.

АЛКАК I суз. аркак; алыргы менен эришке алкак өткөрөт.

АЛКАК II цок., тянш. I.элек, калбырдын жигачтан жасалган жээги; электин алкагын кагып отура бересиңби?; 2. чамдоо; 3.көз айнектин төгерек шакекчеси; көз айнектин алкагы кана?; 4.пам. көмөр кургa чөгөрүлгөн жез, күмүш кооздук; жез алкак камар; 5.пам. урай турган өңдөнүп калган жар, муз; жардын урай турганын алкак дейбиз.

АЛКАП I жерг. алкоо, алкыш; балам, аксакалдын алкавынн ал.

АЛКАП II жерг. тахоо; мени көп алкап кылвагын.

АЛКАП III батк. тике зоокалуу тоо боорундагы салаңдабыраак турган капкак таш; алкап камөрдөн качпа болот.

АЛКООР чүй кара өрүктүн бир түрү; алкоордун мөмөсү чоң болот /Ысык-Көлдө "кара өрүк", Лейлекте "алкорот", айрым бир жерде "кайнали" деп да айтылат/.

АЛКОРОТ ал., лейл., батк. I.өсүмдүктүн аты /өңү көпкөк, калбыраңы төгерек, топ-топ баш алат, гүлү бар дары чөп/; кимиздик, ышкын, чүкүрү, алкорот бар /бийик тоого, кийирларга

чыгат/; 2.лейл. к. алкоор.

АЛКОРУ зам. к. алкоор.

АЛКУЛУМ түшт. "кудай" сүйгөн пенде; кудай алкулум десе әкәп эмес.

АЛКУРАН түшт. өсүмдүктүн аты /бул өсүмдүктүн жалбыраги чай катары кайнатылып ичилет/; алкурандын суусун бир ууртагында эс алат.

АЛЫ пам., кочк. алка жака; алкыдан алып кирди.

АЛКЫЛУУ жерг. алкы бузук,жырткыч; алкылуудан түлку алган.

АЛКЫНТ-кашк. тебелет,тепсет; сүт үстүндө каймагым десе эле алкынтпа.

АЛЛА I жерг. алда /кудай/; аллайым тагдыр буйурса.

АЛЛА II батк. алдей; алла-алла деп алдап койсоң бовойбу.

АЛЛАКИМ түшт. к. лелейким; саар кетет аллаким,кечинде келет аллаким,түрдүү түмөн нерсени түйүп келет аллаким /таб. кой/.

АЛЛЕС жкол. атлес; аллес көйнөк жаратат.

АЛМА I: азуу алма к. азуу; ачык алма жерг. 1. даамы ачуу, кычкыл,жапайы алма; 2.кыштактын аты; ачык алма,бербе, деди; бак алма лейл. алманын бир түрү; ак алма,кызыл алма,күзгү алма,бак алма; балхы алма жерг. түсү кызыл, даамы таттуу алманын бир түрү; биздин балхы алма пышкан алма экен /бул алманын аты "Балхы" деген жердин наамына байланыштуу келип чыккан/; бя алма,бий алма к. бий; бүркүт алма лейл. өңү ак,өзү ачуу да эмес,таттуу да эмес алманын түрү; бүркүт алма өтө түшүмдүү болот;жөйдөрө алма батк. түсү сарк,көлөмү кичине жергиликтүү

алма; жүрөк алма жүрөк түспөлүндө момо байлаган алманын бир сорту; жүрөк алма өзү ачык болот; зайимке алма түй илгери орус элинин өкүлдөрү зээлеген жерге өзүнчө эгилген алма багы; зайимке алма деп аташчу,аниси эмне экенин билбедим; ит алма сүз. момосу өтө майда,даамы ачуу алманын бир түрү; ит алманы ичким деле жевейт; какырык алма өзг. жигачы тикенектүү,боо жапыз келген,майда бүртактуу,гүлү ак,даамы кермек,катуураак алманын бир түрү; какырык алма катык келет; кампир алма жерг. өңү ак, пышы таттуу, момосу жумшак алманын бир сорту; кампир алма бий алма болот; кенже алма сүз. алманын бир түрү /момосу чоң,өзү кызыл,сулуу эттүү,даамдуу,кабыгы жука алма. Жылына эки жолу түшүм берет/; котур алма I.момосу майда,чаар ала келген жапайы алма; 2.өтм. кичинекей чыбыр киши; 3.жумг. котурепей /чымчыктын бир түрү/; сазга котур алма деген чымчык бар; күзгү алма лейл. алманын бир түрү; күзгү алма шабдоолу,кызыл чилги шабдоолуу эмес; кимизек алма батк. бир жак бети кызыл,бир жагы ачык, даамы бир аз ачуураак келген алма; кимизек алма аз калыптыр; май алма жерг. оозго салганда тез эрибей кете турган жумшак алманын сорту; май алмадан жеп көрдүм; мурут алма түшт. алмурутка окшош,даамы таттуу алманын бир сорту; базардан мурут алма алып келдим; орто алма батк. алманын бир түрү; орто алма,ак алма,ак орто алма /алманын жаңы таанылган сорту/; шайбент алма жерг. кышыртыруу жолу менен пайда болгон алманын түрү; шайбент алманы кийиштирет; шекер алма өзг. момосу жумшак алма-

ның сорту; пахта алмадан үзүп кел; сопок алма өзг. алманын сүйрү,агыш түстөгү катуу сорту /бул алма бир жылга дейре сакталат/; сопок алмадан жегиле,былтыркы эле; сүт алма сүт даамданган жапайы алма; сүт алма деген бар /өңү ак,даамы таттуу/; такыр алма сүз. алманын бир түрү; тирәмәйи алма жерг. күздүк алма; тирәмәйи алманы кеч күздө жыйнап алышат; тегерек алма жерг. кооз,тегерек момо ала турган алманын сорту; тегерек алма өсөт; том алма тоодо жапайы өскөн алма; том алма--алманын бир түрү; ун алма картошка алма; ун алма мәйин болот; хужан алма лейл. өңү кызыл,ширин алманын бир түрү;хужан алмавыз дурус болводу; фурунзе алма лейл. алманын жаңы сорту,түрү; чилги алма батк. эрте бышa турган майда ак, кызыл тоголок алма; чилги алма пышыптыр; чирич алма өзг. жыгачы одуракай,тикендүү,момосу даамсыз,жумшак,жыты сасыгыраак келген алманын түрү /жапайы өсөт/; шайы алма чүй өңү ак кызыл келген,тарам-тарам издери бар,даамы таттуу алманын сорту; шайы алманы бир сомдон сатам; шафиги алма жерг. момосу чоң-чоң кызгылт келген алманын сорту; шафиги алманы жакты көрөт; шәкәринун алма лейл. даамы супсак келген алманын сорту,түрү; шәкәринун алма ширин болот; истакан алма ош сүйрү,өңү кызгылт,даамы таттуу алманын бир түрү; истакан алма көп жайылды;эшек алма сүз. сүйрү,катуу алманын сорту; эшек алма деген бар; алма баш атб. 1.стволунун ооз жагы такекче келген мылтык /сегиз сайлуу келет/; алма баш мылтык асынган; 2.батк. килем көчөтүнүн бир түрү; кантип алма баш салавыз; алма бурак батк. 1.чөп өсүмдүгүнүн бир түрү /сүүнүн жээгине,булактын көзүнүн айланасына жалбырагы жайылып чыгат. Жыты алма сымал болот/; алма бурак чөбү бар; 2.к. бурак 1; алма гүл батк.,лейл. к.көште; сени менен алма гүл токусам дейм; алма көчөт ичк. алма жыгачынын өлөсүн берген көчөт; алма көчөт онобу болот; алма курак к. күрак; алма курак жастык к. жастык; алма өрүк батк. чоң,алма сымал мөмө байлай турган өрүктүн сорту; алма өрүк деген бар; алма талкан к. талкан; алманын көтү лейл. алманын түп жагы; алманын көтүн көзлөдүм; алма тер өзг. чакмак таш ойнундагы өйдө ыргыткан ташты бирден оң колго жыйноо фазасы; айкал,алма тер, колго басар дейбиз /жогорку сөздөр чакмак таш ойнунун фаза аттары болуп эсептелет/; алма түймө өзг. эки ороп түйүлгөн түйүн; аттын куйругун алма түймө кыл.

АЛМА II: баш алма зам. бир түрмөк жүк; бир баш алма болду.

АЛМА III: алма-телме чүй.атб. 1.алмак-салмак; алма-телме карапы; 2.пам. көчөттүн бир түрү; алма-телме токуду; 3. жерг. кыйма-чыйма кылып байлоонун ыгы; алма-телме кылып байлады; 4.батк. чакмак таш ойнунун бир фазасы /мында таш жерден оң кол менен алынып,өйдө ыргытылат да,сол кол менен тосулуп алынат/; алма-чолме тянш. аябай тер куюлуп суу болуу,тердөө; бүткөн бойу алма-чолме.

АЛМАЗ: алмаз чөп пам. өсүмдүктүн аты /ооруга дары катары пайдаланылат/; алмаз чөп деген кайсы?

АЛМАЗАР ар. алмалуу бак,алмалуу жер;алмасы көп; алмазарды аралап,жүрөбүзбү,ак дилбар?

АЛМАЙ: алмай-телмей нск.к. алма II; алмай-телмей санаа бар.

АЛМАК тал. акушинкке туурасинан салинган арык; алмакта калган киши бар.

АЛМАКЕЙ нск. кайра-кайра ала берүүчүлүк; алмакейи да бат, бермекейи да бат; алмакей-чалмакей нск. бүдүң-чаң,башаякси; ай теги үшүпдайсиң,алмакей-чалмакей киласиң да жүрөсүң.

АЛМАЛА I-кочк. киса кучактоо; алмалап өөп,бооруна кысты.

АЛМАЛА II-кочк. акмалоо; экөө үлам алмалап жол карайт.

АЛМАН I дейл. 1.алгыр; карчыга күштүн алмаңы; 2.чүй.укмуш.

АЛМАН II чүй,тянш. 1.жалпы эле салык; 2.тшт. жар; калкина алман салган.

АЛМАН III чүй чоң,килейген; кызык; сен да өзүнчө бир алман киписиң да.

АЛМАНДАШ баткч. каттам,аралаш; алмандаш болуп жүрчү эдек.

АЛМАРС,АЛМАРС ОТ зам. өсүмдүктүн аты; алмаротн жарага коёт /жергиликтүү эл аны дары катары пайдаланат/.

АЛМАТЫ тшт. эң,өтө,абдан; алмати сулуу.

АЛМАЧ тянш. к. аламач.

АЛМАЧЫ чүй алма багын кайтарган адам; о,алмачы,келе менин үлүма алма бер.

АЛМАЧЫК акт.,тторо.,тшт. мөмөсүнүн даамы кычкыл келген жапайы алма өсүмдүгү; бизде алмачык да өсөт.

АЛМАШ: алмаш өркөш жкол. төөнүн өркөчүнүн бири оңго,бири солго жыгылып турганы; кечээ бир алмаш өркөш төө көрдүм; 2.пам.,өтм. алиска турмушка чыккан киз; алмаш-өркөш,сүйгөнүнөн айрылса,саналуу болбой коёбу.

АЛМЕЛЕК жерг. чикит ойнуп ойноордо айтыла турган сөз;алмелек салек,алек дейт башчы.

АЛМОНЧОК нск.,тянш.,эң түнүк,таза мончок; алмончоктой үч үлүнан ажырады.

АЛМУРУТ бат. I.жемиш өсүмдүгүнүн аты /кээ бир жерде муну "нэк жана алмурт" менен чаташтырып жүргөндөр бар/;алмурут нэкэ октом /жергиликтүү эл алмурутту как кылып алышат жана аны тамак сууга дары катары пайдаланышат/; какырым алмурут өзг. суусу аз,курган келген алмуруттун түрү /тоголок,кичирээк болот/; какырым алмурут үшүлүү? 2.жкол. өтм. чертмектин формасынын,үлгүсүнүн бир түрү; чертмектин бака жалпырак,алмурут деген үлгүсү бар.

АЛМУСАК тшт. эчаки,илгерки,байыркы,атам замандагы; алмусактан бери тигиши өзгүлбейт.

АЛОЙ жерг.,өзг. жалын,алтан; арыдагым сени дегендэ алоюм чыгат өзүмдөн /сал.тат. алов,алан "жалын,чок"/; 2.от; мен бүгүн алой жактым.

АЛОЙКУРӨК бат.,пам. күл чыгаруучу кичине саптуу жыгач күрөкчө; алойкурөк менен күл чыгар.

АЛОЙХАНА жерг. тамак-аш бышырыла турган үй; бл айылдар алойханада отурат.

АЛӨӨ түнд. сырдык сөз /таң калууну билдирет/; алөө,отондой!

АЛПАЗ сүз. кыска,бир аз сөз; алпаз сөз сүйлөду.

АЛПЕЙИМ ал.,бат. кичи пейил; алпейим ак көңүл.

АЛПЕШ жкол. эркелетүү; ата-эненин алпешинен ажыраган.

АЛПЫ тал. кейпи; алпы сынын сындаткан.

АЛПЫК-тшт. I.аптык;Чүркан алыгып кыйналды;2.энтик,демик;

алпигип чуркап келди.

АЛПИКТИР-түшт. эпиктир,демиктир; жүректу алпиктирган.

АЛПИЛДАК кочк. терг. арак; алпилдак ичкени кетти.

АЛПИРТ-батк. апирт; алпиртпа көп,пачактайбыз.

АЛТАНА жерг. чүкөнүн таасы /бул сөз Жерге-Тал,Памир,Баткен. Лейлекте "тава" болуп,түндүк райондордо "таа" болуп айтылат/; алтава,чикә,пөкө,алчы дейттер.

АЛТАЙ I ноок. I.жоо чабышка киреде колдонулган ураан; 2. жерг. кичине баланы эркелеткенде колдонудуучу сөз; алтайым,алтайым,барып кел!

АЛТАЙ II нам.,жерг. I.короочу,көк кал ит; 2.бөрүнүн эң айбаттуусу; 3.кумурсканын эң чоңу; кумурсканын алтайына минип алат /кал/; 4.лейл.,терг. түтүн; ийри-буйру көк алтай /таб.түтүн/; алтай кызыл түлкү тал. түлкүнүн бир түрү; алтай кызыл түлкү сен болдун.

АЛТАЙЫН жерг.,нам. мыкты,кубулма; алтайын түлкү жерг. күнү кызгылт кымбат баалуу терисин бар түлкү;"алтын үйлүн кайнатадан умут кылат" дегендей алтайын түлкү таап бер.

АЛТӘГӘ жерг. к. тәгә; йо алтәгә таа түш.

АЛТОН лейл.,тал.,нам.,жерг.,сүз.,зам. алтоо; кудайимдин буйругу,төбөсүндө күйругу,алтон болот айагы,экөн болот түйагы /таб. тараза/.

АЛТЫГАТ түшк. бир жагы кийиз,бир жагы материал орунчу,төшөкчө /муну көбүнчө төшөктүн алдына салат.Кээгин шырып жасайт/; бүгүн энем алтыгат жасады.

АЛТЫКАНА батк. алтыгана; алтыкана ордук /кээ бир айылдарда "караган" деп аталат/.

АЛТЫН: алтын тапмай нам. жүгүндүнүн ичине чүпүрөккө түйүлгөн алтын таштап,ага башын салып издеп таптыруу ойну /бул жапайы мүнөздөгү оюнду илгери эзүүчүлөр кембагалдарды мазактоо үчүн чыгарышса керек/; алтын бакан к. бакан; алтын балык к. балык; алтын гүргүрт к. гүргүрт.

АЛТЫНКАН өзг.,отм. алтындай сүйгөнүм; айылдын алтынканы.

АЛТЫНЧЫ лейл. уруунун аты /Кара-Кемәр,Тайлан деген жерлерде жашаган/; алтынчылар Тайлан деген жерде.

АЛУЛУ нам. алдей /баланы соороткондо колдонулат/; алулу-алулу,кулжалар жатат ойдунда,кум муйузу бойнунда.

АЛЧА I: ак сулган алча түшт. ала-була түстөгү мөлтүрөгөн алма /сорт/; ак сулган алчанын сөөгүн жутуп жибердим; көк сулган алча түшт. алчанын бир түрү /өңү көгүш,бышканы сыртынан билинбеген,бутактары өйдө карай тике өскөн алча/; зәрдәк алча батк. сары алча.

АЛЧА II батк. чакат ойнунда балакайды көп чаба турган орок жер; чикилдектин алчасын жерди ойуп жасашат.

АЛЧАН: алчан-булчан зам.,жерг. алчак-алчак; алчан-булчан баскандым.

АЛЧЕКЕ лейл. I.илгерки уруунун аты; алчекенин балдары атка тик окшойт; 2.чүй чоеке,эркe; алчеке айал тура.

АЛЧЕЧЕКЕЙ жерг. өсүмдүктүн аты; алчечекей мен эдем.

АЛЧИЙ түшт. куу,матаам; алчий көз такчы жок деп койду.

АЛЧИН нам. каргоодо колдонула турган сөз;кудай алчин,сөнө.

АЛЧУУН батк. ала турган нерсе,буюм; кишиден иңсөп кеткенде алчуун койбойт корусаң.

АЛЧЫ I-өзг. алчы конуу; сакам азыр алчыйт.

АЛЧЫ II: алчы көз ичк. 1.чалыр /"алчы көз" болгондо алеген мезгилде бихи менен иримдоо көрөлгөсү болгон/; адамдын көзү алчы көз экен,бири--айды,бири--сайды карайт; 2.өтм. куу,митаам; алчы көз адам.

АЛЧЫМПАР тал.к. алчымбар; алчымпар көйнөк кийип ал.

АЛЧЫЛАН-ом көз ала чакмак болуп,ойноктой түшүү; көзү алчыланып ташкалактады.

АЛЧЫН I батк. 1.чамгарактын кайчылаштырылган жыгачтары; тундуктун алчынн болот; 2.жерг. чирмап байлоонун бир түрү; 3.өзг. эрдин алдынан жана аттын омуроосунан алып тартып койгон кайыш; 4.тал. кездеменин бир түрү; 5.отол кездемеден касалган ат жабуу; алчын байыр к. байыр; алчын токмок к. токмок.

АЛЧЫН II өзг.,батк.,ом 1.саркан; Токтогул өкө алчын менен чөнөп берет; 2.өзг. бир метр өлчөмүндөгү узундук; алдастан бир алчынн бир сом,бир мүрү экен /1.20 т./; 3.суз. алтуу сантиметр өлчөмүндөгү узундук.

АЛЧЫНДА I-батк.,көрг. арчында; алчындап таң.

АЛЧЫНДА II-баткч. алысында; алчындап чыккан беде.

АЛЫМ I чүй.тлшт.,исх. салык; анын да алымын берет; 2.канинет; койлор талаага чыкпай алым алдайт; 3.чүй тогуз кумалак ойнундагы аттык болуп калган так кумалак /анн алып башка көзгө салат/; 4.тунд.төлгө тартканда айтыла

турган сөз; башын тогуз,айагын сегиз,ачпас алым,ай төгөрөк түш; 5.тунд. адамдын кишиге карата болгон батымы; алымы жок киши экен; алым сабак тунд.комузчулардын мелдешип биринен кийин бири черткен күүлөрү; алым сабак ырдаганда да,күү черткенде да болот; 4.батк. аппетит; ашыктуу жиликтин этин жесем да алымым канбады.

АЛЫМ II зам. окумуштуу,илимпоз,билимдүү; балдардын алыми--Пардавай.

АЛЫМДУУ тунд. көпчүлүккө сыйлуу,калырлуу же бат эле башка бир топ адамга аралашып кетме,сөзү үгүмдүү адам; ай кийин жигит го,эң эле алымдуу го,туготун.

АЛЫМСАК I ад. аласа; алымсагын алты тай,беримсегин беш тай /мак./.

АЛЫМСАК II көрг. оорукчан; биздин тукан алымсак болуп жүрөт.

АЛЫН-нам.,кочк. телүү; баласыз койго алынган козу.

АЛЫНДЫР-нам. телгизүү; жан кийналат дешсе,жардыликтан ким өлөт,о козуну алындырып кой.

АЛЫНДЫРУУ нам. козу телүү көрөлгөсү; көзөриген койго козуну алындыруу кылат /бул "алындырууда" төмөнкүдөй ыр ырдалган: "Ала мончок тагынчаак,
Менин койум алынчаак,
Алынбасаң алты күнү таңамын,
Арка этин белүнөр койум,
Көзөрсөң жети күн таңамын,
Желин этин белүнөр койум,түбөй-түбөй!!
Ынабасаң базарга айдап чаң кылам,
Башыңды кесип кан кылам,

Касаптарга сойдуруп.
Көтүнду сатып пул кылам,түвей-түвей.
Шивак жесең шипкан бер,
Кекире жесең кепшеп бер,түвей-түвей.
Мекиреңип ала кой,
Мээримиңди сала кой,түвей-түвей!
Өгөй эмес өз балаң,
Өз баланды жерибе.
Өз баланды жерисең,
Өз башына көрүнөт,түвей-түвей.
Калган эмес жаш балаң,
Жаш баланды жээрибе.
Жаш баланды жээрисең
Жаш башына көрүнөт,түвей-түвей.
Баладуу койлор маарашат,
Баласыз койлор эки жагын карашат.
Түвей-түвей,түвей!!!/.

АЛЫНТ-пам. телит; козуну алынттым,энди баштайын; ирда десең ирды айтам,кали килем жилды айтам...

АЛЫНЧААК жерг. телиге бат көнгөн кой-эчки; ак көңүлчөк алынчаак,койум.

АЛЫПТА батк. силанкороз; алыпта болушуна сөөл бар.

АЛЫПТАЧЫЛЫК батк. силан короздук; курук өле алыптачылык кыва,уйат болот.

АЛЫРМАН жерг. карыздакор; алырмынга жолово,чачыны жуюп силангын,тал чыбыктай буралгын.

АЛЫСЫН түнд. чөбү чабылган же эгини орулган жерге кайра

көктөп чыккан жаш тулаң чөп же майса; кой-козуларды алысынга жайып жибер.

АЛЫСЫНДА-түнд. алысын чыгуу; алысындап кеткен жердин чөвүп чавайын деп агама айттым.

АЛЫШ I түнд. 1.суу агуучу чоң,терең арык; алыштан суу буруп кел,агорот сугаравыз; 2.өзг. суу бурула турган өстөн, арыктын башы; алышты бага,суу келет.

АЛЫШ II түнд. 1.чабыш,уруш; алышка минген ат экен; 2.бирөөгө бир нерсе берип,бир нерсе алуу; атам айтты алба деди,мен алыш кылдым; 3.пам. айырбаштоо; атыңды бак-патчак менен алыштыр; алыш-коруш түнд. бир нерсени экинчи бир нерсе менен аралаштыруу; казанга май куйуп,мурч, мыйаз салып,алыш-коруш кылат.

АЛЫШ III өзг. эки топко бөлүнүп ойнолгон оюнда катышуучулардын моюн алышып,бири-бирине ат коюшуп,басып келиши; адам деп Жаңы-Колдо,алыш деп Өзгөндө айтат.

АЛЫШТА зам. бой көтөрүп дердейгендик; Өзбекбай алышта болуп жүрөт.

АМАЗКӨЙ тоң намазды көп окуган адам; ал абдан амазкөй неме.

АМАЛ I түшт. бийлик; каатташып,амалды сатып алышкан /Улуу Октябрь социалисттик революциясына чейин майлоо уруу-уруучу белүнүп жүргүзүлүп,амал чоң чыгымдар менен байманаптар аркылуу сатылып алынган учурлар көп болгон/; 2.ад. шарт,жөн; Алайдын өз амалы бар; 3.тамыр алуу,бүчүр чачуу,күч алуу; буудай амал алыптыр; 4.маңыз,жай, түшүм; бийик кертишкендин амалы болгон экен.

АМАЛ II лейл. эскиче айдын аты; амал,аёл,тывит,секин,кам

деп айтавиз.

АМАЛДАР түшт. бийлик эзси; бай-манаптар амалдар болуп,ке - лейдин шорун куруткан.

АМАЛЕЙКИМ,АМАЛЕЙКИН сөз,жөл. I.чындыгында; 2.жерг. сыяги; амалейким,о йам барат /I жак ачемеге катышпаган III жак үчүн ушул сезду колдонуп сүйлейт/; 3.түшт. бирок,антке- ни менен; амалейким,бир нерсени айта кетиш керек;4.өзг. эгерде; амалейким,эртең келвесең капалданып калавиз.

АМАЛЕК зам. оокат-жайга тиц; гөвимли алвай кезде амалек /к/е барам дейт.

АМАЧ ноок.,ар.,лейл.,өзг. I.буурусун; жаш кезде амач кармап жүрчү элек; 2.соко; тиректир сүйрөгөн бөш амачтын бирөө сынды /Жерге-Талда "супар",Иссик-Көлдө,Чүйдө "буурусун" деген сөз колдонулат/; илай амач батк. мали эгилө тур- ган жерди адегенде кургак айдап,анан пал жасап,анан ага бир сотке суу коп,кайра даги айдоо; палдарга суу ку- йуп илай амач кылат.

АМАЧТА-жөл. амач менен жер айдоо.

АМБАЛ I ист. илгери Китай тарапта округду башкаруучу адам- га берилип келген чин; Китайдын амбалын да көргөм, ал да жан сууган адам эле.

АМБАЛ II: амбал-самбал пам. самтыраган-тантыраган нерсе; амбал-самбал,гәршим,ада болду,сөтил лейвиз.

АМБАР I өзг.,сүз. I.кампа; 2.жерг. бир центнер өлчөмүндөгү эгин; амбар,муштөк,балакана,кәсал деп сүйлөйттөр; суу амбар батк. суу сактагич.

АМБАР II өзг.к. амбар; тартайган берекем амбарды эмне кила-

сиц?; амбар кичкач к. кичкач.

АМБАР III зам. пахтадан согулган кызыл түстүү жоолук; кыздар- дын башында амбар оромол.

АМБАРКАНА түшт. I.кампа,эгин сакталуучу жай; атасы амбар- каналарды карады; 2.батк. майда-чүйдө ар кыл нерселер копла турган там.

АМБАРЛА-жерг. эгиндин түтүмүн "амбар-амбар" кылып жыюу; буудайды амбарлап күйүп таштадым.

АМБАРЧЫ түшт. складчы; амбарчы келсе,буудай алат элек.

АМБУР I сүз.,батк. к.амбар; амбур менен ороойгон микти суу- руп салчы.

АМБУР II жөл. дубалдын боорундагы атайын жасалган тешикче; амбур,астана,шып,супа,көрт,печек,агил деп жаз.

АМБЫР түшт. кичкачтын бир түрү /муну устолар колдонот да, иссик темирди карматат.Анын бир канча түрү болот.Көбүн- чө учу мулук келет/; балаканада амбир жатат.

АМИН түшт. зок. I.айыл башчысы; 2.сейр. сөлөлүк советтин председатели; ол амин эки күн кәсал болду.

АМЕЙ түнд. чочуп кетүүнү түшүндүрүүчү сирдик сөз /улгайган аялдар гана айтат/; амей,жаман,антсең ал жаман көрөт.

АМЕЙЛАТ батк. алчанын бир түрү; амейлат алчадан чоң болот.

АМЕКИ I лейл.,өзг.,к. әмәки; амеки,уруша кетсе—тамеки.

АМЕКИ II батк. оментсе да; амеки сындысы каралашып турат.

АМЕЛДЕС жөл. далдалчы; казактар келип каалаган,амелдес келип баалаган.

АММА I өзг. бут,түгөл,жалпы,баары; аммавиз иштесек,тез эле бүтөөр дейм.

АММА II жерг. бирок; ол жакшы бала,амма аз иштейт./Жерге-Тал, Заамин ж.б. жерлерде "лекин",тундук говорлордо "бирок" деген сөз колдонулат/.

АМСЕ батк. же болбосо; амсе бойрону току.

АНА I нок. баса,ыя /сирдик сөз/; ана,айтканым келдиби!

АНА II нчк. 1.тетиги,тетигил; ана үй да салынды; 2.тигине; ишенбесең ана—ана; 3.тиги,тигил; ана не дейт?; ана бет тиги бет,тиги өйүз; ана беттин жилкиси кайчы кулак,мана беттин жилкиси топчу кулак /таб. керегe,уук/; ана өрөгү лейл. теберегү; ана өрөгү оку кимбат деди; ана шо жерг. мына ушул; ана шо киши; ана шондо так ошондо; ана шондо келип; ана төрөгү лейл. 1.төөтетиги; 2.тебереги; ана төрөгү кыс мага таптакыр эле сүт бербеди; ана шу сүз. мына ушул; ана шу мерген мен болдум; ана энди жерг. мына эми; ана энди келди.

АНА III өзг.,сүз. 1.эне /сейрек/; анадан калган торпоктой басып жүрөт; 2.жерг. улгайган аял; 3.нок.сейр. негизги цифра,жүздүк; бул анасы,бул баласы /ана—100,баласы—10,15,18.../.

АНААР жерг. чоң арык,алыш; кәлтә куйрук кызыл нар анаарда жүрөт.

АНАВУ,АНАВУЛ жерг.,пам.,ал. төөтиги,төөтигил,төөтетигил; анавул жер /сал.анавы/; анаву шо лейл. тетиги ошол; анаву шо сиз сураган киши; анавусудан манавусу жерг. тигинисинен мунусу; анавусудан манавусу жакшы экен.

АНАВЫ өзг.,пам.,к. анаву.

АНАНЙАКТА ар. тиги жакта,тиякта,тыякта; анавыйакта кызыл

тилле,ак таңга бар бекен?

АНАРЫНДА ар. тигинде,тетигинде; алтындан соккон бир пайнек анарында болсочу.

АНАРЫНДАКА батк. ошондойчо,мына ошондой; анавындакка кийин иш.

АНАГЫ пам.,өзг. к. анавы; анаги кара козу.

АНАЙ I чүй нк,жол; анай таап алды.

АНАЙ II жкол. сирдик сөз; анай-анай ай башы эй,бүгүн айдын он беши эй,короодогу кой башы эй,конур салкын күз башы эй.

АНАЙАК жерг. тияк,тиги жак; анайакка барып келвейливи? /сал. анойак/.

АНАЙЕР сүз. ал жер,айер; анайер көз кумарды жайнатат, көргөндүн ичин кайнатат.

АНАЙЫ I лейл. кызык; анайы болуп калыптыр /айрым учурда ушул эле маанидеги "галаты" деген сөз колдонулат/.

АНАЙЫ II зам. эмөө; анайылар кишини тоготпойт.

АНАКЕ батк. к. анакей; анаке көрдүңбү?

АНАКЕЙ түнд.,сүз. тигинекей; анакей бул түш сага бакыт алып келет.

АНАМСААТ кашк. алекисаат; анамсаатта ак парку койду башына.

АНАНДА жерг. тигинде,тетигинде; жеңем ананда бир нерсе койду.

АНАР I: ачы дәнә анар батк. кабыгы кара,данеги кызыл,даамы ачуу анардын сорту /жергиликтүү эл муну ич ооруга дари катары пайдаланыпат/; "толбоско сүм күйва,болбоско жүк жийва,гүйвеске от жакпа" /мак./ дептир,ачы дәнә анарды

сатып не кыласың?; кайың анар батк. кабыгы кызыл,данегн чоң,кара,даамы кычкыл анардын сорту;"жетеси йок/к/о жети гүн айт /мак./ дептир,кунде эле кайың анар беремби?; кара почог анар түшт. сыртқы кабыгы,ички даны кара кочкулданып турган анар /сорт/; кара почог анар жүрөгүмүү ачыштырды /даамы өтө кычкыл келет/; катыран анар кургак даамдуу анардын бир түрү; сада анар көлөкөлүү,бутактуу болуп өскөн анар жыгачы; сада анардын түбүнө отуралык; түйө тиш анар данлары чоң-чоң сүйрү келген анар /сорт/; былтыркыга караганда түйө тиш анар аз болуптур; чар анар түшт. анардын бир сорту /ички даныынын бир жагы ак, бир жагы кызыл болот/; эки сегиз он алты дейт,чар анарынды санадыңбы? чүчү дәнә анар батк. данеги ала бөйрөк даамы таттуу анардын сорту /көздө ал "нәмәнгән анар" деп да атайт/; ширин дан анар анардын даамы таттуу бир түрү; анар көчөт к. көчөт.

АНАР II:анар куш түнд. куштун учушун,кыраандынын баяндаган кыл кыяк күүсү; жигит менен кыз ойунда анар кушту чертип кирди.

АНАР III жерг. мец; анары бар кемпир бир топко ойлонду.

АНАРЗАР ар. анары көп бак; анарзарда отурат.

АНАС лейл. легенда боюнча кыргыздын түпкү аталарынын бири /Анастан Заава жана Сакава "за-ава,Саки-ава" болот. Заавадан кыргыздар,Сакавадан казактар тараган имиш/.

АНГАР батк. к. анаар; ангардан чыгып келип:кедейди бай менен соттоо--аткавак менен таш жарганга баравар дейт.

АҢГИР: аңгир-зеңгир чүй арсак-терсек; астынан карасам аңгир-зеңгир,жашына барсам капталуу темир,оозун ачсам --аппак,даамын татсам эмес таттак /таб. шамшикал түз/.

АНГУШ түшт. к. эшме; ангуш жасап,суусунувузга суук пал ичин атавыз.

АНДА-ал.,жерг. баамда,байка; Алайдан миндин аттарды,сен андавайсың мәрттәрди.

АНДААЛА-тдшш. салбира,шөлбүрө; андаалавай кайра бүйрө тарт.

АНДАВА жерг.,чатк.,лейл. илай шыбай турган калак;2.өтм. шывак; үйду жакында андава килавыз;

АНДАВАЛА-жерг. андава менен сүргүлө; үйду андаваладык,чай ордуна кымыз ичип атырбыс.

АНДАВАН тал. к. андава; колунда андаван,нан ордуна кайнак жеп жатыр.

АНДАВАР өзг. к. андава; шывакчы мени андавар алып берчи дедим.

АНДАВАЧЫ жерг. шыбакчы; Мәхит жинде андавачы экен.

АНДАЗА I түшт. 1.чамгарактын,түндүктүн ийилиш өлчөмүн чөнөй турган аспап /бул аспап көп жерлерде жолукпайт/; 2.симбаттуу,кооз,келишкен оймо-чийме /көбүнчө темир буюмдарга чөгөрүлгөн кооздук/; андазасын әжәп келтиріптир /сал. накш/; 3.өзг. акайып,кызык; ону көрсөң андаза; андаза көчөт к. көчөт.

АНДАЗА II батк. куру көп,жалкоолук; андазаңа аш бишат.

АНДАЗАЛУУ ичк. луу-дуу кептүү,айлдуу; бу андазалуу кыш.

АНДАЙЕКИ жкөл.,кочк. андай болсо; андайеки,жецем айтса, жамалыңдан калбайсың да.

АНДАЙЕКИЛИК кочк. андай кийин болсо; андайекилигин көрө-

бунчу.

АНДАКА кюл. андай; андака иштеп мине кыласың?; андака-мындака сүз. андай-мындай,тигинде-мында; андака-мындака деве.болор-болбос боз көздигим бар,болоттон күрч пичагым бар.

АНДАКЕ дейл. кийинчерээк,кийинирээк; картан боз айгыр,котур козу бар,андеке билесиң.

АНДАЛГАЗЫ жерг. өсүмдүктүн аты; андалгазы тоңдо өсөт.

АНДАНА өзг. ак бадыракай мончок; кыздар мойнуна андана тагынышат /сал. ак деэнө/.

АНДАРКАН батк. коондун бир сорту; андарканды сойуп кулайы кыл.

АНДАСА жерг. бош коюу,ачуу /сал.андаша П/; ооз деген дарваза,чыга берет андаса /мак./.

АНДАСТАТ-алф. анда-мында арбандатып сайма сапу; сайманн андастатып-андастатып сайган да.

АНДАТ батк. I.анткор; кара күйрук,кара жал бээден сойгун деп андат айтты; 2.чала; пахтанн андат чаап кетипсиң.

АНДАША I атб. там шыбагыч калак темир; ар бирине андаша бер.

АНДАША II зам. бек,бектик /сал.андаса/;килиш керек андаша, ооз деген дарваза /мак./.

АНДЕК I жерг.,түшт. I.бир аз,анча-мынча; 2.азыраак,кичине эле,бир аз кийин,кийинирээк; саал андек кел.

АНДЕК,АНДӨК II нск.,чүй чүкөнүн келиши; киргизча чүкө ойногондо "андек,кел" деп чурулдайт /сал. андек/.

АНДЕК III: андек-дандек чүй эчтекеге чактысы келбей шашып

калгандык; андек-дандек болуп катат башкарма.

АНДЕЛЕК түшт. тоголок,кичирээк,эрте бита турган бакча өсүмдүгү; эки анделек алдым /кээ бир адамдар анделекти "коондун бир түрү","кичине коон" деп ката айтып жүрүшөт/; бир түп палек,бир түп палекте отуз анделек /таб. бир ай,анын отуз күнү/; печек анделек анделектин толук бишип жетилбей калган түрү; печек анделекти ким алат эле?

АНДЕС атб. машыгып бышкан адис; андес болгон лөтчүк ар гай жак/к/а барады.

АНДЕСЕ атб. кырсык; бир андесе болгон го.

АНДӨК жерг. I.чүкө ойнунда чүкөлөрдүн жуп келиши /же жалан чиге,же жалан бөгө,таа,же,алчы келиши/; сак бол,бек бол, тайарланып так бол,андек-андек; 2.пам.,атб. кен ойнунда чүкөлөрдүн келбей калышы /сал.андек II/;"көр көргөнүңү кылат,кесе түрткөнүн кылат" /мак./ андек-андек.

АНДУНА жерг. эскиче маймыл жылы; сиздин кылыңыз андунаны?

АНДЫЗ өзг.,нск. к. антыз; адырда андыз көп.

АНДЫК I түшт. өсүмдүктүн аты /бул өсүмдүктү өзүп,ширесин көздө ааддар бетке сүртүшөт/; шул андыкты көрбөгөн эл калбасын.

АНДЫК II: андык-сандык нск.опоң-чычан /оюндун аты/; андык-сандык ойноп жүрөйлү.

АНЖАН к. анжийан.

АНЖИЙАН: анжийан калпы түнд. I.Анжиян тарапта жашаган өзбек тилинин,маданиятынын,турмуш-тиричилигинин таасирин көбүрөөк көргөн кыргыздар; кызаргандын баарысы анжиян

калкында болот; 2.ошол өлдин турмушун баяндаган кыл кыяк күүсү; анжийан калкы деген күүнду чал /сал. анаан,анжийан/; анжийан /анжийан/ кара өзг. жүзүмдүн өңү кара,тоголок келген сорту /бул сорт Анжиян тараптан чыккан деп эсептелинет/; анжийан карадан ал; анжияндын там базар эрн жүмг. анжиян ээр /бул ээр бекем жыгачтын кесиндилеринен келим менен кураштырылып,таралган тарамыш менен чапташтырылып өте бекемделип жасалган/; анжийан чейрек түт. өлүү кг. өлчөмүндөгү оордук; анжийан чейрек-анжийан чейрек дейсин,"пайдасы жок совда баш жарат" /мак./; эки анжийан чейрек 100 кг.; үч анжийан чейрек 150 кг.; төрт анжийан чейрек 200 кг. өлчөмүндөгү оордук.

АНЖЫ өзг. к. анжыс.

АНЖЫС өзг. отко жагылуучу өсүмдүктүн бир түрү; мен көп анжыс чогултуп койдум.

АНЕТИШ өзг. антиш; анетиш жаравайт,мүмкүн көөнүнө кетет.

АНЕТҮҮ өзг. антүү; анетүү сенин ишиң.

АНЕТПЕ-өзг. антпе; билбегенден кийин анетпе да.

АНИГИ кашк. алиги; аниги көчтүн арти күргүм-чүрү чүп.

АНИЙ кочк. макул болбогондукту билдирүүчү таңгыч сөз /көбүнчө балдардын речинде колдонулат/; аний,барбайм.

АННА лейл. терең,чоң жар; аннада жатат,биз ичтен,силер тыштан мал алмашабыз дейт.

АНОЙАК лейл. к. анайак; анойактан келе жатсам жолукту.

АНОО лейл. тетиги; аноону көрдүңбү?

АНСАЛТУУ кочк. эч нерсеге кутунбаган адам; басмырт,ансалтуу

адам эле.

АНТ: ант-бант өзг. а-бу,тиги-бу; ант-бант кылдым,жыйырма төрт жылдыз бант кылдым /таб. атка така кагуу/.

АНТАЛА-пам. I.көп тойгондон ынтыгуу,күпчөк болуу; аралаштырып жеп антала болдуң; 2.нск. шаштысы кетүү; алактап калуу; анталап эмне алеп-желеп болосуң?

АНТЫЗ жерг. өсүмдүктүн аты; антыз деген күмүй бар /түндүк райондордо мунун кара антыз,сары антыз деген түрлөрү болот.Жергиликтүү эл антыздын түбүн казып,тамырын кургатып,хүүп-тазалап,жанчып,желкабыз соруусуна дары катары пайдаланышат/.

АНТЫЗДУУ жерг. антызы көп жер; антыздуу жерде ат өлбөйт, бозмоштуу жерде бото өлбөйт /мак./.

АНХАР зам. узун жоон аркан; анхар тартып суу алган.

АНЧА лейл. I.көп,бир далай,бир кыйла; анча увак болду; 2.узак,алыс; анча жол кыйла алыс жол; анча жер батк. бир далай жер /бул сөз ушул мааниде өзбек говорлорунда да учурайт,андан тажик тилинин шайдан говоруна да өткөн/; анча-анча батк. бир топ,бир далай; кечээ кар анча-анча жок болду.

АНЧАЛЫК жерг. бир кыйла; анчалык айырмасы бар.

АНЧЕКЕ цам. анчейин,аз гана; топоздор байып анчеке сүт чыкты.

АНЫЙАК жкол. ал жак; аныйак,учма пәйиз,жүгөрмөк,истәлә кыл, әнизгәчә дейвиз.

АН I цчк. жыт,буу; жалгыз аттын даны чыкпайт,жалгыз нандын аны чыкпайт /мак./.

АН I жкод. үрөй; алардын аны үчүп кетти.

АН II ичк. маңгүнүн жаракасы; аң маңгу жерлерде болот.

АН IУ жерг. 1.үн,добуш; адырмак тоңго аң салды; 2.өзб.обон; ацивиз озвекче айланип калды; 3.дейд. укук; бул киши ацсиз болгон го.

АН У: аң жолу ичке атб. уучулук иши татаал,кокустугу көп, коркунучтуу; аңн качты чүй аңчынын жолу болбой калуусу; түлкүнүн канын жувай эле кой аны качат.

АНА тад. ага,аа; ана кызынын атасы септи оголе көп берет.

АНАЗА к. ацгаза.

АНАЗАЛА-батк. к. ацгазала; баарын сатат экен дешип аңазалабат.

АНАРГЕЧЕ суз. ацгача; анаргече кат алат,ичиндегисин чече албайт.

АНГААЛ тунд. өчтекени ойлобой иш кылган адам; акылдуу баатыр жоонун ташын жарат,ацгаал баатыр өзүнүн башын жарат /мак./.

АНГАЗА дейд. атак,даңк; Алайдан да алиста ацгазасы.

АНГАЗАЙЫ: ацгазайн-даңгазайн батк. к. ацгаза; ацгазайн-даңгазайн кылат.

АНГАЗАЛА-дейд. даңазала,атагын чыгар; ирдагандын баарисн санат болот турвайды деп ацгазалайт.

АНГАР I пам. чуңкур,ац; ацгардан чыгып келет.

АНГАР-II жерг. 1.сез,түшүн; 2.байка; ацгарып иш кылгын; 3.этиятта; акылсыз адам ацгарбай иш кылат./мак./.

АНГАРЫШ-жерг. сез,түшүнүш; журт келди ацгарыштыр.

АНГЕК тянш. к. 1.апкел; 2.тад. тамеки калбыректарын баттай

турган жай,жертөлө; тамекини ацгекке алпар.

АНГЕК II:ацгек-даңгек тянш. томолонуп-жумаланган нерсе; ацгек-даңгек болуп отурду.

АНГЕЛ I чүй 1.ацыз; 2.өзг. суу жеп ацирайтып кеткен жер; сур жорго минип ацгелге түшүп кетет.

АНГЕЛ II: ацгел-жаңгел батк. ир-чир,чир-чатак; ацгел-жаңгел кылдылар.

АНГЕЛДЕК жкод. жаш балдар орокту бир чекке тумшугу менен тийгизип ойноо ойну /мында мелдешке кууруй,тезек коюлуп ойнолот. Сузак тарапта орокту ойдө иргитип,анын учунун жерге сайылышын эсепке алат.Алай тарапта колду тодгоп,орокту жерге сайып иргитуу эсепке алынат/.

АНГИ тунд. 1.көп кишинеп жулкунган,биттелген жилки;2.түшт. биттелген эшек; 3.этм.тунд. эч бербей өз билгенин иштеген,кепке келбей сүйлөгөн адам; 4.этм. али үйлөнө элек,үйүнө көп токтобогон жаш жигит.

АНГИЛ: ангил-маңгил чүй эс-мас,дендароо; ким экенин биле албай ацгил-маңгил болуп турдум.

АНГИЛИКТЕ-пам. оңко-чоңко кетүү; таза ацгиликтеп кетти.

АНГИЛЧЕК зам. селкинчек;ацгилчек рйнон жатат.

АНГУР: ацгур жузум к. жузум.

АНГЫЛ: ацгил-дөңгүл батк. өңгүл-дөңгүл; дувалдын ацгил-дөңгүлүн гардиш дейт.

АНГЫР I жерг. ацир; ацгыр кордунбу?

АНГЫР II: ацгир-түңгүр чүй к.ацгил; алистан карасам ацгир-түңгүр,жанына барсам капкалуу кара темир,татып койсом таштаттуу /таб. жаңгак/.

АҢГЫРА-жюл. эшектин кыйкырыгы; эшек аңгыраса кулак тунат.

АҢГЫЧӘЧӘ нам. аңгыча; аңгычәчә олор келип кетишиптир.

АҢДА-тунг. байка,баамда,тыңда,тыңша; аңдаваган тем көрвейт /мак./; аңлавай сүйлесе арывай элет /мак./.

АҢДАВА чүй к. аңдыба; аңдава деп айта веревиз.

АҢДАШ-ноок. сырдаш; адымы келин аңдашым.

АҢДООЧУ тяцш. баамдоочу; зарын тартарын аңдоочу эмес.

АҢДЫЛА-нам. аңдын; ач бөрүдөй аңдылап.

АҢКА-I нам. I.баамда,байка; балам,аңкап иш кылгын деди чал; 2.бил,сез,түшүн; шону аңкап көр;

АҢКА II-тяцш. эңсөө,чаңкоо,суусоо; кызыталак суткор байды жок кылсам деп аңкалым.

АҢКАЙ-нам.I,кекейген,керкейген адам; аңкайганга аңкайгын төвөн көкке жеткенче /мак./; 2.тунд. ооз ачып делдейип калуу; аңкайып эле мени тиктеп калыптыр.

АҢКАК жюл. үп,өтө ысык; бүгүн күн эң эле аңкак болду.

АҢКАР-кашк. кемсинт; экөөнүн бирдей карысың деп аңкарат.

АҢКАСТА-нам. таш; аңкастап имне кылат?

АҢКИЛ тунд. төбө менен жерге туруп оодарылып кетип ойногон оюндун аты; аңкил атып ойношту.

АҢКИЛДЕ-тал. аңкилдек ойноо; аңкилдеп кетип калсам,көгүчкөндөрүм эмне болот?

АҢКОЙ жерг. аңкоо; ийне болсо иш кылбас аңкойду алган экенсиң /Жерге-Талда көзде ушул мааниде "гөрөн" деген сөз да колдонулат/.

АҢКЫ I кашк. гүл; бул кандай аңкы?

АҢКЫ II ад. аңкоо; аңкы адам,кавыргасын күнгө кактап отурат.

АҢКЫ III-ичк. бош,эзн калуу; аңкып улуп-ушуп отурат.

АҢКЫ IV; аңкы-теңки нам. өйдүк-сөйдүк; астын-үстүн,айланкөчөк; жер аңкы-теңки болуп кетти.

АҢКЫК кашк. гүлдүү,жыттуу;бул аңкык.

АҢКЫЛ; аңкыл-чуңкул батк. өңгүл-дөңгүл; аңкыл-чуңкул жол экен.

АҢКЫР: аңкыр-чуңкур дейл. к. аңкыл; аңкыр-чуңкур деверимин, катар-катар лекту айтам,каалаваган топту айтам.

АҢЛЫ-езг. аңды; мылтыгым колумда,аңдып жаттым.

АҢНАЗАР батк. уруунун аты; аңназар уруму: чөлчү,чалыш,кырсаадак,кырканак болуп болунет.

АҢСА-тунд. эңсөө,дегдөө,чаңкоо,суусоо,сагынуу,кусадар болуу; асылкеч,тамашаңды аңсадым.

АҢСЫЗ жерг.,кашк. сезимсиз; о аңсыз,канча жыл катак сактадың.

АҢСЫЗДАН зам. байкоосуздан; аңсыздан кирип келсе болобу.

АҢТАР I:аңтар-теңтөр адб. астын-үстүн кылуу; жер казганда тез эле аңтарып-теңтөруп койвойсуңбу?

АҢТАР II:аңтар-теңтөр бит-чит; айылдын баарын аңтар-теңтөр кылып чаап кеткен; аңтар- эңтөр ош аңтар-теңтөр; астарынан бери аңтар-эңтөр кылдым.

АҢТАРАКАЙ чүй I.аңтара кийилген кийим; 2.аңтара салынган букм; аңтаракай тону бар,кодуракай бойу бар /таб. кой/.

АҢШАЙ жерг. чакмак таш ойнундагы бир фаза; аңшайды башта, о-буну гэп урвай.

АҢШАЙМА жерг. чакмак таш ойнунда сол колду жерге коюп,ташгарды салаадан айдап кируу фазасы; аңшайган алачыкта

отуруп ачтайма ойночувуз.

АҢЫЗ ккол.,кочк.,чүй ушак айың сөз; аңыз кылдык,аңы-муну сүйлөшүп отурдук.

АҢЫЗГАЧА пам. ачыча; аңызгача тай торпок жоголот.

АҢЫЗГАЧӘ керг. азыркыга чейин; аңызгачә тирик экен,кеткли келбей койду.

АҢЫР-чүй дымып унчукпао; адамдын аңырганы--жуушаганы.

АҢЫРАКАЙ,АҢРАКАЙ тунд. алжайып ачылып турган нерсе /сал. монг. ангархай/.

АҢЫРКА-кашк. тандан; Асандын үйүдө аңыркап отурат.

АҢЫРТ тунд. ушак,айың сөз; мындай деген аңырт угулду.

АП I: ап бер дейл. демит; эшикти ачып,ап берди.

АП II зам. чикит ойнунда чыкылдактын балекке тийбей калышы; чыкылдак тийбей ап калды.

АП III: апым бар тад. кулдугум бар; апым бар,живек эмес дүн эмес,жип бамайы гүл новда.

АП IV ккол.кыно;аб болсо алтын,сен болсоң жетен /мак./.

АПА I чүй,ккол. 1.эне; атаны тартып бала өсөт,апаны тартып киз өсөт /мак./; 2.ккырг. эже; эне,апам кайда?; 3.таежа; 4.улуу аялдарга оныык түрдө кайрылуунун формасы; апа,сиз ким болосуз? /бул сөз "эне,эже" деген мааниде Нсчк-Кол. Тян -Шан тараптагы кээ бир жерлерде айтылбайт.Ал өзбек тилинде "эже" деген мааниде учурайт/;апам чалмай ккол. күрөшкөн адамды байкатпай туруп,бутун буттун аркасына кое коюп чалып жигүү иги; апам чалмайга сал.

АПА II: апа-упа чүй апан-мына,тиги-бу; мына бүгүн эле отуз сом апа-упа болуп жок болду.

АПАЖАН от апаке; келин,апажан,мен ойок/к/.о баргым жок.

АПАНЕ сүз. I.улуу аялга,байбичеге кайрылуу сөзү /революцияга чейин күнү аялдардын эң улуусу ушул сөз менен тергелген/; сенин айымын апаже болгон; 2.жерг. чоң эже /сал. таж. дыал. апача/;

АПАЙ I чүй апаке,энеке; апа...а,апай,токто,апай;

АПАЙ II тунд. бети тегиз,бирок кийгач дөңсөө келген тоо бети; кеч береги апай бетте.

АПАЙ III батк.чочуганда айтылчу сыйлык сөз; апай,жүгөн кана?

АПАЙТӨШ нск.к. айдөөш; койду апайтөшкө чыгарды.

АПАК: апак-чапак батк.;жерг. өтө ноник болуп калыпыла түзөндүк; экен апак-чапак,куркурөп аккан кашка сумдай жүрөшөт.

АПАКАЙ тад.,терг. кызамык /оору/; апакай деп тергешет.

АПАКЕБАЙ нск.апаке; апакебай деп бетин баса койду.

АПАКЕБАЙЛА-нск. апакелөө; апакебайлап чыркырап ийди.

АПАЛА-чүй апа деп пайталап айтуу; апалаган үн чыкты.

АПАЛАК: апалак-сапалак батк. ойдо-төмөнду орду жок сүйлөгөн адам; апалак-сапалак адам экен.

АПАН: апан-сапан түшт. апан-тапан; апан-сапан,жаман-чапан, ийри комуз,чолпон жылдыз /таб. төө/.

АПАН: апан-сапан батк. 1.бапак-сапак,ипир-сипир; үй ичи апан-сапан; 2.үрпейген,апсайган-сапсайган; малпар эмес, пайы эмес,жөн эле апан-сапан.

АПАП батк. киши орун калса,кандайдыр бир тамырлуу чөптү жулуп келип,аны менен каакка,чекеге,ийнге,далга,чыканакка,алаканга,тизеге,таманга тийгизип дарылоо көрөл-

гөсү; кыш сооруса,учуктап апап кылат; апап-апап түнд. 1.бала коркуп жүрөгү козголгондо же жөн эле эси чыгып калганда оозго ортон колду салып,үстүнкү таңдайды өйдө-өйдө көтөрүү жөрөлгөсү; өйдө-төмөн көп сүйлөвөй апап-апап деп койчу; 2.ошол апап кылууда колдонулуучу сырдык сөз.

АПАПТА-түнд. жаш баланын жүрөгү түшкөндө "апап" айтып оң колунун салаасынын ички бети менен эзактеп,өйдө карай көтөрүү жөрөлгөсү /кээде сөөмөй менен таңдайды кездей да көтөрүп апаптайт/; жүрөгү козголсо апаптап кой.

АПАР: апар тамга к. тамга.

АПАС: жаман апас нск. жаман жорук; жаман апас сездиңби?

АПАСЫЗ чүй опосуз; оо,апасыз дүйнө!-дептир.

АПАТ оң 1.стихиялык кырсык,балакет; айылды апат аралагансып үйгу-түйгу түштү; 2.пам. булгун-кыргын; ааланын апаты, көмөчтүн көк кал берүсү /мак./; 3.батк. өч;душман; мекенин апаты--жайра.

АПАТ КЕГИР!өзб. түгөнгүр!,жоголгур!,жер жуткур!,соолгур!

АПАТАЙ түшт. эненке; жакшы,апатай,өзүңөр кандай турасыңар?

АПБАРАКЕЛДЕ түнд. сырдык сөз /алкоо,жактыруу,ыраазы болуу сезимин билдирө турган сөз/; апбаракелде,деди чокчо сакал.

АПЖИП нск.,кочк. өтө арыктап,катынкы тартып ооруган адам.

АПЕЙ түнд. чочуп кеткенде айтылуучу сырдык сөз; апей,ал эмне дегенин?! /чочуганда "апей какмаар,апей кара,апей катыгун,апей кудай,апей көтөк--татай ай,апей талтан" деген сөздөр колдонулат/; апей,жигит колун тарт кил

кылк күүсүнүн ааты; апей,жигит,колун тарт деген күү жигиттин жөнөсүнө карата чыгарган күүсү.

АПЕК чүй апей /сырдык сөз/; апек,таяк эмнеси?!

АПЕРЕЧ батк. килемден жасалган баштыкча; Умут аперечти алып келди.

АПЕЧЕ жерг.к. апаке; о,апече,сүйүнчү,элик сом эле баасы.

АПИЖЕ өзг.к. апаке; апижемдикине барам деди.

АПИЙ түнд. күтүлбөгөн жерден тез чочуп кеткенде айтыла турган сөз; апий бетим,ал эмнең?! /ушундай учурда "апий ботом,апий карангун,апий карантун" деген сөздөр да колдонулат/.

АПИЙИМ түнд. 1.өсүмдүктүн ааты; Нск-Келдүн көп жеринде апийим айдалат /түштүк райондордо ал "көкнар" деп аталат/; 2.ошол апийим өсүмдүгүнүн тилинип,кырылып алынуучу заңызы; апийим кесип,апийим кырып жүрдүм.

АПИС кочк. напси; тамак ичем деп аписи акты.

АПИЧЕ өзг. к. апиже; апиче,бала экенде биз көрдүк байлыкты өткөн заманды.

АПИЧИ батк. к. апиче; кештеги Буву апичим сайган.

АПИЧИЙ кашк. ак чүч; ак упа чачса апичий дейт.

АПИШШ тянш. эликтөө сезимин билдирүүчү сырдык сөз; апишш, сенин атаң ушуву?!

АПКААРЫ батк. 1.мүдүрүл; апкаарып кеттим; 2.түнд. чочуп,же сүрдөп сүйлөй албай калуу; апкаарып сүйлөй албай койду.

АПКАРМА батк. тоонун тырмыштып жергелеп чыга турган тик бети; апкарманын наржак,бержагын аттык.

АПКАШ батк. арык; апкаштан жолукту,качан келдиң деди.

АПКЕ I жкол. эже; мен апкемдикине барам.

АПКЕ-П сүз. апкел; апке,укенду,апке.

АПКЕЛ I тянш. 1.өстөн,арык жээгине төгүлгөн шагыл,кум;2.шакап; апкел тартып сугарыпм /Чүйдө "каш",кыргыз "ада" деп аталат/.

АПКЕЛ-П түшт. алып кел; ак кептерди апкел,киверет.

АПКЕТ-түшт. алып кет; өкмөт аскерге апкеткен эле.

АПКЕЧ кочк. ийиндегич; апкечти каруусуна илип алды /кээ бир жерде ал "апкеш,суу илгич,ийиндегич,суу ийиндегич,ийин жыгач,суу көтөргүч,суу бакан" деп айтылат/.

АПКИР-түшт. алып кир; мени кайакка апкирип койду.

АПКОЙ-түшт. алып кой; муну сиз апкойуң.

АПКӨЙ оң таттуу,кумшак; апкөй тилге салып чөп ташытты.

АПКОЧ,АПКӨӨЧ тунд.к. апкеч; Алыйман апкөөч менен суу көтөрүп келди.

АПКӨШ тянш. к. апкеч.

АПКЫРТ лейл. апкыт; апкыртынды кайшайта басыпсың,мунайам сана Абылла.

АППАН пам. "ууруну тап" ойнундагы биринчи кишиге коюлган ташыруун ат; алтындан саадак байланган аппан болгун; аппан-саппан батк. эскиче айт күндөрүндө айтылуучу ааан; аппан-саппандан келип,элик менен турнанын пайын чырайт дейт.

АПСА алб. адамдын ооруусунун аты /кандайдыр бир ич ооруп, ооздон сасык жыт чыгып ооруган оору/; илгери апса оорү менен ооруп өлүнгөн экен.

АПСАЛА I өзг.,батк. көңүл,маанай,дух; апсала кылба көңүл бурба; апсаласы пас назары жок; 2.лейл.,өзг.,батк.,зам. шык,ынтаа; апсала кыган мойсопуттардан сурап керек; апсаласы бир болду I.жаны жай тапты,көңүлү тынчыды;көксөсү сууду /канды/; 2.өзг. жок кылуу,соңп киберүү,житирүү; жинине тийсең апсала кылам.

АПСАЛА II жерг. кебете-кешпир,өң-түс; акмактын апсаласын кара.

АПСАНА жерг. 1.ушак,айың; апсана сөзгө кирдиңби?; 2.өтм. окуя,жомок; апсана айтып бер.

АПСАРСАР түшт. алп кара куш; апсарсардын эки көзүн карасаң ак милтенин чогулдай.

АПСЕЛ тал. өйдө,жогору; жаман жолдоштон жакшы таяк апсел, жамандын өзүнөн жакшынын тапы апсел /мак./.

АПСУ өзг. бушайман; деги кийин апсу жеди.

АПСЫК-өзг. ачыгып бузулуу; арам жөнү апсыкты.

АПСЫН жерг. абысын; апсыны менен мамилеси бузулат.

АПТА түшт.,тал.,зам. бир жума /бир жуманын ичиндеги жети күн/; ашып кетсе,бир апта; апта пышты күн исиди.

АПТА П:апта орой пам.к. аптапорой; апта оройдо кар жок экен.

АПТА-Ш:аптап-жымдап-чүй эптеп-септеп; аптап-жымдап урганына ыракмат.

АПТАВА тянш.,түшт. чоргосу бар,ичке моюндуу,жез чөөгүн /суга дайнма суу куюлуп,кол жуулат,чай кайнатылбайт/.

АПТАВАЧЫ түшт. кокон хандыгынын мезгилинде хан ордосундагы кызмат орду /бул орундагы киши ханга ж.б. жогорку орундагылардын колуна суу куюу,аптава болуштуруп берүү иштерин аткарган/; аптавачы булкунуп топтон кек алат.

АПТАГОРОЙ батк. к. аптапорой.

АПТАК батк. аптап; бүгүн жүдө аптак боп турат.

АПТАКАЙ тон илгерки уруунун аты; энекем--аптакай элге жаккандым.

АПТАКАРАЛ батк. 7-8 күндүк мөөнөт менен пайдага иштетүү, же пайдага карызга берүү; он тиллө алса аптакаралда он бир тиллө кылып берер эде.

АПТАЛЫК түшт. I.кыйынчылык,кордук,мүшкүл иш; түрмөгө камалып,башына апталык түшкөн; 2.зарылчылык; апталыкка пул алып парага тыныган.

АПТАМА тяиш.,керг. к. аптава; аптама менен суу алып кел.

АПТАН жкол. абдан; илгерки айалдар илеки кийгенде аптан жаратар эле.

АПТАПАРАЗ батк. I.күн карама; аптапараз өсөт экен,барып аралап көр; 2.күндү өзөрчип башын,гүлүн айландырып турган жалпы эле ар кыл өсүмдүк; 3.күнгө табынып сыйынуучулук /Баткендин тоо арасиндагы айылдарда "аптапаразды" төмөнкүдөй издери калган.Күн жаап токтобой койсо, жүгүрүп жүргөн түн баланы дырдай чечинтип,бийикке чыгарып күнгө көрсөткөн.Күн дайнма ысып жаан жаабаса,анда түн баланы жылаңачтап,үйдүн ичине түшкөн күндүн нурун уялтып качырган.Эгер күн тутулса,казанды сыртка чыгарып,көмкөрөсүнөн коюп,калдыратып кээлеген/.

АПТАПОРОЙ өзг. күндүн таамай тийген каксоо жери; аптапорой тийген жер экен.

АПТАРА батк. көбөтө-кешпир; аптарасы хуиик,көп күлөт,акылы аз.

АПТАРТАР пам. жандыктын аты; аптартар чагып кетпесин.

АПТАП: аптап же-өзг. күнгө кактануу; жүндү эшик/к/е алып чыгып кой,аптап жесин; аптап көтөрүп кетиптир батк. күн күйгүзүп киберипгир.

АПТАРЧЫ түшт. к. эттөрчи; көрөр бекем көз барда,аптарчы үйгө кайт кылса.

АПТИ I тал.,чатк.,жкол. сыягы,болжолу,кийзи; башкарма келген жок,апти үйүнө киши келген го.

АПТИ II тал.к. эпти; апти өркөчү бийик нардай.

АПТОО суз. I.күнөс жер; алегенде.аптоо.жерде.айдачы элек; 2.чүй аптап,ысык.

АПТОРОЙ лейл.,зам. эшиктин алдындагы күнөс жер; аторойдо отура берет /Жерге-Талда "күнгөлүк",түндүк говорлордо "күнөс,күнгөй" деген сөз колдонулат/.

АПЧЕ пам.,чүй,тал.,жерг.,өзг. к. апаже; көз бирөөдүн мүлкү бар,көз бирөөдү бай кылган,көз бирөөдү дүйнөдөн парзанти үчүн зар кылган-деп апчем айтчу эле.

АПЧУУР жкол. кичинекей чөнчөк; апчуур,биткий,үп дейвиз.

АПЧУ,АПУЧУ чүй,ыск. сырдык сөз /кыш баланы життап жөн эле чочкуруп калганда айтылат/; апчу,житин бал экен.

АПЧЫК-өзг. алып чык; айалы дароо апчыкты.

АПЫ түшт. үлүт,акы; ол--устанын апысы да /усталардын апысын үчүн пул берген,кийим кийгизилген,мал төлөнгөн/.

АПЫЗ пам.,лейл.,өзг. ырчы; Бөрүбек деген апыз өткөн /Памирде Бөрүбек деген адам чөп ырчы катары даңкталып айтылат.Анын эл оозунда "Халдар","Өзгөчөм","Ак толмоч" ж.б. ырлары,айрым санаттары ырдалат.Ырларынын жана санаттарынын көркөмдүүлүгү бир кыйла жогору болуу менен бирге,

кайсы бир пикирлери ислам динине негизделип айтылган/.

АПЫЗЧЫ жерг. ырчы; азу узун киши; ууллу--апызчы,киши--ойунчу /таб.сүү.бака.балык/.

АПЫКЕ тал.,чүй апаке; апыкем бөөгө бойдон адашты /каза болду/.

АПЫКЕЛЕ-тал. апакеле; апыкелеп жан койбойт.

АПЫЛ: апыл-тапыл карай күш жерг. ийне жоголду ойну; апыл-тапыл карай күш деп кол чапып тураттар /10-20 чейин топ баллар экиге бөлүнүп,бирден башчы дайындалып,ал башчы өз балдарына ат коюп,анан алардын бирөө экинчи топтогу бирөөнүн көзүн жашырып,өз тобундагы баланын бирөөнү жашырын аты боюнча чакырат.Ал келип,көзү жашырылгандын чекесин чертип,кайра өз ордуна барып отурат. Ал балдардан кийин бул топтогулар "апыл-тапыл карай күш" деп кол чаап отура беришет.Чекесин черттирген бала чертккен баланы тапса,өз тобуна алып кетет.Таппаса,өзөл топто калат.Анан кезек экинчи топко тиет.Ойн ошентип улана берет.Аягында бир жагы утат/

АПЫЛДА-батк. 1.жулун,шымалан; апылдап конуп кетмен менен кетмендечи элек; 2.коч. калында; көпөнүн ичи апылдап ысынды.

АПЫЛЕ тал.к. апыче; илгеркилер апыле дечү.

АПЫРАЙ цок. тең калуу сезимин билдире турган сырдык сөз /бул сөз казак тилинде "апырмай,ойпырмай,апырай" болуп айтылат.Сөз "а+пыр+ай" деген бөлүктөн турат/; апырай,темир күрөк менен да казчу элек.

АПЫС батк. опуз; эгинди апис кылган.

АПЫЧЕ өзг. эжеке /кичине кызга карата эркелетүү маанисинде айтылат/; апыче--апыче,кулуп койчу?

АР I цам. суу жеп кеткен жер; кечээги эле бүтүн жээк бүгүн ар.

АРАА батк.,лейл. 1.сайманын бир түрү; араа,пайрек,калит,пычак,учу,такта деген кепте бар; 2.чүй сөөмөй /сөз ойнунда колдонула турган жашыруун ат/; сөөмөйду--араа,бармакты--балта деп жашырат; бүрүш араа жерг. жыгач аштоо үчүн колдонулуучу араа;бүрүш араа менен баарынн кестим; түүра араа атб. эки кишилик чоң араа.

АРААКТА цок.,тянш. арыраакта,ары жакта; Көкөтай арааkта уктап жаткан.

АРААМ I цчк. 1.көк бөрүдө улакчылардын эки топко бөлүнүп, улакты тартуу салты /мындай араамга бөлүнүү памирдик кыргыздарда жолугат/; 2.жаат; эки араам болуп урушту.

АРААМ II лейл.,жерг. тынч,жай; жаңы эми араам алды.

АРАЛН I.жерг. анжы,эки ойлуу; арааn болуп турат,элөнду айтып-айтып келип,ойлонуп калат; 2.чүй күсөө,эңсөө; арааn басып алган тура.

АРАВА I өзг. тамак ичүүдө эки-үчтөн болуп,бөлүнүп отурган топ; эки аравадан болуп,бир таваk/к/а отургула /к.аваpa/.

АРАВА II: галтек арава сүз. жаңы басып келе жаткан балага жасалган оюнчук араба; галтек араваны жаңы баскан балага жасайт; жин арава батк. велосипед; жин арава көрүп, өнөрүн дүйнөнүн энди ойлоймун;ок арава арабанын ок жыгачы; көтөк арава бийик чоң,эки дөңгөлөктүү араба;

көтөк аравала отуруп:"өлөңдү айтып-айтып айткан калат, чечендер тилинди катка салат,айт дегенде өлөңдү айта бергин,арбактаган жаныңды акырн алат" деп созуп кирди; сайаван арава ош чоң дөңгөлөктүү,үстү жабык араба.

АРАВОК кочк.,нск. жоро-бозо ичкенде алк сунбай аттатып жавалоо көрөлгөөү; саламчында аравок калуушан аякан кордук барвы?; 2.ордо ойнунда ичке түшкөн киштнин колу чүкөгө жетпей калган учуру; ичке түшкөн менен аравок калды.

АРАВИ жерг. 1.араб элине таандык көрүнүш; 2.араб тили; 3.арапча; арави гәп урат экен,көзде өлөң айтат экен.

АРАГУЛ түшт. там үйдүн карнизине түшүрүлгөн оюнун аты; арагул деген түр бар,ойгонума көп болду.

АРАЗ; араз-береэ баткк. таарынып кол үзгөндүк; "кулунду кошсок ат болвойт,туйган менен араздашсаң жат болвойт" /мак./ деген менен шо тойдон кийин араз-береэ болуп жүрөвүз.

АРАЗДА-өзг. таарынуу,коркутуу; чоң авам экн күндөн бери араздап үйгө кирвейт.

АРАЙ: арай жилик ажод. колдун жилиги; арай жилик,корто жилик деп бөлөвүз.

АРАК I лейл. 1.үйдүн ич жагына тороундардын астина пайдубалдын үстүнө 30-40 см. чамасында эни бар,оймо-чийме түшүрүлгөн,ар кандай элестер тартылган тактай /арак үйдүн ичин бийик көрсөтүп,ага кооздук берет,үйдүн дубалы менен сынчтарды бекем бириктирип туташтырат/; 2.жыгачка түшүрүлгөн оймо-чийме; 3.зам. чаркардын арасина коюлуучу чабак жыгач; арак,арык,апсана деп айтавыз.

АРАК II жерг. ары жак; аракта туруп калдым.

АРАК III: ак арак чүй мас кылуучу ичимдик; /кээ бир учурда чүйдө вино менен аракты бири-бирнен "кызыл арак" жана "ак арак" деп ажыратышат/.

АРАКЕТ пам. алакет; жан аракет менен иштеди.

АРАККАНА сүз. арак сатылып же дайыма ичилө турган жай,орун; араккана мәйлис арак ичип жатып өткөрүлгөн кенеш,жыйын; араккана мәйлисте "мен бир өлөң айтайын мындай кылып; тегирменден чыккан ундай кылып"деп ырдап кирген.

АРАККОР баткк. ичкич,пиянкеч; араккорлор бүт чогулуптур.

АРАКӨЛ өзг. 1.түш-түшуна жол тараган жердеги кичине көлчө; 2.жердин аты; кичинемен чоңойгон аракөл жерим өзгөндө.

АРАКСАВЫН өзг.,сүз. бети-кол жуучу жыттуу самын; араксавынга гириптер болуп калышты.

АРАКСАВЫНДА-өзг.,сүз. арак самында; араксавындан жүүн,"жаксы болсоң колуна казан-айак,жаман болсоң башына күндө тайак.

АРАКТУҢ лейл. үйдүн ичине коюлган арак жыгачы бар бөлмө; бир үйүну арактуң кылып салыптыр /к.арак I/.

АРАКЧЫН түшт. бат кийимдин бир түрү /түндүк райондордо бул кийилбейт,түштүктө калпактын ичине кийилет/; аракчынды байкавайт,арва дешке жаравайт.

АРАКЫ зам. атыр самын; араку менен уз жуунган.

АРАЛА нск. өсүмдүктүн аты; арала деген бир бичан чөп бар.

АРАЛАШ: аралаш-куралаш лейл. бат-аламан; аралаш-куралаш койо бер.

АРАЛГЫ тянш. чечен,сөзмөр; шаардан окуганга аралгы болуп

калыптыр.

АРАМ: арам кайтарган жерг. бир нече аял алган адамдын эң улуусун элге аралаштырбай,элге керектөй,үйгө камап коюп,өмүр өткөрүү адаты; кокуй арам түнд. ыраазы болбой, чочугандыкты билдирүүчү сөз; бу эмнең,кокуй арам!

АРАМЗА лейл. I.жалкоо; эки арамза доо болбойт /мак./; 2.түнд. кытмыр,митаам,арам ой; арамза--алтоо,акыл--жетөө /мак./.

АРАМПОЗ лейл. ичи арам адам; кара паашанын колуда кичине дүкөрт бар экен,өзү арампоз да.

АРАМПӨӨШ нок. к.арампоз; арампөөштүн аты арнбайт.

АРАМУРЗА батк. бишип жетилбей куурап түшкөн жемиш мөмө; арамурзаларын терип келип дамда.

АРАМЫ зам. ойноо; жазгы бүндай гарамы,жаз ойнодук арамы; 2.никесиз төрөлгөн бала; арамы деп үйгө камайт.

АРАМЗА жерг.к. арамза;арамзанын күйругу бир тутам /лакап/.

АРАП: арап чөп нок. чөптүн бир түрү; арап чөпкө семиртет /бул чөп менен жылкы бат семирет имиш/.

АРАПА пам.,тал. орозо башталардан бир күн мурда өткөрүлүүчү сый тамак; биздин жерде арапа болот.

АРАРА жерг.,миф. тирі дүйнөнүн бағы; арара деген бағы бар, анда бети айдай,бели кымча кыздар бар.

АРАС I чүй душман,жолтоо; ачуу--арас,акыл--доо,акылына акыл кош /мак./.

АРАС II жкол. жан талашып сокат кылгандык; киркийип арас кылдым.

АРАСАТ өзг.,сүз.,ичк. I.эки анык,күмөн;арсар; арканда калды

балдарың,арада болду кылганың; 2.арабөк; менинй билишимче,Асан арасатта калды; 3.пам. ара жол,ортолук; эки чи ойун--арасат.

АРАЧЫК жкол. теңме тең; "кыз бала дартын апасына,эр бала дартын атасына айтат" сен өкмөткө арачык айт.

АРАШАН I нок.,кочк. дарылык үчүн малдын сан этинен же канаттуунун этинен мала даам туз татытып,аябай эзилте кайнатып касаган тамак; арашан ичип айыктым; 2.түнд.дарылык касиети бар нокок булак; оргуштап арашан суу чыгат,биз барып киринебиз.

АРАШАН II пам. өсүмдүктүн аты /бул чөп дары катары пайдаланылат/; арашан таап кел деп жөнөттү.

АРАШАНЧЫ пам. дарыкер киши; арашанчы:"биз келдик кәрван болуп,кәрвәнгә айран болуп" дейт.

АРАШУХ жерг. тиш-тиш келген зоока /мындай жерден анчылар көбүнчө өнүт кылышкан,Шух тахикче аска деген сөз/; кишинда ара тыхтан өтүп кеткен.

АРБА батк. карагайдан тосулуп жасалган короо;арба,торсун,гидөс,каллэ дейбиз.

АРБАСТА-кашк. калтыра,титире; арбастап турат,шуга бир илээжи кылыш керек.

АРГОЗ чүй солто уруусунун бир тобу; арбоз,байастан дечу эле.

АРВА,АРНАН I түшт.,ккырг.,тал.,чатк.,зам. I.аллдар бири-бири менен,же эркектер менен учурашууда айтила турган салам сөзү;э-э,Шурмат укам,арван!; 2.пам. тынч,соо; ат устүндө арва дейт.

АРВА II пам. арбак; арва-гөрдөн,алп-эмеден,нарк-атадан /мак./.

АРВА III чүй араба; бир арбадан түшүгүп атат.

АРВА IУ:арва-парва өзг.,тиги-бу; арва-парва боло электе жоне.

АРВАГАЙ батк. бөй сыяктуу жандыктын бир түрү; шыптан бир арвагай түштү.

АРВАЙ батк. арбак; арвай аткыр,билевисин,булак-баш дегенде булак башы,булоо болор Арыктын жакын башы; арвай ур-ал, I.кудай ур; арвай уруп көөп кетиптир; 2.пам. чочуп өкүнүү,тынчсыздануу сезимин билдирүүчү сырдык сөз; арбай ур,мундай да иш болову.

АРВАК жерг. ар убак,дайыма; кыздар арвак камзур кийет.

АРВАЛАНДАК ад. арбайган,тартайган; путу арваландак болот, тартандап жүгүрөт.

АРВАП жерг. илгери зекет,карак ж.б. салыктардын салынышы,кыйлыгы өндүү иштерди каттап-чоттогон катчы адам; арвапты көргөмбусуң,көргөндө таанийвисиң?

АРВАТ өзг. колукту,зайып; Мырзанын арваты бизге келип кетти.

АРГАМЖАН суз. аркан; отуз метир аргамжанды сатып келди.

АРГАМЫ: аргамжы тосуу жерг. күйөөгө чыккан кызды көчүргөндө жолун аркан менен тосуп,ал үчүн тыйын,же бышкан эт,боорсок ж.б. алганда гана жол бошотуп берүү жөрөлгөсү; боз балдар келинге аргамжы тосуу /түндүк райондордо бул жөрөлгө "аркан тосмой" деп аталган/ кылат; кенен аргамжы түшт. кенеп аркан; кенен аргамжы узулуп кетти.

АРГАМЖЫЛАН-туш.,чүй аркандал; аргамжыланып турган уйду бошотуп живерди.

АРГЕЗ лейл. ар убак; аргез,мойну бир гез,чакырса келбес,пийладе жүрбөс /таб.чылым/.

АРГУЛ жерг. кыялы бузук адам; аргул адам экенсиң,катын алсаң, калем кашын карап ал.

АРГУН кушт. аргын мал; каттө кайрагачтын жанында аргун жүрөт.

АРГУЧ жерг.к. аргыч; мен аргучка туштум.

АРГЫН: аргын ээр чүй ээрдин бир түрү /кээде ал "киргиз ээр" деп да аталат/; котөргөну аргын ээр,калырыца жетер бекем -деп сурайт.

АРГЫЖ,АРГЫШ жерг. өзбек,тажикче бий; аргыч ат-- тажикче бийле; аргыч атып ойноттор /Жерге-Тал тарапта тажик,киргиз аралаш айылдарда тажикче бийлөө,дутар чертүү,тамбур кагуу кеңири тараган. Ал эми тажиктерге киргиздин кээ бир жөрөлгөлөрү сиңген/.

АРДА жерг. I.кысыр эмди; бир ардавыз бар /сал.каз. арда "жаба күнан"/; 2.кысыр калган бодо мал; сийривиз арда калды /түндүк райондордо "кысыр,кысыр эмди" деген сөз колдонулат/.

АРДАЙ I жкол. уруунун аты; баргыдан сансыз,сансыздан ардай, мөнөк.

АРДАЙ II өзг. арданчаак; ал ардай чаркаптык кылды.

АРДАНАЙ атб. одурайган-содурайган адам; арданай киз экен.

АРДАП нар. I.таруу,арпа талкандан киламык кылып,ооруп айыккан адамга жаңыдан оокатка аралашарда бериле турган тамак; 2.лейл. ундан жасалган суюк атала; бу ардап--каплай ардап,ичип көрөйүн; 3.зам. шылдыраган суюк тамак; аш кылып бердиң ардаптай.

АРДЫ жкол. ар нерсе,ар деме; ар ким ардын айтты,мен "аа баштапа десең аа баштайын,кулук аттай аа таштайын" деп баштадым.

АРДЫК пам. бук,чаалыкканлык,чарчагандык; жолду көп басты,

жакты уктасин,арыгы чыкпын.

АРЖАЛАНДА-батк. иржаланда,иржалакта; аржаландаган жонуроок басчы.

АРЖУНАР жерг.к. айжуваз; капка салып аржуварга кеткиреиз.

АРЗАВА от луу,данаса,данк; уйдун арзавасын жыл маалына созулду.

АРЗАВАС жерг.,батк.,лейл. убара,түйшүк; арзавас менен агам; 2.лейл. кумар,ынтызар; жакты иштейин деп арзавас кылат.

АРЗЫ пам. арыз; ар жерде кылба арзы,то жерде йам бар таш менен тараза /мак./.

АРЗЫМАЛ ичк. арзуу,ыраазы болуу; арзымал адам мен сизге.

АРЕЛЕШ жкол. жанган менен жангакты атышып,утушуп ойноп турган окундун аты; арелеш ойнойт,чарчайт,анан уктап калат.

АРИЙНЕ кочк. 1.ий ботом; 2.сезсуз; арийне,гарып жолун байлайт; арийне-марийне лейл. ал-бул,ана-мине,тиги-бу; арийне-марийне менен озбойт экен,кунуге беш-ондон кооздойт экен,болгондо алтын астон,кумуш казык,баргыча акретке тозбойт экен /таб.,сез.,арин.,азуу.,тиш/.

АРКА I түшт. Кыргызстандын түндүк райондору /Иссик-Кол,Чүй, Тянь-Шань,Талас тарап/; Анжияндан аркага барат; 2.түндүк райондордо жашаган эл; арканы кидырып кеген адам эде; 3.лейл.,жерг. туталак /соорунун аты/; жоошун аркасын тутуп урушту; аркама арка батк. 1)бири-бирин кербей арка салышкандык; аркама арка отурбай,бетме-бет сүйлеш; 2)куйрук улай,арт жакта; аркама-арка келатат; аркасы жукарды батк. жону жукарды,арыктады,алсыради; онун аркасы жукарды,кийналды; аркасы түзүк болуп калыптыр батк. эт алып,жон

алып оңолуптур; арка-бериш чүй,озг. сөөк-тамыр; арка-бериш жер экен,барганда эле жиргап калдым; ит арка түнд. 1.иретсиз,оң-тетири болуп калгандык; боз үйду чечип ит арка кылып салыптыр /сал.,каз.,атарка/; 2.этм. бири-бири менен урушуп,тытышып,коркутушуп калгандык; ал экөө ит арка болуп жүрөт; кам арка батк. арка терисин бышпаган мал /мингич/; атың кам арка экен,жоор болуп калды; кол арка батк. чакмак таш ойнунда ыргыткан таштарды колдун аркасы менен тосуп алуу фазасы; аркасын менен ◊ зам. желек-талктуу; аркасы кенен жүрө берет.

АРКА II батк. ароиз,алыс; энелуи эрке жетим,аталуи арка жетим /мак./.

АРКАК пам. товар,кездеме /сал.,түв.,аргыт,аргак "кездеме"/; "падышамын" кийгени орустун берген аркагы; ак аркак түшт. 1.жибек жип аралаштырылып токулган кустардык товар; 2.жерг. эриши кара,аркагы ак жибектен токулган аял кийими /бул кийимдин жакасы тик,жеңи узун жана уч жагы чүштүгүйөөк келип,өзү кеңелгүп кең жасалат.Муну айт күндөрүндө кийишкен/; 3.пам. сайманын бир түрү; ак аркак-кештенин бир түрү; 4.аркагы ак жиптен согулган чепкен; ак аркак чепкени бар; 5.боелгон ак тон /сейрек/; гилем аркак озг. пахтадан бошураак жоон кылып ийрилип,эки каталып жасалган аркак жип;"ашыңды бергин душманга,душманын калсын арманда" /мак./ деди гилем аркакты кәлэптэп; терс аркак түнд. күүнүн аты; аркак орогуч лейл. аркак ороло турган 50-60 см. узундуктагы таякча /муну менен килемчилер аркакты эриштин ортосунан улам өткөрүп турат/;

АРКАЛА-жерг. I.арка салышуу; 2.эти.киз-кыйез бут басшардан мурда аркаларын тийиштирип туруу,отуруу жеролюсоу; екеюу аркалап отураттар,ичким тоскол кирайт.

АРКАЛАМАЙ тунд. чикит ойнунда таякты /эпесин/ аркага алып туруп балакайын чабуу учуру; аркаламайы калды,анан бар.

АРКАЛАШ-жерг. арканы тийиштируу; аркалашып отурбай кене.

АРКАЛАКЕЙ жкол. сол колдун манчаларын биринин устуне бирин кабаттап туруп,анан жерге коомайлап коюп,ушкурчеден таштарды бирден откерип чогултуп,анан чогуусу менен алуу фазасы; аркалакейди сокудан кийин алат.

АРКАЛЕКЕЙ тушт.к.аркаламай;аркалекей бутту,энди судуре.

АРКАЛУУ жерг. I.келек-таяктуу,колдогону бар киши; 2.келеден кармай турган оору; балан аркалуу болуп калыптыр.

АРКАЛЫК тушт. I.тундук райондордо кашаган ал,адам; аркалыктардан келген адам кеп болгон /Совет бийлигинин алгачкы жылдарында Киргизстандын туштук райондорунда иштеген адамдар/; 2.тунд. терт бурч келип,жука металлдан жасалган кооздук /муну кыздар тагынышкан/; 3.жерг. кеп чаптын арка жагы; тиш ойруп,жээги шишип кетаптыр,аркалыкты ондой албай койду; 4.пам. киз узаарда чачка тагуу учун ар турдуу кооздук беруу жеролгосу; эне,аркалыкты унутуп койсок не болот?; 5.бир нерсенин аркасына,жонуна коюлуучу нерсе; ата,аттын аркалыгын эмнеден койовуз?; 6.жерг. аркага коюлуучу жастык; бешик/к/е аркалык койуптур; аркалыктын буркуту тушт. тундук райондордо кашай турган буркуттун бир туру; аркалыктын буркутун баккамын.

АРКАН: арканга жун куват берет ♦ батк.аркакка эрип калгоо;

аркан салды,аркан тартуу жок. моюнга аркан салып,чаттан откерип тартишып ойноо ойну; аркан салды тартышкан /бул ойн кебунче Текес тараптагы киргиздарда кенири тараган, Ойн төмөнкудей ойнолгон: мойнундагы арканы бар балбандар жерге чоголошуп,терт алактап жер тырмалап тартышкан. Эл болоо "тарт-тарт" деп кыйкырып турушкан.Ким белгиленген чектен сүйреп чыкса,жеңиш оюнуку болгон/; аркан тосмой тунд. кызды кыйезге жеткерде эшиктин алдын бир нече адам аркан менен тосуу жеролгосу /бул учун акча алышкан/; аркан тосмойдо канча сом берчу эле?

АРКАНЫ,АРКАНГЫ жерг.,чатк.,лейл.,езг. артка; арканы кишини айтып кой.

АРКАНЧА батк. тетири; арканча баспай он бас.

АРКАР: ак аркар пам. аркар-кулжа; ак аркарды кайып дейт /Памирде аркар-кулжа "ак аркар",эчки-теке "кызыл кийик" деп аталат/; кырк аркар жерг. ыр менен аткарылуучу куунун аты /анын тексти төмөнкудей:

Белестен мылтык сунгучам,
Безип ко кетти кырк аркар.
Бекер го болуп келгеним,
Белгисиз болду кеткенин.
Аскадан мылтык сунгучам,
Качып кетти кырк аркар.
Адам өткүс зонканы,
Ашып кетти кырк аркар.
Пайлап туруп келсемчи,
Эдевинди берсемчи.

Ак паран менен атсамчы.

Аскага жетпей катсанчы; аркар жатып пам. биринин жамбашына бири баш коюп,куйрук улай катар жатуу; аркар жатып килип жатып алышыптыр.

АРКАРЧАК пам. үч жаштагы аркар; аркардын жаш бирде болсо-козуга,экиде болсо--бодо,үчтө болсо--эки тиштн аркарчак,тертте болсо--төрт тишти аркар,бештe болсо--алты тишти аркар,алтида болсо--тегерек тишти аркар,жетиде болсо--гез кайтарган аркар деп бөлүнөт.

АРКАШТЫР-ош учкаштыр; аркаштырып алган жаш баласы бар.

АРКИНДИК нск. күдөө,начар,кичине киши; аркиндик эме экен го.

АРКЫТ түнд. шталган териден ийленип жасалган идиш;аркытка суйук бирдеме куйушкан да.

АРМАН: аллуидун арманы пам. бир уядан балапан да чыгат, ооситкы да чыгат деген маанидеги идиома; жетим кыздын арманы түнд. багар-көрөру жок,талаада калган кыз жөнүндө темир комуз менен кагылган мунлуу күү; жетим кыздын арманын черткен менен ким түйат?; Айкумуштун арманы күүнүн аты; Айкумуштун арманы жай,созулуңку мунездегу күү; арман кокуй пам. I.майда нерселерге капаланган кейикчээл киши; ол адам--арман кокуй; 2.түнд. бир нерсеге ыраазы болбой кейигенде айтылуучу сырдык сөз.

АРМАНДАШ батк. алыш-берип,катыш; Каратиган менен Зардалы армандаш болгон.

АРМАНТ жерг. намыс; о йэм барат,сенде армат барбы?

АРМАЖЭЭЛИ өзг. эргежээл; сендей армажээлинин кимге пайдасы тийет? /түндүк говорлордо "эргежээл" деген сөз колдонулат/.

АРНЕНКЕ өзг. ардеме; арненкени айта берип,башты ооруттун.

АРПА: ак арпа сүз. арпанын бир түрү; эки гектар кара арпа,беш гектар ак арпа эгилди; алты кыр арпа батк. алты кыры бар арпанын бир сорту; алты кыр арпа оргондо кол алышсак арман жок; бүлдай арпа батк. буудай сымал тоголок келген арпанын бир түрү; бүлдай арпа оргонго жөн барчу эдек; кундуи арпа жерг. килкандуу арпа; жылпанач арпа нск. кабыгы жука,муруту жок арпанын сорту; тетиги көрүнгөн жер--жылпанач арпа эгилген жер эле; жырым арпа түнд. дани кичирээк тогологураак келген арпанын сорту; чайдан ичип,жырым арпанын загырасын жеп кете берчүвүз; кара арпа батк.,өзг.,зам. өңү карамтыл,муруттуу арпанын сорту; кара арпа эккенде, биз үйдө жок болчук; көк арпа жерг. дани толук,килкан муруту жок арпа; мектун жериге көк арпа болот; саман арпа жерг. дани толбогон катицкы ичке арпа; Лахшынын арпасы--саман арпа; сот арпа жерг. эки кыр арпа; килкансыз арпа батк. килканы жок арпанын бир түрү /сүл арпа Нсчк-Кеңде "жылпанач арпа" деп аталат/; кандай укалар,килкансыз арпа дегенди көрдүңөрбү?; муруттуу арпа нск. килканы узун,дани сүйрү келген арпанын сорту; сен да муруттуу арпаны билбейсиңби?; олоң арпа түнд, дани сүйрү келген арпанын бир сорту; сууну көп койо берип,олоң арпа айдалган жер келип калган;тактек арпа сүз. кодура арпа; назар тийди өзүмө,темене тийди көзүмө,тактек арпа көрөөсөң,көрсөтөрмүн көзүмө; арпа

кекэ к. кекэ; арпа кез к. кез; арпа куруч к. куруч.

АРПАКАН батк. сулуга окшош келген,түшүмдү мол бере турган, кайракка эгилүүчү арпа; колхоздун арпакани жакты.

АРПАЛАШ-баэк. алышып,күрөшүп ойноо; арпалашып ойносом, ачылбас көнүл чалі менен.

АРПАЛЫК батк. арпа айдоочу жер; арпалыкка барганда атылып өлгөн карышкыр.

АРПАНА өзг. жолдош,теңтуш,курбу; дайыма арпанан менен жүр.

АРПАХАН жерг.,түшт. 1.жапайы өсүмдүктүн аты; арпаханның наны кекмек болот; 2.оүз. арпанын бир сорту.

АРПАЧЫ түнд. таранчы чымчыктын арпа бышкан мезгилде учурган балапайы; чымчыктын балапанын учурган мезгилине карап: арпачы,буудайчы,таруучу деп белет.

АРС өзг. ар чычкан; биз жакта арс аз болот.

АРСАЛДАЙ тал. акмак,келесоо,жеңил ойлуу; аай,ары жок,сен бир арсалдайсың да.

АРСАН жерг. арпанын унунан жасалган нандын бир түрү;арпанын унунан арсан жасалат /сал.кардуктарча да "арзан" деп аталат/..

АРСАН пам. ыржактагандык; арсан бир урсан күлгөн.

АРСЕК лейл.,өзг. ченден тышкары эркелеген чиргоо бала; бава,буя арсектерицди ал; арсек бала к. бала.

АРСЕКТЕ-лейл. чиргоолоп эркеле; арсектей турган киши.

АРСЛАН жерг. арстан; ток доңуздан ач аролан./мак./.

АРСТАН: отуз эки бек арстан жжол. күүнүн аты; отуз эки бек арстанды Нийазаалы черткен дешет.

АРСТАНА өзг.,жжол. к. 1.астана;2.үстүнкү босого жыгач;

арстанани сүзүп алды; арстанасын аттавайм-өзг. үйүнө кирбейм,үйүнө барбайм; арстанасын көр-өзг. үйгө кир,үй менен таанып.

АРСУР өзг. күмөн,эки анжы,арсар; арсур килвай ачигин айтпайсыңбы.

АРСЫ I жерг. чоң балканын бир түрү; арсы менен урат дейт.

АРСЫ II тянш. арыс,арс; арсы ичик жасатканга тогуз жыл болду.

АРСЫЛЫК ош халаттын бир түрү; арсыгик,амбыр ыранда,нонок, рәйис деген сөз бар.

АРТ I пам. 1.ашуу; 2.тоонун бели; мол артты ашканча түн кирип кетти /түз.арт "ашуу"/; айык арт пам. 1.аюу өтө турган ашуу; 2.ашуунун аты; Айык Арт,Кан-Төрөк,Кызыл-Төм,Гумбөз деген жерлер бар /бул жерлерде илгери ичкиликтер жашаган/; кара арт 1.күңгөй жагы дайыма карарып жаткан ашуу; 2.ашуунун аты; кара артты ашып,бүгүн биздикиге мийман келет; көк арт 1.жонунда көк чопосу бар ашуу; көк арттан бери карай суу агат; 2.жердин аты; кызыл арт/күңгөй тарабы кызыл чопо,кызыл таштуу ашуу; 3.ашуунун аты; өз,балдар,согуш мезгилинде кызыл арт менен катталык; улуг арт пам. чоң,бийик ашуу; ашуунун аты Улуг-Арт,Сексөөл,Кызыл-Ой,Кум-Уйку,Сакал,Койулган деген жерлер бар /бул жерлерде илгери ичкиликтер жашаган/.

АРТ II: арта салма жерг. 1.устун; шип,астана,айван,жам,сийир,арта салма деп айтат /Ысык-Көлдө "устун",Чүйдө "кари",Лейлекте "сутум" деген сөз колдонулат/; 2.атб.,батк. басмайыл; черикте р арта салма деткү.

АРТАЙЫЛ I.жерг.,пам. жүндөн жасалган сызма басмайыл /аар токулгандан кийин тартылат/; артайыл пышык экен;2.өзг. малдын курсагынан тартыла турган ич басмайыл; илдыйыттан артайыл үзүлүп кетти; жип артайыл жерг.,пам. сызмадан жасалган басмайыл; жип артайылды сүдүрөп кетиптир; жүл артайыл пам. жүлдөн жасалган артайыл; жүл артайыл жүлдөн жасалат /кооздолуп жасалган сызма басмайыл/; жороо артайыл пам. кадимки таардай согулуп жасалган басмайыл; Уруноа,жороо артайылды таап келчи; ички артайыл пам. жип басмайыл; ички артайыл кыл жиптен болот; кайыш артайыл пам. булгаары териден жасалган басмайыл /жип артайылдын үстүнөн тартылат/; ата,кайыш артайылды берейинби?; күмүш артайыл пам. күмүш чөгөрүлүп жасалган басмайыл /жип артайылдын үстүнөн тартылат/; менин күмүш артайылым бар беде?; тышкы артайыл пам. кайыш басмайыл; тышкы артайыл кайыштан болот; чыныр артайыл пам. ортосуна сайма сайылган сызма басмайыл; биттө чыныр артайыл берген эдем.

АРТЕЙИЛ өзг. к.2.артайыл; артейилди тарта сал,койлордун биттесин сатып келейин.

АРТУЙ жерг.к. арт; мен артуйдан ашып келдим.

АРТУМАРЧА нск.,тянш. үч бурч оюнун бир түрү /бул оюу "табак оюу" менен "жүгүртмөнүн" ортосунда болот; Көбүнчө шырдактын орто чөнүнө же четине салынат/; ал уакта артумарча салынчу.

АРТЫНЧАК түнд. малга жүктөлгөн же адам өзүнө таңып көтөргөн жүк; артынчак-үртүнчөк көтөрүп,мойнун жооруду беле?

АРТЫҢЫ лейл. артқы;"чакмак,чакмакты атка берген акмак" /мак./ деп артыңғысы келди.

АРУ I жерг. кыналуу,кыстолуу; ару тартат ко,шонтое йем олор бүгүн айылга бараттар.

АРУ II өзг. аары /кээ бирде "әйри" болуп да айтылат.Чүйдө "әйри" түрүндө,Нонк-Келде "аары" болуп кезигет/;"кары кыздын түшүнда таң атпайт,таң атса да кеч кирбейт"/мак./ дейт колун аруга чактырып.

АРУУ түшт. I.көзгө конок конуп,чел басып калуу; көзүн аруу басты; 2.түнд. тил-оозун чайнап,эси оош калган оорунун аты; аруусу кармап талып жатат; 3.өзг. жин оорусу менен ооруган кишини дубалоо үчүн ак материалды тилип-тилип,кыбыла тарапка илип коюп,көчөт көчүрүү ырымы.

АРУУРКА-чүй аруу оорусу кармоо; бала арууркап калгандыр.

АРЧА баткч. арча; арчадан болгон көмүр оноо көрүнгөн.

АРХАРА жерг. өсүмдүктүн аты; архара,мырза терек өсөт.

АРЧА I күмг. майы чыгарылып алынган сүттүн куруту; арча кайнатуу дешет.

АРЧА II:капалак арча түнд. тоо-ташка жайылып,жерге жабыша өскөн арчанын түрү; капалак арчадан далай жолу сүйрөп түштүк го; жетим арча баткч. арчанын бир түрү /жыска,тоң болуп,тикенектүү өскөн арча/;тоодон кайтарында жетим арчадан бирди ала гел;кыс арча жкол.таштын жаракасына чыгып,боо өспөгөн,жоонойбогон арчанын бир түрү;кыс арчадан кесип келиптир;ном арча жкол. арчанын түз чыккан бир түрү; ном арча түс чыгат;живек арча өщү кызгылт,жылмакай келген назик арчанын бир түрү; живек арчага барам деген

уваденэ түр; катин арча атб. тикенектүү келген арчанын бир түрү; катин арчанын күлү асмайга жаравайт; балка арча зам. бутактары киска,салаа-салаа келген жыттуу арча; балка арчалан чий чыкпайт; көмүр арча зам. өңү караңгыл,жалбыктары түп-түп,жоон,киска келип,жерге жабышып өскөн арча; көмүр арчанын иси сасык окшогон болот; кызыл арча чүй арчанын бир түрү; кызыл арчаны кийган менен түгөнбейт; кара арча зам.,жерг.,ноок. арчанын бир түрү; Катырчыда кара арча бир /Ысык-Көлдө "жаралак арча" деп аталат/; наз арча батк. жибек арча; наз арча эгиз өсөт; өрүк арча арчанын өзөгү катуу,чымыр келген түрү; өрүк арчадан камдап аваса болойт; сары арча ад. арчанын бир түрү /жалбыраги сүйдан.өңү саргыч,өзү морт болот/; сары арча бом болот; совур арча батк. арчанын бир түрү /бул арчанын өңү ак чаңгыл болот да,тике,жоон өзөк алып бийик өсөт /; совур арча--арчалардын мирзасы, өзөгү кызыл,бөркү дагы майда,нотуп болот.

АРЧАГЕНДИК зам. илгерки бир уруунун аты; арчагендиктей болбой түз иште /улама боюнча илгери-илгери бул уруудан чыккан айрым баео адамдар түз эгип,илегилек күштү "мамангандын кудайы бизге келип калган турбайбы" деп ага айран берүүгө аракет кылып,баш бактын бутагында калгандыгы;үйүндө чырак турса Касан-Сайга от издеп баргандыгы тамаша иретинде айтылат/.

АРЧАН батк. кийла,көп,узак;теги эле; ому дөрийө арам болвоо,арчан иттер сыйген менен; жаман адам жакшы болвойт арчан эмуру өтүп карыган менен /мак./.

АРЧАЛАЙ өзг. арчадан жасалган нерсе;"бир сугур сүм ичсе, мин сугурдун сумсуну канат" /мак./ деди арчалайды кармалап.

АРЧЫ суд. I.саан азайган кезде бир нече үй өз ара биригип, үйлөрүн өз ара бир-эки күн бирөө,дагы бир-эки күн экинчиси,анан үчүнчүсү саап,сүтүн,майын жыйып алуу жөрөлгөсү; эки үй менен арчы кылдык; 2.кочк.,түшт. айрандан бөлүп алган май; айран бервей арчы жыйнайт /сал. түв. аарчы "айран"/.

АРЫ-жерг.,суз. I.чарчоо,чаалыгуу,азуу,жүдөө; жерден арып чыгат,онон ашык болдум гөвдөнө деп ташып чыгат; 2.суд., терг. өлүү /көбүнчө жаш балдар,кары адамдар көз жумганда "өлдү" деген сөздүн ордуна колдонулат/; онун баласы арыптыр.

АРЫГА жкол. ары; арыга карап бош үн катты.

АРЫК I зам. уруунун аты; беш урумдун көттөси--арык,кийгени чарык /элдик акылынектен.Замандык "арык" уруусу:сөк,сүт эмген,ат эмген,боз көз деген топторго бөлүнгөн/.

АРЫК II: жетим арык зам. кичине кол арык; сулуунун жетим арыгын ондоп кой; канде арык тушт. терең казылган чоңкур арык; канде арык/к/а курган ак жуваэы боло турган; кол арык нок.,тянш. чукул жерге чабылган кичинекей арык; кон арык жерг. бийик жердеги суу токтотуп жыя турган өстөн арык; элең-элең,элең келер,этек-жеңин жыйа келер,кон арык/к/а коно келер,коктунун сүмүн иче келер /таб. берүү/; арыгын чаппа--суз.таламын талашпа, жагынба.

АРЫКЧААР батк. I.арыкчырай; арыкчаар киши келет,онон косек көргөну баравиз; 2.түнд. өзү арык,өңү чаар киши.

АРЫКЧЫ батк. I.мурап,көкбаши; 2.түнд. арык чабууда иштеген киши; 3.өзг. жазгы жумуш башталган кезде куда болгон баланын ата-энесин киз жакка кандайдыр бир сөөк алып келип берүү көрөлгөсү;"кел келиге келгенде келинден мурун киз түшөт,ал алига келгенде аталага тиш синат" /мак./ ондон көрө арыкчыны бер.

АРЫЛТ-базк. тазалоо,отоо чөптү жулуп таштоо; пахтаны отоо чөптөн арылтат.

АРЫМДАШ пом. жүргөн-тургани бир; аргимак атың арымдаш.

АРЫНС керг. ары чычкан; бир балээси болбосо жолдо куйрук жатаби,ону арынс көрөвү?

АРЫП тторо.,кул.нар.,акт.,атб. амал,айла,куулук,митаамдык;"эр душмани--катыны,койнунда жатып билинбейт,эр карагы--камчы,колунда жүрүп билинбейт /мак./ дейт,арып экен,ошону да айтты.

АРЫПТУУ атб. амалкөй,айлакер; арыптуу неме түлкүдөй.

АРЫСКӨЙ чүй арызчил; арыскөй адам тура,калп эле"баш иштевесе бутка күч келет" /мак./ дейт.

АРЫСЫГЫК түшт. к. арсыгык; арысыгык жеди.

АРЫТ-пам. I.түгөт,бүтүр; корго колду аритат,жокчулук эрди каритат /мак./; 2.кюл.көз чаптыруу;көпүрөнүн айак-бийагын аритып карап келди.

АРЫШ: ариш-коруш түнд. кошумча,аралаш; ариш-коруш кылып аралаштырып жиберди.

АС I чүй,таңш. аз; ас-ас мангизип үйрөтүп койду.

АС II керг. тук,эч,такыр; ас мени каравай калыпсың.

АС III түнд. көңүл чөккөндүк,капа; көңүлү ас болуп калса кантет?

АСА I чүй аза; аса карынайт,алтын чырынбейт /мак./.

АСА II керг. жек-жаат; мына о жерде бу үйдүн асасы.

АСА III: аса-буса нск. көздү өйдө-ылдый кылып карап калуу; сакалын сербейтип аса-буса карап калды.

АСА IV: аса-муса лейл. I.жыгач өсүмдүгүнүн бир түрү /Баткенде бул өсүмдүк "гулсөйгөр" деп аталса,Иссык-Көл,Чүйдө кээде ал "ит мурун" деп да айтылат/;"көкүрөктө болбосо көк ийне пакыр канетсин" /мак./ деди аса-мусасын тыкылдатып /диндик түшүнүк боюнча бул өсүмдүктүн талчын таянып жүрүү соол болот деп эсептелген.Өзү катуу,бек болот,оной менен чирибейт/; 2.суз. күндүн жаасы /Иссык-Көлдө ал "кез кемпирдин желеси","күндүн кулагы" деп аталат/.

АСАЛМАС керг. өсүмдүктүн аты; асалмас шу бекен,энлиге эмне өсөр беде?; 2.түшт. күрөк ооруну дарылоо үчүн колдонулуучу дары; асалмас жасап жатып "ата балага күйөт,бала өз баласына күйөт" деди.

АСАН I өзг.,ар.,батк.,зам. к. асант; асан эле алдым,өзүм отуз сөккизге чыктым.

АСАН II: асан-үсөн батк.,лейл. күндүн жаасы /кээ бир жерде "аксак кемпир баналак" деп аталат/; асан-үсөнду карап "ит жийинди бирикпейт" деп мәтәл айтып калды.

АСАНТ лейл.,зам. оной,жеңил; ондой болсо асант экен.

АСАР I батк. таң эртең менен; асар бердиң бир галдай,сагынып жедим бир нандай.

АСАР II кашк. арсар; Жакып асар болуп турат.

АСАСТУУ зам. негиздүү,кызыктуу; эң асастуу ойун жол болот.

АСАТ I кашк. эрк,ызат; асатың барбы,алма,жүзүм алабысың?

АСАТ II жерг. саржан; рәйис әйтти ки,асатты тап деп.

АСАТ III: асат-усот батк. ыр-шыр; ана-мына; асат-усотуң менен эшик/к/е чык!

АСАТ IУ: асат уруп койгон сөз. ыскак уруп,өспөй калган нерсе.

АСЕЛ I сөз.,батк.,жкол. бал;аселди жакшы көремүн.

АСЕЛ II кашк. шат,шайыр; алтын супа такта бол деп көңүү асел.

АСЕР чүй таасир; теги асери барбы,кеч калганда жардамы болобу?

АСИЛ тад.к. мумуйа;"иче турган кудукка какырба да түкүрбө" деген ал асил болот,катып ал.

АСИП кашк. адеп; ай көрүнгүс бакта бол деп асипсиз болбо.

АСИР батк. ыцыр түшкөн учур; асир болгондо да кой көрүнбөдү.

АСИРЕТ дейл. арман;"өнөрүң болсо өргө чап,тоошуң болсо түүра чап" деген асирет кылба.

АСКА-ичк. акса; мал кишини аскатпайт /мак./.

АСКАК жерг. тулга; "болбогонго болушпа,какаганды бек мушта" /мак./ деген,ондон көрө аскаңын кана? /Сузак жакта "асма",Памирде "моху",Ыскак-Келде "тулга" деген сөз колдонулат/.

АСКАТ-жерг. аксат; кишини киши аскатат.

АСКЕ жерг. татынакай; канга кавар айтты ки,аске экен деп.

АСКЕЛ акт.,ттроо. аңгек;"авысын бичактамат,күнү кучактамат" /мак/ дейт,аскелди каза бер /казак "кандек" деп айтылат,Ыскак-Келде "аңгек" деген сөз колдонулат/.

АСКОЛКАП чүй бүркүттү колго кондурганда кийүүчү колкап; жаман менен тең болсоң,жарты этегиң бок болот" /мак./, асколкабыңды иргит.

АСКУРТ жерг. үбөлөнгөн нерсе; аскуртту алып таштө.

АСКЫЛЫК ыск. асуучулук; курулай казан аскылык кылбасын.

АСКЫН жкол. он беш жашка чейинки балдардын бетине түшүүчү ак темгил; бетке түшүүчү,желеленген ак нерсе,дарыласа жок болуп кетет аскын.

АСКЫНДА-түнд. алсыз тартуу,жүдөө; жүдөп аскындан кетиптир.

АСМА чүй,жумг.,ттроо. чай тулга;"чаң созулат тамандан,жакшылык келбейт жамандан" /мак./, бар асманы алып келе кой.

АСМАЙ ыск.,чүй,тящ.,тад. насвай; авышкалар асмай атат.

АСМАК батк. бир нерсе асып коюга илайнкталган зат; чалмек бирдеке асып койучу асмак.

АСМАН атб. биттелген теке,кочкор;"бар качааган тутулат,жок качааган кутулат" /мак./ дейт,асманың кайда,бар беле?

АСМЕЙ атб. к. асмай; асмей атпайт.

АСОО дейл.,чүй азоо; асоо бөзни кармайлын деди.

АСПЕТ батк. апр; "арпа-буудай аш экен,алтын-күмүш таш экен" /мак./,аспет кыл.

АСПЕТТЕ-батк. аярда; баштын эмгегини аспеттейт.

АСПИ дейл.,жерг. жылкы жыл;"жамандын айагы сегиз,телегейге

тийет тегиз" /мак./ туюлган жыла--аспи.

АСПИЙЕТ тал.,жкол. көңүл буруу,бөпө кылуу;"напси балээ келтирет,сукту чычкан өлтүрөт" /мак./ деген экен,аспийет кыл.

АСПИЙЕТТЕ-тад. бөпөлө;оо,кишини кийин аспийеттейт.

АСПУРУШ жерг.,өзг. ат сатып жизыл кулактык кылган адам; аспуруш киши кевептир.

АСПУРУШТУК зам. жилки алып сатарлык; ол аспуруштук менен кесип кылат.

АССИНИЙ жерг. жарнбагыр ий;"ат ойнаган жерде ыл калат" /мак./ деген,ассиний!

АССОЛОМАЛЕЙКУМ жерг. өсүмдүктүн аты /кичинекей,ичке,уч жалбырак ала турган өсүмдүк.бүгүн үзсө эртеси эле кайра чыгып калат,ону агыш көк,отоо чөп/; ассоломалейкумга ит аш кара буламык дегендей өсө берет.

АСТ жерг. түк,такыр,эч; аст дардаги жок; аст фаамдаваймын эч түшүнбөймүн.

АСТА түшт.,тянш. 1.акырын,жай; адам болуу аста-аста,акмак болуу бир паста /мак./; 2.түк,такыр,теги,теги эле; жокто жеген торкону токто унутпа,ачта жеген торкону аста унутпа /мак./.

АСТААКИ жерг. акырындап,аярдап,жайлап; астааки дуваллан түшөт.

АСТАГАНДАЙ: жотосунун жоондугу чийдей,чуркаганы жеведей, ак-карасы астагандай,байкаганы балээдей нск. таб. сагызган.

АСТАЙ тоң абдан,өтө; бизднн сөздү астай кунт койуп укту.

АСТАЙДИЛ ичк.,түшт. чын көңүл менен,чын мээр менен /берилип иштөө,кылуу,алкоо ж.б./; астайдил туруп иштесин /сал. таж. астойдил/.

АСТАЛА-өзг. жайлап акырындоо; асталап барып токтоду.

АСТАН I түшт. 1.босого,босого алк; астан өйдө дувалдарга килем илинген; 2.ирөөгө,ирөөгө жак; астанга отуруп алыпсын.

АСТАН II батк. акырын,жай; эшикти астан жап,отур,гөп ур.

АСТАНА лейл.,жкол.,батк.,тал.,өзг. к. 1.астан; шалчаны жайа салды эле астанага жете түштү; 2.эшик терезенини кашеги; эшиктин астанасига сөйкөнбө; 3.өзг. ирөөгө; астанага турвай төрго өтпейсүнбү!

АСТАНДА-батк. акырында,жайла; пейиз астандап калды.

АСТАР түшт. ичилик; палтонун астары жетпей калды /таж.,оотар/; ички астар тал. чапандын ичилиги; конч астар батк. кончтун ичилиги.

АСТАРЛА-түшт. ичтө /кийимге ич салуу/; төшөктү астарлап кой,пакат эстен чыкпасын.

АСТАРЛУУ түшт. ичтүү кийим; астарлуу чапан экен,мени йам кий деп жүрөсүн.

АСТАРЛЫК түшт. ичилик үчүн жумшала турган материал; магазинден астарлык алдым,өзүнө йам айттым го.

АСТЕ түшт. к. аста; көз кыйыгын асте таштады.

АСТЕЙДИЛ түшт. к. астайдил; астейдил сүйүп калган окшойт.

АСТЫ түшт. түбү,теги; асылсам да асты колум жетпеди.

АСТЫР зам. асты;"жалгыз үйдүн аты эрмек,каагы менен башы эрмек" /мак./ астырынды кара; астыр жак асты жак;

астир жаңы жип деве,балага йам,кызга йам үстү-башы болот.

АСТЫРКАН тал. тамекинин бир сорту /бул тамеки көк түстө болот,жалбырагинин өзөгү жоон келет.тизгенде отол өзөкчеден ийне өткөрүлүп тизмектелет/;"жаз кийгенин киш кийип,жарты кайдан байсын" дегендей астыркандан башканы тартпайсыңбы?

АСИ пам. ыйык персона жашылып айтып алгандык; сен бирөөгө күнөкөр аси болдуң беде?

АСИПАЙ нск.к. асмай; гөмпир,келе асипайыңды,бир тартайын.

АСИРАТ өзг. кашырга жетүү,умут актоо,керекке жароо; шул жетим сага асиратат.

АСИЙ сүд. мал майынын бир топ күн сизгирилбай туруп,чыбырчыктап эрип калыш; койдун куйругу асий болуп калыптыр.

АСИЯ нск.,чүй насия,кариз; кээси асийа сатат,кээси ак сатат.

АСЫК чүй,тянш.,тал.,жкол. азык; күүрмач буудай асык болот экен.

АСЫЛ I түшт. түшүм; эгиндин асылы көп болду.

АСЫЛ II: бир асыл кочк. комуз күүсүнүн бир түрү /бул күүнү Калык Акиев черткен деп эсептешет/; бир асыл деген күүнү укканмын;

АСЫЛАТ,ХАСЫЛАТ батк. 1.башкарманын орунбасары; асылат бөгөндө күндө районго каттап жүрдүм; 2.участок башчысы; ар учаскөдө бирден асылат болот.

АСЫЛАТТЫК батк. башкарманын орунбасарлыгы; үч жыл асылаттык кылдым.

АСЫЛБАШ чүй илгерки солто уруусунун бир бөлүгү; асылбаш, шалтаны ким билбейт.

АСЫЛДЫЙ чүй асыл,кымбат; асылдый атам этту деп артыңдан балдар күйүнгөн.

АСЫЙ жерг. сырдык сөз /каргап урушканда айтылат/; эй асыйбалам,кыганың шуву? /кудай урган,жерге кирген деген мааниге жакын/.

АСЫЛА-чүй азына;"итке нават таштасаң таттуулугун биле алвайт,жаманга жардам кылсаң жакшылыгын биле алвайт" деп эле асынат /мак./.

АСЫР I тал.,чүй азыр; асыр,шашпа,"чегирткенин алын көр да, канын сор" деген сөз бар эмеспи.

АСЫР II түшт. "шамдан" мурун окулуучу намаз; асыр менен шам окуйт.

АСЫРАН тал. 1.асыранды; 2.адамдын аты;"айтка барсаң ачка бар,тойго барсаң тойуп бар" деген,сен асыран белең?

АСЫРТАН тал.,чүй азыртан; "тартып өптүн--жел өптүн,сурап ичтиң--суу ичтиң",асыртан мыкты бол.

АТ I-жерг.,пам.,батк. ээ,ен; чечек атты--гүл чыкты; өсүмдүк атты--өсүмдүк чыкты; тамыр атат--тамыр байлайт,тамыр чачат; тамыр атат,жерди бузат; көз ат-өзг. көз сал; көчкө көз атып турдук; таш ат--таш ыргыт; көгүчкөнгө таш атып калдык; атыр ур-түшт. таш менен ыргыта уруу; атып кетип өлүү нск.,өск. сокур ичеги болуп өлүү;атып качмай лейл. качма топ ойну; атып качмайга кызыгып,кеч киргенин билбепмин.

АТ II түшт. 1.айгыр; 2.түнд. бычылган гана ат /дүкөлүктөрдө

"акта ат" деп аталат/; 3.нок. эркектикке жарабай калган адам; 4.чүкө ойнунда кезек алуу үчүн калчоого чыгарылган сака,же чүкө; ат калчап ойногула; ат калчоо түнд. чүкө ойнунун алдында саканы калчоо фазасы; ат калча,ат калчасаң бат калча; ат кантар жерг. чикит ойнунда балаонун бийик көкөлөтүп чабуу фазасы;"буйруваган ашка тиш тийбейт" /мак./ дейт,ат кантарда кантээр экенсиң; ат кармар жерг. жуучуга келгендердин атын же көлөчтөрүн киз тараптагы жеңелер катып коюп,акча алгандан кийин кайра кайтарып берүү жөрөлгөсү;"бир бөдөнүн гөшүгө кирк найман кол жуюптур" /мак./ дейт,ат кармады мол бере беде; ат келет чүй кил кыяктын күүсү;"казга тенелип каргынын чаты айрылыптыр" /мак./ дейт,ат келетти чалып көрсүн; ат кетти чүй кил кыяк күүсүнүн аты; "ууруну үйгө киргизбе,көчүгүн жерге тийгизбе" деген /мак./,ага ат кеттини үйрөтпөй эле кой; ат чуватуу чүй кил кыяктын күүсү; өзүмсүнгөн катындын тулчулук берсин жазасын,менменсинген катындын бешик берсин сазасын" деген,ат чуватууну тартып көрсүн; ат оолатуу жкол. киз-күйөөгө нике кийилгандан кийин үч күн бою үйдө катуу жөрөлгөсү; үч күнү киз атасынкында ат оолатуу болгон;ат өтпөс,ат суратар жерг. жоктун ырымы көп,таалайы жоктун тавышмагы көп" дейт,ат өтпөсту билип ал; ат салва,атаңа ат салва ичк. атаңа катуу айтпа,одоно сүйлөбө; онову атасына ат салып сүйлөдү; ат түзөтүү пам. ат таптоодо моюн терден кийин башталуучу фаза /ат сууткудан кирк-элүү күн өткөндөн кийин эки ай бою ат дайыма жилүү жабылып,күнүнө беш

-алты пияла жем,беде,жонгучка,гаджмуч өндүү шүрөлүү чөп берилип багылат.Ат бир орундан көп жылдырылбайт,көп мүчүлбөй откозуу,сугаруу,тароо дайыма бир мезгилде жүргүзүлөт.Атка чаң жуктүзүлбайт/; ат чап-пам. ордо ойнунда сака калчоо; дагы ат чабат,анан ойун башталат; ат чаптын жерг.,отн. жаңы келин айылга жакындап келгенде анын атын жеңелердин бирөө коштоп күйөөнүкүнө чейин чаап келип,кабар айтып,аттан түшпөй туруп,кандайдыр бир сый алуу жөрөлгөсү;"өпкө катыктыгынан каалгийт" /мак./дейт, ат чаптынн жаритпады; атка минерлей күчү бар сүл. алдуу, бирок жалкоо; ак ат батк. кызыл ат /түндүк говорлордо жылкынын өңү ак болсо "кызыл",иттин өңү ак болсо "күү, кува" деп айтылат/; ак ат минип,шише арак ичип акмак болду; атты койуп төөдү мин-батк. шашка ойнунда аттын ордуна төөнү жүр деген маанидеги сөз; аңжим ат ал. зэр токум менен ат,зэр токумдуу ат; аңжим ат минбей жайдак кел; жайдак ат пам. чакмак таш ойнунда таштарды өйдө ыргытып колдун арты менен тосуп,анан кайра ичине кайрып алуу фазасы; жигач ат жерг.,отм. табит;

күйругу жок,жалы жок,

жигач атка минизет; кайырма ат пам. бурак ат; кайырма ат кайда экен?; калмак ат батк. оор жүк ташый турган буту-колу жоон ат; калмак ат,кулун,гунан дейвиз; кэрик ат ичк. майрик,тайтак буттуу ат; бизде бир кэрик ат бар эле; өткүл ат жерг. чалпоо ат; өткүл аттын эгерине көрпө /к./ току; сэмэн ат лейл. сар тору ат; сэмэн атты кантарып кой;чанар ат өзг. чабышка ту-

түүчү күлүк ат; чабар аттар жийилат; ат багар ош атчы; ат багар жолугуп калып сүйлөштүк; ат абайы өзг. аттын башына тагылуучу кооз жасалга; биздин боз кунанга ат абайы тартуу кылган; ат абзел жкод. ат жабдык /ат абзелге: ноктo,жүген,кумуш жүген,ерме жүген,кайыш жүген, беш ерүм жүген,жети ерүм жүген,тогуз ерүм жүген,сайма тердик,кайыш тердик;кийиз тердик,өмөлдүрүк,өзөр токум, куш баш өзөр,орус өзөр,талас өзөр,каптама өзөр,көрпөчө,тогo, басмайыл,быштан,үзөңгү,канжыга,жааз,ичмек,калпоочү,кулакчын,үртүк,дикек,коңгуроо,кумуш камчы,ерме камчы кирет/; ат абзелин камда,"сырын билбес байталдын сырт жагына жолово" деген сөздү унутпа; ат айдакчы цам. тойдо ат чабышка кошулган аттарды айдоочу киши;"тагдыры жок мелмелге таарынган менен бепайда,буйругу жок мелмелге мунайган менен бепайда" деген, ат айдакчы боло кой; ат айран цам. кымыз; ат айранын,кой гошу—амалы жоктун оокаты; ат айыл зам. к. артайыл; ат айылын берк бекен,жигит?; ат алышмай өзг. ордо ойнунда сакоо калчоо; ат алышмай таштосдо,акыркысын баштоодо; ат байгелүү болсун! цок. карта ойнунда утушту каалоого карата айтылган тилек сөз /кээде "үүлүнөр утсун!" деп да айтылат/; тору кашка ат,кокуй түнд. илгери кедейдин жалгыз аты өлүп калып,кээ калгандыгын баяндаган кияк күү; тору кашка ат,кокуй дегенди чертти угуп эле отурдум; ат боройун сылыр цок. жер койбой кидыр,ачтарып-тецтер; ат борсйун сидырып жаны тынбаптыр; ат жал,ат жалы жерг. 1.ат жабуунун моюнга келе турган кооз бөлүгү; ат жалын ондоп "ат алсаң—мінип ал,айал алсаң—сүйүп ал,энесини көрүп төрүгө өт" деген мәтәл айтты; 2.цам. чиркиттин баласын соолдун баш жак учуна туурасынан коюп бир аз серпе берип чабуу фасон; ат жалыны шундай чапты ки,зумулдап учуп кетти;

АТ Ш: аты каман сүз. терг. чийкан,сыздоок; аты жаман кетпей койду.

АТ ТЕСКЕРИ түнд. тергегенде айтыла турган сөз; ай түгөнгүр,жанагы ат тескери ким эле?

АТА,АТАНЫ I түнд. чочуганда айтылуучу сырдык сөз; ата,кантесин,көзүнө эчтеке илинбейби?! атаны,кокуй,сексен сом арман күүнүн бир түрү; кедей байга сексен сом таап бере албай койүп,атаны кокуй сексен сом деген куу чыгарган экен; ата фам жерг. сырдык сөз /урушуп жемелегенде "наадан,унутчаак" деген мааниге жакын айтылат/; ата фам экенсиң,чайдын тамасын текпейсүнбү?

АТА II: атаңдын башы болгур! жерг. атаңдын башы,жерге кир; айлансын ата баласы алб.айланайын; ата бизери ичк.,түшт. атасынан тануу,атадан чыгып кетүү; ата бизери бетинди карабайынын; ата-бува өзг. 1.ата-баба; 2.урук,тукум,уруу; ээ,тай,биздин ата-бубаңыз—бостон; ата куват баткч. атаке; ата куват,кайда барасың?; кәттә ата түшт. чоц ата; ата кыл батк. ээлик кылуу; куда мәснетти ата кылса кантесин?;

АТА III жкод. 1.топонимикалык жана этнонимдик аттарда учуроочу сөз; баш тилесең—Бава-Атага бар,мал тилесең—Пача-Атага бар,тозсоң—Тоотy-Атага бар /мак./; беш ата цам. уруунун аты; тору айгыр,чила,колчок,беш ата,баштык,чөм,

кызыл айак кыпчакка кирет; 2.пир; дыйкан ата чок. баба дыйкан; курсагын тойгуза албаган дыйкан ата; карасан ата түшт. эчкинин пири /түндүктө чычан ата/; кыпчык ата сүз. миф. кыргоолдун пири; кыргоолдун атасы—кыпчык ата; шывыр ата жкол. чычан ата; эчкинин шывыр ата дейт.

АТААКЫ чүй самсаалак нерсе; атааки тон кийген адам.

АТАВАЙ тянш. атаке; атавай,өмүр бойу жанында жүрөйүн.

АТАГА лейл. илгерки уруунун аты; ат чабышта байгени атагалар алышты.

АТАКАН түшт. атаке; мен балача ачууланба,атакан.

АТАЙ I жерг. атаке; атайым түйүп калбасын.

АТАЙ II пам.,терг. үзүк; атай алтын,тотой жетим /таб. үзүк жана түндүк болсо/.

АТАКЕ: атаке татыбас атб. 1.жашык эттүү малдын жанынан оолуп келе жаткан учуру; 2.тоң жетер-жетпексен,болор-болмоксон,анча канагаттандырбаган; атаке татыбас бирдеме берди го.

АТАКЕВАЙ чок. атаке; атакевай,эмне десеңиз,ошону кылайын.

АТАКЕЙ кашк. 1.абаке; алтындан кымбак калаба кыйды бекен, атакей?;2.тат.акетай; атакей,бул эмнеси?

АТАКЕНАЙ чок. и. атакевай; атакенай—атакенай деп эле отурат.

АТАКЕЧ чүй сырдык сөз /тан калуу сезимин түшүндүрөт/; атакеч эй,мурун да ушундай болот экен ээ!

АТАКТАЛ-жерг. атан; атакталып кетти,кечиндеси мейманга келсең,айтып берем.

АТАКУЛ зам. уруунун,топтун аты; атакул тоолу дос төөл,сакалы жок боз төөл.

АТАЛА I чок. бозо сүзгөндө колдонулуучу жыгач /Алай тарапта "аталгы" деп аталат/;"жакшы бала тил алчаак,жаман бала уйалчаак /мак./,атала менен бир салчы.

АТАЛА II пам.,жерг.,түшт. арпа,буудай,жүгөрүнүн талкаланган коңураак кылып,ачытылбай гана муздатылып ичилүүчү тамак; кел-келине келгенде,келинден мурун кыз туугат,алына келгенде аталага тиш сынат /мак./;2.батк.,өзг. ундан жасалган суюк жарма; ат оңойу—атала,ит оңойу—пайтама /мак./; 3.буламык,ботко; 4.жерг, чикит ойнунда жеңилген баланы мээрете үчүн чикиттин баласын бир гана чаап учуруу фазасы; "курутту көргөндө күн келдеген суй агат" /мак./,аталада зыңылдайсың; ачык атала чок. максым,ачкыл; ачык атала бербесең болбойт; курут атала куруттан өзүн жасаган атала; гүрүч атала туз салбай жалац күрүчтү гана суюга суюк кылып бышырган тамак /муну исикчан соорулуу адамга беришет/; оруму нык экен,гүрүч атала берип туруң; док атала жерг. 1."докту" кайнатып, умач же ун кошуп бышырган тамак; док аталаны муздатып кой; 2.каймагы алынган айрандын сывгу кошулган атала; бир жеңкеп унду док аталага септи; жарма атала жерг., өзг. куурулган буудайды сокуга жанчып,катыктап жасаган тамак /кээде ал "нык" деп аталат/; жарма атала пышып жатат; жуган атала батк. майы аз кара бороң жасалган атала; майы аз болсо,жуган атала дейбиз; жүгөрү атала түшт. жүгөрүнүн тартылган данынан жасалган тамак; жүгөрү атала ак көвүктөйт; жылма атала жерг. ундан жасалган

атала бар эде; суйук атала суйук кылып жасалган атала; суйук атала ичип чыктым; сүмөнөк атала түктөлгөн буудайдан жасалган ботко; талкан атала тегирменге тартылган күгөрү талкандын аталасы; талкан атала чөп чапканда ичилет; тарык атала акталган таруудан чала жанчып жасалган атала; тарык атала ичиштүү болот; умач атала унду нымдап,тоголоктоп бышырып,катыктап жасаган атала /бул көбүнчө орозо маалында көп жасалган/; умач аталанн көп жасайт; атала ваш түшт.,пам. I.казанга тыйын таштап,аны тиштеп чыгуу ойну /бул ойн революциядан мурда колдонулуп келген.Сегиз,он-он эки карыш чоң казанга төрт эли бекоо суу куюп кочтилган,ага ун чалынган,анан насивай кошулганда,түбүнө тыйын таштанган.Атала ашка чыккан киши жыланачтанып,башын сууга салып,тиши менен тыйынды тиштеген.Тиштеп чыкса,дилде,казан,соорун алат.Ойн маскарапоздук менен өткөрүлүп,бир топ же уруу экинчи бир топту,же уруунун шылтыноо үчүн жүргүзүлүп келгең. Азыр бул ойн ойнолбойт/; Энин,күрөш,атала ваш,төн чечмей болгон; 2.батк.,өтм. акылы аз,чалагайым; о аталаваш, нени билет эде.

АТАЛГА жерг. эрдин коңулун,кепичтин оогун чаба турган аспап; аталган кайда,ону мага берин?; 2.тянш. аталги; бозо сүзөлү,аталгани алып кел.

АТАЛГЫ түшт. I.керкинин бир түрү; 2.иск.,тянш. к. ати; "айылды алалык бузат,арапы каралык бузат" дейт,аталгынды берип турчу.

АТАЛЫК лейл. I.адамга акыл берип,акыл кошкон адам; аталыгы

атала; гүрүч атала,кылма атала,умач атала болот; загыра атала өзг. күгөрүдөн жасалган атала тамак; загыра атала,док атала дейбиз; зиркөй атала майга унду кууруп жасалган атала; онун ичи оңуруган эде,зиркөй атала кылдым; кечө атала жерг. кант кошулуп таттуу кылып жасалган атала; кой,козу,токту,кечө атала деп жазындырдым; кесме атала жерг. суу кесме /буга док катыктап,ооткчан адамга берет/; кесме атала кылып ичтим; киндик атала жерг. киндик кескен айлды меймандап тамак берүү жөрөлгөсү; киндик аталасын берипгир; кош атала кош чыгар мезгилде мал сойп,же жөн эле тамак жасап,бир канча кишилерди чакырып, аларга берип,жер айдатуу,күл же топурак чачтыруу жөрөлгөсү; токту кочкор сойуп кош атала өткөргөн; кечө атала жерг.к. сүмөлөк; кечө аталаны нөврузда нөват кылып ичишет; кумрума атала жерг. унду казанга кызытып,анан суу куюп бышырган атала; шишектин майына кумрума атала кыл; кумурма атала жерг. куурма чай; кумурма атала,тарыг атала,май атала болот; курут атала батк. курут эзилген атала; курутту эзип атала куйса,курут атала дейт; кыйма атала майда тууралган эт аралаштырып жасалган тамак; кусактын гөшүдөн кыйма атала жаса; май атала I.куурма чай; койдун майына битке май кошуп май атала кылдым /сууктап кеткенде май атала берилет/; 2.батк. жалпы эле майлуу жасалган атала тамак; май аталага майлы көп кошот; мөкө атала түшт. мекенин даанынан тартып жасалган жарма; ичериме бергени--мөкө атала; сапырма атала батк. унду куурбай жасалган атала /сал.жылма атала/; сапырма

өлүп калган; 2.насаат сөз; сен аталыкты жакшы эле уктун го; 3.тар. кокон хандыгынын мезгилинде хандын кеңешчи си; онову көрүнгөн илгерки кокондук аталык--айлы экен.

АТАМЫ баткк. салаган кетейин,айланайын,кагылайын деген мааниде колдонулуучу сырдык сөз /бул сөз Баткендин Бөжөй участкасында Самаркандек айлы тараптагы "сарымсак" тобунда активдүү колдонулуп келген/; атамы,адам кулагынан, айван туйагынан аксайт" дегенди /мак./ билип жүр.

АТАН чүй кыраан,алгыр бүркүт,куш; алар атанын гана издешет.

АТАНА ккол. уруунун аты; атанага барсаң "айылга айтса аттат, короого айтса кошот" деген мәтал айтат.

АТАҢ I жерг. чийненин бир бөлүгүнүн аты; атаңды берип "сан арги булут кызарса Самарканды жок алгандай,кечки булут кызарса келининн үйүл түшкөндай" /мак./ деди.

АТАҢ II: атаң дебе сөз. аттиң дебе; "жаан эл болвойт,желка аш болвойт" /мак./,оноп атаң дебе.

АТАН БАШ тон атаңдын башы /сырдык сөз/; атаң баш деп чочуп кетти.

АТАҢ КӨНӨЧАЙ тон атаң көнөчайын; бо атаң көнөчай,азыркы балдар--текенин өтү.

АТАРАП ккол.,зам. ар тарап,айлана тегерек; атараптагы мекө оролуп бүткөн.

АТАРГАВАР жерг.к. атахавар; атаргавар,чикилик,чар терек, жүгүзмай,замга жат ойундарын билем.

АТАХАВАР оюндун аты /эркек балдар чогулуп алып,айлана сызып,анын дал ортосуна бареанун такыясын коюп,эсини кайтартып,анан баары тең сызыкты тегерене чуркашып,"атаа... хавар" деп кыйкырышып,такыяны сызыктан чыгара тебүүгө аракет кылышат.Такыянын ээси тептирбөөгө аракет кылышат. Такыяны тебээрде "шаш эле шаш" деп бири-бирин шаштырып, аны сызыктан чыгара тебишсе,ээси кармагича тебе беришет.Ээси кармаганда дароо "тифой шакарек" деп,башка биреөдөн мурун такыясын коет. Эгер беркилер мурун айтса жана чаптырбаса мурунку бала кайра такыясын коет/;

АТАШ сүз. I.кесип; аташ менен отту ичкертевиз; 2.жерг. от, чок /сал.так. оташ "от,калын,чок"/; аташты кармап "кампир менен чал жатат,кейиш менен таң атат;жигит менен кыз жатат,жиргал менен таң атат" деген мәтал айтты; 3.тез,бачым,чапчак; тонун келини аташ экен,тез кыймылдайт.

АТАШКЕРЕК өзг.,лейл. к. аташкүрөк; аташкерек менен отту өндөдү.

АТАШКҮРӨК өзг.к. аташкүрөк; аташкерек менен ичкерт.

АТАШКӨСӨ тал.к. аташкүрөк;/Чүй,Иссык-Көлдө "от кычкач", Кыпчакей деп аталат/;"аталашым аттан түш,энелешим эгерге мин" /мак./дегендей аташкөсөмүн көрсөтөт.

АТАШКҮРӨК өзг.,тал. от кычкачтын бир түрү /муну менен чок кармалат.Ал эми кычкач түштүк райондордо башкача формада болуп,устачылыкта--отко кумуш кармоо үчүн колдонулат.Аташкүрөктүн ар кыл түрлөрү болот да,ал үйдө от кагууда пайдаланылат/; отту аташкүрөк менен ары-бери кайды /сал.тах. оташтүрөк/.

АТАШКЕР пим.,өзг. от кычкач;"алымуш да талымыш,өпкөсүн сууга малымыш" болот /мак./ аташкерди тап.

АТЕ кочк. сырдык сөз; ате,уул болбосоң көйө кал.

АТЕЙ I тал. атайы; мен сага атей келсем,сен кайда баратырың?

АТЕЙ II тунд. сырдык сөз; атей,кызык адам экен!

АТЕЙИ тал. к. атей; тамга атейи көйүлгөн шапы ле.

АТЕК жкод. чочуганда айтыла турган сырдык сөз; атек,ал эмне кылып жүрөт?

АТЕШКҮРӨК тал.к. аташкүрөк; атешкүрөктү козгоп "өгүз өлду, орток айрылды" деген макалды айтып,ойго кетти.

АТИВЕС баток. эшик салынганда анын туура же туура эмес көлгөндүгүн билүү үчүн колдонулуучу аспап; ативести козгово "түн бала турнага жем" /мак./ дептир.

АТИНИ: атини-патини лейл. балдардын тым-тыро ойну;"дувана таарынса курҗунга зийан" /мак./ атини-патини ойноп бер.

АТБАШЫ: атбашы ботом тунд. чочуп кеткенде айтыла турган сырдык сөз; атбашы ботом,ошо дардайган эмеки кантип алдасын.

АТГУЛ жерг. сийлик; жакты пштесең атгул аласың.

АТКАКТА-өзг. чоң-чоң кере арыштап,жүгүргөн сымал болуп басуу; аткактап салган бойдон жүрүп кеттик.

АТКАРЧЫЛА-тунд. чүкө ойнун аты конгон адамдын башташ;"айда айыл,жылда коңшуболбоо" /мак./,аткарчыла.

АТКЕЗ нок. контрабанда /бул мааниде көбүнчө көл башында, өзгөчө 1910-1920-жылдар ортосунда көл тараптан апийим жийнап,Китай тарапка алып барып,мата ж.б. буюмдарга өткөрүп пайда табышкан адамдардын кесибине карата колдонулган/

АТКЕЗЧИ нок. илгери апийим менен жаңыруун соода кылган адам; чек ара бузган аткезчилер да болгон.

АТКЕЗЧИЛИК нок. аткез ишин кесип кылуучулук; аткезчилик кылып чек ара бузууга тийүү салынган.

АТКЕЧ өзг. ат менен жүк ташыган,же бирөөнү бир жакка жеткирген адам; аткеч башта бирөөнү жеткирген экен.

АТКӨЛ нок. минген ат жүк-мүгү менен; аткөл аман-эсен келдиңби? /көбүнчө алыстан келген адамга учурашканда айтылат; сал.тув. аат хөл "ат.жүк"/.

АТКУУ,АТКУУР тянш.,нок. эт оодарып эт чыгаргыч буюм /кыска эмчектүү темир буюм,сабы бар,башы жайпак/;"орозодо кечкен эрмек" дептир,аткуур менен оодарып тур.

АТЮ I тунд. куш,бүркүттү аңга салар алдында анын ичин тазалоо үчүн жемсөөсүнө туздуу суу куюучу жыгач түтүк же жорунун жилиги;"жарым күндүктүн көнүлү кош" /мак./ болбой атю менен тазала.

АТЮ II тянш.,тушт. к. ати;"бегиме тийди,мен билдим" /мак./ атюңды ал,кете бер.

АТЮЙ чүй I.көкүрөк-башын ачып далдаюу; аткыйган катындар отурушат; 2.олурай; эки жагын аткыйып-аткыйып тиктеп көйөт.

АТЮЛАН жкод. өтө ыкты аткыч; Алайдан келген алты каз, аткылан мерген ата албайт.

АТЮЛЫК I жерг. милтыктын огу тие тургандай аралык жер; аткылыктай жерден барып ата албай калыптыр.

АТЮЛЫК II нок. атуучулук; андай чоң немени аткылык кылбасын.

АТКЫРМАЙ сатк. чакмак таш ойнунда улам ойде иргитилип тосулуп алына турган таш; "бодоно бечел, киргоол чечен" /мак./, аткырмайын тоо.

АТКЫЧЫЛ сатк. аткычыл; адис болгон аткычыл мерген.

АТМАЙ: атмай-хемей жерг. чука ойнунун бир туру; "ойундун азы жакты, ойноорго дагы жакшы" дептир, атмай-хемейди токтотолу.

АТМАЛИН суз.к. ат ыагы шаптоолу.

АТПАЙ түнд. жалпы, бүт; атпай журтун дан кылган.

АТПУРУШ жкол. ат алып сатар кызыл кулак; "актын иши айланбайт, айланса да байланбайт" /мак./ деген, ол атпуруш онолбойт.

АТРАП озг. туш тарап, айлана; атрабы жык толгон эл.

АТТА I сатк. кап /сырдык сөз/; атта, кечигип калганымды көрчү!

АТТА II: атта-бутта, ала бээни жытта цам. чикит ойнунда оюнду бузуп жаңылыруу үчүн айтыла турган сөз; "оңкого ок тийбейт, ок тийсе да оң тийбейт" /мак./ атта-бутта, ала бээни жытта.

АТТАКАНА чүй ат такалоочу устакана; "тоотпогон токмок башына да тийет" /мак./ дейт, аттаканага киргизе кой.

АТТАН: аттан айгыр цам. айгыр /айгыр деген сөз Памирде айгыр жана ат деген эки мааниде колдонулат да, кепчулук жерде айтылган ат деген сөз учурабайт/; аттан айгыр минбей кел, досум.

АТТАНГО жерг. ата ий /сырдык сөз/; аттанго тәртип деп жүрүп өлүп кетсем не болот?

АТТАНГАНАТ суд., сатк. атаганат; аттанганат деп энди айтат.

АТТОПОЗ цок., жарг. коньяк; аттопозду билбейсиңби, ал коньяк.

АТТЕН: аттен чиркин түнд. оор улутунуп өкүнгөндө айтылуучу сырдык сөз; аттен чиркин, мурун болбочу! /ушул эле мааниде "аттигинай, аттигинин дөөсү" деген сөздөр да колдонулат/.

АТТИШ түнд. 1. мык суура турган аспаптын аты; 2. озг. от көбөөч; аттиш жасаганды билчү эле.

АТТОМ цам. аттоо; бир аттом мөөрөй ойнунда каракчыны гиңга койгон адам алга карай бир кадам жылуу фазасы; бир иргип, бир аттом ошол эле оюнда кызалакты жыга койгон адам бир көрө секирип, бир аттоо фазасы.

АТТООЧ сатк. аттамак; аттоочтон секирип өтөт /түшүк говордордо "аттамак" деп аталат/.

АТТУУ жерг. аттуу; бөш аттуу, бөшөн тең кашка аттуу /таб. бөш салаа жана: анын тырмактары/; атуу-жүйөө өтө. эгиндин бирин-серин баш алышы; бундай аттуу-жүйөө баш алыптыр.

АТТУУЧАН жерг. атчан; бир аттуучан киши келет.

АТЧЫ катк. 1. ат менен жүк ташыган адам; 2. цок. жумушчу аттарды кайтарган адам; мен да атчы болуп жүрдүм.

АТЫ I чүй, суз., жкол. бозо сүзүүдө колдонула турган жыгач /баштыктагы бозону аралаштыруу үчүн учуна кайчы түрдө кадалган жыгаччаң бар таяк/; бозо сүзөйүн деп атыны таппай койдум /түштүк говордордо "атыч". Тянь-Шань жакта "аталга", Нооп-Келде "аталгы" деп аталат/.

АТЫ II жкол. моюу; аты жөөк, мойнуна, мөшкөл, жаваң деген.

АТМЖОК жерг. чикит ойнунда баласын оң колдун атмжогу жана бармагынын учу менен кармап,бармактын салаасындагы энеси менен чабуу фазасы; атмжокту баштап бутур,онон дубал урганга баравна.

АТЫК батк. кесме; атык,гул,чарчы,телпек,оромол.

АТЫЛА-суз. аталга менен бозо сузуу; ати менен атылап жювер.

АТЫМАЙ жерг. чуке менен чукону атып ойноо ойну; атымай деген ойун бар,экэ,сиз ойнойсузбу?

АТЫМЧЫЛ батк. аткычыл; ашык атымчыл бала менен ойносоң,алдырып койосуң.

АТЫНБУ,АТЫНЧА тушт. тушкун райондордун кээ бир жерлеринде илгери тараган диний уюм /бул уюмду аялдар башкарган да, көбүнчө аялдар арасында диний үгүттөрдү жүргүзүп келишкен.Алар "чачтуу эшендер" сектасындагы Ясевинин окуусун үгүттөгөн диничил уюм болгон/.

АТЫРАКЕЙ атб. адиракай.

АТЫШ жкод. кан таламай аттуу чуке ойнунда "ок" менен атила турган чуке; ар бир чукону атыш деп эсептейт.

АУВЕТ батк. к. ават П; аувет ичке жол.

АУЗ эзг. к. авиз; ауз канал эзг. суу сактаган көлмө сыяктуу канал; о,талаала ауз канал бар.

АФГАНИ жерг. I.Афганстанга,афган элине таандык көрүнүш; 2.афган тили; 3.афганча; афгани гап урат,керсе биттэ тоок бир күнде биттэ тукум тунат деген гап экен.

АФЛАТУН эзг. байыркы /сал. Платон/; Искендер Зулкарнайын афлатун элимине таанып болгон.

АҢСУС жерг. кап /сырдык сөз/; аҢсус,мен сени көрө алвай калдым.

АҢГ жерг. бети-бат,түр-түс,өң; онун аҢги бузук экен,ону менен журбө.

АҢТА жерг.к. апта; эки жоктун эртеси түгөнбөйт,акмактын аҢтасы түгөнбөйт /мак./.

АҢТАПА жерг.к. аптама; лай аҢтапа көп түшөйт.

АҢТАҢААМ жерг. эзэни жок адам; ого айткан менен оңузун оңдуйт халаз; ол бир аҢтаҢаам.

АХ жерг. ооп ий /сырдык сөз/; шунчэйи саснйт ки,ах,бедава; ах бир болбогур; жерг. шынчэйи күлүппүз ки,ах бир болбогур ой ушмуштай бир күлүппүз; ах,сени не десе жерг. ай ушул сени эмне десе.

АХААРАТ тушт. зордук,кыйноо; бирөөгө ахаарат кылба,балам.

АХААРАТТА-зам..тушт. зордукта; ахаараттап иштетпе,кандектин лайы өзү йэм бүттү.

АХАЛ зам. күч; комузлай ахан чалдырды.

АХВАЛ тушт. I.ал-абал; кандай ахвалын,керунбейсуң?; 2.эзг. күч-кубат; сен аны оной ойлоно,ахвалың кетеви?

АХВАТ ноок. таш боор; бирөнду сыйлаваган ахват экен.

АХИЙЛЕ пам. жактылык; ахийдени билбеген адамдан умут кылба.

АХЛАТ жерг. кор-жер чогултчу нерсе,буюм,ящик; пэприсинди ахлатка ташта.

АХЛЕТ тушт. таштанды,шыпырынды; ол тамла ахлет жатат.

АХМАК жерг. акмак; сен көп ахмак болбо.

АХТА,АКТА жерг. бычылган мал /көбүнчө жылкы/; атты ахта кылыш керек.

АХТАХАНА,АКТАКАНА жерг. аткана; ат ахтаханада байлалуу.

АХТАЧЫ,АКТАЧЫ жерг. 1.мал биттегич киши; ол адам—ахтачы; 2.илгерки кыпчак уруусуна кирүүчү топтун аты; Жерге-Талда ахтачылар көп.

АХУНДУК сан. акындык; ол менен /менден/ ахундук кылат;

АХУНЧАЛЫК лейл. акынчалык;бир ахунчалык бар экенсиң.

АХУР,АКУР аат.,сан.,ал.,жерг. акыр; чептен ахурга кевүрөөк салып кой,бийе келгичө жей берсин.

АХЫ чч. 1.акыры; ахы то ишти бажарип койвойсуңбу?; 2.тегя; аз нени,ахы,айтасиң?; 3.тегеле; ахы эртеге кевейсиңби?

АХЫРЫ батк.,лейл. тегя,түбү; ахыры бардыларды,кийкырып атам—кыйкырып атам,тегя сени кәр кылган кудай таала да...

АЧ батк. ач; ач көздүн өзү тойсо да көзү тойбойт /мак./.

АЧУУ батк. ачуу,каар; бүгүнкү ачууңду эртеңге кой /мак./.

АЧЫК батк. ачуу; шорпону ачык кылып оной,ачыкты шорпо кылып кийин /мак./.

АЧЫП-БАТКЫ. ачыл; атаңдыкы балыңрайт да салыңрайт,энеңдики ачылат да куюлат /таб. кып.кайчы/.

АЧ I түшт. толо жетилбеген дан /буудай,арпа,жоодары,сулунун даны/; жоо дарынын жаны узун-узун ач болот; ач калтпа-суң. ач калтырба; мурапа ач калтпайт,оңу же,онон темиреткүге товулгунун үшүн сүртөм,оңдо тез айыгат.

АЧ II; алдын ач пяке тойдо кыздын жеңеси пиягеге кийгиз учтап, учун түйбөй сырт кийимди сайып өткөрүп туруу керелгесу /отурган-элдер да колун ашташтырбайт,анткени кыз-жигит кошулганда алдынары байланып калат деп ойлошот/.

АЧА I түнд. 1.эки ачаланган,эки айрылган нерсе /жыгач,жол ж.б./; 2.түшт. адамдын чаты; 3.жкөл. илгери кара малтык-

ты сүйөп ата турган сошка; ачага сүйөп,өзү четелей калып от койду; 4.жкөл. алагды; эки ача болуп колум бошомбо-змео; 5.тел. уруунун аты /сал,байырку түрк эстеликтеринде "ачи,ачу,ичи",Тувача буул сөз "ата",хакасча "улуу ага", өзбекче "чоң эне",уйгурча "улуу эже" деген маанини берет/; баш ача ад.1.чоң,жайык кеткен тоо өндүр—колоту;баш ачага жете алвай калат;2.жердин аты;уч ача жкөл. согуштук курал-жабдын бир түрү;кылыч,кара малтык,найза,уч ача,малык этине кадап сайып,ок куйду.

АЧАЙ I чүй,сейр. чоң энесинин тарбиясында өскөн баланын өз энесин аташы; эмне балакет болду,ачай?

АЧАЙ II: ачайган-бучайган батк. тартайтып-туртайтып эптеп бирдеме кылып жасаган нерсе; ачайган-бучайган кеште па, ону ташта,бу жак/к/а каран.

АЧАКАЙ тел. ачакей; ачакай терек экен,атты байлап,суу бер.

АЧАКЕЙ тел. чозмо; ачакей алып бутактан-бутак шикааладык.

АЧАЛАК от I.ачакей; 2.этн. ургаачынын жыныс мүчөсү.

АЧАМАЙ батк. I.ачакей жыгач; ачамай менен жүзүм көтөрөт; 2.иоок. өзбекче чапандын эки капталынын этек жагындагы ача,тилик; ол баланын чапанындагы ачамайды каран.

АЧАМАКАЙ батк. рогатка; ачамакай,камелек деген болот.

АЧАМЕКЕЙ чүй ачакей; ачамекейи бар бекен,алманын жагын көтөрүп кой.

АЧАР түнд. начар; оо,кокуй,мунун ачар эме го.

АЧЕ тел.к. апче; аче,эмне дурулдап атыр?

АЧЕН цок. ал чен; аченде кам бар болмок эле.

АЧКАШ түнд. эки ача сөз; ачкаш айтып атам.

АЧКААР пам. кабырилган, абдан арык жан; ачкаардай атымдын артайынын капшырам.

АЧКЕЙ: ачкей-кумкей чуй к. ачакей-кумакей; ачкей-кумкей ойноо-ту.

АЧКЕРЧИЛИК зам., лейл. ачарчылык; ачкерчиликте үлкөн жеген-дер иши кеткен.

АЧКЫЛ түшт. I. кычкыл; четтеги алма ачкыл, шондон алып келин; 2. нок., атб. арпа, буудайдын талканынан ачытылып жасалган суусун тамак; ачкыл ичип ал, кардын ток болот; 3. батк. кычып кеткен айран; айран эки-үч күн турса ачкыл болот; 4. жкод. калпы эле кычкыл даамдуу өсүмдүк/кымызбык, шыкын, чүкүрү/; ачкыл жегим келет; ачыма ачкыл чүй, танш. максым; ачыма ачкыл бер деди.

АЧКЫЛЫК чүй I. бир нерсенин ача турган нерсе; алтын менен ачкылык кылат экен; 2. нок. ачуучулук; ал эшикти эми ачкылык кылбасын.

АЧКЫЧ жерг. I. кулпу; 2. түнд. кулпунун, кишенднн жана башканын ачкычы; ой, жигит, үйду ачайын ачкычты бергин.

АЧМА I пам. I. бир нерсени /кебүнчө үйдүн эшигин/ орунсуз ачып олдоксон ыш кылган адам; ачып чыксам эшикти ачма жигит деген; 2. батк. караган бактаги, куурайы жок кылынып тазаланган жер; каламанын төгөрөгүн ачма жер кылат.

АЧМА II сөз. ачкыл; ачма жуттум, энди темененн учуктай бер.

АЧЫЛЫЙ-түнд. арык, узун селдейгендик; мендей ачыйган кишини көрбөптүрбү?

АЧУУ пам., тал., чатк. ачуу; бет ачуу күйөө балаңы келип кетүү жөрөлгөсү /бул сөз ичкиликтерде кээде "ачык" деген түрдө, түндүк говорлордо "ачуу" формасында айтылат/.

АЧУУ: ачуу басар түнд. кыз-күйөө кошулганда уул тараптын адегенде кудага барып, сый-сыпат тартуу кылып, кечирим с. роо жөрөлгөсү /кээде ал "чуу басар" деп да аталат/; ачуу басарына барып келдик; ачуунду жут-суз. ачуунду бер, ачуунду кой /ыр-чыр, чатак чыгып калганда ачууланган адамдан "ачуунду бер" деп көңүл салып өтүнүү/; ачууна ай бер ◊ батк. оң колундун ачуусун сол колуң менен карма.

АЧТАМА жкод. эшиктин кашеги; ачтама, канар, аш такта, гезе деген сөз бар.

АЧЧЫК I сөз., батк., лейл. к. ачык; тузу ачык болуптур.

АЧЧЫК II батк. ачык; сыр жашырбаган аччык жигит.

АЧЫ I суз. I, саздак жерден агып чыккан кыргыл, шордуу суу; 2. жердин аты; бул жердин суусу ачы, аты да--Ачы; Ачынын айдын жеринде жердин кол менен жасагандай кооздугун сүрөттөгөн комуз күүсү; ачы кызыл пам. ач кызыл; ачы кызыл экен кайра бер.

АЧЫ II батк. ачка; ачыдан өлүп калды.

АЧЫГЫНЧА зам. чынын айтканда, ачыгын айтканда; ачыгынча айтканда, аттин ооздугун чыгарбай сугарыптыр.

АЧЫК I ичк. I. ачуу /сал, аччык II/; ачык алма экен, жебедим; 2. ачыган кийгил нерсе; ачык атала бербесең болбойт; 3. сасык; ачык ичегини жебегин; 4. шор; ачык суунду ичпегин, кесэлман болуп каласың; 5. батк. кибек куртунун пилла орор алдында кыстырып үчүн ачуу даамы бар куурай, караган тамтап коюу учуру.

АЧЫК II атб. кездеменин бир түрү; ачык кездемеден бер, акем

экевуз тоого кетебиз.

АЧЫКЕЙ нам.,чуй ачакей; ачикей,кертим,бешилик деген сөз бар.

АЧЫЛ-I нам. жылкынын жүгүргөндө,улакка түшкөндө кызышы; кечке хурун элдин атн ачилды; ачила салдыр түшт. жоргону салдыруу,жорголотуу; ачыла салдырып бараткан жорго.

АЧЫЛЫ жерг. ачуу нерсе; ачили кандай молло ака?; ачили-чүчүлү жерг. ачуу-таттуу; ачили-чүчүлү деген болот.

АЧЫЛЫШЫКЫ түш ачилыщки; эшик ачилышкирак турат.

АЧЫМА тал.,чатк.,езг.,жкол. I.ачкыл /тамактын аты/; 2.езг. шалы айдоо үчүн бир нече жума суу жайылтылып коюлган алит; 3.тал.,езг. үйдан жасалган максим; ачима бар эле, түгөнүп калыптыр.

АЧЫМАЛ чуй к. ачима; ачима; ачымал жасайсыңарби,бул жер жайында иоик экен.

АЧЫМСЫРА-ош тойбогонсу,ачойра; туз-даамына ачымсирап турам.

АЧЫТ-дейл.,көптөн жайнатуу; гыит деген нерсени ачиткан.

АЧЫТКЫ ичк. кам каймак менен "зилаллын" кошулуп ачитылган дары; ачиткыны бетке сүртөт; 2.түнд.камыртуруш /сал.көптүргүч/; 3.ачкыл ачитуу үчүн калтырылган көрөнгө; ачиткы сурап келчи,ачкыл ачитали; 4.батк.аматки; терине ачиткы жасайт /сал.түз,ачиткы,ачыды "ачиткы"/; камыр ачиткы чуй камыртуруш; 5.жерг. уютку; сүтке ачиткы куйуп айран уйутат.

АЧЫТМА жерг. I.бозо /эте сейрек жасалат/; 2.батк. ачкыл; о челектеги ачитмаы,ичсе болову?; 3.батк. сылоо; жаман атка мин камчы,жакшы атка бир камчы" /мак./ дейт.

ого ачитма салбай эле кой.

АШ I түшт. I.жалпы эле тамак /бул мааниде "аш" деген сөз түндүк говорлорло сейрек айтылат/; 2.палоо; аш этели палоо басали; 3.кесме; 4.езг. куруч ботко; 5.езг. айран катыкталган жарма; 6.батк. аматки; терини ашка салып койот; 7.түнд. өлгөн адамды эскерип,бир жылдан кийин ага арнап мал союп /кебүнче жылкы же үй/, элге тамак берүү жөрөлгөсү /өлгөндөн кийин чоң аш берүү жөрөлгөсү азыр ичкиликтерге өтө мүнөздүү эмес/; айым аш зам. камыры ичке,узун кесилип жасалган кесме; айым аш—камырдан жасалган тамак; кайган аш батк.,ар.,жерг.,жкол. I.кайган камырды кеспей эле бүтүн салып,чалгыч менен чалып,майдалап жиберип бышырган тамак; апам бизге кайган аш жасап берди; 2.езг. айран катыкталып,бир аз камыр салынган жаркел жайган ашка көртишке салып,сүйүк жасап,катык коюот; кайпак аш езг. жайылган камырды төрт бурч кылып кесип жасаган тамак; эжемдикинен жалпак аш ичтим; кооган аш сүзмайсиз,айран-сүтсүз катыкталбай жасалган тамак; тәтиң иоик дегендөн кооган аш ичип атам /кооган ашты соорулган адамдарга сүйктүк үчүн дейт/; кунган аш дейл. сүзмө катыкталбаган аш; жылаан аш батк. кучала; жылаан аш зам. эски жил менен жаңы жылдын айрылышында /жазга маал/ жасала турган тамак; кайнт аш зам. өлгөн адамга арнап аш бергенде жасалуучу тамак /көрдө ал "кайгы-зе" деп да айтылат/; нойгуттар кайнш аш,бия жайган аш дейлез; кесекен аш ичк.,тгоро.,түшт. кесме; кесекен аш ичтик /ага тамак кээ бир жерде "кесекен күйе" деп да аталат/; кайа

катык аш оң иоик жарма /сүт куюлбаган/; кара катык аш ичсек да,үйдө ичеличи; конок аш тторо. I.жүгөрүдөн жасалган жарма; 2.зам. коноктон жасалган көкө тамак; жаз алды менен конок аш жасап кирди; кемеге аш түшт. той-тамашага келгендерге тамак берүү салты /мындай салт боюнча көп кемегелер казылып,көп мал союлуп,анан жалпы элге жалпы тамак берүү болгон/; кемеге аш,андан кийин ат чабыш болгон;көкө аш,кече аш өзг. I.жалпы эле арпа,буудай,жүгөрүдөн жасалган көкө тамак; мени жакшы баксаң көкө ат берем дээр экен; 2.оң жүгөрүнүн данын сокуга жанчып,сууга сүт кошуп бышырган сушқ аш; чакырып алып кече аш берди; киргиз аш өзг. сабиз кошулбай басылган палоо;киргиз аш жасай койсо да болот; киркма аш баэк.,суз. жайылган камырды бир чекесинен узунузун жазы кылып кескен кесме тамак; киркма ашты кемө катыктап койуптур; көкө аш өзг. жүгөрүнү түктөп туруп жасаган көкө тамак; магзым аш тторо. ачкыл /кээ бир жерде "ачитқы жарма,максым жарма" деп да коошат/; нокот аш өзг. жашылча аралаштырылып жасалган буурчак сорпо; увалаган аш пам. унду майдалап куурып,сууга салып бышырып,анан айран же курут катыктаган тамак; угуз аш өзг. уюз; умач аш өзг.,батк.,арж ерг. кайнак сууга ун салынып бышырылып,анан сүт же айран катыктаган тамак; чоң чынага умач аштан куйуп келди; үзмө аш түнд. камырын ичке-ичке кесип,кол менен үзүп бышырылган кулчетай; үйрө аш чатк.,батк.,лейл.,суз.,өзг. I.кесме; 2.кесмеси коюу тамак; 3.кургатылган кесме менен жасалган тамак; үйрө ашты тайарлап кел /сал.тах. угро;езб. угра "кесме"/; сагыра аш жерг. болор-болбос,жетер-жетпес аш;

сагыра аштын ичирбе;суйук аш батк. I.суюк кесме; 2.жалпы эле суюк тамак; сен барсаң айтып жүгөр,үйгө келсин,суйук аш жасасын; таруу аш жарл.,тторо. таруу көкө,таруу жарма; түймөч аш жерг. камырын тоголок-тоголок кылып бышырган тамак; аш айран иок. акшак аралаштырылган айран; аш айран ичтинби,эми оозуңду тазалап ал; худайы ашы жерг. караш; истык аш батк. айран катыкталган күрүч же кесме тамак; аш алды пам. той учурунда уул тараптан кой союп келип,этин жашыруун түрдө үйгө алып кируу жөрөлгөсү; киз тарап билип калса,аш алдынын талашат /уул тарап билгизбей алып кирип кетсе,аларга киз тарап жыгылыштуу болуп,бир кой сорт/; аш алдыруу өзг. мейман киши "тойдум" деп палоо жебей койгондон кийин ага кимдир башка бирөө өз колу менен палоо сугунтуу жөрөлгөсү; аш алдыруу болдуму,эми эсинде болсун; аш-гөш батк. эт аралаштырылып басылган күрүч; тойдун аш-гөшүн ортого койду; атана аш бергыр-жарл. каргыш тийгир; аш дем жедиңи? батк. палоо демделдиби; аш жайгыч иоок.,ал. I.убөлүк; аш жайгыч кана? /сүл.сөз өзгөн жакта "аш тактанын баласы","нургуч,нургуч" деп да аталат/; 2.тянш.,кесме жая турган тактайча; аш илөнч болуптур-батк. суу көп кулуп томолоктогун калган палоо; ашка балаа,кечке жук ◊ батк. арам тамак,аяк бошотор; аш ичер улук батк. аяк ичер улуу; сенден мен аш ичер улукмун; аш-паш өзг. тез эле,бат эле; аш-паш дегей келип калды;

Аш II дейл.,батк. чакмак таш ойнунда эки,үч таш алганга чейин колдонула турган сөз; кайлемдеп келгенинде эки аш,үч ашты көрсөтөм; эки аш батк. чакмак таш ойнунун бир фазасы

/мында таштар эки-экиден терилип алынат/; топ таштын өзү көп; эки аш, үч аш, топ таш, айгүл, чычык... дегени болот; үч аш батк. чакмак таш ойнунун бир фазасы /мында таштар үч-үчтөн алынат, башкача айтканда, адегенде үч таш алынып, анын бирөө колго калып, экөө кайра жерге коюлуп үчтөлөт да кайра алынат/; үч аш эки аштан кийин ойнолот.

АШАЛАМА пам. кооз шуру-мончок; адисим мерген баринда ашаама менен жүрчү элем.

АШАЛ-зам. жаранын үчү агарып жарылайын деп калуусу; чийканын оюзу ашалып калыптыр.

АШАМ: ковул ашам ош кереге, уукка кооздоп түшүрүлгөн опкча.

АШАР I тлнш. куурайдын бир түрү; ашар менен жабылган үй.

АШАР II: гилем ашар түшт. килем токууда уюштурулуучу ашар /тамак жасап, килем токууну коллективдүү түрдө өткөрүү көрөлгөсү/; кийиз ашар түшт. кийиз басарда коңшу-колоңдогу аялдарды чакырып тамак берүү жана аларга кийиз жасатуу көрөлгөсү; отун ашар жкод. чогулуп отун жыйноо үчүн өткөрүлгөн ашар; отун ашар өткөрүлөт.

АШАРАТ түшт. шире; онун ашаратын көр.

АШАРЛА-түшт. ашар жасоо, ашар уюштуруу; ашарлап иштетет.

АШАРЛАШ түшт. ашарга чогуу катышкан адам; ашарлаш орокчулар.

АШАРЧЫ өзг. ашар уюштурган адам; ашарчы элди чогултуп, бүтүрөт.

АШАТАР: аш аштар батк. текче "гөң" уюштурганда экинчи кезек менен жоро уюштуруп, анн баштаган адамды сыйлоо көрөлгөсү; төкмө салган кишиге аш аштар берет.

АШАТКЫ иск., тлнш., чүй тери өңдөө үчүн колдонулуучу ачыган айран, сүт; үйдүн ичи аштыкы жыттанып кетиптир.

АШКАВАК сүл. I. кавактын ичиндеги үрөн-сүрөндөрү алынып салынып, өзүн идиш катары колдонулган көңдөй түрү; ашкавак, капарпа калдырайт; 2. түнд. кабак өсүмдүгүнүн бир түрү; ашкавак чоң экен, экини аран көтөрүп келдим; айым ашкавак жкод. батк. жылмакай, тегерек келген, даамы таттуу, түшүмдүү ашкабактын бир түрү; айым ашкавак жеп, кумардан кан; бөзөк ашкавак сүз. ашкабактын чоң баш байлай турган бир түрү; биз кечээ күнү үкам өкөвүз бөзөк ашкавакты үзүп, жыйып койдук; гөң ашкабак батк. кабыгы калың, түсү кызыл, кара түстө болуп, почогу менен сүткө же көчөгө салына турган ашкабак; гөң ашкабак тууран, көчө кыл; дәстәл ашкавак сүз. ашкавактын бир түрү /кичинекей, арте бүшүүчү ашкавак/; базарда дәстәл ашкавак көп экен, бир товун сатып алдым; кара ашкавак сүз. сыртқы кабыгы каралжын өң ала турган ашкавактын түрү; кара ашкавактан алып жөгөрдө күн нөөрлөп жаап келди; мәкә ашкавак батк. тышкы кабыгы көк сары, уругу чоң, ичи ач кызыл, кичирээк ашкавактын түрү; бир мәкә ашкавакты жарып алды; музоо баш ашкавак батк. ашкабактын бир түрү; гөң ашкавак, самса ашкавак, музоо баш ашкавак өсөт; кырма ашкавак батк. чоңдугу дарбыздай болуп, тегерек, кабыгы жумшак, сырты бозумтук, ичи сары түстө келип, көбүнчө самса жасалуучу ашкабактын түрү; самсага бештә кырма ашкавак болсо жетер; самса ашкавак сүз. ашкабак өсүмдүгүнүн самса жасай турган даамы таттуу түрү; самса ашкавактын самсасын жесең өтө тандаанасың; сары ашкавак сүз. өңү сары түс ала турган ашкавактын түрү; сары ашкавак узун келатып, бәйлөкдө калды

тайыназ,батып кетти байыназ деп койду; теветей ашкавак от тегерек,боору жик-жык келген,өңү бозгуч ашкабак;тегерек ашкавактан сатып ал.

АШКАВАЙКОР алб. ашкабакты жакшы көрүп,көп жеген адам; шо ашкавайкордон жигилдиңби?

АШКАЗАН: ашказан күйдуву? ◊ батк. суусадыңбы?

АШКАЛ жерг. үй буюмдары,үй эмеректери; үй ашкалдарын алып кел.

АШКАЛДА I ичк. чай салуучу баштык;ашкалдага чай сал.

АШКАЛДА II пам. рахмат; ашкалда айтып жийлди /кээде "күлдүго" деп да айтылат.Түндүк говорлордо болсо "күлдүк күлдүк уруу" деген сөз колдонулат/.

АШКАНА: чырмаган ашкана түнд. чыгдан жакка тартылган кооз, орто келемдеги ашкана чий.

АШКАВАР лейл. к. ашкевер.

АШКЕВЕ,АШКЕВИ чүй,өзг.,көчк. I.мажүрөө,шалкы; ушуну карматай алвайсың,ашкеве,эмнеге жарайсың?; 2.эртеэзел; казан жетип сен келдиң,кивиреген ашкеви; 3.өтм. жатып ичер,арам тамак; ах иштейт беле,ашкеве болуп жата берет; 4.жкол.өтм. курсак; ашкеви саландаган киши экен.

АШКЕВЕР лейл. I.балаон жок адам өзүнүн тирүү кезинде өзүнө арнап ат берүү көрөлгөсү /мындай көрөлгө 1917-жылдан кийин жоолду/; 2.курман айтта берилүүчү ат; 3.сырдык сөз I.нааразы болгондукту билдирип,малга карата айтылат; э, ашкевегине сойулгур!; 2.өкүнгөндүктү билдирип,"кап" деген мааниде айтылат; о,ашкевер ей,өлбөймүн деп ким ойлойт, пендекин келбейт чактисы.

АШКЕЛЕ батк. чарба; булардын ашкелеси кандай?

АШКЕП батк. соргок; шек-шек,кешкөөүм,жемге келбес ашкевим.

АШКОР сүз. к. ашкере.

АШКОРОК батк. боорток; баланын ашкорогун байлап кой,көкүрөгү булгамбайт.

АШКӨЧ жкол. аштык айдап дан баккан адам;-үркөк-үркөр топ жилдиз,үркүп кайда барасың?,-Жонжелимге барамын!,-Жонжелимде миней бар? -Живек өргөн кызым бар,аштык айдар уйлум бар!;-живекчи кызда минең бар? -живегинен аламын, жерге майы саламын!,-ашкөч үүлда минең бар? -аштык алып келемин,жер бетине эгемин /балдардын ырчнап/.

АШКӨК иск.,сүз. сүйк иснк тамакка туурала турган өсүмдүктүн ату; ашкөк алып кел,тамакка кошолу.

АШКҮРӨК лейл.,өзг. к.ашкорок; ашкүрөктү балага тагып кой.

АШЛАМПУ түп,жетг. буурчак өсүмдүктөрүнүн /көбүнчө далдунун/, крахмалынан килкилдек кылып уютуп,анан ичке-ичке кылып кесип,ачык суу кошуп жана ар кил ачуу салып жасаган тамак; Караголго бардым дегиче ашлампу жеймин дебейсинби /анн дунгандар гана жасайт/.

АШМАНКАНА иск.,катк. ашкана; ашманканага кирип кетти.

АШМАЧЫ иск. повар; бу ушулардын ашмачысы го.

АШМАЧЫЛЫК катк. повардык; ашмачылык дегенде ашмачылык.

АШМУШКЕ,АШМУШКӨ иск. 20-30 грамм өлчөмүндөгү салмак; бир ашмушке чай берди /сал.каз.эшмушке,эшмишке,эсмошке/.

АШНА жерг.I.тамыр,курбу,жолдош;э,кандай,ашна,иштер жакшыбы?; 2.өзг.конуна; биз ол экөөвүз ашнавыз /сал.тах.осно/.

АШПУЗУЛ түп,жетг. столовой; ашпузулга кирип тамак ичтим.

АШПУЗУДЧУ түп,жетг. столовойдо тамак жасаган адам;ашпузудчуларың кантет,дерденип болбойт ко.

АШЫУРТ иск.,тянш. ашшурт; бир ашпурту бир чынындай.

АШЫРУШ батк. тамак-аш саткан адам; базарда ашпуруш бар,быламылдадан гэп баштап,бирлигин айтат адамдын.

АШТА-пам.,батк. ашат; терини аштап таштады.

АШТАМАЛ лейл.,батк. килем станогунун жалпы түзүлүшү,рамасы; аштаманы алып кегиле,пендечилик курусун,билет белек дүйнөнүн жалганын.

АШТАН I пам. 1.боз үйдүн чыгдан жагы; 2.жерг. там үйдүн тамак-аш турар жери; 3.тянш. ашкана чыгдан; 4.лейл. аш такта /сал.тах. дыал, ошдон,ошгон/; 5.очоктун башы; очоктун аштанына отуруп алып калдым; аштан бышык пам. абдан ачык; бири-бирин таанывай калары аштан бышык; аштанып калыптыр-өзг. жараанын учунун агарып ириндеп калышы; аштанга өткөзүп жерг. жаңы келинди отко чакыруу жөрөлгөсү; келинди бүгүн аштанга өткөзүп киллы.

АШТАН II кашк. ашкана; аштанда казан-аяк тутасың.

АШТАН: аштан-паштан түшт. чалыр көз; аштан-паштан көзүңүз Оштон качан келдиңиз?

АШТАР лейл. жара тилгенде колдонулуучу курч,кичине бычак; ойлогун жанын аманат,тирүүнүн кылган талалат,бовосо аштар менен көрсөтөм көргулукту.

АШТАШ кочк. бирге даамдаш болуп калган адам; орус менен ашташ киши.

АШТЕК батк. өруктүн күнгө кургатылган кагы менен данеги;аштекти күнгө катырат да сатат; аштек-паштек батк. жалпы эле сөөгүнөн мацизы чыгарылып алынып,эти менен бирге кайнатылып, анан кургатылган шырне;аштек-паштекти көп камда,чагымда

бышыл кар калың болот.

АШТНЕК зам. аппозчу; ол аштнек чайдын шамасын кургатып алды.

АШТОО I өзг. үбөлүк; Чолоктун кызы аштоону алды эле.

АШТОО II өзг. жүгөндүн суулугундагы кичинекей чагарак;суулуктун аштоосу тарт эле сынып кетти.

АШТУЙАК зам. бир нерсени сегизге бөлүштүргөндүн бир үлүшүн, бөлүгүн менчик кылып алуу; болгон мулкту бөлдуруп аштуйак домлап алам дейт.

АШТЫК түшт. 1.аш жасоого керектелүүчү эт,сабиз,палоо; аштыгынды тайарла,куйрукту чызгыр,майын тондур; 2.өзг.өлгөн адамга берилүүчү жылдык аш; Ормон өкемин аштыгына бердик.

АШТЫКЧЫ түшт. эгинчи; аштыкчы балдар иштеди,олор азыр кетет.

АШТЫМКАНА суз.,кочк. 1.ашкана; аштымканага от калачы;2.чүй үй буюмдарын сактоочу атайын жай,орун; арпаны аштымканага койуптур.

АШУУ тал.,жерг.,пам. ашуу; ашуунун бийик артында бел дединби?

АШКӨРӨК жерг. илгери медреседе окуган уландардын /мисалы медресе Сегет,Сары-Талаа деген айылдарда,болжол менен 1910-1918-жылдарда болуп,анда жергиликтүү кыргыздардан мударис болуп иштегендер чыккан экен/ көзөк менен жалпы окугандарга берген тамагы; ашкөрөктөр болгон экен,олорду мен көрөдүм.

АШУЛА жерг. тажикче ыр; биттө ашула тапап койдун.

АШУЛАЧЫ жерг. 1.тажикче какты ырдаган адам; 2.ырчы; атасынмолдо,энеси-жорго,кызынашулачы,балаң-ойунчу /таб. сүй.

көпүрө,курбака,жылан/.

АШУУ: баш ашуу жүмг. 1.өтө бийик чоң ашуу; баш ашууга кеткенде өлтүрөт; 2.жердин аты; бөөрлүк ашуу пам. 3.бөрү ашып кете турган бел; 4.жердин аты; өгүз ашуу нск. чоңураак, бийигирээк ашуу; тай ашуу нск. кичирээк,капызыраак ашуу.

АШЫГЛЫК түшт. ашыктык; ушерде ашыглык күйүт мойнума түштү.

АШЫГЫЧ нск. шашылыш; ашыгыч иш,талаага жөнө,мен баргича кетпө.

АШЫГЫЧТА-нск. шашыл; ашыгычтап кайда барасың?

АШЫГЫЧТУУ нск. шашылыцкы; ашыгычтуу учурда келип калыпсың!

АШЫГЫЧТЫК нск. шашылгандык; ашыгычтык кылва,сүйлөшүп отура турали да бир азга.

АШЫК I зам.,пам. 1.чүкө; ашык ойногон азат,топ ойногон тозот /мак./; 2.өзг.,батк. койдун гана чүкөсү /койдукү--ашык,эчкининки--чүкө деп аталат/; ак койумдун ашыгы ак эйт /чүкө өкчөгөндө аны өөп,төлгө кылып өкчөө ирими/; 3.түнд. 1/буттун кетменинин үстүндөгү кычыне томук; кызыл ашыгы чыгып кетип аксап жүрөт; 2/ жерг."ховнапрэрэк" ойнунда баланы кызыл ашыгына колун койдуруп,анан секирип,ашып өтүү фазасы кызыл ашык кыл да,секирип өт; ак ашык,көк ашык эки жашка толгон ит; ал ак ашык ит экен,көргөмүн; кой ашык үч жашка толгон ит; тетиги балдар бир кой ашык итти жетелеп жүрөт; куу ашык төрт жашка толгон ит; итиң куу ашыкпы,же кой ашыкпы?; төрт ашык батк. ылмар катарындагы чүкө оюндун бир түрү /кээ бир жерде ал "даттикем" деп аталат/; күнде төрт ашык ойноп бузулду; ашык атуу нчк. 1.чүкө оюн; 2.пам. ордо оюн; ашык атуу болот; ашык сал-жерг. 1.чүкө кош; сен да

ашык сал; 2.төлгө сал; Ашым ашык сала баштады /азыр чүкөдөн төлгө салуу жолдун кеткен/; ашыктын эти жкод. чүкөнүн эти; ачымын деп ашыктын этин мулкуво /мак./.

АШЫК II өзг. ороого жыйылган эгин-тегин,аштык,байлык; ашыктын баари ороодо.

АШЫК III атб.к. айлампа; бизде ашык жө айлампа деп койот; ашык-машык пам.,ар.,өзг.,дейд.,сүз.,батк.,жерг. бүгүлмө,топсо; ашык-машык бек болбосо,эшик бек болбойт /мак./.

АШЫКТАН пам. "палван таштн" буттун үстүнө чейин көтөрүү чеги; палван таштн"ашыктан,тизе,ич"деп бөлүп көтөрөт.

АШЫКТУУ жерг. чүкөлүү; ол бала ашыктуу экен, мага көп ашык берди.

АШЫЛАР түшт. к. ашула;өзвекти кыстаса ашылар чыгат,кыргызды кыстаса ыр чыгат,казакты кыстаса өлөң чыгат /мак./.

АШЫН өзг.к. ашык I; Эмилвек ашынды таамай атат.

АШЫНА дейд. дос,тамыр; ажыравас ашынамсың калемим; калың ашына жкод. көңүлү өтө жакын адам; алар бизге калың ашына.

АШЫНЧА жерг.ашыкча; ай чырайлык сүйгөнүм;ашынча иш кылвачы.

АШЫНКЫРА-чүй ашып кетүү; баштан ашынкырап барып,белин үзду.

АШЫР; ашыр халча жерг. ыр жана күүнүн аты /комуз менен аткарылат/; ашыр халчаны угавыз деп о йэм келди,бу йэм келди.

АШЫРКЫ нск. алыскы; ашырки журт ат арытат /мак./.

АШЫРЫК I жерг. камчынын бир түрү; ашырык,жолборо таман,ит куйрук,ит таман,сүлөөсүн тырмак дейвиз.

АШЫРЫК II жерг. чыгым; ашырыктан машырыкка жөнөдү.

АШЫРЫК III пам. ашыкча,артык; күн казык,эгиз мал койсом ашырык ит болвойву.

Ә

Ә түшт. сырдык сөз /адабый тилдеги суроо,каалоо,этүүнү билдирүүчү -чы болукчосунун мааниси берет/; коюң ә; бери бериң ә; ә деп эле шүнтет батк. кайта-кайта эле ушинте берет; ә дечи пам. ондой дечи,мейли дечи, макул дечи; ә деп көр бирдеме деп үн чыгарып көрчү.

ӘӘ I түшт. I.сырдык сөз /жактырбай кейип калуу сезимин түндурат/; оойлевесең мейлиң ӘӘ; 2.өзг. ия; ӘӘ,имне дедиң? /бул сөз: жол болсун,кайда баратасың?; жол болсун, эмне кылып жатасың? кайдан келе жатасың? эмне дейсиң? деген өндүү суроо ирегинде бериле турган көп түшүнтмалардын ордуна колдонулат/.

ӘӘК лейл. эак; ӘӘгя кийшайып калыптыр.

ӘӘЛАМ өзг. чечим,буйрук; киргиздарды коштуга ӘӘлам жазат.

ӘӘЛИМ түшт. I.илим,билим; 2.илимпоз; ӘӘлим болуу адамда.

ӘӘМИ карс. диний окуусу жок,бирок динге ишенген адам; ӘӘми адам,ого окшош молдо эмес.

ӘӘН I көрс. сөлөкөт; аста басып бараарга ӘӘнинден сөлкиханын.

ӘӘН II батк. мезгил,убакыт; сӘӘл ӘӘни болсо,секин эле бар.

ӘӘПӘ нооқ. көңүл жакын болуп сыйлашып,жолугушуп күргөндүк; Бегим әкә менен ӘӘпӘ кылып жүрөм.

ӘӘРЛҮҮ көрс. ачык түстүү,тунук өңдүү; ӘӘрлүү шайыны Маргаланда чыгарат.

ӘБДАН өзг. абдан; ӘБДӘН катык көрүнөт.

ӘБДАСТӘ өзг. к. абдесте; ӘБДӘСТӘНИН капкагы жок.

ӘЖИР лейл.,пам. к. абжир; ӘЖИР адам тиң келет.

ӘЖИРСИҢ-пам. кайраңсын,тиңсин,миктисин,бышыксын; Әлимкулдан Ширимкул ӘЖИРСИҢБЕЙ кийин тур /мак./.

ӘБЗӘЛ I өзг. I.к.абзал; ӘБЗӘЛИН алып жоого жөнөйт; 2.пам. к. рек,зарил; бул буйум ӘБЗӘЛ.

ӘБЗӘЛ II пам.к. абжир; Әлимкулдан Ширимкул ӘБЗӘЛСИҢБЕЙ нары тур /мак./.

ӘБЗӘЛДҮҮ пам. керектүү; ӘБЗӘЛДҮҮ таштын оюу жок /мак./.

ӘБЗИ пам. сырдык сөз /"бай болгур!" деген мааниде колдонулат/; Өктөм,ӘБЗИ,танавул ишти кыла кой.

ӘВӘӘТ лейл. к. ават; тогуз уул мундузду оң атайт да,ӘВӘӘТ алдыни сол атайт.

ӘВАГИР түшт. к. авгер; ол өпкөсүнөн ӘВАГИР чекчү.

ӘВӘДИ,ӘВӘДИЙ пам. түбү; ӘВӘДИ шу йерде жашаймын.

ӘВАЗ өзг. I.к.аваз I; сенин ӘВАЗиң мени таң калтырды; 2.көрг. өзг. сук; мына жайлоо деп ӘВАЗиңиз түшөт; 3.нооқ. сыймык, даңаза; онусуну ӘВАЗ кып жүрөт.

ӘВАҢГӘР лейл. I.ишкибоз; балам,ол күмгө ӘВАЗгӘР; 2.диңгир,кумар; шул атка жүдө ӘВАЗгӘР эдем.

ӘВАЛӘ зам; оволку, ӘВАЛӘсин айтайын,ол катынының тумушуна бир-эки күн каганда тоюго кетет.

ӘВАТӘ көрс. булганч; ат илайга оонап токулгасын ӘВАТӘ кылыптыр.

ӘВГӘР батк. к. авгер; бачара жүдө ӘВГӘР болуптур.

ӘВКӘК батк. бир нерсенин ширесин,майын чыгара иштегендик; иеи илайдын ӘВКӘГИН чыгарып ирдим /сал.тат. об "суу", жак "май"/.

әвәал батк. к. әвәек; темирдин әвәәли чыгып кетти.

әвиз тушт. к. хәвиз; дүнүйеде төрт нерсе кем: асмандын түркүгү жок,әвиздин капкагы жок,көрпөнүн жеңи жок,аш бичактын кыны жок.

әвий нам. апа /чоң энеси болсо гана бала өз энесин "әвий" дейт/; ону әвий коштоп койот.

әвийәт,әвийет өзг. бош,эркин.

әвийир зам. өлүктө адамдарга берилген акча; эркектерге үч сомдон,катындарга бир сомдон әвийир берет /эгерде мал же буюм берилсе,ал "искаты" деп аталат/.

әвил кашк. көңүл; тавылар болсо бере көр уулай,әвилинди алайын уулай.

әвиләт,әвләт өзг. I.к.авлат I,2; ол башка әвиләтинән болот; 2.бирөөдөн калган туяк /жетим же башка бир жактан ооп келген адам/; балыкчы чал суудан тапкан әвләт бала дейт.

әвирә батк. көрпө,көрпөчөнүн далрдалган ичилиги; көрпөнүн ичин әвирә кылып бүттү.

әвлә жерг. март,беремен; байдан бай әвлә әмес,бардыгы сук;

әвли тушт. I.бак-шактуу короо; әлиги кишини әвлиге алып кирди; 2.там артындагы огород,участок; әвлидеги тоокту андап алды; 3.дең арасындагы эган эгилчү ойдуң жер; әвлиге эгин эгилди /сал.тах. дшал. хавли/; 4.огородго курчата салынган 2-3 паксалуу дубал; әвли кечуп кетпесин,карын күрө.

әвлийә ар. олуя; сен билгидей әвлийә белең?

әврәвән өзг.к. авраван; әврәвән көйнөк кийип алыптыр.

әврез тушт. I.үйдүн бир бурчуна казылып коюлган чуңкур /анда суу дайыма болот.Кайкысын суу таза,мүздак турат да,кышкы-

ын тоңбойт.Анын үстү тактай менен жабылып,кез-кезинде тазаланып турат/; әврез зәктән кетиптир,эми тазалайын; 2.кол жуу,кир суу төгүү үчүн жасалган аң /бул аңдын тереңдиги 70 см.,узун-туурасы 50 х 60 см. өлчөмүндө болгон. Азыркы үйлөрдө мындай әврездер казылбайт/.

әвретин тушт. жылаңач дене; әвретин жаап салды.

әврешим жерг. жибектин бир түрү; әврешимден көйнөк кийет,сүйүнүп жүрө берет.

әврешимбоф жерг. устат /тах."абрешим"-жибек+"боф"-току,ер.=жибек току/; онун энеси әврешимбоф болгон,ол келмекчи әде, әмгиче йок го.

әврик лейл. өсүмдүктүн аты /түпүктө "койон томук" деп аталат/; әврик саал ийилип калат,онову экөөнүз ону көп көрдүк.

әвси өзг. бушайман,нааразы; ал барганына әвси жептир,кансийә келип текшериптир.

әвсит батк. бушайман; әвсит жейт.

әвти батк. жети жаштагы кой; козу,токту,шишек,чары,панжи,маштн,әвти дейт.

әгәйни батк. агайын,курбу,жолдош,теңтуш; башкалар йәм гәвирсин,эгәйни /сал.өзб. огайни/.

әгәйиндүү батк. агайындуу; келинди әгәйиндүү жерден алган экенсиз.

әгәр өзг.,нам. эгер; әгәр бүгүн келвесең ам чатак.

әгәри өзг. эгерде; әгәри мен барбай калсам,сен жөнөй бер.

әгәреки жерг. эгерде; әгәреки мерген атса,бүгүн бовосо,эртеге көрөвүз.

әгәрт өзг.,жерг. к. әгәт; тәмәкинин әгәрти чоң,көрөөң.

әгәт түшт. кыр арыкча; тамекиге әгәт тарттык /"әгәт" тамеки,пахта,хүгөрү сыяктуу өсүмдүктөргө;"жөөк" коон,дарбыз, бакыран сыяктуу өсүмдүктөргө тартылат/.

әгәч бат. эгер; әгәч бүгүн келбесең капа болот.

әдәп түшт. адеп,тартип; кыздардын әдәви бар,мен һәм шол жерде болгомун,билемин.

әдәптүү жерг. адептүү,тартиптүү; бул жүдө әдәптүм,элиги атың өчкүр Тиллөвәй ону билвейт.

әдәмек пам. өрүктүн кош данегин эки адам бөлүп жеп,мөлдөмкө байге коюп,кезикпенде салам берип,анда "ия,ө" дебестен,"әсимде" деген сөз менен жроп берип ойноо жөрөлгөсү /эгерде киши "әсимде" деген сөздү айтпастан туруп "әә" деп жиберсе утуруп коет/; әдәмек ойнойлуу? /бул оюн эсти баамдоо үчүн ойнолот/.

әди пам. I.үкүк,акы; сана сөз айтпакө онун әди эмес;2.лейл. чен; мас болуп әдидән адып кетти /сал.ади,адый/; әдиндән адпа-жакол. көтөрүлбө,көтөрүлүп сүйлөбө; бир кезде элде нан жок,ун жок ачкачылык болгон,әдиндән адпай кур; әдинди бил пам. өз ишиңди бил,өз жолуңду бил,өз тавагың тарт; тим әле койчу анесиге барат деве,сен өз әдиңди бил.

әдийә ал.,пам.,зам.,ноок.,бат. тойго алып келинген кошумча мал,товар,пул; әдийә әдийәгә карыз /мак./.

әдийәкеч ал.,пам.,ноок.,бат. I.тойго кошумча,ынтымак берген киши;әдийәкечкә көп берет /тойго кошумча берген кишиге

тойдон кийин дасторконду кур бербей ирим кылып бир нерсе: кездеме,нан,ат ж.б. берет/; 2.тойго "сурпа ачтыдан" кийин жакын адамдарды той алдына чакырып,коноктоо жөрөлгөсү;өзүгө тим кой,билгендей әдийәкеч өткөрсүн.

әдийәчи өзг.к. әдийәкеч; әдийәчилөрдү тосуш үчүн ат жөнөттүк.

әдил лейл. кийимдин жакасы менен өңүрүнө жө этегинин четине бытык болоун үчүн тигилген жөөк /кездеме ал "жөөк" деп деле атала берет/; әдил менен бастырып койот.

әдим пам. I.кооз,сулуу,көркөм;мыкты,чыгаан; әдими заада бото көз; 2.адеп; әдими жакты иргалым.

әдирес зам. к. адрес; әдирес кийип кийип дуилаган неме баласынын атасынан ажыратам деп ойлойт көрүнөт.

әдирекөй бат. I.орто жери дөңсө--дөңсө болгон /тоо этегиндеги/ айлоо талаасы; әдирекөйдө боз алыр бар; 2.жердин аты; ковуну әдирекөйдөгү койчудан аллык.

әдис жерг. I.кезге атар мерген; кезге аткан әдис әде,ол әм бизге әмөки болгон; 2.зам. айла; Әбдирәйимдә күч жок,әдис бар.

әдисә жерг.,зам. кокустук; этийәт кыл,бир әдисә болвоюн.

әдисе түшт. буйдалуу,кезге чалдыкпоо; әмне әдисе болду,олор биз менен бармак эле.

әдрет өзг.,суз. салт; илгеркинин әдрети,олорду не десе болот?!

әдреттүү өзг.,суз. салттуу; әдреттүм кыз берген,мана бергиле деп сураткан.

әжәәм бат.кубулма; о жеткен бир әжәәм да,сенен әм сурайт, онон әм сурайт.

әжәйип жерг.,пам.,зам. ажайып кызык; ол жүдө әжәйип болуп

келиптир.

акайыпкана тұшт. к. акайыпкана; акайыпканага бара алвадым эле,эми барам,биз менен ого нимне бар.

акап тұшт.,чүк. к. акап; акап жинди экенсиң,бейзар киллиң ахи; акап оңр хейран экенсин жерг. өтө кызык экенсиң.

акапгина өзг.к. акапкана.

алат өзг. I.кайыр,садага; 2.арбакка арнап чигарилган жит; арбакка арнап ажат чигарып койолу; 3.пам. ал,кудурет; ажатың жетсе жар ойно.

акаткана өзг. дараткана; акоакал ажатканага кетти; ого тийве.

аке кыырг. чоң эне; ажевиз үйгө кеттиви,сенден нени сурады?

акидаар өзг. ажыдаар; оңу эң эле каман акидаардай болуп.

акизади батк. кымбаттуу,урматтуу адам /көбүнчө кыз балага карата айтилат/; акизадимдин карайган эки көзүн көрембу?

акил зам. асил; акекем акил,чачбагы жашыл /таб. сагизган/.

алим тұшт. уруунун аты; тұштүктөгү сайактардын ичинде алим тову жашаган.

акина лейл.,жерг. I.акына; 2.отм. секелек кыз /көбүнчө кичинекей кызды эркелеткенде айтилат/; акинанын күлгөнүнү кара.

акыр батк. кум аралаш чопо.

азал өзг. азел; азелден берки адати.

азалаваттан батк. илгертеден,байыртадан; азалаваттан бери ушундай сөз бар.

азалда өзг. азелде,эч качан; азалда мындай кызды көрбөдүм.

азали пам.,ар.,өзг. I.азели; азали устүнө тон кийбеген неме; 2.башынан азали жаңгөндө эле бирдеме болчуудай эле;3.пам. түбү,акыры; азали меники деп аде.

азалтан үчк. азелтен; азалтан бенде шул экен.

азам I зам. I.өтө зор,өтө чоң ийик; 2.адамдын аты; азам адам экен.

азам II;ол азам-бул азам батк. балдардын ойнунун бир түрү; ол азам-бул азамда гөрөни көп калтак жейт /он чакты-жыйырма чакты эркек бала төгерек тартып,согончогун жерге тийгизип,бутунун башын ийде көтөрүп,такымдан ачылган жоолукту өткөрүп,ортодогу бала аны кармоого аракет кылып,беркилер карматпай жонго чаап ойноо/.

азап үчк. азап; азап тартып узак жерден келипсиң.

азар пам.,жерг. I.бук,капа,кайгы; азар берве--көңүл чөгөрбөө, капа кылбоо,жыйкырбөө; көңүлгө азар берве; азар өткөр--ыкарат өткөр,азап чектир; ого күйөөң көп азар өткөрдү; 2.өзг. тобо,шерт; аракты экинчи ичпөөгө азар кылдым.

азари жерг.миф. шайтандын атасы; шайтандын атасы азари беде?

азбирай өзг. чын берилип алжирегендик; азбирай көңүл сүйгөн.

азвалайам батк. килтейген; бир жылан көрдүм азвалайам эмес экен.

азза пам. алл,катын; азза дегендей өзүң да тарта сүйлө.

аззали к. азели.

азиз I.жерг.,өзг.,батк. азиз,кымбаттуу; азиз досума салам; 2.ийик; азиз кол менен кармады; 3.батк. өтм. илгери "ак сөөк" деп аталган адам жашаган жер же мазар; 4.өтм. эрке; оо,ол азиз бала экен; 5.бош,бошоң,чийрак эмес; өтө эле азиз экенсиң,сууга чыдавадың.

азизаар батк. ажыдаар; азизаарды көрбөдүм.

азизек зам. тили жаңы чыгып келе жаткан бала; тили чүчүк

азизек тилеп алган жалгыз киз.

азил I жерг. асыл; азил тукумунун кайсы?

азил II түшт. тамаша,шылдың; анча-мынча азил сүйлөдү; 2.өзг., лейл.,өтм. оцой,оцой-олтоц; көпурукту жүтүш азил эмес.

азилакем өзг. I.бир топ,бир кыйла,бир далай; азилакем оцой эмес көрүнөт; 2.батк,өтм. тамаша; азалакем айтса,ишенип алыпсың.

азилда-ичк. тамашала; мен азилдап сүйлөдүм.

азилдеш-түшт. тамашалашуу,шылдыцдашуу; азилдешкенсип күлүмсүреп айтты.

азилкеш пам. азилкеч; эки доо азилкеш болсо жарашат,эки мао азилкеш болсо карматат /мак./.

азилкечтүү түшт. жылдыздуу,сүйгүнчүктүү; азилкечтүү адамга окшойт.

азиз: азиз адам жерг. сыйбаттуу киши; бул азиз адам болуптур; балосйи азиз жерг. ыкмуш; сен балосйи азиз экенсиң,биябей жүрүпсүз.

азир лейл. канидат ойнунда таа түпкөн чүкө /сал,вазир/; азир түшүп кубулат.

ай өзг. ай /сырдык ооз/; ай-ай,балам,секин жүр!

айа I жерг. не; атамдын өнүн айа билем,айа билвейм.

айа II зам. ага,аке; айасы алып кетти.

айай батк. терг. кызамык оорусу; айай чыкты.

айайчы жерг. ууга чыкканда айдакчылык кылган адам; териктер айайчы болуп уркутуп берет.

айалтараз батк. катыбаакы; сен да айайтарасың.

айан пам. оттолбой калган жер; бийик кыртоолуу оту айан келди.

айат лейл. чарбак,короо; колуну байлап айатка чыгарып коюпот.

айван ичк. к. айван; үйдүн айванн бузулуп калды.

айвэрт ичк. айбат; айвэрт менен келет.

айда-түшт. бир нерсени айдоо; Атам,Галча,жилки айда,жилки айдасан аста айда,

айдама жерг. чапма корго; айдамаларды аз көрдүм.

айлын зам. I.жарык; ай айдын болсо кыз-келиндер ойношот; 2.ачык,жарык эзи жер /түн ичинде/.

айлөө батк. айдоо; агарат айдоого рухсат бериптир.

айлэ зам. ооба; айлэ,халгызды таруу койсочу.

айыл жерг. айыл; айыл-үйгө кирбеген опур келин.

айылчы жерг. айылчы; айылчы катынын баласы оппаа дейт.

айымлэ өзг.,терг. мынык; айымлэ тууду.

айкал батк. зотелик; кулуптун алдыга Лениндин айкалын койгон.

айла өзг. айла; айламды жаман кетирдиң.

айлама жерг. I.тутам айланта арык-чанак айрылып салынган айдоо аянты; мурун айлама кылып эгет адек; 2.айланма;темтетец оору; айлама болуп оыруган жилки эде.

айлан-пам. айлан; айлантип үйдөн чыкпадың.

айлантырмай: кол айландырмай жерг. чакит ойнунда оц колду айландырып чыкит чабуу фазасы.

айланчелек пам. айланкочок ойну; айланчелек-айланчелек,жыгылбаган мен бир чечек.

айланма пам. суунун ийрими,айланпасы; айланмага кайырмак сал; 2.суудагы балыктын жыш жери.

әйнек чатк.,өзг. 1.айнек; 2.өтм. селки,бойго жеткен киз; жук үстүндө әйнегим.

әйни жерг.,зам.,лейл. так кизуу учурда,иштин ортосунда; әйни иштин кизик вахтыда ишти таштап кетти.

әйөө: әйөө-әйөө батк. чымчыктарды куу-куулаганда айтылуучу сырдык сөз; әйт-әйт куи-куи,гәлә-гәлә куи-куи,әйөи-әйөи.

әйрән I чатк. айран; әйрәндән кошуп койсо.

әйрән II пам. айран /таңыркоо/; мунун кылыгына әйрән калдым.

әйрил-жерг. айрил; өгүз өлду—ортак әйрилди /мак./.

әйт I-ичк. айт; атыңды әйтсам эл билет.

әйт: әйт-әйт батк. айт-айт /сырдык сөз/; әйт-әйт куи-куи.

әйттик батк.,жерг. куда түшкен болочоку келинге ар жилы айт сайын көйнөк-кече,жоолук,ар кил кийим-кечек сый берүү жөрөлгөсү; әйттигиң деп кийим,мал алып келет әде.

әйтмәкчи жерг. айтмакчы; әйтмәкчи,о алиски жерде калды.

әйтүүү жерг. уу-дуу,даңаза сөз; пәтәсинән йөм әйтүүү-карма,намызда мәкам бол.

әйхәй жерг. к. 1.айгай; әйхәй салып жүрө берет; 2.ой-бо-ой /сырдык сөз/; әйхәй балам,чеверден жур.

әйхәйлә-жерг.к. айгайла;кечкече әйхәйлөшүп отура бересиңерби?

әйчәчи,әйчөөч өзг. өсүмдүктүн аты; әйчәчинин мәйдә сары гүлү.

әйшөнө өзг. аяш эне; досумдун апасы маңа әйшөнө болот /бул жерде "аяш эне" деп айтуу одоно сезилет/.

әк батк.,пам. акитам; әк таштан алып кел.

әкә түшт. 1.ага,агай;ава,аваке; 2.байке,байнке;койүнүз әкәм урушат;3.өзүнөн улуу эркек кишилерге кайрылуу сөзү; әкә, сизди апам чакырып жатат; әкә-укә ага-ини; әкә-укә болу-шуп атаси менен әнесини издейт;әмәки әкә пам. алисиракы туугандыгы бар ага; әмәки әкә дейт әде; каравай әкә жерг.терг. казан; каравай әкә жигилди,калкының баары жийилди /таб.I.казан,табак-аяк,бычак-кашык; 2.үстүн,төрсүн,васа,бадира к.б./.

әкәәри өзг. I.к. әккәри; бутуна әкәәри кийген; 2.батк.чиргоо; әкәәри бала,тамак ичпейт.

әкәвәй сүз. жүк жибүчү текче;жүктү әкәвәй койуп жийнар элек.

әкәләй жкол. акийнек айтыш; әкәвәй салган алты киз.

әкәл: әкәл-укәл батк. ага-инилүү; әкәл-укәл балдардай жүрсө.

әкәлә I-жкол.,сүз. ормпай тебүү; әстә-секин әкәлә.

әкәлә II-өзг. акеле,байкеле,агала; әкәләсән сана кайрылат.

әкәләмәй лейл. жип менен секирип ойнолуучу оюн; төптолгон киздар әкәләмәй ойноп жатышат.

әкәләмәртта батк. эч болбогондо,кур дегенде;әкәләмәртта,алдивизга чай коёгонго жәрәвәди.

әкәлөт-түшт. акелет,байкелет,агалат; әкәлөтип сураттың.

әкәлик түшт. агалык; әкәлик сөз агалык сөз /үлүү ага инисине түрмуш,оокат-жай,келөөр-кетөөр иш,морал к.б. жөнүндө өзүнүн акыл-насаатын айтууга милдеттүү сөз/;менин әкәлик сөзүмдү тыңда.

әкәлү: әкәлү-укәлү жерг. ага-инидүү;биз әкәлү-укәлүбүз.

әкәси пам. акетай; әкәси мени билбей жүргөн экен!

әкәчә пам. кичине ага; аркар әкәчә,гүлжа бий;сади эле көкмөк мурза бий /мак./.

әкәлән түшт. агатай,абакебай; әкәхан,бизди айта көрвә!

әкбәри зам. к. әккәри; әкбәри кийген-бутун бар.

әкей сущ. акесине әркелеп кайрилуу; уктап жатат әкейим.

әкелә-түшт. ане деп айттыруу; әкелей айт,олвөсөк окутавна.

әкил алб. оромпай.

әкилә-сущ.,пам. акта; жемиш бактарынын түгүн әкиләйт.

әкилдәмәк карс. мак-мак ойну; жүргүлө,әкилдәмәк ойнойлу.

әкилдә-алб. оромпай тебүү; әкилдәп баратып жыгылып түштү.

әким түшт.,эск. 1.Кокон,Бухара хандыгынын учурундагы чоң бир аймактын /округ,област / башкаруучусу; әкимдер о вакта кулагын салып укпаган.

әкис өзг.,лейл.,жерг.,пам.,ноок. 1.көк,чыр адам; әкис адам эч нерсе сүйвәйт; 2.туталак оорусу бар адам; бир нерсеге кайгырса,әкиси кармайт; 3.этн. тил азар; о әкис,жумшасаң тил алвайт; 4.ноок. уруунун аты; биз әкистәрдән боловуз.

әкисмән жерг.,өзг. туталак,талма оорусу бар адам; әкисмән болгон киши.

әкистә-лейл.,ноок. кыйыктан,кекирдек; ол әкистәнип калды.

әкистән өзг. чыргоолонуу; эмне болгон бүгүн аның әкистәнип калыптыр.

әкистик пам. көктүк,чырлык;әкистигин дүйнөдө жок.

әкитә сущ. эки,экөө; әкитә айдан кийин цәрктери чыгат.

әкичи пам. актоочу киши; әкичинин колудан бәәри жок келәт.

әккә I өзг.,сущ.сагынган; әккәдән куш кылсаң колго карашпас, жамандан бий кылсаң элге карашпас /мак/; әккә-дуккә фатк. көз-көздө,апда-минда; әккә-дуккә берет әдә; әккә чич зам. "ак паапа" ойнунда жеңилген адамдын башына түкүрүп жазалоо фазасы; әккә чич дегенде балдар көнбөй койду.

әккә II пам. ооба; -жок,кар улуи. -Кар улуиу? -Әккә.

әккәзичи өзг. чөк арачы; аңгыча китапка әккәзичилөр келип калды.

әккәлә-фатк. оромпай төөп кубалоо; чиэяктин ичиде әккәлән кумат.

әккәри өзг. жалтырак булгаары менен кончтолуп,бийик таки салынып жасалган өтүк; бутуна әккәри кийгенби дейм.

әккәс фатк. коркунуч; ол жудә эм әккәс.

әккийә өзг. жөн-жай,шарт; адам болгондон кийин әккийәгә түшүнүш керек.

әкле-фатк. акта; биз үйду әклейвиз.

әкпәр: оллоо әкпәр өзг. алоо акпар; оллоо әкпәр,көп жаша, балам.

әкрәш лейл. к. акраб; жәйлөмдөн әкрәпдә түшүп келчу әдөк.

әксәр I лейл. аскер; бу төрөндүн әкөәри Кокон качты.

әксәр II лейл. уунун каллигы; заарынын әкөәри каган; әкөәр кылфатк. нзалан; әкөәр кылып урушуп кеттим.

әксәрийәт жерг. көпчүлүк; әкөәрийәт адамдар колхоздун ишиде.

әкте-түшт. үйду акитап менен актоо; үйду шывалы,әктеди.

әкүрчөк өзг. бут кийимдин ички апкити; о жаткан әкүрчөкүү?

әкүшник фазк.,сущ. пахта алынынын топурагын майдалап,жумшартуу үчүн колдонулуучу курал; шол куралды биз әкүшник дейвиз, отоо чөптү арылтат,турпакты жумшартат.

ал I лейл. сындыруу; жегени ал болбоду.

ал II ичк. ал,күч,кубат; ала жетсе көп ирдейт.

ала өзг. ала; ала,суу ичип калды.

алаам,алаан түшт. I.кыкыр,ачуу; алаам кыл-ачуулан,кыжырлан, туттук; алаам кылуучу аламга сөз айтпа; 2.ыза; Конур пал-ван жыгылганына алаам кылып бу тойго келвептир; 3.намыс пам. Таластын гаяи Манасты алаамга калтырат /Памирде ай-тылган "Манас" эпосунда Талас кыргыны ати катары айтылат/; алаамы келди-ачуусу келди,каарданды; алаамы келип үйүгө ба-рат; алаам кылсаң,туз жала ◊ лейл. ичиң күйсө туз жала; көчүгүнду ташка кой.

алаат батк. дарман; алаати жок.

алабуку батк. мокочо; алабуку болуп коркутпай але кой.

алайда,алайында,алайнө,алайни,алайне лейл. I.даана,ачык,так; ол алайда бир кийиз болот; 2.пам.,батк., өзүнчө,бөлөк,же-ке; мол тургудай алайында жай салам.

алак батк.,жкол. колдо токулган пахта кездемесинин бир түрү; алаги тон болот эле.

алакат өзг. аракет; алакатка салат да.

алакаттуу өзг. аракеттүү,алакеттүү; алакаттуу киши.

алакуш: алакуш-алакуш пам. сырдык сөз /итти тукурганда айти-лат/; алакуш-алакуш деп итке айтат.

алал батк.,жарг.,лейл. адал; эшектин гошу арам,күчү алал /мак./; аш алал лейл. менчик мал баккан адамга кезегинде /эртең менен же кечинде/ берилүүчү коюк тамак; аш алал жыл,тойсун,капа болбосун.

алалай: алалай пупуп өзг. үпүп; алалай пупуп конуп отурат.

алалда-өзг. адалда; ар нерсени алалдаган дурус.

алалдат-өзг. жат баланы отургузуу; баламын колуну алалдата-йын дедим эле.

алали сүз. акыркы,акырында,отөнтсө да; алали максатына кет-тик,үүлүм.

алалибат лейл. сырдык сөз /кубангандыкты,жактырандыкты,нраа-зы болгондукту билдирет/; алалибат,мол алып кетти.

алалигө батк. өз бетинче,өз алдынча; аталан алтон болсо,але-лигө /мак./.

алам I зам. мазарга,көрүстөнгө ыримдалып байланган чүпүрөк; мазарга алам таштар.

алам II: алам-алам ноорк. 1.айрык-айрык; 2.көрө албастык,ичи тардык,ич күйгөндүк; алам кысаң мурдуңду тиштэ ◊ ичиң күй-сө туз жала.

аламды зам. чүпүрөк тагынып сийинүүчү мазар; аламды мазар кайда дейт.

аламжаан лейл.,өзг.,ар. 1.көп,мол,чексиз; көтөргөн аламжаан жүгү бар /сал.таж. олам "жер,дүйнө"+ жахон "жүз"/; 2.жкол. алда канча; аламжаан орто чыгып,кечиндеси кеч келелэ.

алаң батк. карыя,кулактандыруу; колхоздун пиланы толду деп азыр алаң кылды.

алаңги зам. 1.оттун табы,жалыны; 2.өтм. адамдын күйүп-бышып жалындаши; жанибай чыгат алаңгим.

алаңгичаң пам. ушул убакка чейин; алаңгичаң келведи,бир адам кегендир үйүгө.

алат ноорк. ал-күч,кубат; алаттан тайып калыптыр.

алаттө пам. сыяги; алаттө сенин колуңдан ар нерсе келет.

алахида кепч. I.бөлөк,өзүнчө,жекече; бирөөнүү алахида алып кел; 2.зам. өзгөчө; көрпө-төшөк жийат алахида.

алача батк. алача /товардын бир түрү/; алачадан көрпө кылыптыр.

алаша кепч. ала-була түстөгү жилик; дайым менин кийгеним алашадыр.

албат /алибет/ пам. сөзсүз,шексиз; албат,албат кат жазгын.

албатта өзг. албетте; албатта окуусуз көз ачылбайт.

алва өзг.,нооқ. желе турган коюу тамактардын,жемиш мөмөлөрүнүн бир топ туруп,өзүлүп таттуу болуп калыши; тоң городон алва пүтөт /мак,сал,халва/.

алваштр пам. бал таттуу; алваштр /алва+шир/ берсең да жевейм.

алвастө батк.,өзг. к. абдесте; алвастөни алып колго суу куй.

алги /алеги,алиги/ лейл. алиги; шондо алги әйели кошо алвайт.

алгиндай өзг. алигидей,алигиндей; алгиндай таттуунан бер.

алда I: алда-галда батк. алдап-салдоо; алдап-галдап келдик.

алда II: бир алда сүз. начар,азиздик; тоова,жаш эле туруп минча бир алдасың.

алдатурпа батк. I.алда-кандай; 2.оргу-барги; бу киша алдатурпа.

алдаш I-пам.,өзг. сырдаш,пикирлеш; келип турсаң боло,алдашып турали.

алдаш II пам. курбу,курдаш,тецтуш,сырдаш; сен менин алдашымсың /көбүнчө кыздар бири-бирине карата колдонот/.

алдк батк. чикит ойнунда таяк жата турган чуңкурча; чики баланы алдего карай бургайт.

алдыр:алдыр-галдыр батк. эси жок адам; ол алдыр-галдыр адам.

гапинин тайни жок.

алки батк. алчы; ашык алки,тава,пеке,чикә,онко болот.

алшиди батк. төрт-бөш метр аралыкта топ тийинди атышып ойноо жөрөлгөсү; жур,бөш тийиндан алжиди ойнойвуз.

алжит-батк. чүкөнү алчы кондуруу; ашыкты алжитат.

алжитмай өзг. чүкө ойнунун бир түрү /сака өкчөгөндө алчы коюгондо сайган бүкүлдөрдү үтүп алат/; алжитмай ойношту.

алөн: алөн нан өзг.нандын бир түрү; алөн нанды тууралым,ашыктуу жилик мүлжүдүм.

алөт пам. өң-түс,көбөтө-көпшүр; кечке топурак менен ойноп алөти жок /түндүк говорлордо бул сөз "өң-алат" деген кош сөздүн составында гана учурайт/.

али I өзг. кечке маал; сиз али келиң.

али II дейз. улам; али бүйагига ожнайт,али ойагига ожнайт; али эм батк. дагы эле; али эм келе элекпи?

али III: али-пали ад. I.мамиле; али-палиң болносо адам болбойсуң; 2.ана-мына деө,кое турга келүү; али-палига келвестен камчы менен тартып жиберди; али-салла зам. сырдык сөз /адгила,кармагила,жойгула деген маанилде.Илгери молдолор бирөөнү жазалагысы келсе,ушул сөздү айтышкан экен/.

аливәйтәри нооқ. кумшекер кошуп,боткодон сууругаак жасаган тамак; аливәйтәрини жудә ширин жасапсыз.

алигәриң жкол. ушул убакка чейин; алигәри илэгинчә жокпу?

алийәр: алийәр шабдаалы өзг. к. айлар шабдаалы.

алык I кепч. чалуу,ороо /күрөш учурунда/; алык салып жигит; алык-салык кепч. күрөштө чалуунун тажыкче аты; салам алык. көз көргөнчөлүк,күрөшкан жүз калды.

алик II батк. ару оорусу; алик болуп өпруду.

алим I: алим-бәрим өзг. орто,мәалүн; үйду алим-бәрим иснт.

алим II: әлимин ал ноок. княбин бил; алимин алып,гәп ур.

алимин түшт. алиминий; алимин кәсө,алимин тавак бар.

алир пам. "ууруну тап" ойнундагы жетинчи кишинин ати;ого алир деп ат койот.

аллә I жерг. 1.жашинмак,ак чөлмөк ойнунда чуркап келип жерге түкүрө турган чек жер; 2.батк. чикиттин баласин чаба турган чуңкур;аллә казып,чикилдөк ойнойвуз.

аллә II: аллә кил-батк. 1.алдей-алдей кил /баланы соорот/; 2.табалоо,шилдиңдап мооку кануу; аллә кылып,жерге чаптык.

алләйөй батк. алдей-алдей; жакшына гана баласиң,кандөк өрүк дөнәсиң,укта козучаагым,алләйөп-алләйөп!

аллөм: аллөм-дуллөм батк. окидун ати /жап балдар буттарының баштарын тийиштирип,санап:"аллөм-дуллөм,коко наллөм, өнөң кайакка кетти?-сууга кетти,-качан келер?-каз келер,биллир-биз,кетун кис" деген сөздөрдү айтип ойнотот/.

аллөп: аллөп-биллөп батк. чикит ойнунда баласин өлөө; чикилдөктө учтө аллөп-биллөп кылды.

аллөс атк.,лейл.,жерг.,өзг. атлас кездемеси; аллөс көйнөк кийген ким? /атлас жол-жол түрүнө карай: начары-"төрт тепкилий"ортончусу "алты тепкилик",андан когоркусу "сегиз тепкилик",мыктылары "он,он эки тепкилик",кан аллөс" деп аталат/; памашам аллөс ноок. кара гүлдүү атлас.

аллы: алли-аллы түшт. алдей-алдей; алли-аллы,балам,нийлава.

алмаад батк. катуу ооруп,тилден калайын деп калган учур; аран алмаал хатат /сал, нәсмәәл/.

алмайыш жерг. өз ара катыш,байланыш;алмайыш кылып жүрөт.

алмарс жерг. курч болот; алмарстан ар кыл нерсе жасаган.

алмын: гүлү алмын жерг. сайманын бир түрү; гүлү алмын короп.

алөлөй пам. айректөөну билдирүүчү сөз; алөлөй-алөлөй,уйат.

алөшө өзг. трактерго чегилген чана;алөшө менен чөп ташийт.

алпараз жерг. 1.митаам;2.урушчаак;3.илгерки тажик элинин "Аалы пайгамбарга" сыйынган тобу; алпараз--тажиктердин бир түрү;4.ачуулуу,каардуу адам; о алпараз түрбайбы.

алтике лейл. илгерки уруу,топтун ати; кыпчактын бир тобу алтике деп аталат.

алчә батк. окида белгиленген маара жер; алчәгә келип кетти.

алчәдийәр пам. каламбур,сөз ойнунун ир түр;адөгү формасы /мунун текоти төмөнкүдөй: алчадийәр бир болот,айтса көңүл кир толот; алчадийәр экидир айрылыш жолдун беркидир; алчадийәр үч болот,атан төнгө күч толот; алчадийәр төрт болот,эки бир тумган урушса,орто жерге өч толот;алчадийәр беш болот,эки тумган эш болот; алчадийәр алтидир, базардагы мантыдыр; алчадийәр жетидир,азапты тарткан жетимдир; алчадийәр сегиздир,өчкү тумса эгиздир; алчадийәр тогуздур,тегирмен бузган богуздур; алчадийәр он болот, айап кийсө тон болот; алчадийәр он бирдир,чарбадарда мал миңдир; алчадийәр он экн,ак жүгөнү шорека,алчадийәр он үчтүр,алганыңды көнүштүр; алчадийәр он төрттүр,бай-манапта мал көптүр; алчадийәр он бештар,ак жыбектен шоону эштир;алчадийәр он алты,байлар кийет манатты;алчадийәр он жети,чарбадарда мал жети; алчадийәр он сегиз,чарба-

дарда мал семиз; алчаңдыйэр он тогуз,байлар кийет бир тогуз;алчаңдыйэр жийырма,жоргону мансең сылырма,жолуксаң гожой гыцырга/.

алчы өзг. чүкө; бүгүн биз жака кел,алчы ойнойвуз.

алчымбэр көрг. аллдар кийе турган баалуу сырт кийим;алчымбэр кийип тойго барчувуз.

ам түшт. да; ол ам эскэргэ барып келген /сал.так. хам/.

амэ I өзг. баары,бүт,калпы,толук /сал. амма/; элдин амэси жумушка баратыр; амэ жоктон өзг. баары жоктон;өзгөн—амэ жоктон озгон /мак./.

амэ II өзг. кылэн,сылгы; амэ бу чэкэнэ көрүнбэйт.

амээт батк. I.уруу тобу; 2.жаат; олор амээт болуп кетет.

амээтташ-батк. жаатташып бөлүнүшүү; амээттэшип кеттилер.

амэки ичк.,түшт. I.бир нече ата өтүшкөн тууган; ал менин амэки эле туганым; 2.бир боор.

амэкичилик ад. таякечилик; амэкичилик кылып жала жабат.

амал I өзг.,ар. I.бийлик,чоңдук; амалы барда жыргалы; 2. жанануу,оңолуу; жүзүм амэл ала баштады;3.турмуш,күч жагынан ырдануу,тыцуу; экэң байагыдай эмес амэл алып калган; 4.ар.,дейл. өнөр,кесип.

амал II зам. март айы /тажиктерге жакын жерлерде ай аттары тажикче аталат: амэл—март,сөвүл—апрел ,жавза—май,саратан—июн ,асэт—июл ,сумбула—август,мизам—сентябр ,кавис—нолбр ,акирап—октябр ,хэт—декбар ,лал—январ ,ут—февраль /.

амалэкин I цам. башка,кое тур /кыргыз сөз/;амалэкин,көзүнө

көрсөтөм.

амалэкин II цам. бирок; мен сени келбейт дедим эдэ,амалэкин өзүң келдиң.

амалдар өзг.,ар.,дейл. бийлик кызматы бар; бу киши йэм амалдар.

амалдуу өзг. к. амалдар; амалдуу киши болуп бой көтөрөчү.

амалэйкин цам.к. амалэкин; амалэйкин мен барсам,пол иштерди бүт бүтүрүп келет эдем.

амалкэш цам. I.амалкөй,амалкеч; амалкэши түлкүдөй; 2.бийлик самап,бийликке умтулган карьерист /сал.тат. амал+кэш,кэшиден умтулуу,жүткүнүү/.

амалкэштик цам. амалкөйлүк, айлакечтик,амалкечтик,айлалуулук, айлакердик; амалкэштиги түлкүдөй.

амалпэрэз батк.,керг. I.амалдуу,амалчыл; 2.бийликке маашырканып бой көтөргөн адам; амалпэрэз болуп бой көтөрөт.

амалпэрэздик батк. бийликти жакшы көрүүчүлүк,мансапкордук; мунча ле амалпэрэздик кылаңың?

амалпоз өзг. амалкөй; жүдэ амалпороз адам дэ.

амалпороз өзг.к. амалпоз; амалпороздор атка мингенде эле семирe баштайт.

амалсаздык батк. бийликке таянгандык; жаңы рэйис амалсаздык кылып көвүрөөк сүйлөйт.

амэчи өзг. I.андачы,андабы; амэчи,кевесең катык таарынам; 2.жкод. ай ушучу! /сырдык сөз/; амэчи,элтүрем!

амаша зам. ар дайым,ар убак; амэша өзүң сактай көр.

амбэр ичк. I.эгин сакталуучу жай; амбэр толтура эгин; 2.бир центнер өлчөмүндөгү эгин; 3.тегирмендин буудай салнуучу

көзү; амбарге буудайынын салат.

амбир сүз.к. амбир.

амбуз өзг. өтүктү майлай турган буюм; амбуз кана?

амдуна лейл. мечин жыл; амдуна деп жылды айтат.

амеки жөл.к. амаки; I.турмуш алаамдын амекеси эмес /мак./; 2.пам. амеки туугган бар болсун,ат үстүндө арба дейт,эсти өлө үйгө барба дейт /мак./; амеки-тамеки фатк. түпкү ата-бабалары бир кишилердин тобу; ол биздин амеки-тамеки туугган.

амийан сүз. тийин сала турган качинекей сөлкече; амийанын карады.

амийтат лейл. талаш,жаат болуп сөз козгоо; амийат талашып жатат.

амилкашкар өзг.,жерг. корбашынын буйругун аткаруучу адам; корбашылар өздөрүнө амилкашар дайындачу.

амин түшт. I.Кокон хандыгынын тушундагы айыл башкарган старосталык чин; амин деген ат берген; 2.фатк. селолук советтин председатели; Киргизбай амин болуп иштеген /бул сөз азыр сейрек айтылат/.

амиркани түшт. лакталган бут кийим /өтүк,маасы,кепич/; амиркани экен.

амирлашкар түшт. I.кол башчы,согуш башчысы; 2.аткаруучу; амирлашкар айылга алып кетти.

амирсөөт өзг. эрмек; шу кишиге амирсөөт болуп отурун.

амирчаа жерг. амирлердин чоц,бир нече эмирди башкарган адам; бир киргиз амирчаа богон.

аналдар жерг. боюнда бар ал; о катын аналдар боп калыптыр.

амме I жерг.,лейл. бирок /файдаланта/; барат эдемун,амме иш болуп барбадым.

амме II фатк. ата менен бир тууган ага,эженин баласы; аммем келди үйгө.

амме III өзг.,сүз.,к. эмэ III; аммосинэ айтып келин.

аммалекин фатк.,жерг.,лейл. бирок дагы; аммалекин жаман ишке баспас /"амме" жана "лекин" деген сөздөр бириккен сөз претинде бир маанилде колдонулат/.

амлийак түшт. Кокон хандыгынын учурундагы хандыкка тиешелүү болгон жер.

ан: ан учун пам. ошон үчүн,ошондуктан,ан үчүн; ан учун артка калды.

анэ фатк. мына; анэ бүгүн барыпат.

анээттэ фатк. тигил жерде; анээттеги жипти алып бергин.

анэвэ өзг. к. андевер; анэвени алып бергин.

анэжан зам. эне; анэжаным бет чүрпөсү менен калат.

анэрөгү фатк. тетиги,тетигил; анэрөгү ким?

андатакар жерг. жаш балага шаар көрсөтсө,же башка бир нерсеге үйрөтсө,ал үчүн сый берүү жөрөлгөсү /бир күнкү тамактын расходу төлөнгөн,же башка бир нерсе сатылып берилген/ онун баласы баралек экен,андатакар алыптырлар.

андевэ өзг.,ар. к. андевер; андевэ болбосо кантем?; жыгач

андева өзг. жыгачтан /тактайдан/ бети тегизделип,туткалашып жасалган шыбак калак.

андевер өзг. үй шыбоочу калактын бир түрү; Канат үйдүн сыртын андевер менен шыбады.

андеверлө-өзг. "андевер" менен шыбоо; тамдын сыртын андевер-

лаш.

андаза жерг. сапат,сын; андазаңды ырдаймын /так. андоза/.

андай пам. I.аябай,аргасыз; кийин машпай тур андай кыласың; 2.табалоо маанисинде айтылуучу сырдык сөз; өө жаман,аз болду,андай болду!

андак: андак-пандак бат. андай-мындай; андак-пандак гәп чыга берет.

андал жерг. чыкыт ойнундагы бир фаза; анды андал башталат.

анделек сөг. анделек.

андаша жерг. I.күнөм; ол айылдан андаша кылат; 2.уялуу,коркуу; андаша кылбай көрчү.

андек нооқ. I.аз гана; 2.лейл. бир аздан кийин; андек гана токтой тур.

анды жерг. бечара,мусапир; бир шаарда анды болдум.

анжы: анжы мәшкалат бат. майда барат,майда чүйдө,ипир-сыпыр; бизди көздей көчкүлө,анжы мәшкалаттн таштагыла.

анжым лейл.,бат. I.аэр токулга /бут жабдыгы менен/; анжымын болсо,алыс көчпө ◆ ойлонбой иш кылба; ат,аттын көркү--анжым /мак./; 2.жалпы эле үй буюм-тайымдары; анжым--ашкалат жерг. буюм-тайым; анжым-ашкалаты жок киши; айал анжым пам. аялдарга тиешелүү ар кыл кооздук буюмдар /чачкеч,сагак,калак,чачбак,ырчалык,тамак мончок,кулак сырга,теенеч, билерик,шакек,ойнок ж.б. жалпы аты/; айал анжыны йэм көп.

анжымда-жерг. токулгала; сыбай эркек жылкыдан бирди анжымда.

анжыр түшт. жемиш дарагынын бир түрү /мунун мөмөсү тегерек жалпак болот.Баткен тарапта бул жемиш бар жылда эки жолу түшүм берет жана бир нече түрге бөлүнөт.Ал чакалдак,б.а.

калемпе жолу менен көбөйтүлөт/; кара чилги анжыр анжырдын бир түрү /өңү каралжын,майдараак келет/; кавак анжыр сүйрү,кең буша турган анжыр; кавак анжырды шамал актн; ак анжыр сүз. анжырдын бир түрү; бир хил адамдар ак анжырды көргөн эмес; калата анжыр бат. эти ачуураак,өңү ач сары кумшак анжырдын сорту; калата анжыр бийыл анча болбойду; мисир анжыр сүз. анжырдын бир түрү; сары чилги анжыр өңү сары майда анжыр; сары чилги анжыр бишканда кел; чапла анжыр бат. мөмөсү томолок,өңү саргыч,кабыгында кара тактары бар анжырдын сорту /бул анжыр жылына эки жолу түшүм берет/.

аниз лейл. ушул убакка,күнгө,мезгилге дейре /чейин/; анизге дээре немеге кеведиң?

анизгече лейл.к. аңызгача; анизгече келсе керек эде.

анизче,аңызче өзг. эмдигиче; аңызче чейин жерден көтөрүлбөй жатат /сал. анизгече/.

аниркани жерг.к. аңыркаңы.

аңыа лейл. пайда; бир сомдон берсе йэм аңыа.

аңтн: аңти-аңти түшт.,терг. мык; аңти-аңти айдады,жүз жийырма беш жылдызды аңти курман байлады /таб. така,мык/.

аңтивишарт пам. ант-шерт; аңтивишарт кылып таштап кетет.

аңча бат.,жерг.,лейл. I.бир топ,бир кыйла;бир канча; а,аңча узаа; 2.бир далай;аңча сөз сүйлөду.

аңчеке пам. бир аз; үйдөгү ун аңчеке калыптыр.

аңчун бат. ал үчүн; аңчун мага каравайт да.

аң: аңы үчүп кетти бат. үрөйү учуу; жүрөгү оозуна тыгылуу; жүдө эгиз экен аңы үчүп кетти.

эңгәл өзг. суу же кыйы жеп кеткен арык; **жолдун бардыгы эңгәл болуп кетиптир** /сал. эңгәр II/; **эңгәл-сөңгәл** өзг. өң-дөң, аң-дөң; **эңгәл-сөңгәлгә түшүп кетпесин.**

эңгәр I батк.,жерг.,өзг.,лейл. эгин орулуп кеткенден кийинки аңыз; **эңгәр бошоду.**

эңгәр II пам. чуңкур,аң; **кой эңгәргә түшүп калыптыр** /сал. эңгәл/.

эңгәрләт-жерг. малды эгини жыйылган жерге откоруу; **малды эңгәрләтип кел.**

эңгәчән пам. к. элөңгичөн; **эңгәчән келбептирлер.**

эңги пам. аңгы; **таш эңги** пам. төрт жашка чейин бычылбай калган жылкы; **таш эңгиң аркырап аккан сайдай го.**

эңгил пам. чуңкур;аң; **кийикчилеп жүрүп эңгилге түшүп кетти.**

эңгилчек зам. селкинчек; **эңгилчек учтум-учтум,шалы пайага түштүм,ай,бахтимдан айланай,кара каш балага түштүм** /селкинчек ырынан/.

эңгит өзг. тыңчы,шпион; **эңгиттер өлтүргөн.**

эңгичән пам.к. эңгәчән; **эңгичән бовой чыга галды.**

эңгишәнә өзг.,тад. оймоктун бир түрү /жез.сүйрү оймок/; **эңгишәнә бовосо,көрпө капташ кийин.**

эңгүр: **шәкәр эңгүр** өзг. жүзүмдүн бир сорту; **шәкәр эңгүр деген болот.**

эңгуш батк.,жерг. оймоктун бир түрү /мунун түлкүсү терең келет да,көрпө-жууркан кабыганда колдонулат.оймок болсо кийим тигилгенде пайдаланылат.Сал.тах.диал. ангуштарин/; **эңгуш менен бир ран алдым.**

эңизгәчә пам. өмдигиче; **нимнеге эңизгәчә шул ишти аткарва-**

дын? /сал. эңизчә/.

эңилдә-өзг. аңылда; **эңилдәп пийлап бересиңби.**

эңкәс жерг. эңиш,эңкейиш жер; **эңкәс жер экен,эңкәс уруп түшүп келдим.**

эңкәстә-пам. I.эңиште; **илдийга айлавай эңкәстәдим;** 2.жортуп желе басуу.

эңкилдә өзг. чыкит ойнунда жеңилген жакка зуу берүү үчүн чыкыт менен баласын чаап тийбей калса,жеңилген бала кулагына "пәлөкти" илип алып,жерге түшкөнчө оромпай төөп суурга келүү фазасы.

эңчилдә-алб. аңкылда; **эңкилдей бервей кийин түр.**

әп батк. жакшылыкты жамандык менен жоюп жибергендик; **отуз күн тутқан оразаңду жүз гирәм арак менен әп кылдың.**

әпәкә өзг. эң улуу эже; **әпәкем мага гөйнөк такты.**

әпәки; әпәки-сәпәки сүз. I.көр-жер,тиги-бу,ана-мына,өйдө-төмөн; **әпәки-сәпәки боло бервесин;** 2.өтм. болор-болбос,майда-чүйдөчүл киши.

әпәм жерг. ачуу,каар; **әпәминә чида.**

әпәнди түшт. апенди; **әпәнди кетиптир.**

әпелек жерг. эвелектеген жеңил киши; **әпелек киши экен,тынч турвайт.**

әпичәй батк. I.кагаз оролгон конфет; 2.конфеттин кагази /балдардын речинде колдонулат/; **балдар әпичәй дейт о тәттини.**

әпичей,әпиче ал. оромпай ойну; **әпичей тентик,чарчадык; әпиче тээп жүрөм ◊ дейд.** жыргап эле жүрөм /какшык маанисинде/.

әпкел өзг. алып кел; **чәй-мәй әпкелип бервесем бовойт.**

әпкич зам. апкеч,с,у бакан; **әпкич апкел,сумга бар.**

әпсалә ар.,батк.,лейл.,өзг.,керг. аракеттенгендик,умтулгандык; ол бир ишке әпсалә киласайт; 2.кызыккандык,шыктангандык; музыкага болгон әпсәләм ашып баратат.

әпсәлә зам. 1.жай,жөн эле айтылган сөз; 2.зам.жалган,калп.

әпси түшт. бушайман; ол келгенине әпси жеди.

әпсиздик зам. кемчилик,жетишсиздик,жакырлык; әпсиздик кылва.

әптәкәч алб. чөп,саман ташгыч; әптәкәч мене ташып гарам жыйышты.

әпти ккол.,ар. өңү-баш,өң-түс,кебете-кепшир; әптине бир карап койолучу /сал.тах.афт. "өң,бет,жүз"/.

әпчи батк. эже; менден улуу бир әпчим бар.

әпшәмдә батк. дем алыш; әпшәмдә болот,шондо мамалак көрсөтөм.

әр: әр-әр алб. эшекти чакырууда колдонулуучу сырдык сөз; эшекти әр-әр деп чакырат.

әрәә өзг. араа; әрәә кайда?

әрәәлә-өзг. араала; балта менен болвойт,әрәәләгиле.

әрәвәкәш түшт. арабакеч; әрәвәкәш менен келиң деп айтпыңчы?

әрәви,әрәви гилем ичк. жукараак,шалча өңдүү кооздолуп,түр салынып согулган таар килем /бул өңдүү килемди согуу ичкиликтерге мүнөздүү болуп,түндүк райондорго тараган эмес. Ал кой,төө жүндөрүнөн согулган/.

әрәдүк батк. ачгүдүк; әрәдүк болдук,түшүнбөдүк.

әрәз керг. кыйык; жеткен әрәз киши.

әракәт түшт. аракет; әракәт кылоаң,бәракәт болот /мак./.

әралөш өзг. жип түрүлгөн чыгырык; әралөшкө жип түрөт,тегерек болот.

әраңә I өзг. тактай сүргүлөп кылмалоочу сүргүч /инструмент/.

әраңә ичк. ай баш; бүгүн әраңә кылалык /әрәәс айт.кумай айтта бир күн мурун,элге тамак берүү жөрөлгесү/.

әраңалык ичк. арпа кылуу; әраңалык кылат.

әрәрә батк. килем көчөтүүнүн бир түрү; әрәрә деген көчөт бар.

әрачачи керг. врачы; әрачачи койсом кандайсын.

әрвә батк. өсүмдүктүн аты; топчу гүл,ак чайыр,әрва өсөт.

әрвәл: әрвәл-жәңгәл батк. өсүмдүктүн аты; әрвәл-жәңгәл от эм, отун эм болот.

әрвәстә батк. аллуу,күчтүү; ол азыр эм әрвәстә.

әрвек лейл. арык адам; о пешәрә бир әрвек.

әрви керг.,сейр. соллат,аскер; әрви дейт,аксөр эм дейт.

әрдишун батк.к. әрип.

әркәй өзг. шайкелең; әркәй неме,тынч турвайт /түндүк говорлордо "шайкелең,орчкараак" деген сөз колдонулат/.

әржинәй зам. эмчи; илгери әржинәй балдарды эмдечи эле.

әрзәми батк. сөлпүрөөк,тоголок сымал келген,кабыгы бир аз түктүү,өңү ач сары,даамы ширин,сөөгүнөн эти бат ажыраган өрүктүн сорту; ол өрүктү әрзәми дейт.

әрзәндә батк. эркө; әрзәндә кылып үргүтпө.

әрзәнәк батк. инжик; баланды әрзәнөк кылып өстүрөөң өзүңө жаман.

әрзәнәктә-батк. инжикта; кәттә болуп калса да әрзәнәктенет.

әрзи лейл. 1.тилек,каалоо; 2.адамдын аты.

әрзик алб. үй шыбай турган кергиликтүү чопо топурак; топуракты кайнатып,әрзик кылып,үйдүн ичи-тышын шыбайт.

әрекчи-жкол. үйүр ал; аста әрекчип калды.

әрийет түшт.,ичк.,атн. 1.өлгөн адамдын бир жылдыгын эскерип,

ат беруу,намыс жабуу жеролгесуу; акыркы эрийетан киллат;
2.намыс; эрийетин болсо,шунтип жүрө веден?

ЭРИЛЛЕТ-алб. чикит ойнунда утулган баланы "эшек" деп ээптеп, уткан баланы "эр-эр" деп цзалоо; чикилдек ойнунда бет жүз метирге эриллетиптир.

ЭРИМЯН цам. майда тууралган эт;/атасы менен энесин эримин тартип бакчы экен /илгери Памирде бойго жеткен уландарды үйлөнүү алдында эт туураткып сынашкан.Бигит эки бичакты бири-бирине тийгизбей,этти ортосуна келтирип,коз колду чалып туураган,ким ушул сыноодон өтсө,ошол уланга үйлөнүүгө уруксат берилген/.

ЭРИН,АК ЭРИН жкол. чит сымал товардын бир түрү; мурда эриндан кийиок жасашчу.

ЭРИП I дейл.,керг. I.күрөштө колдонулуучу ык; күрөштүн эривин билет экен; 2.өтм. митаамдана жалкоолук шилгандик; эрип адам экен; 3.амал; 4.өлөрман.

ЭРИП II түшт. тамга,эрип; аривине келтир чүй орду-ордуна келтир,жөнгө сал,жайгаштыр.

ЭРИПКЯЯ цам. жалкоо; эрипкяя адам ондойт ко.

ЭРИПКЯЯТТИК цам. жалкоолук; ол эрипкяятигидан артта калды.

ЭРИПТЯЯ-керг.,дейл. I.амалдан; эриптяябей але кой; 2.өлөрмандан.

ЭРКАЛАЙ батк. куйрук улай; эркалай келип калдың.

ЭРЛА-түшт. алрда; эрлэп күйет.

ЭРМЕГЕЙ: эймду эрмегей батк. капырай! /сырдык сөз/; эймду эрмегей,ат чапкандай жеткирбейт.

ЭРМАЯАЛ өзг. арак жан; бечара көп жылдан бери эрмаяал болуп

калды.

ЭРМЯЯ өзг. арман; кийин эрмяя кылат экенсиң.

ЭРНЯ зам. болушунча; эрнө эйт.

ЭРӨӨ ноок.к. ар;эрөө,эрөө!

ЭРПЯНЯ ччк. I.жерне; эрпяня экиң анам новатң; 2.баштаң /Дейдекте/; бир өзбек,бир казак,бир кыргыз эрпяня кылыпат; 3.өзг. орток,шерик болгон жер; бийлчы жерицди эрпяняге бересиңби?; эрпяня жет-керг. шерне үюштүруу,катышуу; эрпяня жешке кошулган ондойт /цеп чыгымга учурайт деген маанида,себеби 2-3 кой сойлуп,башка чыгымдар да болгон/.

ЭРПЯЯЛЫК өзг. "арпана"га таандык нерсе; бир эрпяялык ойуштап.

ЭРПЯРЯС: эрпярэс тяжик цам. Памирде жашаган таажиктер; эрпярэс тяжик бар.

ЭРПИ өзг. ыгы,жөнү,шарты; иштин эрпин бил /3-жакта гана айтылат/.

ЭРРЯ батк. барабар; картадан эррэ болдук эде,кайта ойнодук.

ЭРРЯЖИ батк.ой тобо!; эррэжи,кандай неме?!

ЭРСЯЖ дейл.к. арсек.

ЭРСЯКТЯ-дейл. к. арсекте.

ЭРҮҮЛӨШ жкол. сырдаш,көңүлдөш; эрүүлөшүм шо бала.

ЭРЧЯНДЯ цам. кийинсинген,тынсынган адам; эрчяндэ адам болсоң да мурдун төрт,башың бам,багалчагиң кара таш!

ЭРШИ цам. легенда боюнча адам тиги дүйнөгө барганда аны кийнап чаба турган балка; эрши калай,молла экэ?

ЭСЯ дейл. аса; колума эсэ алып э тайанамин карылык.

ЭСЯЛ батк. бал,асел; базарда сатылбайт,таразада тартылбайт,

өзү өсөлдөн ширин,кесе болбойт /таб. үйкү/.

асала өзг. кунт коюу,көңүл коюу; бакты асала кылып бакса,тез чонойот.

асалмас жерг. мада деген жүрөк ооруга пайдалануу үчүн колго кесалган дарынын аты; мен асалмас ичкем /дары чептүн тамырын жанчып дакиден өткөрүп,маске майга ийдеп,анан жедирет.Аны жегенден кийин адам кусканча басат.Өзү бассабаса башка бирөөлөр колтуктап.тиндирбай бастырат.Ооруну кимя аягында оору зил кусат/.

асалчы өзг. бал челекчи; мен асалчы айткул авишканикинда отурдум.

асаңа жерг. кариз; асаңа,калта,ургулоо,хороп деген сөз бар.

асат жерг. I.эскиче айдын аты /долдол менен августа айына туура келет/; асат айы кирип келди; 2.ар. күндүн абдан бийик кеткен убагы /жайкы чилденин күчөгөн убагы/; асат урган-жок. кудай урган; асат урган айагы суйук.

асвутөр жерг. чакит ойнундагы бир фаза; асвутөрдү башта.

асеке батк. тиштиракай; ойой шондо издеп жүрүп асекеңиз чыгып кетти.

асиветте-батк. к. әспәттә; мунча шол буйумунду асиветтейсин.

асиз жок. кайран; каманга айткан асыз сөз,өлгөнгө ийлаган асыз сөз /мак./.

асил өзг.,ар. түшүм; күрүчтүн асили көп.

асилат өзг. I.председателдин орунбасары; менин әкәм асилат; 2.өзг. завучасток.

асип түшт. к. сыкы,кулкевес; асип касашат,онон жейвиз.

асир; асыр кара түшт. терг. төөнүн көзү; хавакили калгиз,

асыр кара экөө.

асирети өзг.,батк.,зам.,жерг. I.арман,убай; асирет менен мунду айткан; 2.жоголуп кет; асирет болуп кет.

асисук батк. сук; асисук деним го.

аскарийет зам.,сейр. көпчүлүк,топ; аскарийети мал багат.

аскыйа түшт. тамаша,шылдың; бизде көп аскыйа айтатгар.

аскыйалаш-батк. тамашалам,айтыш; тойдо эки адам аскыйалашып жатат.

аскыйачы жерг. тамашакөй,шылдыңкор,шылдыңчыл; шум аскыйачы адам /кээде "такымчы" деп да аталат.түпүк говорлордо болсо "шылдыңчыл" деп айтылат/.

аскыйажаш өзг. тамашакөй,шылдыңкор; кудә аскыйажаш бала болуптур.

аскыйапоз ар.к. аскыйажаш.

аскурт жерг. эңгирди чала жанчып,анан куурып жасаган тамактын аты; аскурт жедим эле,кәсалдап калыпмын.

асли ичк. түбү,теги,акыры; асли достон баарыси Арзыкулдан тараган.

асни лейл.к. үсөнү /жүзүмдүн бир түрү/; асни деген жүзүм бар.

асоси жерг. түп,негизи; асоси шу иште баштавасак болор эле, эми баштагандан кийин иштеш керек.

аспат өзг. кадыр,сый,урмат;"кой багып постун кийген озот"деп аспат көрсөттү.

аспатта-өзг. I.эркелет,сүй,капырла,бапестө; баласын укмуштай аспаттайт; 2.аярда,этиятта.

аспи лейл. эскиче жылкы жылы /бул жыл ирети менен мар жылынан кийин келген/;менен жылын--аспи; аспи жалал ооз. жалаң,

шерменде; уйатсыз эспи жалап.

эспийеттеп жкод. к. эспеттө; эспийеттеп эстүрген бак.

эсирәт: арз-эсирәт өзг. арыз-муң; арз-эсирәтин айтып жатты.

эсрәт жерг. жөн,ык,амал; эсрәтини әйтип жатам.

эссирдә цроқ. намаз окуунун бир түрү; саарқы намаз,ирәкәт, сүннөт,эссирдә болот.

эст жерг. эч,түк,такыр,тегн; әйтап жатат-әйтип жатат эст фаамдабадым.

эстәнә дейл.к. астана; эстәпәни аттава.

эстек пам. "ууруну тап" ойнундагы сегазинчи машинин ати /сал.түр. астыг "чалыр"/.

әтәйи ичк. атайын; куда әтәйи әвү кегөн.

әтәйлә-фатк. атайла; әтәйлән базарга бардым.

әтәкәй жкод. акетай /таныркоону билдирүүчү сүрдүк сөз/; әтәкәй,муногуну кара!

әтам жерг. март; әтәм журтум бек найман.

әтамтәй зам. март,берөшөн; әтамтәй менен тиркелген; әтамтәйлин гөрүн төпкен ◊ зам. өтө берөшөн,өтө март адам.

әтәрәп өзг. айлана,тегерек; әтәрәптин баары әлө әл.

әташ алб. терг. кычкач; жолдо әтөш көрүп калды.

әтәшим фатк. көңүл чөгүп нзалануу; мого әтәшим болуп отурат.

әтәшкалак дейл.к. аташкүрөк; баланын зәридән әтәш боп калтыр баланын айынан куурап калыптыр.

әтәшкерек /әтишкөрөк,этәшкөрөк/ цроқ.,фатк. к. аташкүрөк; эки пүчү әтәшкөрөктөй титирейт.

әтәшкүрөк түшт.к. аташкүрөк; әтәшкүрөк менен алып сал.

әтәштән цроқ. очоктун ооз жак бөлүгү; әтәштән,коломто,кемеге,чилөпчин деген сөздү билем.

әтәнги фатк. жомок; әтәнги айтып берөм.

әтивер пам. бир нерсөнү кымбат көрүп,жогору коючулук; азыр "мәнгө кара" әтивер болуп калды.

әтимбилик сүз. молдолук кылган аял өлгөндөн кийин бейшемби күндөрү жалаң коштү-колоң,жакын туугаң аялдарды чакырып, жит чигирип эскерүү салты; әтимбилик әбектер аралашкан жерде болот.

әтин түшт. динчил аял; әтин айал экен.

әтинбүбү динчилдиги күчтүү,бал көрүп,эм жасаган аял; әтинбүбү келет деп күткөн экен.

әтинә; әтинә-пәтинә /пүтүн/ дейл. тим-тирс ойноо; әтинә-пәтинә деген балдардын бир ойуну бар /бул ортда ойнду баштаган бала "әтинә-пәтинә,тамга койдум шатинә,мөнөн мурун сүйлөгөн кирк шайтандын катынә" деп үнчүкпай калат. Ким мурда сүйлөсө шылдыңдап күлүшөт/.

әтинча жерг. к. атинбү.

әтир өзг. атыр; мага бир әтир берин?

әткәрә жерг. бут кийимдин ати; әткәрә кийген бутундан.

әтрәп жерг. к. әтәрәп; әтрәпиндәги коштуларды карачы,нимө ш кылып жатат.

әттә! пам.к. аттаң; әттаң бүгүн шо кегөндө жакшы бомок; әттөң әлөт әттаң жерг. аттаң алат кокуй; әттаң алөт әттаң, әнөң богондо шундай боло веден?

әттәнә пам. кап атаңдын көрү ай; әттәнә ай кап,алда,атаңдын көрү ай; әттәнә алөт атаны алат; әттәнә кокуй атаны кокуй.

кокуй.

эттәнәәт лейл. аттыгининң; ох,бойбай,эттәңәнәт,дүнүйә!

эттәр жерг.,пам.,батк. 1.кидирмачылар сата турган майда-чүйдө буюм /ийне-жип,бөсөк,тарак,сагыз,резинка ж.б. сал,таң. аттөрү/; 2.майдачыл,жарибаган адам; ол шундай эттәр ки.

эттәрчи түшт.,ичк. майда-чүйдө сатуучу соодагер /илгери аттарчылар айыл-айыл кидирип самын,мончок,атыр ж.б. сатышкан/; эттәрчинин мончогу.

эттәрчилик ал.,пам.,суз. майда-чүйдө менен соода кылуучулук; эттәрчилик кылып кетет.

эттәми жерг. 1.зар,кор; 2.аттица; эттәми кылып жеп өткөн.

этимбүү өзг.к. этинбүбү.

әүх,әүхә пам. чочуп кетип,кайра эс ала түшкөндүктү билдирүүчү сырдык сөз;әүх,ки.

әйкәр жерг. чарчоо,чаалыгуу; күн исикта баса берип әйкәр болдум.

ак: ах-хә табылгандыкты билдирүүчү сырдык сөз; ах-хә дагы нимне кылар экен; әйрән ах батк. чочуп ытаң калууну түндуруучу сырдык сөз; алдымдан вуи деп өтсө,әйрән ах капмын.

акә пам. макул болгондукту билдирүүчү сырдык сөз; ахә деп узатты.

акамийәт жерг. маани,мацыз; хич бир ахамийәти жок ишти кылвагын ахин; 2.пайда,киреше; о жерге әйдәсәң го әйдәйсиң, ич кандай ахамийәт бервейт.

ахийри өзг. акырн; ахийри бир иш бүтүрөм да.

акилет зам. тыпырынды; бүмдайды ахилеттен арыткыла.

әч пам.,сейр. эже; бүгүн әчем менен кииого бардык.

әчәдә,әчаидә лейл. обу жок очоңдоп эркелөө; әчендәгән бала болуптур.

әчилә: әчилә-чүчүлү зам. помидор,пияздан жасалган салат; әчилә-чүчүлү жасалы /көз бир жерде ал "шекерец" деп аталат/.

әчкаләр батк. кескелдириктин бир түрү /кескелдириктен чоң, әчки эмерден кичине болот/; әчкаләр,әчки эмер болот.

әчкалдирик зам. 1.кескелдирик; әчкалдирик узун болот; 2.әчки эмер /"әчкалдирик" көз бир жерде "батманчык" деп аталат/.

әш жөөл. сырдык сөз /әшекти токтоткондо айтылат/; әш-әш! созуп карма; әш-пәш өзг.,пам.,лейл. антип-минткиче,көз ачып-жумгуча; әш-пәш дегиче келет; әш-пәш дегиче,кампир шаптолу жегиче лейл. көз ачып-жумгуча; әш-пәшкә койвопам. илдамдат,тездет.

әшә: әшә-пәшә дегиче пам. ана-мына дегиче; әшә-пәшә дегиче эки муштап жүгөрду.

әшәди I жерг. тили заар; сен әшәди бейва әзүндү өлтүрүп алыпсың.

әшәди II зам. өтө; мана әшәди душман болуп кетти.

әшәдилик жерг. тилдүүлүк; сенин әшәдилигинди көзүңө көрөтөйүн.

әшәм I жерг.,лейл. асем; алда кандай әшәм кылып койуптур.

әшәм II поэт. наз; әшәминди кийни әм кыла вересиң,бол тез.

әшәмдә-суз.,лейл.,жерг. асемде,кооздо; патирди әшәмдән жасайт.

ашам өзг. I.кадыр-барк; 2.сулуулук; 3.даңаза; ашамын эшен ашырат.

ашӑ керг. аракет; ашӑны зор.

ашар сүз. ашар; ашар өткөрөт.

ашаты̆чылык батк. уятсыздык; ашаты̆чылыктын дө уваты̆,жери болот.

ашылдө лейл.,батк.,к. ашула; ашылдө айтчы /бул сөз Баткан тарапта көбүнчө келин-кыздар ырдаганда айтылат,ал эми эркектер ырдаса,"ыр" деген сөз колдонулат/.

ашылдачы батк.,керг. к. ашылачы; хайттак Зафар биринчи ашылдачы.

ашына өзг.,лейл.,тел. ашына; менин оштук ашынам бар эле /бул сөз тоо этектериндеги айылдарда айтылат да,чөлдөгү айылдарда "орток,ортак" деген сөз колдонулат/.

ашыр лейл. I.окуча мукарам айынын он күндүгү; 2.адамдын аты.

ашкавөр I өзг. өзгөчө,ашкере,чыныгы; ашкавөр сулуу дейт.

ашкавар II лейл.,батк.,к. ашкевер; ашкавөр ай лейл. алда кокуй ай; ашкавөр ай,кетпей турганда сөз болот өлө!; ашкаверине сойулсун! кара жер соросун! /малга карата каргоо/.

ашкады зам. ашкабактын бир түрү; шорпого ашкадыдан сал.

ашкалат лейл.,өзг.,пам. I.дүр-дүнүйө,буюм-тайым; 2.дымак; ашкалатын зор өлө.

ашкалатчыл пам. сөнөкчүл; Умар-ашкалатчыл киши.

ашкара түшт. ачык;ашкере,жарыя; алгө ашкарө кылып ырдайт.

ашкөкү өзг. асүмдүктүн аты; тоодон ашкөкү терип келди.

ашкөрөк цөрк. кичине баланын боорткосу; ашкөрөктү тартып кой.

аштан: аштан-даштан батк. ар кай жактан,ойдон-кырдан; аштан-даштан сүйлөйсүң да.

аштөң: аштөң-пештөң жкөл. алырайган-чалырайган; аштөң-пештөң кезүңүз Оштон качан келдиңиз?

аштек I батк. эрүктүн этин эзип төрт бурч түрүндө жазылып, ортосуна мацыздардан кошуп күнгө кургатылганы; кургатылганы аштек делет.

аштек II батк. илгери кыз бергенде калың албастан,кайра кыз менен кото берилген сөө,сый /"аштек" катары мал,жер,жайлоо тартылган/; торайгыр уругуна аштек берген.

ашты батк. сегиз каштагы кой; аштыа,аштыа,ну деп койот.

аштыйек зам. тепетең болуңуп алынган нерсө; аштыйек болуп алам дейт.

Б

БА I цөрк. кубаттоо,ыраазы болуу сезимин туюндурган сырдык сөз; ба,чиркин сылык алоон өз,майрам күнү.

БА II:ба-ба батк. I.итти чакырганда колдонула турган сөз; итин ба-ба!-деп чакырды; ба,куч-куч батк. ме,кучу-кучу; 2.батк. баланы коркутканда айтылуучу сырдык сөз; ба-ба келди.

БАА өзг. өөн жер,өөн талаа,чөл; баала таш бака,мүзоо баш жайнайт.

БААВЕШИНЧИЛ түнд. баабединди көп айткан,жасаган киши; ал кацкы лынчил,баавединчил.

БААДАП керг. адептүү; бала деген баадан болуш керек.

БААДЫЛАН-кочк. кой дегенге болбой жабышып асилгандык; барбайм дедим бара бер,баадыланып жаныпта.

БААЗ: бааз-баазда өзг.,атф. көз-көздө; бааз-баазда келип

БААЗЫ,БААСЫ атф. көзөн,көз бири /сал.үйг.бөзи/.

БААЗЫМ лейл. музыка тартылып бийленген оюн; Бектурган әкемдин тойу жүдө баазым болду.

БААКЫ пам. аялдан корккон,же аял коруган адам; келин бааку келинининн жанынан чыкпаган кайната,кайнене.

БААЛА-тянш.,жерг. жаранын балалап,күчүркөнүп ырбашы; терсик алып баалап кетпедиби.

БААНА нск. мына; бааңа кылган кишин ушул беле?

БААНАЙ нск. мынай; бааңайын бас,эмне,капаонубу?

БААНАЛА-нск. бат катуу,жатыруу,көздөн далда кылуу; атты баалап кой,эч ким байкабай калсын.

БААНАЛАН-нск. жатырынуу,далдалануу; баапаланган отол халкоону көрсөтөм.

БААР I нүй.,тянш.,түшт. киргал,үзүр; сенден баар таптым; 2.көңүл; баары ачылды; 3.пам. тоңо каниет кылуу; эртең мененки тамактан баар алганмын.

БААР II тянш.,өзг. к. бээр,бөҳөр; баарга жеткизип алсак,кыйынчылык жок; авал баар түшт.к. авал.

БААР III-жерг. Бухара; минан аттым баарга,учу кетти шаарга /таб.жол./.

БААР IV пам. дал,бап; сенин эгиндин ого баар келди.

БААРДА-пам. байка; бөзөни баарда.

БААРЛАШ-тянш. күч синам,тирөө; тайманбай баарлашты.

БААРЧЫҢ нск. баарын; бала баарчын деген сенсиңби?

БААРЫ жерг. бардык; баары тилди сайраган чакчигай деген күш.

БААРЫҢ нск. I.илээчүнүн эң кыраакы /ителги менен илээчүнүн ортосунан пайда болот/; 2.жжол. илгерки уруунун аты; баарын,жаңы баарын дегендер бизде да,Ноокатта да бар.

БААРЫҢЧАК жжол. баарын уруусунун өкүлү; баарың-баарын баарынчак,бишкек ашка таарынчак /акыйнек сөздөн/.

БААС-баткч. бас; төөз баас,кеч болот.

БААТАЛ пам. байтал; баатаддай болуп семирди.

БААТЫР зам.,жерг. патыр нан; кирк баатырды бирден жерэде; кын тапканнга баатыр жерг. пайгамбар барипа ыраазы.

БААШ баткч.,пам. I.бир нерсенин башын элестеткен орнаменттин аты; 2.бир нерсенин башталыш жери; баашыга барып кон; бааш кел-баткч. кош айдаганда өгүздөрдү солго кайруу үчүн колдонулуучу сырдык сөз; базмак бааш сөлүү же коога бат; байагы базмак бааш келиптир; бармак баашы бармак бат; жүз баашы жүз башы; казан баат казан бат; комуз баат орнаменттин бир түрү; көл баат көлдүн баштапкы жери; кызыл баат пам. I.башына кызыл жоолук байланган адам; 2.уруунун аты; мың баашы мың башы; ойун баалы пам. I.чыкатты адегенде сол кол менен чаап,оюн баштоо фазасы; ойун баашын баштайлы; 2."мээрей" ойнунда болуңгөн эки жак бир жолдон кызалакты уруп чыгуу фазасы; сагак баат пам. орнаменттин бир түрү; топчу баашы пам., баткч. "топчу бат" аттуу өсүмдүктүн элесин берген орнамент; чөмүш баашы пам. орнаменттин бир түрү; элик баашы эдүү баты.

БАКУЗ лейл. к. бээз; бакуз-бакуз жайларда кээ-кээ жерлерде.

БАВА нам. 1.ата-баба; 2.атанын бир тууган агасы; бабанын--алачыгы,баланын ойунчугу /мак./; 3.атадан улуу жалпы эле кары киши; бабам,мени да ала барып; 4.нам. чоң атанын атасы; бабанын атасы /андан аркыы "жецги мунту" деп аталат/; 5.атб. жаш баланын энесине эркелеп кайрылган сөзү /сал,ылапа,чача/; чоң бава батк. чоң ата; бава-буба өзг. ата-баба; бава-буба,гезе,жам,кулчетай,гөш,сырга дейвиз.

БАВАЙ жерг. аксакал кары киши; бавай жогоруга өтүнүз; бавай адам жерг. кыргыздын түпкү атасы; кыргыздар Бавай адамдан тараган.

БАВАЙЫ лейл. 1.өрүктүн бир түрүнүн аты /чоң,ак,тоголок, даамдуу өрүк/; 2.көп жыл түшүм берип карып калган өрүк; бавайы өрүктүн үчүнда чымчык конуп турат.

БАВАКАН жерг.,миф. аттын эзси; аттын пири—бавакан.

БАВАЛАК нам. 1.жаш теке,улак теке; бавалак короодун тынчын алды; 2.абалак; бавалак менен ататтар.

БАВАЛАКТА-нам. жаш улактай булдуран үн чыгаруу /сөз сүйлөө/; бавалактап куйа бер.

БАВАР I нам. кецүл,ой; мен баварыма албадым.

БАВАР II чүй укпаган,көрбөгөн жер; Каныш өзү бавар жерге түш болду.

БАВЛА-түшт. 1.мактап туруп алдоо; 2.баапта; "жалы барда арыган жаман аттын белгиси" деп бавлады.

БАВУ чүй ыкма бул; баву кымыс кайдан?

БАВУТКА өзг. каалганын тутказы; каалганын бавуткасын тартып.

БАВЫ жкол. уруунун аты; бави,борколдой түлөкөлөн.

БАВЫЗ түшт. өрүктүн бир түрү; бавыз өрүк көп өлө.

БАВЫК сүз. кушка жайылган тор; бавыкты кол менен жайат.

БАВЫЛ түнд. уруунун аты; бавыл адигинеге кирет /адигинеге мындан башка да: авыла,адий,ахивек,айтмерек,айтике,акбото,акбуура,актасма,актерек,акчувак,алай,алдар,алдайар,алывек,алпке,алсейит,алтивай,анды,анжыйанчы,арат, арзике,ардай,арык,асан деген ж.б. топтор кирет/.

БАВЫЛГАН тал.өсүмдүктүн аты;балдар бавылган терет.

БАГАВ өзг. кирсик; токойго барса,багав болот.

БАГАЙРАТ жерг. кайраттуу; хич нерседен коркпосо багайрат.

БАГАЛАК нам.,өзг. абалак; буйерде багалак менен атат.

БАГАЛАН тал. аркардын бет-алты айлык баласы; алар да багаландан өтө баштаптыр.

БАГАЛДЕК батк. чакиттан баласы; багалдегян чава бер.

БАГАЛЕК батк. малдын шийрагынын бакайы; ол багалега болот.

БАГАЛЕКТЕШ-батк. бири-бирин колдоо; багалектешип сүйлөшөт.

БАГАЛТЫР түшт. жаш; багалтыр балдардын баары терет.

БАГАМ түшт. баам; түш тупурдукту ченеп,багам кыл.

БАГАМДА-түшт. баамда; кийуу менен жасалат,багамда.

БАГАНА I зам. жана; багана келген киши.

БАГАНА II сүз. I.тиреч; багана жетишпей үзгүлтүккө калды; 2.чүй таарында түрк жыгач; бир багенани тарсилдатып жара баштады.

БАГАНАК жерг. этке тегүү үчүн колго багылган мал; баганак гөшүн ачып келиптирбе.

БАГАНАЧЫ сүз. тиреч коючу; баганачылар көп киши.

БАГБАН түшт. бакчы; бул ит мә шундай багбандардын колунан келет.

БАШБАНЧЫ түшт. огородчу,бакчачы; багбанчы ортодо турат.

БАГЖАГАЙ пам.,керг. 1.сайманын бир түрү; 2.үч элидей саймаланып хасалган сизма; багжагай куруп катасиңбы?

БАГЖАЙ қашқ. жайдары; жузу багжай.

БАГЖАК батк. к. багжагай; терме таарга багжак салыптыр.

БАГЗАМ дейл. кирдин суусу; багзамды эшиктин алдыга төкпө.

БАГЛАК батқч. боо,боолук; берем десе бекилвейт,бервестин бел баглагы цепилвейт /мак./.

БАГМАЛ өзг. бакмал; багмал чапан /сал. бахмал,кикчм/.

БАГӨН тал. тамеки калбырагын кургата турган бөлмөчө,жай; Бектен багөндун ичин иреттеди.

БАГЫЛАН пам. баглан; багылан козу бакырчаак /таб. жап.бала/.

БАГЫЛДЫР чүй.тяшт. тоо эчкинин бир жатар улагы; багылдыр атып алыптыр /сал. боркочор/.

БАГЫМДА-қашқ. баамда; эже-сиңдинин багымдачы.

БАГЫН-I.жагынуу; супа-эндик/к/е багынган; 2.жатынуу; айдан бир айга багынган.

БАГЫНГАНСЫ батб. багынгандай; багынгансы бодуп калды.

БАГЫРА ккол. жүгөрү ун; багыра,жаваги,чаркап,чукур деген сөз бар.

БАГЫШ-I: көкүм багыш сүз. легенда боюнча багыш уруусунун түпкү атасы /сөзөкү маалыматка караганда сары багыш, ак багыш,үч багыш өндүү илгерки уруулардын байырку тотеми "багыш" болгон өндүү/; бөкө багыш алб. уруунун аты; чикө багыш,бөкө багыш болуп бөлүнөт; кара багыш өзг. уруунун

ати;кара багыштар Каси,Мираа-Аке,Кызыл-Дыйкан,Кызыл-Тоо, Заргер,Жиланды,Кашка-Терек,Сувак тарапта жапап келишкен, он канатка кошулат /санжира боюнча багыш уруусу--эң эски уруулардын бири.Болжол менен XIУ-XУ к. Өзгөн тарапта алардын түрк каганатынан чыккан Султан деген адам башкарып турат.Кыргыздардын бир бөлүгү отол учурда Алтай тараптан Нарын,Кумгал,Ат-Башы тарапка оой,конуш алып,Өзгөн жактагы түрку уруулары менен чабышып келет. Отондой чабыштардын биринде кыргыздардын кол башчысы Кара баатыр колго түшүп, зынданга салынат,Бирок ага Султан хандын бойго жеткен кызы ашык болуп калгандыктан хан аргасыздан аны зынданан бошоттурат.Баатыр эми хандын мураскөрү болуп жарыланат. Көп өтпөй эле Кара баатыр өз алдынча--Талас тарапка кетет. Ээлүү бирдей калып калат.Ээлүүнүн бөкүнда болот.Кийин балага атасынын кетердеги өтүнүчү боюнча Багыш деген ат коюлат. Бала ер жетип,мурунку окуяларды угуп,атасы белек үчүн калтырган капкар менен алтын калатылган кемерди алып,атасын изден чыгат да,түбү табат.Кайра өнөсүнө келип,таятасы каза болгондон кийин хан болуп "хан Кара--Багыш" атанып кетет.Ал отондон калган делет.Кийин түрку ханлыгы кулаган менен Өзгөн тегерегинде кара багыш түкүмү көбөйүп,алардын "Жаңыл Мырза" эпосундагы каармандардан болгон Калматай менен Төлөк деген эки бир туугандын аты коштурат.Бирок отол кезде "Калматай,Төлөк беркесү /таякеси/ бөлөк" деген лакап чыгат,анткени--алардын түп тайы түркүдөн чыккан делүнөт.Экинчи бир вариант боюнча "кара багыш" уруусу чабуулдардын биринде Калматай менен Төлөктүн бирөө XУI к. каза

болуп,анын боюнда калган аялы төрөгөндө "каралуу аял төрөгөн багыш" деп аталып жүрүп,кийин"кара багыш" атынып кеткен имиш.Кийинчерээк кара багыш: бостон,коюу,чаар, бам,бактивай өндүү ж.б. майда топторго бөлүнөт/.

БАГЫШ П: күн багыш түшт. күн карама; күн багышты сындырып, "жар түбү кечүү болбойт,жоо түбү эл болбойт" /мак./ деди.

БАГЫШ Ш-түнд. кошулуу,улануу; ай айга багышат,күн күнгө багышат.

БАГЫШАН түнд. адигине уруусунун бир бөлүгү; багышандан ак жорго минип чыккан киши эле.

БАНД жерг. начар; ахвалдары банд экен.

БАДАВЛАТ жерг. дөөлөттүү; казир бадавлат болду.

БАДАЛ I тянш.,пам.,жерг. сайманын бир түрү; бадалды кой,"ток бала ач бала менен ойновойт" /мак./ дегенди казып ал; кийал бадал түнд. шырдактын жээгине түшүрүлгөн сайманын ати; "сулууга суктанбагын сүйбөгөн соң,кызылга умтулбагын кийбеген соң" /мак./,кийал бадалды касай бер.

БАДАЛ II жерг. үйдүн үстүн жапканда салына турган караган бутак,тал /кээде "шак" деп да аталат/; бадалды салып бүтүп, "коно катпай гөпкө тойбойт,устукан жевей гөшкө тойбойт /мак./деди.

БАДАЛ III ичк. күйөөсүн чанган аял өзүнө төлөгөн калыңды кайра кайтарып берүү адаты; ылгери бадал берүү болгон.

БАДАЛГА батк.к. бадалка; бадалганы алып кел,отун жаравыз.

БАДАЛГАЛУУ пам. пайдалуу; Кош-Агыз жүдө бадалгалуу жер болот экен,Алачор да бадалгалуу.

БАДАЛЕК кочк. потолок,шып;таги бадалегине кантип бойун жетти?

БАДАЛКА батк.к. баталга; бадалка койуп,"өзөлдө бирөө калгыз,экөөң эгиз,көңүлдө бар,көпөндө жок,нерсе сөгиз" /таб,кудай,ай,күн,ой,бейиш/.

БАДАМ I түшт. I.жыгач өсүмдүктүн ати /өзү жана даяк/; бадамдын майына тамак жасайт; 2.түшт.,чүй.,тад. бир жак баты ичке ийилекейирээк сайылган кечеттүн ати /бул бир нече түр болуп сайылат/; ачык магыз бадам түшт. бадамдын бир сорту; ачык магыз бадам дар; ширин магыз бадам түшт. бадамдын даамы таттуу түрү; мисте бадам батк. бадамдын сейрек учурай турган майда,түшүмү аз түрү; бизднн мээлөдө мисте бадам экөөң эч ким жок; таш бадам батк. бадамдын данеги чоң,абдан катуу түрү; алты түп таш бадамым бар.

БАДАМ II: күлдүү бадам ичк. куштун бир түрү; түйгүн,түнкүр, уч ала,күлдүү бадам,тынар.

БАДАМАЙ зам. оюндун ати; бадамайда топуну учкур тайак менен уруп ойнойт.

БАДАМЧА жөд. бадамдын мемесү сымал өңдөнгөн нерсе; 2.тад., чүй өөнүн бир түрү; бадамча кылып ойо бер.

БАДАМЧЫ түшт. отун болуучу жыгачтын бир түрү; бадамчысы күйүп бүтүп,ортодо кызыл чок додолонду.

БАДАН түшт. сайманын бир түрү /сал.бадал/; "келдө жатып көрүшмөк,күндө жатып өбүшмөк" /таб.күзгү/ деген тамашакты билесең,бадан деген сайманы көрсөтөм.

БАДАН лейл. өсүмдүктүн ати; бадан бар.

БАДАРГА жерг. сүргүн; зор атасы бадарга болгон.

БАДАЧА кашк. ант,убада; сен бадача алдыңбы?

БАДӘВЛӘТ нчк. дөөлөттүү; бадәвләт,ого оро-пара болот.

БАДБАЙМА лейл. айбаттуу; бадбайма экен,туздалган куйрукту жеп кетет.

БАДБАХТ нчп. харыбагыр; ай,бадбахт,баланы жигитип кеттиң.

БАДВОТ нск. чоң кесе чыны; бадвотко май салып койду.

БАДГУМӘН жерг. күмөндүү; бадгуман бовой мунда кел.

БАДИК түшт. оорунун аты; келменин үстүнө бадик жармашытыр; 2.сүз. шашик ооруну дарылдоонун /кочет кочуруунун/ аты /бадик ир турунда айтылат: жайсаң балык дегенде жайсаң балык,бурма башик дегенде бурма балык.../; 3.чүй келесоо Чукуй бадик болуп калган го; 4.отм. татаал,кийин; алманын ичи бадигираэк.

БАДИРЕЗ батк. оруктун сабагынан соолуп кубулуп оорушу;орук оңдуга чалыгып,жерге түшө баштаса бадирез дейт.

БАДИРЕТ түнд. алгынан башына чейин,бүт бойдон; бадирет иштейт.

БАДИРЕТЧИ,БАДИРЕТЧИК түнд. подрядчик; бадиретчи болуп иштеген экен.

БАДКА батк. н. бадалка; бадкадан секирип түш.

БАДКААР жерг. каардуу; менин авам жүдө бадкаар.

БАДНАВИС жерг.оч көз; түлкү бадиавис "жс...ок,каке баатир, койчу,сиз ак сакалсиз,сиз алыс"дейт.

БАДНАВИСТЫК жерг. ач көздүк; сен бадиавистик кылып көштү тартпа.

БАДРАК сүз. батрак,кедей,жарды; илгери бадрак болгом;кызыл бадрак батк. колхоз адеп уюшулганда ага биринчи иүчө болгондор.

БАДРЕК жерг. балбан; жүдө бадрек экен,баарын жыкты.

БАДРЫН өзг.,жерг. балыраң; бийик бадрын жакшы болду.

БАДУВА чүй к. батыва; көзү үңкүр,бейли тар,бадува кылып бак курса,эч ойловойт намыс-ар,Урумда бар,Кырымда бар, бул сөзүмдө бар бир кавар /таб.ит/.

БАДУВАЙМА лейл. убайым; күйрукту илип тартканда,капкан ону чаап калып,ол бадувайма тартат.

БАДЧА өзг. кезде; сенин бадчаң келдиби?

БАШ зам. бадылдак; Кулмат баш кайда жүрү?

БАДЫВОЛ нск. подвал /орус тилинен/; бадываолго койуп кой.

БАДЫВОТ нск.,кочк. к. бадвот.

БАДЫВОТЧУ нск.,кочк. конуп-түнөп кире тартпан жүргүнчү адам; бадывотчу өзү колго түшөт.

БАДЫРА жерг.,зам. устундун үстүнөн коюлуучу бир жагы жумуру, бир жагы жалпак табак /бул тегиз эле кыркалекей коллатi сал. дастак,чабак/; бадыра жигачтай толук,семиз.

БАДЫРАК түнд. I.арпа,буудайдын бадырайта,бышыраак куурулганы; арпа бадырак күйшөлөт; 2.түшт. макенин куурулганы; мекеден бадырак кылат; ак бадырак түшт. апаппак болуп харылта куурулган жүгөрү; мака ак бадырак болот;мака бадырак мекеден куурулган бадырак; мака бадырак йаы болгон.

БАДЫРАКЧЫ батк. подрядчик; бадыракчывыз кандуу неме эле.

БАДЫРАЛА-жерг. үйдүн төбөсүнө бадыра коюу; үйду бадыралайт.

БАДЫРЕК жерг. шамдагай,шылуун; ох,бадырек баласың,ээ!

БАДЫРЫН түшт.,зам.,жерг. бадрын; көп бадырын айдалды.

БАДЫРЫНЧЫ жерг. бадыраң багып өстүргөн киши; бадырынчы мазасы жок,кызынын аты--Кантайым /мак./.

БАҢАЙ тал. сүйлөөк,бажылдак; бажай неме,шыдактуу жасоо эң эле кийин болот дейт.

БАҢАК: бажак-бажак түшт. к. ажап; менин бир кушум бар куйруктары бажак-бажак,ону көрсөң күлө-күлө өлөрсүң /таб. чалын/.

БАҢКАР-жерг.,зам. аткар,бүткөр; байагы ишти бажара кел.

БАҢКЫР өзг. тармал; Эсенбайдын чачы баңкыр.

БАҢЫР ор айбандын аты; баңырды атып салат.

БАЗ I: баз бөлтөк чүй I.үстү жалпак кичине тоо; 2.жердин аты.

БАЗ II лейл. даги; илик болсун деп баз үстүгө чапан жаптын.

БАЗ III ад. шумкар; бир баз,он эки каз,үч жүз алтымыш беш өрдөк,сегиз миң жети жүз алтымыш үрөк /таб.бир жыл, анын 12 ай,365 күнү,бир жылдагы 8760 саатын/.

БАЗАР: базар-ачар,базар-учар түшт. I.базарга бир нерселерди сатып,урунуштуруп оокат кылуу;Сатиялды базар-учар кылып,башкалардай эле тың; 2.базарлык; базар-ачарыңызды кылып бүттүк; базарды бүз баткк. I.козгол,кыймылда /тоо адам иш кылбай көпкө отуруп калганда "тобунарды бузгуда" деген маанида айтылат/; 2.киздик алуу; тире,гилем, казан кулак,бадам,саливай,жүгүртмө,карга тырмак деген кеште салдырат,анан базарды бузат; базарыңды кыла бер ооматыңды жасай бер; базардын өлгөнү ор базарда соодашын жүрбөй калган учуру; жүндү кийиз кылып сатайын деп апырса,базардын өлгөнү өтпөптүр; базары жүрүшкөн адам жкол. төрт тарабы кыбыла киши; кызыл,жашыл,сары бойок алыптыр,ал базары жүрүшкөн адам; ат базар жкол. уруунун

ату; ат базар уруусу да мундуздарга кошулат; жайдак базар тың. там-таш жок эле ээн жерге,ачык талаага ачылган базар; боз үй тигип,жайдак базар ачтырат; жөөлөшмө базар тад. эли көп,жөөлөшүп жүрүп соода кыла турган алып-сатар базар; кичине базар өзг. ишемби күнү болуучу /мурунку традиция боюнча келе жаткан/ базар күн; кичине базарда эл малын алып келет; чоң базар жекшемби күнү болуучу базар күн /буул 1937-жылдан кийин жаңы пайда болуп,мында турлуу буюмдар,эгин,мал ж.б. товарлар сатылат/; чоң базарда каалаганыңды сатып аласың; кокон базар жкол. илгерки Кокон шаарында өткөрүлүп келген чоң соода базары; Кокон базарга койуп кийирген; көк базар тад. жер-жемиш,жашылча сата турган базар; кыргыз базар зам. Замин районунун Кара-Таш деген жеринде илгерки жергиликтүү кыргыздар соода жүргүзгөн мал базар; мааси базар ор базардын мааси сатыла турган жери; мааси базары начар жүрүп жатабы?; чет базар өзг. көп эл катышкан чоң базар; чет базарга кийип барган.

БАЗАРВАН баткк. базарком; базарван жомок айтып жатат.

БАЗАРГИР баткк. базарга өтүмдүү товар,мал,мөмө;моорн көй базаргир болот.

БАЗАРЛЫК түнд. базарга,шаарга же алыс жакка барып кайра келгенде,жол жүрүп баратканда бирөөгө берилүүчү сый, белек; базарлыкка атыр берди.

БАЗБАЗ баткк. I.бакчанганлык,назданганлык; маалдар болдум деп өзүн базбазга салып калыптыр; 2.мактын баасын көтөрмөлөө; сата турган болсоң базбазга салбай эле көй;

3.этм.зам. шикак; мага базбаздын кереги жок.

БАЗГАНЧЫ жерг. бароканчы; базганчы тукралуу имиш-имиш гап.

БАЗЕП жерг. эңдүү,түстүү,сулуу; бу киз жүдө базеп экен.

БАЗМА нок. басып алма,басып жеме; байдын малы базма деген.

БАЗМАК пам. эби-сыны жок; Кавилбек атар мерген базмак экен.

БАЗРАП түшт. бароканды бир түрү; "жакшы жүрмөк бар,жакшы өлмөк жок" деп басаранын көтөрүп.

БАЗЫ зам. к. баяз; базы күндүн курбаны бол,базы күндүн кувалап урганы бол /мак./.

БАЗЫЛ түнд. уруунун аты; базылдар сайак/к/а таандык /сайка:ават,айдаке,аккулак,актеря,акылбек,алакөз,ачылдак, аратай,асаке,асказан,базарчы,бакачы,бактороз,барак,бем шей,бештаз,бозтери,ботугуз,белекпай,бөөвүй,досой,дөөлөт, дүүлат,жайыл,жаманбай,жамбарак,карике деген ж.б. топтор кирген/.

БАЙ I батк. ай,ой /сырдык сөз/; бай дээр бакыл жок,кой дээр коко жок /мак./; бай-бай батк.,лейл. сырдык сөз /чочуганда же адам өлгөндө айтыла турган сөз/; кол бойула бай-бай чунак /таб.тикен/; бай-бай,жигиллим! кокуй жигиллим!;бай кайда,бай-бай шондо ◊ жерг. бай кайда болсо, изи-чуу менен чыр-чатак опол жерде.

БАЙ II батк. I."ким тууду" ойнунда коргоолдордун утуктан улам көбөйүп,топтолуп калганы; байды чачайын дейт; 2.чүй кумалак ойнунун тогуздан ашык корголу.

БАЙ III түшт. соода; базардан муну да бай кыла кел.

БАЙ IУ: кокуй бай нок. колунан эч нерсе чыгарбаган,сарацдыгына адам таң кала турган сарац да,сасык да бай; өлгөрүп чыриген кокуй бай але; бай кечту лейл. өмүрдүн аты /кээде ал "кел ачку" деп да аталат/; бизде бай кечту. бөру корсок,жашынбек,уйум туюду ойундары болгон.

БАЙ V түнд. аттын туягындагы бакай; төрт туйагынын тең бийи аппак.

БАЙА I өзг.I.майа; байа,камыш,чөп таштап койот; 2.жакол. чабылган чөп; жылкыга байа жайдыңыз.

БАЙА II нок. жана; байа кайда бардың?

БАЙАВАН жерг. өзи талаа /сал.таж.сыебон/ байаванда мылтыгынын мамасын басып калат.

БАЙАГЫ түнд. мурдагы; байагы-байагы,бай койчунун тайагы ◊ мурдагы эле бойдон,эч бир өзгөрүү жок; байагы жарыктык батк.терг. чечек,кызылча сорусу; байагы жарыктык өкүрткөндөн бакыртат.

БАЙАК I тон.терг. казан кыргыч; капталды капталдай чапкан байак баатыр /таб. казан кыргыч/.

БАЙАК II ал. кырка-кырка кеткен бийик тоо; байак-байак— байак тоо,балдар өтүп баратат.

БАЙАКЕ тал.,чүй байыке; өрүктүн башын жапыртып,өрдөк бир аткан байаке.

БАЙАЛЫШ лейл.,батк. кара кылык өсүмдүгү; байалыш өскөн жер экен.

БАЙАН I түшт. кызымдын сорту; бул кызымдын сорту—байан /чоң тоголок,ак кызым,даамы таттуу,өзү түшүмдүү келет/.

БАЙАН II чүй.терг. жоолук; жашыл байан салынган.

БАЙАН III лейл.к. авай /байан: кызыл-тукум,атакул-төрө,өзи болуп белүнгөн/; айкыргандан кыйкыртып,алманын башын жапыртып байан өткөн эмеспи.

БАЙАНДАР баэк. уруунун аты; байандар сакалтыдан тараган.

БАЙАНДУУ баток. ыристуу,куттуу; пири пешвайларыныз колдоп сойеоун,куту-байандуу уй болсун,уй бузулбай бала-чакалуу жүрсүн! /уй саларда элди ашарга чакырып,оокат жеп, анан ишке киреерде айтылуучу дуба сөздөн. Уйдун ашарына конулуу жакындар дасторкон жасап "аш-сүт,каттама,канткурсу,печек" алып келишет.Аның баары ашарчыларга берилет.Уйдун ээси ашарчыларды ырбай сыйлайт. Чоң устасына усту-баш кийим берет.Уйдун устуну чыгарылган күнү да мал союлуп,устанын колуна "актык байлайт"--кейнок-кечо кийгизет/.

БАЙАТАДАН нок. жанатадан; байатадан эле барбайсыңбы?

БАЙАСТАН чүй солто уруусунун бир тобу; байастан түкүмүн билбейт экен.

БАЙАУ түшт. кароосуз калган жер; байау жерде мал барбы?

БАЙБАЙЛА-жерг. урматта,сыйла; байбайлаган доо кана?

БАЙБАЙЛАШ-зам. өкүрүш; ак баран милтык асынып байбайлашкан ким экен /кээ бир жерде өлүккө карата "эсил кайран бир боорум","аттаны көкүй,эми кайдан көрөйүн" деген өздүү кейиш сөздөрүн колдонсо,ичкиликтердин айрым топторунда "бай-байлап" жөн гана үн чыгаруу мүнөздүү/.

БАЙБАЛА баток. абдеете; чөндөкилөр байбала дейт.

БАЙБЕЛЕК баток. 1.буттун шыйыкчагы; 2.салаанын муун сөөгү; 3.муштум менен кар кылактын бириккен муун сөөгү /түндүк говорлордо "шыйыкчак,бейбелчек" деген сөздөр колдонулат/; байбелчекти муз кесип кетти.

БАЙБЕЛЧЕК лейл. шыйыкчак,бейбелчек; айактай ташка байбелчекти кыпчытып алды.

БАЙБЕРБЕ-жерг. сыр чыгарба,айтпа; душманга байбербе.

БАЙБИЧЕ: Мүйүз Байбиче чок. миф.к. умай эне.

БАЙБУЛУ баток.к. байлуулу; эрүктүн башынан бир байбулу аттым.

БАЙБУКУР лейл. 1.өтө бүкүрөйгөн адам; 2.терг. жүзүмдүн коон бүкүрөйгөн бутактары; кызынын ата-тегин бийке,атасынын ата-байбукуру,энесинин ата-жайма челек /таб.жүзүмдүн мекеси,сабагы,калбырагы/.

БАЙВАТЧА лейл. 1.мырза; 2.өтм. баатыр /кайрылуу мааниси/; байватча,кочкорду койго кой.

БАЙГАДАР карс. маңыроо,энөө; ол вакта байгадар маал экен.

БАЙГЕ чүй кыл кыяк күүсү; байге күүсүн адамдын унүнө окшотуруп чертken; кээ байге чүй тойдо кээ жаңшуу жөрөлгөсү; көр байге чүй кичине байге сайылган өкө; көр байгеге көп катышса да аридын дейбит.

БАЙГЕРЧИЛИК түшт. кененчилик,токчулук,жетишүүчүлүк; азыр кудайга шүгүр,байгерчилик го.

БАЙДА нок. пайда; байдасы жок соода баш карат /мак./.

БАЙДАЛАН-нок. пайдалан; уй көрүнбөс тумандан улар аткан мергенди байдалан.

БАЙДАРЫЗ сүз. жүгөрүнүн бир түрү; байдарыныз баккан кан экен.

БАЙДУБАН ээг. мендубана; байдуван башын сындырган.

БАЙЖАМА зам. иштан; байжама кийип,кавагы кариш.

БАЙЕКЕ тянш. чарык; байеке кийип жүрчүвүз.

БАЙЕРТҮҮ жкол. бая күнү; байертүүү,бел,тозун,увакоа деп айтавыз.

БАЙКАС эзг. көз салуу; малга байкас кыла тур.

БАЙКАШКА нок. буркуттун бир түрү; келте боз,байкашка,баатыр кашка деген буркуттар да бар.

БАЙКЕ нок.,тал. 1.өзүнөн улуу абасынан кийинки агасы; 2.өзүнөн улуу чоочун киши /сылык түрдө кайрылуу иретинде айтылат/; оо,байке,жөн турчу.

БАЙКЕЛ эзг. оролушкан сабак /жалбырак,бутак-сутактары менен бирге/ коондун,байкели,ашкавактын байкели,башырандын байкели,дарбаздын байкели.

БАЙКЕЛЕ-тунд. кайра-кайра байкелөө; байкелеп жаныңды койбойт.

БАЙКӨСӨК лейд. ичкиликке кируучу чоң уруунун аты /Дейлектеги байкесек: 1.канды, 2.ашкара,3.сары үсөн, 4.мөжөй, 5.белек сары, 6.калаң, 7.мала, 8.чүнүлдак, 9.кызыл айак, 10.чүчүн, 11.тейит,12.кара молдо болуп белүнөт/.

БАЙКОЗУ базк. уруунун аты; чуурундудан башка да байкозу уруусу болгон.

БАЙКООР кочк. коңул бурбагандык; таштаман уруп,байкоор салбайт.

БАЙКӨӨК нок. канаттуунун бир түрү; байкөөк менен бектергенүн тырмагы бар,алы жок.

БАЙКУШ тунд. үкүнүн бир түрү /легенда боюнча байкуш аттуу үкү каргышка калгандыктан,жылдыз толгондон тан аткыча кышкыстап чыгат имиш; үкүнүн жогоркудан башка да: ийык үкү,мыкый үкү,капалак үкү,бабырган,бабылган деген түрлөрү бар/.

БАЙЛА-жерг. дайында; бет жылга байлаган эде.

БАЙЛАГЫЧ жкол. ормөктүн жибин өйдө көтөрүп байлап коючу ача

жыгач.

БАЙЛАМА чүй 1.суунун кулагы байланган жер; өзөн байланган жерди байлама дейт; 2.тушт. башка,чекеге байлап,тагып ала турган чүпүрөк; 3.батк. жаздыкка тагылган узун,ичке,чүпүрөк боо; байлама менен байлайбыз; баш байлама тушт. кичине жоолук; башына гүлдүү баш байлама салды.

БАЙЛАМТА чүй кашаанын оозун байлап коючу кыска жип; кашаанын байламтасын чечип алды;

БАЙЛАНЧЫК сщ.байланып кармалып кала турган нерсе; менин байланчыгым жок,мен окуйм.

БАЙЛИ пад. кармалап калуу; пактектей болгон кургурун байли болду.

БАЙЛОО жерг. 1.байлоо; кыска жип жетпейт байлоого,камбагал көчпейт жайлоого /мак./; 2.батк. байон-чаян чакканда шишиктин таралышын токтотуу үчүн айтыла турган дарыл сөзү; байлоо кыганда: алача байтал миңдин,алача камчыладым,кыска жолду катыштырдым;таштай кат,сүмдай сиң,оттой өч; так сулайман пайгамбардын дини менен бант дейт; 3.жкол. таажө, таажөцелердин жазында байлап,сий өндүрүп алуу жөрөлгөсү /бул адат боюнча жөнүнө кызыл чүпүрөк же жип байлап белги кылышат.Эгер аны тоотпосо чиркап эле аркан менен да байлашат.Андай учурда мал сөөк сийлап,жазалап кутулат/.

БАЙЛООЧ чүй 1.кайылган тордун ичине байланган канаттуу; 2.салууга каракси болуп калган куш; мунун каракси байлооч тура; 3.кашк. тор; байлооч таппалым пэвэ; кол байлооч чүй өлүктү жууганда колго ороп алуучу чүпүрөк; кешпир өлгөндө кол байлоочту алып жойот; перяк байлооч сүз. кылем току-

ганда өрмөктүн торигине байланып конучу ичке жип.

БАЙЛУКАНА өщ байулу түпөк кылган эски үйдүн орду,жайы; ата жайын байлуканага айландырыптыр.

БАЙЛЫК өзг.,батк.,жкол. эгин боолочу боолук; суу байлык менен чоң боюлорду байлайт.

БАЙМА: байма-бай тал. үзгүлтүксүз,удаама-удаа; байма-бай каттап турушат.

БАЙМАК тал. керегенин этегине тартыла турган сызма кооздук; ал бүгүн баймакты соогуп бүттү.

БАЙМАКТА-иск. бирөөгө айланчыктап караштуу; ал кыши баймактап туруп калат.

БАЙМАКТЫК кашк. аркан; каман-жакшы болоюу баймактыкты унутпа.

БАЙМАЛУУ жкол. кийиз өтүктүү; багыштын кызыл баймалуу,багалеги саймалуу.

БАЙМАНА жкол. зоболо; байманасы таштыган деелеттүү адам.

БАЙМАН кашк. байлык; байман кана,бай кана?

БАЙМАНЧЫКТА-чүй айланчыкта; баланын жылдызына байманчыктайт.

БАЙМАТТА-тал. баймакта; кулукту байматтап ийген.

БАЙОО ичк. 1.хоош,момун,энөө; байоо киши эдем; 2.терг. кийик; байоо аткан мергенпм.

БАЙООТ батк. төөсү көп адам; байоттордо төө көп болгон.

БАЙПАК тал. кийиз өтүк; сайпак чечти; дулай байпак ал. кийиз өтүктүн бир түрү; дулай байпак кийгени бут оңрувайт.

БАЙПАНДА-тал. майпанда; сен байпандап отура бересиңби?

БАЙРА: бүкөн байра тал. чачуу,бүлүндүрүү,чигимдоо; тапканыңды байра кылва,балам.

БАЙРАК пам.,батк. товардын бир түрү; байрак түрдүн түсүө бо-

лот; ала байрак 1.тондун /чепкендин/ бир түрү /көбүнчө өлүктө үй ээсине аза кутуу белгиси катары жабылат/; 2.пам. аялдар кие турган кийимдин бир түрү /ар кыл түстөгү кездемеден кесилген чапан/; ала байракты азыр кийбей койду!; кызыл байрак зам. балдар эки бөлүнүп,өз ара жарышып ойноочу оюндун аты; кызыл байрак ойногондо тез жүгүрөт.

БАЙРАМАЗАН батк. орозо айтта айтыла турган карамазан; Ыа Ыухамед үмөтүгө байрамазан /элдик уламага караганда рамазанды айтуу байыркы Аллиден калган имиш/.

БАЙРАНША-кашк. кыймай; кулку менен кечир деп байранцана.

БАЙСА I тянш.к. бакса /сал,сокмо/; байса курду баги жок.

БАЙСА II чүй коон-дарбыз сугара турган кичине арык; чечинип салып байса салды.

БАЙСА-Ш кашк. чайна; өтүк кийип путуна,өктөм болуп жүртуна, берген майды байсаган.

БАЙСАЛ чүй тынчтык,тыныш; изасынан байсал тава алвай,айуу талпакты мижикты.

БАЙСАЛА I-тянш. болжол менен алганда,элүү граммдан сатуу /Тянь-Шань тарапта илгери мүүнүгө чейин өлчөп сатуу да болгон/; куручту дыйкандар байсалап да саткан.

БАЙСАЛА II-кочк. паксалап там куруу; байсалап көтөргөн там бозорот.

БАЙСАЛДА-тал. жайлап акырындоо,күтүү,токтоо; байсалдай тур.

БАЙСАЛДУУ түнд. тынчтыкты каалоо сөзү /жол жүргөндө,кеч болгондо/; жолуңар байсалдуу болсун! ак жолуңар ачылсын; кеч байсалдуу болсун! кечтүн жолу ачылсын!

БАЙСАЛКОМ өзг.,эск. рүтөндүк аткаруу комитети; байсалком деп

айтаар элек.

БАЙСЕЙИТ чүй соло уруусунун бир бөлүгү; байсейиттен; уку /андан корчу,сулайман/, жору,малтавар тарайт.

БАЙТ: байт-байт лейл. малды телиткенде кайталануучу сырдык сөз; баланын башы балтырган,чолпон атан алдырган,байт-байт.

БАЙТАВА чүй к. пайтава.

БАЙТАК батк. тоонун арасындагы же этегиндеги мал жакуга,жыттатууга ылайык келүүчү түзөң жер; дөвөгө чыгып,байтакты карап турчу элең; 2.чүй,кашк. кууш,ичке,жалгыз аяк жол; байтак-байтак-байтак жол,байтак жолдон кош келет.

БАЙТАЛ зам. 1.байтал; 2.бээ /Заминде "бээ" деген сөз айтылбайт/; байталың кайда?; бедем байтал зам. 1.күлүк,сындуу байтал; балам,алтын сакаң кала бериптир,бедем байталды минип барып,алып кел; 2.этн. төрөй элек сулуу жаш келин; бедем байтал экен,карачы; гунажын байтал зам. эки жаштагы байтал; жылкы ичинде гунажын байтал бар; тай байтал жерг. кунан байтал.

БАЙТАЛМАН жерг. 1.кысыр; малың байталман касын /.калсын/; 2.этн. ырыссыз,таалайсыз; бала болбой байталман кал.

БАЙТАЛЧА лейл. эки-үч жаштагы кунан чыкма байтал.

БАЙТАМ лейл. семиз багылган кунажын; байтамды жетелеп келгенде көрөсүң.

БАЙТАМА суз.,жкд.,ттрр.к. пайтава; бутумда байтама,белинде--чарзн.

БАЙТАМАН батк.,тал.к. байтама; байтаманың калың.

БАЙТАМАНДЫК тал. чылгоолук; байтамандык кездеме алдым.

БАЙТЕЙИТ лейл. тейит уруусунун бир бөлүгү; байтейит урумудан таралгандар Самаркандын Заамин районунда бар /Заамин районундагы байтейит: кутуке,байан,кашка,кутаалы,чектамга болуп бөлүнөт/.

БАЙТЕШЕ түшт.,тал. жыгач чаба турган чоң,узун саптуу теше; байтеше менен жакты тегиздейт.

БАЙТИК атр. кайчылаштырылып жийилган отун; байтик-байтик кылып жий.

БАЙТИКТЕ-атр. жараңка отунду кайчылаштыруу; отунду байтиктеп кой.

БАЙУУЛУ лейл. уку /кээде ал "пам,байкуш" деп да аталат.Сал. түрк."байгуш,бейгуш",так.бекуш,.Монг.бай."уку"-түүл "уку"=уку-түүл" деген сөз/; байуулу көрдүм,карачы.

БАЙЧА өзг. тымдын багелеги; тымдын байчасы кең болсо жакшы.

БАЙЧАК ичк. бай,жетиштүү; байчак колхоз элек.

БАЙЧЕГИР нок. бүркүттүн бир түрү; байчегир ак көз бүркүт болот /бул бүркүттүн эки пйнинде топ-топ ак жүндөрү болуп, көздөрү да ак келип,кыраан болот деп эсептелинет/.

БАЙЧЕКЕ тяш. чарык; байчекеси жыртылган.

БАЙЧЕРТМЕК цам. ордо ойнунун бир фазасы; кер жерго миндин сулуу деп,байчертмек аттын кызык деп.

БАЙЧЕЧЕК цам. байчечекей гүлү; талаадан байчечек терип келдим /бул жердеги байчечекей: ак байчечек,сары байчечек, бачайы байчечек,орчо гүл болуп төрт түргө бөлүнөт.Ак байчечектин сабы ичке,гүлү ак,башы жерге салаңдабыраак чыгат.Сары байчечектин сабагы бир аз жоонураак,гүлү сары, жалбырагы жазы келет.Бачайы байчечектин дээ бир аз бий-

ийик,хоонураак,гулунун туп жагы кызгылтым,жогор жагы сары-гыч,тамыры жерге тереңираэк кетип өсөт.Орус гулдун бутаги тартайыңкы,гулу көпкөк,түбүндө томолок думурчеси болот/; чытыр байчечек чатк. өсүмдүктүн аты; жаз башында чытыр байчечекти арык мал жесе уланат; байчечек тартуу жерг. жаңы байчечекей чыкканда,андан үзүп келип,тартуу кылуу салты /мында сый катары эчки берет,топу же пул тартат/; байчечекей тартуу кылым /азыр мындай тартууну жаш балдар,же карп адамдар гана жасамат/.

БАЙЫ-жерг.,батк. 1.сүттү бышыргандагы көбүрүшү; эмен үйдө сүт байытып жатат; 2.мал сааганда;к жеңем малды саап байлы /бул говорлордо "сүт бышты" десе ұят көрүнөт/.

БАЙЫЗ I тал.,иск. поезд; байыз келип токтоду.

БАЙЫЗ II жкол. ыйбага,береке,кут; азыр байыз кирип,береке орногон.

БАЙЫКЕВАЙ иск. байыке; бирөө "байыкевай" десе,бирөө "аваке-вай" дейт.

БАЙЫКЕНАЙ иск. байыке; байыкенай деп жалынып айтат.

БАЙЫКЕТАЙ иск. байыке; байыкетай,оо,байыкетай!

БАЙЫМ I тлиш.,жкол. 1.жаш балага карата I жакта эркелетүү маанисинде колдонула турган сөз; келчи,байым,жанным; 2.байке; байымдын баласы ооруп калыптыр; 3.жерг. ошондун бир түрү /эркек балдар ичинен бирөөнүн көзүн жоолук менен таңып,калгандары жашынып,издеп,көзү таңылуу бала жакындан барганда ыплас талк кармата коюп ойноо/; байым тайакты аз ойнойт.

БАЙЫМ II өзг. ушак,айың; байым болду жүргонум.

БАЙЫМ III түшт. баам,түшүнүк; эмн байымы жетип иштип турду.

БАЙЫП: байын талак ал.к. талак; байын талак болду,ушкуруп ийлади.

БАЙЫП чүй жерине жетүү,өз деңгээлине келтирүү; байынына келтире сүйлөйт.

БАЙЫР I иск. байкуш; ал байырдан жаң кетти.

БАЙЫР II ичк. байыркы,илгерки,мурунку учур; байыр байга кой-өчү болчук /адат өткөн чактын I жагынын көптүк түрү -к мүчөсү аркылуу.Түп,Ленинчой,Сузак ж.б. жерлерде мүнөздүү.түрдө түзүлөт/.

БАЙЫР III: алчын байыр иск. кездемөнүн бир түрү.

БАЙЫР IУ: кара байыр өзг. 1.карапайым,жөнөкөй; кара байыр жакын эле; 2.зоот. соргок мал; кара байыр тамакты көп жеген мал болот.

БАЙЫРТЫ ичк. байырки; байырги чакта.

БАЙЫРЫН жкол. бутак-шактуу келип,көп жыл болуп,карып калган жыгач өсүмдүгү;байырынын терек сайда бар.

БАЙЫРЛА-түшт. үргүлө; үйку өлгүр капыстырып байырлап барат.

БАЙЫРЛАШ-өзг. ыктамуу,жөнгө көнүү; базарга айдап кирип байырлашып кетти.

БАЙЫРЫ өзг. үйүр; эликтин баласы бат эле колго байыры болду.

БАЙЫСТА-тал. байыр алуу,үйүр алып токтоо; эч жерге байыстабай жүрүп эле отурат.

БАЙЫСТУУЛУК тал. токтоолук; ичим ачыпса да байыстуулугуна ыраазы болдум.

БАК-I түшт.,иүк. кара,көр; кирип бак кирип көр,кирип кара; тилеп бак сурап көр; ойлонуп бак ойлон,ойлонуп көр; бери бак бери кара.

БАК II; гүл бак зам.,ҳкол. көгөрүп бүрдөп турган бак-дарак; араладым гүл бактм.

БАКА I зам.,иүк. тегирмендин ташына бекитилген шиш темир; бака темирден жасалат; баканын жайы батк. тегирмендин "бакасы" конуп турган жер; таштагы баканын жайы кенип кетиптир.

БАКА II; эриз бака түшт.1.келчүктө жашаган суу бака; 2.көнөк баш; эриз бака суудан чыктм; кашка бака өзг.,батк. баканын бир түрү; кашка бака суулуу жерде болот /кашка баканын өнүү саргыч,кара темгил чаары бар.Тумшугунан тартып, артқы белине чейин жон илдий кеткен сары кашка сизигы болот.Өзү суулуу жерлерде кашайт.Жергиликтүү адамдар анын этин "чилдәшәр" деген ооруга дары болот деп эсептешет/; кашка бака тутуп кел; таш бака батк. 1.чаар бака /Баткенде таш баканын өзү жолукпайт/; 2.түнд. асти-үстүндө таштай кутучасы бар бака; бака жутар чүй Балкаш көлүндө жашай турган жандыктын аты; Балкашта бака жутар деген кыргыч бар дейт.

БАКА III; бака-бука иск. бака-шака; арқы өйүздүн жылкысы шака-шука тебишет,берки өйүздүн жылкысы бака-бука тебишет /таб. чий соккондогу таштар/.

БАКАБАЛЧАК ҳкол. бака; ой-ий,бакабалчак сумдан чыгыптыр.

БАКАДЫР жерг. кадырлуу; ол хазир жүдө бакадыр.

БАКАЙ I; ак бакай ҳкол. ир менен чертилүүчү күүнүн аты;

бакай күүсүн белгилүү Коргол ырчы чыгарган дейт.

БАКАЙ II; бакайы калтә зам. чолок бут; бакайы калтә,таз баса алвайт.

БАКАК; бакак-бакак чүй баканын үнүн тууроо; бакак-бакак үн салып,суу ичинде уктаган /таб.бака/.

БАКАЛ I чүй кичинекей тегерек сакал; бакалы чыккан жигит кайсы сайактан дептир.

БАКАЛ II тлшт.,чүй,өзг. майда-чүйдө сатуучу соодагер; бакал баарын сатат.

БАКАЛ III иск. 1.таруунун темирден чыккан саманы; 2.чүй жүгөрүнүн сабагы; үйга бакал жулуп сал; 3.тал. жалпы эле өгүндүн саманы; буудайдын ачызынан бакал тырмап кел; 4.ҳкол. уруунун аты; бакал,бөчөн бокойго коштулат.

БАКАЛА-иск. ачдып кароо,баш багып кароо; жол тозуп күтүү; атты такалаганча,жолду бакала /сал.тув.бакыла "бакала"/; 2.кашк. ирге,танда; кәттә талпан бакала.

БАКАЛАЖАН лейд. түрп; бакалажанды көрсөтөм.

БАКАЛЧЫ чүй майда-чүйдө бүтмөй кылдыртып сатуучу соодагер /сал.эттерчү/; бакалчы эле,кайрылбас жак/к/а тиич алды /каза болду/.

БАКАЛЫК батқч. тегирмендин "бака" деп аталган темири жата турган ок; көнүү тутса көлдөй,көнүү тутпаса кара гөрдөй /мак./ дейт бакалыкты ойо алаш?

БАКАН I иск.,атб. 1.каан-чачын жана катуу шамалда боо үйдүн жиптерин байлап бекемдөөчү тирөөч /кээде ани менен туудук да көтөрүлөт/; 2.бооруында ачакейлери бар от илгич; 3.пам. чий соккондо тигүүчү жигиттердин ирмөмө тууралы-

нан коюлган таяк; 4.иск. суу ийиндегич,апкеч /сал,суу илгич,ийиндегич/; бакан алып суу ташы; 5.эндин бир түрү /малдын кулагына салынат/; эни-бакан ен экен; 6.жерг.там үйдүн орто жеринен устунду тиреп койгон жыгач; үйдүн баканы өрүктөн; ала бакан түнд. 1.түндүк жетеге турган бакан; 2.тянш. оюунун бир түрү; 3.жерг. алалап сайылган кепте; өз алига жөрөшө ала бакан салыштыр; 4.иск.,чуй эт илүү үчүн кесалган ачакейлүү бакан; оймо ала бакан түнд. кооздолуп саймаланган бакан; оймо ала бакандын ачасында; алал бакан түшт. 1.оймо-чиймеленип,кооздолуп кесалган бакан; 2.жерг. чемүч,кыл жуугуч ж.б. иле турган бакан; байагы алал бакан кайда?; алтын бакан жерг. 1.экиден гана адам тебе турган селкинчектин бир түрү; куйгузбей менин ичимди алтын бакан ойнойду; 2.нар. кийим илүү үчүн кесалып,коло же жез калатылган бакан; ача бакан акт., тторо:,жерг.,озг. Кыяш бакан; шул ача баканды кайдоодса ала келгем; элэл бакан озг.,лейл. ала бакан; биз.оюу.алаа бакан дейвиз; бел бакан акт.,тторо. бакандын кичирөөк бир түрү /шамал болгондо боз үйдүн корегесине тирелет/; бел бакандан коркуп үйүнө кайтты; кумуш бакан нар. бакандын бир түрү /кумуш чаптырылып кесалган да,ага асыл кийимдер илинген/; кумуш бакан үй тиричилигинде колдонулган; суу бакан тянш. апкеч /Чуйде "апкеч",Иссык-Көлдө "ийиндегич" деп аталат/; өзүм суу бакан менен бир койдум; үй бакан нам. боз үйдүн баканы; топ-топ болуп нойгуттар келди; кээси үй бакан кесайт экен; эки бакан атканага коюлган тиреөч; эки баканы бар бекен?;уч бакан жерг.,батк. таар

токуганда колдонула турган уч ача жыгач /. таар ушул жыгачка асылып туруп токулат/; уч баканды таар токуганда колдонот; бакан тосту ичк. келинди кайнатаникинэ алып кэле катканда илгери бакан алып чыгып,же кип,кур,коолук менен колду тосуп калып,белек алуу салты /илгери бакан тосуу ар бир айыл,нече боюнча болуп,куйөө жуз-эки жуз оромолго чейин тараткан учурлар болгон экен/; бакан тосту кылып колдон өткөрбөй койгон;

БАКАНА ой.,озг. 1.шати,тепкич; бакана менен чык; 2.шати, тепкичтин туура-туура жыгачы; 3.прет,жон-кай; гөптин бакана-бакана сүйлөп отурду.

БАКАНООЗ түнд. тиңчи; баканооз киши кишиби?

БАКАНЧА жерг. улак тартканда улакты таким менен басып,узоңгу боо менен ороп алуу иши; 2.озг. эндин бир түрү;3.пам. чай токуганда колдонулуучу эки жумуру тиреөчтүн ортосуна коюлуучу жыгач; 4.кичине бакан.

БАКАР түшт. уй жылы /кээде бул жыл "пада жыл" деп аталат да,"муш" жылынан кийин келет/; бакар жылы корунген.

БАКАТ иск.к. пакат; тигил Шартенлин каралаш бакат халган.

БАКАТАВУ батк. өрүктүн бир түрү; бакатаву деген өрүк болот.

БАКАЧАНАК жерг. оюндун аты /бул оюнда боо кичирөөк бир бөлүгө тонду тетири кийгизип,ичине нон жылып ар тереелерди коюп,аны "бай" деп атап,бирөө "эне" болуп,калгандары "бала" болуп,илгерки жокчулук турмуштагы дубаначилыкты түүрап ойношот/.

БАКАЧЫ иск. уруунун аты; төмөнкү бакачыларды аралап бир топ жерге бардык.

БАКАШКА сущ. кателок; бакашканды идиш девечи.

БАКЕНЕ жерг.н. пекене /сал.таж.пакана "1.жапалдаш; 2.кодо, кодогой"/; бакене экен,бирөө--узун,бирөө--калтө.

БАКИ I тянш. бардык,туш-тараш; баки жагынан келет.

БАКИ II нск.н.маки; баким түшүп кала таштаган тура.

БАКИСИ түшт. баары-жогу; бакисинин башы ачык.

БАККАЛ батк. касапчы; баккалдан гөш алып келдим.

БАКМАЛ I түшт. товардын бир түрү; бакмал алганың менен сирдуу түйүн чечпедим; үйрө бакмал батк. ичке-ичке,кол-кол изи бар товардын бир түрү; чыт,илөө,ситаның,үйрө бакмал бар; гыжым бакмал баркыттын бир түрү; гижим бакмалдан көмзир тикөө болот; чий бакмал чий баркыт; чий бакмал кастим алдым.

БАКМАЛ II өзг. бордолуп жаткан мал; бакмал малын семиройн.

БАКМАЧЫ ижол. мал бага турган адам; эс тапкыча эсеп тап,мал баккыча бакмачы бак /мак./.

БАКСА тянш.,өзг.,тал. к. пахса; короонун бир бакасын урудуптур.

БАКТА нск.,тал.,чүй пахта; отурганың тактадай,сүйлеген сөзүң бактадай.

БАКТЫЙА өзг. пешене,бакыт; алтын да сары жез сары,кола да сары мис сары,бактыйаман көрөрмүн.

БАКТЫЙАР сущ. жүзүмдүн бир түрү; бактыйарды да көрөрсүй.

БАКТЫР-КОЧКО. кароо,көрүү; кара түтүн дале бирди бирге бактырбайт.

БАКТЫРАЙЫН сущ. жүзүмдүн бир түрү.

БАКУВАТ түшт. 1.албеттүү,алдуу,кубаттуу,күчтүү; бакубат

адам; 2.дүпүйгөн бекем дарак; бакубат кары жыгач /сал. бакыват/.

БАКУВАТТУУ өзг. алдуу,күчтүү; бакуваттуу жигиттер керек.

БАКУВАТТЫК өзг. алдуулук,күчтүүлүк; ол бакуваттык кылат.

БАКУЛУ пам. өсүмдүктүн аты /бүүргачтын бир түрү,бирок бул өзү Памирде өсөйт/; талаага чыгат бакулу.

БАКЧА I чүй барча; сөөктөрү бакча-бакча,жаркылдайт калгыз көзү төвөсүндө /таб.бөз үй/.

БАКЧА II тоң бир канча ийне сайылган бир комплект; бакча бир бакча ийне жок.

БАКЧАНДА-нск. кичирөөк толук кишинин чедирейип,көкүрөк башын жайып дагдандап жүрүшү; бакчандаган түгөнгүр,деле кийин!

БАКЧЫК жерг.,нар. I.эки жашар тоо эчки; бакчык атып алыпты? 2.нск. терг. теке; тергегенде бакчык дейт /кээ бир жерде "нарек" же "текечер" деп аталат/; 3.пам. кийик; бакчыктын жаткан жери,пакырдын аткан жери /мак./.

БАКШИ атб. чен жыгач; бакшыңды бери бер.

БАКЫ түнд. адигине уруусунун бир бөлүгү; бакыдан ак шумкар келген тартууга.

БАКЫВАТ тал. I.сайлык; 2.тянш. тынчтык,жайбаракаттык;3.түшт. төп келишкен күчтүү; бакыват жигит экен /сал.бакуват/.

БАКЫЙА батк. жалган; бакыйа сөз.

БАКЫЛ түшт.,ичк. I.ичи тар,кара ниет,сараң; көрө алваган бакылды жок кылдык; 2.келесоо; бир сагат акыл болсо,бир сагат бакыл болот; 3.лейл. кытмыр; о бакылдын төвөнөк аты бар.

БАКЫЛДЫК ЧУБ.,түшт. 1.ичи тардык; 2.карасанатайлык; бакылдык кылсаң башына тийет /мак/.

БАКЫЛЧЫЛЫК чүй 1.сараңдык; 2.жетишпегендик; 3.батк. кызганчактык; бакылчылык кылба,болсо, мол ем гөп бекен.

БАКЫР I тапш. өсүмдүктүн аты; бакырды кейт,ала кел,апан даам тат.

БАКЫР II түшт. 1.жез; бар-бар эткен уну бар,бакырдан тайагы бар,жугурсө жетпеген айагы бар /таб.сөз/; 2.исх. эки тийиндик жез тыйын; аттын ооздугун салып койчу бакыр берейин; тийин бакыр исх. жез тыйын /эскиче эки тыйын/; тыйын бакырга увал болду; кол бакыр тал.,чүй 1.металлдан жасалган чоң кашык,сузгуч; кол бакырынды ондовой эле койсоң болбойбу?; 2.тал. кичине казан.

БАКЫР III пам. байкуш; көкүректе болбосо көк ийне бакыр канетсин,көп ит бириксе,көр ит бакыр канетсин /мак/.

БАКЫР IV-батк. чакыр /Баткен жакта үндүл эле мааниде башка говорлордо айтылуучу "чикир,кичир,кийкир,чакир" деген сөздөр колдонула берет/; бакырып кой,кәсалмән энемди көрүп келевиз; бакыр-бүкүр дейл. бакырып маарагандык;багдан козу бакыр-бүкүр,төрт айагы такыр-тукур.

БАКЫРАК батк. козу чоң киши; козу бакыракка кыйанат кылба.

БАКЫРАШ ккырг. чөмүч; бакырашты талашып алыстап кетти арасы.

БАКЫРЧАК батк. бакырчаак; бакырчактын бирин жакшы,бакырып койсо дагы макшы /мак./.

БАКЫРЧАК чүй бакырчаак; баа-баа бакырчак,кичинекей такырчак; эки түлүп азыгы,кечүгүндө казыгы /таб.бала,бешик,шимек/.

БАКЫРЧААК батк. 1.кылы чатак адам; ол бакырчаак,көнүлду

таппайт; 2.жаңырчаак таш; бакырчаак таш бар.

БАКЫРЧАНАК түнд.,терг. кам күнан; отургани ово жер,баскани бакырчанак /терг.өзг.ат/.

БАЛ чүй огород өсүмдүктөрү айдалып,төрт чарчыланып кырдалган участок; ар бир өсүмдүктү балга бөлүп тиктим.

БАЛА I ай бала пам.,тал. өңдүү-түстүү ак куба,сулууча бала; ай бала—биздин жаныбыз; ак баласы чүй сырдык сөз /чочуганда айтылат/; ак баласы,көрөө айрынын сабы тура; алпгы бала жкол.,терг. уул; алпгы бала,каранызчы; арсек бала өзг. акылы курч жаш бала; акылың арсек баладай; баш бала жкол. түн бала; баш балам болуп бөштө китивиз; жаны ноюда бала пам. өспүрүм; жаны ноюда баламын көчирбейин жайдерим; жетим бала атб.,жкол. жүк артылганда жалгыз киши колдоно турган 2-2,5 м. келген анча жоон эмес жыгач таяк; жетим баланы бек карман,тунундесу уктабай чыгат; кавил бала жарг. өлөк,тил алчаак; ол абдан кавил бала экен /"кавил" деген сөз тажик тилинде "тил алгыч" деген маани берет/; кам бала өзг. бот,жүдөө бала; куйөөнүүз кам бала экен; кәл бала жарг. таз бала; кәл бала болуп отурат; кол бала батк. адамдын өзү багып,өзү өстүрүп,өзү даярдап келген жер-жемиш,тамагы ж.б.;бул аш—кол бала; Муратаалынын тойбала чүй Муратаалынын тойбала деген күүсү да болгон; өткүл бала жарг. эчтекеден тартынбаган курч бала; өткүл бала,чачигинди/к/ мана бер; чики бала батк. чикиттин баласы; о—чики бала; күлүнүн баласы карс. ачкыч; колунда күлүнүн баласы; бала-бата жарг. кудалашканда макуулукту билдирген бата; бала-бата кылат эде; бала бе-

лөмөй чикит ойнундагы жерди казып,баласын коюп,өйдө иргитып чабуу фазасы; бала бөлөмөйду чапты да,кырк чилчил канасы,отуз томдак баласы,эки төгөрөк уйасы деди; балам жок коон үзмөй ойнунун бир фазасы; беркилерге "балам жок" деп барат; бала сооротуу түнд. жаш баланы сооротуу үчүн чыгарылган күү; бала сооротууну комузга салып чертимет; баласы болмокчу болду пам. балага куда түшмөк болду; бала чака батк. 1.аял /күйөө тарабынан айтылат/; бала-чакан,перзенттерин жакшы турабы? аялын,бала-бакыраларын жакшы турабы; 2.түнд. жалпы эле бала-бакыра.

БАЛАГАЗ жкол. 1.тамдын чатырынын ичи, балаган,товуйа,торпок кулик,сал,тыныт деген сөз айтылат; 2.чүй чөп алачык; балагандын чөвүн үсөн алат.

БАЛАГИНӘ түшт. кичинекей балакай; кырк күндүк чилде,отуз күндүк орозо,ай менен күн,улуу айт-кичүү айт,балагинән чава бер.

БАЛАЖАН батк. баланы эркелеткенде колдонула турган сөз; балажан,бизди күйгүзсөң барар жерин байлансын!

БАЛАЗ иск.,чүй к. палас; балаздын үстүнө отуруп турчу.

БАЛАК өзг. сокбилек; сокуга салып балак менен үргулай баштады.

БАЛАКА өзг. 1.балакат; сен балакага жеткенде; 2.түшт. жаш, алп меме байлай элек кыргак жигачы; кароодогу балака меме байлай элек.

БАЛАКАЙ иск. 1.баланы эркелеткенде колдонула турган сөз; балакайым,айла...анайын,балакайым,келчи бери; 2.чиркиттин бала жигачы;балакайын иргита чават /сал.энекей/.

БАЛАКАНА тал.,түшт. 1.там үйдүн чатыры; балаканасына чыгып кара; 2.батк. мейман жатсын үчүн пайдубалы бийик көтөрүлүп жасалган кичирөөк өзүнчө бөлмө; балаканага орун салгыла.

БАЛАКАНАЛУУ тал. чатырчалуу; балаканалуу тамдан да тамчы өттү.

БАЛАКЕЙ тянш.,чүй 1.чиркиттин баласы; 2.жаш учур,балапан кез балакейинде бакса келе берет.

БАЛАКТА-каро. ооруганда денеңин от болуп күйүп чыгышы; чыгуи чыкканда балактап кетет.

БАЛАЛА-батк. балалуу,тукумдуу болуу; он эки жылда бир балалайт /таб. күүн/.

БАЛАЛАМА пам. көп бала төрөгөндүк; балалама айал экен.

БАЛАЛЕК жерг.к. балакей 1; ай,эстә чап,балалак сынбасын.

БАЛАМАТ өзг. 1.кырсык,кайгы; баламаттан сыртқары турушуу?; 2.балакет; баламат бассын сени!; 3.жерг. доомат; бәәрини кой,баламат кылва.

БАЛАН: балан өрдөк батк.,терг. сөөмөй; баш бармак,балан өрдөк /түндүк говорлордо "бадал күрөк" деп айтылат/.

БАЛАНТ түшт. 1.бийик; үйдүн алдын балант көтөрүптүр; 2.жогору; балант жак/к/а кетти; 3.этм. бойлуу-баштуу,эстүү; балант кыз болуптур /сал. балэнт/.

БАЛАН жкол. эшекке токулуучу ээрдин сызмасына туурасынан байланган жигачы; ээрдин баланы эшектин көчүк жагына келет.

БАЛАПАН тал.,терг. четок; ээ,акеся,балапандан барбы?

БАЛАР лейл.к. торсун; тогуз балар үй салыптыр.

БАЛАРЧЫН чүй бүркүттүн баласы; кара баларчын экен,көрүнбөй

калды.

БАЛАХАН жерг. кымбаттуу /аялга карата/; балахан дилгир сынае алсам.

БАЛАХАНА түшт.к. балакана; балдары балаханасында.

БАЛАХАНАЛУУ түшт.к. балаканалуу; биздин колхоз балаханалуу үй салды.

БАЛАТЫ пам. адамдын буту-колу,бели-башы ж.б. жерлери соруксуунун калуу; ана солтон шырылдап,мына солтон шырылдап деп айтып берет эдеи,балатн болупмун.

БАЛАЧЫК сущ. чиркиттин баласы; чиркилдектин балачыгы.

БАЛБААКЫ: балбаакы кекэ чуй тамактын аты /сал. кайма кейэ/; шип-шип шыйкывэз,жылып кетти жылкывэз,балбаакы кекэ жасай кой.

БАЛБАК I жкол. белбоо,кур; балбагын сырга толтурган,бак алдында олтурган.

БАЛБАК II катк. кец; балвак кейнек экен.

БАЛБАКТА-карс. сорганда кезу жалындап,эти от болуп чыгуу; сорганда кезу балбактап кетет.

БАЛБАН түшт. түндүк жыгачтн ийүүдэ колдонулган жоон,кыска шыргий; келип кетти уйкувэз,балванынды бере сал; балван кап жкол. болжолу бир центнер өлчөмүндөгү топуракты капка салып,"какандоо" тонида үйдүн үстүнө көтөрүп чыгып төгүү жөрөлгөсү /мында жуктү тагынын жарымына барганда бир тынып,анан ейде көтөрүп чыгат да анн келкесинен ашырып,каптын соозунан топурагын төгөт.Ошондо жарданнп карап тургандар кол чаап жиберет.Балбанга сыйлык берилет. Албалбан капты экинчи бир күч сынашкан балбанга карата ир-

гытып жиберет/; балван капка катпатын,эми жылкывэзга баралык,жылуу орун алалык.

БАЛБОРУК жкол. май басып жетилген жаш козунун эти; козунун балборук этине карк жылды.

БАЛБУЛ атб. орто семиздик; жылкы ичинде боз кулун балбул экен,ошол боз кулунду сойолук.

БАЛБЫЛДАК батк. тантык; көп сүйлөй берген балбылдак адам экен.

БАЛГАМ I батк. балыр; бир канпын жана көдөйдин баласи балгам чогултуптур.

БАЛГАМ II жкол.,карс. чоц чини /сал,жак кесе,канан,герден, чоц пиала,батыват/; бир балгам кымыз ичтим.

БАЛГЫ жерг. I.суунун көбүгү; аяызга сүт чогултуп үстү балгы болуп калыптыр; 2.ооздон чыккан көбүкчө; онун баласи сүйлөсө онүздан балгы чыгат;

БАЛГЫН түнд. өсүмдүктүн аты; балгын аралап колго чыгат;балгын кез нарасте мезгили; биздин балгын кезибиз балыкчында өттү.

БАЛГЫР түшт. болук,семиз; балгыр сары өкүнө кан дүргүн чыкты.

БАЛДАЙКЕ тал.,терг. жүгөн; балдайкеси баш кармайт,төдөйкеси төш кармайт /таб.жүгөн,көмөлдүрүк/.

БАЛДАК I сущ. кулач; арт жагынан балдак уруп аныздады; ит балдак так. чабак уруунун бир түрү.

БАЛДАК II нск.,чүй ж.б. I.колтукка таянып баса турган жыгач, кастел; 2.жерг. "чигане,сал,чапар" ж.б. нарселердин жазгане туурасинан коюлган жыгач; жез жыгачты балдак деп

айтат; 3.шыкты беките турган туура жыгач; шыктын балдагы сынып калыптыр; 4.пам.,жерг.,кашк. кажарыга түшүрүлө турган сайманын түрү; 5.өзг. килемге түшүрүлүүчү көчөттүн бир түрү; балдактын түшүрүп бүттүк,энди окуугa баравыз /сал.монг. бардаг,балдаг "балдак"/; ай балдак өзг.,сүз. сырга,сөйкөнүн бир түрү; ай балдак,сырга тагынат; зере балдак түшт. сырга,сөйкөнүн бир түрү; кол балдак лейл. колго таянып жүрүүчү тайак; аса тайакты кол балдак деп да койот; күмүш балдак сүз. жалац күмүштөн жасалган кичинекей сырганын бир түрү; күмүш балдагымды жоготуп жибердим; тиллэ балдак зам. алтын сөйкө.

БАЛДАК III чүй аттын бутунун ич жагынан туура-туура кеткен кара жол-жол; балдагы бар аттар болот.

БАЛДАКТУУ чүй балдагы бар; балдактуу кула кырк жорго тават.

БАЛДЫК батк. сөйкө; балдык тагындым.

БАЛДЫР I пам. 1.мурун; балдыр барып,балдыр кел; 2.тез; балдыр сүйлөвөй эстэ сүйлө.

БАЛДЫР II: балдыр-шалдыр нск.,терг. жүгөн; балдыр-шалдыр акем баш кармайт,Дөөлөтбек акем төш кармайт./таб.жүгөн,көмөлдүрүк/.

БАЛДЫРГА тон өгүздүн чандырына тартылуучу жип; чандырына балдырга тарт.

БАЛДЫРГАЛА-тон балдырга тартуу; Шайлообай өгүзүн балдыргалап илгий кетти.

БАЛДЫГЫ пам. илгерки,мурунку,байыркы; балдыргыдай жүрө албайт.

БАЛДЫРТАДАН пам. илгертеден,мурунтадан; балдыртадан билген

киши бар.

БАЛКЫР: балкыр-булкур тлнш. к. албыр; Төлөвөй акем төш кармайт,балкыр-булкур баш кармайт /таб.жүгөн,көмөлдүрүк/.

БАЛКЫРАН чүй ала шалбырт; ушундай балкыранда берки эле шишиди кийбейсиңби.

БАЛЕК I тлнш. көндөм,ийкем; сенин балегин жок.

БАЛЕК II тал. 1.ишиндин сабагы; 2.жерг. коон,дарбыз,балыранын чилбири; балегин өзүнчө жийнадык.

БАЛЕК III түшт. сокбилек; балекти алып чык.

БАЛЕКЕЙ чүй чикит ойнундагы кичинекей балачаон; балекейди чаап берет /сал.балакай/.

БАЛЕТКЕ чүй,нск. шыбакчынын валеткасы /инструмент/; балетке менен топурагын шыап тегиздейт.

БАЛКА: ай-үйүн балка өзг. ай сымак жасалган кичирээк теше; ай балканы алып кой; кол балка пам. балканын кичинекей бир түрү; кол балка—кадимки эле кичик балка; күмүш балка түшт. күмүштөн кооздук жасоочу ичке тумшуктуу балка; күмүш балка таппадым; така балка лейл. бир жак баты тегерек жалпак келген,сабы экинчи баш жагындагы көзөнөккө өткөрүлгөн балканын бир түрү; така балканын сабы сынды.

БАЛКАЙ-тлнш. толуп,долун болуп семирүү; көзгө толмоч тартып жайкалып көрүнүү; балан балкайып гана чайпалат го.

БАЛКАМ нск. баш-шийрактын эзилте кайнатып бышырып туруп, сорпосу менен муздатып койгондо коюлуп,уюп калган тамак /орусча "холодец"/; мен бул балкамды силерге берем.

БАЛКАН нск. чоң,бийик; көрсө ал укмуш балкан экен.

БАЛКЫ I акт. жибек кездеменин бир түрү; экөө октош балкы-

дан кийет.

БАЛКЫ II зоол. эрте бита турган ак жүгөрүнүн бир сорту; бир жерге балкы эгет.

БАЛКЫН сүз. бутактарды ичке жумшак өсүндүктүн аты; Ак-Сайдын башында балкын бар.

БАЛКЫТ батк. баркыт; бир нн балкыт алдым.

БАЛКЫШ өзг. балчык; Алайку жакта балкыш деп балчыкты айтат /казак тилинин Кош-Арал жагында бул маанидеги сөз "балкаш" болуп айтылат.Сал.түр. балкаш "балчык"/.

БАЛМУЗДАК сщ мороженое; балмуздак сатып берем.

БАЛОО жерг. чабер,устат,балгыч; биздин Чыңгыз /жазуучу Ч. Айтматов жөнүндө/ балоо чыкты.

БАЛПА түшт. керек; үндүн балпасын калтага салып койду /түндүк говорлордо "керек" деп аталат/.

БАЛПЫЛДАК пам. денесин бош кармап,балп-балп этип баскан адам; жалейилдин балпылдак келиптир; короолу балпылдак жүмг. чым көндүн бир түрү /Иссик-Көлдө "Каникей балпылдак" деп аталат/; короолу балпылдакты үйүп салды.

БАЛТА чүй I.бармак /сөз ойну/; балта,араа /сөөмөй/,теше /ортон/,мпо /аты жок/,жүз /чыпалак/; 2.батк. киз-кыгыт адеп кошулганда төмөгүн балта менен бөстүрүп коюу керектөсү; ай балта батк. заводдон жасалган отун жаргыч балта; магазинден бир ай балта алдым; кыргыз балта түшт. колго ссмдолуп жасалган кара балта; базардан бир кыргыз балта сатып келдим; орус балта атб. ак балта /жаагы кара балта/; чөкүч балта өзг. чукулдук сымал кылып жасалган балта; чөкүч балтасын сурап келчи; балта чабар жүмг. I.кол башчынын жардамчысы; балта чабар саламдашып кирип келет; 2.пач. кол арага караган бала; онун баласи балта чабар; балтам тап түшт. окшдун аты; чөп жаңырмай,сокур теке жаңырмак,балтам тап деген ойундар болгон.

БАЛТАЙ: көк балтай ноок. көк мелтей; тил өзөрү көк балтай.

БАЛТАК батк. балдак; балтакты буту чолок үчүн алып жүрөт да.

БАЛТЫК чок. балдак; балтыкты таштады.

БАЛТЫР лейл. жүндөн токулган балтыр орооч; э,келгиле,балдарым,имне жумуштап жүрөсүнөр?,балтырды таап алайын.

БАЛТЫРКА": ай балтыркан түшт. балдыркандын бир түрү /төөнүн токойлуу тескей беттеринде чыгат да,элдер анн сууга туз чылап малып жейт/; ай балтыркан солкулдак /түндүк говорлордо ал "элик балдыркан" деп аталат/; айуу балтыркан чатк. балтыркандын бир түрү; шагил-шагил беттерде өскөн айуу балтыркан малды умуктурат /Ак-Талаа, Тогуз-Торо жакта бул өсүмдүк "айчачы" деп аталат/; кызыл балтыркан тпщ. балтыркан өсүмдүгүнүн өңү кызгылт,желе турган түрү; көпрө жакын,көл ыраак,кызыл балтыркага баравыз; үй балтыркан түшт. сасык балдыркан; үй балтыркандан таап кел; сасык балтыркан сасык жыты бар,кызгылт өң ала турган балдыркан; элик балтыркан төөнүн салкын жерлерине чыга турган,жаны жалбырактуу,түктүү балдыркан.

БАЛЧЫК батк. балчык; лайлы көп көпсө балчык болот,көп суйлөсө палчык болот /мак./.

БАЛЧАК чүй чакыттын баласи; а,ако биз окуйбуз,балчактын керегн эмне?

БАЛЧЫК батк. өсүмдүктүн аты /саздак жерге чыгуучу ичке сабактуу,ичке,тарбагай бутактуу өсүмдүк/; э.жүдө болот, келгенинер жакшы болуптур,балчыкты таап келем /кээде ал өсүмдүк "чеченлдир" деп да аталат/.

БАЛЫК өзг. I.балыктын элесин берген сайма-кечеттүн аты; 2. чүй чалгынын кулагы; чалгынын балыгы сыныптыр; ай балык түшт. балыктын бир түрү; ай балык,чаар балык болот; ак балык өзг. I.бир жагында жаната эки ачалуу баш бар кылан; ак балыкты дэри кылат; 2.батк. балыктын бир түрү; ак балыкты көрсөтөм /бул сөз казак диалектасында да бар, анда орусча "кутум" деген балык маанисинде колдонулат/; алтын балык пам. губка сыяктуу балыр сымал келген нерсе /жергиликтүү адамдар анн абдан жууп тазалап ылыкке салып,устүнө кайнатылган чай куюп,кумшекер кошуп,бир сутка коюп,эртеси үч-төрт катар маалдан таптаза сүзүп өткөрүп апан ак казанга дари катары ичет.Бул көрүнүш памирдик кыргыздардын арасында кийинки жылдарда пайда болгон оңдуу/; бака балык батк. баш бака сымал келген балыктын түрү; бака балык агын сууда болот /этин жейт,сөөгү аз болот/; бака баш балык ккол. баш бака сымал болгон,суунун түбү менен жүргөн балык; бака баш балыктын курсагы жалпак болот /эти желбейт/; гүл балык батк. балыктын бир түрү /чаар ала темгили бар балык/; гүл балыкты көрсөтейүн деп таппадым; ит балык пам. I.балыктын бир түрү /эти желбейт/; жергиликтүү адамдар бетинде сепкили бар киши ал балыкты тикирейип караса,сепкили көк болот деп эсептешет/; 2.өзг. ит чабак; ит балыкты карабайбыз; кара балык көк. маринка; Түптүн суусунда кара балык болчу эле; карахөн балык пам. курсагы ак,жону кара балыктын бир түрү; карахөн балык агын сууда жүрөт;кой балык балыктын желе турган түрү; жей турган балыкты кой балык,жевей турганын ит балык дейт; лака балык батк. баш жалпак,жону кара балыктын бир түрү; мырза балык,көк. окун симал келген балыктын бир түрү; мырза балык,лака балык,ит балык бар; осмон балык пам. курсагы ак,жону бир аз каралкын балыктын түрү; осмон балык чоң,кара бозгуч келет; тилле балык жерг. кызыл чаар балык ; тоо балык батк. тоо суусунда жашоочу балык; сут балык кочк. балыктын бир түрү /кара сууда болуп,ону ак келет/; бизде ит балык,сут балык деген болот; балык сырты пам. үйдүн балык жон килип салынган үстү; балык сырты үй экен; балык тиктемей пам. бөрүнда бар аял көкүс суудан балык көрүп калса,баласы ага окшошуп калбасын деген ниет менен ани тиктөө жөрөлгөсү; балык тиктемейди айтып берейин; балыктай сызуу ачкан ♦ пам. катуу чарчаган адам.

БАЛЫКА өзг. бала-бакыра; мектептен чыккан балыкалар.

БАЛЫКЧЫЛ түнд. балык илип жей турган канаттуунун аты /бул сөз "балык" жана "чыл" күч деген сөздөн деп эсептелет/.

БАЛЫ сүз. машинанын доңгөлөгү; ону биз балын деп айтабыз.

БАЛЫШ ичк.,түшт.,зам. бир адам үчүн жасалган жаздык; балыш жыртылып калды; бахмал балыш жерг. бахмал товари менен тыштанган качине жаздык; бахмал балышты алып кел; көз балыш лейл. тегерек-тегерек курактан жасалган жаздык; жүктөгү көз балыш жаздын курчун алат; курак балыш батк.

бетине курак салып кооздолгон жаздык; курак балыш ак үйүмдүн кутундай; желе балыш баток. сүйрү,ичке,тоголок жаздык; желе балыш,кекте балыш болот; оймо балыш кооздолуп жасалган жаздыктын бир түрү; оймо балыштан бир нечесин жасаган экен; папак балыш чоң-чоң курак менен жасалган жаздык; папак балышын жүккө жарамат экен; пар балыш мамык жаздык; пар балыштан койуп бер; парпирак балыш бетине /чеке жагына/ үч-төрт жерине тегерек гүлдүн формасы салынган кооз жаздык; үч парпирак балыши бар; тикме балыш кооздолбой,жөн гана товардан тынталган жаздык; бирине тикме балыш,бирине көз балыш беришпти; балыш жыйчуу баток. эки "мазраптын" ортосундагы жаздык жыя турган жай; балыш жыйчуу тар экен; балыштын көзү өзг. балышка салынган тегерек-тегерек кооз сайма; тигги балыштын көзү деген кекте.

БАЛЫШТЕК ичк.,тал.,"чигененин кочкорегин" бири-бирине бириктире турган туура жыгач; чигененин балыштеги оюнып калыптыр;чапардын жээгине коюлган жыгач; чапарга балыштек алып кел.

БАМАЗА,БАМАЗЗА жерг. таттуу; лагманды бамаза жасаганы.

БАМЖЫ жерг. ойлуу; Кахар эже бамжы киши.

БАНАЛА-кочк. бош калкалоо,пааналоо; айла кетти,баналаган айыл жок.

БАНАР иск.,чүй панар; ой,кемпир,банарды жарык кыл.

БАНАРА тинт. фанера; жакты банара тура.

БАНАРАС баток. товардын бир түрү; маркөзө,тиринке,банарас, бамази бар.

БАНГЫЧ кашк. балчык; эшикте бангыч.

БАНД жерг. I.суунун кулагы байланган жер; 2.өзг. колду бошоо,бошотпоо; банд болуп кол тийбей,кол бошобой; банд болуп кеде алвади.

БАННАМ баткч. аттын бут оорусунун бир түрү /шийрагы шишип оруйт/; аттын пайчасы шишип оируса,баннам дейт.

БАНТ баток. I.бактылар ырыдан түйүп берген жип; жинди байлайм деп бант түйгон; 2.оюз.кум-жам; тай эт болгончо,эр бант болот /мак./.

БАН жерг. I.мат килуу,сөзгө жыгуу,мойнуна кою /сал.таз. бан/; бир азга бошоткула,досум менен коштошойун деп бан кылат; 2.баток. кумар ойнундагы үстөк; бан,кетсе он сом кетер.

БАНБАН иск. илгери калмактар жашаган жерде айыл башкарган администрациялык чиндин аты; банбанга нуркап келет.

БАНГИ жерг. арыктын суу бура турган кулагы; бангилардын хаммасын бекиттим.

БАНКИЛДА-тинт. банкилда; көпкө банкилдап толгоно берди.

БАОБРУЙ жерг. авторитеттүү; балам,сен да баобруй бол.

БАШ I ичк. "желжемиңдин" төрт бурчталып никталып басылган тайы /муну адегенде "желжемиңди" орун,четтерин ичине карай кайрып,бышыктыган кырк сантиметрге чейин которуп,үстүнө оор таш бастырып,никтап,жасайт/;бир бап желжемин ордум.

БАШ II түшт.. бактынын ак ургандагы үнүн тууроо /сырдык сөз/ бактыга барсаң бап дейт бүбүгө барсаң тап дейт,моллого барсаң,алдап алмак үчүн ак дейт /мак./;карнайчадан бир бап ↑ жерг. болсо болор,болбосо жок.

БАП III иск. кишинин элесин берген байыркы балбал таш /монгол тибин элестеткен бул "бап" таштар илгерки Кырмонту менен Ишатанын ортосунда көп болгондугу эл оозунда айтылат. Алардын көбү узун мурут,кайык бет,кыртач мурун,чукул көз чачын киргизген адамдын элесин берер эле.Көз бөөлөрдүн оң колунда аяк сымал идиш тургансыч деп.Ошондой таштардын айримдарын 1960-жылдан кийин эле Кырмонту менен Сарыбулактын ортосундагы жол астындагы айдоо аянттарынан /жол жээгинен/ табылганын өз көзүм менен көргөм/.

БАПА I түшт. ооба; акыры туура бапасыз.

БАПА II цам. 1.кардамчы,жолдош; кош,бапам,мен кетип жатам;

2.тоң кыргыз уруусунун аты; илгерки заманда бапа деп турган бир айылдуу эл жашаган.

БАПА III баяк. мурт кеткен өлүм; 1916-жылда бапа өлүм көп болгон.

БАПА IV жооп. баба; бапам кайда,сен дүйнө?

БАПАЙ I өзг. оорукчан; бапай бала экен,ич бир конулу ачылбайт.

БАПАЙ II баяк. 1.карыя;чал; "эси жок ат эесин сийлабайт,ичи харам эл ичинде жыргабайт" деген мәтал айтты бапайым;

2.адб. чоң келишимдүү адам; бапай деп чоң кишини айтат.

БАПАЛА-баяк. ваш; э,бапалап турганын кара.

БАПАЛАК; аксак кемпир бапалак түнд. оюндун аты; аксак кемпир бапалак ойноп жүрүп ургат.

БАПАЛАТ-жооп. тез иштин жыберүү; бапалатып ий.

БАПАН I түнд. чексиз; бапан талаада жүрүп,бир катынга жолугат.

БАПАН II чүй чачылган нерсе;башың бапан,айагың сапан болор!

БАПИ ал. жүз аарчынын чачысы; дасторомолдун баписи жакты,

БАПЫЙ I-кашк. апсай,үксөй; ол үйдөн бул үйгө келди бапыйып.

БАПЫЙ II атб.к.элебапый; ууда жүрүп элик бапый көрөт.

БАПЫР: бапыр-тапыр түшт. дүрбөгөн киймыл; класс ичи бапыр-тапырга толду.

БАР түшт."жок,болбойт,кете бер" деген сыяктуу ар кыл маанide колдонула турган жоопчул сөз; ээ,кызым,эйде тур десем "бар" деп койду /бул сөз балдардын гана речинде көрүлүгат/; бар бәрәкә өзг. соода жүргүзгөндө макулдукту алуу үчүн айтылуучу сырдык сөз; бар бәрәкә,ич кимге айтпа; бар болун түшт. саламатчылыкты сураганда алкоо жана жооп иретинде аялдар айта турган сөз; бар болун,баланыз кайда?; баргалы болду жерг. барганы калды.

БАРААН: бараан-тараан батк. очор-бачар; ол үйүл бараан-тараан болуп кеткен.

БАРАВОЗ лейл. ээн боз талаа; Дөш-Рават баравоз.

БАРАДАР жерг. буралар,байке; баралар,иштер ыңдай болду.

БАРАЗАТТУУ чүй салабаттуу,ооматтуу,белсемдүү,кудуреттүү; баразаттуу адам экен,ага ашык болуп калыптыр.

БАРАК I жерг. миф. учкул ат; баракты минип пир жетет.

БАРАК II батк. 1.көзгө сонун көрүнүү; көзгө барак көрүнөт.

БАРАК III ноок. самсанын кат-кат кылып жасалган түрү; баракты бизде йөм жасайт /мунун ичине майдаланган эт,пияз,ж.б. салынып жасалган тамак/; бараки чыкпаган ◊ кат-каты жазылбаган; казан барак казанга майга бышырылган барак самса;тандыр барак дандырга бышырылган бараки самса.

2.жерг. кара топурактуу,семиз,жакшы жер; барак жакшы жерлери бар; 3.чүй уруунун аты; атасы:"тапса,отол баректин кызын ала койоун" деп койот; ак барак жерг.,лейл. ирдалып,обон аралаштырылып чертиле турган күү /илгери Ак барак аттуу жигит мергенчилик кылып жүрүп,өлүмгө дуушар болот.Күү отол окуя жонүндө ир менен ирдалып чертилет. Экинчи бир вариант боюнча илгери бир эл башкарган ага болуп,анын Ак барак аттуу жалгыз уулу болгон экен. Ал жийрма жаа курагында Нарын дарыясына жылкы сугарганы айдап барат.Барса ейүздө бир кыз,эки келин суу алып жатышып. Алар чакырып калат.Жигит аларга барам деп сууга агып кетет. Күү отого карата чыгарылат.Анын комогу да бар/; зар барак баттк. кийимдин бир түрү; зар барак кийип күлпурат;

БАРАКАТ; кош баракат чүй кенебес адам; үйүндө ыракаты жоктун талаада кош бараканы бар /мак./.

БАРАЛ жерг.,лейл. 1.ыйгылык; иштин баралын берсе,тез эле бүтөсүнөр; 2.пам. маани; баралын жок бала экенсиң; барал алвайт-зам. уучулукта жол болбойт.

БАРАЛГА өзг. бой жеткен кез; кырк кыздын ичиндеги баралгасы мол экен.

БАРАЛДУУ пам. жакшылык ниеттеги адам; баралду жигит экен.

БАРАМЧЫ өзб. барам го; акаларыма анан барамчы.

БАРАНА пам. жакшы хүгүм; бардын баранасы жүгат,жоктун хоор таңы хүгат /мак./.

БАРАН; кек жал баран атб. отводунун үсту кырлуу келген илгерки кара милтиктин бир түрү; кек жал баранды бербей койот; көгүш баран пам. канаттуунун бир түрү.

БАРАНСОЗ пам. жибек кездеменин бир түрү /сал,шалпар/; барансоз тушту деп кабар берет.

БАРАНЧЫ тунд. аппрткыч; ай баранчы да,экөө саламдашып отурат деп айтып жиберди.

БАРБАК жерг. ичи тар; э барбак-барбак деп эле тым болдун да.

БАРБАНДА-тушт. дүкүлдөп жүрөк согуу; жүректөрү барбандап жатты.

БАРБАК жерг.этн. жаңы кар жааганда кардын күттүктап балдардын бирөө калган балдардын өтүнүчүн кагазга "коюу сойосуң,палоң басасың,барбаган сиздики,өнүмү биздики" деген өндүү кат жазып алып,эч кимге көрүнбөй адресаттын үйүнө жеткирүү ойну /орп.түн ичинде өткөрүлөт.Өтүнүч кагазда конок кылуу же белек сатып берүү ж.б. жонунде жазылган болот.Кабарчы эч кимге көрүнбөй келип,үйгө кирери менен кагазды таштап качат.Көрүнбөй качып үйүнө кетсе,мээрей карылардыкы,кокус бирөөгө көрүнүп калса,мээрей карыгандыкы болот. Кабарчы кармалса,анын бетин көлөп,эшекке тескери мингизип,элди кыдыртып,каалаган жазыкты тарттырат/; э,дооуп,барбак ойноосок,хуп болот.

БАРБАКТ жерг. таң эртең менен; саар барбакт туруп шо иштикыл.

БАРБАНА тал.,нок. барпана,шайтан көпөлөк; барбана болбо,эки тулпар току,жети качырга дилде жукто.

БАРБАСТА жерг. күчтүү,балбан; отун көтөрген адам барбаста экен.

БАРБАС ош үйдүн үстүнө салынган кичине устунча /кары устунга караганда ичкерээк болот да,бири-бирине жакын 1-1,5 м.

аралыкта коюлат/; барвосту болкоп кой.

БАРВОТ керг. жогодун житип кетүү,дайынсыз расход болуу; ма-арда жүрсең,пулуң барвот кетет.

БАРГЕК I лейл. элечектин үстүнөн кийилген кооздук; баргек келектин үстүдөн кийилген,ону жүдө эпемдөгөн; 2.зам. келиндер мандайына тарта турган асем,кооздук; өгөй эненси бир баргек берет; 3.батк.,лейл. сөөгү алынып таштанып,эти кургатылган өрүк; сөөктөн ажыратканы--баргек; 4.брошка, төөнөгүч; дүкөндөн баргек сатып келди.

БАРГЕК II зам. майда,тегерек,мончок сымал тоголок баш ала тур турган өсүмдүктүн аты; баргек мончоктой баш алат.

БАРГЕКЧЕ лейл. I.он үч эрим жиптен согулган таар; 2.кечеттун аты; көп күндө баргекчени токуп бүтөт.

БАРГЫ өзг. уруунун аты /"барги" өз ичинен "кара барги",сары барги" болуп бөлүнүп,Өзгөндүн Кара-Кулка тарабында жашап келген.Сал. бай.түрк. баргу "олжо"/; баргынын айлына барса,бир түн терек турат /бул этноним монгол тилинде да "баргизин.баргу.бүрят" болуп жолугат/.

БАРГЫЧ өзг. бир жакка барууга камынгандык; анды менин ам баргычым кевей калды.

БАРГЫЧАН ад. баргычакты; үйгө баргычан,мен күтпөйм.

БАРДА I иск.,тянш. I.кийим жапкыч; бал-тоону барда менен кой; 2.эшик,терезе парда; терезенин пардасын тарт; 3.фартук;

БАРДА II-кочк. көздү бадырайтып;алайтып чоң-чоң ачуу; денин соову,көзүмдү бардап-бардап алдым.

БАРДАМ керг.,лейл. I.алдуу,күчтүү; атам.бардам жүрөт; сала-мат,бардам,кандай жакшы жүрөвүсүң? /учурашканда айтылат/; бардамбысыз? салоом алейкум!; 2.берешен,март.

БАРДАМДУУ ичк. ал-күчтүү,кубаттуу; байлыгы бар,бардамдуу адам.

БАРДАН тянш. I.табарсык; эр барданы бек болсун,ат барданы бом болсун /мак./; 2.өзг. каминтан тегерек сүйрү килип токуп,ичине буудай салып,шыбап сала турган бойро; бир бардан буудай бет чейрек чыгат.

БАРДАШ акт. ал-күч,кубат,албет; оп,бардашына баракелде; бардаш кыл тянш. токтоолук,сабырдуулук кыл; улам бардаш кылып улам көгөрөт.

БАРДАШТУУ батк. I.сабырдуу, токтоо; бардаштуу бала экен; 2.зам. чыдамдуу; өмүрүңө бардаштуу бол,балам.

БАРДЕК чүй жүгөрүсү чыгарылган сото; бардекти жийып болуп уктап калат.

БАРДОЗ керг. ал жапкыч /Ат-башында "этек кап" деп аталат/; бардоз,жийе,чарапзал,лойа,эгер,чачык деген сөз бар.

БАРДЫ: барды келди өзг. I.адамдардын бири-бирининкине барып келип интимак кылуу жөрөлгөсү; билеселуу киши барды-келдиге жакшы болот; 2.оюн.,батк. килем согууда жиптерди чатыштырбас үчүн ары-бери жылдырып туруучу узун ичке таякча; барды-келдиге чымчык конуп турат; бардыбы-барганбы батк. бардыбы--барган жокпу? /антоним сөздөр коштолуп айтылып,экөө тең суроо иретинде сүйлөнсө,анда экинчи компонентке "бы" мүчөсү калганбай калат: жакшыбы-жаманбы = жакшыбы-жаманбы,кәттәви-кичик=чоңбу-кичинебе;эгизби-паосбайкпи-капизби?../.

БАВДЫКТЫР-кочк. тердетип,чааликтырып өкүлдетүү; буурул атты бардыктырып бат эле келди.

БАРҢАНДА-ноок. баркандап кубаныч менен кишинин тосуп алуу; ого барсаңар,ол баркандап өлөт.

БАРЕНДЕ тал. к. паранда; харадар болгон баренде кыйналды.

БАРИК тал. жалбырак; күзүндө тал-теректин бариктери түшөт.

БАРКАНДАР лейл. к. бархадар.

БАРКЕЧ I түшт. күйөө баланын кайнатасынынкына берген белекбечкеги; Урпукандын кызына баркеч берет.

БАРКЕЧ II түшт. сайманын бир түрү; баркеч салып тикken коо-

БАРКЕЧТЕ-түшт. "баркеч" түрүн салуу; баркечтеп сай.

БАРКУ өзг. жумшак; коноктун алдына барку сал.

БАРКУТ ичк. баркыт; таз баркут тал. түгү жок баркыттын бир түрү; ээ,апа,таз баркут бар бекен?; тай баркут түгү түшпөй турган баркыт; тай баркут алдыңбы?; үй баркут чүй түгү майда баркыт; учма баркут түгү тез түшө турган баркыт; учма баркутту алвай койсоң болбойбу?; чий баркут чүй ичке жол-жолу бар баркыт; алты метир чий баркут кооюк берди; пом баркут түшт. баркуттун бир түрү.

БАРКЫ пам. уруунун аты /бул сөз көз бир тектеш тилдерде "I.аялдуу адам;2.үй-бүлөнүн ээси" деген маанide учурайт/; сумсунун барбы?-деп,бир баркыдан сураптыр.

БАРКЫРА-жкол. I.кайдаңда; кирип жүүп баркырайт,ай тийгендей жаркырайт; 2.ичк. жаркыра,жалтыра; пианер—танкы чолпон жылдыздай баркырайт.

БАРМАК түшт. I.бармак сымал түрдөгү сайма; 2.жкол. тең

арта турган аркандын кыска учу; аркандын бармагын түйүп кой; бармак асты жерг. чикит ойнунда баласын бармактын астына коюп,анан түшүрүп чабуу фазасы; бармак асты бармак үстүдөн мурда келет; бармак баалы пам. I.бир түкүмдүн,бир айылдын башчысы; 2.бир топ элдин тиңи; "данек кичине болсо да,чагып маңызын көр"-деп мәтал айтаар эле бармак баалы; бармак басым жерг. эң кичинекей баштыкча; атасига бармак басым халта берет; бармак бойу пам. кичине,кичинекей; ол бала--бармак бойу; бармак тиштемей пам. I.эркек бала бой жеткенде эт тууроо сыноосунан өтөөр алдында чоң тууралычынын бармагын тиштеп жол алуу жөрөлгөсү; бармак тиштемей болгон; 2.түнд. жаш аңчынын адегенде бата алып, аңга чыгуу жөрөлгөсү; ээ,балам,бармак тиштемейден өт;бармак үстү жерг. чикит ойнунда баласын бармактын үстүнө коюп,анан түшүрүп чабуу фазасы; бармак үстүдөн кийин сөңгүл болот; үч бармак түшт. сайманын бир түрү /сал,таз айак/; үч бармак сай деп буйрук берет;

БАРМАКАЙ жкол. боорсоктун бир түрү; бармакай,чозмо,патир,тибит деп жат.

БАРМАКЧА батк. жилемге салынуучу кочеттун бир түрү; башкарган жагына бармакча салып койдум.

БАРМАЛЫК жерг. канаттуулардын /келгин куштардын/ учуп келер жана учуп кетер мезгили; бармалык/к/а чигаарда жети күн уктайт.

БАРПА лейл. түзүлүү; он жетинчи жылы Совет өкмөтү барпа болуп,күмүшекер,оникат берип,жардам кылды.

БАРПЫ I ан.,тал. өсүмдүктүн аты; барпы жулам деп үч жолу ин-

тылат;ак барпы өсүмдүктүн аты;ак барпы Алайда өсөт /орусча-"зеравшанский",уулуу өсүмдүк,малга зыяндуу/; кара барпы тал. өсүмдүктүн аты; кара барпы Чаткалда да,Таласта да өсөт /орусча -"таласский",уулуу өсүмдүк,малга зыяндуу/.

БАРПЫ II: сары барпы тал.,кочк. 1.канаттуунун аты; сары барпы куштардын чечени; 2.комуз күүсүнүн бир түрү /бул күүнүн 16 вариантын Ниязаалы деген чоң комузчу черткен экен дешет/; Таластын сары барпысы тал. күүнүн аты; кара барпы чүй бүркүттүн бир түрү.

БАРС өзг. айбандын аты; барс өлөнүп сулкуйат.

БАРСАКА батк. чакмак ойнунун бир фазасы /мында жердеги таштар колго бир-бирден топтолуп,анан кайра жерге коюлуп,тоо менен алынат/; барсаканы ала алвай инандым дейт.

БАРСКОМУН тал. дөшү; барскомундун үстүнө койуп чаптым.

БАРСЫЛДАК түп майда мөмөлүү кемпир өсүмдүгүнүн бир түрү; укканды кынан далай жолу барсылдак жедик ээ.

БАРТАЛ түшт. жүк артылган улоо мал; жетелегени бартал,"макул сага тийем" дептир.

БАРТАН алб. жыгач өсүмдүгүнүн бир түрү; бартан чал аза-музага октом,тескейге өсөт.

БАРТЫНАЙ түнд. портной; айылдагылар аны бартынай деп койушат.

БАРХАДАР лейл. пайда,береке; о,бечара бархадар таянч.

БАРЧА I тянш.,суз. жалпы эл,көпчүлүк журт; күрүч жаныбар баарчага маалым тамак; баарчага баравар лейл. жалпы,тегиз бардей; тура тур,баарчага баравар бала болот.

БАРЧА II нок. парча; бар-бар үндүү,барча таштуу.

БАРЧА III лейл. сөзү түшүнүктүү адам; атаң галча эле,сен барча болгун.

БАРЧЫЛЫК түшт. молчулук,жетишкендик; дүнүйө барчылыктын көркү тура.

БАРЧЫН: кара барчын нол. кыраан бүркүттүн бир түрү /бүркүттүн бул түрү Каптайл тарапта болот дешет/; кадимки Каптайлдын кара барчын.

БАРЫ нам. баары; чечендин бары уз болот,чечилбес дөңгө дөңгө.

БАРЫМТА ал. 1.карыз; барымтага берип турчу; 2.түнд. аламанга салып тартып,бүлүндүрүп алуучулук; барымта кылып чаап кетет.

БАРЫШ: барын жат барыш батк. чүкөнү аткында бир тоскоолго учурап калса,кайра атуу фазасы.

БАС жарг. болду! жетишет! токтот!; бас кылдым,ичпейм.

БАСА I нок. 1.дагы; баса дагы эмне дээр экен; 2.сырдык сөз; баса,ал эмне дейт? /сал.түн. база "дагы"/.

БАСА II батк. сырдык сөз /кайрылуу учурунда айтылат/; баса, бери бас.

БАСАБЫР жарг. чыдамдуу,чыдамкай; басабыр болсоң,ың бүтөт.

БАСАГАЧ батк. 1.басаанак; мергей-чилер басагач болот; 2.бир нерсенин басып калма адаты бар адам; ол басагач "мен чарчатам чыгайын" дейт.

БАСАКУП жүрг.,акт.,ттпр. үйдүн үстүнө коюлган чабак жыгач /сал. ирасакуп/; басакуп койгондор ботунан жолукту.

БАСАЙ жарг. болду! токтот! жетишет! тың! жең!; көп сүйлөбө, басай.

БАСАЛАК-түшт. тегирменден таш; басалагы басып жатат,сугала-

ги сугунуп жатат /таб.тегирмен/.

БАСАЛГАЛУУ чүй токтоо; арыптуу сөздү сүйлөгөн басалгалуу кыз өлөңүз.

БАСАНДА өзг. басаңча; саал басанда болуп калды го.

БАСАР I чүй базар; басарда алар менен саламдашат.

БАСАР II; басар баса жарг. тиш оруганда түкүрүү үчүн колдонулуучу идиш; басар баса күйт-күйт.

БАСЫҢЫҢ түшт. басаңча; басында болуп гэп урду.

БАСКАК; боор баскак сүз.,өзг.,пам. I.койдун оорусу /боорго курт түшүп оору/; 2.кой өтө семиргенде бооруна майы сиңип кетүү /сал. бачкак/; кой семирип боор баскак болот.

БАСКАТ пам. ностук; өз,балам,кол болсун,баскатты кайдан алдың?

БАСКЫЛЫК чүй I.балапан басып чыгара турган жай,орун; 2.тиш. алык,ачкы-теке мекендеп катып жүргөн орун; бир ачкы баскылыктан чыга качты; 3.ата. эшектин алдыңдагы коп басылып тапталган жер; баскылыкка отурбачы.

БАСКЫН түнд. эл-жерди,малды басып алгандык; баскын болуп, кемпирлер да качкан.

БАСКЫНЧЫ түнд. басып алууга конгон кыш; коо деп да айтат, баскынчы деп да айтат.

БАСКЫЧ тех. тегирмендин үстүнкү ташы; баскыч салып кисилтат.

БАСМА ачк.,тех. I.сайма тагуунун бир түрү,колу,ыгы /сайма колу көмөгө,калпак,килем,түш түүрдүк ж.б. буюмдарды жасоодо кеңири колдонулган/; 2.иск. ташак оорунун аты /мында кычане тил кебе түшүп,таңдайга жабыша калат.Аны басмачылар сөөмөй менен төмөн басып,кан чыгарып,эс алдырышкан.

Азыр мындай дарылоо жок/; тамагын далай колу басма болуп, аман көргөм; 3.жерг. ташты тизип,орто жерин чуңкур казып, анан үстүнө жалпагыраак ташты жигачка сүйөп коюп,соусар менен сулаганду жармоо үчүн жасалган там капкан; бала кылыч таап,басмадан сөңгүрөп этту; 4.жерг. жыга,осмонун тамчынан жасалуучу боек; басма деген карандаштай боёок болот; 5.сатк. там үйдүн ички жогорку жээгине /сөрөттүн үстүнө/ коюлган жылмакай кооз жыгач; басма сөрөттү басып тутуп турат; 6.зам. жүгү чарыкка жүктүн токулган чөпкөн; онун ордуна басма кийдин дейт; 7.сатк.,жерг. чакмак там ойнунда чачыраган ташты бир жерге терип чогултуп,басып,анан шыпырып алуу фазасы; басмадан жаңылбай ойнойт; бат атар басма ush. илгерки милтиктин бир түрү; бат атар басма деп койгон /бул милтикка оюту отколдун оозунан түртүп салып,артынан шилте тутатып атчан/; жакө басма жерг. чакмак там ойнунун бир фазасы /мында таштар жакө-жакө терилет/; жакө басманы таштай койуп чыкты; эки басма сакмак там ойнунда жердеги таштарды эки-экиден топтоп алуу фазасы; эки басма бүттү; үч басма жердеги таштарды үчтүн терип алуу фазасы; үч басма,үч ак деп айта беришет.

БАСМАЙ жерг. I.бир нерсенин басып калуу; менин тилимди алгила, болбосо,басмай бөөсүн; 2.чакмак там ойнунда таштарды топтоп,таптап,басып алуу фазасы /анын "бир басмай,эки басмай, үч басмай,топ басмай" деген фазаларын болот/; бүт басмай пам. үйлөнүү тожда күйөө менен кыздын бүтүн бири-бирине /бөлүп,көрүп,таанып туруп/ бастыруу жөрөлгөсү; бүт басмайда бала да,кыз да бүттү тез басууга шашат.

БАСМАЙЫЛ; гилем басмайыл батк. килем сыяктанып кооздолуп согулган сызма басмайыл; тезек терип жүрүп,гилем басмайыл таап алат.

БАСМАК тал. кара малдын соорусунун бир түрү; үй кээде басмак болот дейт.

БАСМАН лейл. көкүрөккө тагыла турган чарчы күмүш кооздук; эки пар басман алгыла.

БАСМАЧЫ батк. басмачы; душманды басмачыны пайлаштын.

БАСМАЧЫ иск. тамактын басма соорусун. дарылоочу дарылар; мени аврчгиле деди басмачы кемпир.

БАСМАЧЫЛЫК жерг. зордукчулук; басмачылыгы кыжырдын келтирет.

БАСРА лейл. кырман жанчканда өгүзгө сүйрөтүп новучу сүйрөткү; басрапы сүйрөтүп келди.

БАСРЫК жерг. албарсты; басрык басып кыйналды.

БАСТЕК I тал.,чүй I.кумган; 2.калпак,бейректүү кез же калай чайнек; бастектин ичин чайка /сал. чайдоос,чөгүн/; ак бастек чүй ак чайнек; ак бастектен чай куйду.

БАСТЕК II түнд. к. пастек; кат-кат тондуу,бастек бойлуу.

БАСТЕК III жкол.к. постон; бастек,калта,чыпта,челек,шише.

БАСТЫРГЫЧ ичк. чач мончокко тагыла турган күмүш кооздуктун бир түрү /төрт бурч болуп,үч тиштүү келет да,орто жеранде төрт ромбу,төрт калбырак оймок кооздугу болот/; бастыргычты мол керге таштап кетет.

БАСТЫРМА түшт. I.тигиштин бир түрү; 2.жкол. кээ бир шылтыктагы запас ок салып кое турган сай; бел атардын бастырмасына беш ок батчу; 3.пам. дикек,малча, ала

кийиз,кош жабык,табак-аяк,кашык-жаптарга салынуучу коч... гажарынын бир түрү; 3.эл. саймanын бир түрү /бул жакта саймanын дагы: басма,терс кайык,жармеке,илме,коптурме,жа за сайма,тумра сайма,кекеме,дүрүйө,мүшкүл,сумрума,тенчима. кайчма,суу салма,айкалыштырма,миц кайык,толтурма,илмек, чалма,калпак чалма,кумуру чалма,чумуртма,терме,чатышма,от көрүп сайма,деген түрлөрү болот/; 4.батк. ат тердегенде суук тийбес үчүн ага жаап кое турган ороо; 5.өзг.,тыш., түшт. эки же үч жагы дубал,төбөсү жабык,калган жагы ачык жасалган короочо; Исак бастырмада; 6.пам. жашырынып кала турган калканч,коргоо жер; бастырмада жатып көрөт /кээ бир жерде ал "бастырма" же "октурма" деп да айтылат/.

БАСТЫРОМКЕ иск. = бастырунке; бастыромкем узулуп калды.

БАСТЫРЫК иск. арабага,чанага,машинага салынган же керге жыйылган чөптүн үстүнөн бастырып кое турган жыгач; бастырык менен бастырып кой /сал.түр. бастырык/; көкүл бастырык пам. көкүл баскыч; көкүл бастырык менен аттын көкүлүн басат; таш бастырык жерг. чүкүрү өсүмдүгүнүн бир түрү /көбүнчө таштын астынан чыгып,даамы таттуураак болот/; таш бастырыктан үзүп келчи.

БАСЧЫЛ атб. басыла турган жер; басчыл жерден өтөлү,мен бир сыр айтайын.

БАСЫМАЛДЫ түшт. I.сайманын бир түрү; 2.лейл.,сүз.,чүй коомдун бир түрү /кабыгы тордомолуу,орточо чоңдуктагы коон,биринчиден сабагынан өзү үзүлүп калат/; басымалдыны кеп көрөлүбү?

БАСЫК; айуу басык иск. кайпаңдап баскан басык; алыш басыгы—

айуу басык /кишиге карата айтылат/.

БАСЫМ тянш. упай ойнундагы үч чүкөдөн турган бир болук; ал-ба басым чүкөсү бар экен.

БАСЫМДЫ нам. басырынып кеткендик; басымды болгон бала.

БАСЫП-батк. токтолуу; басынып адам болуп калыптыр.

БАСЫЛДЫ сүз. 1.немесинин кор болуп жүргендүк; басылды болуп далай жүргөнбүз; 2.жүдөө.

БАСЫЛДЫЛЫК сүз. жүдөөлүк; басылдылыгына өмне дешин билбейт.

БАСЫР өзг.,нам. укугу төмөн,жүнү бом; өзү басыр экен,анын кызын кайдан алсын; басыр айыл нам.,керг.,тар.,эск. карды-жалчылар,кембагалдар жана укук жагынан чоң урууларга кошула албаган кичине айыл /кээде мындай айыл "курама" деп деп да аталган.Мындай айылга кыргендер "чоң айылдын" өкүлдөрүнө көз каранды болгон."Маслаат" институтуна кийлигише алышпаган,кийлигишсе күбө же угуучу претенде болушкан/; басыр айылдан келген дейт.

БАСЫРЛЫК: тең басырлык жкол. тең кылып таңылган жүктүн арасындагы бом орунга коюлуучу жүн; тең басырлыгы жок калдыңбы?

БАСЫРЫК ичк. 1.жамалга өлө үйдүн түндүгүн учурбас үчүн чайгарактан тартылып казыкка /үйдүн ичинде/ байланган жип; бээр болуп калды үйгө басырык салып койсоң; 2.албароти; басырык басты; 3.тердик /сейрек айтылат/; басырыкты бергин; 4.жкол. уста таар,ичи кийизден жасалган ат жабуу; Жекей сайапкер басырык жапкан атын жетелеп жүрөт; көпчүк басырык керг. көпчүктүн үстүнөн тартила турган басмайыл.

БАСЫРЫКТА-жкол. чаалыгуу; басырыктап чечирип оңуп калам

сүйлөсөм.

БАСЫТКЫ керг. баш жуун турган нерсе; басыткысын кемирген, байталдай болуп семирген; сүзмөсүнү кемирген,сийирдай болуп семирген /мак./.

БАТ I лейл. 1.адамдын денесинин жалпы эле шишип кетиши;онун баданы бат болуп кеткен;2.батк. адамдын денесине темгил-темгил так түшүп ооруган оору; колунун терисиге бат түшүптүр; 3.түнд. сөөктүн чирип кетиши.

БАТ II батк. маф. бой чакканды даңазалаганда айтила турган сөз ак бат,кара бат: айда бат,жилда бат; чил бат,чилдир бат; койон желдүү бат,так Сулайман пайгамбар дами менен түй; баркы бат чүй калыр-барк; тамактын баркы--батина кетпели.

БАТ: бат атар чүй 1.алгери инилтикти тез атуу үчүн атайын чүпүрөккө,же кысеге салып даярдап алган ок-дары; бат атар кылып лайлардан алган; 2.ал.,батк. пистолет; бат атар байланып алыптыр; бат бытар батк. өрүктүн бир түрү; бат бытар тез пышат.

БАТА: бата бузуу түшт. кудалар кыз-жигиттин үйлөнүшүнө чейин мурунку убадасын кандайдыр бир себеп менен бузушса,кайра шыгымдарын төлөп берүү жөнөлгөсү /бирок бата бузуу иштери өтө сейрек учурасан/; бата бузуудан кийин уничукпай кетип калат; бава дийканга бата оку зам. кош айдалардын алдында түрдүү ырымдарды жасап бата окуу жөнөлгөсү /оава дийкан колдосун,бөрөкөсүн бер,ырыстуу бололук" деп бата окуйт/.

БАТАЛГА керг.,сүз.,лейл.,батк.,зам. доцгоч /отун жарылат,эт чабылат/; баталгага коюп,отун кыркат.

2.сүз. эзн жерге чиккан жалгыз түп дарак; баталгага ат байлады.

БАТАМАМ жерг. бүтүндөй; бир айыл батамам чабылган.

БАТАЧЫ лейл. өлүккө карата көңүл айтып келген адам; тигя үйгө батачылар келди.

БАТӘЩ батк. мол,көп; кашекти батөп кылып сал.

БАТИНИС чүй к. батнос; бир күпү батинис алганы келет.

БАТИР нск. рск. квартира; Караколдо батирде турган экен /бул сөз түндүк говорлорго казак,татар тилдеринен өткөн болсо керек. Сал,петер,бетер.Орус тилинде бул сөздүн "фатера" деген түрү бар/.

БАТИС нск. товардын бир түрү; көйнөгү батистен экен.

БАТКА батк.,зам. отун жаруучу чоңураак жалпак деңгөч; батканы отундун төгинге койот /сал,баталга/.

БАТКАВАК батк. I.эт алып бүлчүгү калган киши; 2.өңсүз-түссүз адам; минча өлө баткаван болуп калгансың; 3.жерг. кабагы салыңкы,ачуулуу адам; баткавак жене,дәртиңди айтсөң мында кел.

БАТКАК: боор баткак ад. к. баскак,бачкак.

БАТКАЧА батк. отундун алдына коюп,жигач жара турган жалпакча; баткачасы болот.

БАТКӘӘРДӘ жерг. күнөөкөр; ак урган жарың баткәәрдө.

БАТКЕРДЕ сүз.к. баткәәрдө; баткерде айал болуп калды.

БАТМАН лейл. I.он алты пуд өлчөмүндөгү салмак; илгерете он алты путту батман дейт өдө; 2.чүй чоң; батман киши экен жөн өлө далдайат; батман ой терең ой; батман ойу бар.

БАТМАНЧЫК батк. жандыктын аты; батманчык тутуп келдик /бул жандык нскн,какоо талаада жашайт,жергиликтүү адамдар ачы карып,жылуу кезинде көз бир харага тартат/.

БАТМАРАКТА-цам. божоктоп көбүрүү; батмарактап тешиктен өтпөй калды.

БАТМАЧЫК нам. сараң,битир; баатир тапса баары жейт,батмачык тапса баюп жейт /мак./.

БАТНАЗАР жерг. көзүндө сыйкыры бар адам /сал,кездүү/; көзү батназар экен,кызды алганы келет.

БАТНОС чүй к.батунус; түнкө батнос жука ак калай патнос; сыр батнос гүлдүү патнос.

БАТӨӨЛӨК түнд. потолок /сал.шып/; батөөлөктү сырдаган кой.

БАТӨӨРҮ батк. жоон мохн,таотпос; батөөрү шол ам адамсынат.

БАТПАЙАК нск. аттын бүтүндөгү бакай; илдий эңкейип аттын батпайагына жармашты.

БАТПАК батк.,заг. батпак;"колдошун мың болсо аздык кылат, душманың бир болсо көптүк кылат"/мак./, батпак.

БАТПЕЙИЛ жерг.,зам. I.кең пейил; будурма көйнөк буран бел жене,ой,батпейил.эдөңгөчү; 2.чорт кылл.

БАТТА I тлнш. чек,чөк; ал улакты баттадан алыс таштады.

БАТТА II батк. ыраазы кылуу,көңүлүн алуу; шуну менен батта кылдык.

БАТТАМА зам. желимдөштирилген нерсе; баттамасын кой деген.

БАТТЕ күл. ачытылбай,жука жайылып бышырылган нан; батте бышырдым /Ысык-Көлдө жана Тянь-Шандын кай бир жерлеринде "калама" деп да аталат/.

БАТУНУС тлнш.к. патинас; байагы батунус көтөргөн кишиге келет.

БАТХЫР жерг. өтө майлуу тамак; чалов көп эле батхыр болуптур.

БАТЧА түшт. 1.жезде; 2.алданып,жаман атка конгон адам; 3.тамаша иретинде теңтуш адамлар бир-бирине кайрылуу; а.батча,курбайсуңду,баралы; куну батча ал. атасы бир, энеси бөлөк бир туугандар алар куну батча болдар.

БАТЫВАК ичк.к. батпак; батывак кой кайтарганга жарабайсың.

БАТЫЛ I хырг. бат,тез; мен батым-батым айтып жйдым.

БАТЫЛ II чок. эп келишкендик; жакшыда жатым чок,жаманда батым чок /мак./.

БАТЫН батк. өсөндөрдүн эм-дем салуучу адамы; бактарда болот гул деген,батында болот "уф" деген.

БАТЫР: батыр нан тад.к. патыр; батыр нанды көтөрүп,балам,эмне келдин?

БАТЫРКАН чуй терг. кашкулак; мандайы кашка батыркан,кулагы чунак орускан /таб.кашкулак,карышкыр/.

БАУ түнд. 1.бирөөнү капысынан чочутканда колдонулуучу сырдык сөз; бау десе,жүрөгүм оозума келе түштү; 2.тал. адамды кызытууда,сүрөөдө колдонулуучу сөз; бау,жигит деп баары сүрөштү.

БАУП түнд. ыраазы болуп кубаттоо сезимин билдирүүчү сырдык сөз; бауп,көп түнүрсө көл болот,көл каптаса сел болот деген ушу.

БАФ пам. 1.бап; баф келди; 2.изалоо,табалоо; сен кайдан күрсүң деп баф кылды.

БАХ түнд. канааттануу,суктануу сезимин билдирүүчү сырдык сөз; бах,абдан сонун ит болду; бах баракелди /е/ өтө ир

ази болуп канагаттанып,суктанганда айтыла турган сырдык сөз; бах,баракелди,алдын кучуне.

БАХАВАДИН жерг. мамай;кайда барсаң бахавадининин гөрү /мак./.

БАХАВАЗ батк. шамаллуу; бахаваз жакты жер экен.

БАХАВАР жерг. 1.кабардар; оуи ташкындаптыр бахавар болгула; 2.дейт. капарсыз; мунан бахавар бол.

БАХАДЫР: бахадыр башы түшт.,тар. конон хандыгынын учурунда хан аскеринин согуш башчысы; бахадыр башы билип калып сандыкты алып койот.

БАХАЙЫР дейт. каныимет; өмүрүн жазып кызга салып живергенге бахайыр /бул сөз түндүктө "шүгүр,каныимет" деп айтылса, түштүк говорлордо "хабрайет" деп да айтылат/.

БАХМАЛ ичк. бахмал,макмал; кызыл бахмал өндеген,кыраан баатыр мен деген;гижим бахмал махмалдын баркын сынал келген түрү; бабадан гижим бахмал алды; учма бахмал батк. махмалдын түгү тайкы түрү; алганы учма бахмал экен.

БАХРАМ зам. жиргал; бахрам болду,баары бар.

БАХЫЛ жерг. к. бакыл; бахылдын баягы кегербейт, кегерсе да невейбейт /мак./.

БАЧА түшт.;кам. 1.курбу,курдаш бала; 2.жолдош,теңтуш /бул сөз көбүнчө кайрылуу,иретинде айтылат/; а.бача,мүдө бийлейт экенсиң; 3.балдарды эркелеткенде колдонула турган сөз.

БАЧАГАР жерг. антүргүр,шерменде; бачагар,сен илгери буттуубу иттиң? /бул сөз көбүнчө тамаша кылганда айтылат/.

БАЧАДАН түшт. 1.катын; 2.келин; эчкинин бачадани жетилип калыптыр.

БАЧАЙЫ пам. бачайы; бачайы байчечек гүл экен.

БАЧАСАН жерг. дутар менен чертилүүчү күү /бул күү колунда жоктуктан сүйгөнүнө жете албаган баланын азабын көңүлдө чертилет/; бачасанды таяктан үйрөнгөмүн.

БАЧЕК чүй кызылчанын кабык-сабык калдыгы; бачегин малына берет.

БАЧЕКЕЙ ккол. өсүмдүктүн аты; бачекейдин орус бачекей,күрүч бачекей деген түрлөрү болот /сал.байчечек/; орус бачекей өсүмдүктүн аты; орус бачекей өсөт; күрүч бачекей көбүнчө ачыгага чыгуучу өсүмдүктүн аты; күрүч бачекей жүгөрү талаага чыгат /күлү майда болот/.

БАЧЕКТӨӨ тал. жүгөрүнүн данын чыгарып алуу; жүгөрүнү бачектөө керек.

БАЧИК чүй бачики; эки бачикти тартуу кылды.

БАЧКАК: боор бачкак өзг. койдун боор курт оорусу; боор бачкак болгон тура.

БАЧКЕ чүй к. бачик; бачке чаап алыптыр.

БАЧКИ чүй,тяпш.Ю. бачики.

БАЧЫМ чүй тез,бат,дароо,илдам,ыкчам; бачым иргип турду.

БАШ лейл. килем токуу үчүн тартылган эрин-аркактын мандай жагына кагылган казык /сал.айак/; гилемдин башын кагып кой; баш-баш жерг. чыкыття ким мурун чабууну аныктоо үчүн аны өйдө иргитип ори алуу көрөлгөсү; баш-баш кайрак таш,кайсынысы?-жапалагы же кумурусу? /кумуру же калпак жагы түшкөнүнө карап "сизилик" же "бизилик" болуп ори алат/; башын жеген батк. коп,мол; башын жегендей,өлөрдөй эле болуптур; башыңдан кал!жерге кир.

куруп кал!; көз бирөө тепсетип кетет,башыңдан кал! башынан калсын! лейл.,өзг. эч кимге эч качан керегиң жок; башынан калсын,"кой,бачара экен" деп тегеренип өтүп кетет; башка келсе көз тартат батк. башка келсе байтал хорго; башка келсе көз тартат,эл тимбайт,өтө берет; баш көтөрбөй эле калсын! жерг. жерге кирсин; киндилдап ич тынч бербейт,баш көтөрбөй эле калсын; башыга суу куйду батк. көкустан алдатып коюу; бекеринен алдыруу; жөнү жок жоготуу; жолдо бир кемпир келе жатып башыга суу куйду болду; башыңды ташка ур! лейл. жаныңды саба; ээ,балам,имне болду,имне хатасың,башыңды ташка ур!; башыга урабы? лейл. эмне кылмак эле пайдасыз нерсени; бузук сөөтинди башыга урабы?; аны башына тартабы? ккол. аны эмне кылат? ашка жүк,башка жүк кылабы?; баш путун ♦ батк. эрден чыкпаган,бала-чакалуу,адамгерчиликтүү аял; кыздын жүгүн жийганга баш путун жеңесин чакыр /кызды узатканда "баш путун" жеңе чакырылып жүк жийдирип,ага белек берүү салты болгон/;башыны экита кылуу ♦ үйлөндүрүү; баш эле ата берет пам. илгери,алга карай бет алды ата берет; баш-айак жерг. күйөөгө чыгуучу кызга камдалган үстү баш кийимдер /кээде ал "сарпайы" деп да аталат. ал сөз түштүк говорлорго да кеңири тараган.Түндүк говорлордо "үстү-баш","сеп" деп айтылат/; адам башы батк. ар кыл оюнда топту башкарган адам; апыл-тапыл карай күштө эки адам башы сайланат; ак баш түнд.,өзг. I.жыныстык түйүк оорусу /бул жара т,ак менен өттүн ортосуна дүркүйүп, ак баш болуп чыгат.Керегликтүү адамдар ани жигач төмөн

менен жанчып салат,антпесе тулкуну алып түшөт.Бул оору казак тилинде да "акбас,бакай курт" деп аталат/; бир атым ак баш болуп баспай калган; 2.бот. өсүмдүктүн аты; ак баш жайлоолордо өсөт,мал жейт; 3.өтм. өтө бышкан ткмин,чүкүрү; оо,ак баш эле жайнайт; арпа баш жерг. жапайы өсүмдүктүн аты; кумдуу жерге арпа баш өсөт; ат башы түшт. элге берилүүчү тамак-ашты тейлөөчү адам; ат башы камды катуу көргөн; аткана баш түнд.,пам. атканага тартылган чигандын башына кооздолуп тигилген баркыт; аткана баш кана?; баатыр башы ккол. урушта бир нече баатырларды өзүнчө башкарган адам; удайчылар жасалганда жанымда баатыр башы Атакул бар эле; базар башы өзг.базарком; базар башы жүндү карап көрдү; бака баш бот. I.өңү-түсү серт,княл-коругу чөрт адам; күнүк адамды бака баш дейт; 2.ист. бүркүттүн бир түрү /түрү түрдүү,жүнү жүндүү,тоңгон таамай үнү бар,эстүү,муздакта түүган, алганын эңип чыгып,кайра ташка таштаган,баатыр жүрөк, ооздукма кыраан бүркүт/; бака баш деген бүркүт болот;баракан башы жүмг. чым көңдүн бир түрү; баракан башы деген чым көң болот; белдемчи баш пам. белдемчи менен курдун кошулган жери; белдемчи башын бек кармат; береке баш өзг. көп дан алып,башын көтөрө албай турган жүгөрү; жүгөрүдө береке баш көп; бойу бам түшт. I.жат жигит; бир үйлүү,жарым үйлүү бойу бам балдар жүрөт; 2.ичк. боз улан; бойу бам жүрө пересиңби,айал алдай?; бөкөмүл башы жерг. к. бөкөмүл; бүгү баш ирк. эрдин бир түрү; кушмаш,дан баш,бүгү баш деген эрлерди жасады; була баш түнд. I.өткөл баш; 2.өтм. көцкелес; 3.терг. боз үйдүн түндүгү;токсон койдун терисин тон чыкпаган була баш /таб.боз үйдүн үзүк,түндүк жабуулары/; буудай баш тторо. сабагы ичке келип, боорына жалбырак өскөн, башы буудайдыкы сымал өсүмдүк; буудай башы жулуп алып көрсөттү; бүрмө баш лейл. эки канат керегеден курулган кепече боз үй; бүрмө баштын жанында койлор жатат; гүүр башы бот. I.цементтелип салынган суу болгуч жер; гүүр башы то да; 2.жердин аты; дан баш эрдин бир түрү; дөстөр баш жерг. чөптүн бир түрү; биз дөстөвөр башты оруп келип очок/к/о жагабыз; доңуз баш өзг. жилкинин бут оорусу /бакайдын алдынан, туяктын үстүнөн өрүктөй болуп бөлтөйүп чыгуучу жара.Айрым адамдар жара чыккан жерди сөөкө жеткире тилип,дарылап,атты үч-төрт ай жылдырбай бир жерде багып,айыктырып алышат/; кервенчилердин бир ати доңуз башка чалдыгат; 2.өзг. өсүмдүктүн ати; доңуз баш ак пийазга окшош болот; дыйкан баш өзг. сотосу чоң,дандуу жүгөрүнүн башы; бөрөкө баш же дыйкан баш деп чоң сото алса айтабыз; жанык баш нар. керегенин жогорку башы менен ууктун ортосуна тегерете тагылган сызма; жанык баш керегө,ууккa тегерете тагылат; жалтыр баш зам. өсүмдүктүн ати; жалтыр баштын башында кылтыгы болот; жан баты түнд. үйдүн чоң кокомпу,эшик; жел баш пам. бучук; жел баш,бүгүн кайда жүрдүң издетип?; желек баш зам. турмушка чыгуучу кыздын башына салуу үчүн атайын жасалган,жээгине ар кыл кооздуктар тагылган,гүлсүз,бир түстөгү товардан даярдалган бир метрлик өлчөмүндөгү жабуу; келинге жаңы баш

жамшитат; жети баш сүз. буудайдын бир түрү /жети-сегиз белек бутак чыгарып өсөт/; жети баштан үзүп алып келет; зардек баш нск. өсүмдүктүн аты; зардек баш деген куурай болот; горо баш батк. боз баш; бир топ эле горо баш балдар экен; гулдур баш зам. 1.катуу баш; 2.терг. баш бака; асти-таш,усту-таш,ортосунда-гулдур баш /таб,таш бака/; жай башы батк. мүрзө; жай башына баргандар 1.мүрзө казгандар; 2.өлүк көөрүгө баргандар; жүз баш батк. адам ташый турган чымкемелүү илгерки арабанын бир түрү; киз жибек жүз башта кетип аткан болот; күйүр баш жерг. 1.уруунун аты /болкол менен бул уруунун түпкү өкүлдөрү 1667=ж. фергана тараптан Чоң Алай аркылуу Каратегинге келген имиш/; 2.топонимикалык ат; жоро баты лейл. ар кил үлөттү башкарган адам; жоро башынын көңүлү ачылбай койду; жылан баш түнд. өсүмдүктүн аты; жылан баш тоодо өсөт; ийик баш түшт. 1.ийиктин чопо жө таштан,коргошундан тегерек,жалпак кесилген баш; 2.ттороо. тизенин тожугу; бир күнү тизенин ийик башын ондотот; ит баты батк. 1.урук-уруунун ишин тейлеп,чечим чыгарып,башчылык кылган адам; жакшыдан болсо ит баты бир пайдасын тийгизет;2.той баштарган адам; тойдун кемчилдигин ит баты экеден сурагила; иштер баты жерг. мергенчиликке чыгуучу күн; иштер баты ишемби /ишемби күнү мергенчиликке барса олжолуу болот деп ишенилген/; кадоо баш нск. бир жагы тешик,мык кесий турган учтуу курал; кашы баш кочк. коколой жалгыз адам; ботом,бу келиндин жалгыз кашы эле келиптир; кара баш түшт. 1.кажырдын бир түрү /кичине келет/; кара

башты тап деп издетет; 2.түнд. начар буркуттун бир түрү 3.бой,жалгыз; кара башын бага албайт,кимге жардамы тиймек эле анын?!; каркыра жогдор кара баш нск. буркуттун бир түрү; каркыра жогдор кара баш деген буркут болот; кебек баш ал. өсүмдүктүн аты; кебек башты мал жийин жейт;кереге баш ал. сайманын бир түрү; кереге баш,калит, ийрек деген болот; кирпи баш өзг. өсүмдүктүн аты; кирпи баш жеп умуксa,мал өлөт; кожолук баты зам. үй ээси; кожолук баты кайда?; кой баш ош 1.коондун бир түрү /ичи кумшак,таттуу болот да,кээде ал "ак нават" деп аталат/; кой баш калта болуп кетет; 2.сайманын бир түрү; койчу баш чүй өсүмдүктүн аты; Сокулуктагы койчу баш деген чөптү Ала-Букада исмалак дейт; конур баш зам. өсүмдүктүн аты; конур баш көп бийик өспейт /бул өсүмдүктүн дәни болот,мал жакшы оттойт/; кор баты жерг..тар. титулдун аты /Каратегинде кор баты коргон,зындан,оклад ж.б. сактоо,тартипти коргоо өндүү милдеттерди аткарган.Ага нөөкөрлөр баш ийген.Кор баты бектин тукумунан же чыгаан байлардан дайындалган/; көк баш нчк. 1.уйкучу; о,күн кайдан чыкты,көк баш туруптур; 2.түшт. мәкәнин быпай калган сотосу; мәкәнин көк башын жулуп алып ойноп жүрүшөт; 3.мурап; көк баты гана суу маселесин чечкен; 4.түнд. талаадагы эгин,чөп ж.б. кайтарган корукчу адам; менин атам көк баш эле; көл баты нск. Нскк-Көлдүн баш жагындагы айыл-кыштактар /Түп,Талды-Суу,Кең-Суу ж.б. айылдар/;көл башындагы элдешмин; көчө баты түнд. квартальный; көчө баты суунун айагына кетти; куурай баш нск. өсүмдүктүн

аты; куурай баш кийнап жүрүшөт; кызыл баш жерг. 1.башына кызыл топу кийген адам; 2.тейит уруусунун бир тобу; 3.иск. суучул канаттуунун бир түрү; кызыл баш деген бир күш бар; кыйак баш жерг.,ад. 1."кыяк" өсүмдүгү өсө турган жердин баш жагы /бул өсүмдүк чөптүн арасына бирден-экиден болуп өөйрөк чыгат,шибер сымал тилке болуп өсөт, аны ит жейт.Отондон улам "иши илгери кетердин ити чөп жейт" деген сөз айтылат да,ал жакшы нерсенин белгиси катары эсептелет/; 2.жердин аты; Кийак-Башы,Можу,Бостон Терек деген жерде болгон; май маш атб. эт оодара турган курал; кечкенде май баш түшүп калыптыр; маңка баш тал. 1.акыл-эске толук кире элек жаш бала; 2.акылы тайкы адам; мин баш лейл.,пам. 1.өсүмдүктүн аты; мин баш тикенсиз,ак кызымтыл болуп гүлдейт /топ-топ болуп чыгат, өзү кек болот,майда мал жакшы жейт/; 2.акылсыз,тартипсиз; бир иштин өдөсүнөн чыкпаган мин баш экенсиң; музоо баш батк. үлүл; тегерек-тегерек кавыгы барды музоо баш дейт; мык баш батк. мыкка баш чыгаруу үчүн илайыктаган эки кичине тешикчеси бар курал; мык башты алберчи,керек экен; ойун баш жерг. чикит ойнундагы окунду баштап чикит чабуу жолу; ойун баш ит сийдиден мурда болот; от башы пам.1.бир уруу алды тейлеп башкарган аксакал сыйлуу адам; 2.отол адам отурган,жайлаган орун,жай,конуш,үй; очок башы пам.,жерг. келин келгенден бир нече күн өткөндөн кийин ага арналып атайын тамак жасоо жөрөлгөсү /келин үчүл күнү казан-аяк кармап,элге тамак сунган.Ушул жөрөлгөдөн кийин келин үй-бүлөнүн толук мүчөсү катары

эсептелген да,үй ичиндеги маселелерди чечүүгө аралашкан/; палаң баш өзг. айланбаш ойну; сары баш зам. өсүмдүктүн аты; сары баш—бөзгөк,буудайга дейре; суу башы ал. 1.мурап; 2.батк.,тар. негизги чоң уруу; суу башы—нойгут; 3.пам.,тар. бир нече уруу тобун башкарган адам /титулдун аты катары бул сөз байыркы жазма эстеликтерде да кезигет/; хо туи башы бол,хо суи башы бол /мак./; 4.ал. суунун башталып аккан жери /илгери көчмөнчүлүк учурда суунун баш жагын уруу аксакалдары жай кылган/; суи башка сакалтай бай кетет экен; 5.батк. суунун баш жагына конгон үй,уруу; атаң мурап болгуча,үйүң суи башы болсун /мак./; 6.жкол. Тянь-Шань тарап жак; суи башынан келген бала экенсиң; сумук баш зам. жек көрүндү; сумук баш Тойчудан бир топ балдар тарайт; там башы түшт. төбөсү жалпак салынган там үйлөрдүн тышкы үстү /там башы жалпак, тегиз болгондуктан,ал жерге өрүк жайылат,көпөө балдар оюн да курушат,Мындай үйлөр карыз аз жааган жерлерде көп учурайт/; тарыг баш лейл. чирче; тарыг баш өскөн жерге барасың; тәнги башы 1.колоттун баш жагы; 2.эки тоонун ортосундагы кууш жер; 3.жердин аты; тегерек баш суз. өсүмдүктүн аты /дары катары пайдаланылат/; тоок баш түшт. балапан короз; тоок баш кычкырды; топ башы түнд. бир группа топту башкарган адам; кечинде топ башылар конуп калды; топчу баш батк.,пам. 1.килем көчөтүнүн бир түрү; топчу башты гилемге түшүрөт; 2.лейл. өсүмдүктүн аты; топчу баш деген өсүмдүктү гөөдө "күнгө багар" эм деп коёо берет; 3.кочк. тоголок шуруулардын тизмеги; жаман кы-

зима эки топчу баш тагып берем; торгой баш лейл. өсүмдүктүн аты; торгой баш,жаван,чөлек,авдесте,автово,шып, парак дейвиз; төгөрөк баш ноок. чөптүн бир түрү; төл башы түнд. көп тууган малдын эң биринчи төлү; тум башы түшт. туу алып жүрүүчү киши /илгери кол кураганда алардын алдында туу көтөрүп жүргөн адам/; тум башы кела жатат; ун баш жкол. уруунун аты; ун баш кара чородон чыгат; үйүр баш баткч. чоң үй-бүлөлүү,бала-чакалуу киши; Сөттөр--үйүр баш киши; үкү баш кирка; устөл башы түнд. томада; уч баш пам. орнаменттин аты; уч баш соксом тандайлаш,ирчи келет мандайлат; чаар баш ноок.,керг.,өзг. эч кимдин сөзүн укпаган кекир,митаам,орой,чатак адам;ол жүдө чаар баш,булкунуп эле сүйлөй берет; чал баш батк. I.төбөсү ак,калган жери кара кой; кызыл чал баш,кара чал баш эм боло берет; 2.батк. кереге боо; чал баш менен керегени чалат; чала баш батк. чачы тегиз алынбаган бала; чала баш-чала баш,иттер менен заң талаш; чалдыр баш зам. I.жемекей,куу,митаам адам; 2.терг. таш бака; асти-таш,үсту таш,орто жери мөкәммәдир чалдыр баш /таб. таш бака/; чот баш пам. жапайы текенин төрт жашка чыгып калгандагиси /бул жерде тоо теке:"улак,бакчык,эки тишти,текечер,чот баш,алты тишти теке,теке,гез кайтарган теке,харыган теке" болуп акыратылат/; чөмүч баш ичк., түшт. таарга,килемге салынуучу көчөттүн бир түрү /эки жаги аймекей көчөт/; чөп баш түшт. чөптү бекем тоголоктоп туруп ирғитып,төөп ойногон оюн; эки баш жкол. кирка /сал.үкү баш/; ташты эки баш менен көөлөдүм; ироо баш

тоң мацироо,макоо; ай,ироо баш,ал сиртинан бекийт;эгей баш лейл. I.өзүмчүл; 2.өкөр; эне баш иск. I.апийимдин мурун жетилген башы; апийимдин эне баштарына бычак салдык; 2.батк. шалынын эң мурун баш чыгарган шагы; шалынын эне башы чыгып калды; 3.оюндун башчысы; ойунчулардын өз өзүнчө эне башы болот; баш алман батк. I.баш-аягы жок; 2.тил азар,баш ийбеген; баш алман кожойунуга эм баш бербейт; баш байлоо түнд. кызга кудалаганда алдын ала берилген сий,белек; акчаны бирөөгө баш байлоо кылды; баш көлөр жкол. өлүктүн сөөгүн жууганда башын көлөп тургандыгы үчүн аны алуу керелгесү; баш көлөрүнө баш кийим берет; баш жумгу лейл. баш жуун турган идиш; баш жумгусун кемирет; баш көчүртүш:ош баш көчүртүш керек,бактын чакыр /илгери киши катуу ооруп калганда малдын куу башын таап келип,бакшылар ооругу өкүп,аны куу башка көчүрчү имиш.Анан куу башты түн ортосу ченде кимдир бирөө халгнэ мүрзөнүн арасына алпарып таштаган/; баш таанай түнд. жаш келин-кыздардын өз ара же уландар менен ата-энеси жок кезде ар кимиси ар нерсе чыгарып /ун,май,туз,эт ж.б./ үчүп тамак ичүү керелгесү; баш таанай жасашиптир; баш эам жерг.,терг. күйөөм /көбүнчө өлгөндө айтыла турган сөз/; баш эам кыңылдап жата берген; баш өз-өзү. астига кет; талаага судуретүп баш озду; башка чануи жкол. өпкө чабуу,сарыбашка кудайы кылуу;

БАШАЙЫ: кызыл аркак башайы түшт. кийимдин бир түрү; кызыл аркак башайы кийгенин болгун,онон кумуштен бешик ирган ат,күйөөң менен жиргап өт.

БАШАЙЫ П ҳҳол. сарала кооз чымчык.

БАШАК I өзг. маштак; башак теришмей болгон.

БАШАК II тал. чочуганда айтылчу сырдык сөз; башак,кайда алып кетти!

БАШАК III тал. коон-дарбыздын желгенден кийинки калдыгы,кабыгы; башактарды кескилеп малга берсе жей берет.

БАШАКАНА суз. көлөкөлүү жай; башакана жакта эмне бар?

БАШАРА оуз. өңү,ыраңы суук адам; башарасы жаман болот.

БАШАРТ өзг. кокус; башарт колун тийсе кел.

БАШАРАТ өзг. майып; аскага чыгып башарат болуптур.

БАШКАДАН лейл. кайрадан; укпай калыптыр,башкадан сүйлөсүн.

БАШКАЛДЫРЫК тал. бармак; башкалдырыгым чыгып кетти.

БАШКАМ: бир башкам тянш. бир жагдай; анан бир башкам кыл.

БАШКАНА батк. баш; галдирап калды башканам.

БАШКАНДЫР-керг. I.үйлөндүрүү; баланы башкандырып койсок болот эде,жакты кетип баратат; 2.тосуу,буруу; малды башкандырып кой; 3.жолго сал; бул жигитти башкандырып кой.

БАШКАР: башкарган жак батк. бир нерсенин /килем,төшөк, таар ж.б./ жогор жагы; башкарган жагына белги койдум.

БАШКАРМА тунд. I.колхоздун председатели; Курманбай биздин колхоздо башкарма /сал, рейис/.

БАШКАТАН лейл. башкача,башкадан; эмгилер башкатан ойун куруп алышты.

БАШКАЧА батқч. башкача; өзү дары башкача,өзөндөн аккан суу.

БАШКӨ лейл. илгерки уруунун аты; тиги карыя—башкенин кадырлуу аксакалы.

БАШКӨН лейл.,зам. алечектин астынан кийген кеп такыя же

саймалуу чүпүрөк; башкепти кийип,үстүнөн калак кийет.

БАШКӨРӨК батк. боортко; Гулбаранын башкөрөгүн тагып кой /түндүк говорлордо "боортко,көкүрөк тарткыч" деп аталат/.

БАШМАК атб. I.таначар торпок; башмак болуп калган тура; 2.колдун манчаларынын бирине тери же чүпүрөктөн атайын тигилип кийгизилген нерсенин аты; башмакты тап,кийиз көктөйм /көбүнчө жүнү жок териден жасалат/; 3.чүй бут кийимдин бир түрү; башмак кийбес Багакбай батинки кантип чапты экен?

БАШМАЛДАК I нск. баш менен тоңкочуктап ойноо; ооzу менен орок-оргон,буту менен башмалдак атат /мак./.

БАШМАЛДАК II зам. I.баш бармак; башмалдагы майкайат; 2.чүй буттун беш салаа жагы; жиланайлак бутунун башмалдыгына илинип жигилат.

БАШМАЛДЫРЫК батк. ацкылдек; башмалдырык атып мойну оруваcин.

БАШТАЙ түшт. дани кагыла элек күгөрү баш; баштай күгөрү чак-челекей.

БАШТАНЫЛ-ал. атыгып ооzго кируу; мунун атасы баштанылып калган адам.

БАШТАП пам. баштанып тамак уштуруп ичүү жөрөлгөсү.

БАШТАП лейл. адеп,адегенде; баштап иштегиле,онон кazгыла.

БАШТАЧАК чүй баштаанак; баштачак мал экен келмогуз.

БАШТЫЙАН ҳҳол. үй салганда керегенин түбүнө коллуучу жигач; дувалдын түбүнө койчу жигачты баштыйан дейт.

БАШТЫК I батк. I.бут кийимди.. беттига; бизде өтүктүн баш-

тыгы деп койот; 2.тал. председателе; 3.ичк. кыпчак уруусуна кирүүчү топтун аты; 4.керг. киз күйөөгө чыкканда кара материалга сайма сайып,сеп катары баштык берүү керелгесү; калың мал токойдой баштык берди кызына; ат баштык тон баштыктын бир түрү /балка,өгөө,керки,шибеге, бүлөө ж.б. салына турган баштык,ал бодо малдын терисинен жасалат/; Акыл карыянын чоң ат баштыгы болоор эле;жапсар баштык өзг. жапсар /кээ бир жерде ал "секичек,секүчөк,жабык баш" деп аталат/; жарат баштык чүй эки тарапты жараштырган адамга төленүүчү чыгым; жарат баштык деп бир ат,бир төө жетелетет; кетече баштык түнд. аялдардын майда-чүйдө сала турган кооз баштыгынын бир түрү; артыкшып камчы салдырба,атаңа наалат салтырба деп,кетече баштыгын белек/к/е берет; койчу баштык лейл. өсүмдүктүн бир түрү; койчу баштыкты бул жерден таппайбыз; көк баштык оң жалпы эле майда-чүйдө салынуучу баштык; мындуу өлүм болбосо,саргайар белем мен мунда деп,көк баштыкты оодарып кирди; күйөө баштык түнд. кыздын атасынынкына күйөө тараптан алып келинген сый /той болор алдында алып келинет да,анда майдуу ат,боорсок,бир аз ичимдик болот/; күйөө баштык кайда,ачкыла; баштык байлады ◊ чүй бойго бүтүү; жалгыздын артынан баштык байланып калар.

БАШТЫК II: чаар баштык оң жээн баш,тентек; чаар баштык кылып көп урушаар элем.

БАШТЫКТА-баттк. бут кийимдин башын тигүү; мәстимди устага баштыктаттым.

БАШТЫКЧЫ I.түнд. конокко барганда устуканын үйгө ала кеткен

адам; 2.өзг. дан ууру; эң кийин баштыкчы эле,айактай ташка да жашынчу; 3.баттк. киз-күйөө тонунун алдында той жөнүндө кеп-кеңеш берген адам; баштыкчы мага акыл берет.

БАШЫЛ: кара башыл баттк. I.жыландын бир түрү; кара башыл бир метирдей келет; 2.ичк. бүркүттүн бир түрү; жети кулач кыл аркан байланып,кара башылдан бирди алам деп,үңкүргө түшөт; 3.пам.,өзг. тамырында тоголок-тоголок кемиги бар өсүмдүктүн аты;

БӘ: бә-бә лейл. ит чакырууда колдонулуучу сөз; бә-бә деп жатып үйгө кирди.

БӘӘ керг. мүрзө; каранғы бээгө кетти эмди.

БӘӘЗ: бээз-бээз лейл.,баттк. к. бааз; бээз-бээз керге чыгат; бээз вакта кээде,кээ бирде,кээ бир убакта; бээз вакта ойлотте,бээз вакта тейлотте дейвиз; бээзгиси зам. кээ бири; бээзгиси кевептир; бээзи вир кээ бир,айрым бир; бээзи бир адамдар билип койот.

БЭЭЗДЭ керг.,баттк. кээде; бээздэ ырдап эле каласың.

БЭЭЗИМ зам. тойлордо уюштурулуучу концерт /бий,ыр/; андавай бардым бээзимге.

БЭЭЗИР лейл.,зам. тынч отургандык,бемаралдык,кенен кеспирдик; бээзир отура бериң.

БЭЭН түшт. муун; бээн-бээн,бээни бар,отуз эки саны бар,муну тапкан кишинин акылында кени бар /таб.араа/.

БЭЭНЭ I керг.,өзг.,пам.,ар. шылтоо,себеп; эки бээнэ, бир шылтак /мак./; шалынын бээнеси менен күрмөк сыя ичет /мак./.

БЭЭНЭ II пам. күнөө,айып,өөн; бйногондун кулгөндүн бээнеси.

Бээна III батк.келекө;бээнэгэ отура бервей тапилиш аттанды.

Бээналэ-батк.келекелэ;серини бээналап койсоң болот эде.

Бээр I түшт.,нчк. баар,эрте жаз,кектем; ол бээрдэ келет; бээргэ сээр жазга утурум кеэ,

Бээр II лейл. 1.мооқум,суктангандык; гилемдерге кимдердин бээри келведи дейсиң; 2.батк.,өзг. көңүл; ого чиксаңыз бээриниз ачклат.

Бээрэ пам. баш калкалагандык; шул үйгө бээрэ кылып келдиң.

Бээралэ-пам. баш калкала,корголо; үйгө бээралап келеттер.

Бээрти жерг. кавги; жаз келгенде бээрги ин кынийт.

Бээрдэ-пам. байка; жигит бээрдэп ин кылчы.

Бээрдик пам. жаздын келишин күттүктоо иретинде адамдар бири-бирине сый берүү көрөлгөсү;бээрдикти берип сайран турду.

Бээри I; ак бээри зам. жаздык буудайдын бир сорту; ак бээринин уну биринчи сорт болот.

Бээри II батк. илээчиндин кираанн; бээри илээчинден чыгат.

Бээрин түшт. уруунун ати; бээрин багышка барип көшулат /багышка: эживек,азык,айылчы,аккейнек,алакурткум,андакуд, арык багыш,асан,атаке,аташ,ачы,баймонол,басан,бестер,бечел,бештөтөн,бокан,бочкан,дарван,жакаши,кантура,кетиген, кенсары,кумаке,иса,ирээси,камайлар кирет/.

Бээртээз батк. оорудан оңолуп айнга баштагандык; сээл бээртээз болуп калдиңи?

Бээрчилик нчк. үзүмчүлүк; бээрчилик,койлор арык эде.

Бээт жерг. жамандыкты ойлогон арам ниш;бу адам беде бээт.

Бээтлик жерг. арамдык; муну кайда көрөөм,бээтлик кылат.

Бээчөчекей өзг. байчечекей; алтын така,көз така,бээчечекей тервесең,ай тийбеген жер капа.

Бээчи зам. эки тарапка бөлүнүп ойногон оюндун "төмчү" жагына карши топтун ати; мен бээчиге көшүлдүм.

Бөлкыл жерг. акылдуу,зотүү; ол бөакыл,бөгөнө адамга сыр берген жок.

Бөгөй өзг. бак кайтарган адам; багында бөгөнүң барбы?

Бөгөнө өзг.,жерг.,батк. 1.жат,чоччун; 2.гиязранын баласи /сал.шыбыра/; гиязранын баласи бөгөнө болуп калат /к.товура,чибыра/; бөгөнө киши бөлөк-бөтөн киши;кыпчакта бөгөнө кыш көрөт /"бөгөнө" деген сөз өзбек,тажик тилинде "бегона" түрүндө учурайт/.

Бөгөрдөй зам.,батк. дайым далр; мен бөгөрдөн,сенин кемчилигиңе.

Бөдөкө өзг. өзгөчө бийик,көгөру; ой жаман,бойунду бөдөкө көтөрбө.

Бөдөл батк. натуралай алмашкандык; сени ак,меники кара ат. шуларды бөдөл кылалы.

Бөдөлигө лейл. ...ичинде,...бою,...чейин; бир айлын бөдөлигө эки өлүм болду.

Бөдөй түшт.,зам. дене; бөдөнүм кызып кетти ♦ бүткөн боюм ымыр-чымыр болду; бөдөнүндө бар ♦ батк. дөөрүндө бар;бөөсти бөдөн батк. көбөтө,түр; бөөсти бөдөнүнөн адам коркот; азай бөдөн к. азай.

Бөдөр I пам. азамат; бөдөр жигит экенсиң.

Бөдөр II батк.тук,такыр; үйдө бөдөр адам жок.

Бөдөрт лейл. кумар,ишкыбоз,интизар /көбүнчө кандайдыр бир оюнду үйрөнүүгө кызыккан кишиге карата айтылат/; бөдөрт,

кандай ам болсо,гап тават.

Бадыин жерг. өңү суук,чырайы жок; сенин эриң бадбин экен.

Бадик батк. дарылдын аты /илгери бул ар кил ооруну кечүрүү ырымы менен эмдешкен.Анын тексти төмөнкүдөй болгон:

Кеч-кеч бадик,кечкүн бадик;
Бүтрүл аттай бүрүлүп бүрбө бадик,
Омурткага оролуп ойбо бадик,
Кайсаң бадик,жай бадик,
Жай таваарсың калаага барсаң бадик
Анткор бадик сен болсоң кечүрейүн кайыңды.
Тил билбеген шум тежик/к/е кеч,
Базардагы кизарган нерсеге кеч,
Мойонго кеч--мойонго кеч.
Мойон отун оттогон койонго кеч
Бийикке кеч--бийикке кеч,
Бийик отун оттогон кийикке кеч,
Булакка кеч--булакка кеч,
Булак отун оттогон улакка кеч,
Орол бадик сен болсоң ноктолойүн,
Аник бадик сен болсоң маалалайын,
Балырайтып аллына таш кила..ын,
Башын алып коонду тилгендей кеч,
Нарын дайра куркуреп киргендей кеч,
Бадил бадик сен болсоң мекеге кеч,
Төмдон ташка секирген текеге кеч,
Байлар мулкүп таштаган чекеге кеч,
Эңгиреген аэн чөлдөргө кеч,

Зангираган алиски төлдөргө кеч,
Ала байрак кармаган жоокорго кеч,
Кечерүнду билбесең туланга кеч,
Мында сага жай бербейм,ыраакка кеч,
Омзу туктуң ойонго кеч,
Мурду туктуң музоого кеч,
Бадик кечүп баратат кырдан ашып,
Кырдан нары туманга аралашып,
Кумурсканын атасы--куман ата батасы,
Чегирткенин атасы--чертик ата батасы,
Бөдөнөнүн атасы--болтөк ата батасы,
Майлылардын атасы--манка ата батасы,
Тоодактардын атасы--топ кайыптын батасы,
Түлкү четин атасы--түке ата батасы,
Карышкырдын атасы--каршаң ата батасы.

Бадирак пам. азамат; бадирак чыныгы баатыр.

Баднак жерг. залал,зыян; талкандын баднаги жок,жей бер.

Бадөөлөт лейл. өзүнө ток,бардар киши; үзүгү манат үч кават, үйдө отурган бадөөлөт.

Бадирин өзг. бадыраң; бадирин-садирин жийнашты.

Бака батк. баха; базар күнү бакамдыкане бардык.

Бакак: бакак-б как түшт.;терг. чамгарак-чамгарак,бикигир-бикигир /алео түүранды сөз/; бир кутум бар куйругу бакак-бакак /таб.чичкан/.

Бакар-өзг.,жерг.,лейл.,батк. бүткөр,аткар,орундат,бүтүр; ашты бакарып койдум.

Бакики батк. I.алиски; биз бакикини ордук; 2.өзг. калың,

болуп же келекеде калып илмийип өскөн өсүмдүк /жүгөрү, арпа.../; кызым,сийырга бажики оруп сал; Э.батк. эгин орулгандан кийин экинчи жолу айдалган жүгөрүнүн көгү; 4.батк. тамекинин бити /калбырактардын ички түбүнө чыккан бутакча/; бажикилерин майда кыркат.

Бажрә: бажрәси кок өзг. маанисн кок; бажрәси жок чыпта.

Базбәнт лейл. к.бәзмәнт; бәзбәнт тагынса ам ийлап-сыктап күн өткөн.

Бази жерг.к. бәәз; бази вахтар шынчайн ыке болом кии,койо версоң.

Бәзир I батк. бәйкапар; силер бәзир иче бергиле.

Бәзир II батк. уруксат; Алымбек онкаттан соң бәзир сурап кетти.

Бәзмәнт зам. тумардын төрт бурчтуу бүктөлүп,сыртынан коюз чүпүрөк менен тыштанып,моюнга тагынып алган түрү; бәзмәнтти келин-кыздар тагынат.

Бәзүр жерг. жайнча,кенен; биз эми кетелик,силер бәзүр отуруп чай иче бергиле.

Бәй: бәй-бәй батк. чочуп,таң калууну билдирүүчү сырдык сөз; бәй-бәй,шундай беде?; бәй-бәй-ээ из-биз түшүп,чебелектегендикти билдирүүчү сырдык сөз; ээй,бәй-бәй-ээ,шорум куруп калган тура.

Бәйбичелек зам. кызыл аттык; бәйбичелегин чагамын,бутуна кий!

Бәйир I жерг. жацырык; дүнгүрөйт тоюдун бәйири.

Бәйир II зам. кумтак мүнөздүү адам; атаңыз жүрттун бәйири, энеңиз жуван тәйири.

Бәйир III: кара бәйир зам. соргок,опкок,күпчөк; тамакты көп жеген мал же адамды кара бәйир дейт.

Бәйит I жкол. оңут,ыңгай; бәйити келди әле көтөрүп урду.

Бәйит II зам.,зам. нр; ак кагазга кара хат бүттү го бәйит каламга.

Бәйит III өзг. күмбөз; Эшимкан өткөн сизге окшош,илгертен жашап бизге окшош,энди бәйиттә жатат.

Бәйлә-ячк. байла; баланын атын Тайлак кой,жумушуна кирбесе, кол-колудан бәйлә кой /мак./.

Бәйли зам. кармалгандык; бүйдалгандык; бүгүн кечке шунда бәйли болдум.

Бәйлөм лейл. байлоо; көчмөн көчөт жайлөмгө,калтә жип кетпейт бәйлөмгө /мак./.

Бәйнә батк. председатель; бүгүн бәйнә келди.

Бәк жкол. I.ак чөлмөк ойнунда чекке коюлган таш,жыгач,темир; ак чөлмөктү бәккә алып келип урат; 2.ат чабыштa күлүктөр келип токтой турган чек, маара; атты далай жолу бәккә чаап келгем.

Бәкәк: алаң бәкәк өзг. кийим илгич; үйдөгү алаң бәкәкә илип койун.

Бәкиси өзг.,өүз. баарн,бардыгы,бар-жогу,бүт; бәкиси келишта.

Бәлә өзг.,жерг. балээ; онун башына бир бәлә түшүптүр.

Бәләә: бир бәлаа батк. I.бирдеме; бир бәлаа дейт ко; 2.бир балээ; бир бәлаәси болбосо жолдо жүйрүк жатавы /мак./.

Бәләйи жерг. I.балээ; чакырып кеген бәләйи куда,өзү келгон әтәйи куда /мак./; 2.доомат; бәләйи-бәлаймәтиндән сактай

гар.

Балаймат зам. к. баламат; миймандин тагындагы жакындосту озу кылыптыр,байлаймат экен.

Балак тушт. 1.сак билек; балак азыр жок да; 2.озг. балекей ойну; кел,балак ойнойлу; 3.батк. соку таш; энемкиге озум эле балак/к/э барип келе калайын.

Балакат: балакат айак астында ◊ жкол. кырсык кат-кабактын ортосунда.

Балалик алб. чикиттин баласы; балаликтин узундугу жыйырма сантиметир болот.

Баламат пам. к.1баламат; бул баламаттан кутул;1козголоң; баламат болгон жыли.

Балант озг.,керг.,лейл.,зам. 1.бийик,тик; сарайын балант курдурду; 2.бийик кыр; малдар баланттэ журет; 3.отм. жакшы,семиз жер; бул жер абдан балант экен; 4.отм. бакыт,таалай; бэсти балант Селкихан; 5.озг. чыйрак,быпык; бул баланг киши керунет; 6.батк. коңулдун котерулуңку болушу; жуде кулкунуз баланг,лымагыңыз чак отурупсуз /сад.балант/; бэсти балант озг: бою бийик,келбети зор; бэсти балант экен.

Балачик озг. чикиттин баласы; балачигин алис учурду.

Баллак батк. к. балачик; баллакти жасап койчу.

Бали: бали-бали керг.,батк. кепте,сайманын бир тург; бали-балини билвесек,пандачилик курусун.

Балиш суз.,пам.балыш;1.балишти алып башка кой; 2.тилим-тилим; кавыргасы балиш-балиш жоктур жаны,тирүү адамды жуткканын көрдүк аныс /таб. боз уй/.

Баллак керг. балакей; баллак урганды билевиз.

Балли тушт. к. бала; баллы кептен ойлогун.

Бамазип батк. бумазий товар; магазинге бамазип келиптир /керге-Талда "бамази",Иошк-Келде "бумазий",Памирде "бамаза" болуп айтылат/.

Банарас батк. кездемэнин бир тург; банарастан тон кийген, кара кашка ат минген.

Банда керг.,батк. 1.пенде; биз хаммабыз бандабыз; 2.батк. отм. кез жумуу,каза болуу; бэш убак намаз кутуп эм банда болду.

Бандазат керг. адам,пенде; хич озүнө тең келбейт бандазаттын баласы.

Бандак керг. чыкат ойнундагы бир фаза; бандакти ойной алвасаң,бет карабып уйалат.

Бандалик керг.,батк. 1.пенделик; 2.кез өткөндүк,каза болгондук; о карыйа бандалик кылыптыр.

Бандачилик озг. пендечилик; эки киши бандачилик кылды ◊ эки киши каза болду.

Банли озг.,пам.,керг. туткун; бандидей байлаттырды.

Бандийати: бандийати кайыр батк. урэн себэр алдында айтылуучу ырым сөзү /кош чыгар күнү "бава дыйкандын акыга" делип атайын жыт чыгарылып,"челпек" касалып,дуба окулат.өгүздүн мойнун зыгыр май менен майлашып,анан адегенде аларды бир аз кенд,суш үчүн жантык жерлерди түздейт/.

Бандихана керг. түрмө; сен жакшы болсоң бандиханада жатып чыгаведең?

Бант ичк. 1.колго жасалган түймө,түймө топчу; алтын топчу

бәнтиң бар;2.лейл. бош эмес,ичине бир нерсе салынган чака,капчык ж.б.; сумка калта бәнт экен; 3.жерг. мойнга тагылуучу мончоктун тизмеги; бәнт,ленз,кемте деген сөз бар; 4.ар.,өзг. кол бошобой калуу; колду бөгөө; бул ма мени бәнт кылды /сал.өзб. банд "бөгөлген,толтурулган нерсе"/; 5.бат. тегиз түйүлдүк алып бышкан коон-дарбыз; коонуи тегиз бәнт берди.

Бәнттә-өзг. бекитип жапырып коюу,катып коюу,бөгөө; бәнттап койду.

Бәнттөй жерг. ирым колду менен колду буу /мисалы,күйөөсү аскиска кеткенде эркектик кылбас үчүн,эр-аял бири-бирине ажырашпас үчүн ирым жасоо.Бирок,мындай иште жүргүзүү кыйын деп эсептелет имиш/.

Бәнчө: бәнчө жип жерг. жиптин бир түрү; шопу жип,паллө жип, жүн жип,бәнчө жип,пахта жип,кенчир жип,машине жип,жибек жип,пәрөн жип,чийратма жип,кәнәп жип,жороп жип болот.

Бәңгө жерг. суу тосмо; бәңгөдөн суунду койо вер /кебүнчө чоң суудан суу бөлүп кое турган тосмо/.

Бәңги жерг.,түшт. 1.мацги; хэ бәңги болуптур; 2.өзг. бекерчи,селсаяк; 3.жерг. кумарчы; бәңгилер бир үйдө экен; 4.өзг. намаачы; бәңгинин бараалы башыдан калсын /мак./.

Бәңгихәнө жерг. тамеки,нашаа тартуучу үй,жай; бу жер сана бәңгихәнө эмес.

Бәрә I ичб.,зам. козунун жетилген кездеги көрпөсү; козу жетилип,терими бәрө болуптур.

Бәрә II деңсөө жер,кырдын башы; бәрөнин башында турсам көрүнөт.

Бәрәкә I түшт. 1.күгөрүгө чыккан коң сото; бәрәкө баш алыптыр; 2.береке; ишинден бәрәкө тап; 3.жерг. кут,таалай, ырыс,бакыт; бир күн уруш болгон үйдөн кырк күн бәрәкө кетет /мак./; бар бәрәкө түшт. береке болсун деген маанидеги алкоо сөзү; кана бар бәрәкө!-деп койун; кызыр бәрәкө сүз. жаңгакчылыктын эзсине тиешелүү молчулук,түшүм /жергиликтүү эл жаңгак токоюнан терип алган түшүмдү "кызыр бәрәкө" дешкен/; кызыр бәрәкөсү кырмалдын үстүнө чыккан.

Бәрәкә II өзг. жыйын,топ,көпчүлүк катышкан той-тамаша,аш; бәрәкәдө кийет /к.мәрәкә/.

Бәрәкә III: бир бәрәкө лейл. 1.биротоло; 2.тез,бат,ылдам; бир бәрәкө өлө өлүп калыптырбы.

Бәрәкәлдө сүз. баракелде; бәрәкәлдө,уудум.

Бәрәкәт жерг. береке; колдон келген бәрәкәт,айттым-калдым дөм киока.

Бәрәкәттүү жерг. берекелүү; шүдүн бәрәкәттүү болсун! соода жүрсүн.

Бәрәкүс жерг. тескерисинче; бәрәкүс шы иште кылды.

Бәрәлә ичк.,түшт. жарыя,ачык; койчу бәрәлә /бәралле/ ырдап баратат.

Бәралык жерг. козунун корпөсүнөн тондун жээгине кармала турган көбөө; козусу өлүптүп,шону бәралык/к/ө оурап келдим.

Бәрәчә цам. жаңы туулган козунун көрпөсү; төменку жайык конуштагы сөздөн бәрәчә алып келдим.

Бәрвәстә жерг. келишкен мүчөлүү азамат жигит; бәрвәстө эле. капилеттен өтүп кетти.

Бәргәк I түшт. күмүштөн жасалган чоң сөйкө; атам бәргөк сатып

алиптир /сейке кичине,баргак чон болот/.

Баргак I батк.,өзг. данегинен ажыратылып кургатылган өрүк эти; сөөгүнөн ажыратылып кургатылса баргак дейт; карма баргак батк. ортосунан тең жарылып кургатылган баргек; жарма баргакты өрүк өтө пайдалуу жасайт; кайса баргек батк. бир иретке келтирилип катар тизилип конулган баргек; тактайлары кайса баргектерди дайдалык; сиина баргек данеги сыгып чыгарылып кургатылган өрүк эти; сиина баргек ал бар.

Баргыч лейл. I.кочоттун ати; 2.он үч киптик таар /сан,тай түйак/; баргекче согуп жатат кайра салып жонулкту.

Бәрзәгов жерг. сирдик сөз /ачуу келгенде сөгүп катары айтылат/; ай,сен ахи бәрзәгов болво!

Бәрдәй пам. I.эттенип оцолгондук; бизден кой бийик бәрдән эле; 2.саламатчылыкты суроо; бәрдән жүрөвүсүз?

Баринсә түшт. болгинца; сарымсак бәринсәгә кетиптир.

Бәрк түшт. I.жалбирак; бактын бәрки саргайды; 2.сайма,түрдүн ати /"газ айак" орнаментинин синонимы: экинчи ати/; балык бәрк батк. тит жыгачынын калың жалбырагы; балык бәрк экеп,мо жерге токто; кайчы бәрк батк. учу ачакей жалбырак; жука кайчы бәрк делет; өрүк бәрк батк. өрүк жалбырак; сөөнө бәрк суз. жалбырагы,сабагы сабизге окшош өсүмдүктүн ати; сөөнө бәрки жилтывчага окшош; тал бәрги ич. кетегеге,туштукка сайыла турган кочоттун бир түрү /ортосунан өзөк чыгарылып,жалбырак чачыратылып сайылган сайма/; терскен бәрки пам. орнаменттин бир түрү.

Бәркөч лейл. кайпак табак; дамдалган аштн бәркөчкө салып...

Бәрөвүк жерг. өнүмдүү; "бәрөвүк" деген гаштн айтат.

Бәртамилдө жерг. арак жан;ом,балам,атийаттә,о бәртамилдө.

Бәрдә батқч. жалпы,бүт; элимде өткөн бәрдәни айт.

Бәрчә батқч. I.бир нерсенин бир бөлүгү,кесиндиси,айрындысы;үзүндүсү;2.бүт тулку бой;бәрчә бойунду бир көрөйүн.

Бәсәвлөт батк.олбурлуу; Курсан мергөн бәсәвлә адам әдө.

Бәст өзг.,ичк. бой,тулку,көрүнүш; бәстин менен кургур!

Бәт жерг. начар,жаман; жүдө йәм бәт адам жалчывайт.

Бәтәнә ичк. I.денелүү,сөөк-саактуу; ал жүдө бәтәнә;2.өтм. акмак;сен өзүнду ошо бәтәнәгә тенейсиңби?

Бәтәр I өзг. ар кил нерсе; балаа-бәтәрдин баарин.

Бәтәр II түшт. уруунун ати;мунгуштун ичинде бәтәр бар /мунгушка: әйдакул,акча,арык,асан,әтәш,әчи,балтак,баткачы, бекмурат,борол,дувана,жагалмай,жапалак,жоош,жилгелди, казак,кара,кара эчки,каштамга,кожойлор,көк жатык,келдөр, кунанбай,майна,мәше,мыц китай,мурат,ороз,сарилар,соколок тукумдары кирет/.

Бәтәри пам. тескери,тетири;ол жилдан жилга бәтәри болду.

Бәтәрим,Бәтәрин батк.,лейл. I.эц эле,аябай;балам бәтәрим жийик болуптур; 2.лейл. өтм. өткүр;ол киши жүдө бәтәрин.

Бәтил батқч. сөзгө сынгандык; Бото ава бәтил болду.

Бәткә ичк. басылган эгиндин топону; лайга бәткә алып кө.

Бәткәрдә жерг.,пам. элге,көпчүлүккө кынатчылык кылып күнөөлүү болгон киши;бәткәрдә болсо тентип жоголот.

Бәткәрдәлик пам. күнөөкөрдүк; бәткәрдәлик да әдемгә.

Бәтнәзәр жерг. көзүндө огу бар адам /мындай адамдын көзү бир нерсеге бат тиет деп эсептешкен/; бәтнәзәрдән коркам.

Бәтмәнлә батк., иоок. көрку жок,сүйкүмү жок; атында бәтмәнә килип жал-куйругун киркипсиң.

Бәтчә: төрө бәтчә өтөндүн баласы; Муктархан төрө бәтчани эәрчите келиптир.

Бахәнә жерг. к.бәәнә; көп бахәнә кила бервв.

Бахәр жерг.,зам. к.баар; бахәрдә күн жылуу болот.

Бахәрчилик жерг. көктөмчүлүк; бахәрчиликтә тым эле адам арыктап кетет.

Бәщә батқ. к. бәчә.

Бәчә өзг.,жерг.,батк. доо,курбу; эә,бәчә,кайак/к/а барайлык /бул сөз Жерге-Талда көбүнчө аялдардын речинде көбүрөөк колдонулат/; өмөк бәчә жакын туугаи; өмөк бәчә,чир-чатак кылва;молло бәчә өскүчө молдодон билим алган бала; молло бәчә окумун бүткөн.

Бәчамәрт жерг. алдуу-күчтүү; бәчамәртке бир сентир нәмө болот?

Бәчки батк. кичине,начар; Керим бәчки болуп өсүп калыптыр.

Бәчикәнә батк. тарыраак,кичирээк тигилген кийим; бәчикәнә болуп калыптыр.

Бәччәгар жерг. бачагар; барсам көкөндөздүн үсөвдө отурат, бәччәгар.

Бәшәйи зам. канаты коош чымчыктын бир түрү; бәшәйи турат, уруп ал.

Бәшәк: бәшәк чоок батк. эрте бина турган коондун сорту; бәшәк чооктон үзүп кел.

Бәшәрә өзг.,лейл. апт; бәшәрә курусун деп наалып алды.

Бәшәрт түшт.,нчк. I.балким,кокус,эгерде; бәшәрт бийик кийик төмөн түшөр /пам./; бәшәрт орун алсам жакшы окуйм /лейл./ бәшәрт-барып каламбы,барбай каламбы /өзг./.

Бәшәрәттә батк. к.бәшәрт; бәшәрәттә унутуп да койот.

Бәшкөрәк батк. к. бәшкөрөк.

БЕ: бе-бе батк.,пам. өөктө кармарда жана жем бererдe колдонулуучу сырдык сөз; бе-бе десем эле өзүнүм келет.

БЕАВАН пам. к. бийөвөн; шонтоп беаван менен келет.

БЕАБИР батк. абийирсиз; беабир адам экен,уйалбады.

БЕАДЕП зам. адепсиз; адепти беадептен үйрөн /мак./.

БЕАЗАР батк. зыяны жок; беазар эле келип калды /сал.тах. бе+озор "азап,залал,зыян"/.

БЕАЙЫП жерг. айыпсыз; беайыптан беайып не урушасың? /сал. тах. бе+ойб/.

БЕАКЫЛ жерг. акылсыз,көөдөк; /сал.тах. бе+акл/; ай харыгы жер тегиз,беакыл,айлансаң көвейт он сегиз.

БЕАЛАКА жерг. алакасыз,байланышсыз; беалака болсоң хич баар таппайсың /сал.тах. бе+алака/.

БЕАМАЛ жерг. амалсыз,ишсиз,кызматсыз /сал.тах.бе+амал/; күн харыгы жер тегиз,беамал,күнденсөң келвейт он сегиз.

БЕАРМАН жерг. армансыз; дүнийөдөн беарман өтөр эдем /сал. тах.бе+армон/.

БЕАСОС жерг. себепсиз; мен беасос кечигип калдым /сал.тах. бе+асос "негиз,түп,фундамент,принцип"/.

БЕАСТАР жерг. астарсыз,ичсиз; чапан тиктям эле беастар калып калды /сал.тах. бе+астор "ичлик,ич"/.

БЕАЗӘР пам. бейбам,казап; бәәзәр өскөн бул сагира /сал.тах. бе+озор<озурдан "капалантуу,кайгыртуу,кейитүү,каныт оо-

рутуу"/.

БЕЗДЕЙ түшт. 1.бейадеп,адепсиз; 2.өтм. маанисиз ит /сал. тах. бе+одоб/; бакырып ырдап бергенин бездеп ит.

БЕЗАЗМИЙЛЕТ жерг. маанисиз; ол бир-эки безазмийлет суроолор- ду берди /сал.тах. бе+ахамият "маани,мазмун"/.

БЕКАА жерг. 1.баасыз; 2.опсуз; жолук алайын десем бекаа экен берведи /сал.тах. бе+бахо "баа"/.

БЕКАРААЛ батк. оңтойсуз,ыксыз; бекараал күндөру той башта- ган кандай хан?!

БЕКЕДЕЙ жерг. уятсыз,абийирсиз; сен шунчалык бекеденсиң ки, койо тур! /сал.тах. бе+бадан/.

БЕКА жерг.зам.,лейл. 1.күйөөдөн ажырашкан аял /көбүнчө зап- кы көрүп,кедейчиликке түш болгон аял/; 2.пам. пайдасы жок эр жигит болуп калдың,дале болсо бекасың /сал.тах. бека "кесир"/; бечера-бека батк. жетим-кесир; белестен казган ширеште бечера-бека кем болот.

БЕКАК I жерг. 1.бактысыз; бозоруп бекак тул калган экен; 2.бейбак /сал.тах. бе+бахт "бакыт,таалай,ырыс"/.

БЕКАК II зам. мезгилсиз,убактысыз; бекак чакырган короздой болуп келип калдың.

БЕКАТАН жерг. селсаяк,турагы жок; бекатан болуп кетпе,балам /сал.тах. бе+ватан "мекен,родина,ата-журт"/.

БЕКАФА жерг. өз сөзүн аткарбаган адам; сен мага бекафа бала болдуң /сал.тах. бе+рафо "туруксуз,чыккынчы,эки бет"/.

БЕКИЛДЕН жерг. уятсыз; бекилдеп сен ниме ит кылганыңды биле- висиң? /сал.тах. бе+ихдон "уят,абийир/.

БЕКУРТ-жерг. 1.убадасыз; 2.пам.,лейл. туруксуз; сөзгө турба- ган бекурт жигит; 3.шалакы.

БЕКУРТТУК лейл. шалакылык; бекурттугунан адамдарга жакпай жүрөт.

БЕКУРУТ жерг. мурутсуз; уйгө бир бекурут жигит келди /сал. тах. бе+бурут "мурут"/.

БЕГАЙЫР пам. кайрымсыз; душман деген бегайыр.

БЕГАМ түшт. 1.камсыз,ками жок,эч нерседен капарсыз,камрабаган; 2.өтм. жоош,момун,ойсуз адам; кудө йөм бегам адам /сал.бе+гам/.

БЕГӨЙ жерг. 1.сөзсүз; бегөй орундатам; 2.өтм. бекер эмес,жөн эмес; ол бегөй эмес /сал.тах. бе+гап "пен,сөз"/.

БЕГЕ I эмол. бээ; эгеси келсе бегесиин бер /мак./.

БЕГЕ II эмол. бихи; базар күнү беге деген кой болот.

БЕГИЗ өзг. к.бигиз; алачыктай ак байбиче бегиз персөтөт.

БЕГИРӨӨК сүз. өтө,абдан; атаси бегирөөк жакшы көрөт.

БЕГҮНАР пам. берекесиз,кунарсыз; бегүнар киши үчүн ар убак уй аз.

БЕГОВГА жерг. изи-чүүсү жок тынч; аз гана аттым--беговга бастым /мак./.

БЕГҮӨТҮГҮ жерг. сөзсүз; ол экөө бегүөтүгү келет /сал.тах.бе+ гүөтүгү "сөз,ангеме"/.

БЕГҮЗӨР батк. күнөөсүз; бегүнө-бегүзөр адамды эле жемендей беревү?

БЕГҮМӨН жерг.,пам. күмөнсүз,шексиз; мен бегүмөн отурсам,сен уйгө кирип кетпейсиң /сал.тах. бе+гумон "ой,пикир,болжол, жоромол"/.

БЕГҮНӨ жерг. күнөөсүз,жазыксыз; бегүнөдөн бегүнө мени не урасың? /сал.тах. бе+гунах,гунох "күнөө"/.

БЕДАВА жерг. дабаасиз; бедава болбосон койо кой /сал.тах. бетдаво "даба,арга,айла,амал,дари"/.

БЕДАМ жерг. дем алуусуз,тынымсыз; шыга чейин бедам жүгүрүп келчи /сал.тах. бетдам "дем"/.

БЕДАРАХ жерг. дараксыз,баксыз; бир бедарах жаман жер экен /сал.тах.бетдарахт "дарак.бак"/.

БЕДАРГА жерг. I.дарексиз; онову балани кара бедарга жоголуп тавилди; 2.үй-жайынан ажырап калгандык; бечарэ карган кезинде бедарга болду да.

БЕДАРГ жерг. дартсыз,оору-сыркоосуз; кандай,бедарт болуп кеттинби? /сал.тах. бетдарт/.

БЕДЭВЛЭТ жерг. дөөлөтсүз; о киши бечара бедэвлэт эде./сал. тах.бетдавлат "байлык,дөөлөт,күбат,бакыт"/.

БЕДЭЙИМ пам. бетке чабар талдуу аял; онун катини жүдэ бедэйим неме экен.

БЕДЭЙИМЧИК пам. талдуулук; бедэйимчигинден алге батпай калды.

БЕДЭЛИЛ жерг. далилсиз; бедэдил калиптир /сал.тах.бетдалел "далил,аргумент"/.

БЕДЭНЭ жерг. хром булгаары; ал булгаары бедэнэ экен.

БЕДЭРЭК жерг. I.дарексиз,дайынсыз; 2.этм. шүмшүк,жер жуткур; бедэрэк,кайда болдун? /сал.тах.бетдарак "кабар.дайын.дарек"/.

БЕДЭРМЭН жерг. күчсүз,дармансыз; жүдээ бедэрмэн болуп калды /сал.тах. бетдармон "ал.күч.күбат.дарман"/.

БЕЛАЛЭ жерг. ат жабуунун бир түрү; бедалэни ал,меники эмес.

БЕЛЭРТ пам.,этг.,жерг. I.оору-сыркоосуз,дартсыз; жүдэ бедэрт жүрүпсүң?;2.этм. айласыз; оу бедэрт тентек болуп кетти;

/сал.тах. бетдарт/; бедэрт ой батк. күүнүн аты; чалдигүлдү бедэрт ой /лирикалык күү/.

БЕДЭРТЭЙ пам. I.айласыз; 2.оозеки ирдин аты /бул ир кенири тараган да,көп ирдалат.Ир сүйүү жонунде баян берет/; 3.күүнүн ат /күү ир менен атпарылат/; бедэртэй /бетдертэй/ деген ир,гүн бар; 4.батк. обу жок,нги жок; ол бедэртэй пп.

БЕДЕ I нчк. били; мана бере беде? /бул сөз суроо уланды "бе" деген жардамчы сездэн/.

БЕДЕ II: ак беде түнд. жапайы беде өсүмдүгүнүн бир түрү; ак бедеңя мал жейт; бэрэ беде батк. жаш беде; опосу жок шум калган чавилган бэрэ бедедей; бошко беде ккод. кол менен эгилген беде; бошко беде,кашка беде,жапан беде бар;кашка беде түнд. узун,жоон сабактуу,бутактуу жапайы беде; кашка бедеден оруп келе бер; кой беде жапайы майда жалбырактуу, ичке сабактуу беденин бир түрү; кой бедени кой жата калып жейт; тоо беде өзг. өсүмдүктүн аты; тоо беде мэйдэ өсөт; үй беде түнд. майда,жумшак жалбырактуу,тоголок баш ала турган жапайы беде; үй беде калың чигэлтир; эшек беде жерг. жумшак,ичке беденин бир түрү; жемжемүл,чавизкан, бошлук,эшек беде өсөт; эшек беде жерг. өсүмдүктүн аты /сары гүл ачып,беде сыяктуу өсө турган өсүмдүк/; эшек беде алып келчи.

БЕДЕЗАР ар.,батк. беде көп өскөн жер; бедезардан өтүп кетти.

БЕДЕЗАРДУУ батк. беделүү; бедезардуу калың бак.

БЕДЕКЧИ: бедекчи ой жерг. ир менен чертилүүчү күүнүн аты /бул ир-күүнүн тексти төмөнкүдөй:Бедекчэй,бедекчэй,

Бедекчим мунча кечиктей.
Өңү сулуу кыздарга,
Өрдөк атып кечиктей.
Сырты сулуу кыздарга,
Сырга салып кечиктей/.

БЕЛБАШУЛ өзг. сирдик сөз /тең келгенде "кариктык" деген мааниде айтылат/; беделдүү,кемегенин башында кемпир отурат.

БЕЛДЕН акт.,төрө. к.бадан; беленин түзө,киргийдан илгир бол, мен койондон жапыз болом.

БЕЛЕНЕ акт.,өзг. хром булгаары; бедене өтүгүн кийип алды /сал.беденө/.

БЕДЕР пам. 1.сайма түр; 2.түр салынып кооздолгон буюм; беделри телпек берку бар; бет бедер нчк. сайманын бир түрү; жакага сайган бет бедер түрдейсүң.

БЕДЕРЛҮ зам. саймалуу; беделлү тутар уста уз.

БЕДЕРЛИК керг. бедерлүү; бедерлик тону жөрөшөт.

БЕЛГЕР пам. дайынсыз; көп киши белгөр болуп кеткен.

БЕЛИН керг. динсиз; белин бир келди шаштык чи.

БЕЛОК зам.,түшт. 1.жылкынын бир тукуму /жалы кыска,өзү кулук,суту-колу узун жылкы тукуму.Илгери түштүк райондордогу кергиликтүү киргиздар жылкынын бул тукумун Самаркан, Кокон тараптан алып келишкен экен/;2араб элинен чыккан адам; алыдан бир белеи келди; 3.батк. эч бир түубаган ургаачы мал; 4.как бат адам; белеи киши деп койот.

БЕЛУТ керг. түтүнсүз; поприс белут болуптур,сизде жатып /сал.тах. бет.дуд "түтүн"/.

БЕЛИМАК керг. динмаксыз; о жигит белимак экен /сал.тах.бет-диног "көнүл"/.

БЕЖАПИМ лейл. тажатма,жадатма; /сал.тах. бет-кирг. жактым/; ассоломалекум,бежагим кыш.

БЕЖАЙ зам. жайлуу,көрктүү жер; Каттө-Көтөндүн астында бежай жер бар.

БЕЖӘЙ түшт.,ичк. 1.шок,жаны жай албаган,жан тура албаган бала; 2.албуут алл /сал.тах. бет-жой/; саламын болбосо саргайтат алем бежай сени.

БЕЖӘНКИР батк. бейбам; онун баласы бир бежәнкир өсүптүр.

БЕЖЕ-өзг. бежа; торгой куу бежейт.

БЕЖЕРЛИК батк. кергиликтүү эмес; сен да бежерлик экенсиң.

БЕЖИМ өзг. чүкө; алигин болбосо бежиминди алат элем.

БЕЖООП керг. кооксуз /сал.тах.бет-жаноо/; кемпир бежоон отура берди.

БЕЗ I батк.,керг. богок соорусу /илгери бул соору менен сооруган адамды агыз төрөгөн аялга тептарып прилдаткан.Сал. тах.без "гланда"/; без менен оңуп отурам,өзүн түшүп ала кой; без таштап шишет-батк. без түшүп шишит.

БЕЗ II батк. баз; өзүңө без дейт /сал.тах.диал. без "без"/.

БЕЗАЙАК лейл. апксиз,түпсүз; шамалды куну чакирба,унун кетет безайак /мак. бал.безәйә/.

БЕЗАВИТӘ керг.,лейл.,батк. 1.кыялат; өзүнөн өзүн безәнитә болво /кыз бир керде "хаитама,каитама; каватыр" деп айтылат/; 2.кийноо; ыкывалдан тап чыгып,тан атыча безәвитә болду; 3.лейл.чий-мийи чигуу,шамалуу; сәәл кечиксе әле безәвитә болуп доңго чыгат /сал.жизн-бийран/.

БЕЗӘЙӘ пам. бекер,тек,пайдасыз; шамалдуи куну бакирба,тоонун

келет безеле /мак.сал.тах.безийо "карачгы.кучург"/.

БЕЗӘР ичк. кадоо,кенул калуу; арзакты кеп ичин безәр кылды /сал.тах. безор/.

БЕЗӘТ батк. балдарга карата урушуп какканда колдонула турган сырдык сөз; безәт,кен отур!

БЕЗБЕЛДЕК озг. 1.оюндун бир түрү; 2.түнд.канаттуунун аты; безбелдек деген бир кун бар.

БЕЗБЕТ батк. кек бет; ну турушун менен безбет турвайсынбы.

БЕЗБЕТТИК батк. кек беттик; безбеттик кылба!

БЕЗГЕК: кара безгек батк. безгек оорусунун бир түрү /кол-бут калтырап ооруп,анан исип чыккандагысы/; кара безгек таман койулду.

БЕЗДЕНГЕ түшт. акчасыз,акчасыз /сал.ор. без+денеги/; уч кун, уч түн бездецге журуп отурат.

БЕЗЕК зам. коош,керкөм; касаган гилеми безек экен.

БЕЗЕЛИ пам. кунун аты; безели салт кумге кирет.

БЕЗЕП жерг. түссуз,өңсуз,түрү суук; о киз безеп экен.

БЕЗЕР батк. калкоо /бул сөз көбүнчө "болуп" деген сөз менен бирге колдонулып маани берет/; ол иштен безер болуп кетти /сал.безер/; ак безер-кек безер ичип-жеп,бир жерге турбай турбаган хемекей адам; ак безер-кек безер болуп чырылдап жүрөт.

БЕЗЕРИ батк. калкоо,оюнкараак,тартипсиз; жүдө безеря бала болдун го.

БЕЗЕРИЛИК батк. качкын; безерилик кылба.

БЕЗИК-жерг. торсоюп чоюлуу; кылыгы безиккен,эмчектери безиккен.

БЕЗИРЕЙ-батк. безирейип але туруп алды.

БЕЗМӘНТ түшт. тумардын бир түрү; безмәнт тагынып жүргөнүнө таң калдым.

БЕЗОРИ жерг. миф. шайтандын энеси /сал.эзори/; шайтандын энесин безоря дешкен /сал.безерь/.

БЕЙ: бей алма түшт.к. бихи,бәз; бей алмага келдик дейт.

БЕЙАВАН пам. к. бийаван; бейаван эвн талаада.

БЕЙАЙНАТ түшт. айбатсыз,коркок; бейайнат дәңгәсә эшектин доошу чыгат.

БЕЙАКЫЛ батк.,тал.,чатк.,ичк. акылсыз; атасын тилин албаган бейакыл бала шум болот /сал.беакыл/.

БЕЙАЛ пам. алсыз,күчсүз; өзү бейал "бетеге кетип бет калат, суы кетет дә сай калат" дейт.

БЕЙАР батк. арсыз; аткавактын палаги бейар келет.

БЕЙӘВИР зам. абийирсиз; ол катын--бейәвир катын.

БЕЙБАЗАР батк. I.базары жок; бейбазар алпара берет; 2.дүйнө, жекшембиден башка күн.

БЕЙБАРААЛ лейл. ийгиликсиз; бейбараал эле кишинин калдасынан мупара касаткан имиш.

БЕЙБЕЛЧЕК сүз, манча; бейбелчегя кылдай,чыгар-чыкпас башы бар.

БЕЙБА жерг.,озг. жесир; ону эри өлүп бейва калды /сал.бева/.

БЕЙВАК: кекилик бейвак жерг. басанаак; кекилик бейвак дөвейви.

БЕЙВАПА жерг. күйүмсүз; бейвапа чевер жары бар /сал.бевафа/.

БЕЙВЕЛЕК чүй к. байвелек; бейвелектерди чактырып салат.

БЕЙГАМ түшт. жаны жок,капарсыз; бейгам гана жаваган /сал.

бегам/.

БЕЙДААРАТ түшт. дааратсыз; бейдаарат Барпы жүрөт деп.

БЕЙДАВА өзг. дабасыз,айласыз,пайдасыз; ай,бейдава сени кантсе болот /сал.бедава/; дерти бейдава өзг. күйдүргү; жеткен бир дерти бейдава болдун го.

БЕЙДАРМАН түшт. дармансыз,оорукчан; бейдарман кемпир.

БЕЙДАРЕК жерг. дарексиз; бейдарек жоголво.

БЕЙДАЛИЛ жерг. далилсиз; онун бейдалил геп.

БЕЙДӘРТ өзг.дартсыз,оорусуз; өвкат бер,бейдөрт болот.

БЕЙДИЛ жерг. таш боор; бейдил түшүнбөду.

БЕЙЖАНЖАЛ алб. жанжалсыз;эл тойго көп келген экен,бейжанжал.

БЕЙЖӘЙ жерг. жайсыз,тынчсыз /сал.таж. бе-жой/; бейжай болвой жондун алдыны алсын дейт.

БЕЙЖООП суз. жоопсуз; бейжоопсуз адам,өз билгенин иштейт.

БЕЙЗӘР жерг. беймаза; сен бир жолу мени бейзәр кылдың.

БЕЙЗӘРИ жерг. тентек,хулиган; үйдө отурбай бейзәри болдун.

БЕЙЗӘП пам. көңүл карангылап,тап тартпай калгандык; кечөөтен бери бейзәп болуп жүрөмүн.

БЕЙЗОВУТ алб. тынчсыз; балам кәсөл,түнү бейзовутта кылды.

БЕЙЖЕ сатк. бөө; бейе байлаганды билбейвиз /сейрек айтылат/.

БЕЙИ өзг.к. бихи; базарда бейи кымбат экен.

БЕЙИДРЕК жерг. идрексиз; шо бейидрек биле вөде?

БЕЙИЗӘТ жерг. изатсыз; өө,бейизөт иш кипа.

БЕЙИМ сатқч. тынч; Әширдин соту бейим болуп калды.

БЕЙИМАН жерг. ыймансыз,уятсыз,/сал.таж.бе-имон "ыйман/; атасы көргөн бир карааңга барса,ол бейиман киши болуп

чыгат.

БЕЙИЛ иск. пейил; ал баланын бейли жакшы.

БЕЙИС жакш. бейиш; ал бейис кетиптир.

БЕЙИТ I пам. канаттуучун ати /бул канаттуу "бейит-бейит" деп ун чыгарат имиш/; бейитти көрөөтөсөм болот эде учурабады.

БЕЙИТ II кетм.к.буйет; бейитте ичкимди билвестигин айтат.

БЕЙИШ иск.,терг. Ыргал,Ырғалбек,Ырғалбубу,Ырғалбай өңдүү аттарды тергөө; бейиш аттуу акем кайда кетти?

БЕЙКАВАТ ыкол. айбаттуу;бейкават уну чыктн.

БЕЙКАДЫР сатк. кадыросыз; адам кәсөл болгондо бейкадыр болуп калат экен.

БЕЙКАЙРАТ жерг. кайраты жок,коркок; бейкайратсың,айт,кысталак чын сырыңды.

БЕЙКАКЫ түшт. орсиз,күйөөсүз; мен сага тийбесем бейкаки өтөм дүйнөдөн.

БЕЙКАРУУ жерг. күчсүз,алсыз; бейкәруу ит,сени иттерге тойут киллырайынби?-дейт.

БЕЙКАС жерг. I.кастыгы жок; бейкас иш кылва; 2.өзг. өзүмчүл 3.жерг. байкабай басуу; байкас баспа.

БЕЙКАСАМ түшт. товардын бир түрү /чаар ала түрү бар жибек кездеме/; бейкасамды кийе элегин айтып турун алды; сөөлөй бейкасам иоск.,сатк. кек шайы тон.

БЕЙКОМУЗ дейл. комузсуз; Ажмат атта турун,бейкомуз ырдачы эде.

БЕЙКҮНӨ тал.,түшт. күнөөсүз; бейкүнө эле толорсуғунан темир жибөрөт.

БЕЙЛАПТӘ пам. көңүл карацгышагандык; азыр жүдә жаман бейлаптә болуп турам.

БЕЙМААЛ тал. бекер; беймаал басып жүрүпмүн тажарайсыңарбы?

БЕЙМАЛАЛ жкол., дейд. капарсыз, коопсуз, кеп-кесари; беймалал гана кире бериңиздер.

БЕЙМАН чүй. цск. мейман; бейман эмессиңби, ал!; бейман келиптир ◊ алб. вяф. чечек чыгыптыр.

БЕЙМАНА түшт. жөн эле, ыкгыз эле, себеби жок эле; беймана ийлай берет.

БЕЙМАР түшт. оорукчан; бийил жүдө беймар болуп калыптыр.

БЕЙМАРАЛ түшт., ккнрг. к. беймалал; беймарал жүргөн жылкычылар соога сурашы.

БЕЙМӘЗНИ өзг. I.маанисиз жок; 2.обу жок; өтө эле беймәзни октоп калды.

БЕЙМАЛАЛЧИЛИК өзг. бошчулук; беймалалчилик болуп калса, барам.

БЕЙМӘСЛӘӘТ түшт. кецешсиз; кантип эле беймәслөөт?

БЕЙНААР түнд. ачка; бейнаар эле киришкенсиң го.

БЕЙНАМАЗ батк. намазы жок; бечара буву, бейнамаз сопу /таб. мекиян, короз/.

БЕЙНАМЫЗ батк. намазы жок; кой жигит, бейнамыз экенсиң.

БЕЙНӘСИП сүз. насипсиз; бейнәсип адам болбойт, балдар.

БЕЙНЕ жерг. /бе-ийне/ айнесиз; бейнесиз тигилген.

БЕЙНУР алб. нурсуз; көзүм бейнур көргөнгөвү, алистан таанып алвадым.

БЕЙНЫСАП батк. инсапсыз; бейнисапка кашык сунсаң үч ууртайт /мак./.

БЕЙОЗУР батк. кийналгандык; туну менен бейозур болуп чыктым.

БЕЙПААМ түшт. баамсыз, түшүнүксүз; ону элеберген бейпаам эмеспи.

БЕЙПАЙАН зам. учу-кыйры жок; бейпайан талаа.

БЕЙПАРАСАТ түшт. дөдөй, делбе; дайбас уруу—бейпарасат гана кишинин иши.

БЕЙПӘРВӘ өзг., жкол. к. каватыр; көп эле бейпәрвә боло берве.

БЕЙПӘРВӘЛИК өзг., жкол. буулуккандык, капалангандык; бейпәрвәлик кылыптырмын.

БЕЙПӘРЗӘНТ түшт. баласыз; бейпәрзәнт өтөмбү?

БЕЙПЕШЕНЕ түшт. I.бактысыз, таалайсыз; 2.муңду; бул бала бейпешене, көп дерти бар.

БЕЙПУЛ тал., түшт., нчк. I.акчасыз; тецгесиз; 2.өзг., отм. бекер; базарда коон бейпул болуп жатат.

БЕЙРАЯА пам. тартипсиз; ол баласын бейраяа үйрөткөн.

БЕЙРЕК алб. чабал, начар; бечел-бечел бейрек, жеген панн чейрек.

БЕЙСААТ түшт. мезгилсиз, убактысыз, жону жок; күнүгө уруп бейсаат.

БЕЙСАВАТ кашк. орунсуз, ыкгыз; бейсават жерге отурушайт.

БЕЙСАЗ сүз. керксүз, жараксыз; жагымсыз; бул үй бейсаз болуп калды.

БЕЙСАКАЛ алб. илгери басмачылардын башчылары сулуу эркек адамды оончу катары алып жүргөндөгүсү; үч бейсакал адамы бар экен.

БЕЙСАЛАКА өзг. I.одоно; бейсалака сөз айтат; 2.жерг. орунсуз, илайыкгыз, ыгы жок иш кылган адам; ол—бейсалака адам.

БЕЙСАРАМЖАЛ өзг. сарамжалсыз; уйун бейсарамжал кармайт экен.

БЕЙСАНАА тал. санаасыз; бейсанаа өзүчүп жүрөт.

БЕЙТААЛАЙ жерг. таалайсыз; сиздин баланыз бир бейтаалай баланы уруп койду.

БЕЙТААРАТ батк. бейдаарат; киядан кийим таппай турат деп бейтааратгаан чочуган.

БЕЙТААСИР батк. таасирсиз; бейтаасир адам көрүнөсүң.

БЕЙТАКА жкол. такасыз; аргымак миндан бейтака, ак ичик кайдай зер жака.

БЕЙТАРТИП түшт. тартипсиз,бак-алаксыз; бейтартип адам.

БЕЙТЕШЕ жерг. тешесиз эле; кызыл кап,ичи жык ун,бейнесиз тигилген,ортосуда кетя кирлуи сутум /к./ бейтешесиз чавылган /таб. жийде/.

БЕЙТЫНЧ жкол. тынчсыз,тынчы жок; эки тизесин бооруна катып, бейтынч уктады.

БЕЙТЫНЧТЫК жерг. тынчы жок /так. бе+кирг. тынчтык/; атты токтуп манып кетти,бейтынчтык болдуу?

БЕЙТТЕ батк. бул жерде; бейтте эмне кылып турасың?

БЕЙФАРАСАТ жерг. тартибц жок; бейфарасат баласың.

БЕЙХАБАР жерг. кабарсыз; илейим бейхабар кагыр!

БЕЙХЕНӨР лейл. өнөрсүз,карацгы; окуубай бейхенөр өткөн да.

БЕЙХУТ батк. онунөн азгандык; бейхут болду.

БЕЙХУШ лейл. эси жок; бейхуч баласына келип,сенден сурап не алдым?-деди /сал.так. бе+хуш "эс".Тундук говорлордо "байкуш" деген формада тараган,демек бул сөз "эси жок" деген түшүнүк берет/.

БЕЙЧӨКҮ өзг. обу жок; бейчөкү колго жүрбөгүн.

БЕЙЧЕН сүз. ченсиз,өлчөөсүз; акындыгы бейчен болгон.

БЕЙШӘРИМ түшт. уятсыз,абийирсиз; бәйшәрим болбосоң соогага шул сураганым берең?

БЕЙШЕП түшт. заара; бейшеп ушаткапы отурду.

БЕЙЫРАЖА ичк. адепсиз,тартипсиз; бейирака бала экенсиң,жаның тынчыбаган.

БЕЙЫРААТ тал. иретсиз; кийиздер,кесиндилер бейыраат.

БЕЙЫРЫС түшт. бактысыз,ырыссыз; бейирыс--ырыс жок.

БЕИЗЗАТ жерг. I.урматсыз,изатсыз; 2.өтм. шайтан,шайтаам; беиззат,не кылып жүрдүң? /сал.так. бе+иззат "изат"/.

БЕИЛӘҢК жерг. илаажысыз,айласыз; беиләңк болгондон кийин шондой болот /сал.так. бе+илож "илаажы"/.

БЕИЛИМ жерг. илимсиз,сабатсыз; окуубай беилим болуп калган /сал.так. бе+илм/.

БЕК I түшт. басмачылардын башчысы; Мадамин бек деген баатыр чыккан; эл беги түнд.,тар. Кокон хандыгы учурунда дайындалган наместник.

БЕК II: бек айбат жкол. I.айбаттуу,сүрдүү; кеватеси бек айбат 2.жкол. ачуу,заар; бекайбат үнгө толду; 3.жерг. бирөөнүн артынан ушак жүргүзбөгөн киши; бек айбат адам; бек айым өзг.,эск. I.бектин аялы; өтм. ич билгич сулуу аял; бек айым,бул баланын көп дэрти бар; бек арман түнд. муздуу мааиаде чертилген күү; бек арман терс күүгө кирет; бек секир өзг. качинекей жандыктын аты; бек секир чаклайт,анка түшөт.

БЕКАМЧЫ жерг. I.камчысыз; 2.өтм. токтоосуз; бекамчы эле ирдай бер.

БЕКАРЫЗ жерг. карызсыз; үйгө бекарыз келгенмин.

БЕКАСИЙЕТ жерг.,зам. 1.касиетсиз; 2.өтм. арам; ол балага ишенбе,бекасийет экен.

БЕКӘМКӨС батк. далдысыз; бекәмкөс эле отуруп тойго кетиштик.

БЕКБЕКЕЙ: кыздардын бекбекей түнд. кыл кыяктын күүсү.

БЕКДЕРВИШ лейл. улама боюнча бир кыйла уруунун түпкү атасы /бул бекдервиштен: сары үсөн,мөкөй,кәлдәр,болек сары,чүчүк уруулары тараган/.

БЕКАТТАН пам. атчан жоокерди башкарган киши; бекаттан болбой кол болбойт,бейсаат күнү жол болбойт.

БЕКЕ I-өзг. бери кел; бе ке,балам.

БЕКЕ II пам. бекен; кетсем беке?; мунда эле келебеке? /"экен" деген сөз аягында "н" тыбыш айтылбай "эке" түрүндө колдонулат.Бул көбүнчө келер чакка мүнөздүү өңдүү/.

БЕКЕНЕ чүй чабал;мажүрөө; ал менден да бекене.

БЕКЕНЕЛИК чүй чабалыраак,мажүрөөлүк; отого да бекенелик кылат.

БЕКЕР: бекер сөздөн бәә саан болбойт ◊ жкол. орду жок иштен эчтеке чыкпайт.

БЕКЕРПОЗ ош I.бош,бекер; 2.жалкоо; бекерпозго берешенди,калпычыга каймак калыптканды кайдан көрдүң?

БЕКЕРЧИ сүз. к.бекерпоз; ол бекерчи,ол буга иштевейт.

БЕКЕТ түнд. I.XIX к. орто чениннен тартып орус эли менен кыргыз элинин жакындашуусунан улам Киргизстандын түндүгүндө пайда болгон почто станциясы; Чүйдө,Көлдө,Нарын жакта бир топ бекет болот; 2.тәнщ. кишинде малга жилуу болсун үчүн

үстү жабууланып салынган сарай; малга жакшы болсун деп бекет салдырды; ак бекет тәнщ.,тар. XIX к. Нарын менен Куланактын ортосуна салынган почто станциясы /сал. көк бекет/; Куланак менен Нарындын ортосунда ак бекет бар болчу; ат бекет күл. аткана; бирин ат бекетке барып кел; көк бекет тәнщ. тар. XIX к. Куланакка салынган кичирээк почто станциясы; Куланакта көк бекет болгон экен; үй бекет күл. үйкана; бирилер үй бекет салганга жардам беришиптер.

БЕКИК жкол.,зам.,лейл. бек; башым бекик деп ойлоп калды.

БЕКИМБЕЧЕК,БЕКИНБЕЧЕК сүз. жашынмак; үч колу бекимбечек ойнойсунар деп ойлоп калды.

БЕКИМЧЕК түшт. к. бекимбечек; балдар бекимчек ойноп жүрүшөт.

БЕКИНӘӘ өзг. коңул,далдаа жер; бекинәә жерден учуруп киверди.

БЕКИНМЕК ош.к.бекимбечек; изди куушуп бекинмек ойночубуз.

БЕКИНМЕЧЕК зам.,өзг. к. бекимбечек; бекинмечек ойнойбуз.

БЕКИНЧӘӘК лейл.к. бекимбечек; бекинчәәк ойноп талаага чыктым.

БЕКИТЕП жерг. катепсиз /сал.так.,бекитеп/; бекитеп,дубалга чыгып кара.

БЕККИ жерг. к.бекэ; беккинин арасында дувурттөп товуш угулду.

БЕКМА батк. жыгач кашык; бекма менен шорпо/к./ ичтим.

БЕКОР зам. берекесиз,жүгүмсүз; бекор иш бовосун,айтып кой.

БЕКУНАР пам. берекесиз,жүгүмсүз; бекунар уң экен.

БЕКУНТ ар. кунту жок,тынчы жок; жоодун алдын алсын,бекунт болбосун.

БЕКУРӘӘК батк. бегирээк,бекемээк; казыкты бекурээк жак-

тыңбы?

БЕКЧОРО сүз.,тар. Чоронун бети,төрөсү; бекбекей кетти бел аппп,бекчоро калды адамып.

БЕКИЛИК түшт. 1.киликсиз,килиги жок; 2.өтм. момун,жоош;бекилик неме үгүп алып тосуп барат.

БЕЛ I жкол. устун; белди таап бер,Караш.

БЕЛ II цам. чиkит ойнунда баласын белге коюп,серпе чабуу фазасы; бел,кол айландырмай,бармак асты,бармак усту болуп да чабылат; белин курчавантыр ◊ батк. кайрат кылбай сокаттан начарлап кеткендик; белин курчавантыр,жок дегенде аттын башын кармаваса боло; ала бел батк. курсаги, жону ала мал; ала бел эчки күрөт; артуп бел жерг.,цам. биринен улай бири кеткен бел; артып-артуп бел экен; ач бел жерг. ичке бел; ач белинин шарт бүгүлү; ача бел от 1.тоонун эки айрык бели; 2.жердин аты; Ача-Бел жайлоосунда жашайт; бурма бел цам. ичке бел; бир бурма бел кыз болот; замбил бел түшт. кайкы бел; замбил бел ат экен; кумурска бел өзг. орто жери кайкы сымал салынган эн; кумурска бел эн салган экен; найча бел батк. 1.ичке бел; 2.зам. най менен аткарила турган күүнүн аты /бул күү созулуп аткарылат/; тасма бел зам. ичке бел; эсимден кетпейт тасма бел; улоо бел түшт. кеч; улоо бели бек бекен? кечүүнөр жакшыбы? /кеч келе жатканда жолдо жолукkан адам ушундай суроо берген/; улоо бели жакшы кеч жакшы /кеч менен келе жаткан киши суроо берген кишиге ушинтип жооп беришкен/; бел айландырмай жерг. чиkит ойнунун бир фазасы /колду бел айландырып келип,чиkиттин баласын чабуу

үчүру/; бел айландырмай чабамын; бел бак түшт.,зам. белбоо,белкурчоо,текмат; биттө белбакты кәттө базардан сатып алдым /сал.түб.баг "кур"/; бел басар өзг. к. чейчекче; бел кармаш жкол. күрөштүн бир түрү /белбоону шалкы, бош курчанып,ага колду кийрип жиберип,анан аны орой камтып,адамды эки капталдан сыга кармап,көкүрөккө тартып, белди ке жерден ойдо көтөрүп жерге жигүү күрөшү/; бел чалгыч чүй I.белдемчинин жогор жагы; анын бел чалгычы барбы?; 2.белдемчи; бел чечер ичк.,өтм. күйөө адеп үйлөнгөндө анын сырт кийимин /курун,чапанын/ чечүү салты /күйөө бел чечкен адамга сыйлык берген/;

БЕД III тад.,түшт. темир күрөк; илайын ишт бел менен.

БЕЛБОГ өзг. к.белбоо; белбогунду ондоп авайсынбы.

БЕЛБОЛ: белбол конок чүй ак жүгөрү; белбол конок айдап жатканда бир өлмөктөн эки өл деп жекирген.

БЕЛБОО жкол. чарчы кур; өзү белбоон кайа загара нан кеп отурду.

БЕЛДӘР өзг. 1.жаш жигит; белдәр жигиттер майданда болгон; 2.өтм. жерг. алдуу,күчтүү; экем белдәрэ адам.

БЕЛДЕ-түшт. жерди күрөктөп айда; тамаркани белде.

БЕЛДЕМЧИ нок. алдардын алдына тартына турган калың ал капкич; о.түгөт,белдемчиси кайда эле; 2.өзг. белкоолук /эркектер курчанат/; атам жаңы кәмзөр,жаңы белдемчи салынып базарга кетти; баш-белдемчи түшт. белдемчинин белге келүүчү жеринен курчап алуучу,жазылыгы 16-18 см. келген, кара баркыт менен тышталган кур /ага белдемчинин этеги көкөлөт/; баш белдемчисин ондоп "э,балам,кана,сенин кү-

чунду синайын" дейт; кайрыма белдемчи тунд. этегі кенен, чети кундуздун терісі менен күгүртүлгөн,белиндеги куру кезі,кооз саймаланган манат белдемчи; кайрыма белдемчини айалдар кийген; каргыма белдемчи алб. каргыма саймасы бар белдемчи; каргыма белдемчи азыр кадик кетти.

БЕЛДЕР: белдер адам ош I.белдүү,белгилүү; райондогу белдер адамдын бири болор эле; 2.жаш жигит.

БЕЛДИК түшт.,чүй тери же кийизден кесилип,улгайган аялдар тартына турган кезі кур симал /азыр белдик тартынуу көп учурабайт/; 2.түшт.,көнөрг. төшөгат,кур; 3.нск.,тянш. кочкор,теке учуроуз күүлөгөндө белине тартыла турган кийиз; кочкорго белдик тарткыла /сал. төштүк/; 4.жерг. оромонун аттын бел жагына келе турган белүгү; белдикти түздөп тик; 5.өзг. терезе кашектин туура-туура коюлган жыгачы; сиз айтсаңыз белдигин кесип койом; 6.батк. тердиктин үстүнөн бастырылып коюла турган эни 12 см.,узуну 25 см. келген,бир жак жети жалпак,жип өткөрө турган экиден кичине көзөнөгү бар жыгач буюм; белдикти койуп басмайынлдн тартат; 7.жкол. күк артканда унаанын белин тарта турган аркандын узун учу; аркандын белдиги киска болуп калыптыр; 8.короо,камаага узунунан тартылган жыгач; короого белдик кийип келчи; 9.алтиганадан кесилган боолук.

БЕЛДӨМ пам. I.жылкынын соорусу; белдөмгө жапкан кабдыктай кылтурасын майрым; 2.адамдын бел көчүккө тартып алган кырма чүпүрөгү; 3.өтм. белдик; кочкорлорго белдөм тагып койот.

БЕЛЕГЕЙ пам. к. белекей I; түндөсү келди белегей.

БЕЛЕК I: белек амалы носк. илгери келинди кыз деп биреөгө кайындоо амалы /бул сөз Нонк-Келдүн белек тукумунан чыккан Боромбай аттуу бийлик өөсүнүн өзүнө күч топтоо максатында казактардын айбоосун тукумунун төрөсү Тезекке жөнөп Төротай деген келинди "кыз" деп тартуулаганынан улам калган сөз деп эсептелинет.Бул окуя XIX кылымда болгон имиш/; келинди кызга "айландырып" берген амалды "белек амалы" деп коюшат.

БЕЛЕК II: ак белек өзг. шап,шапалак; колунан ак белек алам; таш белек зам. сок билек.

БЕЛЕКЕЙ I түнд. жапыз,кичине; бепбелекей бойу бар,жети кават тону бар /таб. пияз/.

БЕЛЕКЕЙ II пам. кичине белек; кичине белекей берип жөнөп кетти.

БЕЛЕНЧЕК батк. асма бешик; баланы беленчектен чечип эшикке алып чык.

БЕЛЕН: белең-белең,белең ат чүй,терг. мылтык; белең-белең, белең ат,бели жоор күрөң ат,такаласа тайваган,тоодон теке койвогон /таб. мылтык/.

БЕЛЕНДЕ-батк. I.киленде; белендеген киши да болот; 2.лейл. мөңкү; эдөлүшкө кетенде белендеп кетет жөнүнөр ат.

БЕЛЕС: каары белес пам. илгертен бери кол катары колдонулган белес; каары белес менен өттү.

БЕЛЕСЕК жкол. майда-майда дөбөчөлүү кум талаа; күн батыш токойлуу бийик дөбө,күн чыгыш кумдуу белесек.

БЕЛЕТ нск. карагай кесүүгө укук алган билет кагазы; карагайдын белетин алып келип,жоготуп жибердим.

БЕЛЕТТЕ-иск. карагайды уруксатсыз кескен адамга штраф салып,билет кесип берүү; ани айыптап белеттеп койду.

БЕЛЕТЧИ иск. карагай коруп,белги салып,белет бере турган адам; белетчинин атын кармап турду.

БЕЛИҢ батк. чочуу; белиң алып кетет.

БЕЛИНЧИ батк. белимчи; бетеге кетип бет калат,бетин курсун деп калат-деп айтты белинчи.

БЕЛКӘМ жерг. к.белчи; белкәм болуп чытырман /к./ ойноп кирди.

БЕЛМАНТ жерг.,пам. курдун бир түрү; белмантыңды берип сен канпай эле экәне күйүп кеттиң.

БЕЛМЕ: белме-бел жерг. белден алып күрөшүүнүн бир түрү /кээде ал "кыргыз күрөш" деп аталат/; белме-бел килип күрөштү.

БЕЛПАРАТ лейл. окчонтой; белпаратын алып жонөп кетишет.

БЕЛСӨӨМ лейл. көтөрмөгө алынган мал,буюм; белсөөм алсаңар кана?-деп сурайт.

БЕЛСӨӨЛӨ-лейл. көтөрмө ал; белсөөлөп жашап жүргөн.

БЕЛЧЕ I батк. пияз отой турган кичинекей кыргыч сымал калак /түндүк говорлордо ал "калак,отооч",Жети-өгүз жакта "чаным" деп да аталат/; белчени эмне кылганын билбейм.

БЕЛЧЕМДҮҮ хүмг. мелчемдүү; белчемдүү жерден киз алган.

БЕЛЧИ жерг. ийленген илайды күрөк менен кесип пахсачыга берип турган адам; белчинин олхосун имне кылавиз.

БЕЛЧИР түнд. 1.жылкынын жон териси; 2.жон териден жасалган кончтуу өтүк; ай кисталак жонундагы белчирин тартып алса болчулай.

БЕМААЛ зам.,түшт. I.учуру жок,убакыт-маалы жок,убактысыз; 2.беймаал,иңир кез; бемаал алдап кетирип жүгөргөн.

БЕМААЛА батк. мерез; ол тумганга бемаала болуп чоңойуптур.

БЕМАРАЛ түшт. тынч,жай; уч жыл өткөндөн кийин бемарал той берет.

БЕМӘӘНИ түшт. I.маанисиз; 2.дабасыз; 3.өтм. айыкпаган оору, харат; онун оңрусу—бемәәни.

БЕМӘЗӘ I түшт. I.мазасыз,мацизсиз; 2.негизсиз; 3.даамсыз, даамы жок; 4.өтк. әчтекеге өтпөгөн,тукке турбаган; 5. жерг. жүрүш-турушу начар орой адам; бемәзә жигит болуптур; 6.жеген тамак жакпай ооруп калуу; өрүктү көп жеп бемәзә болдум.

БЕМӘЗӘ II жерг.,пам.,батк. кездеменин бир түрү /сапаты начар,ылдырак кездеме/; ылгери бизде бемәзә йәм жок эле.

БЕМӘЗӘЛ пам. тоок; балам бемәзәл дашка чыгып өзү ойнойт.

БЕМӘЗӘЛДИК пам. токтук; бемәзәлдигиң кой.

БЕМИЙӘР батк.,өзг. өтө,абдан; кийик бемийәр көп экен.

БЕМИЛДЕТ батк. милдетсиз; бемилдет эле бере койду бечарә.

БЕМОР жерг. сыркоо; бемор болсо көрүп чыгалы /сал, касал, пасак/.

БЕМУЙЛОВ жерг. мурутсуз; бемуйлов киши сизди издепт.

БЕМӨРУТ пам. ыңгайсыз; бемөрут келип калды.

БЕМУРАПЫ пам. урук-тууган; кандай бемурапиңиз?

БЕН ичк. мен; сен кегенче,бен күтүр турайын.

БЕНАЗАР ичк. кереметтүү,касиеттүү; беназар адам.

БЕНАМАЗ түшт. к.бейнамаз; бенамаз кыш мергенчилик кылат.

БЕНАРЕС жкол. бейкасам сымал ала-була кездеме; алти кулач

бенарес алды.

БЕНДЕ,МЕНДЕ иск.,чуй пенде; бенде да,болбосо,жакшылыкты унутады.

БЕПАЙАН жерг.,зам.,езг. 1.пайдасыз; коромунан белунуп кой кетпесин бепайан; 2.етм. чексиз;бепайан чел;3.туйу жок, акыры жок,акыр-аягы жок /сал.тах. бе+поен "уч жак.тун жак,аяк жак"/.

БЕПАЙЫМ зам. тушунугу жок; тожулуктар бепайым келет.

БЕПАМ лейл.,иоок. баамы жок; бепам экенсиц жолунар болбойт.

БЕПАРАСАТ зам. барасатсыз,баамсыз; колунарга кондуруп алгыла бепарасат болбой.

БЕПАРВА иоок. капарсыз; бепарва ит кыла берет.

БЕПӘЙДӘ жерг. пайдасыз;кивиладан шамал болду бепейде.

БЕПӘРВӘӘ батк. капарсыз; бепәрвәә журет.

БЕПӘРВӘЙ пам. камырабас,кенебес; адам кепконде бегам,бепәрвәй болот,балам.

БЕПӘРЗӘНТ,БЕЙПӘРЗӘНТ жерг.,пам. баласыз,тукумсуз; экеи бепәрзәнт,уруга кетет.

БЕПБЕЛЕКЕЙ чуй кипкичинекей; бепбелекей боо бар,жети кабат тону бар /таб.пиияз/.

БЕПЕШӘНӘ пам. бактысыз,шордуу; бепешәнә,алдынан ак койон чикса чаппапсыц.

БЕПИЛ жерг. жудоо; шуру такпай бермет так,бепил кылвай жакшы бак.

БЕПУЛ пам. акчасыз,тыйынсыз; бепул экенсиц кек койонду кайдан аласыц.

БЕР: берип ир—жкол. берип кал,жайлап кал; качкан бугуну

берип иритир.

БЕРАК батк. беркак; олордун уйу биздин уйдон берак.

БЕРАКТА батк. беркакта; беракта туруп жемекчи эдик жедик дели.

БЕРӘГИДӘ батк. бер жагында; берәгидә турат.

БЕРӘӘК лейл.,пам. берирээк; берәәк келип койуп жугерду.

БЕРӘӘКТӘ пам. бери жакта; буйумуц берәәктә турвайпы!

БЕРВЕЙИМ жерг. бербеймин; бала-беддин куваты,бервейим дейт.

БЕРГЕК тушт. алечекти тартинганда чекеге бастирилган кооздук; бергеги учун туштук.

БЕРГЕЧ пам. бергенче; бергеч барип,алгач кел.

БЕРГИЛИК I жерг. бере турган нерсе; не,бергилигим барбы, сана?

БЕРГИЛИК II иск. берууучулук; сендей адамга бирдеме бергилик килбасын.

БЕРЕГЕЧ батк. берээнек; колдору--берегеч колдор.

БЕРЕГИДЕ тянш. берки,берки жактагы; берегиде барсканчы.

БЕРЕЗИ пам. к.берези; березн деп барып ээнуун колу синды, атынын буту аксап калды.

БЕРЕЗИ тушт. жеци чиканактан гана еткорулуп,бирок ете кец кылып,жака салынбай,топчу кадалбай,кымбат баалуу товардан жасалган алл кийми /бул кийим халат сидуу болгон да. XIX к. туштукте кымбат баалануп,тойлордо сарпайга коштулуп берилген.Озгече киз узаганда береке берууу мадцет болгон/; береки кийип белсенген; куту береки жерг. аялдар кие турган сирт кийимдин бир туру.

БЕРЕКЕ иск.,терг. Ирис,Ирисбек,Ирискан,Ирискул ендуу аттар-

ды тергөө; берекем,жалгыз куурай түбүнөн жар салып келейин,эки куурай түбүнөн эт алып келейин дейт.

БЕРЕН өзг. бүркүттүн бир түрү /аның:берметтүү берен,тикендүү берен,китендүү берен,беш берен деген түрлөрү бар/; берметтүү берен чүй.нск. тырмагында муунак-муунак шакекчеси бар бүркүттүн бир түрү; берметтүү берен өтөл; беш берен түнд. уруунун аты; беш берендер "күр" десе,алайчылар "чарчы" дейт экен.

БЕРЕНЕ чүй I.домбуранын баш жагына туура-туура тагылуучу ноталык кыл; беренени домбурага тагат /айрым учурда айрым жерде комузга да тагылат.Сал.парда/; 2.кочк. кооз, көркөм.

БЕРЕНЖИ өзг. к. бережи; беренжиден көйнөгүн.

БЕРЕЧЕК нск. берешен; ал жарыктык беречек киши экен го.

БЕРӘӘГӘН пам. беравнек; берееген колум--алааган /мак./.

БЕРИДЕН чүй башынан; бериден кабар берген жок.

БЕРИ түнд. пери; бери,шумкар,ирас,кекиртек деп айтат.

БЕРИЗАТ түнд. перизат; о,керилген эле беризатсың го.

БЕРИЗААДА түнд. перизаада; кайран гана беризаадай,андай адам болбоо.

БЕРИЛИК өзг. бер жактагы көрүнүш; чокуга барсаң берилик бүт көрүнөт.

БЕРИМСЕК түнд. бересе; беримсеги беш тай.

БЕРК лейл. бек; жаман жигит белгиси--берк бәйләвәйт белини.

БЕРКЕЛЛЕ пам. беркелсең,беркелчи; ава,беркелле /бери кел әле/.

БЕРКТЕН-жерг. толготуу; берктенип калыптыр,кирбей эле кой.

БЕРМЕКЕЙ нск. сураганда бере коюучулук; бермекейи да бат: алмакейи да бат.

БЕРСЕНТ түнд. к.перзент; бул дүйнөдөн берсент көрбөй өттү.

БЕРТ-жерг.,пам. I.жыгачка муун салып кесүү; казыкты бертип. 2.пам. бөлүп кесүү; гөштү бертип казанга сал.

БЕРТИК I жерг. I.казыкка жип байлоо үчүн айланта кесилген муун; казыктын бертигин кәттәрәәк жаса; 2.пам. орнаменттин бир түрү; 3.пам. кулжанын жашыл аныктоодо анын мүйүзүндөгү төгерек шакекчелерге карата колдонулуучу сөз; бир бертик эки жатар кулжа; үч бертик төрт жатар кулжа; 4.бичактын бир түрү; бертик менен кийик сойдум.

БЕРТИК II-батк. мертин /сал.түз. бертик "кол-буттун сынган, чыккан жери"/.

БЕРТКИ сүз.бертик; белим бертки болуп калыптыр дейт /бертинин иомдоо үчүн үйдүн ичинен бирөө чоочун жети үйдөн уй сурап келип,нык нан жасап,белге тагып жаткан. Ун сураган адам тилсиз кайырчыдай чейректу сунуп тура берген. Үйдөн алл киши гана ун алып чыгып берип,анан узатып киберген/.

БЕРТМЕК батк. I.босого жыгачтын эки учу кире турган оюкча; "жакшыны жатым деве,жаманды өзүм деве" /мак./,бертмегинди ойо бер; 2.лейл.,өзг. килем токмоктун учундагы жана гелделеңдеги эриштер түшө турган кичинекей салаа-салаа кемтиктер; бертмектерин тазалагила.

БЕСААТ түшт. I.убактысыз,учурсуз; 2.саатсыз,саатн жок; 3. өтм. орунсуз иштелген иш; бесаат болсо "жаманга эс айткыча,камчы менен беш тарт"/мак./ дегендей кыл.

БЕСАБАТ түшт. сабатсыз; мени бесабат дебегин,эрмегим секет

тавамын.

БЕСАБЫР зам. сабирсиз; элеонц бар өзүн жок,бесабыр болдум.

БЕСБЕЙ исх. өсүмдүктүн ати /дунган эли өстүрөт/; бесбей тапсанчы лагман жасасын.

БЕСЕЛ сөз. жорго сөз,тамата сөз,азид сөз; бектер менен жүрүшкөн,бесел айтып күлүшкөн.

БЕСЕРЕК батк. чидамсыз; балалык-паалалык,карылык-катылык /мак./ деп бесерек айтып жүгөрду.

БЕСОЛОКУ пан. ийкемсиз; айалдын бесолокусу казан-айакты да карматпай албайт.

БЕСПЕЛДЕК чүй,хүмг. бешбелдек; кырк кийин тоодак,отуз орто тоодак,беш беспелдек,жаңгыз жанайы тоодак /таб.чилде,орозо,беш убак намаз,бир жыл/.

БЕТ АЧАР түнд. 1.келин келгенден төрт-беш күн өткөндөн кийин жаш келинди кайнене,кайнатанын алдында бетин ачуу көрөлгөсү /буга чейин келин бетин ачпаган болот.Адегенде кайната,кайненеенин алдына келип бет ачардан мурда жүгүнүп кирет,өтө,очокко сийинип май таштайт.Анан күйөөнүн бир колдошу чыбык же тал менен келиндин бетиндеги буркончокту ылам ырдап ылам жогорулатып ачып,ачкан сайын жүгүнтүп,алгында жигит келинге кары сөздөн айтып,анан токтойт. Кайнене,кайната келинди алкайт да,ага белек арнайт.Калган ага-туугандар да мал же белек анчилейт.Жигитке да сый көрсөтүлөт.Бул көрөлгө казак элинде да "бет ачар" деп аталат.Анчр бул көрөлгө жокко эсе болуп кетте/; 2.тал. келин адеп келгенде айыл-ападагыларга кичине той берүү салты; бет ачар той берет; бет ачуу зам. келин келгенде ыр ырдап

бетин ачуу көрөлгөсү; бет ачууга барайын; бет бол-жкол. жолук; айланып кайра бет болосуңар; бетиңен бүзүлгүр! жкод. бетиң күйгүр /каргоо/; бети калды түнд. картадагы бет тартмай орнунун бир түрү /мында картаны тарткан кезде бетин калтырып,кийинки бешөөнү тартып алып ойной берет/; бети калдыдан сени койбойм; бет келди түнд. бет алган жак; бет келди жүрө берди; бетке токтото албайт ◊ батк. өзүнө /мөзүнө,башына/ сактап кала албайт; апай бет чүй тоонун төмөнтөн көгөру жантайыбыраак бийиктеген бети; төөтигя апай беттин этегинде; чаар бет көрг. 1.бетин сепкил баскан адам; 2.өтм. урушчаак адам; "ойдун-түбү,сөздүн чеги жок" деп койот,өзү чаар бет; 3.түнд. чечек оорусунан кийин бети чаар болуп калган адам; ок, чаар бет,түгөнгүр.

БЕТӘӘМСИЗ исх. даамсыз, даамы жок; жасаган овкатың бетәәмсиз.

БЕТӘӘСИР иоок. чийинден чыккан тартипсиз; бетәәсир бала кечигип алыс кеткен го.

БЕТӘМИЗ лейл.,көрг.,батк. уятсыз,уяты жок; бетәмиз болбой жакшы жигит болчу.

БЕТӘП көрг. алөнз,тапөнз; бу киши бүгүн өтө бетәп болуп калыптыр.

БЕТКЕ зам. денеенин ар кайсы жери сары суулап,курсак шишп, өң саргайып кете турган оорунун ати; бетеге болуп оорува; ырык бетеге батк. бетегенин бир түрү; ырык бетегени мал жейт; мейин бетеге батк. бетегенин бир түрү; мейин бетеге бар /көздө "кой бетеге" деп аталат/.

БЕТКАНА зам. бетинен ай; ындык,упа жарашкан бетканаанан ак сумсар.

БЕТОПУК лейл. бейбам; бетопук эки бала бар.

БЕТПЕШАЛЭ пам. жылдызы жок өчү суук адам; айалы бетпешалэ эле неме экен.

БЕТТИК батк. 1.бут кийимдин башына тигилүүчү булгаары; өтүгүнүн беттигин сийртип алды; 2.өзг. бетке жамшай жүрүүчү шуру-мончоктуу кооздук; беттигим бермет болгон дейт.

БЕТТИКТЭ -батк. бут кийимдин башын тигүү; апамдын мастысын беттиктетип келдим.

БЕУСУЛ лейл. синсиз; беусул эле адам.

БЕЧЭ зам. эон ооп,таныш калгандык; баласын көргөндө беүш болуп калды.

БЕЙАРМАН жерг. буйруксуз; хүлийлан бейарманы суу ичалбайсың.

БЕХАЙА зам. уятсыз; бехайа,сен качан кызыл гүл эдең бактаги?

БЕХИ сүз. сыкы; бизде бехи алма деген болот.

БЕХУШ жерг. 1.эстен танган адам; 2.унутчаак; ал дарахтан жыгылып бехуш болду; 3.тынч,жай; бехуш жатканда келди.

БЕХУДЭ пам. маанисиз; бехудэ сүйлөгөн неме экен.

БЕЧАРА батыч. бечара; бечара карып дийкандын пешенеси каркирайт.

БЕЧӘКӘС жерг. митаамдыгы,күлүгү жок; бечәкәс иш кылбайт.

ББЧЭКИ өзг. натуура; бечэки сүйлөвөй жүр.

БЕЧӘРӘ түшт. бечара,байкуш; бечәрә бйемдин чачы агара түшкөн.

БЕЧЕК түшт. өсүмдүктүн аты; отундун жаманы--бечек,оорунун аты--чечек /мак./.

БЕЧЕН жерг..батк..лейл. абдан; гүлдөр бечен көп экен.

БЕЧЭЭК I өзг. белек; кымыштан шуру бечкек бер.

БЕЧЭЭК II: бечкек карма-тал. бекем карма; бечкек карман түйүп ал.

БЕЧИРАЙ лейл. серт,өцөүз,өчү суук; бечирай кыздарды колуктурдум.

БЕШ I тал. сокмо тамдын улам бир сийра согулушундагы ирөө; экинчи бешикиа ортолоп барганда жыгылып калды.

БЕШ II: беш кетти батк. жолу болуу,иш оңунан чыгуу; Сейитмурат бу жерден беш кетти; беш койуу жкол. "чаканбеш" ойнунда катар тигилген чакайдын өзүнө тийиштүүсүн атуу; беш кошкон өзг..карс. ар кошкон; беш кошкон эл экен; беш киркты пам. жылкынын куйругунун беш катар болуп кыркылышы; кара боз атты нарматып беш киркты кыл куйругун; беш өргөн нск. камчынын бир түрү; беш өргөн камчы белен эле; беш тартмай түнд. карта ойнунун бир түрү; кел,беш тартмай ойноп жиберели.

БЕШАЙВАН түшт. кире бериш жериндө айбанчасы бар үй /мындай үйлөр түштүктө жана Чүй таранта жолугат/; бешайван,коң синч,жеке синч деген үйлөр бар.

БЕШАЛА жерг. бешөө; беш катна кой,беш башка кой,бешаласы кунан кой,бешаласы дөнөн кой.

БЕШӘӘК өзг. төрт-беш жөөктүн башын бириктирген арикча; бешәәктәрга суу бер.

БЕШБЕЛ чүй сырт кийимге /кемсал,бешмантка/ бөйрөк жагынан бир карыштай туура оюп кесип,кайра салынган кооздук;беш-

бел салган кемсал.

БЕШЕЙ түнд. уруунун аты; бешейге барсаң аш бергин дейт.

БЕШЕК зам. текшиз; бегүмән бешек бай болгон.

БЕШЕМЕК сүз. бет-бештен бооланып жийилган чөп,эгиндин тобу; бешемектин төгүлгө жаткырып кой.

БЕШЕМИК өзг. к. бешемек; бешемик кылып бүттүнбү.

БЕШЕМИКТЕ-өзг. "бешемик" кылып чөп чөмөлөө; чөптү бешемиктеп кой.

БЕШЕН: бешен ат зам. бир аскйга толгон жилки; бешен ат минген шаарга.

БЕШЕП жкол. заара; бешеп килганы нарак басып кетет.

БЕШИК: бешиктен бекишүү пам. бешик куда; бешиктен бекишүү салты болгон; бешик кетти батк. өтө. балдар бешиктеги кезинде эле кудалап коюу керөлгесүү; бешик кетти кылып коюшкан; жел бешик өзг.,керг. эки кабат жипти эки башынан кроватка же жыгачка байлап,ортосунан жыгач менен керип, төшөк салып жасалган бешикче; жел бешикти ыргап кой.

БЕШИЛИК нчк.,түшт.,тад. 1.төрт-бет ачалуу айры; төрт-беш шишы болсо,бешилик дейт; 2.пам. оң,сол тарабы тырмактын тиши сыяктанган,үсту жана асты чамгарак мүйүз сыяктанган кочөт,сайманын аты; бешилик салып түрдөгүн.

БЕШИМ лейл. илгерки кичинекей уруунун аты; Чымгенде бешим тоюу жөшөйт,бир биргөт жүрт.

БЕШКАЛ жкол. илгерки уруунун аты; барган жери бешкал деген урун эле.

БЕШКУМПАЙ пам. кочөт,оймонун бир түрү; кумуш жапкан бешкумпайдын оймосуна.

БЕШЛИ лейл.,зам. асий жилки; жилки төрттөн бешке чикса бешли дейт.

БЕШМАНТ I түнд. киска этек кийимдин аты; белимдеги бешмантым,бет эшикке ташкентим /сал. мүрсөк/.

БЕШМАНТ II керг. курдун бир түрү; бешмантын белине курчанды.

БЕШМАНТ лейл. чекеге тагила турган күмүш шуру; чекесиге бешмант тагып жүргөн эле.

БЕШӨМ тад.,нчк. бешөө; бешөм төң жакшы-жаман көп уксаң акылын менен кечиргин дейт.

БЕШӨӨДӨЙҮ иск.,чүй бешөө; келген меймандардын бешөөдөйүүрүс /жамдама сан атоочтордон кийин салыштырма -дай, таандык -н мүчөлөрүнүн калганынын башка говорлору өтө мүнөздүү эмес/.

БЕШӨӨЛӨП иск. бет киши бириккен; бешөөлөп жатып алдынар, ал келбей койду го /сал.түн. бехелар/и/ "бешөөлөп"/.

БЕШТӨ керг. бешөө; бештө савизган,бештө савизгандын мурдуга курт жапишкан /таб. бет салаанын тырмагы/.

БЕШТӨЙЛЕ-тад. беш чакты; бештөйлеген койун айдап жөнөдү.

БЕШТӨН: бештен белгилүү түнд. айдан ачык; Алексейдин бул мүнөзү бизге бештен белгилүү.

БЕХӘВӘН керг. селсаяк; бехәвән богондон кийин өзөктүчө хүрөверет та.

БЕЦӘРӘ батқ. бечара; жетим-жесир бецара.

БӘЗ: бәз гарта тынш. сорпого бышырылган камыр; бәз гартадан жейли /камыр жазылынып кесилет да,кайра бүктөлүп,казанга салынат,анан эт менен коюу түүралат,же түүралбай да ко-

лет.Ал кээ бир жерде,мисалы,Нокк-Келде "жупка" деп атайт/; ана бээ нок. кариган,сары жатын бээ; көөр бээ дейт. көр сары бээ; тайлуу бээ пам. өтө. бир чоң,бир качане аяк менен удаа тинбай кымыз ичүү адаты; тайлуу бээни азыр аз ичет.

БЭЭК жкол. бул жак,бийик; бээк/к/е айланып келбес болду.

БЭЭШ батқч. бөш; бээш жолдук сатып алды:.

БЫ: бы алма батк. бихи; бы алма жеп "нокк ичет,муздак кусат"деген тамашмак айтты /таб. мен/.

БЫГИ өзг. к. бихи.

БЫГЫЗ жерг.,зам. шибеге; бигиз бийди тургузат /мак./; керки бигиз жерг. шибегенин бир түрү; керки бигизди таштап "бир котур атан,бир колтук отун артам" /жаңылмач/ деп он жолу айт деди; кындуу бигиз жерг. кынга салып жүрүү үчүн атайын жасалган шибеге; айланайын айдайым,алты карын майдайым,кындуу бигизиң сактай көр.

БЫЙЕР нок. бул жер; бижерге бир жыл кыштадым.

БЫЙ I жерг. I.баланын чачы түшүп ооруй турган соорунун аты; баланын башы бихи болуптур /баланын башы бихи болгондо быхи жасап,башка тегерете айландырып,анын ар кайсы жеринен тилип,чрым кылуу жөрөлгөсү/; 2.зам. ырымдап алынган карын чач; айланайын,бихи чачын алалычы;бижисин кес-зам. карын чачын ал.

БЫЙ II жерг. бихи тамак; бихи жеп "от жакалай тай талпак, тайтайта сылккен эр тайтак" /жаңылмач/ деди.

БЫЙИЛ жерг. чүкө; бижил ойнойбуз.

БЫЙЫМ жерг. к. бижил; бижим талага кетти.

БИЖИН жерг. чүкө.

БИЖИН жерг. жижиң; бижиң келатат.

БИЗИЛИК батк.,жерг. I.биз тууган; бизилик--сизилик деп журсө боюйбу;2.пам. чикит ойну биз жакта,биз тарапта деген маанидеги сөз; чикилдекти чаварда бизилик же сизилик деп баштайт; 3.қ. бизиң.

БИЗИНДЕЙ ичк. биздей; бизиндей күйгөн нечен бар.

БИИР батқч. бир; асман-жерге ирискы чачылганын бийр көрдүк.

БИЙ I: бий алма батк. бихи; бий алманын бурдегенун бир көрчү; күзгү бийи батк. кеч күздө бышуучу,чоң-чоң келген, көпкө сакталуучу сорту; тогуз тавака күзгү бийи сактадым; нан бийи батк. анчалык суулу эмес,башкаларга караганда эртерээк бышуучу салмагы жеңил келген сорту; нан бийивиз кемсуп калганы жакты гүлдеду; сагыз бийи батк. суулуураак,көбүнчө пловго салынат,жегилактүү болот; сагыз бийинден алып ке апка басалы; суу бийи батк. түшүмдү көп берген,өтө суулу,кийгил данны бар,саргыч түстөгү бийинин түрү; районго барсаң жолдон суу бийи ала келгин; бий алмазар ар. бихи көп өскөн алма бак; бий алмазарга кирип чык.

БИЙ II: бийдин башын көм жерг. көр айдалып,малалангандан кийин айдоого казык кагып,ага баш сөөктү илип коюу салты; эгин айдалганда бийдин башын көм дешет.

БИЙ III: бий-бий суз. сырдык сөз /ичкн кубануу сезимин билдирө турган сөз/; черүүгө бардым бий-бий.

БИЙ IУ: арабча бий жерг. бийдин бир түрү; арабча бий ойнойттор; белек бийи жерг. бийдин бир түрү; барсаң барчы,

белек бийин ойночу; гулдөр бийи; жерг. бийдин бир түрү; калмак бий иок, бийдин бир түрү; калмак бийдин куусу, бийле,балам; отол бийди коштогон күүнүн аты /бул бий жана күү калмак элинен согон деп эсептелинет/.

БИЙАЗ,МИЙАЗ,БИЙАЗ,МИЙАЗ түнд. пияз; бийаздин: тоголок баш бийаз,суп бийаз деген түрү бар.

БИЙАЛА чүй пияла; түтүн чыгарып от жакпай,чай кайнатып бийалага куйду.

БИЙАЛАЙ сок. чынн; иоик бийалайды кармап алды.

БИЙАРМАН жерг. бийлик кылуучу киши,эркс киши; бийармандан

БИЙАВАН пчк. чөл; пам. дөң бийаван,бийаван дөң эрме чөл; бир дөң бийаванга келиптн; лейл. кеттө бийаван учу-кийри жок эзн талаа; бир кеттө бийаванда кудук бар экен; чөл бийаван пам. эзн талаа; чөл бийаванга түштөгүн дели.

БИЙЕН жерг. жоош,момун; койондон бийен койчудан жене.

БИЙБАА тал.,атб. кийиз өтүк; бийбаа чокойуна мактангансийт.

БИЙВА тал.к. бийбаа; бийвасн бар.

БИЙВА ЧОКОЙ атб. к. бийбаа; бийва чокой сатыптыр /көзде ал "орүз чокой" деп да аталат/.

БИЙЕ лейл.,зам.,затк.,тал. бээ; халгыз бийе жылкин бар.

БИЙЕК баток.,тал.,суз. бул как; бийекте "Боз жигит менен Камал","Манша менен Мамыр","Кенжебек сулуу менен Энекарач" деген ирлер ирдалган /чоң көлөмдүү элдик поэмалар/.

БИЙЕКЕ баток. жүгөрүнүн бир сорту; бийеке,ганек,шөкөрөн дейбиз.

БИЙЕКТЕ түшт. ошякта; сеп да бийекте белең.

БИЙЕН жкол. бул чен; бийенде жарамазан айткан менен ким тойуптур.

БИЙЕР түшт. к. бийек; бийерге качан келдин?

БИЙЕРЛИК түшт. бул жердик; өзү бийерлик.

БИЙЕТ суз. бул жер; жеңемн бийеттен көргөм.

БИЙЕТТЕ баток. ошякта; ручкан бийетте турган тура.

БИЙИ баток.,лейл.,жерг.,өзг. жемиш өсүмдүгүнүн бир түрү; бийи түгү түшкөндө пиппат /Баткен,Лейлек тарапта бийи бир нече түрлөрго бөлүнөт/; чөп бийи кеч күздө бита турган катуу бийи /чөп тажикче кыгач деген маанидө/; чөп бийини узун үйгө илип койдук; кура чоң бийи баток. өңү саргыч, кабыгы жука,жылмакай,даамы таттуу бихинин сорту /бул бихи 7 м. чейин бийиктикке өсүп,6-7 жылда мөмө берет."Кура" деген сөз Өзбекстандагы жердин атынан алынган/; нан бийи баток. мөмөсү алмага окшош,өңү саргыч,даамдуу бихинин сорту; нардан бийи баток. ак саргыч,лимон даамдуу,кеч күздө бита турган бихи; нөк бийи баток. бихи жемиш өсүмдүгүнүн бир түрү; нөк бийиден үч-төртөөнүн тазала; палла бийи мөмөсү жумшак,кеч күздө бита турган бийи /жергиликтүү ал аны дары катары пайдаланышат/; бир палла бийи берди; садовой бийи баток. бихинин бир түрү /өңү сары,чоң,салмагы көзде 800 гр. жетүүчү,кеч күздө бышуучу бихи/; садовой бийинин килөси канча?; таш бийи өң кеч бита турган бийи /мунун кабыгы көгүш,эти катуу,салмагы 200-300 гр. чейин жетет; көбүнчө палоого кошулат/; таш бийиден тазала; хорезим бийи баток. өңү агыш,мөмөсү чоң-чоң,бир аз таттуу бихинин сорту /"хорезим" деген сөз Өзбекстандагы жердин

атынан алынган/; шрин бийи батк. эти жумшак,калың,туктуу бихи /сорт/; шрин бийи эрте бышат.

БИЙИЗЭР батк. бихи көп өскөн жер; бийизэргэ кирип кетти.

БИЙКЕ: татти бийке лейл. 1.кызыктуу,сүйкүмдүү бийкеч; 2. терг. жүзүмдүн мөмөсү; кызының аты татти бийке,атасының аты бай букуру,энесинин аты жайма челек /таб. жүзүмдүн мөмөсү,сабагы,жалбырагы/.

БИЙЛА чүй чини; чай бийла чүй кичипе чини; чон бийла чүй бадиват.

БИЙЛИК түшт. Кокон хандыгының түшүндө жергиликтүү бий-бектердин казынасына жийналган алык-салыктын бир түрү; алтындан кисе байланып,ай тийген тоону айланып,бийлигинди толодун.

БИЙМА нск. кийиз өтүк,пима; бийманды кайып койсоң,боло,эртенкө чейин кургап калоин.

БИЙРЭ түшт. майда тармал; тигинин чачы бийрэ түрвайви?

БИЙТ: бийт-бийт өзг. 1.сырдык сөз /индиктү жемге чакырууда колдонулат/; 2.түнд. адамды китигилоодо айтила турган сөз; мында сирке,мында бит бийт-бийт.

БИЙТИНА тянш. курмөнүн ички бооруна салынган бөйрөмчө; бийтина салып койдум.

БИКЕ жерг. бекен; сагындың бике сөн мени?

БИКЫ жерг. бекен; экомүвдүн ортонув зындан бикен "и" тамга?

БИККЕ жерг. бир аз,бир такe; бикке дем алайын,жүдө аарындым /к./.

БИЛВЕСЕМ батк. 1.таң; 2.билбейм; 3.ким билет /көбүнчө диалогдук речте колдонулат/; сабагын окуп бүтүптүрбү?-билвесем; кой алиптирбы?-билвесем.

БИЛГИЛИК I нск.,тянш. билип койгондук; бүдар билгилик кылбасын.

БИЛГИЛИК II жерг. билгендик; көп эле билгилик кылва.

БИЛГИЛИКТҮҮ түшт. билгич баамчыл; билгиликтүү киши.

БИЛГИЛИКТҮҮЛҮК түшт. билгичтик,акылмандык; билгиликтүүлүгү кеспи түштү.

БИЛГИРЛИК жкол. билгичтик; таза койнок ак бетине жарашкан кыздардын билгирлигин көрвейсүнбү?

БИЛДИМИШ пам. бир нерсени биле койгуч,айтып бергич; менин койнумда билдимишим бар.

БИЛДИР түнд. уруунун аты; тиги билдирден чыккан бугалтыр бала кайда?

БИЛЕ зам. чогуу,бирге; гэп бышканда бардигин биле алат /сал. түв. биле/.

БИЛЕ-лейл. бүлө,кайра; тилди тилге билейлик,тиштя ташке кайрайлык.

БИЛЕГЕЧ батк. билээнек; онун умду билегеч;

БИЛЕЗДИК өзг.,лейл. билерик; келиндер билездик салынат.

БИЛЕЗИК батк. билерик; /сал.түв. билзек "билерик"/; ай-ай билезик,ай-ай.

БИЛЕК жерг. 1.кумуш иштөөгө жараган киши; сенин үйүндөн төрт билек иштейт; 2.кол арага жараган тестиер бала; бирин билек,экин эмгек,үчүн-үшкү,төртүн-төшөк,бешин-бешик,алтын-ашык,жетин-жем..ш,сегизин-сөрке,тогузун-торпок,онун-оймок,он бирин--кара жомок /1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11 де-

ген табышмактын каламбур түрүндөгү жообу/; 3.адам,киши; жалгыз билек бирди жыгат,жалпы билек миңди жыгат /мак./; 4.түнд. ыштындын солкулдак сабагы; ыштындын билегиндей солкулдайт; 5.чүй картошканын сабагы; картөшкөнүн билегин үйга салсам жөөр бекен?; билек салынып күрөөсүн өзг. ◊ күч оңнашын; ай билек пам. 1.чикит ойнунда балакайдын билектин үстүнө коюп чабуу фазасы; ойгон баш,ит сийди,су-сумуруп алды,кетөн,бел,кол айландырмай,каары деп көпкө акыратып чабат; 2.билектин коон жери; ай билектен ал; ак билек жкол. 1.ыштын,чүкүрүнүн жерге көмүлгөн түп жагы; чүкүрүнү жеп,ак билегин калтыр; 2.жкол. колу толмоч, ак келген адам; 3.жаш келин,бойго жеткен кыз; ак билек, тамандырыкты баспа; 4.түнд. шырдактын четине салынуучу ак-кара аралашкан түр; шырдактын эки жагына ак билек салат; сок билек өзг. 1.соку билек; сок билек менен пахыр көрүнбөйт; 2.лейл. төөментөк алуу ойнунун бир фазасы; сок билек алса болову!; соку билек пам. хан вазир ойнунда кенилген баланын төбөсүнө кенди түрүп,чыканакты коюп, анан шак эттире тартып алып,муштум менен коюп жиберүү жазасы; муштум менен соку билек алат; ыштын билек ал.ыштындын солкулдак сабагы; ыштын билек жедик.

БИЛЕЛЕС өзг. жактына,татына; кызыл кийик билелес.

БИЛЕЛИК чатк.,өзг.,көмүрг.,жкол.,тал. билерик; апамдын колундагы билелик жактынакай экен.

БИЛЕН чүй сөз ойнунда "сөөмөй" деген атты жатыруу үчүн колдонула турган сөз /к. бир II/.

БИЛЕРИК: ачык билерик пам. билектен ачып чыгарып алууга

илайыктанып жасалган коюз күмүш билериктин бир түрү; ачык билерик алып берин; бурма билерик түшт. күмүштөн бөөсү буралып жасалган билерик /билериктин бул түрү эски, байыркы деп эсептелет/; жалпак билерик түнд. тамаңы жалпак,жазы жасалган билерик; кулптама билерик пам. бекитип коймо кылып жасалган күмүш коюз билерик; сокмо билерик түшт. жилма,тоголок,орнаменти жөнөкөй келген билерик /бул билериктер эски,байыркы деп эсептелинет,анткени-- археологиялык изилдөөлөрдө көпөрдөн ал көп табылган/; ай жарык,жер тегиз,колунда сокмо билерик;

БИЛЕРДИК баток. к. билерик; ойунда жүргөн келинге билердик алып беремин.

БИЛЕРЗИК өзг.,жкол.,зам.,суз. билерик; колунда кошкон билерзик бар /сал.ИК. билезик,тат. бөлөзөк,ног. кум.ккалп. каз. билезик/,

БИЛЕРИЗИК өзг. к. билерзик.

БИЛЕРИК түшт. тилле билерик алтындалган билерик,

БИЛЕРИКТҮҮ нск. тулгында тегерек агы же карасы бар жилки; билериктүү жилки экен от болуп ойноп турат.

БИЛЕСЕЛҮҮ пам.,көрг. 1.билимдүү; билеги жогон бирди жыгат, билеселүү маңды жыгат /мак./; 2.өзг. барды-келдини жактын билген,меймандос адам; билеселүү дегенден кайрылалы өзүнө.

БИЛӘЗГӘН пам. билөөнөк; билөзгөн адам айттырбай сезет.

БИЛӘЗРИК пам. к. билерик; билөзрик салсам колуна,айланса жолум онуна.

БИЛИЗИН: билизин май лейл. керосин /илгери бутылкага темир

калпакча кийгизип,чырак жасап,керосин куюучу,аны чырак май же билизин май дешкен/.

БИЛИК иск.,жкол. I.пилик; чыректин билиги куйуп калыптыр; 2.тал. куурканды жээгин бастырган кичу милте; төшектун жээгине билик бастырат; ак билик тал. к. агатек; анн бизде ак билик дейт; уч билик кчк. керосинка; уч билги бар бекен?

БИЛЛӘЗИМ зам. сырдык сөз /каргаганда кудай урсун дегенмаанаде айтылат/; жалган болсо биллөзим.

БИЛЛЕШ-батк. биргелеш; экөөу биллешип алып иш кылат.

БИЛУУЛУ зам. белгилүү; Керегеде илуулу,асыл кызга билуулуу таб. кайчы/.

БИНӘ,МИНӘ жерг.,батк.,зам. I.адеп жаралган,биринчи пайда болгон; ата жок бала бинә болмок беле?; 2.даяр болуу; оокат бинә боп калды /"бинә" деген сөз өз алдынча колдонбойт,"кал,бол,кел" деген сөздөр менен гана тутумдашып учурайт/; 3.бир үй-бүлө;бир бинәнин аксакалы; о,бинәгә келвей ел! жерге кир,жогол; бинәсини койгон чын ыкласын койгон.

БИНӘТ: өмүр бинөт батк. өмүр бою; шундай турмушту өмүр бинөт көргөн эмес.

БИНЖЕК атб.,иск. пинжак; күн жылуу бинжекчен эле баралы.

БИНИ: бини кош жерг. мокитурукка салынуучу жыгач; бини кошу болбосо өгүздөрдү кандай кошосуң.

БИР I тўшт. өсүмдүктүн аты /кайсы бир жерде бул өсүмдүк дары катары пайдаланылат/; бир деген чөп дары экен.

БИР II чүй бармак /сөз ойну/; бир /бармак/,билен /сөөмөй/,

элен /ортон/,этис /аты жок/,отуо /чыпалак/.

БИР III: бир ал жерг.к. бир алда; элде жок бир ал; бир алда өзг. I.соруп начар абалда болуу; өтө бир алда болуп жатат; 2.өцдөн азуу; оорун өнү бир алда болду; 3.чачылып-чарпылып начар көрүнүштө болуу; энди бечәренин үйүнү көрөөң бир алда; бир алдын сүз. I.адегенде; бир алдын Садыктын жаны келе түштү; 2.тўшт. бир сапар;бир саам; бир алдын кызуулук кылып жатаны дөп ойлоду; бир ар жерг. кээ бир; бир ар киши мен ам барам дөй бөреттер; бирме бир батк. бирдей,тепетең; бирме бир әйәл-эркек отурат; бир эриевейвисин? жерг. бир нерсе унутуруп тамак даярдабайсыңбы;

БИР IV:нчк. күчөтмө сөз; күнү бир күнү келгенде; бежөй бир тутар кусаон; биз хам бир көчтүк бир сайга ж.б. /бул сөз өзгөчө Керге-Тал,Памир,Замин жакта 7-8 мүүнөн турган ашыктык сүйүү ырларында көп жолугат/.

БИРАК нчк. бирок; бирак аталбай калдым.

БИРӘӘЗГИ иоок. айрым; бирөөзгиңөрдү гана эйттим.

БИРӘӘЛГИ лейл. к. бирөөргн.

БИРӘӘНӢ лейл. к. бирөөр; бирөөн ай иштеп турсаңар.

БИРӘӘНТӘ лейл. бирөө,бирди жарым; бирөөнтө барвы?

БИРӘӘР өзг.,сүз. кээ бир,кайсы бир; бирөөр гүнү кээде; бирөөр гүнү үйгө отурвайм.

БИРӘӘРИ өзг.,сүз.,жерг. кээ бирөө,кай бирөө,айрым бирөө,бир даары; кәртүшкөнүн бирөөри чирип калыптыр.

БИРӘӘРКИ сүз.к. бирөөр; бирөөркн кишилер өз ойун тез айтат.

БИРӘМ лейл. өтө,абдан; бирөм каттык экен.

БИРӘҢ бат.к. укмуш,эң,абдан; бирәң кизик.

БИРӘРГИСИ жерг. кээ бирөө; бирәргисн май куйвай ичеттер.

БИРӘРДӘ суз.,озг.,жерг. кээ бирде,кээде,кай бир убакта,кайси бир учурда; бирәрдә ондой да болвойт.

БИРБИР пам. кээде; гулбийәван бирбир көзгә көрүнөт.

БИРГАЗАН; кизил биргазан,тармал биргазан түнд. биргазандын түрлөрү.

БИРГАНА жерг. асилкеч,кадыркеч; кизгалдактай бирганам.

БИРГӘӘР лейл.к.бирөөр; биргәәр-биргәәр лапазим сөкөөмүлдүн чогундай.

БИРГӘӘРДӘ нооқ. кээ-кээде.

БИРДЕКИ алб. бир да колу; бул айилга бирдеки келвепмин.

БИРДЕКИДЕ чүй теги эле; бирдекиде ишн болвойт.

БИРЗИН I түшт. к. бирзин; бирзин тап.

БИРЗИН II түшт. брезент; бирзин чатырда койчу турат.

БИРИЗИН пам. бензин; бир литир бирзин.

БИРИНШИ батич. биринчи; Кашкардан биринши Бәйистәнгә /Гиссәргә/ келет.

БИРИЧКЕ нок. бричка /орус тилинен/; биричке кошуп чигипты.

БИРКЕ пам. бирдикe,бир аз; чандирицдан бирке бер,чаригимди комлайын /к.комла/.

БИРКИ: кээ бирки жкол. кээ бирөө; кээ биркилери түшүнбөйт.

БИРКООМ чүй бир маал,бир учур; биркоомдо дөндөн,жардын башынан үн угулду.

БИРКУЛ түшт. а дайым бир калыпта жүрүү,бир калыпта киймил жасоо;иштөө; биркунда жүргөн киши; биркунунда турваган ♦ жкол. ойку-кайкы адам.

БИРЛЕ бат.к.,суз. бирге,биргелеп; бирле барып келели.

БИРЛИ чүй бирли; бирли-жарым чүй бирди-жарым; бирли-жарымына токтоло кетет.

БИРЛИК атб. чакмак таш ойнунда таштарды бирден терип алуу фазасы.

БИРОВДӘР жерг. коштуу доо; бировдәр экен,өздөрү билет.

БИРОВДӘРЛИК жерг. достук,ашналык; бировдәрликтән әйтип отурам.

БИРСАЛЫМ тал. өсүмдүктүн аты /ону бозомук отоо чөп.жергиликтүү эл бул чөптү шишикти таратыш үчүн дары катары колдонот/.

БИРТӘ өзг. бирдеме суз.,ош ж.б. бирөө түнд.; мәгазиндән биртә кәләвәт сатып алдым.

БИРТЕ жерг. к.биртике; бирте-бирте билгендери бар.

БИРТИКЕ чүй,түшт. бир аз; биртике көңүлүң сергек болот.

БИСПИЛДИРИК чүй жылдытып куйтулук менен сөз таштагандык; биспилдирик аттырып кетти.

БИСТӨШКӨ тал. семичке; биздин чарбака көп бистөшкө чигып калыптыр го.

БИТЕДЕЙИНЕН чүй биштейинен,кичинекейинен; битедейинен элтте өскөн.

БЕТЕКАРЫН нок. битир,сараң,ач көз; колунан эчтеке чыкпайт, ал битекарын.

БИТИ: бити-бити пам. кичине-кичине,бир аз эле,анча-мынча; табдоолудан бити-бити.

БИТИНӘ пам. ичи тар; битинә адам.

БИТИНИ өзг. битир,сараң; ач көз,битини болгон экен.

паган сен ам шалпак /таб. этук/.

БОДОН пам. азуусу түшкен мал; бул кой бодон турбайбы!

БОДОЧО атб. малды сойгондо майдалап мүчөлөбөй бүтүндөп жиликтеп соку /колун кол,санын сан кылып.../; этти бодочо -бодочо эле кылып койгула.

БОДУРКАДАТ жерг. өсүмдүктүн аты /көк,сары түстүү гүл өсүмдүк,жалбырагы талдын жалбырагына окшош болот/; бодуркадат өсөт экен,көрсөтүп койчу.

БОЖОГОЙ түнд. уруунун аты; ал божогой азыр эле тийакка кетти.

БОЖУ I чүй моюу; божуну силкти.

БОЖУ II-пам. айран,сүзмөнүн ачып-кычып ташып кетиши; сүзме божуп кетти.

БОЗ түнд. I.бозгуч түс; 2.пам. ак; боз киши ак жуумал киши; боз ат өңү ак ат; боз тон ак тон /бул сөз "боз найман" деген уруу атында да колугат/; 3.өзг. терг. айран-сүт; үйгө жылаан кирсе,боз төгүп чыгаравыз; калтө боз өзг. киска жоон сымал келген жылан /муну жергиликтүү эл соору адамга дары катары сорпосун кайнатып ичирип,этин жедиришет.: Калтө боздун өңү кызгылт да,кара боз да болот/; бүткүл боз пам. агыш боз; сүткүл боз койду бүгүн алып кал.

БОЗАЛА зам. таңга жуук,таңга маал; Азим бозалада үйгө кетти.

БОЗГУ-батк. чаңдатуу; ээ,доо,имнеле бозгуйсуң?

БОЗГУЛТУМ сүз.,пам. бозомук; өтөл бозгултум болчу.

БОЗГУЧ өзг. бозомук;кейнек/к/е алганы бозгуч кездеме экан.

БОЗГУЧАК пам. бозгулт; бозгучак кой көрүмбөйт.

БОЗДОЙ ноок. боз үй; боздойдун жыртык-тешигинен ал карайт.

БОЗДОМО түнд. I.бир нерсе жөнүндө дайыма боздоп ойго салган адат; 2.күүнүн аты; боздомо--сүйгөнүнө жетпеген жигиттин зар какшаганын,күйүтүн билдирген күү.

БОЗДОН лейл. бозоц; таш жок боздонго чыгат.

БОЗДУК өзг. жаптык кез; боздукта бөндө өлбөсүн,боз топурак көрбөсүн.

БОЗЕК өзг.,пам. музоо; бозектер талаапа оттоп жүрөт.

БОЗКОШ жерг. өсүмдүктүн аты /сары түстөгү майда гүл ала турган өсүмдүк/; бозкош жыттуу гүл.

БОЗМОК өзг.,тал. боозомтук; бозмок тартып каптыр.

БОЗМОЧ,БОЗМОШ пам.,батк. к.бозоч; мен апама бозмоч сурап келдим.

БОЗМОШТУУ лейл. бозоч чөбү көп жер; бозмоштуу жерде бото өлбөйт,эрмендүү жерде эр өлбөйт /мак./.

БОЗНА лейл. карал; бозна кылар бай атам чыргасын сойуп гөш

БОЗНАЧ,БОЗНОЧ ал. өсүмдүктүн аты /бай түп алып,шибакка түспөлдөш болот,сары гүл ачат,тоодо өсөт,чай жана дары катары колдонулат/; бозноч болгондо ботом өлөт беле? /сал.бозунач,бознач,бозунуч,бозинач/; аркар бозноч пам. өсүмдүктүн аты; аркар бозночту чай кылып ичишкен /бул өсүмдүк ак гүл алып,өңү бозгуч келет да,кир-кирдин башына чыгат,бийик өсөт/.

БОЗО I: куруч бозо чүй куручтан жасалган бозо; кишинде куруч бозо берет.

БОЗО II-чүй жемден калтируу; жем бербей бозоп,бетегеге отко

кейду.

БОЗОБАШ лейл. кичи /өсүмдүк/; бозобаш чыкпаган талаа барбы.

БОЗОГО нар. босого; бозого тайак боз үйдүн эшигин чыгарууга негизделет.

БОЗОЙ: биздин бозой келбегей жерг. нр менен чертилүүчү комуз күүсүнүн аты /анын текоти төмөнкүдөй:

Ак шайы кейнек желбегей,
Алашы бозой келбегей.
Агуруи бозой келсе дэ,
Биздин бозой болбогой.
Биздин бозой болсо дэ,
Ишин "худай" ондогой/.

БОЗОКАНА оүэ. бозо салып сатуучу үй,дайыма бозо ичиле турган жер; бозокана мәйлио бозо ичип жаткан жерде өткөрүлгөн ацгеме,жыйын; бозокана мәйлисте болду сенин жаңжалың.

БОЗОРЛУУ ҳҳол. ташкын; эки дэйрэ бир күйса бозорлуу кент.

БОЗОЧУ: бозочу чал нок. комуз күүсүнүн аты.

БОЗТЕК нок. киргоолдун мекиянн; бозтегинин өңү боз.

БОЗТОМО кашк. боздой берген адам; бозтомо болсоң жүндө тайак жойсың.

БОЗУМАН тал. өсүмдүктүн бир түрү /бул чөп дары катары колдонулат/; бозуман бар болсо отол жерде болот.

БОЗУМТАЛ пам. бозгуч; бозумтал өскөн,үрпейген тармал чөп.

БОЗУМТУК алб. бозумтул; бул жердин топурагы бозумтук болот.

БОЗУМТУЛ түшт. бозгуч,бозомук; бозумтул кейнек кийип жүрөт.

БОЗУМТУР батк. бозомук,бозумтул; сырты бозумтур,ичи кызыл.

БОЗУНАЧ,БОЗУНОЧ ҳҳол.,ал. к. бозноч /жергиликтүү адамдар муну үзүп келип,күргатып коюп,анан дары катары эзип ичишет/.

БОЗУРАЙЫНЧА өт бозорунчу; жайнап турвай бозурайынчы көрүнөт.

БОЙ: аза бой к. аза; ол аза бой адам,тойго апарвай элс кой; азат бой к. азат; бака бой чүй тулку жаман бой; бака бойун баа көрөт; бөөгө бой ҳҳол: ичке,узун,келишкен бой; бөөгө бойлуу ыргалжан,бойу жакшы кыздаржан; бой-болтон нок. субай-салтан; бойго жумайт-батк. бойго чак келвейт; киндик бойу пам. палван ташты киндиктин тушуна чейин көтөрүү; тизе бойу пам. палван ташты тизеге чейин көтөрүү; эмчек бойу пам. палван ташты эмчектин тушуна чейин көтөрүү.

БОЙБАШ пам. бойдок.

БОЙЛАК өзг. бул жак; оңдо бойак/к/а келип отурсун дейт.

БОЙБОЙ жерг. сырдык сөз /корккондо айтылат/; бойбой ана келе жатат.

БОЙГИНӘ жерг. бой; бойгинәңэн карай көз.

БОЙДОК батк. 1.жыныстык жактан аныуу; ол шу кезде бойдок болуп турган кези; 2.түнд. үйлөнө элек адам; бойдок бойдон жүрө бервей турмуш кур.

БОЙКАТ жерг. кош бойлуу,бооз; кыздарынын эммөси бойкат экен /кезде "эмлөдөр" деп да аталат/.

БОЙКОНОК өзг. уруунун аты; бойконок уруусунда пөөшө болгон экен.

БОЙЛО-батк. бой жүрүп иш кылуу;бала-чакам үйдө,мен бойлоп

эле жүрөм.

БОЙЛОМО баткч. аялдардын кооз жасалгасынын бир түрү; бойломонду көрсөтчү,көрөйүн.

БОЙЛОШ-жерг. бой тецештирүү; ке,бойлошовуз.

БОЙОН батк.,пам. өсүмдүктүн аты /тоолуу жерде жерге жабышып жайылып өсө турган өсүмдүк.Анын түбүн казып боек иретинде пайдаланат/; бойондун тамырын алып ыран кылат; чөп бойон батк. "бойон" өсүмдүгүнүн бир түрү; чөп бойон жолдун атравында көп.

БОЙОК: кара бойок батк. өсүмдүктүн аты /бул өсүмдүк көбүнчө сайлуу какыр жерге чыгат.Анын тамырын казып алып, жип,жүн боелот. Ал жерге жайылып өсөт да,ак тустуу гүл ачат/; балам,барып кара боектун тамырын казып келчи; тамыр бойок түшт. өсүмдүктүн аты /бул өсүмдүктүн тамыры жүн боёого пайдаланылат.Жүн боёого чүкүрү,ышкын,кимнэдик,ат кулактын тамыры,анардын кабыгы колдонулган/.

БОЙОКТО-дейл. боео; чын кызыл кылып бойоктойвуз.

БОЙОН: бойон найман оуз. найман уруусунун бир тобу /Сузак тараптагы наймандар илгери: койон,найман,бойон найман, кокэ найман,коко найман,босторгой найман,кара найман, кар найман болуп белунген/.

БОЙРО: бойро базар түшт. бойро сатила турган базар; бойро базар да тиешелуу орун эелеген; увэсэ бойро базк. тигиздалып согулган камыш бойро; тосундардын устунен увэсэ жуп,же увэсэ бойро таштайт.

БОЙРОМЧО кочк. жүк жапкыч,жапсар,ат жабуу ж.б. түйүлгөн чоң топ чачы; бойромчо кок болуп кетти го.

БОЙТО I тянш. бут кийимдин бир түрү; бойтону кийип ал,ме!

БОЙТО II тянш. өрүмдүн бир түрү; минтип өргөндү бойто деп коёт.

БОЙУН пам.,зам. моюн; азавын терик бойнуна ал; бойунга сал моюнга кой; эки кишинин бойнуга салат; кем бойун лейл.келемдин саймасынын аты.

БОЙУНА баткч. боюнча; мусулман сээнэси бойунча.

БОЙУЧА ал. бойунча; Чон-Алай бойуча.

БОЙЧОН батк. бойлуу; бойчон адам.

БОК: мурду бок батк. I.маңка; мурду бок,"кэмпирди өлгөндө көр,келинди келгенде көр" /мак./ деген; 2.учу саргарып чиригенсип кеткен пахта; пахтанын ичиндеги мурду богу шол.

БОКАН түшт. уруунун аты; "мен үшту жувам"-деди тиги бокан.

БОКЖАРА ноок. сиздоок; бокжара чыгыптыр.

БОКЕЙ түшт. уруунун аты; ол мана бере беде деп келе берген бокейби?

БОКОМУЛ жерг. күрөштө судьялык кылган адам; бокомул не десе, шонун гэви гэп.

БОКОЙ нок. I.мокой; бокой тиштейт,нйлава; 2.кнол. илгерки уруунун аты; бокой,саабай,тооке бир урунга кируучу топ.

БОКОН I өзг. ташпай абайлоо; жолдон бокон бар,антпесен сындырып аласың.

БОКОН II түшт. чокон; бокону калды--бокону калды деп бакырды.

БОКОНО тунд.,лейл. I.карчыганын аяк тарабындагы кыска,кичинеси; 2.лейл. отм. жаш,кичине; боконо болгону менен көптү билген бала; 3.чүй бакене; боконо бойлуу; бир бокону кем ◊ өзг. акыл аз.

БОКОЧО чуй.,тал.,иск. мокочо; сирдик сөз /баланы коркутууда айтылат/; бокочо келет,тим отур! /сал,бер,мер/.

БОКЧО I тянш. топоо /сал,ашык-машык,допоо,тосмо,айланпа,бүкмө/.

БОКЧО II тянш. атка бешик өңөргөндө өөрдүн кашына таңылган төпөк же эски-үскү кийим; бокчо ачуу,бокчо ачар пам. келиндин үйүнөн колгөн буюм-тайымдарды көрүү көрөлгөсү; бокчо ачуига акча берет /буюкта ал көрөлгө "сарпай акы" деп аталат/; бокчо бом көрг. бокчо,чамадан; бокчо бонуну берин; кош бокчо пам. бир жагына таза,сый кийимдер салынып, бир жагына эски-үскү кийимдер салынган бокчо; кош бокчонун бир жагынын бош кой; бокчо чечер өзг. күйөөгө арналган кийимди бергенде таңылчакты элге көрсөтө чечип,акча алуу көрөлгөсү.

БОЛ: болуп койуу баток. этн. баллар бой тартып калган кезде кудалап коюу; болуп койду көрг.,лейл. кудалашты; болгон көрү менен ажырашыптыр.

БОЛАДӨРИ көрг. боюго баш; боладөри кийшык орнотулуптур.

БОЛБУЛЕК түшт. пахта ийре турган чарыктын жиптен жасалган тарткичи; узун терек жигилов,учу менин колумда,болбулегн сайраса,тили менин колумда /таб.пахта ийүүчү чарык/.

БОЛБОГОЙ көрг. болбосо экен; аг уруп бозой келсе да биздин бозой болбогой.

БОЛБУР түшт. кыял-коругу жеңил киши; болбур-жеңил ой,басынбасыз,бошондошкон адам.

БОЛГО-баток. боолго; болгоп калыптыр.

БОЛДУР: болдур-болдур чатк. албыр; болдур-болдур баш кармайт

/таб.жүгөн,Сал,балкыш/.

БОЛЖОЛО-чуй болжолдо; болжолоп сүйлөду /Кегета/.

БОЛОМАЛ алб. болук,өткөл; агай бул жерде иштеп жүргөндө боломал эле.

БОЛОН баток. моюн жагы ала-була келген арыс; болон-аристин бир туру болот.

БОЛОРМАН баток. ар ишке жарай турган адам; болорман жигит алаты эл үчүн иштейт жашинан.

БОЛОРМАНДАР өзг. акыл чечкендер,айыл башчылари; болормандар чогулуп маслээташкан.

БОЛОТНАЛ,БОЛОТУНАЙ иск. полотно /орус тилинен/; болотунай, чит,тырайке бар экен.

БОЛОТУМУШ лейл. болот имиш.

БОЛПОК иск.к,бороолдой; үй ичинде болпок семиз /таб,чычкан/.

БОЛПОН түнд. жумуш жасай албаган киши; ай,ошол болпонду көргөндө жаным чыга түшөт; май болпон махүрөө; май болпон бойдон турбайпы.

БОЛПУ-түшт. уялгы; болпуган нан жадатып жиберди.

БОЛУМДУУ баток. болучдуу; боз карчыга бөөдө ойнойт,болумдуу бала жондо ойнойт,болуму жок-шыгы жок аш талашып үйдө ойнойт /мак./.

БОЛУС лейл. болуш; Казыбек болус болгон.

БОЛУСКЕЙ түнд. I.жалтырак ак металл; 2.тянш. ар кандай жалтырак металлдан жасалган ар кыл идиш.

БОЛУШКААК баток. болушчаак; баласы урушкаактын энеси болушкаак /мак./.

БОЛЧОЙ иск. барскан; силердин болчойуңар барбы?

БОМОЗИЙ нск.к. бумазий; бомозий бар бекен?

БОМОЗОК тон помазка; бомозогу жок эле сакал алам.

БОМПОЛО-алб. ичимдикти ичип жиберүү; мен эчак эле бомполоп койдум.

БОО I нск. бул; I.боо күйругу чоң,күйругу кучак экен?; 2.нск. буга /барып көндемеде/; боо эмне деп хоош беревиз /сал. түш. бо "бул"/.

БОО II:ак боо дейл. үзүк боо; хавык бам,ак боо,кеве кийис дейдевиз; балтыр боо түнд. куш-бүркүттүн бутуна байланган боо; бам боо түшт. мокича; торпоктун бам боосун курткунга салды; желе боо түнд. желенин айлана-тегереги; желе боо түгөнүп кетти; карги боо нск. жуучулар келгенде кыздын атасына баланын атасы тараптан берилген сый-белек; карги боого эмне бериптир? /бул адат казак элинде да "карги бау" деп аталып келген.Сыягы ал адат байыркы мергенчилик менен,байланыштуу болгон көрүнөт/; терме боо ххол. боз үйдүн сызма хибя; терме боо,тегирич,шып,депкир дейбиз; түйме боо өзг. бүчү; үй бам боо ххол. үй байлоочу жип; чылбыр боо тянш. кандайдыр бирөөгө сөз,жаңылыкты үйрөткөндүгү үчүн берилүүчү акы; болду-болду,бул чылбыр боо гана болсун; шалы боо өзг. шалынын сабагынан хасалган боо; мөкөнүн пайасын шалы боо менен байлаптыр.

БОО III ххол. уруу,урук,тарам; токсон боолуу өзүбектин бир боосу /сал.байт. "баг"/.

БООЛУУ ххол. уруулуу,уруктуу; илгери өзбектерди токсон боолуу эл деген.

БООГА батк. бооланган чөп; боога-боога кылып жий.

БООЗ пам. уруунун аты; бооздун кишилери аргамжини "аркан" дейт.

БООЛ-батк. бол; боол көөт /бул сөз узгайган адам аттарында байыркы түрүндөгүдөй созулуп айтылат: Кулбоол, Досбоол, Эмбоол,Байбоол ж.б./.

БООЛГУ-дейл. боолго; шаттыкта болсо керек деп боолгудум.

БООЛУК сүз. I.көп таанянын эки жаак жагындагы узун кеткен шуру-мончоктуу саландоору; 2.укурук; Сатакем минген чабдар ат боолук салса жарашат.

БООР түп уруунун аты;"куда болгуча кулу-бийиң сурам,куда болгондон кийин кул да болсо сийлам" /мак./ дейт,жанаки боор /кээде "боор эли" деп да аталат/; боз боор батк. койдун оорусунун бир түрү; боз боор болуп өлүптүр; халаң боор көрг. кол чаначсиз,кабаксиз;эле чабак уруп суудан өтүү; халаң боор атып суудан өтөт; хылан боор нск. камчынын бир түрү; кара боор нск. канаттуунун аты; кара боордун учкулуу ай; суук боор нск. тоо ичиндеги суугу күч боордуу колот, өндүр; суук боорго өрдөп барыптыр; үй боор түнд. бир-бирине өтө эле жан тарткандык; ал кердиң. эли үй боор эл болот экен; боору кевел түшт. шордуу адам; боору эзилди-батк. боору ооруду,жан тартты.

БООРКОК гөл. боортко; боорюкту жаш балага тартат.

БООРӨҢДҮ лейл. I.кочкул; 2.кара кочкул /сал.кагар ирең,кигер түс/; боороңду кызыл эмес,кара эмес; 3.күрөң; гилемге боороңду түр жетпей калды.

БООРСАК пам. боорукер; өгөй эне боорсак гөрдө жатып кол булгайт /мак./.

БООРСОК сатк. I.килемдин кечету; 2.эзг. кулактын учупан туура кичине салынган эн; колу бооpсок пам. чоң жасалган бооpсок кил; көз бооpсок керг. балага "көз тийбесин" деген максат менен бооpсокту мойнуна илип коюу адаты; көз бооpсокту жасап илип койгонбуз; сут бооpсок тянш. сут кесме /сутке камырды узун салып бышырган тамак/.

БООРТКО керг. баланын төшүне тартыла турган көкүрөкчө; төшүне бооpткосун тарта сал; бооpтко бок тянш., керг. бешикке тагылып, баланын бооруна тартыла турган боолук; бооpтко бокдун жыгачы керг. бешиктин бооpткоосу байлана турган ичке жыгачы; бооpтко бокдун жыгачы ичке келип, бешиктин жанында болот.

БООРТКОК эзг: бооpтко; бооpткогун чечип кой.

БООРТОК пам. бешиктин бооpтко бооосу; бооpтогун бек байла.

БООРТОҢ пам. бешик боо; бооpтонун бери тарт.

БООРУ:-тооруп-бооруп-түшт. чалып сүйлөө; жипти тартуу; тооруп-бооруп сүйлөгөн тилиңизге хуштармын.

БООРУБАШ керг. борбам; бооpубам атап койот.

БООРУК тал. жүгөрү сабак; бооpуктан жийип ал.

БООРУКЧА керг. к. борукча.

БООРУТКА эзг. к.бооpткок; баламдын бооpуткасын алып бер.

БООС чүй боош; кечкенде бооо,конгондо коос /таб.боз үй/.

БООТОЙЛО-чүй тоголоктоп боолоо; терген термечигимди,боотойлогон боомду,түйүктан тутукчумду,ийриден түпкүчүмдү бердим.

БОЩ I атб. чакмак там ойнундагы бир фазанын аты.

БОП II керг. бап; боп шым экен.

БОПО чүй.терг. отун,тамак; ааландай оозун ачканда ичине кирет боосоо /жемке карата/.

БОПОЛОН чүй аралам; бир аз күндөн кийин эле бополоң болуп кетти.

БОПУЙ-чок. болпоюп,тегерек,толмоч тартып чоюлоо /жам балага карата/; бопуйуп отура берет /сал.туб.бопуй "болпоюп бүдүү,шишилик тартуу"/.

БОЙ I: бой-бой пам. төөнү жемге чакырганда колдонулуучу сөз; ала төй,бой-бой!

БОЙ II керг. боо; кыргийек салсаң-сен салсаң,кызылдан бокун мен салсам; эки күндө тогуз бой,орвосоң койо кал ◊ сатк. иштевесең жөн кой; бой-дой түрмөк; бөдөнө бой-дой кылып, анан боклайт; бел бой пам. I.боз үйдүн курчоосу; тегерете курчалган арканды бел бой деп койот; 2.эзг.,пам. чарчы кур; бел бокун күрөшкөндө чарт үзүлүп кетти; бокуртка бой зам. бешик боо; колу-бутун бокуртка бой менен байлап койот; гилич бой пам. кылычтын элесин берген кочеттүн аты; гилич бой он үч жиптүү болот; дөө бой бүркүттүн бутуна байланган балтыр боо /түндүк говорлордо ал "балтыр боо" деп аталат/; калпак бой сатк. калпакка чигилген чачы; калпак бой,ашык,тәкчә дей берешиз; калит бой пам. коюз жиптерден өрүлүп сызылган чач учтук; жидөө калит бой болот экен; калтә бой түшт. бүркүттүн бутуна байлануучу кыска кайыш боо /түндүк говорлордо ал "кыска боо" деп аталат/; кили бой керг. ачкычтын бооосу; мала бой сатк. кара малдын терисинен тилип эшилип жасалган боо; торпоктун терисинен мала бой жасадым; оймок бой сатк. оймок бооч; оймок бокун салып алды; пучу бой түшт. I.келинди жаңы илип

келгенде эл келип көрүү салты; пучу бомун куттуктап катыштыт; 2.керг. үйлөнүү тоюнда күйөө-кизди таанып,бут бастырууга керелгесүнөн кийин күйөө-кизди чечкенде ырымдап акча берүү адаты /күйөө берет/; тартма бом пам. басмайылдын боосу; кичинесин тартма бом; чач бом пам. чачка тагнала турган кооздук /ал: жип,селкебай,коварки,бүчүн,седеп,памалган деген белүктөрдөн турат/.

БОКЛОМО бат. бооломо; боилоно парку,кеште парку,базарн паркү болот.

БОЙЛУК керг. боолукка жарай турган үзүлбеген бишик чөп; шу кызымын көз жашынан жаман көнүм сизлайт,бойлукту өзүм үзүп берем.

БОЙРУМАЛ пам. боорукер; "үркөр үйлөн көрүнсө үч айлан кийин жаз болот,катканча жайбашка келсе жазга таандык" деши,өзү бойрумал адам.

БОЖУР керг. боор; бомурду карап оттогон; көк бомур тыштетүү жкол. канкөл менен ооруган адамга жаңы сойлоп жалдын отко чала бышырылган көк боорун тыштетүү керелгесүү.

БОЖУРКЕЧ жарг. боорукер; кагылайын,жайдарын,бомуркеч болгун ойлорде.

БОЖУРТКА бат. I.бешиктин алкагы менен туура жыгачтын бириккен жээгине өткөрүлгөн кайыш; 2.боортко; кол бомуртка колду байлай турган боортко; бут бомуртка бутту байлай турган боортко.

БОЖУРТКАК тал. бешиктин боор тарткычы.

БОЖАР керг. урмат,сый; атасига бовар жибаган энесиге бовар кила веде?

БОБЕРЕГИ,БОБЕРЕКИ,БОВЕРЕГИ,БОВЕРЕКИ нск.,тлиш. к.моберека.

БОВУ нск. мына бу; бову коргондогу чон жене.

БОВУЛ нск. к.мобул.

БОВУНДА нск.,кумг. к. момунда.

БОВУНДАЙ нск.,жумг. к.момундай; так бобундай балык кармалым.

БОВУЙАКТА нск. мына бул жакта; байа-байа,кун бовуйакта турганда.

БОВУТКА озг. тарткыч,тутка.

БОГАЗ пам. өндүр,жылга.

БОГЖОМОЛ лейл. I.какарн таар түрүндө саймаланып да,саймаланбай да жука согулган таар /аны бокчо иретинде пайдаланат/; бокчо менен богжомол бир;2.баалуу кездемелерди өзүнчө орош ковучу материал /кездө богжомол "покчо,тең,орөө" деп да айтылат/.

БОГОВУЗ озбк. бок оош.

БОГОЗ I ичк. боов түнд.; менин бээм богоз,жанында тумат.

БОГОЗ II керг. I.бат жагы дең болуп,алк жагы жайылып кеткен сай жер; 2.жердин атн; 3.пам. эки жилганын кошулган алкымы; 4.пам. кекиртек,тамак; боговунан алып бүмүнтту.

БОГОЗДО-түшт. суу тегирменге тартылган өзөндүн уң,талкан болуп тартылбай көзчеден жок болуп кетиши; тегирмен боговдоп кетиптир.

БОГОЗДОК бат. тегирмендин жаргылчак ташынын ортосуна өткөрүлгөн окту карман туруш үчүн бекитилген жыгач; тегирмендин богоздогу бошоп кетиптир /богоздогу бошогондо дан майдаланбай өтүп кетет/.

БОГОЗЕК бат. муздоор; тил менен кекиртектин кошулган жери-

богозек.

БОГОК I жкод. боорткө; көкүрөккө такканды богок дешет.

БОГОК II өзг. 1.шалынын кылкан чигирип калган учуру /сал.ийне,үйре,кийак/; 2.жерг.,пам.,зам. койдун алкымы шишик тартып ооруган оору; богокту заптөрөн менен дарилайт; 3. батк. жаңы түйүлгөн алма; алма түйүлсө богок,орук түйүлсө горо дейлэ; богок болду-суз. жүгөрү бам чигирген учур; мөкө богок болду; ич богок чүй тамактын ичинен карышкан богок ооруcу; ич богок менен ооруган; богоктон ал-пам.,жакала; богок болгондой көрсөйөт пам. кийинишат; богогу кең пам. 1.көкүртөгө,алкымы чоң; 2.ичкекей.

БОГОО чүй кишен; богоону сүйрөй келип,кийдеден даам тат /Ноин-Келде "кишен",түштүк говорлордун кайсы бир жерлеринде "гундэе" деп аталат/.

БОГОРСТОН түнд. уламыш боюнча илгерки солто уруусунун түпкү атасы; солто богорстондон тараган /Богорстондун атасы— Тагай,Тагайдан:Богорстон,Койлон,Кылжир ич бир туугандар/.

БОГОТ пам. 1.камыш менен жабылган үйдүн жээги,капталы; боготунан куйду; 2.зам. боготт; саарда боготто болдум; 3.ноок. картошка,жүгөрү ж.б. техникалык өсүмдүктөрдү сугаруу үчүн жасалган жөөктөрдүн 4-5 башын бириктирген арык; тамекинин боготуну бөлө.

БОР I пам.,жерг. 1.акиташтын тозоңу; болсоң болгудай бол, болбосоң бордой тозуп кет /мак./; 2.акиташ; 3.бор; бор-бор пам. бир-бир; кек жүүгүм бор-бор чачат /таб.ун,алгек/.

БОР II пам. ордо ойнунун бир түрү /байге сайылбаган түрү/; бор жө-пам. ордодогу бор ойнунда жецилүү; утулуп калсаң бор жедиң деп койот; бор бер-жерг. бор ойнунда утулган жакты томпойдун ичегисине түкүрүп алып изалоо жазасы; бор бергенде түкүрүп алып изалайт.

БОРГОЙ-түнд. 1.мурун беттан дардайып,эти көөп,тегерек тартып чоюлуп калышы; борбойуп мунун мурду кайда барат? /сал.түн. борбай "борбой"/; 2.зам. буттагы кызыл ашыктын жогору каты; кызыл ашыктан жогорку булчуң гөштүн аралыгын борбой дейт.

БОРБОЛДОЙ чүй 1.чичкан; 2.таңылчак; жүк алдында борболдой семиз /таб. таңылчак/.

БОРБУЙ дейл. 1.балтыр; 2.түнд. мурундун таноосу.

БОРДОКУ тал.,батк.,чүй 1.борго байланган мал; жылкы жайлоодо семирет /мак./; 2.батк. иш иштебей үйдө жүргөн адам; ол эмнеге бордоку жылаңы,иштетпей?; 3.жерг. эркө; балаң бордоку болот.

БОРДОМО жкод. акталган перее; бордомо,шип,уваска,торсун деген сөз бар.

БОРДУ чүй 1.бору бар жер; 2.жердин аты.

БОРИЙӘ дейл. бойро; жаткан борийә,жүргөн дәрийә.

БОРК: борк семиз түшт. ж.борколдой; жүк алдында борк семиз /таб.чичкан/.

БОРКВ ата. кичинекей фарфор чайнек; ак боркөдөн кымыз куйуп берди.

БОРКЕМИК сүз.,хумг. уруунун аты /санжка кошулган/.

БОРКОК нск.,чүй 1.таштук,аткөрөк; бала боркогун булгип койгон экен аэ /Түп/; 2.тал.,пам.,акт. торпок-танаанын мурду-

на өткөрүлүүчү туяк /ал чүлүк менен кото өткөрүлөт,оттогондо чоң жегенге тоскоол болбойт,бирок ийде карап оттомөөрдө оозду тосуп калат/; тананын мурундагисы—боркок /сал.чүлүк/;3.тал. жаңы төөлгөн баланын алдына салуу үчүн жумшактап жасалган матрацча /боркокко ат кулактын кызыл болуп бышкандагы бүрүн салат/; 4.атб. бешик боо; бешиктин боркогун чечип,колун бошот; тап боркок кочк.карындын ичиндеги өткө тан ысытып салып,бышырып жеп жөөлгөсү /муну жыгачка илип коюп бышырышат,отонусу менен ал тан кордодон айырмаланат/.

БОРКОКТУУ тянш. боркогу бар мал; боркоктуу торпок жок.

БОРКОЛДОЙ нск. 1.бороолдой; терг. чичкан; жер астында борколдой семиз /таб.чичкан/; 2.атб. суурдун чөнделейүү /сейрек айтылат/; 3.ккод. илгерки уруунун аты; борколдой,бави, поокат,черик,гулченун түбү бир.

БОРКОЧОР I ант.,ттопр. тоо эчкинин бир жаштагы эркек улагы; үч-төрт боркочору бар көрүнөт /Кочкор,Кумгалда "багылдыр" деп аталат/.

БОРКОЧОР II кашк. жапилча; боркочордон алалы,бети-колду жуалы.

БОРНОШАЙ зам. күүнүн аты /комуз күүсү/; күлшу тондуу борношай,биздин элде болсочу ай /ир менен чертиле турган күү/.

БОРО I боров-сорок-түшт. буран-сыран; салган отту мал боров-сорок жок кылды; боро-шоро түш-пам. долуланып ийлоо.

БОРО II сатк. бор; адам болбосоң бородой товуп жок бол.

БОРОЧУ сатк. уруунун аты; борончуну карда көр /лакап/.

БОРОЗ I тунд. жөнөкөй карта /көзүрдөн башкасы/; менде жалаң эле бороз калды.

БОРОЗ II; бороз-бороз тунд. сокого кошулган өгүздү борозго киргип түз бастируу үчүн айтылган сөз; бороз-бороз,жайтан сайган өгүз экен.

БОРОЗДО,БОРОЗДОЙ тунд. к. бороз II.

БОРОЙ пам. 1.жаан-мендур; борой-борой,борой кел,тоңдун башын торой кел; 2.борой-борой көрг. алай-дулай; борой-борой күн жаады.

БОРОК I пам. бор ойнунда утулуу; бүгүн канча борок жедиң?; борок жегендей ушкуйат ◊ сүз.жүрөт.

БОРОК II түшт. уруунун аты; ону ондой килганың боло беде?-деди гочу о борок.

БОРОКУ нск. дандын арак кылып тартылып алынгандан кийинки калдыгы; арактан калган бороку.

БОРОЛ түшт. уруунун аты; куйсан,ой,борол,бөөкө болуп калды.

БОРООН; бороон куйту тунд. кышкы бороондо катуу суукта тердеп,бирок жылуулап жабылбай калып,чийригип ооруган мал ооруусу; бороон күптү болот деди; ак бороон түшт. кар аралашкан бороо; жаңкы тиректир курсунда окуган балам ак бороонго калган /сал.кав. "ак боран"/; кызыл бороон өзг.эки-үч күн кар,топурактын чаңы аралаш жааган бороон; кызыл бороон болуп турат.

БОРОО тянш.,чүй бороз,бороздо; бороотун кырына олтурду.

БОРП;борп-борп чүй жумшак кептелүүчү нерсеге /ун,талкан,чаң ж.б./ тик катуу бүкмөлүн,буттун батып кетишин тууроо;баскан сайын буту бо:п-борп чаңга бата түшөт.

БОРПОЮ тянш. суулуураак кылып жасалган куурдактын бир түрү;

борпото деген үшүл болот,Асан!

БОРСОЛДОЙ исх. I.борколдой; жүк астында борсолдой /таб.чыч-кан/; 2.чүй кашкулактын баласы.

БОРСУЛДАК түнд. I.борс-борс этип күлгөн адам; 2.күчүк; борс-борс борсулдак,торс-торс торсулдак /таб.күчүк/.

БОРТ: бортум-бортум батк. көр чычкандын көр каегинин тууроо; бортум-бортум,бортум ай,карангыда хортум ай,жарылганча түштүм ай /таб.көр чычкан/.

БОРТКО өзг. бетикке тагылган кызыл көкүрөк баскыч; бортко бои борткого тагылган боолук.

БОРТОНОЙ атб. I.чиптама; бортонойду керегенин башына илип койду /сал.епке кап,епке тон,кеңи жок/; 2.жаш балдардын эки кат,кеңи чолок жеңил кийими.

БОРУ түшт. уруунун аты; мына кэттэ тоодон бер йакки тоолорду пас тоо дайвна дейт о бору.

БОРУЙА өзг.,ар. I.камыштан токулган керге салгыч; малчынын тегиге салыш үчүн боруйа токудум; 2.өзг.,суз. үйдүн үстүне жабылчу боолонган камыш; боруйа кыры жылга туруштук берет.

БОРУК I түнд. I.койдун бир жаштагы эркеги /сал.токту.Памир, Керге-Талда "борук" деген сөз колдонулбайт/; 2.керг. токту; 3.чүй,тянш. кочкорок; 4.өш шишек; 5.суз. кысыр калды.

БОРУК II чүй I.майда камыш; борук камыш оргону кетти; 2.өзг. жүгөрүнүн дани алынгандан кийинки сабагы; үйду бир тал борук менен чапкылады.

БОРЧ тянш. кариз,насыя; дыйкандын туву—кенч,соодагердин туву—борч /мак./.

БОРЧО: кара борчо тоң I.эч майн жок кара кесек эт; 2.эч аралашмасыз бир беткей нн; эми эмнеге кара борчо тартишсин.

БОРЧУН түнд. канаттуунун аты /сал.монг. бор "боз"+чин "куш" боз куш/.

БОРЧТУУ исх. ырдуу; бул элдеи саламга борчтуусу жок белем.

БОС I чүй кездемеиин бир түрү /Суусамырда айтылат/.

БОС II чүй,тянш. боз; Букардан келген бос тайлак боздон туруп сум ичет /таб.чайдоош,аптава/.

БОСКОЙ ал. момун,жоош; боокой адам да,шон үчүн унчукпады.

БОСКОН суз. уруунун аты.

БОСКОРОО чүй I.боз кыроо; 2.кеч күз; ал киз боскороодо терелген.

БОСОВОЛДУ дейл. сезсуз,тексиз,албетте,баары бир; босоволду бүгүн кой кыркымга чыгарыз.

БОСОГО: баш босого түшт. үстүнкү босого; баш босогону таракмыштан байлады.

БОСТАНА тянш. чымындын бир түрү; бостанани чаап сал.

БОСТЕК I өзг.,тал. I.алдыга салуу үчүн чарчы малдын терисинен жасалган орунчу; 2.алтыгат; бостекти алдыга сал; 3. атб. ун шишира турган шишырги; бостек ал да,унду шишир /сал. пестек 3/.

БОСТЕК II түнд. кыргоолдун ургаачысы /сал.боо,ноо "талаа" +монг. тахиа/и/ "тоок",Бостек түштүк говорлордо "түс тоок, чус тоок,тала тоок",алтай тилинде "такаа",калмак тилинде "сердг така" деп аталат/.

БОСТОЙ-ом I.шапаку,бозомук тартуу; ырды бостойуп,кездеру алайат; 2.сустаку; бостойпостон кайткила.

БОСТОК атб. I.суу жетпегендиктен,чөп чыкпай калган боз талаа жер; босток/к/о суу чыгаравыз деп көп увара болду; 2.чүй калгыз жаш бала; босток бала жаңыштан бойро токуйт.

БОСТОН сзг. I.огород; бостондун ичинде не кааласаң баары бар; 2.ичк.этн. I.уруунун аты; ыштилат бостон уланы; 2.жердин аты; Бостондун жайдан талы бар; бозала бостон ыкол. уруунун аты; өзүнүн кандаш бозала бостон уругуна кетип калды.

БОТАЛА түшт. тайлак; төөнүн баласын боталак дейбиз.

БОТАЛАК түшт. киргил суу /жаандан кийинки же пахтадан жайнап болуп агып чыккан суу/; суу боталак болуп агып жатат;

БОТКО: конок ботко керг. ачталган конокту сүтке карылта кайнатып,сары май кошуп жей турган ботко; конок боткого илайык май алып түштүм; кечө ботко зам. ак жүгөрүдөн жасалган ботко; кечө ботко жедим;сүт ботко тад. сүттөн жасалган кесме; наргини сүйрөй келип,сүт боткодон даам тат; ботко күйду ыкол. күүнүн аты; буд күүнү Токтогул черткен экен.

БОТКОК лейл. I.ишкин,ай балтыркан,балтыркан,чүкүрү,ат кулак, алги,хоо дары сыяктуу өсүмдүктөрдүн ортосунан чыккан өзөгү; чүкүрүнүн боткогу болот; 2.пам. чүкүрү; ботнокту,агай ирөөэ жейт.

БОТКОКТО-зам. боткок алуу; үлкөн гүлдөп,боткоктоп калыптыр.

БОТО чүй.керг. бала /сейрек/; ата деген алдынкы байыш,бото деген алдынкы тозок /мак./; бото салмай зам. жоолук таштамай /ошолуп бир туру/; ак барак ботом түшт. күтүлбөгөн жерден дайрага агып өлгөн жигит жөнүндөгү көшөк күү; ак барак ботомдо торпок кувалап өлгөн баланы көмөт.

БОТОВАЙ батк.,өзг. жергиликтүү кыргыз /жергиликтүү кыргыздар өздөрүн "ботовай",ал эми түндүк райондордон келгендерди "конковай" деп ажыратышат,бирок бул сөздөрдү өз ич.ара гана айтышпаса,ошмиалдуу түрдө колдонушпайт/.

БОТОВАЙЧА батк. жергиликтүү элче; ботовайча сөз айт.

БОТОЙ I түнд. I.комуз күүнүн аты; ботой эки башка деген күү бар /бул күү:Куренкейдин ботойу,Бокчөтөндүн ботойу,Кудайырбектин ботойу,Чынгышпайдын ботойу,Ак баланын ботойу, Эсенамандын ботойу,Таленднн ботойу деген ж.б. ат менен бир нече варианттта чертилген/; 2.кыл кылк күүсү; айдама ботой коллу тез күүлөп,бат черте турган ботой күүсүнүн бир варианты; ат чуватар ботой күлүк аттардын бир-бирнен өтүп келе жатканын баяндаган күү; ат чуватар ботой салт күүгө кирет; жаш ботой жаш балдарга арналган салт күү; жаш ботой,маш ботой деп черте берет; кумалак ботой ботой күүсүнүн бир нече варианттарынын кайруулары аралаштырылып чертилген күү; Кереге-Таштын кербез ботойу кербез жана ботой күүлөрүнүн негизинде чыгарылган курама күү; чаркайыт ботой күүнүн аты; чаркайыт ботойду Карамолдо чыгарган дешет; уч ботой элдик "ботой" күүсүнүн уч белүмгө белүнүп аткарылган түрү; уч ботойду элдики дешет; эки ботой комуз күүсүнүн аты.

БОТОЙ II чүй.терг. түндүк; авай алтоо,ботой тертөө,төвөй калгыз /таб.узун,түндүк,эшик боолор/.

БОТОК батк. чочуганда айтыла турган сырдык сөз; ай боток,этийет бол,жыгыласың.

БОТОКОЙ ыкол. к. ботонокой.

БОТОЛОНДО-түшт. мойтолондо; ботолондон көпкө узай албайт.

БОТОЛУУ лейл. ботолуу; ботолуу тең айна кезет /таб.соку/.

БОТОН сущ. бото; тее баласын ботонуу дейт,жук көтерген атаны дейт; ботон жөнөт лейл. уруунун аты; уста,ботон жөнөт, адалаки болуп белүнөт.

БОТОНОКОЙ жкол. кичинекей; ботонокой,бытикий,ботокой деп бир эле сөздү айтат.

БОТОШ жерг. 1.өлүккө келгенде кирк жаштан ашып калган аялдардын өлүк эсинин байбаче кишисин кучактап,башына же пиншине башын тийгизип кошок-көкүл айтууда колдонулуучу сөз; ай,ботошум,ай,шундай болуп калыптыр; 2.чочуп кеткенде колдонулуучу сырдык сөз; ботош,өлүп кетейин,не болуп кетти сана.

БОТОЧУК чүй кичинекей бото; боточугун бергенде ачуу бекен кудагий.

БОХАР:лейл. бохар бал сак бол.

БОЧКАН түшт. уруунун аты; мана каймак--мана каймак десе,мындай болот деген бочкан болавы?

БОЧОК өзг. к. почок; алманын бочогун иргит.

БОЧУ чүй моху; ал боюу болот.

БОШ I жерг. үйлү айдаганда,кайтарганда колдонулуучу сырдык сөз; бош,боош,чу,иттин сыйыры.

БОШ II: бош келбейт ош моюн сунбайт,жендирбейт; ол кары оюй менен бош келбейт.

БОШКОО иск. илгери синицзяндык жергиликтүү администрациянын ең төмөнкү чыны.

БОШОН: бошон тап өзг. мууну-хүүну бош адам;бошон тап сүйлөйт.

БОШОТАЙ түшт. уруунун аты; "кайсары" деген болот,онон дагы жасайт-дейт бошотайдын бүркү.

БОШТОН чүй бош,эркин; бүгүн бештон эле таарга кетти.

БӨ: бө-бө пам. итти бир нерсеге чакырганда колдонулуучу сырдык сөз; бө-бө,кел-кел! /түндүк говорлордо "ме-ме,кучу-кучу" деген сөз колдонулат/;2.түнд. буркүттү үндөккө чакыруу.

БӨӨ ад. уруунун аты; бөө бий ад. уруунун аты.

БӨӨ батк. бир нерсени оозго салып ойногондо айтила турган сырдык сөз; мөндилдин боткогун оозго салып бөө алдырат /түндүк говорлордогу "какум-кукум кам кайман" деген сыйктуу ооз/.

БӨӨЛӨЙ батк. 1."мөндил" өсүмдүгүнүн боткогу; мөндилдин бөөлөйүм узун болуп өсөт; 2.ошол боткокту оозго салып ойноо.

БӨӨК батк. 1.жаңы төрөп алган /баса элек кездеги/бала; бөөктүн болдуңбу? балалуу болдуңбу /ата-энеге карата гана айтылат/; 2.түнд. жаңы төрөлгөн кичүү ини; бөөгүн чоюлдубу? /баланын ата-энесине карата эмес,ага-эжелерине карата айтылат/; кичине бөөк батк. чип-чипалак /чипалак/;бам бармак,бадал өрмөк,ортон оймок,ойун шимек,кичине бөөк /каламбур. Бул ооз беш салаага карата айтылат/.

БӨӨЧӨК алб. кичинекей бөөк; бам бармак,бадал өрдөк /ийрек, жүрөк/,ортон оймок,ойун /ойуу/, чаймек,кичинекей бөөчөк, /чип-чипалак,чычайган кисталак/ /сөз ойну/.

БӨГӨНДӨ-пам. бөхөндө; хажы бөгөндөгөн чал экен.

БӨГӨ-батк. арыктагы суунун тосуу,буруу; арыктагы суунун бөгөө.

мекеге оун чегип кой.

Бөгөөү тэл.,кочк.,өзб. 1.чидер,тушоо; 2.керг.,пам. майда малдын буту-колунан баса алвай калган оорусу; 3.атб. жылкынын колун тизесинен бүгүп өткөрө турган чеелмек жип; бөгөөнү алып кел.

Бөгөөкүк атб. к. бөгөө; бөгөөкүк мына!

Бөгөөлө-атб. 1.тизени бүгүп чеелмек жип өткөрүү; бөгөөлөп койуп така уруп алам; 2.тал.,кочк.,зам. тушоо,чидерлөө; боз сааганда да бөгөөлөп саайт.

Бөгөй кэшк. түгөй; түндүк бойу от какпан түтүн кылвай өчүргүн,бөгөйүм.

Бөгөк чүй,тал. 1.ашыра тоюу; сүтке бөгөк болуп,ичидер өтмөк беле; 2.пам. койдун оорусу.

Бөгөлөк зам. сайгак; бөгөлөк күн ысынганда чыгат.

Бөгөлөктө-зам. сайгакта; пада бөгөлөктөйт.

Бөгөнөк түнд. ысыкта малдын каның /айрыкча жылкынын мурун каның/ соро турган кандыктын аты /өнү саргыч,чымын түспөл болот/; бөгөнөктөрдүн жаны жай албайт.

Бөгөө батк. суунун байланган жери.

Бөгөт I тал. тамдын сыртқы жээги; тамдын бөгөтү тегиз болду.

Бөгөт II өзг. чөөт; суу бөгөт-бөгөт болуп калыптыр.

Бөгүл: бөгүл-чөгүл-батк. ийдээ кыл,ийилип сийла; бөчөрө бөгүлүп-чөгүлүп изээттади.

Бөгүш керг. 1.суунун кулагы; 2.өзг. кол арык; арыктан бөгүш салдык.

Бөдө жкол. кунан бытты; балдар бөдөгө имип жарыша турган /к. бөдөш/.

Бөдөнө; бөдөнө чувар нчк. бөдөнө көп жүрүп жол болуп калган из /мындай жерлерге желе--түзак тартылат/.

Бөдөнөбоз керг. бөдөнөчү /бөдөнө уруштуруп ойногон адам/. Керге-таалын жергиликтүү кыргыздарга бул ооз мүнөздүү эмес/; сен бөдөнөбоз болуп кетипсең.

Бөдөт түнд. 1.подат /орус сөзүнөн/; 2.берешен.

Бөдөттүк түнд. берешендик; бөдөттүгүн көр мунун.

Бөдүр зам. бодур; бөдүр-сөдүрүп ондоп киймалды.

Бөжө чүй,сейр. жөжө; колхоз беш муз бөжө сатып алды.

Бөжү I өзг. можу; үзүлүп кеткен бөжүнү улаштырып жатат.

Бөжү II түшт. мөө,бөө; бөжү келатат /баланы коркутуу,сооротуу-да айтылат/.

Бөжү III-батк. үйрүлүп чогулуп калуу; көптөрлөр бөжүп калат; 2.кумг. качуу; бөжүп кетти; 3.түшт. чайпалып терметүү; бөжүп бараткан жоргону кара /сал.монг. бөжиг,бүжиг "бий"/.

Бөжүлдө-керг. бөзилдө; бөжүлдөп жаны чыгып кете жаздайт.

Бөжүт-жумг. качыр; бөжүтүп көчөгө чыктың.

Бөз нсн. товар,ткан ; бөздүн көркү менен мата өтөт /сал.монг. бөс,бүс "бөз"/; кара бөз түшт. өлүктү кепиндегенде денеңа буюй турган кара чүпүрөк /аны менен өлүктүн алты жери буулат/; алты кара бөз менен бууган өлүм турбайбы!

Бөзөк өзг. к. бөзө..; бөзөктү байлагыла,азып кетет.

Бөздүрмө лейл. к. бөздүрмө.

Бөздүрмө батк.,лейл. 1.койдун бар аз майы менен сийрилган куйрук термси; койду сойдум,куйругун бөздүрмө кыл; 2.керчөө; бөздүрмө жасады.

Бөзөк өзг.,батк. 1.музоо; үйдүн бөзөгүн эмден чыгардык;

2.торпок; сийирдин бөзөгү өзүдөн кэттэ.

Бөзчү баткк. бөз токуучу; мол бөзчүнү алып келгиле.

Бөзчүлүк баткк. 1.бөз материалын иштеп чыгаруучулук; 2.ушул кесипте иштеген адам; атаң кимчилик--бөзчүлүк /макал бирөөнү кемсинтүү маанисинде айтылган/.

Бой сүз. чага турган жандыктын аты; о,байкуш,бой тийиптир /көз бирде "бойу,бойон" деп да аталат. Чүй,Иссык-Көл жакта "кара курт" деп да айтылат/; бой-чайандын тилин чыгар ич. коркутуп,бал тилге салуу; бой-чайандын тилин чыгарып алып кетти.

Бойдо чүй бөлдө; бойдо чыгым баш жарат.

Бойон ижол. к. бой

Бойонкан түнд. улама боюнча илгери Манас баатыр чыккан тукумдун түпкү атасы; бойонкан,андан чайанкан,чайанкандан нойгуткан,нойгуткандан погойкан,погойкандан караман,карамандан жакып,жакыптан Манас.

Бойро баткч. бул жак; бойро деп айтат.

Бойрок пам. бойроктун элесин берген орнаменттин аты; ол кептени бойрок дейбиз; бойрогу бүтүн чыктыбы? баткк. сенин бекен? /баткендик ичкиликтерде карчыга бойрок менен бирге чыгарылат да "уча" деп аталып,эң сийдуу мейманга тартылат. Малдын семиздиги бойрогу май басканынан,же баспагандыгы менен аныкталат/; ала бойрок түнд. капталында ак темгили бар жандык; ала бойрок үй экен; жолу бойрок ич. 1.май баскан бойрок; жолу бойроктон бир кесип берчи; 2.пам.ичине эт майдалап салып,корго көөмп бышырган нан; уч бойрок пам. бир эни жок теке; кечээ Карагулдан уч бойрок тэка

алып келдим.

Бойрокчо пам. кичирээк бойроктун элесин берген орнамент;бойрокчо,бото көз,алма-телме,бото мойун деген кошо болот.

Бойу өзг.к. бой; тиги боз адирда бойлор эле көп.

Бок I поок. сиздоок; бок жара чигиптир.

Бок II алб. тоонун жантайма этеги; тоодун бокторунда киргиздар жатап келген.

Бок III: бок /чик,айзн,таа/ башы курт же,түпү жкол. кап талама май ойнунда "жидин кал" деген маанида айтылуучу сөз.

Бок IV-бок-бок пам. коендун бекөгүн тынчтандыруу үчүн колдонулуучу сырдык сөз; бок-бок десем бекөк бөгүп калды.

Бок V-түнд. албай тоюу; майга бөктүм.

Бөкө I өзг. 1.өө,кожоюн; бир үйдүн бөкөсү; 2.атб. уруунун аты.

Бөкө II-дейд. өтө аширa ичип-жеп көңүл калуу; пышманы көп ичсең бөкөп каласын.

Бөкө III баткк. окура; бөкө үйда болот /түндүк говорлордо "акура" деп аталат/.

Бөкөмүл дейл.,зам. той-аштa тамак-ашты тейлеп бөлүштүрген адам; тээр ашка бөкөмүл ♦ жатып ичер,арам тамак,халкоо.

Бөкөл өзг. к. бөкөмүл.

Бөкөлөк дейл.,баткк. к. бөгөлөк; сийирдин бөкөлөк качырдн /сал. үйг. бөкөн "сайгак",алтн бөкөнөк "чиркей"/.

Бөкөлөктө-дейл.,баткк. сайгакта; падалар бөкөлөктөп качып кетти.

Бөкөн чүй жаныбардын аты; бөкөн жаныбар кулук болот экен,эмне менен кууса да,алдынан кыя өтүп,анан качат /бул жаны-

баршын алдынкы колунун туягынын ачасында колду ердөп өпкөгө кеткен тешик түтүкчөсү болот да,анын ичиси майда түктүү келет/; кара чоку ак бөкөн чүй кыл кыяктын күүсү.

Бөкөөл өзг.,сүз. 1.Өт болуштургуч киши; бөкөөл келип болуштүрөт; 2.лейл. тойдо ар бир табакка чачыла бөлүп туруучу киши; 3.ноок. этке артык баш тойгон адам; бөкөөл боп кетипсиң.

Бөкөт-лейл. тамакты көп ичип-жедирип көңүл калтыруу; жүр,бүгүн сени гоонго бөкөтөйүн.

Бөкөчө жкол.,сүз. мокой,боо,мөө; бөкөчө келатат,кач!

Бөкөчү батк. үйдүн окурасын терип жечү канаттуу; бөкөчү бөкө жейт.

Бөксө лейл. уруунун аты /бул уруу Гордой,Сумду-Гилбо,Курусилбо,Көптөркана,Келин-Басты,Кара-Катар деген жерлерде жашаган/. Уруу сивиргиге кирген да: кемдер,кочок,он эки мама толвой болуп бөлүнүп келген/.

Бөксөлөмөй жерг. тойдо күйөө тарап бир койду союп,бышырып келип,тойго келери менен алге таратып киберүү жөрөлгөсү.

Бөктөргө,Бөктөргү түшт. 1.Канаттуунун аты; 2.лейл. канкыга.

Бөкүр I жкол.,жерг. каштык дем,калын,курчтук; бөкүр каштыкта болот,бөкүр мастикта болот /мак./.

Бөкүр II-ичк.,түшт. 1.өкүр; өйдө-ылдый болуп бөкүрбө; көп бөкүрбөчү!; 2.сүз. мөөрө; узун сайда үй бөкүрөт /таб,мылтык/

Бөкчө пам. бел кырчоо; бел бөкчөмдөн ылдый.

Бөкчөлөң пам. бөкчөң /түүранды сөз/; бөкчөлөн-бөкчөлөң этет.

Бөкчөңдө-пам. бөкчөңдө.

Бөктөрүл-жкол. кеми,азай,бөксөрүл; энени бөйрөгү кантип бөк-

төрүлбөсүн.

Бөл: бөл алды чүй бөлүнду,чачыранды; күчүнүз бөл алды болот экен.

Бөлгүлүк нск.,чүй бөлүп конучулук; бизди силерден бөлгүлүк кылбасын.

Бөлө-батк. кынга бычак салуу; мылтыгын ташка жөлөгөн,пычагын кынга бөлөгөн.

Бөлөй I жкол. кушту адеп кармап тордон чыгарганда канат-куйругун сындырбоо үчүн узун жоолук же чүпүрөк менен мурусунөн алып келип куйругунун учуна байлап коюу; начар бөлөй кылыпсың эки чалгайн сындың.

Бөлөй II пам. бөлөк,бөтөн,чоочун.

Бөлөгөч батк. дайыма бир нерселерди бөлүүгө машыккан киши; гештү шо бөлөгөч бөлөт.

Бөлөжан түшт. бөлөгө эркелеп,эркелетип кайрылуу; жакшы көрсө бөлөжан йэм дейт.

Бөлөк: бөлөк-бөлөк түнд. аралашып кеткен койлорду бири-биринөн бөлүү үчүн айтылган сөз; бөлөк-бөлөк деп койлорду бөлүп жүрөт.

Бөлөнчөк жерг. качел ; бөлөнчөк/к/э бөлөп койуптур.

Бөлөнчүк зам. қ. бөлөнчөк; баланы бөлөнчүк/к/э салат.

Бөлөөч тал. бөшөк.

Бөлөчө батк. бөлөнүн баласы; бөлөнүн баласы - бөлөчө.

Бөлт түшт. булт-булт этүү,мөлт-мөлт этүү; сиртка бөлт-бөлт чыга түштү.

Бөлтөк I сүз. бөлтүрүк; бөрү баласын бөлтөгүм дейт,койду үркүткөн тентегим дейт.

Бөлтөк II; бөлтөк ата сүз.,инф. бөдөнөнүн пири; бөдөнүн атасы - бөлтөк ата.

Бөлтүркөн лейл. бөлтүрүк.

Бөлтүрүк батк.,лейл.,чатк. уу чөптүн бир түрү; талааларда бөлтүрүк өсөт /чекенделе оңтой болот,мал жебейт/.

Бөлүнчү сүз. бир нерсени төндеп бөлүштүргүч адам; бөктөргө болду бөлүнчү /сал.бөкөдөл,бөкөмүл/.

Бөлчү өзг. бир нерсени бөлүштүрүүгө мас киши; бөлчү-бөлчү, бөлчү болсун; бөдөнөдөн сакчы болсун,кумга көйүп жайлансын,күйрүк менен боор же,жакшынын арча болсун,жамандын бярчы болсун /бул алкоо сөзү рамазанда бир нерсе берилгенден кийин айтылган/.

Бөпөчөк өзг. сүт саай турган идиш.

Бөңгү түшт. моцгу; кийик бөңгүгө чыгып кетти.

Бөнкө I зат. банка; бөнкөгө сүт куй.

Бөнкө II батк. буханка; аварлагилар бөнкө нан жешет.

Бөө пад. I.чатырдын бир түрү; бөө чакканда адам нйыкпайт; 2. иск. балдарды коркутууда колдонулуучу сырдык сөз; бөө келатат,тынч! /сал.бөй,бокой,бокочо,мокочо,мокой/; 3.инч. найман уруусунун бир тобу; наймандын бөө уруусунан үч кыши алат.

Бөөй:бөөй эмчек жерг. бөө эмчек.

Бөөк жкол. I.бөбөк; бөөгүндү сооротуп кой; 2.түшт. жердин ати.

Бөөн I тал.,ар.,лейл.,тянш.,ккирг.,инч.,чүй I.моюн; бөөн ичеги чүй маян ичеги; бижини бөөнгө салып боордон кесайт; 2.пад. мам,жоош,момун; жамандан кааи,жакшыдан бөөн туулат

/мак./; 3.пад. соргок; инек-карды жок бөөн; бөөнүн бөскө ♦ батк. ачка; куросагында эчтеке жок; бөөнүн бөскө бара алвайсың.

Бөөн II жерг. к. бөй; бөөн чактиңи?

Бөөрү пад.,жерг.,батқч. к. бөрү; жеген бөөрү булунда,жебеген бөөрү кунгунда /мак./; 2.чакмак таш ойнундагы бир фазанын ати; 3.пад. ордо ойнунда оюнчулар жки жакка бөлүнгөндөн кийин бир киши экн жакка кошулбай өзүнчө калгани; бөөрү керпөс батқч. 1.экн жагы тик буйткулу бир тоонун ичи; 2. жердин ати; кичине бөөрү пад. чакмак таш ойнундагы фазанын ати; көгөнчү бөөрү жалаң гана козу-улак жеп калган бөрү; көк бөөрү 1.карышкыр; 2.акт. улак тартуу ойну; чийе бөөрү зам. бөрүнүн бир түрү; чийе бөөрүнү илгери көп көрөр эдик; чоң бөөрү пад. чакмак таш ойнундагы бир фазанын ати /к. чакмак таш 28/; чөм бөөрү чөө; чөм бөөрү топтоо менен жүрөт; чөм бөөрүдөй чымылдайт ♦ тынчтык бербейт; шагай бөөрү жалгыздан жеке жүрүүчү бөрүнүн бир түрү.

Бөөрүлүк пад. 1.бөрүсү көп жер; 2.жердин ати; жол бөөрүлүк пад. 1.карышкыр жүргөн жол; 2.жердин ати.

Бөөсүй-кочк. макоосун; бөөсүнбөй эле кой!

Бөөт жол пад. кичине,чолок,ичке жол; бөөт жол менен качып жөнөйт.

Бөөчү сүз. 1.бөө жандигинин кичинеси; 2.мокой; бөөчү келатат.

Бөөчүл пад. коркок; байдын баласы бөөчүл /мак./.

Бөөш батк. 1.билип туруп билмексен,көрүп туруп көрмөксөн болгон арам киши; бөөш киши жаруп туруп көрмөксөн болот; 2. иноок. жоош,момун; 3.өзг. антпор,китмир; бөөш болуп калат.

БӨӨШ II түшт. бөөт-бөөт,тарам-тарам.

БӨӨШҮҮН-б.тк. кытмырлан; тагаларын менен,бөөшүнбөй эле сүйлөшсөң,этейин сен деп келгенден кийин.

БӨӨШТӨН-өзг. билмексен болуу; дегеле бөөштөнүп калат,катабагыр-деп сүйлөнду.

БӨПӨ өзг. I.сырдык сөз /баланы эркелетүүдө айтылат/;2.этм. кичинекей,эркө,боор күчүк;менин бөпөм го /көбүнчө аялдар айтат/; 3.пам. суусундук үчүн ичиле турган сүюк нерсе; бөпөгө сүйсүн канды; бөпө кыйтуу этм. арамдык,митаамдык; бөпө кыйтуусу жок киши.

БӨПӨЙЛӨ-нок. бөпөлө; анын эмнесин бөпөйлөп калдың дедик.

БӨРК түшт. I.эркек баланын баш кийиминдеги кисточка;2.тунд. баш кийим /тебетей.Бул сөз байт "баш кийим,калпак"деген маанисинде айтылган/; бара бөрк көрпө тебетей; бара бөрк жасатып бер дейт; көкөн бөрк тунд. I.өзбек формасында тигилген баш кийим; 2.этм. самоордун калпагы; башына көкөн бөркү күп жарашат /кээде "көкөн телпек" деп да аталат/; түргөн бөрк чүй кыры ичине келип кайрылып жасалган тебетей /көбүнчө казак элине жакын айылдарда айтылат/.

БӨРКӨНЧӨК чүй самоордун түтүнүн өчүрө турган капкакча; суусу болот көйнүндө,бөркөнчөгү болот мойнунда.

БӨРӨГӨ дейл. мына ушул;бөрөгө жан кайдан келген адам экен? /Таласта "моногу,муногу",Нсык-Көл,Кочкор жакта "мову,бову,мавү" болуп айтылат/.

БӨРҮ жерг. кандай кыйынчылык,оор иш болсо да,аны жеңип чыккан адам;бөрү жатыш тунд. адамдын денесине бүдүралай болуп кичиштирип чыккан оору /бул ооруну айыктыруу үчүн илгери

карышкырдын терисин жаап,өтү менен бооруп,ке тирмагын оору жатышка сийпап,чүкөсүн бешикке тагып коюшкан.Бани төрөлгөн балага,эгер табылса,карышкырдын шилекейин берип коозандырган.Минда бала баатыр болот деп ойлошкон.Аш казан ооруганда бөрүнүн өтүн эзип ичүү керөлгөсү болгон. Уруну кармоо үчүн карышкырдын тарамышын дубалап отко салса,уруу тирилип калат деп эсептешкен.Көк бөрү катары тартилган улактын этин талап,сорпосун көпчүлүк болуп ичтиришкен.Ани дары болот деп ойлошкон.Ошондой эле адамга,Урууга "бөрү,аксак бөрү" деп ат коюшкан/; бөрү кармоо зам. оорунү адегенде бир жакшы куун /анткенде аны мойну бир жагына кийшайып калат имиш,кийин экинчи жагына чыгып кууганда да ошол мурунку кийшайган жагы менен кача берет имиш/ чаап алуу керекгесу; бөрү көймөй жерг. чакмак тан ойнунун бир фазасы; бөрү ойнок зам. I.бөрүнүн бөлтүрүктөрүн куу баш тоголотуп,ке куушуп,тиштешип ойнотушу; 2.тоо арасында туш тарабы зан чокулуу кыр /мергенчилердин байкоосуна караганда бөрүлөр ушундай жерлерге түшп,бөлтүрүктөрү чоңойгонде куу баш тоголотуп ойнотот/; 3.жердин аты; Бөрү-Ойноктун кырына чыкпайсыңбы; дең бөрү исм. карышкырдын бир түрү /эң зыянкеч,күткүч бөрү/.

БӨРҮГӨЙ атб. оңдун бир түрү.

БӨРТ I-батк. эсүмдүктүн гүлдөрүнүн ачылып келе жаткан учуру; байчечекей бөртүп калды.

БӨРТ II чүй кампрдын бирөөгө элек майда тогологу; суу куйсам кампрым бөрт-бөрт бол п калды.

БӨРТ III чүй орто араалык; катагандын карт Манас,Бекей хандын

бөрт Манас,Жакып хандын жат Манас.

БӨРТ IУ-чүй там-шук этүү; этти бир топ бөртүп чыктым.

БӨРТМӨ I акт. тамактын аты /тарууну көптүрүп жарылта кайнатып,анан ага сары май куюп жасайт/; ай,байбиче,тур,бөртмө жаса дептар.

БӨРТМӨ II иск. жоолуктун бир түрү; кара бөртмө жоолук салынат.

БӨС I суз. без; этинде бөс болот.

БӨС II тянш.,чүй бөз; бөс сураса шай берген.

БӨС III-кашк. аз,тоз; жалгызым деп жүрүп бөзүп кетти.

БӨСКӨР-ичк. бөксөр; о йам бөскөрүп калган.

БӨСКӨК ичк. бөксө; чака бөскөк экен.

БӨСТЕК,БӨСТӨК суз. к. бостек; апам бөстек жасады.

Бөтө лейл. жибек кур.

Бөтөгө кашк. кичине,жаш; ал азыр бөтөгө; кара бөтөгө көчк. ♦ чоңкоп эс тарткандык; кара бөтөгө болуп үйүр алды.

Бөтөгөй кашк. кичинекей; анын бөтөгөй баласы бар.

Бөтөгөнө езг. бөтөгө.

Бөтөй чүй комуз күүсүнүн аты.

Бөтөкө,Бөтөкөй,Бөтөкөнө түшт. бөтөгө; тоокгун бөтөкөсүн күүп келчи.

Бөтөкөй түшт. бойтөгөй; бөтөкөй кыздар менен балдар.

Бөтөлөк,БАТӨЛӨК,БАДӨЛӨК тянш. потолок; үйдүн бөтөлөгү түшөйүн деп турат.

Бөтөнө керг. бөдөнө; бөтөнөну халтага салып алыптырлар.

Бөтүк I: чач бөтүк батк. чач учтук; чач бөтүгү кана?

Бөтүк II зам. кутукө уруусунун бир бөлүгү,шагы; бөтүк деген

шагы бар.

Бөҕ: бөҕ-бөҕ пам. сырдык сөз /атты чакырганда айтылат/.

Бөҕү түнд. жийиркенүү,жактырбоону туюндуруучу сырдык сөз; бөҕү,эмне жыттанып кеткен.

Бөцө батк. баланы коркутуу үчүн айтылуучу сырдык сөз; кой,энди укта,эшикте бөцө жүрөт.

Бөчө батк. мокочо; эшиктен бөчө келет! /баланы коркутканда айтылат/.

Бөчөй I батк. бөө,моо; бөчөй жүрөт,уй катпа.

Бөчөй II-батк. бөкөйүп коркуу; бөчөйүп бүрүшүп отурат.

Бөчөк I езг.1.жүгөрүнүн али ката элек жаш кези; атынды жүгөрүнүн бөчөгүнө бак дедиң;2.жкол.к.почок; анделектин бөчөгүн жерге тактаба.

Бөчөк II түнд. эгин басып же күн кирип жаткандардын жанына келип,алкоо айткан кишиге сый умуттотуу жолу менен бирмандап бир аз эгин,күн берүү жөрөлгөсү /алган адам кийин кандайдыр бир нерсе берип сыйлайт,ал "өөлгө" деп аталат/.

Бөчөн жкол. илгерки уруунун аты; бөчөн бокойдон,бокой мырзакеден,мырзаке сатыштен,сатып баргандан.

Бөчөнө батк. мацнз,дан; дөнөктүн бөчөпөсү болот.

Бөшкөрүк чүй уруунун аты; он жагыма жыгылсам бөшкөрүгүм бар,сол жагыма жыгылсам маакем бар.

БУЙ-ичк. буу; күйүтүнө бөл бунган.

БУЙГУ-керг. муунуу,дем кыстыгуу; мен бунгуп калдым.

БУЙГУЧ пам. 1.буттун кызыл ашыгынын жогор жагы;кар бунгучтан жаайт; 2.батк. пайтаванн орой турган жип; бунгучта

жүндөн жасалган.

БУЙДАЙ нчк. буудай; бүйдай эгип пиширип жейт эле; ала бөйрөк бүйдай зам. буудайдын бир сорту; ала бөйрөк бүйдайдын бир жагы ак,бир жагы кызыл болот; арпа бүйдай сүз. даны кызылыраак,кылкандуу буудайдын сорту; ак бүйдай,кара бүйдай, арпа бүйдай өсөт; аштаркан бүйдай батк. түсү тор ала,уңгири,нанн таттуу келген буудайдын сорту; аштаркан бүйдай пишип калды; бээрги бүйдай жерг. жаздык буудай; бээрги бүйдайды эгет; дасери бүйдай тал. үч пуд буудай; кой кайтарганнча дасери бүйдай алмак болду; комдор бүйдай батк. дани ичке каралжын келген буудайдын сорту; комдор бүйдай аз болот; кал бүйдай токол буудай; кал бүйдай кызыл болот; каллак бүйдай токол буудайдын дагы бир түрү; кеплек бүйдайдын дани кыпкызыл болот,кылкаңы болбойт; нурэ бүйдай өңү жылмакай калтырак келген буудайдын сорту; нурэ бүйдайдын дани жакты; сулу бүйдай зам. кара буудай; сулу бүйдай ничке келет; тирэмойи бүйдай жерг. күздүк буудай; тирэмойи бүйдайды күздө эйдэйт; чаркыра бүйдай буудайдын бир сорту; урук бүйдай жерг. үрөндүк буудай; урук бүйдай деп койот.

БҮЙҮК-пам. 1.тонуу; боромо уруп койлор бүйлүктү; 2.нст. ичтеги демди чыгара акбай туталануу; бүйлүгүп ары-бери урунду.

БҮКМА зам. тамак оорунун бир түрү; Кавыл бүкмадан өлгөн.

БҮКМАК жерг. мешок,каптын буулган жеринен жогорку тутам бөлүгү; бир бүкмак,эки бүкмак килип бөйлө.

БҮЛЧАК пам. жамалбактын жипчелерин бекитип турчуу муунак-муунак болгон күмүш жасалга.

БҮКРА жерг. буура; төндүн бүйрөсү жакты,адамдын түйрөсү жакты /мак./; кара бүйра чөк-чөк жерг. күүнүн аты; чөвкөн бүйра жерг. бет жаптаган буура.

БҮЛҮЛ-жерг. буул; карацгы үйдө бели бүлүлгөн көмүр жатат /таб. шыпырғы/.

БҮЛҮН пам.,тал.,зам.,жерг. 1.муун; бүлүн-бүлүн жаныбар,бүлүнүп турат жаныбар,сөзү-мүрдүн түк басып жүрүлүп турат жаныбар /таб.жүгөрү/; 2.жерг. өсүмдүктүн аты; 3.пам. чач боого тагылуучу тоголок калтылдак кооздук; 4.үйдүн дубалынын муун-муун бөлүгү; үйдүн бир бүлүнү бүтө элек; бет бүлүн пам. чикиттин баласын буттун манчаларынын үстүнө коюп,анан өйдө серпип чабуу фазасы; бет бүлүн чапкан сен эдең,каалгып баскан мен эдем.

БҮЛҮНҮ-жерг. мууну; бүлүнүп турат.

БҮЛҮЧҮ зам. муунтма; бүлүмө--таңдайды бүлүчү жара.

БҮВ-чүй буу; башымды бекем бүвайм.

БҮВА I өзг.,батк. ата-баба; бувалардан калган насаат.

БҮВА II түшт. терг. ай; он эки бүва,отуз шак,он беш кара,он беш ак /таб. 12 ай,30 күн,15 карык,15 карангы/.

БҮВА III өзг. жылкынын жүйрү такымынын ички бети шишип,артқы бутунан аксап ооруган оору /аттын бүл оорусу: жөл бүва,таң бүва болуп экиге бөлүнөт.Жөл бүва оорусун жарганда сары суу чыгат,аны айыктырып алууга болот.Таң бүванн жарганда эчтеке чыкпайт,андай малды соңу коштат/.

БҮВАЗ өзг.,лейл. боов; бийик койдун баары бүваз.

БҮВАЗЫ-лейл. боозу; бийик эрте бүвазыңды.

БҮВҮРМАК жерг. тармал чач; бувурмак кара жачиңе.

БУГАЛИР,МУГАЛИР лейл.,батк. 1.куу; айлакер,митаам,амалкөй; бугалир тумшугунан илинет /мак./; 2.пам. өз ишине камкор, тикан адам.

БУГАЛИРЛАНБА-батк. аяккорлонбөө; балын турун бугалирланба.

БУГДАЙ лейл. буудай; казгы бугдай,күзгү бугдай.

БУГКУЙ-кочк. моюн-башы өткел келип,курсагы дардайып,моюн эти жийрилип,кат-каттанып туруу; бугкуйган буурул чач жапа отурат.

БУГОЗПОК лейл. муздоо.

БУГУ: он болуп бугу иск. ХУШ к. акынчы карынында кезл айлапасиндагы бугу уруусунун он болукка белунушу; "палынам" кезундун тирүү чагында он болуп бугу кем болгон; бугунун ооз чайкоосу ТУНД. эц адепки каараган кар;

БУГУЗБА-зам. муузда; койду бугуздап жүгөр.

БУГУЛА-ал. бугуга аралашып кетүү же бугуга мергенчилик кылуу; алтн аркарга бак болуп,ай муйуз теке мен болуп,бугулап кетсем кантесин?!

БУГУН: кара бугун зам. күрүчтүн бир түрү /дебкаралан кичирээк,өнү кызгылт болот/.

БУГУЧ батк. кызыл аныктан жогору чокойдун боосуна тартила турган жер; кар бугучтан каап койду.

БУГУЧУ ТУНТ. 1.бугуга анчылык кылган адам; 2.бугу өңүүгө көнүккен ит; 3.бугусу бар жер.

БУГУШ I пам.,эск. булгаарыдан тигилген өтүк; булгаарыдан бугушум эзиз путтан чечти; көкчү бугуш тери ийлеп,терiден ар кыл нерсе жасаган адам; 3.тар. майман уруусунун бир тобу.

БУГУШ II-чүй алып,күрөш,чапчыш; бугушуп терек жыгышкан.

БУГУШКАН чүй.терг. ашу.

БУДА чатк.,ккирг. мында,мунда.

БУДАЙ I ичк. буудай; будай пишти,эртеге орулат; үйүне будай толгур /какшык/. ◊ жерг. үйүң күйгүр /өкүнгөндө да айтылат/.

БУДАЙ II чатк. мындай.

БУДАЙКЕР лейл. буудай жакшы чыгуучу жер; ол жер будайкер.

БУДАН чатк.,ккирг.,тал. мындан,мундан; будан гийин бийика кегембиз.

БУДАКА чатк. мындай; будака ит кылбай жүр.

БУДАР озг. шок; бу балавыз кудө булар болду.

БУДАЧА тал.,сейр. мындайча /сал.адача/.

БУДОН жкол. ыңгайсыз,илайыксыз,тартсыз; мүмкүнчүлүгү жоктун; менин алдымда будон болуп,ал ит аткарылбай калды; 2.лейл. ташыркоо; буту будоо болот деп бухара така кактырган.

БУДУН кочк. алай-дүлөй,үйгү-түйгү; будут ойноп,куйун кутурун будун болуп өңүрөйт.

БУДУНГУЙ озг. көксөө,кусалар; жыл сурасаң жылым үй,өзүң кылдың будунгуй.

БУДУР I пам. кочкул кызыл; бугудан кылган сары ыым будур ала кан кылдың.

БУДУР II пам. тоо теченин муйузундагу ача бутак; эки будур бир бар жаатын баллирет.

БУДУРМА жкол. 1.аялдар белге байлана турган нерсе; будурма байлап белине бурулуп чыгат үйүнөн; 2.жерг. кейнектүн бир түрү; будурма кейнек кийип буралат.

БУДУРМАК жерг. 1.будур-будур келген тоо жери; будурмактын

жети аркар буруп алсам кантесиң?!; 2.тармал; будурмак кара чачы бар.

БУКУГУН лейл. I.бүкүгүр; шистенин бүкүгүнү; 2.батк. таман ооруга дары катары колдонулуучу нерсе; төмдөн бүкүгүн терип келдим;өзүп ичир.

БҮКҮГҮР ад. бүкшүгүр /сал.бүр. бүрхүгай,бүрхаагай "бүкшүгүр"/.

БҮКҮР зам. чүкөнүн же даректин бүдүрала кери; ашыктын бир жагы бүкүр болот.

БҮКҮРМА жерг. картаң аялдар кие турган көк жашыл түстөгү көйнөк.

БУЗГАКЫ жерг. бузуку; бузгакыдан жаман көргөнүм жок.

БУЗГАЛАНЧАЛЫК пам. басмачылык; бузгалаңчылык жылы келген.

БУЗГУЛУК нск. бузуучулук; эми муну бузгулук кылбасың.

БУЗОӨ зам. I.музоо; 2.торпок.

БУЗУК I тоң челектин ичине туруп калган кебер; өзөлү курчанганын чечпеген,ичинен бузук кетпеген /таб.челек/.

БУЗУК II алб. I.эки суунун кошулган жери; бузуктун төбөсүндө мазар бар; 2.жердин аты; Бузукта жалгыз там бар.

БУЗУЛЧААК тянш. тез-тез бузулуучу нерсе; Өзү ошондой бузулчаак.

БУЙ-пам. I.эрикпендик; үйдө кечке отуруп бүй болдум; 2.түнд. бир ишке чамасы келбей чарчап айла кетүү; балдар ийлап жаныма бүй кылды.

БУЙАК жерг. бу жак,бийак; ойоко өтөт зум-зум,буйака өтөт зум-зум /таб.аарң/.

БУЙАЛ: айал-буйал к. айал.

БУЙАМА түнд. май,чакты,чама; терштирип отурганга буйамавыз

келген жок.

БУЙАҢ: айаң-буйаң тал. шаң-шуп,ана-мына дегиче; айаң-буйаңга келбей жанып кетти.

БУЙГА жерг. уруунун аты; буйга,жүк артпа үйга /лакап/.

БУЙГАТ түнд. далдаа жер; кичине буйгатка кире бердим.

БУЙГОО ош далдаа; буйгоого чакырып бир аз сүйлөштү.

БУЙГУ акт. имерилген буйтка жер; түрмөктөлүп күн чайкап буй гүлдөрга бурулган.

БУЙГУТ кочк. эч ким байкабаган көмүскө,далдаа жер; буйгут жол менен келген көрүнөт.

БУЙДАЛЫ лейл. уруунун аты.

БУЙДАЛА-зам. тариалдоо; чачы буйдаланып калыптыр.

БУЙЕК тал. к. буйак.

БУЙЕТ кетм. бу жер.

БУЙЕТТЕ ад. бул жерде; энди мен буйетте адамдарды ишке жумшайм.

БУЙЛА I түнд. I.эки тоонун ортосундагы кемпирек; буйласы жырылып калган тура; 2.төөнүн,өгүздүн буйласына өткөрүлгөн жыгач; төөгө буйла такчу экен; 3.өчк. чиренөөнүн кочкоректеринин башына туурасынан өткөрүүчү жыгач; чиренөгө буйла салгын; 4.тянш. ийиктин көзүндөгү чий.

БУЙЛА II пам. уруунун аты; буйла экенсиң "күл менен куда болсоң - аш менен буламык" деген мааниндеги балдын.

БУЙЛА III к. ала I.

БУЙЛАКЕ пам. I.төөнүн буйласына байланган жип; 2.тар. уруунун аты.

БУЙЛАЧЫК түнд. I.үстүнкү эриндин орто жериндеги ылдый кеткен

чуңкурча; 2.кичине чүлүк; кара өгүзгө буйлачык салбасак болбойт.

БУЙЛОО өзг. ийик саптын жип өткөрө турган жери; ийиктин буйлоосу сынып калыптыр.

БУЙНАК пам. тоголок келген күмүш тыңгырак кооздук.

БУЙПАЛА-түшт. уйпала; чай арасына буйпалаймат.

БУЙРА чатк. буура; буйраны айдап келет.

БУЙРАК,БИЙРАК I пам. килең куйрук; буйрагы саз экен.

БУЙРАК II: айрак-буйрак к. айрак II.

БУЙРУСУН чатк. буурсун; эшектин буйрусуну кичине болот /түштүк райондордо эшекке илайыкталган кичине буурсундар да болгон/.

БУЙРУТМА лейл.,херг.,өзг. заказ кылып жасалган нерсе.

БУЙСАМ түшт. буйдам; буйсамга келтирвей бурдайм.

БУЙТУК-нск. чалыштоо; бутумдун буйтугун чалдыккалынна карадым.

БУЙУК батк. I.үшүү,муздоо; буйугасың кийинип ал; 2.түнд. кышкы катуу бороон-чапкында жолдон адашып кетүү.

БУЙУМЧА нар. майда-чүйдө буюм; өлчөөгө мүмкүн болбогон буйумчалар.

БУЙУРТМА өзг.,лейл. I.атайын заказ менен жасалган буюм; фатиманын сөйкөсү буйуртма экен; 2.атайын заказ кылуу; бир чапанды: буйуртма кылса,бир күндө бүтүшү мүмкүн.

БУКА чуй I.илгерки кара мылтыктын пистонун от алдыруу үчүн колдонулган шыш темир; бука менен пистонду от алдырган; 2.нчк. тейит уруусунун бир тобу; бука ачар пам. букачар; бука тартыш херг. оюндун аты; бука тартыш кыргыз,тажик

арасында тараган /бул оюнда адамдар эки топко бөлүнүп, анан алардан эки киши чыгып мөрүдөрчө жып салышып,аны алаалаарынан өткөрүшүп,өрмөлөп,төрт колдоп бира-бирин сүйрөшкөн.Ким чийинден өткөрө тартып сүйрөсө,мээрей отонуку болгон.Кээде ал "торпок тартыш" же "гүсөлөкешөк" деп аталган/; бука туруш пам. балдардын ойнунун бир түрү /эки бала төрт аякташып,бири-бирин сүзүп,түртүп ойноо/; бука түруш ойнойлук; боз бука батк. өсүмдүктүн аты; боз бука койду семиртет; кәл бука херг. мүйүзү жок бука; кәл букани айдап ке; кет бука түнд. күүнүн аты; кет бука элге белгилүү комуз күүсү/бул күүнүн түндүк райондордо алты-жети варианты бар.Легенда боюнча илгери бир хандын баласы аң үлөөгө барып,талаада аны кулан тээп өлтүрүп коюп,келбей калат.Ошол кабарды бир комузчу күү менен баяндайт.Бул күүгө байланыштуу хандын аты - Айхан,комузчунун аты -Бука деген адам болгон деп айтылат.Кээ бирөөлөр аны - Чынгыс хан дешет.Күү Чынгыс хандын улуу ууду Кучи өлгөндө чыккан дешет.Кыргыз фольклорунда бул күүгө ыр менен аткарылган деп эсептелинет.Эл ичинде ырдын төмөнкүдөй эки тексти жолугат.Биринчи текст:"Алтын боолуу ак шумкар,

Күмүш боосун тытыптыр.
Айды карап сызыптыр.
Күмүш боолуу көк шумкар,
Күмүш боосун тытыптыр,
Күндү карап сызыптыр,

Ал эмне болуучу?
Тоо түбүндө көк бука,
Күнду карап өкүрөт.
Алчагай муйуз ак эркек
Айды карап бакырат
Бул эмне шумдугу?
Асмандан булут сегүлөт,
Аяктап мендур төгүлөт,
Көктөн көк ала булут сегүлөт
Көнөктөп мендур төгүлөт,
Бул эмне шумдугу?
Чынгыс хандын кообу:
Алтын боолуу ак шумкар,
Алтын боосун титкалы,
Айды карап сызганы,
Ак кулунум ботом болгону.
Кумуш боолуу көк шумкар,
Кумуш боосун титкалы,
Күнду карап сызганы,
Бул кулунум ботом болгону.
Култук муйуз көк бука,
Тоо түбүндө өкүрөө,
Ал атасы болгону.
Алчагай муйуз ак эркек,
Айды карап бакырса,
Ал эмнеси болгону.
Асмандан булут сегүлөө,

Аяктап мендур төгүлөө,
Көк ала булут сегүлөө,
Көнөктөп мендур төгүлөө,
Көзүмдүн каны болгону-

деп,Чынгыс хан ачууланып:

Кет,кет,кет,Бука,
Кеби жаман,ит Бука.
Сенин айтар кебиң бул эмес,
Менин угар кебим бул эмес-

деп,Бука ырчынын багылган арнотан,жолборсо таштап кыбе-рерде Бука ырчынын айтканы:

Кыздары соккон кыялдай,
Кылыгы жакшы,ай,ханым,
Келиндер соккон кестедей,
Кеби жакшы,ай ханым.
Элчи менен ырчыга
Хан алдында кай олум?!-

дегенде Чынгыс хан ачуусунан кайтып,ырчыны өлтүргөн эмес.

Экинчи текст: "Түү куйругу бир кучак,
Тулпар качты,Айганым.
Туурунан бошонуп,
Шумкар качты,Айганым.
Алтын така,кумуш мык,
Дүлдүл качты,Айганым.
Алтын ордо багынан,
Бүлбүл качты,Айганым.
Деңиз толкуп,чайпалып,

Көл бөксөрдү,Айганым.
Терек түптөн жулунуп,
Жер бөксөрдү:Айганым.
Ала-Тоо кулап бас болуп,
Бел бөксөрдү,Айганым,
Берекелүү нур качып,
Эл бөксөрдү,Айганым.
Төрөлөрдүн үргүлөн,
Тел бөксөрдү,Айганым.
Агын дайра соолуп,
Көл бөксөрдү,Айганым.
Кара жандан таптаттуу,
Инак кечтү,Айганым.
Касиеттүү башкача,
Чырак өчтү,Айганым.
Айгандын кообу:
Кет,кет,кет Бука,
Кеби сүүк ит,Бука.
Карап турган капымда,
Капын да курсун,ит Бука.
Күү менен сүйлөгөн,
Сөзүн курсун,Ит Бука.
Комуз чертип ырдаган,
Ырың курсун ит Бука.
Кара жанды кашайткан,
Чырың курсун,ит Бука.
Атайы кежеген алдама,

Ишиң курсун,кет Бука.
Түшүң курсун,кет Бука! ; көк бука чүй к. үйүм түшүү; көл бука акт. кандиктин аты; келде өкүрөт көл бука.

БУКАЛЫК пан. топоздун киндигинин тушуна жүнү атайын киркилбай калтырылган белги /бул жүн өтө узарып жерге тийип калган кезде топоздор ал букалыгын басып алып бири-бирин сүзүшө албай токтоп калышат/.

БУКАРТ түшт. бухара; букарттан качкан майрил экен.

БУКАРЫ ош к. 1.гажары /"букары" деген термин Оштун түндүк жак тарабына тараса,"гажары" деген термин ичкиликтерге тараган.Казак тилиндеги говордо "бухар теру" деп айтылат/. 2.өзг. жүндөн колго токулган таар; илгери букарыдан чепкен кийчү элек; 3.тал. тамдын бооруна кооздук үчүн илип коюга түр салынып согулган таар.

БУКАЧА батк.,зам. букачар; гунаакын кезүн сүзбөсө,букача нашын үзөөрү? /мак./.

БУКТА,ПУКТА,ПУХТА жерг. 1.икчил /сал.пухта , пухтан "чийрай, бышык,жетик"/; 2.чүй тамыр-өзөгү,бутагы имерилип-чымерилишкен,чирмалышкан,жарууга кийин отун; жарылганга букта экен,кийин болуп жатат;3.чүй тайган.

БУКТУРМА I ичк. деликтирме,түтөк; буктурма жайлоо түтөгү бар жайлоо; буктурма жайлоо экен.

БУКТУРМА II батк. койду семиртүүгө байлаганда муунун калбас үчүн мойнуна кийгизилген төрт чарчы жыгачтан жасалган көрсө; бу сиздин койдун буктурмасын ким жасаган?

БУКТУРМА III түшт. жапина тургандай далдоо жер; түндөсү бук-

турмада болушат.

БУКТУРМА I.У чүй бүркүт,кушка үйрөтүлгөн амал,нк.

БУКУРСУЛ какш. бууроун.

БУКЧУГУЙ кашк. булчуйган семиз; букчугуйга чачыкты берип кой.

БУЛ I: бул эле бекен? жерг. ушул эле бекен; бул эле бекен деп бөгзалга кирдим.

БУЛ II түнд. кездеме,мануфактура; ийи,дүкөндө бул деген кайнап турат /сал.каз.дпал.бул.Түштүк говорлордо "товар" деген сөз колдонулат/; бул жайды түнд. көпчүлүккө сийга түшкөн,же жаңы келген келиндин алып келгендерин жыпке илип көрсөтүү жөрөлгөсү;

БУЛА: ак була түнд. пахтанын көбөзи; ак буладай эле кийиз экен.

БУЛАК: булак сууга түш айтат суз. адам коркунучтуу түш көргөндө таң ата алекте булак суунун жөзгүнө чөгөлөп алып, жаман түш түн менен,агын булак менен кетсин деп түшүн айткан жөрөлгө; бат булак жүмг. I.чоң суусу көп булак; 2. бир нече майда булактын бир жайдан агып чыккан башталма жери; баш булакта турганын үчүн угат; 3.жердин аты; зил булак жерг. I.оргуп,атырылып чыккан булак; 2.топонимикалык ат; зилзилө булак жерг. I.жер титиреганде пайда болгон булак; 2.топонимикалык ат; казан булак жерг. I.казан сымал таштан сыгылып чыккан булак; 2.булактын аты; калтө булак жерг. I.кичине,чолок булак; 2.жердин аты; мыйык булак жерг. I.жапайы мышыктар титкилап чыгарган булак; 2. жердин аты /бул жер мурун токой болуп,анын арасында жапайы мышыктар жашаган имиш/; өндүрмө булак жкол. суусу тамчылап отуруп көбөйгөн кичинекей булак; өндүрмө булактан суу тамчылатып отурат; түтөк булак жерг. I.оозу тар,түбү терең булак; 2.булактын аты; чөчмө булак жерг. пайдалы аккан булак; бир чөчмө булак/к/а кетет.

БУЛАКЕ,БУЛАХА түнд. пдаха,чостон калың тактай.

БУЛАЛЫК ичк. короочу аттер кийин чыксын,кайткчи болсун деген ниетте ага күчүк кезинде берүнүн жүргүн,боорун,койдун корголун,кайыктын кылып аралаштырып,ага ундан сөзп берүү жөрөлгөсү; күчүкө буламык берет; ит буламык ♦ ад. башаягы жок аралашкандык; ит буламык болдук да.

БУЛАН-батк.,өзг. I.булган; 2.топурак-чаңга оонап булгануу; топурак/к/а буланып алыпсың.

БУЛАНТ тянш үйдүн чатыры.

БУЛАНТТА-тянш. үйдү чатырлоо; үйүмдү буланттадым.

БУЛАНЧЫЛЫК жкол. ойноочулук; буланчылык кылды дегендей эмне айалын тартып алчыбы?

БУЛАҢ I чатк.,өзг. товардын бир түрү; сапары жывек булаң бар.

БУЛАҢ II ичк. көйгөлген чөп,талаа; ачаан жакшы жер экен булаң,булаң жерде сайсоок кандай жакшы.

БУЛАҢ III жерг. кубарып,агып тартып калган өң; муз үстүндө булаң сойка /таб. ай/.

БУЛАҢ IV; алаң-булаң жерг. жутунган адам; аш десе - алаң-булаң,аш десе - ийри жылан.

БУЛАҢГЫР чүй будөмүк; бирде булаңгыр,тартып,бирде каркырай калаа.

БУЛАРКЫ пам. аягы суук аял; жен бир талаада калган буларкисиң.

БУЛАРНЫК түнд. мунарык; күн буларык тартып турат.

БУЛАСТА-кюол. 1.кылактоо; толгон бир элдин ичинде,жүрчү бир элек буластап; 2.ичк. бутту,колду бош таштап далдактап басуу; буластап басат экен.

БУЛАТ-түшт. илайга,топуракка томолотуу; илайга төөп булаткан.

БУЛАЧ,БЫЛАЧ,БЫЛАҢ иск. плащ.

БУЛБУК өзг. бултук.

БУЛБУЛ: тал булбул иск. булбулдун бир түрү /булбулдун бул түрү бак арасында сайрайт/; такылдаса тал булбул муну бар адам укпусуз; таш булбул булбулдун бир түрү /булбулдун бул түрү тоо-таштуу жерлерде сайрайт/; таштан ташка зыпылдап учкан таш булбулу деген бар.

БУЛБУЛКӨШ батк. булбулкөй; мен жүдө булбулкөшмүн.

БУЛБУЛТУЙА батк. миф. алтын куш; булбултуйа жөнүндөгү хомокту билесиңби?

БУЛГАМА тал. 1.бирдеменин булгай турган жандык,нерсе; 2.терг. төөнүп куйругу; эки дин-дин,бир булгама.

БУЛГУН чүй кундуздун бир түрү.

БУЛКАҢ к. алжаң.

БУЛКАК тянш. 1.эки ийин чыгарылып жасалган тери идиш; 2.чүй. терг. чанач /Чанач,Чаначбай,Чаначбек деген ондуу аттарды тергее/.

БУЛКАН чүй.терг. сабаа.

БУЛООН: канды булоон чүй эл көп топурап кыжы-кыйма болуу; алардын үйүндө канды-булоон болуп атыптыр.

БУЛТАҢДААК жерг. бултаң-бултаң этип жүргөн нерсе; ол аттын куйругу бултаңдаак.

БУЛУКУТ пам. пайдалуу; башка булукут иштер болсо,ого бат кетевиз.

БУЛУТ: ала булут батк. саманчынын жолу; куш жолу; кой жолу; бизде ала булут деп койот.

БУЛЧАҢ к. алчаң.

БУЛЧУК батк. бурчугүй; о булчук келатат.

БУМАЗИЙ иск. бумазея /орус тилинен/; бумазийден көйнөк тикти.

БУНА I жерг. шылтоо; мен кызымын бунасы менен келип калдым.

БУНА II жерг. мобу; буна китепти ал.

БУНАН ар. мындан; бунан тийдим Бухарга,жүрдүм жетти шаарга /таб.жол/.

БУНАФША жерг. кырмызы; кызыл,бунафша гүлдөрү бар чыны экен /сал.таж.бунафша/.

БУНДА ар.,тал.,жерг. мында,мунда; бунда деп жазылыптыр го.

БУНДАЙ тал.,түшт.,чүй мындай; бундайын укум дейт.

БУНОГУ чатк. к. муногу.

БУНОГУДАЙ,МУНОГУДАЙ тал. мындай; буногудай келип отурушуп.

БУНДАН тал.,кырг. мындан; бундан бир бала калат.

БУНЧА тал. мынча.

БУПАЙКЕ иск. фуфайка /сал.каз.бопайка,попайке,купайке/.

БУРА I түшт. буура; кара бура сары тиш болуп коло жаткан буура; кара бура чөк-чөк; сары бура албай жетпеген буура; сары бура чөк-чөк,жаним бура,чөк-чөк; жашил бура али жаш да буура; жашил бура чөк-чөк; жаз бура тянш. жоокеминер, жеңтирмак,жеңтумлук.

БУРА II жерг. колунан ар кыл иш келген адам; бура жигит /сал. таж.буро/.

БУРА III-батк.,пам.,өзг. буркуран жыттануу; бураган бакта сайраган булбулду болом дареним.

БУРАЛАР түшт.,жүмг. курбу,курдаш,тентүш; ээ,бурадар,биз йаш оюндей /сал.таж.баролар "бир тууган"/.

БУРАК I түшт. аромат,жагымдуу жыт; алма бурак I.алма жыт; алма бурак аттуунум,сулуум!; 2.өсүмдүктүн аты; жигде,жигде жийде бурак жийде жыт; кара бурак батк. жерге жайылып,өсе турган өсүмдүктүн аты; кара бурак бийик өспейт,отунга карайт.

БУРАК II батк. тез бурганга,тез кайырганга көнгөн мал; бурак ат мингени,бурулбай кетти кеткени.

БУРАМА жерг.,терг. I.селде; бурама парз; 2.орнаменттан бир түрү; бурама,чырак,тавак деген кептелер болот.

БУРАНА жкол. I.шамал,суу жеп аркайып,элес берип калган кызыл куш-таштуу жер; буранага көгүчкөн түнейт; 2.чүй мунара; бурананын түбүнөн ийлап ажыратканбыз.

БУРАН батк.,пам. кандайдыр бир оорудан кийин бураалып басма адатка көнүп калган адам же мал; бурак кой козу тумду.

БУРГА-жерг. I.булга; жол бургаштан ийлайм; 2.лейл. тегеретип айландырып иргитуу; бургап иргит.

БУРГАК I пам. бурганак.

БУРГАК II лейл. өсүмдүктүн аты; Көкөнт тарапта бургак өсөт.

БУРГАНА өзг. бургу; бурганасын сындырып алды.

БУРГУ түнд. бурооч; бургу менен бургулайт /сал.бур. бурги, борги "бургу"/.

БУРГУЙ өзг. күүнүн аты /легенда боюнча Кашка-Мырза Бургуй аттуу адамды атып коет.Ошондо анын аялы кошуп ийлайт. Күү

өмгө карата чыгарылган имиш/.

БУРГУЛЧАК жерг. жердин аты /жергиликтүүлөрдүн айтуусу боюнча бул жерде Манастын мүрзөсү бар.Анын узундугу - 17 м.,туурасы - 2,5 м. келип,жээгине тикесинен таштар коюлуп,анын бетине чегилип белгисиз жазуу жазылган/.

БУРГУТ-чүй бурулдат; кунанымды бургутуп баланын артынан чаптым.

БУРГУЧ лейл. жыгач көзөй турган көзөөч; чоң атандын бургучун алып келчи;балам.

БУРД жерг. абийир,уят; бурду йок адам экенсин.

БУРДА I жерг.,лейл. I.бөлүк; балама бир бурда берип койчу; 2.бөлөк-бөлөк; бурда-бурда болгон нан экен; 3.бир тиштем; бурда нан батк. майда сындырым нан; бурда нандан алып.

БУРДА II жүмг. шарт,мүмкүнчүлүк; бурда кылса келе алат.

БУРДА III-пам. I.житирип жок кылуу; 2.батк. нанды майдалап сындырып коюу; нанды бурда.

БУРДАЛА-жерг.,лейл. I.бөлүккө бөлүү; 2.бөлөк-бөлөк кылып ажыратуу; гөштү бурдалап койчу.

БУРЖЕК жерг. к. бурчек; буржек/к/е карап оку.

БУРЖУВАЛ лейл. өсүмдүктүн аты; буржувал - чөптүн аты.

БУРКА лейл.,өзг. I.тарам; токсон экинин бир буркасы - кыргыз; 2.ар кошкон эл; шаарда буркалар көп экен.

БУРКА: бурка-шарк батк. бурк-шарк; бурка-шарк болуп эле жетип калды.

БУРКАК жкол. болук,семиз; буркактай кунду неге алдың?

БУРКАЛТАЙ чүй борколдой,борсолдой; жер астында буркалтай семиз /таб.чычкан/.

БУРКАН иск., терг. Калмак, Калмакбай өңдүү аттарды тергөө.
БУРКАСИНДА-түшт. боройло, боросоло; күн жаап буркасындады.
БУРЛУК-терг., зам. киркире; бурлугуптур довушум.
БУРМА I түшт. ийиктин баш жагына жипти орап чыйраткандай болуп салынган сай /түндүк райондордо ийикке мындай бурма салынбайт/; ийиктин бурмасын сындырып алва; кара бурма терг. өсүмдүктүн аты /жергиликтүү эл илгери бул өсүмдүктү кара чай катарында пайдаланып келишкен/ Бул өсүмдүк "бурма кара, кулунчак" деп аталып, Иссык-Көл, Тянь-Шань жана түштүк райондордун тоолорунда кезигет/; 2. иск. чымчыктын бир түрү /өңү капкара, учканы кай, көбүнчө кендирлүү жерде, булак бойлорунда, саз жерлерде, тикенектүү талааларда жүрөт/; бир кеминде кара жок бурма кара чымчык бар; бурма кара өзг., ал. I. өсүмдүктүн аты /өңү көк, дары чөп, жергиликтүү эл сыныкка жанчып тартат, чай кылып ичирет/; бурма кара сынганга дары болот; бурма кара, кызыл бурма деген өсөт; кызыл бурма пам. адегенде казандын оозундай жерге жабышып чыгып, анан төрт метр бийиктикке чейин көтөрүлүп өсө турган өңү кызыл өсүмдүк; кызыл бурма отун болот.
БУРМА II терг. имерилип жер; эл өтүп кеткенде бурмага келдик.
БУРМАКЕЙЛИК иск. бурмалоочулук; өмүр жана (лум, чындык жана бурмакейлик.
БУРОЙ терг. к. буроюч.
БУРОЮЧ пам. көзөп бурагыч /көз бир жерде ал "ушку", пермә" деп да аталат/.
БУРОМ терг. кийиз касоо үчүн сабалып, титилип даярдалган 1-1,5 кг. өлчөмүндөгү жүн; төрт-бөш буром жүн болсо, бир

йахши кийиз ондолот.
БУРОО: тере буроо түнд. комуздун ортоңку жана астыңкы килдары бирдей калыпта, үстүңкү кылы бошоңураак күүлөнүп, анан чертилүүчү күү; тере буроону чертип кийла кийин.
БУРСАК түшт., терг. бүчүк; мурду бурсак.
БУРСАТ өзг. убакыт, мезгил, учур; бурсат жок.
БУРТКА кашк. куртку; буртка жерден айланды.
БУРУЙ: буруй-буруй терг. көзгө конок конгондо ани учуруу үчүн колдонула турган сөз; ...карай көздө ак болбос, ак болсо да туруп болбос...буруй...буруй.
БУРУЙДА пам. чоң-чоң кесилген куурдак эт; пичак өтпөй буруйда кылып эле салып койдум.
БУРУЙЛА-батк. I. тору; ол ону буруйлап калыптыр; 2. эңдөө, дарылоо; көзүнү буруйлады; 3. шыпшыңда.
БУРУЙЛАТ-терг. көзгө конок түшөө, тиш ооруса түкүртүп эмдеп дарылатуу; илгери эмчи-домчуларга буруйлатат экө.
БУРУК өзг. буругуй; о, бурук-бурук /баланы аркелетүү/.
БУРУМ терг., батк., өзг. ийри-буйру; I. ийрилип аккан суу; 2. топонимикалык ат; 3. лейл; бурулуш, имерилиш; бурумга барып токтоду; 4. ххол. эндин бир түрү; бурумду малдын кулагына салат.
БУРУН I ичк., тал. мурун; бурун билген эмес /терг./.
БУРУН II чүй илгери, мурун; бурун кайда жүрдүң эле?
БУРУН III пам. колдон имерилип буйгоо жер; колдон бурун экен, барбай койсок болот.
БУРУНГУ тал. мурунку; бурунгу бойдон бери келе элексиңби?
БУРУЛ тоң тууралы сөз /бир нерсени жактырбай, нааразы болуп,

тескери карай кеткендикти билдирет/; балаңа кылдыз энчилесем алвайт деп буруң этти.

БУРУТ батк. кандайдыр бир бургу менен оюлган таш,жыгач,жер; бурут кылып жерден суу тават.

БУРУШ пам. койду кыркканда кандайдыр бир жеринен /төбөсүнөн, куйругунан,жонунан ж.б./ бир аз жеринин жүнүн кыркпай койгон белги.

БУСА к. аса Ш.

БУРХАН: бурхан-дархан батк. буркан-шаркан; бурхан-дархан болуп жйлөдү.

БУРЧ: үч бурч атб. чакмак таш ойнунда сол колдун үч салаасын үч бурч кылып,ага таштарды бир-бирден айдап кирүү фазасы; төрт бурч колдун төрт салаасын төрт бурч кылып,ар бир таштарды жеке-жеке айдап кирүү фазасы.

БУРЧАК I тал.,пам. мөндүр; бурчак түштү /кээ бир жерде "тобурчак" деп аталат/.

БУРЧАК II:таш бурчак ичк. өсүмдүктүн бир түрү /сабагы,дәни/; таш бурчак ордук /бул бурчакты малга оруп берет,дәнин айрым учурда тамак үчүн да пайдаланып келген/.

БУРЧАТПА: бурчатпай кел-тянш. кам жок учурда кирип-кирип келүү; булар бурчатпай келди.

БУРЧЕК өзг. үйдүн бурчу; бурчектен туруп эле атып салат.

БУТ: бут басар,бут басмай ичк. киз-күйөө тушунда /нике кыюу алдында/ киз менен күйөөнүн көздөрүн таңып,белдерин кур, же чачык,же узун жоолук менен байлап,буттарын бири-бирине бастыруу салты /бул жөрөлгө боюнча кимиси мурун бутту басса,үйдүн өктөмү ошол кишиде болгон.Сыягы,бул жөрөлгө

байыркы энелик доордогу демократиянын калдыгы болсо керек/; бутту ким мурда басса,ал өктөмдүү болот дешет; бутунун баши менен көрсөтөт ◊ батк. тоотпогондук,кекирейгендик; бутка тепмей ноок. бирөөнүн жогорулаганын көрө албастан,ага каршы тимизин ин жүргүзүп,тоскоол кылгандык; бутка тепмей ооруусуна чалдыккан киши; кандуу бут ◊ кочк. келишип көркүнө чигип,күлүктүгү же жорголугу ашыгаң мал; үшул жыл жазда карагер биштн кандуу бут болду; карга бут ал. к. карга айак; тоок бут түшт. "газ айак,карга тырмак, карга бут,үч бармак,тал бәрки" деп аталуучу сайма аттарынын экинчи бир синоними; "тоок бут" же "газ айак" дейт; чөнбут кюл.,алб. өсүмдүктүн аты; чөнбут деген сары чөп, котур дартка дары чөп /бул чөптүн сабагы саамайдай болуп өрүлүп чыгат. Кергиликтүүлөр аны кычышкан,котурга дары катары пайдаланышат/.

БУТА жерг. камыштын сынып,куурап калган өзөгү; таартузда бута көп болот.

БУТАК: карга бутак ал.к. карга айак; үрөн-бутак тлнш. укумтукум,бала; Канияметтин үрөн-бутагы.

БУТАЛАКЕЙ пам.,түшт. чиркит ойногондо чиркиттин энесин таманга коюп туруп баласын чабуу фазасы /сал. тамандамай/.

БУТКАНА иск. идол /текестак калмактардын илгери сыйынып келген идолу/.

БУТКАНАЛУУ иск. бутканасы бардык; бутканалуу диня бар,кутуруп кетмей жини бар дептар.

БУТТА-пам. атка бирөөнү мингизерде колтуктап алып,же үзөңгүну тартып туруп атказуу; миймандн Ормон буттап мингизди.

БУТТАШ-нам. чалын; ол бутташып кетип жигила жазды.

БУТУЛГУЙ тал. булгугуй; көтөрген сумкачы бутулгуй көрүнөт.

БУТУРАКЕЙ атб. будур ала; атыракейге бутуракей,арданай кызга дарданай куйөө /лакап/.

БУУ I-батк. муунт; тамактан буун койом.

БУУ II: кара буу чүй катуу кайнап жаткан тамактын буусу; кара буусун чыгарып куйган кесме таттуу болот; көл буу нок. оорулуу адамды примитивдүү түрдө ваннага алуу жолу.

БУУГУ: бат буугу батк.,сүз. кичине,төрт чарчы жоолук; бат буугу берди; 2.нам. паспорт; бат буугуну бервей жатат.

БУУГУЧ нам. чарык боо; бат буугуч түшт. чекеге салынган кичине жоолук; бат буугучун төмөн тарт.

БУУДАЙ: ак буудай түнд.,өзг.,жкол. буудайдын өңү ак келген бир түрү; ак буудайда айып жок,аны килган зайып жок /мак./ жейдөөри буудай сүз. буудайдын бир түрү /дагы ак,эрте бышкан буудай/; зайымке буудай чүй илгери орус элинин өкүлдөрү эзелеген жерге эгилген буудай; зайымке буудайды далай айдаган; кең буудай нооқ. өтө кургап бишкан буудай; кызыл колтук буудай атб. буудай өсүмдүгүнүн бир түрү /буудай мындан башка да "ак токол буудай","кара буудай" деп да болунет/; тиш буудай батк. майда кыдыракей чыккан тиш; чаркары буудай сүз. буудайдын бир түрү /дагы тоголок,гүрөөк катуу келген,өңү агыш буудай/; чилги буудай дагы майда,катпаган буудай; чилги буудай,жейдөөри буудай өсөт; буудай наның болбосо буудай сөзүн жокпу? ◊ зам. наның болбосо да кашың жокпу.

БУУДАЙКЕР зам. буудай оруп-жыйып кызыл алган адам.

БУУДАЙЧЫ түнд. таранчы чымчыктын буудай бышкан мезгилде учурган балапанын /сал.арпачы,тарыучу/.

БУУЛУК-нам. I.тонуп үшүү; борото уруп койлор буудукту; 2. түнд. адам ачууланып,туттугуп же бир жакка делөөрүп бүтүн чигара албай демигүүсү; буудугуп турасын,ачуунду чигарчы.

БУУЛУМ чүй товардын бир түрү; буулум бир белен онгондой,букара бир белен өлгөндөй.

БУУМА I.түнд.,лейл. толтура буулган кап,баштык; 2.лейл. баама /тамак оору/; буума болуптурмун; 3.тал. чиптама; апам мага буума кылап берди; 4.жок.,тянш. чоң-чоң баршайтып бараандуу сайылган сайманын аты /бул сайма өң бетке гана сайылат/; бат буума тел.,батк. жоолук; менин бат буумамды алып бер; бир буума тел. бир байлам жоолук; бир буумадан келиндер салынат; чымчым буума түнд. капка абдан толтура салынган эгин,жүн; чымчым буума килип көтөрүп келди.

БУУН нам. I.бөлүк,бөлүкчө; 2.чачынакка тагылуучу төгерек-төгерек кооздук; 3.батк.,ар.,лейл.,чүй.тал.,өзг.,сүз.,нам., муун; 4.батк. үй салганда дубалдын бүтпөй калган кичине бөлүк жери; буунду бүткөрө койуп тойго барам; кирк буун нам. I.чиркит ойнунда баласын кар жилик менен муштумдун кошулган муунуна коюп чабуу фазасы; 2.колдун баты менен жиликтин кошулган жери; кирк буунум оңуп калыптыр;3.терг. өсүмдүктүн аты; ал өскөндү кирк буун дейт.

БУУНА терг. себеп; бир бууна кылып келбесем /сал. бөөнө,сыйна/.

БУУНАЙ зам. муун-муундуу; буунай чечен I.муун-муундуу гүл; 2.терг. ала тамак /момпага тагынуучу шуру-мончок/; буун-

буун буунай чечек,тап-тап таванай чечек /таб.ала тамак/.

БУУПАК пам. шамалбакты бекитип турууучу муунак-муунак эшче.

БУУНЧАК батк. муун-муундуу нерсе; буум-буум буунчак,буун ала түйүнчөк,сегиз кыздын өнөсү,селкилдеген келинчек.

БУУРА I ан буура тұшт.,тар. I.басма уруусунун илгерки ураанц /легенда боынча кыргыздардын сол канатка кирүүчү топтору үчүл Ак-Буура аттуу адамдан тараган имиш/;2.суунун ати; 3.комуз күүсү; ак буура күүсүн чертет эле /бул күүдө агын сууцун илеби,агычы чертилет/; чал буура тунд. терг. чоц ата; кезип кеткен көз атан,кемпре баскан чал буура /таб. жети атан-жети ата,чал буура-чоц ата/.

БУУРА II тәнш. уруунун ати; чекир сайлантын ичинде бууралар бар /чекир салкка:араке,арсыкул,ажу,баатай,байбагыш, балбак,бали,багалы,беш берен,беш үүл,бокой,борчак,дербишалы,доскулу,жаныш ...: катаган,качике тукумдари киред/.

БУУРАКАН чүй.терг. жолборо.

БУУРЖУМ чүй.терг. балык;Букардан келген бууржум,мурдун тартпай суу ичет /таб. балык/.

БУУРЖУҢ тұшт. I.үч жамар эркек төө; 2.тәнг. беш жамар төө.

БУУРУ өзг. өзгөчө шикти; сегиз буурусун келтир деди.

БУУРЧАК I жкол.,өзг. I.көгөн жиптин козу-улактын мойнуна салына турган көчөсү; короонун айагында буурчак бар экен; 2.тал.мөндүр;асмандан буурчак төгүлдү.

БУУРЧАК II:талаа буурчак өзг.өсүмдүктүн бир түрү;талаа буурчак жапайы өсөт.

БУУРЧУЙ бозк. мурчуй; буурчуйдун канды коркутат.

БУУРУК-пам. кайгыл тонуу; түнде бир кой бууругуп калыпты!

БУХНА жерг. шилтоо,себен; үйгө барбашына бухна таптым.

БУЧАЙ д. ачай II.

БУЧЫ түнд. бул жер; бученде эч ким жоруйбейт.

БУЧКАК; буту бучкак алг. укум-тукум; буту-бучкагы менен өзүне тиш; тумоо бучкак нар. сасык тумоо; тумоо-бучкак учуу; чор бучкак жкол. жүндүү бучкак тери; чор бучкак кайгея жылуу деп.

БУШМАН пам. кейүү,капалануу; оозун кармануу; өтпөй ишке бушман жок,олумдөн кәттө гүнман жок /жак./.

БУЯТИН,БУЯТУН зам. I.молдо кашанын зайнөө; 2.молдолугу бар алл.

БУЯУ жерг. алдан чыккан бакшы; буяу темирди кызытып алат /сал.тан. дөөй,бива,бува,биби "чоц эне,таене,эне"/.

БУГУЛМӨ нок. I.эшиктин каалгасы менен катогин бириктирген темир /сал. тоцсо,айланица,алык,алык-малык/; бугулмөдөн төрттү сата кел; 2.калпы эле бүгүлүп айлэ турган нерсе.

БУГУР чүй күбүр; бугур-бугур бугурген,муз алдынан жугурген, шаның ууду шамурэа милтигин ала жугурген /таб.мылык, чычкан/.

БУДУР: будур-сандр жерг. тармал.

БУДУРАЛАКАЙ нок. будур ала; будуралакай өндөнүп кетиптир.

БУДУРГӨНӨК батк. майда-майда будур болуп чыккан сыркек; бадамга будургөнөк чыкты.

БУДУРГӨНӨКТӨ-батк. будур-будур болуп чигуу;

БУЖУЙ-жкол. чүрүм; жалбиректер бужуйуп-бужуйуп турат.

БУЖУР ал. чаар; Урустөм ырчы бужур адам экен /Алай тарапта

Осмон куу кулак,Тунк ырчы,Бала ырчы,Абдумомун,Абдикайыр, Уруотем бүхүр деген адамдар "чоң ырчы" атыгып чыккан адамдар болгон экен.Уруотем ырчы болкол менен 1837-1897-жылдарда өмүр сүрүп,Маметкалык кылкчы деген адам менен айтышкан имиш/.

БУЗУЛУК,БУЗУРУК,БУЗРУК өзг.,керг. 1.олуя; бузулук болсоң сыр көрсөт,көрсөткөнүң билейин; 2.терг. эшек.

БУЙЛӨ түнд. тыштан түбү,тиш чыга турган жер /бул сөз Лейлек Замин жакта "тыштын мулку" деп аталат.Сал.монг. буйд,буйд "буйлө"/.

БУЙЛӨЛӨ-иок. тиш чыга элек баланын эчекти буйлөгө салып тартышы; эчекти буйлөлөп өнөсүн кыйнады го,таманынан өөп жибердим /баланын тамагынан өпсө,ал бала чоңойгондо кыйык болот деп ал эсептешет/.

БУЙӨ батк. бөө; найзанын бар турун буйө дейт.

БУЙӨМ I зам. шишип чыккан жара; шишип чыктн буйөмдой.

БУЙӨМ II; буйөм күл ал. темир комуз күүсү; алайчыларда буйөм күнду кеңири билет.

БУЙӨРДӨ зам. бул жерде; буйөрдө илгери үй бар эле.

БУЙРӨЛӨҢ-иок. түрмөктөл; көбүктөнгөн толкун буйрөлөнөт.

БУЙРУ иок. бүткөн бойдун кызыгы; буйру кызы" жан берет.

БУЙУЗГУ пам. бул ойузгу; ойузгунун жилкиси топчу кулак тора-да,буйузгунун жилкиси кайчы кулак карала /таб. кереге, уук/.

БУЙУМ керг.,терг. муун; буйум-буйум буйумчөк,буйум ала туйунчөк,тогуз кыздын энеси томпоңдогон келинчек,сегиз кыздын энеси селкилдеген келинчек /таб. кекилик/.

БУЙУМЧӨК керг. муунчак.

БУЙУР тал. мооку; буйуру канып карап калды.

БУК пам. бүкүр; бул киши кичинесинен бук.

БУКӨ I.түнд. бүктөмө; 2.тышт. топсо; бүкмө кыйчылдап жатат; 3.батк. бүкүрөйгөн адам; бүкмө болуп бүтүпсүң.

БУКӨМБАРА кетм. увайрам.

БУКӨН; бүкөн-баран кочк. кыйрап талкаланган нерсе; бирин-чирин; ушинтип бүкөн-баран болуп кетти.

БҮКТӨМ ыкол. жууркан-төшөктүн бүктөлүп оролуп конулгани; көр-пөм жүктөн бүктөмдү жаябай кучактап чыгат.

БҮКТӨМӨ чүй,терг. 1.баки,паки; 2.эшик-терезенин бүгүлмөсү; 3.ыкол. акча салуучу кичинекей көшөлөк; абамдын бүктөмө-сүндө акча көп көрүнөт.

БИКТӨМӨЛ түшт. к. бүктөмө.

БҮКҮ; бүкү-түкү тал. 1.уйгу-туйгу; бүкү-түкү болуп ичи тызыл-дайт; 2.санаркоо,убайымда болуу; жүрөктөру бүкү-түкү бо-луп жүрүптүр.

БҮКҮЛҮ; бүкүлү жат-төш,тышт. чечинбей,кийимчен жатуу; төшөк /к/э бүкүлү жатып жүрдү.

БҮКҮНДӨ-суз. бөкчөндө; бүкүндөп келатат.

БҮКЧҮРӨНДӨ-керг. бүкчүндө; бүкчүрөндөп бирөө келатат.

БҮЛБҮЛЧӨК өзг. үлп"лдөк; бүлбүлчөккө май күйүп бүйрүп талга байладым /таб. күркүлдайдын үлсү/.

БҮЛГҮЛҮҢ ичк. бүлүк,бүлгүн; күндө салдын бүлгүлүп.

БҮЛДҮЗ тал. бүйүз /бүл+йүз/; өлдүз менен бүлдүздүн чатын ал-ган ким экен?

БҮЛДҮРГҮ тал. бүчүлүк; кемсөлгө бүлдүргү салып тыккан какын

болот.

БУЛДУРКӨН I иск. 1.клубника; 2.лейл. земляника; эмне булдуркөн лейл. колго остурулган земляника; жапайы булдуркөн талаага өз алдынча чыга турган өсүмдүк; котур булдуркөн лейл. жапайы булдуркөндүн бир түрү /бул булдуркөн сап-сабына бир-бирден дан байлайт.Дәни кичине,кызыл,таттуу болот/; 3.чыны булдуркөн лейл. жапайы булдуркөндүн экинчи бир түрү /мунун сабактары узун,калың,көп болуп чыгат да, бир канчаган мөмө байлайт/; кара булдуркөн чүй чыны булдуркөн /бул булдуркөн суук жерлерде,мисалы,Түп,Талды-Суу жактарда өспөйт/.

БУЛДУРКӨН II тал. 1.булдургуч; 2.терг. мыскыл; булдур-булдур булдуркөн,жер айлана жугурган,Найсаттын баласы кылтык алып жугургөн /таб. мыскыл/.

БУЛДУРУК кочк. 1.көмөлдуруктун орто жерине кооздоп жасалган чачыкчанын тарамы; булдурук көмөлдурукто болот; 2.аттын көкүлүнө,шилекге тагылган чачыктуу түйүн; кырк-кырк булдурук,отуз ооз булдурук,бет безбелдөк /таб.отуз күн оромо,кырк күн чилде,бет убак намаз/; кырк булдурук I.майда көп булдурук; 2.таб. чилде; ооз булдурук I.негизги чоң булдурук; 2.таб. орозо; II.тал. тондун эки капталын,өңүрүн бири-бирине түйө турган тоголокчосу бар кооз ичке сызмача; тондун да булдуругу болот,агай /топчу катары колдонулат/.

БУЛКӨР-тал. бүркөл; эртең аоман булкөрөр дейм.

БУЛӨ: бел булө иск. бир үй-бүлөдөгү оор түйшүктү аткара турган киши; менден башка бел булө жок.

БҮЛӨЙ жерг.,тал. бүлөө; устаранын бүлөму кайда?

БҮЛӨКЧҮ зам. кайрак менен бычак,балта курчуткан киши.

БҮЛҮҮЛҮ жерг. бүлүүдөн; иск. бүлдөтөн.

БҮМҮРӨҢ исм. жекирүү сезимин билдирүүчү сыпдык сөз; бүтпөй бүмүрөң калсын!

БҮРГӨҢ түнд.,ичк. өсүмдүктүн бир түрү; бүргөңдөн терип келип кырманды шыпып /бул өсүмдүктөн шыпыргы жасалган/; кара бүргөн бүргөндүн бир түрү /кара бүргөн жапыз болуп беш-алты сантиметр бийиктикте чокмороктошуп төп болуп, божурайып өсөт,жергиликтүү эл чай жасап ичишкен/; кара бүргөндүн чайы пайдалуу,ширин,кышкыга жагымдуу.

БҮРГҮК батк. бүркүт; бүргүк,кылыч,каллагач болот.

БҮРГҮТ батк. бүркүт; бүргүт түлкүнү качырганын көрдүм.

БҮРДӨНАЛА жерг. бүйүрмөлөп кооздоп жасалган кейнек; бүрдөкала кейнек болот.

БҮРЭЭЛЭ жерг. бир жолу эле,биротоло.

БҮРЭҮБАЛ ад. чөптүн аты.

БҮРКӨ чүй шапка,тумактын мандайы белүгү; шапкесинин бүркөсү илдий түшүптүп.

БҮРКӨҢ-түнд. бети-башы бир нерсе менен жабуу; жоолук менен бүркөнүпүш болду.

БҮРКӨНЧӨК кочк. өзөчөктөн сиртинин сылыуучу жеңил жоолук.

БҮРКӨР I:кандуу бүркөр иск. бүркүттүн куйругунун үстүндөгү кан чачыраган сыяктанган тегил-темгил тактар; ал белгилер кандуу бүркөр деп аталат.

БҮРКӨР II-тал. бүркөл; күн бүркөрүп калды.

БҮРКҮТ: атан бүркүт чүй кыраны,алгыр бүркүт; атан бүркүттөй

качират; ак баш бүркүт ыск. бүркүттүн бир түрү /кекилик, чил, бака, өткүн, жеген бүркүт/; ак баш бүркүттүн алы жок, өткүн да жейт; кара кашаар бүркүт чүй бүркүттүн бир түрү; чөл бүркүт бүркүттүн бир түрү; булардан башка да чөл бүркүтү кездемет; суу бүркүт ыск. бүркүттүн бир түрү /суу кыдырган, чыркыраган үнү бар, балык жеген, калдагай чоң канаттуу бүркүт/; бүркүт сарп ыск. бүркүттүн бир түрү; бүркүт сарп деген бар; суу көз жалтан түнд. бүркүттүн бир түрү /түндүк райондордо бүркүт төмөнкүдөй түрлөргө бөлүнөт: 1.ак баш, 2.кара баш, 3.кара чоку, 4.кору куйрук коон кол, 5.суу бүркүт, 6.чатак сарп, 7.омойсоргок, 8.чөл сарп, 9.карачык, 10.монор, 11.келтебоз, 12.камбоз, 13. желдүү сиргак, 14.баатыр кашка, 15.бакабаш, 16.муз мурут, 17.күүчегир, 18.суу көз жалтан/; Өзгөн тарапта /Алайкуу, Совет жакта/ бүркүттүн төмөнкүдөй түрлөрү ажыратылат: 1. жап канат ийни кысык, мурду кенен, жаактуу бүркүт; 2.берен бир топко кирген бүркүттүн бир нечесинин жалпы аты /алар төмөндө ажыратылып берилет/; 3.берметтүү берен көкүрөгү чаар ала жүндүү, көзү көк бүркүт; 4.ала чагыр, ала чагыр көз көзү чагылгандын учкунундай чаар ала болуп жалтылдап турган бүркүт; 5.бет берен көкүрөк жүнү сүт чачкандай ак, көчөсү төрттөн болуп бөлүнгөн бүркүт; 6.кашкандуу берен түрү көздөй кара, эки балтыры сүт чачкандай чибир ак, көзү түнүк, кабагы тайкы бүркүт; 7.тикендүү берен канаттын үстүндөгү жапкычтын учунда тикенчеси бар, калжайган зор бүркүт /кыраандыгы анча болбойт/; 8.дордок мурдунун үстү кайкы, буудайдай тоголок белгиси бар, буту кыска бүркүт

/ал экиге бөлүнөт/; 9.эмил дордок өңү күпкүү "дордок" бүркүт; экинчиниң койбогон эмил дордок; 10.кара дордок өңү кара "дордок" бүркүт; 11.жем басар тырмагынын алдында илмеги бар бүркүт; 12.ак ийин, айланма тоонун ак ийин оң далысында сегиз аппак, сол далысында алты аппак тал жүнү бар бүркүт; 13.ак көз, Алайдын ак көз көзү ууган айрандай аппак, жүнү кызгылт, канатынын талдары ичке, качыргача жердин бети менен күүленген кыраан бүркүт; 14.калың канат, калдыр каңат муз мурун өңү күпкүү, когдору далысына төөлгөн, көзү табылгынын чогундай кызыл, мойну узун, жүнү катуу, күбүнгөндө шалдырап күбүнгөн бүркүт; 15.карачык тили капкара, колго сөкүрүп конгон бүркүт; 16.кара кашка, кара кашка тынар тумшугунун үстүндө жырылган узун тамгасы бар бүркүт; 17.көк камчы көзү төөнүкүндөй ала чатыр, канатынын үстүндөгү жапкычтын бир үлүгүндө экиден тажы бар, анын аттын капжагасындай саландап турган бүркүт; 18.кер кашка, муйуздуу кер кашка өңү кызгылт, мандайында жүгөрүдөй сөөгү бар бүркүт; 19.эрке кашка көзүнүн тегерегинде капкара, текөөрүнүн үстүндө узун ак кашкасы бар бүркүт; 20.эгиз кара кашка жүнү эшигейдей сары, көзү кызыл, бир уядан экиден балапан чыгарган, бирининн оозу оңго, бирининн оозу солго кийшыраак келген бүркүт; 21.кызыл көз алгыр, тумшугу чүрпө, өзү келте, буту эки-үч элидей бийик, томолок келген бүркүт /сүл бүркүт кыраан деп аталат/; 22.кыска көз, кыр мурундуу кыска көз тумшугу келте, көзү таандын көзүнөн бир аз чоң, куйругу чолок бүркүт; 23.молор көзү чардаган баканыкындай тоотойгон, тумшугу жука, жукалыгынан

күнгө салып карасаң тили көрүнгөн,төшү алдына чыккан,аркасынан карасаң сыны жок,балтыр боо тагила турган карандө чыбыр ак жүнү бар бүркүт; 24.төө көмдөр мурдунун ичи кенен,жааги узун,эки канатынын ортосу тегирмендин ноосундай,тумшугу кара бүркүт; 25.төө төшүнүн башында илмеги бар,үстүнө чөгөлөп отурсаң эңкейип койбогон,илмекке бир чака суу илое да кетөрүп кете турган бүркүт; 26.уябра чиркоо өзү зор,эч нерсе албаган чыр бүркүт; 27.чөл сары жүнү чилгий сары,буту киска,дайыма чөлгө тукумдай турган бүркүт; бүркүт кагуу түнд. аңга бүркүт салуу; бүркүт өтсө бөрү келди дейт ◊ керг. Самаркандан саман учту десе сан кол келди деген маанидеги сөз; бүркүт алма к. алма; бүркүт канат к. кеште.

БҮРМӨ түшт. I.бүйүрмө; көйнектүн бүрмөсүн өйдө койүң; 2.бүйүрмө көйнөк; көйнектүн бүрмө,бүдүрмө деген түрү бар; этеги бүрмө керг. этеги бүйүрмө көйнөк /көбүнчө кыз-келиндер,кат өнөлөр киет/.

БҮРӨӨ ичк. бирөө; бүрөөдө кирк үмүл бар,кыркынын кирк айаги бар /таб. үүк/; бүрөөгө болдуңу? сүз. башы ачык эмеспи,башка бирөөгө макулдук бердиңби деген маанида; бүрөөгө болуп кеттиби деп сурады.

БҮРӨҮ пам.,керг. к. бүрөм; бүрөндүн ашыгы бүрөмүдүн саратанда колу тонот /мак./.

БҮРӨГҮ лейл. ушул,мына ушул; бүрөгү китеп кимдики?; мана бүрөгү лейл. мөвереги;

БҮРӨНҮГӨ батк. бирөөнө; бүрөнүгө карматып койот.

БҮРТ сүз. мүрт; бүрт кургак болтур.

БҮРТӨКӨЛ нск. протокол.

БҮРТӨКӨЛДӨ-нск. протоколдо.

БҮРТҮК I ихол. ат жабуунун бир түрү; бүртүк,бодо,быштын,денен,каа /к./.

БҮРТҮК II нск. курутту өзгөндө жыйбей калган майда тогологу; курутту өзөм бүртүк-бүртүк болуп калды /көз бир говорлордо "малта,малтака" дейт/.

БҮРТҮКЧӨ түнд. кичинекей майда бүртүк; мала кызыл бүртүкчөлөр.

БҮРҮК керг. эгиндин бап албай калган чүрүшү.

БҮРҮЛ: кызыл бүрүл тоң кызыл күүгүм; кызыл бүрүлгө чейин өксү болвойт; үрүл-бүрүл таңга жуук,али жарык түшө элек үчүр; үрүл-бүрүлдө аттанып кетти /сал.моңг.бүрий "бүрүл/.

БҮРҮМЧӨ лейл. кийимдин бир түрү; бели кымча бүрүмчө бар.

БҮРҮҮЛ тяшт. тандын жаңы ата баштаган мезгили; бүрүүлдөн түрүп балаон экөө короодон жыныду.

БҮРЧ ичк. чачы; оромолуи бүрүчү,эңдикандын күрүчү /лакап/; оромолуи бүрүч чачыктуу оромол; коолук бүрүч чачылуу коолук; ол - коолук бүрүчү.

БҮРШ ихол. калбырактын чүрүшүп калган жери;

БҮРЧ түшт. бүр; жыгачтын бүрчү көбөйүп кетиптир.

БҮРЧӨ түшт. кичинекей,майда бүрч; жыгачтын бүрчөсү көбөйүптүр.

БҮРЧӨЛӨ-түшт. бүр байлоо,бүр чачуу; жаңак бүрчөлөйт.

БҮРЧӨЛҮҮ түшт. бүрчөсү көп,бүрчөсү арбын; алма бүрчөлүү экен.

БҮРЧТӨ-түшт. бүр байлоо,бүр чыгаруу; жазында жыгач бүрчтөйт.

БУСКУЛ жерг. бүрсүгүнү.

БУТ: бүткөлү болдунбу жерг. бүткөнү калдыңбы; сааякты бүткөлү болдунбу?

БҮТӨ тал.,чатк. өсүмдүктүн аты /үлүү өсүмдүк/; бүтөнүн бир топ түрү бар.

БҮТӨӨ чүй илгерки солто уруусунун бир бөлүгү; бүтөөтөн: какып,төлөн,туяар,багыш,жагыш.

БҮТҮГҮ батк. баары,чогуу; бүттүгүнүз баравыз.

БҮТҮН,ПҮТҮН зам.,батк. эч нерсеси кем эмес нерсе; бомпу бүтүн зам. бала-чакалуу,өлүм-житимш жок,кең-кесири жамаган адам; бомпу бүтүн адам таап,түкүмчү кыл; бөйрөгү бүтүн батк. бөйрөгүн май баскан семиз мал; чар койду сойсок бөйрөгү бүтүн болду.

БҮЧ түшт. дандын толбой калганы /мүстөнүн,өрүктүн,бадамдын, жаңгактын данына карата/; мүстөнүн дани бүч экен.

БҮЧӨК чүй тамеки,папиростун тартылбай калган түп жагы; сигареттан бүчөгүн мештин оозуна ыргытып жиберди.

БҮЧҮ I: бүчү бикке жерг. бир аз,бир тике; бүчү бикке гэп урун алалы.

БҮЧҮЛ-зам. бүжүрөй; боз койондой бүчүлүп койнуңузда болсокчу.

БҮЧҮЛДҮК батк. төөнөгүч; балам,дүкөндөн бүчүлдүк ала кел.

БҮЧҮЛДҮК жейл.,батк. I.көкүрөккө тагыла турган тегерек күмүш кооздук; 2.иск.,чүй кийимдин топчуга илип коючу сызма, тор же чүпүрөктөн жасалган топчулугу.

БҮЧҮР жүмг. I.мончоктун көөнөгү; 2.майда,назик мончок /илгерки "катаган" тобунда ушундай айтылган экен/.

БИЛӘЙЛӘМБИЛИК өзг. шейшемби күндөрү молдолугу барганлардын чакырып кудайы катары берген тамак-аш; бүшейшембиликтин тамагына эркектер аралашпайт.

БИШҮРКӨ-чөк. чоңоюп калган баланын түн ичинде уктап жатып, көкүсүнан ириңдигинин түшүп калышуусу; уулун бүшүркөп койгонго,шейшеви сары ала.

БИЛБИЛДИК жерг. к. билбилдик.

БИЛДИЛДА-пам. билдилда; көп эле билиңдап сүйлөй берве.

БИЛДИР I түшт. урунган мал,ар кандай жандык /тоок,ит,куш,мышык ж.б./; колундагы билдири жыттан чакпай калды.

БИЛДИР II: адыр-билдир жерг. адыр-будур; адыр-билдир жер деп койот.

БИЛДИРАМА батк. билдилдап сүйлөгөн адам; билдирама адам экен, көп гэп урат; 2.билдиралекей; билдирама терек,мырза терек, эчки тал өсөт.

БИЛДИРЧАК тлиш. бакырчак; киңдир-киңдир киңдирчак,киңдиринда бирдырчак /таб. бешик,бала/.

БИЛДИРЕК чүй будур; аппак тамдан башка эч кандай билдирек жок.

БИЛДИРЛИК батк. топ-топ болуп учкан чымчык; топ-топ билдирлик учат.

БИЛЕ пам.,жерг.,ккод. I.оорунун аты /жаш балдардын башына кызыл темгил бс'уп чыга турган жара/; баланын башы бихи болсо эм жасайт /бихи жасап,баланын башына алып келип, аны кесип,ириңдап эмдейт/; 2.чүй,озг.,тлиш. мээнге кейдуу жүрөк,боор калдарын күрүчкө аралаштырып куюп,ага пияз,калемпир кошуп жасаган тамак; бихи жасагыла,абдан жейли; олово бихи түшт. күрүч же ун аралаштырылып жасалган

ган бизи тамак.

БИЛИМАН жерг., иск. бизи оорусун эмдөөчү, айыктырчу адам.

БИЛИР жерг. былыралакей.

БИЗ түшт. өчки; сен эмне бизсиңби?

БИЗГИ-жерг. 1.жоргонун кызып алак ташташ; 2.баш аламан болуу.

БИЗУУ иск. ф30; бизууга жиберди.

БЫЗЫЛДАК зам. музыкалык инструменттин аты; кош бызылдак най тарттык.

БИЙАЗ,МИЙАЗ иск. пияз.

БИЙАЗЫ,БИЙАЗЫ түнд. пиязы /тээ күнүнөн колго токулган ичи жок чепкен/.

БИЙАК түнд.,пам. бул жак; бийагыма кел-кел,ойагыма кел-кел пам. жаптыкты,сүйүүнү дацазалаган;чакыруу мүнөзүндөгү күү.

БИЙАЛА,БИЙАЛА,БИЙЛА тал.,чүй чыны; бийалада кант бар; таа бийала жкол. чоң чыны; таа бийала,балгам,шийпан,шапширге,серөп деп айтавыз.

БИЙАМЫН жерг. к. бижыман; бижы-бижы бийамын.

БИЙАС чүй к. бийаз,мийаз.

БИЙБЫЛДАК өзг.,терг. төөнүн өркөчү; төрт таппан,бийи саптан, эки бийбылдак,бир шийбилдак /таб. тээ/.

БИЙЕК жкол. бул жак; бийекте айланып жүрөт аокада.

БИЙЕКТЕ жкол. бул жакта; бийекте момундай сөз жүрүп жатат.

БИЙЕКТИК кар. эч ким билбеген көмүскө жер; бийектик жерлерге катып да жүргөн.

БИЙЕТТЕРДЕ батк. бул жерде; бийеттерде там эм жок эле.

БИЙИЙ түнд. эт /баланага карата айтылат/; сыйлай коюнуз ме бийиң.

БИЙРАК пам. 1.күйрук,куйругунак; ээ,бийлеңиз алдыңбы? /Чымырде "күйрук" деп чатырды айтат да,сенеги менен эти "Бийрак" деп атайт/; 2.терисы менен чогуу күйөлөнгөн кой.

БИЙРАН: кызы-бийран дейт. тамын-сууну,сый-сыйы чыгуу; кызыбийранны чыгып турган жери.

БИЙТЫ: бийты-бийты иск. баланы каткылоо ойноодо колдонулган сөз; бийты-бийты,бийты-бийт.

БИК батк. өсүмдүктүн аты; бикти аттарчылар сатат /бул өсүмдүктүн тамыры нимөлө кассо үчүн пайдаланылат/.

БИКЧИК иск. 1.сасык; сыпык бар жаман жыты бар экен; 2.Сасык,Сасыкбай,Сасыкул өндүү аттарды тергөө; бикчик аттуу ууллу көрдүңбү?

БИКЧИМА иск. сасык жыт; ай,үйдүн ичи бикчима болуп кетиптир.

БИЛЕЙ иск. булганч,кир; кимиси айай,кимиси билей? /бул сөз көбүнчө тили жаңы чыгып келе жаткан балага карата айтылат/.

БИЛИЙ I ал. далдаа жер; бөзжер өйүзкү бикинде оттоп жүрөт.

БИЛЛ II пам.,жерг. 1.капталь,бөйрөк жак; көп сүйлөпө бикинина урам ки өлөсүң; 2.өтм. кайруун.

БИЛЛЧЧ пам. терс буруп сүйлөгөн адам.

БИЛЛРМАЛА-пам. коркут; сен мени көп бикирмаллаба!

БИЛЛЙ-атб. сүрүн,соодалаш,бзасын чагыш; пасийа сатпак бөдөнө, бикиттип көрөвүс да.

БИЛАЛЫК жерг. буламык; биламык киллди.

БИЛАСКУПСЕ атб. плоскогубцы, балык оор.

БИЛКИЛДАК чуй билкилдак; төрт тап-тап,кийри сап тап,эки билбилдак /таб. төө/.

БИЛДЫР батк. билжиракай; билдирвиз деп отура берве.

БИЛДИРАК жерг. чулдур,сакоо; тили билимбейт,ол билдирак.

БЫЛК: былк семиз түшт. I.билкилдаган өтө семиз; 2.терг. камыр; былк-былк,былк семиз,кавыргасы жок семиз /таб.камыр/

БЫЛКЫ өзг. билкылдак; былкы-былкы,былкы таш,былкылдаган кызыл таш.

БЫЛТЫРЫ ал.,батк. былтыркы жылы; былтыры чыктм,Алтын-Мазар жакта жүрду.

БЫЛЫЙ-батқч. мурчуй; азыр өле гөш салдык деп былыйып калды.

БЫРАКЫ пам. баасы жок нерсе, баркы жок буюм; акылы жок жигитке айыл малы бырақы /мак./.

БЫРАТ чуй брат /бир тууган. Сал.чытырай/.

БЫРБЫКТА-тянш. бышактоо; бышактап жылоо; эмнеге бырбыктайсыңар.

БЫРБЫР өзг. ордо ойнунда "хан" жата турган жай,орто жер;чүкөнүн жайн бырбыр деди.

БЫРЖЫК чуй оңдун бир түрү.

БЫРЖЫП жкол. жорго; быржып,дорбу,чудук,ичилик дейвиз.

БЫРСЫЛДАК пам. кек мылтыгы; майын майлай элек йаңы гана бырсылдак бар экен.

БЫРТАЛАЙ чуй бырдалай.

БЫРХЫЛ лейл. к. бээзи.

БЫРЧЫК пам. көгөндүн көзчөсү; 2.өзг. буурчак; мектептин огородуна бырчык айдалды.

БЫРЫК лейл. жаман-жуман нерсе; бөдөнөнүн бырыктары барбайт.

БЫСЫЛ өзг. жаранын бир түрү.

БЫСТЫР-түшт. далдаага жашыр,бекит; быстырып койгон деп айтыптын.

БЫСТЫРМА өзг. буктурма; Жакыптын тогуз амалы,токсон тогуз быстырмасы бар.

БЫТКЫЛ жерг. I.төдогу үстү жалпак дөбөчө жер; 2.өзг.,батк. кичирзек кокту-колоту бар жер; биз барган жер бытқылбытқыл келет экен.

БЫТМЫЙ I.түнд. абдан коюу жасалган көжө,кесме; 2.солк этпеген,былк этпеген эмөө адам; 3.өзг. кичинекей бала.

БЫТЫРДАЙ тянш. быкырдай; бытырдай жайнаган калың кой.

БЫТЫЙ тал. к. бытыкый.

БЫТЫКЫЙ өзг.,тал.,жкол. I.кичинекей,бийтигий; бытыкый бала; 2.майда,жаш; бытыкый малга бата кыл; 3.тал. бир аз,бир кичине; гайыңан мага бытыкый берип койчу.

БЫТЫР: бытыр-бытыр түшт. тыпыр-тыпыр /метатеза/; бытыр-бытыр битиратып,көгөртүп түрүп жыгып алдым,кызартып түрүп сууруп алдым /таб. мал мүүздөө/.

БЫТЫРАТ-ош тыбырат.

БЫТЫЧА жетг. к. мыкча; кичинекей кутуча,ичи толгон бытыча /таб.ширенке/.

БЫХ /х тыбыш көнөкөй менен жоонураак айтылат/; быкый;быхх, карачы,жаман экен.

БЫЧАК нск. апийим тилүүдө колдонула турган эки же үч тилгичи бар курал; апийимдин бычактарын ондоп кой; анжийан бычак карс. уч жагына айдын элеси түшүрүлүп,көзгүнө сай чыгарылып жасалган бычак; азыр эми анжийан бычак көп жа-

салат /бул бычак Анкиядагы усталар тарабынан көп жасалганыктан жогоркудай аталып калган/; чуо бычак алб., жкл. кылыч сымал чоңураак жасалган,кайкыраак келген,учу учтуу бычак; сол капталында чуо бычак; шаар бычак тшт. заводдон жасалган бычак; кеде,шаар бычагы; бычак учу нск., чуй.,пан.,жерг. к. аламач; Жетегусте бычак учу,аламач,акийрек дейт /бул опулар шырдактын четине,ортосуна түшүрүлөт/.

БЫЧАЛГА атб.,езг. 1.малдын оорусунун бир түрү; 2.езг. малдын жинке чалынып өлүшү; торпок бүгүн бычалга болуп өлүптүр.

БЫЧАН езг.,тшт. 1.пичан; 2.бышып жетиле элек эгиндин сабагы.

БЫЧАНЧЫ лейл. чөп чапкан адам,чалгычы; бычанчиларга истик ак кылып берсин.

БЫЧКЫЛЫК I жерг. бычып-иштөөгө дайындалган кезеңде; бычкылык көйнөк апкелиптир.

БЫЧКЫЛЫК II нск. бычуучулук; мындай бычкылык иштерди таштачы.

БЫЧМАЛ жчк. 1.бычылган топоз; бычмал топоз алып келсең,кырга минсеңе; 2.жкол. төрт тиш чарк кой.

БЫЧМАЧЫ түнд. 1.ар кыл кийимди бычууга адис аял; 2.тшт. терiден жасалуучу,өзгөчө,тонду жакшылап бычып,тагуучу аял.

БЫЧЫМЧЫ тшт. сынчы,баа берүүчү; өз бактысына өзү бычымчы болгон эле.

БШ-тал. суюга матируу,чумкутуу; уйалгандарды сумга бшалы; бши этпес езг. хородо бозону бир дем менен тынбай

ичет.

БША атб. эзиктегенди билдирген сырдык сөз; бша,катын болуш!

БШАЛА тал. бштыгый,бштыйган сары.

БШАН түнд. 1.чанактын оозун бекитүү үчүн жыгачтан жасалган киска,чолок талкча; 2.атб. энесин эмбес үчүн кулундун мурдунун үстүнөн тилип тагылып коюлган жыгач калакча; 3.езг. кылкынын эки таноосун тилип салынган тилме тамга; кылкынга бшан салат /илгерки басиз урусуна таандык болгон эн-тамга/; бшан чуй бшылдак; бшан мурун,кашка тш.

БШКЫЧ түнд. бир нерсенн бша тургандай нерсе; бшкыч кайда,суу токтоп калыптыр,бшып койойун.

БШМАНА чуй мелдет үчүн алдын ала чыгарылган акча,букм.

БШМЫЙ-жрмг.,нск. мшмый; бшмыйган,ата көрү,өментип бшмыйып тура бер.

БШМЫК жмг. мшмык; бштайган арык,кичирээк,бети чүрүш адам; аа,бшмык,баатыр келатат,кел бери.

БШТАН жкол. 1.кооздолуп жасалган кайш басмайыл; 2.чуй көрпөчөнүн астынан аттын чандырына тартылуучу кайш; кайма бштан езг. кайылып тигилген бштан; кайма бштан кардида,алтын кат эгер белиде.

БШТЫ жерг. жашынмак ойнунда жашынып бүткөндөн кийин айтыла турган сөз.

БШЫМ: эт бшым болжолу эки,эки жарым сааттык учур; козу бшым болжолу бир жарым,эки сааттык учур; сүт бшым болжолу он беш-жыйырма мүнөттүк убакыт.

ВАЗВАЗ эск. кездеме менен соода кылган киши.

ВАЗИР түшт. кечирим; чайданоон вазир сурап чыгып кетти.

ВАЙ I:вай-вуй өзг. ой-бооп; вай-вуй,уулум атка минеенге карап калыптыр.

ВАЙ II; вай билек бат. жоон билек.

ВАЙ III ош апей; вай,молдо жигит,бери келин; вай-вай бетим бат. бетим и-и-ий бетим!

ВАЙВАЙЛА-зам. бой-бойлоп ыйлоо, өкүрүү /өлүк койгондо/;вайвайлатып ыйлоого бай тейиттей эл таппайт.

ВАЙЛА жарг. тац калууну билдирген сырдык сөз; вайла,акыл кызык киши экен.

ВАЙМА жарг.,зам. I.убайым; 2.коркутуу,үркүтүү; көп вайма кылба; 3.апыртма.

ВАЙРАТ: дат вайрат ноок. жаңжал,өкүрүк; Камчыбек дат вайрат кылып ыйлай берди.

ВАЙРОН жарг. тынтыракай; өкшотуп тепсе ҳаммасынын вайрону чыгат /сал,так,вайрон/.

ВАК жарг. убак,маал,учур; кайсы вакта келесиң?

ВАКТЫ-СААТ бат. кезек-кезеги менен; вакты-саат барып калат; вактиниз чакпы? жарг. I.убактыңыз тарбы,жокпу?; 2.көңүлүңүз жактыбы,деп сооолугуңуз кандай; ата,вактыңыз чакпы?

ВАКТЫРААК жарг. I.эми эле,азыр эле; вактыраак чыгып келем; 2.жарг. жанараак; вактыраак келгенибизде жакшы болот эле.

ВАКИЙАЧЫ жарг. вахиолуи; вакийачыга колуңдун учуну берсең билегиңнен кармайт /мак./.

ВАКИЛ өзг. карасанатай; алдын мүлкүн уурдаган вакил адам.

ВАКИЛДЫК өзг. карасанатайлык; адамдарга вакилдик кылып жүрүп

эмне болду?

ВАКЫ зам. I.Кокон хандыгынын учурунда мечитке бөлүнүп берилген жер участогу; сл мурда вакылды дам эзлеген; 2.багар-көрөру жок,же дүр-дүнүйөсүн башка сыйлеге нйгарбай дуба үчүн ар кимге сөрө берген адам; мүлкүнү кым жесе, дуба кыса болду,шуну вакыл дейт; вакыл залоги түшт. тар. Кокон хандыгынын учурунда укум-тукумга өткөрүлүп келинген вакыл жер; ак вакыл түшт. тар. Кокон хандыгынын учурунда алык-салыктан бошотулган "вакыл" жер; кара вакыл түшт. тар. Кокон хандыгынын учурунда салык төлөөдөн бошотулбаган "вакыл" жери; вакыл кагресе түшт. тар. түшүмдүн ондон бир бөлүгү салык үчүн төлөнүүчү "вакыл" жери; вакыл наме түшт. тар. Бухара,Кокон хандыктарынын тушунда сатылган, сатылып алынган жер участогу жөнүндөгү документ.

ВАКЫТ жарг. к. вак; вакыт кок доо.

ВАЛ тал. тамеки тигилген майда арыкча.

ВАН бат. жетишсиздик нерсе.

ВАНИЛДА-бат. зуулда,албыртта; от ванилдап күйүп жатат.

ВАПА пам.,түшт. апа; вапа көрбөптүр.

ВАРАКТА-бат. боркулда; варактап кайнап жатат.

ВАРЫН ҳод. устун; кесе,варын,кол кулак,койро,балдак деген сөз бар.

ВАСВАС ачк. азгыруу,түртүү; шайтан мени васвас кылды.

ВАСКА бат. буйрук.

ВАСТА; васта жук бат. үйдүн узунунан копяган матке жыгач.

ВАТАН зам. родина,ата мекен; аталап алтоо болсоң,ватанында калгыз /мак./.

ВАТВАЙМА батк. тың,чийрак.

ВАТВАЙМАЛАН-батк. тыңсын,чийраксын; койчу,Бурул,сен көп эле ватваймаланып жүрсөң.

ВАЧА: күнү вача жкол. күнүлөш; күнү вача,күмүш үйлүм күйөөм.

Вә жерг. жана; сак вә саламат турабысың?

Вәәнә өзг. чума оорусу; мурун алды вәәнә каптаган.

Вәәс ичк. кыйкырык,чакырык; вәәсә кылсам кевейсиң.

Вәдә жерг. увада; вадә берип келдиң.

Вәди зам. өрөөн; Паргана вәдисинде турабыз.

Вәзил лейл. маал; жаз вәзилдә кырк күн алат.

Вазифә жерг. кызмат,амал; вәзифәдән түшө элексиңби?

Вәзмин батк. тартынчаак; өзү бир аз вәзмин бала.

Вәйси-жерг. келжире; вәйсий бересиң.

Вәйсил: вәйсил ата пам. ойсул ата; ажап кыпсың вәйсил атадан гәп салып.

Вәк-вәк пам. "үвәк" аттуу канаттуунун үн чыгарышы.

Вәкил жерг. өкүл.

Вали батк. билерман.

Валик батк. арабанын ок жыгачы; валик,допу,торпок,экеш.

Вәрәкә сүз. пахтанын кош баш алган косегя; вәрәкә таптым; варака самса батк.,өзг. к. самса 2.

Вәсә ичк. үйдүн чабагына туура-туура коюлуучу чолок жыгач; ак чечек вәсә болот.

Вәсийәт батк. осуят; атамдын вәсийәти эч эсимден кетпейт.

ВЕР-батк. ий; кавыңды жоготуп вердим әде.

Виде жерг.беле; сен шаарга барвас виден? /суроо үланды "бы" мучесу менен "әле,әда" деген сөздөн/.

ВОЛБ: вовв-вовв пам. машинанын өз жерге чыгарыпкы үнүн тууралган сырдык сөз; мешин вовв-вовв деп ирең чыкты.

Вой лейл., ач; сийрп ачып катат,вой дейимби?

ВЫЙТ: выйт-выйт нооп. саламандардын кем-сууга чакырганда колдонулуучу сырдык сөз.

Г

ГАЗАП пам. к. газап; газапка түшкөн кайран баш.

ГАЛКУРУК лейл. I.турна; 2.лейл.,пам. салмарлык ойну /сыр жыгача бала сырганып,бири—башчы,бири — уруу,сыра — сыпу,калганы - кой болуп,уруу менен карышкыр койчу ала качууга аракет кылып ойнойт/; галкурукту келип-кизилап ойноп эле; 3.зам. ашыр.

ГАВ батк. туранды сөз /шамал,боросунун шуулдаган,зуулдаган үнүн туурасо/; гав-гав деп турат шамал.

ГАВАЛКА нооп. кыпке тизилип кургатылган тамеки; гавалканы оңдовой але койсо довойбу?

ГАВАР тел. жерге жайылып,кизил урук алып данын ат жай турган өсүмдүк; гавар - талаа өсүмдүгү.

ГАВАРАТАЛ жерг. к. атаргавар; мәңгартоп,тостиек,апил-тапил карай куш,дәңгал,думкалтак,гавараталл ойундары ойнолот.

ГАВКА:гавка-гавка жерг. балка-будка; гавка-гавка болдук.

ГАЙРАН лейл. уй айдай турган чибик; жер түбүндө өз гайран /таб. жылан/.

ГАЙЫЛДА пам. к. гайылда.

ГАЙУС батк. чийрак,бийик; гайус болсоңчу,баллам.

ГАЙКАР жерг. каукар; сиздер гайкар тавылат гоо.

ГАЙЫЛДА-батк. дуулдоо,зуулдоо; шамал гайылдайт.

ГАДА жерг. I.чабак жигач /узунунан,туурасынан сөрүгө ташталуучу сутаксиз,ичке,кургак жигач/; 2.батк. устун; тамга гада жатпаздык.

ГАДАЙТ-батк. мойнун кайкайтып калуу; мойнун гадайткан бойдон калыптыр.

ГАДАЛА-батк. бир нерсени кесип бутоо; Асан,талдарды гадалап койчу.

ГАДАМАК пам. ордонун чүкесүн кадап,чертип ойноо; гадамак ойногонду биле бекен?

ГАДАМАКЧЫ пам. "гадамак" ойнун жакшы ойногон адам; Топчубай деген киши кийин гадамакчы болгон.

ГАДУУ пам. кең жол; мерген гадуу жол жүрдү.

ГАДУУЛА-пам. кыялоо; ат менен гадуулап чыгып бар.

ГАДЫ-пам. кыяло; гадып өтүп,кәсалмән әнемди көрүп келейин.

ГАДЫВ пам. к. гадуу.

ГАДЫБЛА-пам. к. гадуула; кийик/к/е гадывлап жөнөдү.

ГАДЫМ зам. кадам; үйдөн сууга чейин алтымыш гадым.

ГАДЫМА ичк. I.кең жол; Жон желимдин жолу - гадима; 2.лейл. канжыга; төтө жол; гадыма жолду тоскомун.

ГАДЫРАҢ: галва-гадыраң пам. чыр-чатак; галва-гадыраң болуп түндөсү уктавай чыгат экен.

ГАЖАЙЫП өзг.,чатк. к. өжөйүп; гажайып адам.

ГАЖАК зам. бетти жаап,түшүп турган чач; бетан гажак баскан кыздарды көрдүм.

ГАЖАРЫ пам. I.көчөттүн,сайманын бир түрү; гажары кол менен терилет; 2."гажары" көчөтү түшүрүлгөн,эни 30-35 см. келген,жүндөн кооздолуп саймаланган таар; гажарынын астыр жагы

жип бойдон калат /гажары кол менен терилип согулат да,астыр жагы жип бойдон калып,үстүнө "гажары" көчөтү түшүрүлөт."Гажары" түштүктө,Жерге-Тал менен Памирде,Синьцзянда-гы киргыздарда жасалат.Ал ийилчек,жылма,жука келет. Ылгый ак,күрөң,кызыл,көк,мала түстө болот.Анын:"таракча",чатышма,тумарча,ийрек,ат күйрук,кочкорок,кочкор муйуз,найкалак,кайчы,пайпак көчөт,омуртка,ит таман,сүлөсүн тыр - мак,такта көчөт,беш кеште көчөт,кийал,багжагай,карга кабат,таракча,килич,ай нүскө" аттуу орнаменттери болот.Бул "гажары" кээ бир жерде - Өштүн түндүк райондорунда "бука-ры" деп аталат."Гажары" деген термин өзбек тилинин говорлорунда да айтылат/.

ГАЖАШКААК батк. кажагай; гажашкаак ат экен.

ГАЖЫМ I түшт. жүн жиптен тоголок баш кылып токулган чачы; гажымдын салпылдатып төөмдүн баласы кайта чаптың; токмо гажым тердик,күркүн ж.б. түйүлүүчү чачы.

ГАЖЫМ II зам. кижим; кызылдан гажым салайын кыз кийалдуу башка.

ГАЗ I түшт.,пам. I.каз; өрдөк менен келди газ,элвогенге болду каз /мак./; газ айак көрг. сайманын бир түрү /каздын тамагы түшүрүлгөн сайма/; газ айак экен го /"газ алктын" бир канча түрлөрү бар,бирок негизги элементтери окшош. Кээ бир жерде бул сайма гүл,тал сөркө,үч бармак,карга тырмак,карга цут,топук цут" деп да аталат/; 2.жердин аты; кыз тандасаң газга /үрүүнүн аты/ бар,тава алвесең газга бар /мак./.

ГАЗ II суз. бордук,салмак; шахтанын газы калбай калды.

ГАЗА зам., батк. тор жайылып, тузак тартила турган жер; тор жайган киши газага илтиптир; газа куйу батк. буркут, куш жармоо учун тор жайып кутуп жатуу.

ГАЗАВАТ тушт. дин учун курош; дин бузар каракчиларга газават жарыялаган /мазмуну боюнча газават учун болгон курош реакциячыл болуп эсептелген. Диндик ураанды жамынып империалисттик реакционерлер жаңы прогрессоке, Совет бийлигине карш курешкен/.

ГАЗАВЧЫ I сзг. 1.мыкаачы; 2.отт. кишил жамчы эркек; жуда ёам катып газавчы киши.

ГАЗАВЧЫ II сзг., ихт. сазай; кийдан газавчын берди.

ГАЗАЛ тушт., жерг. 1.казал; 2.жарынын зуулдап ары-бери учуу; газалчыны онуган, галбырыны токуган /таб. жарч/.

ГАЗАЛА лейл. чычкактын бир түрү; газала кирип кетти жамбыга.

ГАЗАЛАЙ зам. канаттуунун ати /кебунче адырларда болот/; газалай кеп бундай ала чыкты.

ГАЗАМБУР жерг. к. газамбыр.

ГАЗАН: газан болду-пам. түгөнду, бүттү; алмалар газан болду.

ГАЗАН жерг. 1.токойдун чарып калган жери; токой газан болуп жатат; 2.лейл., батк. жигач өсүмдүктөрүнүн күзүндө күбүлүп түшөн жалбырактары; газайларды шыпырып малга бер; газан түштү жалбырактар күбүлдү; 3.отт. көп, жык-жыйма; ыл газан деп койду; онуруп газан болуп кетти ◊ пам. күйбеген жерам күл болду.

ГАЗАП тушт. 1.азап; 2.пам. залым; көпүрө жакын кел ираак, көрөйүн дөсөм жер ираак лейсиң, газапсың го.

ГАЗАПТА-лейл. азапка салуу; уканды намерге газаптайсың.

ГАЗАРЕК батк. адырдын күнгөй бет жагына майда, жыш болуп чыга турган өсүмдүк; газарек малга жуда жагат.

ГАЗГАНАК зам. өтө жука тан; газганак таштн атса пырпырайт.

ГАЗЕНЕК тушт. 1.коондун эң кийинки чыккан майда мөмөсү; көрөөй турсунбн, коондун газенеги эле калды; 2.батк., лейл. өрүктүн мөмөсү күбүлгөндөн кийин түшөй калган тоцу, жетилип калганы; бир топ газенек терип келдим; 3.зам. өсүмдүктөрдүн күбүлүп түшкөн жалбырактары; жалбырак сарғайып түшсө газенек дейбиз.

ГАЗЧЕЧ батк. үйдүн кирларын чыгара турган буюм; газчеч менен андыра экен экн башка.

ГАЗИ жерг. дин учун бирөөнү өлтүргөндү күнөөсүз деп эсептөө; өлтүргөндөр гази болот деди го.

ГАЙВАНА жерг. уят; адам жок жерде гайвана кыла.

ГАЙВАТ пам. уят; баладын үйдө гайват жок /мак./.

ГАЙВИЗЕК пам. кыска жабылган пан, же жаңыдан жука токтогон кайчак; суттун кайчагы гайвизек болуп аран токтоптур.

ГАЙНАЛЫ, ГАЙНОЛУ тушт. кара өрүктүн бир түрү; бизде гайнали өсөт /өңү кек, кабыгы жука, даамы жийдил кычыл, жайлы ортосунда бышат/; кызыл гайнолу мөмөсүнүн өңү кызыл гайнали; кара гайнолу батк. өтө ачуу, түсү чымкый кара гайнали; кара гайнолу пышып калтыр го; сары гайнолу батк. түсү бышканда сары келип, ак гайналыдан ачуураак болгон түрү; конгулага сары гайнолудан берип тургула.

ГАЙРИДИН тушт. диндеш тандоо; кийанаттык кылма, гайридин болбосун.

ГАЙРЫ пам. жат; тургандан гайры болуп, кимге барасың, бәлам.

ГАЙЧ батк. кайчылдап туруу үчүн өтүктүн таман аралигина колгон жука,кичине, чарык; гайчты өтүктүн таманига койот.

ГАЙЫШ; гайышынан берүү пам. мергенчи жолго чыккында айта турган тилек сөөу; тумагын алыстап кийет,"гайышынан берүү" болсун деп,жүрүп кетет.

ГАЙЫР I пам. чоочун; сен тумганыма гайыр болбо; гайыр кыргак батк. уруунун аты.

ГАЙЫР II:гайыр таш дейл. таш көмүр сымал тоо тегя /отко салса күйбейт/; гайыр таш--таш көмүр эмес.

ГАКШ зам. макул; гакш,майлы кампир,мейиз,кекнары,жацак берсе, кекилик мас болот.

ГАКШЫЛДА-ҮЧҮ. какылда; каргалардын гакылдаганынын үгүлүп калат.

ГАЛ I пам. куроак,ич; галын ачып,ийне сайа алдай отурам.

ГАЛ II батк. жемиш мөмөлөрүнүн бетине түшкөн бүдүр; кавигында кара галдары бар.

ГАЛ III батк. саман көмө турган чуңкур; саман көмсө - гал,бундай көмсө--орой дейт.

ГАЛА I ачк. 1.улак тартууда эң кызып калган момент,учур; 2.улак тартканда чабандаздардын үйүлүшүп,чогулушуп калган тобу; жалан гала ичинде жүрөм; 3.бат-аламан,кобур-собур жайма сөз; немнеге өзүнчө гала курдунар?; гала-гала дейл. топ-топ болуп жүргөн адам;мал; олор гала-гала болуп жүрөт

ГАЛА II батк.,дейл.,жерг. 1.тегирменге тартылган эгин; тегирменге тартылганды гала дейт; 2.жерг. тегирмен тартканда тегирменчиге натуралдык түрдө берилүүчү акы; жаласына тарт тарак бүүлай берген; 3.калын эле эгин,дан; эртеден

бери гала сапырдым.

ГАЛАБА жерг. 1."албароти"басуу; түнде менин кара басты,галаба кылды; 2.дейл. чатак,чыр; галаба кылып тынчтык бербеди.

ГАЛАГУР батк. к. галдагов; бүүдайды галагур менен жанчуучу экен.

ГАЛАТ өзг. ит илгери /алкоо/; сайып келсем ийнем жок депе, галат!

ГАЛАТЫ өзг.,дейл.,зам. кызык,укмуш; галаты пон-чон макал экен /сал.так. галаты "кызык"/.

ГАЛВА жерг. 1.чыр-чатак,жанжал; галва кылып ишке киласиң?; 2.өтм. чогулуп өткөрүлгөн ойн-тамаша; галва,галва богон жерден калба /мак./; 3.ормек; галва кылып отурат.

ГАЛВАЛАШ-пам. 1.чыр-чатактам;галвалашпай жакшы иш кыл; 2. жерг. ормектем; бош болсоң кеч келгин,галвалашалы.

ГАЛВАЧЫ жерг. "дарыя" кагып ойногон оюнчу; сагынып келсем, экем жок дейт,галвачы.

ГАЛЫК батк. чапкынын мизинин өйдө-төмөн чыцалып калышы; чапкыны галык кылып таштапсың.

ГАЛЫР ичк. 1.калбыр; чычкан ийнеге карс алдай,куйругуга галыр байлайт /мак./; 2.аары токуган уя; газалины окуган, галырыны токуган /таб. аары/; жөнөкөй галыр ◊ дейл. 1. кулагына карбей өз билгенин сүйлөй берүү; 2.баарыны сөзге кыгуу үчүн ар кайсынын жаман айтуу; галырды суудан көтөргөндө көрөбүз ◊ батк. жөнөкөй күзүндө санайбыз,ит быша канда көрөбүз.

ГАЛГАЛ пам. калтырдап тыпырегендик; күйөмүдөн коркконудан

галгал титирейт.

ГАЛГУЙЛАП-нам. кемпирлен; бул бала галгуйлаптын журет.

ГАЛДАГАЧ жерг. парлигач; тундуктун онзун жаппа,галдагачтын уйасы бар.

ГАЛДАЙ батк.,сүз. 1.жука жайылып кабатталып бышырылган нан; 2.кебүнче сорпого салына турган калацкат жупка; кесне берчү бир галдай;тен галдай ар. чоң,жука жабылган жупка.

ГАЛДАЙМА батк. кекиликтин чекесүнүн темир канат,тоголотмодой кийинки учуру; кекаликтин чекесү галдайма болгон учур эмес.

ГАЛЖА-нам. калча; бакаларын галжатып,камдыкы консо,шо атат.

ГАЛЛА I ал.,зоо. календер,мискин дервиштер кийген кең камаачылуу чапан; галла кийген устуна.

ГАЛЛА II жерг. темир;/кең өгүздү темирге салып,аларга туурасынан жооп жыгач сүйретүп өгүз бастырылган/; галла кыл сүз. кырмандын бетине бооздорду чачып темир бастируу; галла кылып айдайт.

ГАЛЛАВАКЕШ батк. жийиндагы изи-чуу сөз.

ГАЛЛАГОВ жерг. темирге чиркештиралып кошулган өгүздөрдүн тобу; галлагов барбы деп дегдеп келсем тайын жок.

ГАЛТЕК I жерг. жука нан жасоо үчүн колдонулган тал үбөлүк; "алтын-күмүштүн эскиси болбосо,ата-энелин баасы болбосо" деп,галтек алды да бир койду; 2.кесилген жоон,кыска жыгач; галтектин устуна чыгып серке ойнойт; 3.чыгырык; 4. батк. 40-чарык жип; кыркынчы галтек гана?; тен галтек 10-чарык жип; замбар галтек батк. майда-чүйдө таштай турган кол араба.

ГАЛЧА I зам.,лейл. 1.сөзгө бат түшүнбөгөн,байкоо сезими начар адам; мынсо менен өткөн галча сен турбайбысың?; 2. иск. илгерки кичинекей топ,уруунун аты; галчалардын чоң атасы таяк деген.

ГАЛЧА II лейл. 1.кичинекей кал; 2.адамдын аты.

ГАЛЧАКОЧОК жерг. 1.жердин астынан суусу атырылып чыккан булак /айлампасы менен бирге/; күн ысык болгон сайын галчакөчөктүн суусу суюк болот; 2.жердин аты; галчакочектен суу ичем.

ГАЛИЙМА батк. кекиликтин темир канат болуп калган балапаны; кекиликтин балапаны галийма болуп калыптыр /сал.тоголомо/.

ГАЛЛЯ нам. 1.жука тилинген нерсе; 2.кыроптолгон зат; көрөйүн деп мен келсем галым кылып койгон турбайбы.

ГАЛЛЯЛА-нам. 1.бир нерсенин устүн жукалап тилүү,кесип алуу; 2.бир нерсенин устүн жукалап кыроптоо; ак сандыктын путун алып,энди галымда-; 3.зам. күйрүктү калпактап кесүү; галыдан күйрүк чайнаган.

ГАМ: гам басты батк. бир адамды бир топ адам басып алышы; ак үйүмүн куту өлөн сени да гам басты; гам бер жерг. азап көрсөтүү; телторуга көп гам бердилер.

ГАМБА батк. наабайчылардын камыр жуура турган идиши; илгери наабайчынын бир гамбасы бар экен.

ГАМЗЫМ чүй кийимдин аты; гамзым,кийим жок бекен?

ГАМПА батк. 1.тегирмендин,жаргылчактын буудай,арпа ж.б. салына турган кезү; тегирмендин буудай салынчу жери - гампа; 2.иск. чүй эгиндин түшүмү жыйнала турган склад; кампага эген жок толду.

ГАМЫДАР жерг. бокида бар ааял; мана шу катын гамидар экен.

ГАНА-батк. 1.жибек куртуна салынган титтын желбей калгандарын тазалоо; жевеген тит жигачтарын ганайт; 2.шлова; самандайгандын терүгө гана.

ГАНАК оң жибек куртуна салынган тит калбырактарынын калдыгы; ганакты серелерден тазалайт.

ГАНАР лейл. п. канар; ганар каптарга саман толтургула.

ГАНДА өзг. өстөн арык; кырып казды гандапп.

ГАНКУР жерг. ар кил казына буюм сактала турган кай; онун эки ганкуру болот.

ГАНЕНГА ичк. 1.малдын оң кулагина салынган үч тилик эн; 2. канжига; учу ганжыга батк. канжыга эндин бир түрү /кулактын учуна салынган/; кош чек,учу ганжыга батк. бир кулакка калгыс "канжига" жана кош туура тилик салынган эн; кош чек учу ганжыга кил.

ГАНЕК ичк. бооланган эгиндин,чептун,беденин чөмөлөсү; оо,Кырколдо канча ганегин бар; кер ганек баш ичке каралып,бараандарине бастырылып чөмөленген эгин /боз үй формасында/; буудайды кер ганек кылып кой.

ГАНЕКТЕ-ичк. эгин,чөп,бедени чөмөлөө; бүгүн чөптү ганектеп койгула.

ГАНЧЫ батк. илгери 10-15 койдунун үстүнөн караган адам; койчу,ганчилары келип кетет.

ГАП түшт. пилла курту калбырактарын жегенден кийинки тит бутактарынын өсүгөгү; куртту ганап керек,гап көбөйүп кетиптир.

ГАПДАП-батк. пула куртунун астынан титтин бутактарын сууруп

ааду; колун бош болсо гандатып берчи?

ГАНКУРУК лейл. 1.каркира; 2.турна; 3.оюндун аты /сал.гаакуруу/; ганкурук сайып жургөндө энеси каза болот.

ГАНГУ батк. темир балка; гангу менен темир чаптым.

ГАНГУН батк. кобур-собур; бейө этиллө гангун деп атат эле.

ГАНЫТ-лейл. кадтар; көн эле ганытып бейлеп койдум.

ГАПСАЙ жерг. үксөй,саксай; кавырга жуну гапсайат.

ГАПЫЛ зам. байкоосуздан билбей калгандык; гапыл калвасам,билет эдем да.

ГАР I батк.,пам.,ал.,жерг. суу жеп кеткен кар; арыкты гар кылып кетиптир; гардын айагы жерг. 1.суу жеп кеткен жердин түзөңчө тартпан этек жагы; 2.жердин аты; гардын айагы деп айтат; 3.зам. үдүүр; Энал гарга кирип кетет.

ГАР II түшт. 1.кор,бечара; гар болду; 2.пам. туруксуз адам; ол гар киши;

ГАРАЗЫ пам. 1.айла; мал бервестин гаразында калдыңбы?; 2. лекд. максат,талек; пул алыштын гаразында айылдын малын багат.

ГАРАМ I лейл.,суз.,батк.,өзг. 1.чоң чөмөлө /гарам чөмөлөдөн чоңураак салынат/; биз бедени гарам кылдык; 2.үймөк; гарам-гарам кылып үйүптүр.

ГАРАМ II пам. чир; ол айавай гарам.

ГАРАП ар. 1.бир нерсенин жок болуп кетиши; жылылар гарап болду; 2.баркы төмөндөө,баркы түшүү,жеңил баа болуу.

ГАРТАР түшт. бозочу; алдамчы гартардар мандубанаанын уругун бөвого кошуп койгон /бозо күчтүү болсун деген максат менен илгери айрым бозочулар мейдубанаанын уругун аз-аздап

бозого кошуп коюучу экен/.

ГАРДАШ зам. тамак,кекиртек; гардандын айы үчүн атасы кайра катып алат.

ГАРДЫМ сөз. чини; гардынга чайдан куйуп.

ГАРЖАЙ-жерг. делдей; пүчү өрүп кой,чапанын гаркайып калбасын.

ГАРК сатк. сууга чөктүрүп жок кылгандык; мен гарк кылып жиберемин деген экен.

ГАРКЫРА нчк. коюз гүлдүү нерсе; бир күнү атасы гаркырасы бар нерсе алып келди.

ГАРКЫРАЛУУ нчк. 1.гүлдүү,саймалуу; гаркыралуу тооздой өзүнүзгө жуштарынын; 2.сатк. өтм. турмушка чыга элек кара далы кыз; карды жарык чалга бар,гаркыралуу кызга бар /кырчелеген сөздөн/.

ГАРЛЫК жерг. 1.жец ичинен жымыргандык;билдирбей алгандын; умтулук менен гарлык өзөктүн корголуна жашынат,тамал болсо тез эле ачылат /мак./; 2.куйтулук; кырганча гарлыгын калвады.

ГАРМАН сүз. күрүч өгилген жерге суу бөлүп токтотуп коюо турган алынча; гарманды жонго салам деп бала макул болот.

ГАРПЫН-карс. карпын токшуу; бир аз гарпындым.

ГАРЧ сатк. ж. гарч; томдон ак гарч терип келдим.

ГАРЧ I жерг. өсүмдүктүн ати; Таш-Булакка гарч көп чыгат /бул өсүмдүк коюу карын сыяктуу болуп,жайлоолордо өсүп, күп канчалык каанчы болсо,ал ошончолук көп чыгат.Гарч Чоң-Алай,Жерге-Талда көп болот.Жергиликтүү эл аны майга күүрүп тамак катары кемет.Көз оору,без ооруга канчып курлатып,кийүү сууга кабытып тартат,чайыр менен шибер чөптүү жерлерге чыгат.Өзү ак болот/; тал гарч жерг. тепек; ак гарч,тал гарч бар.

ГАРЧ II сатк. картанын чилдиги; күзүр гарчпы?

ГАРЧ III нчк.,түшт. 1.бут кийимдин апкытына коюла турган тери, кука жыгач /баскычта карчылдап үн чыгарып үчүн коюлат/; өтүгүнө гарч койуп тигиптир.

ГАРЫ зам. кас; бөөрүнө байга гарм болду /к. гам II/.

ГАРЫТА-дейл. карч уруу; чымынча жанды гарытайын.

ГАРЫ-жерг. аракеттен,тынч жатпа; боло алвасаң гарый бер.

ГАРЫШ нчк. карып; атты арыгында,эрди гарыында көр /мак./.

ГАРЫШ жерг.,жкөл. 1.карыш; 2.жкөл. тоо текенин жат өзгөчөлүгүн ажыратуу жолу; бир гарыш бир жат; эки гарыш эки жат... /тоо текенин жат өзгөчөлүгүн ажыратуу оң эки карышка чейин айтылат/; бет гарыш жерг. өрүндүн ати /балдар эки топко бөлүнүп,эки бала жерге отуруп,белгилүү аралыкта карышын жайып турат. Экинчи топтон бирөө келип секирет.Кокуо өтөгү карышка тийип кетсе,кыдып,берки топтон бет бала чогуу ургийт.Ургий алышпаса,өзүл топко кошулат/.

ГАСТЫНА: гастына шуру сатк. шурунун бир түрү; гастына шурусун алып барып,кайра алып келиптир.

ГАШ I нчк.,зам.,дейл. ачуу,каар; гашынды келтирдиң; көөнүм гаш көңүлүм чөгүнкү; 2.бир нерсенин кычылдап ачуу,жин нерсеге айланышы; ичкеним жаман гаш болду.

ГАШ II зам.,сатк. карын,коо,кас; агайын менен гаш болот /к. гарш/.

ГАШТЕК дейл. к. гештек.

ГЕ: гө-гө сатк. куштү жемге чакырууда колдонулуучу сырдык

сөз; Акмат ташта отурган кушун гә-гә-деп,жанга чакырды.

Гәә кырг. кәә; пәәси курган өтөт,гәәси суулап өтөт; гәә-гәә анда-санда,сейрек,чанда; айуи от гәә-гәә өсөт.

Гәәдә нам. кәәде; гәәдә жигит жүйөм жүрөт,гәәдә жигит тең минөт /мак./.

Гәәдәй нам. кедей; гәәдәй киши экен.

Гәәзги өзг.,кәә бир; гәәзги аттар кашек чигарбай жейт /сал. сәәзги/.

Гәәл өзг. кожогойлук;эпсиздик; ковголбостон солойгон балдарындын гәәли.

Гәәләй лейл. сүмк; эчкинин сүтү гәәләй,эчкини минген бөтөлөй.

Гәәнги жкол. оорунун аты; илгери гәәнги деген омру көп өде.

Гәәри лейл. каман; эә,гәәри кул кайда өлбөгөн.

Гәбзан кырг.,лейл. I.чечен; 2.өтм. акылман,сөз тапкыч; жаным бурак гәбзәним.

Гәвә: гәвә козу нам. күрпөч; гәвә козулар менен жәйлөмгө көчөбүз.

Гәвдирәк батк. қ. гәвжирәк.

Гәвжирәк батк. бир бети агып түшкөн дандыр нан; нан гәвжирәк болуп калыптыр.

Гәвзан кырг. кайберендер көп жүрүүчү жол; жүрүп отуруп бир гәвзәнгә жолугат.

Гәвил зам. қ. көөл.

Гәвүш өүз. галока,келеч; гәвүш кийип жүрдүм.

Гәмәр түшт. көөхар; олор гәмәр таап алган экен.

Гәгә нам. көзде; гәгә ол ачуулансa,гәгә күлдү.

Гәгәк бат. канаттуунун ати /тумшугу тогологураак,канаттарынын асты сары ала келип,оңу кара болот.Көбүнчө кайлоо жерлерден жолугат/; гәгәк - гә-гәк деп үн чигарат.

Гәдә кырг. тилемчи,сурамчы; I.бүрөндүн элиде падыша болгуча, өз элинде гәдә бол /мак./; 2.бүгүн - пәәшә,эртең гәдә /мак. сал.тат. гадо/.

Гәдәй нам. кичине чыныяы бир түрү /түбүндө сыртын кырбысы кок кумуру болот/; гәдәй пиәләни сындырып койдум.

Гәдәйчи нам. сурамчы; неме ийлап отурасың деп бир гәдәйчиден сурайт.

Гәдәйчилик нам. сурамчылык; онун күнү гәдәйчилик менен өттү.

Гәдәймән зам. мынык; гәдәймәнди алып кетет деп балага түшүндүрөт.

Гәдалик лейл. тилемчилик,сурамчылык; бүттө кәттө көчөгө гәдалик кылып кеткен.

Гәдән ичк. калкоо,сурамчыл киши; о,алги гәдән киши келиптир.

Гәдик түшт. I.кетим козу; 2.нам. меринос кой; 3.кидик; бир гәдик бала таап алат; 4.зам. бели киска,куйругу кичине жергиликтүү кой; гәдик койду сойуп,экиге бөлдү.

Гәдимурч нам. өсүмдүктүн ати /кичинекей тегерек кок гүлдүү келип,киска болот да,суунун жээгине чыгат.Илгери жергиликтүү адамдар муну чай катары кайнатып ичишкен/; тезек терип жүрүп,гәдимурч ала келди.

Гәдир өзг. кежир; сиз гәдир адам экенсиз.

Гәдирәй-батк. кодурай; Исактын гәдирәйип келатканын көргүлө.

Гәк нам. чыр,чатак; сендей гөк адамды дүнүйөдөн көргөн эмес-

мин; гөх-гүх фатк. как-кук; гөх-гүх кылып отура берет.

гамаарим сзг. ат жабуунун бир түрү; үйүнө гамаарымды алып кетти.

гамава түшт. I.кичине сандыктын бир түрү; 2.зам. жетим козу; сүт бердим эле,гамава тойуп алды.

гамак I сүз. саамай чач; илгери кыздар гамак койор эле,шумдугун кургур энди балдар койо турган болтур.

гамак II: гөмөк-гамак жерг.фатк. ийри-муйру; бир кушум бар акап-акап,куйруктары гамак-гамак,эми келип керероун,куду-куду элероун /таб.чалп/.

гами-сзг. эмин суроо; тез-тез эле гамип сурай бересиңби?

гамина фатк. ар кыл нерсе коюу үчүн үйдүн бурчунан тосулуп коюлган тосмо; үйдүн бурчундагы гаминада кетмен бар,алып кел,Бакир! /Памир тарапта ал "ганжыр" деп аталат/.

гамин: гамин-гумун сзг. калмың-кулкуң; бир күнү гамың-гумун сөзгө кавилат.

гамир түшт.,ичк. I.кемир; 2.кийик; айлавай гамир бала экен.

газ I түшт.,пам. жетимиш-жүз см. өлчөмүндөгү узундук.

газ II зам. тоонун бели; гөз мойнок бел мойнок; эгиздин башы - гөз мойнок.

газ III: гөз-гөз пам. көз-көз; сен гөз-гөз келип турсаң.

газ IУ: гөз-гөз фатк. баланы тай-тайлатып тургузуп,бастырып үйрөтүүдө колдонулуучу сырдык сөз; эй гөз-эй гөз,туруп койчу бир мәртө.

газа I жерг. ой,чуңкур; байа койлор чукуру гөзөгө карай ашты эле.

газа II жерг. I.улар көп топтолуп түшөөчү,жө дайыма бар из менен жүрүүчү жер,орун,жай; 2.ац улап,өцүт кылуучу орун;

эгизге чыкаң гөзө бар; үилар гөзө жерг. I.улардын дайыма бир из менен жүрө турган жери; 2.жердин аты; Үилар-Газа - кайлоодун аты; гөзө куйуп жүрөт фатк. аң улоо үчүн ар кыл тор тартуу.

газа III зам. тоонун бийик жериндеги урчукка чыгып турган дөбөчө; таш гөзө I.бийик тоодон оркоюп чыгып турган таш дөбөчө; 2.жердин аты; Таш-Газадан суу алган.

газа IУ-пам. I.кекетүү; сен мени неге гөзөйсиң?; 2.кезе; милтикти гөзөгөн жаман.

газавай карс. дары заттар сакталуучу кай; гөзөвайда беш тонналык ашык даары бар.

газак лейл.,фатк. I.ушук; картишкени гөзөк алып кетиптир; 2.таш кесек; 3.пам. каниет болбогондук,алимсинбагандык; бул тамагың бизге гөзөк боюду.

газайкалан зам. I.бийик чоку; 2.жердин аты /таж.гөзөни "бийик",калаң "чоку"/.

газакта-фатк. таш кесектөө; камбагалдын карасы гөзөктөп алыптыр.

газамбир,газампир жерг.,пам.,ад.,аттыш,кычкач; гөзампириңди берип тур,ат такалып алайын /сал.таж. амбур "кычкач"/; газамбирдей бекем пам. катуу,сараң; гөзамбир жандуу опкатка тиң.

газан I сзг. өтүк тиккенде колдонула турган буюмдун аты.

газан II зам. кайыктердын көп жүрө турган жери.

газанда I фатк. курт-кумурска; ысырыкты тутөтсө,гөзөндө коловойт.

газанда II пам. I.ууру,кесең; сен бир гөзөндө экенсиң; 2.фатк.

терсалк; гәзәңдәләр оңолуп жатат.

Гәзәң сүз. ууру,селсалк,бузулган адам; гәзәң адам жолдоп кылып комуп алат.

Гәзәрәк жерг. I.зардек,савга; гәзәрәкти жеп көргөмбусуз? /"гәзәрәк" дел көбүнче ак түстөгү сабиз айтылат/;2.пам., жерг. жапайы өсүмдүктүн аты /сабиз түспөлдүү болот/.

Гәзәчил пам. кекчил; Бекиш гәзәчил бала.

Гәзмәл батк. к. гәзвәр; мәгазинге көп гәзвәл алып келди.

Гәзвәр пам.,дейл. кездеме,товар; бүт матаанын үрүгүну гәзвәр дейт.

Гәйвән өзг. токтоо; гәйвәнирәәк айал экен.

Гәйир зам. күл кайырдуу жер; эгиз тон башы - гәйирди.

Гәйрик өзг. майрык;кыйшык; жыгылгандан кийин путу гәйрик болкалтн.

Гәк: гәк-гәк өзг. "токту сурамай" ойнунда утулуп калган жактаги өкчулардын башын тырмалоо казасы; гәк-гәк деп балдардын башын тырмайт.

Гәлә I өзг. өтө майдаланып кеткен нерсе; үйүндүн үстү гәлә там.

Гәлә II: гәлә-гәлә батк. чымчыкты куу-куулаганда колдонулуучу сырдык сөз; Тумра-Жылга чымчыгы Тумра-Жылгага кет,эйт-эйт куи-куи,гәлә-гәлә куи-куи,эйөп-эйөп.

Гәләвә: мәам гәләвә боп калтн батк. мәам ачып калыптыр.

Гәләвәкши батк. көлө бакан,куу совл адам; гәләвәкши ар увак чөтөк кылат.

Гәләпәтрән пам. баштаман; сандыктын ичинден гәләпәтрән үн чыгат.

Гәләчә жерг.,пам. I.тил туурсо;келече; 2.маскаралоо,мыскылдоо; кыз баладан гәләчә кылып сурайт.

Гәләчәлә-жерг.,пам. I.келече кыл; тил туура; 2.маскарала,мыскылда; болду,өзүндөн улуулу гәләчәлөвә.

Гәлә-батк. алда; сени ал гәлдәйт.

Гәлдик өзг. I.кичинекей дүмүрчө; 2.кичинекей куйрук; койунузду кичине гана гәлдиги бар.

Гәлдиктә-өзг. талдын бутагын киркуу; мен талды гәлдиктөп келдим.

Гәлдир I жерг. тентек; бу бала гәлдир.

Гәлдир II дейл. I.тааргa түшүрүлө турган сайма кечөтү татаал фигуралар /төө,ат,куш ж.б. элестери/; 2.жогорку фигуралар салынган сапаттуу таардын бир түрү.

Гәлдирә-батк. сандыракта; оизуна келгенин оттоп гәлдирәй берве.

Гәлдирвәй өзг. калжаке,кецкелес; курукчулук болгондо эл гәлдирвәй болуп товгон.

Гәлжик өзг. I.келесоо чалыш; баласы дагыле гәлжик сөзөл; 2. батк. кыйшык; гәлжигирәәк путуп калыптыр.

Гәлжиндә-өзг. келжецде; гәлжиндәп жүрө берве.

Гәлжирә-түшт.,ичк. келжире; акмак казы гәлжирәген.

Гәли пам. оокат,тамак; гәлиңәрди ичкиле.

Гәлий-ал. маалкы; гәлийип басып келди.

Гәлтик өзг. I.жаш талды келтек кылып кесип койгондогусу;талдын башындан гәлтик кылдым; 2.жерг.,үбөлүк; каттаманы гәлтик менен жасамат.

Гәмгин батқч. ойлуу,кайгылуу; гәмгин болду жеш бала.

гамирчак батк. кемирчек; бүгүн көп гамирчак казып келиптир.
гампир түшт. кемпир; кол гампир алб. тоонун таштуу жерлерине чыга турган кызгылт түстөгү өсүмдүк; кол гампирдин жалбырагы куш тил болот.
гамузум батк. баары,бүт,жалпы; гамузум эле баравыз.
ган нчк. I.кен /чүкө ойнунун бир түрү/; томпой ойногон тозот,ган ойногон азат /мак./; 2.бир нерсенин көптүгү,молдугу;уюткусу; котостун гани--Сарколдо,койдун гани--Исеке,түлкүнүн гани--Тарколдо,бумдайдын гани--Пышарда /мак./.
ганазэ пам. итий; шу бала ганэзэ болуп калды ойлонойындэр.
ганазэк: ганэзэк алма сүз. алманын бир түрү /момосу кичине, өңү кызыл,эрте бышат/.
ганда пам. I.зың,чампа; салбаң кулак келет деп нйлап-сыктап отурат /таб. ганда/; 2.лейл.,отм. балит; сасынганы гандадэй.
гандай өзг. I.чиканактай; гандай адам; 2.отм. макүрөө.
гандирмак батк. к. ганимек; гандирмак айдоо жерге чыгат.
ганжак батк. к. ганжийнэ; ганжак үйдөн ону апкелө кой.
ганжийнэ батк. I.кичинекей склад; ганжийнэгэ эски буюмдарды койуп койот; 2.зам.,батк.,сейр. уйкана.
ганжир нчк. түрдүү буюм сактала турган өзүнчө бөлмө; ганжирдэгя тейлөөнү алып ке.
ганжур жерг. к. ганжир; ганжурөө кирип келчи.
ганиз пам. жандооч кызматкер; Шакилайдын кирк ганизи болуптур.
ганимек батк. өсүмдүктүн аты /нчке,узун,кумшак өзөк алган, башына бүр байлаган,майда жалбыракту өсүмдүк/; шону ганимек чөп дейт,адам жейт.
ганч батк. алебастр менен ак топурак аралаштырылып шыбалган үй.
ганчил-батк. кийналып азап көрүү; ганчилип азап көрдүм.
ган I жерг. кулак тунгандык,кеңгирегендик; мылтык кокус атканда эки кулагым ган болуп калыптыр.
ган II түшт. кең түз талаа; кэттэ гэң өтөк.
ганчир өзг. аңкоо; ганчир экенинди билгенде мурда эле карабай коймокмун.
ганиз өзг. келесоо; ганиз десе кагазга жаза салат.
гап пам. кеп; гапти көп сүйлөсө--тантык,сумду көп көчсө--балчык /мак/; гап кутулбайт сөз табылат; мээнет кетпейт бечелден,гап кутулбайт чеченден /мак./;гап бузат сөз бузат; элди гап бузат,жерди суу бузат /мак./; жакшы гап орундуу айтылган сөз; жакшы гап жөн эритет,жаман гап жөн жөн секиртет; гап сүйлө сөз ғйт; уйалсаң гэвиң жим сүйлөйт,эриксең ишиң жим кылат /мак./; гэви сумук сөзү орой; биреңдун өзү сумук,биреңдун гэви сумук /мак./; 2.убада; эт кайнаса шорпо жок,эки гаптин бири жок /мак./; бекер гап куру убада; мингенин жакшы болбосо дегдегенин бекер гап /мак./; эзил гап түшт. тамата,оюн,шылдың сөз; эзил гапкэ капа болбо; гаптин атасы өз учурунда таамай айтылган сөз; гап кегенде гапти сүйлөбөсөң,гаптин атасы өлөт /мак./; гэвини бүрөмгө нэсийэ берген батк. сөзгө жок,чоркок; гэвинин тутуругу жок лейл. келжирөк,былжырак; гэвиң сизунда йүв жерг. сөзүңдү унутпай уланта бер; кайсы жердин нанын жесең,ошол жердин гэвин сүйлө карс. кимдин ара-

басина отуросаң отонун ирин ирда; гәп кес өзг. сөз өтүү; менин гәвим кесип кетти; гәп сат сөзгө конок берүү; ашка барганда жолдошторуна гәп саттырасың да; гәп саттыр өзг. какпакта; сен жолдошторуна да гәп саттырасыңбы?; гәп чейнәйт ◊ батк. сөз угат,сөзгө түшүнөт; гәптеринди учурба ◊ зам. калпыңды кой; гәптәри,ах,күрөк/к/ө турвай турган жерг. сөзүнүн жүгүмү жок; гәптин эркеги ◊ батк. сөздүн кору; гәптин эркеги--өзүвөктө; гәп жеш түшт. этн. бир айылдын бир кур эркек адамдары киш мезгилинде үшүп,кезектешип,тамак үштуруп жеш жөрөлгөсү; бизликине барып гәп жеп келиң; гәп жевес түшт. 1.сөз укпас; гәп жевес кайсар экенсиң; 2.отурушка,кезектешип үштурулган тамакка аралака албаган адам; тавым жок,а болбосо гәпкә барсак болчу эле; гәп же өзг. тил алуу,тил угуу; бу жакшы,өзү гәп жейт; гәп терне ххол. терне; жаймә гәп жерг. тамаша,шылдың сөз;азыл жаймә гәп баштады; какаар гәп сүз. ачуу сөз; кайын энең какаар гәп урса,күлкүң менен кечиргин; гәптеринди парпыратпа сүз. жалган айтпа,алдаба; гәп көз у,көмүр аз ◊ жерг. сөз көп,бирок маанисн жок.

Гәпзән жерг. жыргал; жаным бир мәәни гәпзәним.

Гәпкана батк. түнкүсүн эркек адамдар чогулуп тамак жеп,сүйлөшүп убакыт өткөрө турган үй /сал.тах. гәп "сөз"+кана "үй"/.

Гәпкир жерг. 1.тил алчаак; 2.осма; гәпкир адам дейт.

Гәпсән өзг. карыз; чейрек буудайды гәпсәнгә алдым.

Гәптә-ччк.,түшт. 1.кеп сал,сөз сүйлө; кызык сөздөрдү гәптәди; 2.ушактоо; гәптәшип жатышса керек,кулагым ысып чыкты.

Гәрә I өзг. көбөйтүү таблицасы; көбөйткөндө гәрә колдонот.

Гәрә II зам. комуз күүсүнүн аты; гүлдүн башы гәрә гүл,ол гүл --пайыр,санат гүл,комуз гүлдөру шу гәрә гүлдөн башталат;

2.этн. ыры-чуу,күрү-күү; арак ичкендер--гәрә гүл.

Гәрә III өзг. жыбыт,бытыл; гәрә-гәрә жер болот.

Гәрәәз өзг. көңдөй,коңул; ани гәрәәзгә бекит.

Гәрәң өзг.,жерг.,лейл. 1.ачкоо; р киши тәзә гәрәң экен; 2. керец,дүлөй; ол гәрәң болгонсуң,таза укпайт; 3.эси оогон адам; жумуштан гәрәң болуп келдим; 4.делдирөө; карышкыр чыга калды эде,гәрәң болуп туруп калдым.

Гәрәңдик өзг.,лейл. керендик,дүлөйлүк; гәрәңдигинин айынан шылдың болду.

Гәрвәл зам. нкшоо; о келин өтө гәрвәл киймилдайт.

Гәрвил: гәрвил чайнек батк. чоң чайнек; гәрвил чайнек/к/ө чай кайнат.

Гәрд I түшт. этн. карта,чүкө ойнунда "кел,оң бол,оң түш" деген мааниде айтила турган сөз; картө ойнунда гәрд,гәрдеш дейт.

Гәрд II жерг. ишки; карагандын гәрди бар.

Гәрд III зам. киргак; оромолуң гәрдинөн,вой-вой э,куйдуң дәртәнөн.

Гәрдә зам. чүкө ойнунун бир түрү; гәрдә ойнойлу /бир нече киши акча сайып ойнодо турган чүкө оюн.Мындан үч гана чүкө калчалат.Эгер үчөө тең алча,ке таа,ке бөгө,ке чыгө түшсө,утуш ошонуку болот/.

Гәрдәм өзг. чоң чыны,башбот; гәрдәмгө ыныз куйуп берин.

Гәрдәң зам. колко,кекиртек,тамак; гәрдәңинө өрт кетким.

ГӘРДИШ пам.,батк. I.кокту-колот; бул жол--гәрдиш-гәрдиш; 2.ой-чуңкур; дувалдын гәрдишин чаап таштa.

ГӘРДОВ жерг. суунун айлампасы; суу гәрдов болуп турат.

ГӘРДУМ батк. к. герден; гәрдумгә кымыз бердi; гәрдум чәйнек батк. бөйрөктүү чоң чайнек.

ГӘРМӘӘП өзг. идиштин аты; гәрмәәпкә суу толтуруп койгун.

ГӘРМӘК өзг. кермек; гәрмәк--ачуу,кычкыл тәам.

ГӘРМӘП өзг. талыга жая турган сууну тундырууга ылайык жасалган пал; эки жак башынан эки гәрмәп койдум.

ГӘРТ I батк. I.чаң,топо; пайдувалдын гәрти бар; 2.ундун тоскогу; тегирменден гәрт шыпырып келдi.

ГӘРТ II карс. жалаң,чылк,нак; койдун гәрт куйругунан көк ташка кошуп дәри кылат эде.

ГӘРЧӨП батк. текчелердин кырын чыгара турган узун жыгач;мен устага гәрчөптү сумлап берип турдум.

ГӘС пам. ацкаймa; ой,сен гәс бpлуп калыпсың да.

ГӘТТӘЙ: гәттәй-гәттәй лейл. аз-аз; гәттәй-гәттәй ичирет,

ГӘЧӘ I жерг. I.кекеч,кече; гәчә киши келдi; 2.лейл. тәэжик, өжөр; тил алваган гәчә; гәчә-пәчә батк. кекеч-пекеч; гәчә-пәчәлөрдү текшерет деппиз; 3.батк. колунан эч бир иш келбеген адам /сал. нәрмәәдә/.

ГӘЧӘ II пам. жаңыдан туулганда энесин эме албай калган козу; козу тым энесин эме алвәй гәчә болуп калыптыр.

ГӘЧӘК батк. чымчыктын бир түрү; гәчәктi атып алып,сумга агызып живердi.

ГӘШ: гәш-гәш батк. тарткылашуу,тарткылашып сүйлөшүү; мен алам,сен аласың болуп гәш-гәш кылыштык.

ГӘШНИЧ ичк. өсүмдүктүн аты; тамакка гәшнич салат /огородго айдала турган көк түстөгү ичке өсүмдүк.Өзү сабиз түспөлдүү болот.Аны жергиликтүү эл оруп кургатып алып, майдалап тамакка салышат.Тамакты даамдуу кылат/.

ГӘШТ I батк. I.кыргал; өзүнүзчө отуруп гәшт кылалы; 2.күйүп-бышуу; гәштиндән дәрткә дава таппадым.

ГӘШТ II батк. келбет,көрүнүш; гәшти жаман.

ГӘШТӘК жерг.,лейл.,зам. кыштын күнү эркектер чогулуп,"эскийә" айтышып,тамак жеш жөрөлгөсү; эркектер чогулуп, гәштөк уйштурат /тах. гаштак "шерне"/.

ГЕВЕНЕК тал. жаан-чачында кийүү үчүн жука кийизден жасалган сырт кийим; кепин кийген келбейт,гевенек кийген келет /мак./.

ГЕЗ I пам. жаанын бир түрү /муну менен кекилик,улар атылат/.

ГЕЗ II зн; жалгыз гез батк. малга салына турган зндин бир түрү.

ГЕЗЕ тушт. жайылып тосулган тор; кой,биздин гезе жок.

ГЕЙИН суз. сейр. кийин; ден соолуктан гейин баштайлык.

ГЕКТИР өзг. өзү иштөп,өзү түшүмүн жийнап берүү үчүн бекитилип берилген 20-50 сотых өлчөмүндөгү тамеки аянты.

ГЕЛАС батк. к. гиләро; базарга барсак,гелас чыгыптыр.

ГЕЛДЕКТЕ-тах. ууча; тийинди гелдектеп жүрүп түгөттүм.

ГЕЛИМДАРЫ тах. кызыл мурч; гелимдары базарда көп та.

ГЕМПИРЧАЧ тал. бийиктиги 20-30 см. болуп өскөн,тарам-тарам болуп жайылып чыккан өсүмдүк;гемпирчач чөлгө чыгат.

ГЕНДИРЕКТЕ-зам. бат төгөренүү;көпкө гендиректеп турду.

ГЕНЧИК-пам. жаалынан өтүп кетүү; менин балам генчикти.

ГЕПШЕР пам.,жерг. бир нерсенин ширетилген же кандалган жери; чөгүндүн гепшир кылган жери чыгып кетиптир.

ГЕПШЕРЛЕ-пам.,жерг. ширет,кандла; шону гепшерлеп койойунчу десем,кол тийвейт,бачэ.

ГЕРДЕЙ I-батк. керкей; ону гөр,гердейип калыптыр.

ГЕРДЕЙ II зам. бой көтөрүп жүргөн киши; ол гердей өтүп кетти салам бервестен.

ГЕРДЕН чүй,тал. к. керден; герден чыны чоң чыны; ағаррдын.

ГЕРЕЗЕН батк. тилазар; шундай эм герезен бала болуптур,бар десең барвайт /кээде "бөтөрин,кайкетек,тил эзер" деп да аталат/.

ГЕРЕНЧ лейл. өсүмдүктүн аты /тоодо өсөт,калбырагы сабиздикиндей болот,дары катары пайдаланылат/; геренчтен алып келишет.

ГЕРИ I жерг. тоонун этек жагы; геринин түбүндө коозулар оттоп жүрөт.

ГЕРИ II-жерг. чычала; боло алвасаң герий бер /жак./.

ГЕРӨӨ лейл. мелдеш /байге сайышып ойноо/; герөө ал—байге сайыш;герөө бәйгө мелдеш; өкөнү герөө бәйгөшкөн экен.

ГЕРӨӨС пам. өтөлгө; герөөсүнө муна муну ич дә,зиванишды чыгарвай отур.

ГИВИРЕ ноок. чевиренин баласы; бу—менин гивирем.

ГИДИРЕЙ-пам. кибире; гидирейген бойуңдан,әйләнәйин!

ГИДИРЕКЕЙ пам. кибирекей; гидирекей неме экен.

ГИКЛӘНДУМ батк. өткүр,курч адам; гиклөндүм бала эде,көңүлү ачылвады.

ГИЗ: гиз-гиз батк. буканы күүлөгөндө айтыла турган сөз;ала бука,гиз-гиз,десең ыргийт.

ГИЗЕК өзг. токумдун конго түш көлгөн жеринин төрт элдей тегерегине жумшак нерседен тигилген материалы; токумдун гизеген машинага шнры.

ГИЙӘ түшт. жалпы эле чөп өсүмдүгү; бир гийә чөвүм калбады.

ГИЙВӘН пам. 1.жинди сөрөй; шу топ гийвәндән кутулбадым; 2. чоң ууру; гийвән адамды ким жакшы көрөт.

ГИЙВӘНДИК пам. чоң уурулук; гийвәндик ар кимдин колудан кебейт.

ГИЛ жерг. 1.ачыбаган,көппөгөн камыр; көппөгөн камырды гил дейт; 2.даамсыз тамак,чийки бышкан нан ж.б.; гил пышырипсың; 3.коюу уюлгуган тозоң; 4.өтм. бытмыл /сал,таж, гил "топурак,жер"/.

ГИЛӘПУРУС батк. кичинекей алмуруттун бир түрү; мен гиләпурустарды эрте бышат деп ойлопмун.

ГИЛӘРС түшт. жемиш өсүмдүгүнүн бир түрү; гилэрс базарга эрте чыгат; ак гилэрс батк. түсү ак сагыл,анчалык даңдуу эмес эттүү түрү; ак гилэрстен атандарга апкет; кара гилэрс батк. кочкул кызыл түстөгү,кычкыл даамдуу түрү /июнь айында бышат/; капкары гилэрс жерг. гиларстын чоң-чоң,кара кочкул түстөгү түрү; кокон гилэрс өзг. даамдуу,чоң-чоң, кызыл түстөгү черешня; кокон гилэрстин сайасына эс алдың кызыл гилэрс өңү кызыл,тоголок гилэрс; нәмәнган гилэрс гиларстын Наманган тараптан тараган түрү; сары гилэрс өңү сары,даамы таттуу түрү; сары гилэрс,илэтэ,мэди эшек,мэстэк деген гәбибиз бар; шээр гилэс батк. гиларстын эрте бышуучу кичирээк түрү;шээр гилэс чыгып калтыр.

ГИЛӘЧИЛДИ батк. атлестин бир түрү; гилэчилди,эге,савын,туту, делвар дейвиз.

ГИЛЖИДИ лейл. тийин сайылып ойналган чүкө ойнунун бир түрү; гилжиди ойногондорду кувалап живерди.

ГИЛЖИДИН батк. I.коноогоч чүкө; гилжилиц ашык; 2.төрдөн атмай чүкө ойну; гилжидин ойногондо түрүп ойнойт.

ГИЛЖИТ пам. оюндун бир түрү /кумар ойну/.

ГИЛДЕШ-пам. камыр,илайдын жуурулуп калыши; илай жасаганда гилдешип калат.

ГИЛДЕШТИР-пам. катуу ийлөө; хамырды гилдештирбей жакши кыл.

ГИЛДИЙ-ноок. кибире; гилдийген адам тор салып отурат.

ГИЛЙӘШЕК сүз. компот; гилйәшек жазайвиз алмадан.

ГИЛЕЙ лейл. чакмак таш ойнунун бир фазасы; чоц гилей экинчи бир фазасы.

ГИЛЕМ: ай кечет гилем лейл. "ай кечет" түрү салынып жасалган килем; "бир эрден чыккан жакшыраак,эки эрден чыккан кек шийрак" /мак./ деген гәп айтты ай кечет гилем жасап жатканда; ачык гилем сүз. кенен,чоц,гүлдүү килемдин түрү; айчик гилем жасап жатып "Төлөвайда умул жок,умул түгүл катын жок" деген мәтал айтты; аравы гилем лейл.,батк. таар сымал түр салынып түксүз согулган жука кчлем; аравы гилем сатып алдык; ашкана гилем ал. килемдин бир түрү /бул килемге "кара калпак кечет" салынат/; ашкана гилем,аравы гилем,зор гилем болот; барак гилем;кош жип менен согулган килем /барак килем бошураак согулуп,узундугу 2,5-3 м келет да эни 2-2,5 м болот. Түк чигарылат да,жүнгө кыл аралаштырылып токулат/; бүкарн гилем ал. килемдин бир түрү; бүкари гилем,калы гилем,ордо гилем сатат; жәйлөм гилем кайында жайлоого алып чыгуу үчүн жасалган жеңилирээк,жукараак,кичирээк килем; жүл гилем лейл.,жерг. байланган түр жиптери өтө таарып кыркылбастан согулган килем; жүл гилем кирпигираак кыркылат /бул гилем чаканыраак токулат/; жүл барак гилем лейл. түрү узун байланып,калыц токулуп, үчү кыркылбай жасалган килем; жүл бәрак гилемдин түрү эчкинин жүнүдөй; кали гилем түшт. килемдин бир түрү /сапаты жакшы,өзү чой,кооз килем.Алай тарапта мындай килем "ордо килем" деп аталат/; жазында эмес күзүндө,Ай-Кеминдин сазында кали гилем соккомун; 2.өтм. береке,жыргал; кали гилем жилди айтат; кама гилем батк. чоц килемдин бир түрү /кээде ал "әрәви гилем" деп да аталат/; әрәви гилем,кама гилем дей беревиз,жүл гилем болот; кашгари гилем түшт. чеке чыгарылып,оюу салынып жасалган жөнөкөйүрөөк килем /түштүк говорлордо заттын түрүн,сортун,касиетин билдирүү үчүн катыштык сынды түзүүчү -и мүчөсү кеңири колдонулат: кашкари-кашкарлык,безери-безгич ж.б./; кәвир гилем лейл. килемдин бир түрү; көк гилем лейл. килемдин бир түрү; күйма гилем лейл. үйдүн өлчөмү менен тең жасалган килем; бу жасаганы күйма гилем экен; пат гилем түшт.,ичк. килемдин майда,жылмакай түк чыгарылган түрү /кээде ал "түк гилем" деп да аталат/; тавак кечет гилем батк. килемдин бир түрү; тайлак гилем ал. төөгө,тайлакка жабыла турган кооз, чоц килемдин бир түрү /илгери кечте Алай тарапта төөгө килем жабуу өнөкөт болуп келген/; тайлак гилем,чабадан, жайнамаз,зор гилем жасачу; тас гилем ал. түксүз жылма со-

гулган килем /бул килем жалкы жип менен тигиз,жылма,кооз согулат.Көбүнчө уяң жүндөн токулат/; төм гилем түшт.төөгө жабуу үчүн согулган килемдин бир түрү; тур гилем лейл. түрү кыска кыркылып токулган эң сапаттуу килемдин бир түрү; сыр гилем пам. кооз,оймо-чиймелүү килем; биздин үйдө бир гилем,түрдүн-түстүн сыр гилем; шешен гилем ал. кооз ачайын согулган килем; тас гилем,шешен гилем,зор гилем болот; гилем көрдү суд. этн. килем согуп жатканда туугантуушкандар кой-эчки алып келип,килемди көрүп кетүү көрөлгөсү; жакындары гилем көрдү кылат.

ГИЛЕМЧИ жерг.,лейл. килем токуучулук кесиби бар аял.

ГИЛЕНДЕЭК жерг. килендеген адам; өйдө жактан бир гилендеэк киши келатат.

ГИЛИЗ пам. гил,эн; гилиз таап алды.

ГИНИЛДЕ-ичк. үй жумушуна орунсуз кирише берүү; көп гинилдегенин менен пайдасы жок.

ГИПИЛДЕ-жерг. кипылда; онун ичи гипилдеп жүрө верет.

ГИР жерг. дубал согуунун бир түрү; гир дувал,пай дувал соговуз.

ГИРВИШИН түшт. крпёдишин; гирвишин оромол;

ГИРДЭКЧӘ батк. кичине-кичине бөлүндү жер; үйдүн жанындагы гирдэкчаларга суу койуп кой.

ГИРДЭЧӘ ичк. нандын бир түрү /калың чоң тегерек жасалат/; чайханага гирдэчэдэп апардынбы?

ГИРДИМ лейл. суунун ирими; гирдимден өттүк,энди тилди тиге билейлик,тишти тишке кайрайлык /кээ бир жерде "ирим"десе,кээ бир жерде "айлампа,голдо" деп аталат/.

ГИРЖИК I пам. чымчыктын бир түрү; мандайга бир гиржик үчүп келди.

ГИРЖИК II жерг. коко,кекиртек; эй,сагира,тым отур,гиржигиңден онгам.

ГИРЕ I: гире-гире кыл жерг. 1.кызыктыр,алаксыт; 2.этн. шакаба /сал,тах, "гириптон" кызыктыруу/; гире-гире кылдылар.

ГИРЕ II жерг. колдун салааларын кайчылаштыруу; гире салуу көкөрү ойнунда улакты кош колдоп салаалаштырып туруп тартуу ыгы.

ГИРИП пам. чайга кант салынган суусун; коргонду жерге бара-быз,гириптен ичип ал.

ГИРИПТӘР лейл. кириптер; шол иши үчүн мен гириптэр болдум.

ГИРПЕ өзг. көзүн ачып жума берген адаты бар киши; кумуш така урам дейт,өзү гирпе экен.

ГИРР суз. оңдун бир түрү /балдар экиге бөлүнүп,анын ичинен экөө алдыга чыгып,сан катып,ошол санды таап ойноо/; гирр ойнойбуз.

ГИРӨӨ ичк. колко,тамак,кекиртек; койдун гирөөсүнү жудуп алва.

ГИС ичк. кара сулу; талаага гис чыгыптыр; ат гис сулунун бир түрү; Калтэ-Булактын талаасында ат гис өсөт.

ГИСӘ өзг. акча сала турган капчык; Түгөлбуга куштун канатынан киркип гисәсинә бекитип алат.

ГИСТУЙ ичк. гиси бар,гиси көп жер; бу жердин чөбү гистуй экен.

ГО ноок. тосмо; зор кэттэ го кармайт.

ГОВ I жерг. үймөк; желхеминдеп гову бар,желкесинде зову бар.

ГОВ II жерг. коргонго,дарбазага коюлуучу босого,тик жыгач; коргонго койгон говдөйим.

ГОВ III зам. тосмо; говду жавып кой.

ГОВАН-пам.,жерг. кубан,сүйүн; гованып жүрөт.

ГОВАРА жерг. күрпөч козунун териси /сал.тах. "гов" торпок, сука,өгүз тах."барра" козу/.

ГОВАРЧА пам. билериктин бир түрү; жез говарчан шылдырайт.

ГОВАЧАК түшт. пахта терүүчү машинадан талкаланып чыккан чанак кабык /ал отун катары да,тоют катары да колдонулат/.

ГОНГА дейл. коога; мени алып барбадыңар деп говга кылат /кээ бирде "галва,дагдага,гурват" деп да айтылат/.

ГОВДА батк. тулку бой; говдаң кэттэ болоо эле,мактана берве.

ГОВЛА-өзг. көлөкөдө узун сабак болуп өсүү; гөлөгөдө туруп говлап кетиптир.

ГОВУН-жерг. кубан; ак эмчек кармап говунду.

ГОДИК батк. I.кодик,кеделек; бизде годик деп айтат; 2.жерг., өтм. жетим козу; 3.пам.,өтм. куйругу жок кой /койдун начар түкүмү/; 4.ноок. кодогой,кодо.

ГОДОВО жерг.,батк. кодо,кодогой; ол годово тетир карап ун тартат /Баткенде "кодого чун",Жерге-Талда "жергежели",түндүк говорлордо "кодо,корто,кодогой,эргежээл" деп айтылат/.

ГОДОВОЛУК батк. кодогойлук; годоволугун менен ишин кок.

ГОДОГО өзг. кодо,кодогой.

ГОДОНДО-ноок. кодондо; ол годик годондоп келе жатат.

ГОЖ батк. ийилбей кокоюп калган нерсе; путу автомдон чыгып гож болуп каган.

ГОЖО ал. уруунун аты; Шарапат гожо урумудан.

ГОЖОН зам. темирден жасалган чөмүч,сузгу; гожондун чети ки-тилди.

ГОЗАЛА дейл. күкүккө окшогон куштун бир түрү; гозалаңы кой алвадым.

ГОЗО түшт. I.пахтанын өнүп чыккан түбү; пахтанын гозосу бийик; гозо пайа пахтанын сабагы; гозо пайаны отун кылат; 2.сейр. I.пахтанын тоголок башы; 2.өтм. жылдыз; көк көй нөккө гозо түйдум /таб. жылдыз/.

ГОЗОВАШ зам. баш томолок,гүлү ак,өңү сары өсүмдүктүн аты; айлан-айлан ай өтөт,гозоваш гүлдөп жай өтөт.

ГОЗОК батк. ойдуң жер; тээ гозокто эки-үч мал оттоп жүрөт.

ГОЙ ккырг. го; сүйлөй алвай туру гой.

ГОЙКОНДО-жерг. бойтонго; гойкондоп ойнойт куватым.

ГОЛ батк. к. голдо; сумдун голудан кече алвадым.

ГОЛДО ал. суунун айлампа,күбүр жери /сал.гирдим/; голдодон секирип өттү.

ГОЛДОЛОН-жерг. суунун төрөңдеп айлампа болуп агышы; дөңйө голдолонуп агып жатат.

ГОЛЕК жерг.,батк. кайың жыгачтан оттун жалынына ийленип жасалган жаа сымал курал; голекти мен билем.

ГОЛКО: сары голко чүй жылкынын соорусу; иснк-суугунан бузулса,жилки сары голко болуп ооруп,мурдунан мацкаси агат.

ГОЛО I ар.,дейл. I.үйдүн керегесин көтөргөндө "голек" арасына коюлуучу хоон жыгач; 2.зам. үйдүн үстүнө коюлуучу жыгач; голону тайардап койдук; 3.топ-топ нерсе; голо-голо болуп турат; 4.чөрке; голо килип кесип сал.

ГОЛО II батк. суунун айлампасы; сумдун голо жери шүйет.

ГОЛОМЕЧ жерг. жүктү ийинге салып көтөрүп ала турган жип; шиваkты голомеч кылып келдим.

ГОЛОМЕЧТЕ-жерг. бир нерсени голомеч кылып көтөрүү; голомечтеп көтөр.

ГОНО өзг. өсүмдүктүн аты; кышкысын жылкылар гоно жеп чыгышат.

ГОНОЙ ал. уруунун аты; аты гоной эл экен.

ГОНУЧ түшт. конч; күндөн-күндөн күн өттү,эмгиче гонучту тигип бүтпөдүн.

ГОН: гон тейчи пам. к. тейчи.

ГОНКУ: гонку тейчи пам. к. тейчи.

ГОО батк. эгин аянтын аралай кеткен жол; эгиндин ортосунда гоо бар,шону менен бар.

ГООЛА-пам. көзгө илинер-илинбес болуп качуу; кийиктер гоолап алыстай берди.

ГООН-батк. I.кубан; эси жок бойуга гоонат,эси бар ойуга гоонат /мак./; доско достун зооку бар,доо келет деп гоону бар /мак./.

ГООНА пам. тарам,бөлүк; катар-катар бел экен,алты гоона эл экен.

ГООНТ-лейл. кубанат; энесини гоонтту.

ГОПОЛ жерг.,батк.,өзг. бош,чийрак эмес; өтөлө гопол экен,ондарышмак/к/а жарабайт.

ГОПОЛДУК батк. боштук,жүдөөлүк; гополдугундан аравадан жыгылдың,балам.

ГООПАЙА суз. даанын көтөрө албай ийилген сабак; күздүн түшөнү гоопайадан билинет.

ГОПУКАТАЛ батк. кооптонгондук; кевей калавы деп жүдө гопукатал болдум.

ГОР I лейл. кемер,үцкүр; жүрүн шо горду көрсөтөйүн /сал.тах. өзб. гор "кемер"/.

ГОР II лейл. к. горо.

ГОРВУ: горву тик батк. оюндун аты /жаш эркек жана кыз балда аралашып тике туруп,эки бала башчы болуп,биринен бири "горву тикпи?" деп суроо берип,биринин көтөргөн колунун алдынан бири өтүп,байланышып ойноп турган оюн/.

ГОРЕГИЛ батк. одоно,орой; ойактын кыргызн горегил келет.

ГОРКУ пам. чоеке; Кумавайдын горкусу дагы эле оңолбоптур.

ГОРО батк.,лейл.,ар. өрүк,алма,бийи ж.б. жемиш өсүмдүктөрүнүн бүтө элек мөмөсү /гүлү түшүп бир ай өткөндөн кийинки мезгили/; горо жебегиле жүрөгүңөрдү оорутат; горонун сөөк учу карарды данек жетилүүгө аз калган учур; горо сумланды мөмө эми бүтөйүн деп калган учур.

ГОРОЙ жерг. чикит оюнунда бармак менен сөөмөйдү өйдө кармап чабуу фазасы; горой чапканда айактай таштын тегиге барып түштү.

ГОРОЛО-жерг. мөмөнүн көгөрүп чоңоюп калышы; өрүк,алма гороло-ду.

ГОРОШ: көр горош /көр горголош/ батк. чымынчы,чымынчыл /көзү өтө кичинекей кичине чымчык.Калың бадал,бүтөк,тикенектин арасында жапжы,жакын учуп жүрө берет.Кышында да алыска кетпейт/; көр горош шактан шак/к/а секирди.

ГОРОШО түшт. I.майда үгөлөнгөн нерсе; 2.пам. көңдүн майда томологу; горошодон терип кел; 3.пам. чычала,калдык; от күйүп горошо калды; 4.лейл. кесек топурак,көмүр; жердин ке-

сектери горшо-горшо болуп калат /сал.езб. гураша "кесек нерсе"/.

ГОРТ пам. топоздун үнүн туураган сөз; горт-горт эткен алтынним ээ!

ГОРТУЛДА-пам. "горт-горт"этип үн чыгаруу; бука гортулдап топоздорго кошулду.

ГОРУМ жерг. корум; ак горум I.ак ташы көп корум; 2.жердин аты; горум арык таш тизилип жасалган арык /Жерге-Талда бул арык кандайдыр бир замандан калган ирригациялык курулуш имиш,ал арык аркылуу азыр да эгин сугарылат экен/; горум оюз жерг. корумдун кичине конулчасы бар ооз жери;

ГОРУН-лейл. жалтан; горунуп көзүнү жумат.

ГОРУНЧААК батк. жалкоотай; урамын деве,горунчаак.

ГОСПӘН зам. I.эскиче кой жылы; госпән,мар,чук,харгеш деген жылдар бар; 2.келес,келесоо; госпән болвосоң,ону менен күрөшөсүңбү?

ГОҲ; гоҳ-гоҳ жерг. кээ-кээде; гоҳ-гоҳ шундай болвосо да болвойт /сал.таж. гоҳ/.

ГОЧО пам. к. гочу; алиги бадыра бар гочо,шону параса дейттер.

ГОЧУ жерг. го; сен кечте алыңгочу? /Жерге-Тал,Памирде берки өткөн чакты түшүндүрүүчү -ды мүчөсүнөн кийин күмөндүүлүктү жана суроону билдирүүчү "гочу" сөзү өнүмдүү колдонулат/.

ГӨЖДӘН батк. көөдөн; гөждөни кең дымагы чоң.

ГӨМКАСЕК батк. касек өрүгүнүн бир түрү; гөмкасек деген өрүк бар.

ГӨММЕШ жерг. соргок; сенини нан жемиң да гөммешке окшойт.

ГӨЙӘЙӘ жерг.,зам. дан албай эле узарып кеткен сабак; хазги бугудай гөйәйә; 2.үймөк.

ГӨМҮЛ батк. к. гөөл; гөмүлдүн тамыры тиш оңдуга дәри.

ГӨМХАНА батк. таш короо,калама; гөмхана азыр,эми жок.

ГӨҢӘК Iөзг. сары ала болуп бышайын деп калган өрүк; өрүктү гөвөгиндә түгөттүк.

ГӨВӘК II өзг. I.күвүр; гөвөккә аттын бутү кирип,арандан зорго чыкты; 2.көңүл,жылчык.

ГӨВӘР I пам. I.билгич; аксакалдардын көвү гөвөр келет; 2.алым; 3.ырчы,чечен; өзү жеткен гөвөр эде.

ГӨВӘР II пам. көөр; колудан гөвөр төгүлөт.

ГӨВӘР III зам. сүттүү; Йакылдардын гөвөр сыйыры бар эде.

ГӨВӘРӘ I жерг. күрпөң козунун териси; гөвөрәдән телпөк кыган

ГӨВӘРӘ II жерг. бешик; баланы гөвөрәгә салып келди; гөвөрә багыш бешик куда; мәйдә вактысында гөвөрә багыш кыган.

ГӨВӘРӘПЕЧ лейл. бешиктин үстүнө жабыла турган кичине төшөк; гөвөрәпечти жаап сал.

ГӨВДӘН өзг.,зам. I.көөдөн; гөвдәни зор экен; 2.өтм. орой; гөви жаман гөвдән жигит болуптур.

ГӨВЛӨВҮҶ батк. чемүч; гөвлөвүч менен аш күйавыз.

ГӨВМЕШ жерг. соргок /таж. "гов"-үй+меш,"чанач,челек,соргок"/. гөвмеш адам.

ГӨВӨЗ сүз. штраф; төлөвесө гөвөз кылчу.

ГӨВРӘН лейл. чыбык; гөврәнимди отко жагып койво /сал.таж.говрона,езб. говрон "чыбык"/.

ГӨВҮРӨ жерг. чайдос;гөвүрөгө суу апке.

ГӨВҮСПАР жерг. өгүз,буурусун /сал.таж. "гов" өгүз+"сипурдан" -сүйрөлгүч/; гөвүспар кошуп чыгат.

гөдөк бат.к. көөдөк; бул гөдөктө имне айып?

гөдөң ичк. өсүмдүктүн аты; койлор гөдөң жевей гойду /бул өсүмдүк он сантиметр бийиктикте болуп,тоого да,түзгө да чыгат/; арам гөдөң көдөөнүн бир түрү; арам гөдөңду топоз кейт /бул өсүмдүк кадимки көдөөгө караганда бийигирээк болот.Аны жилкы жана топоз кейт/.

гөдөңө ичк. к. гөдөң; гөдөңө Таш-Булакта өсөт /белдин башында,даранын төрүнде өсөт/.

гөдөңөлүү жерг. көдөөсү көп,мол жер; жилкыны гөдөңөлүү жерге кайган жакшы /жилки бул чөптү өң жакшы жеп,бат семирет/.

гөжө түшт. көжө; жулма гөжө камырды жука жайып,казанга кол менен жулуп салып бышырган көжө тамак /буга айран кошулат/; кордо гөжө зам. күрүчтөн жасалып,айран кошулган көжө /бул көбүнчө суюк жасалып,суусун катары ичилет же жеңил тамак иретинде соору адамдарга берилет/.

гөжөк пам. таштан тизилген кичине коргончо; чөптү шамал учуруп бергенинен эптеп бир гөжөк имерип,шого салдым.

гөкүмал I ичк. өсүмдүктүн аты; гөкүмал кумдуу жерде болот /бул жайык жалбиракчуу келет да,аны тээ кейт.Өңү кызыл тустуу болот/; өзүнө ылам гөкүмалды көрсөтөм.

гөкүмал II жерг. чыр,көк,доор; гөкүмал адам курусун,бир нерсеге көнбөйт.

гөкөламан баяк. уруунун аты; гөкөламан илгери каратал-кутчу уруусуна кошулган.

гөлөд пам. көлөл; тура келип,гөлөдүм.

гөлө дейл.,өзг.,жерг.,ар. I.сапаттуу кичине карапа; бир гөлө ташты; 2.өзг. 2-3 чака суу бата турган узун,сыйру,туткалуу жез кумура; бир гөлө таза суу бар; 3.пам.,өзг.,дейл. ороз учурунда орозо кармабаган киши; сен орозо туттуңбу,же гөлөсүңбү? /көбүнчө карыларды 40-50 жаштагы орозо кармабаган адамдарды тамашага салуу иретинде айтышат/; 4.дейл. соргок,ачкорок,топор; тойбойм,гөлө элемин! лай гөлө жерг. чопоосу өтө бышырылбай жасалган карапа; лай гөлө жасай алысыңбы?; сапал гөлө жерг. бышырылган чоподон жасалган карапа; Сиздин колдогу сапал гөлөңүз өзүм жылдым; гөлөңүз сумга таштап кел ◊ зам. гөлөгө суу алып кел; гөлө калтыруу дейл. көзү өткөндө энеден белек иретинде кыз балага гөлө калтыруу көрөлгөсү.

гөлөм пам. I.тешик,оюк; гөлөмдөн карадым; 2.өтм. ачкоо,оозу ачык; о,гөлөм,сузмо калта кайда?

гөлөнөк бат.к. I.кулактын орто чени оюк жылып тешилип салына турган эң; "сокулум катын-зор катын,сокусуз катын-кор катын" деген мәтәл айтты гөлөнөк салган адам /бул эң көз бир учурда "ойук" деп аталса,Керге-Талда "оймо" деп аталат/; 2.көлөнөк.

гөлөчү ичк.,түшт. к. сапалчы.

гөй I пам. көп,арбын; шамал гөй I.шамалдуу жер; 2.жердин аты.

гөй II пам. I.кам; тойдун гөйүдө жүрөм; 2.өзг. азап; бизди боздотуп гөйгө салдың.

гөй III пам. төкмө ырчы; Осмон гөй ырчы.

гөйгөй ыкол. I.азап-тозок,убайым; мынун гөйгөйүн тартып жүрөмөт; 2.ноок. таңнар тоо,медер; көк зоомдун башы гөйгөйүм. көк бойок болду көйнөгүм; 3.ноок. чоор менен тартылуучу

күүнүн бир түрү /бул күүнүн ыры төмөнкүдөй: Таластын баш Сумсамыр гейгей,сумсаган элге сүт берчи гейгей; чаңкаган элге чай берчи гейгей; тескейинде теңге бар гейгей,күңгейүнде күмүш бар гейгей; эй чымынн жок чым Алай гейгей,паапа аси жок баш Алай гейгей"/.

Гейре I суз. кумура; ону гейреге куйуп алавыз.

Гейре II атб. чоюндан жасалган көмүр өчүргүч; гейрену таппай жинимди келтирди /кээде "кээре" деп да аталат/.

Гейре III:кара гейре кумг. мал жатып кара ник болуп калган жер; кара гейреге эгин айдалса жакшы чыгат.

Гел жерг.,пам. дудук; сен гелвусуң,тонушун чыкпайт? /кээде "Кәкеч,сакоп" деп да аталат/; 2.дөдөй,акылы аз.

Гелаки жкол.,езг. кайырчы,тилемчи; 2.ал.,езг. селсаяк; гелаки үйрену чевлу менен сүзөрдү билбейт.

Гелек батк. I.эч ким килбаган жалкоо; узун күну гелек болвой бизге жардам бер; 2.зам. бош,үлбүрөк нерсе; сепке бергени гелек чыт экен.

Гелеп езг. суунун эки жакка акпай көлкүлдөп бир жерге тозулуп калышы; кар эрип,үйдүн асты гелеп болду.

Гелвө жерг. төрөттөн кийпалып жаткан аялды төшөккө салып,эки жакка чайкоо жөрөлгөсү; ол төрөй алвай жатыптыр,гелвө кылып койолу.

Гелвөт-жерг. жайнат; көп бириксе гелвөтөт,бир муштан урса өлтүрөт,бир уштан берсе тойгузат /мак./.

Гелвүрө-жерг. балбырап-талбыра; гелвүрөп кийинип алыптыр.

Гелделең лейл. килем согуудагы аштаманын баш-аяк жигачтари /гелделең менен эрим жиптер керилип турат/.

Гелделенде: гелделенделп ат чавум пам. дүбүрөтүп көп ат чабуу; гелделенделп ат чапса,тулпардын чери жазылат /мак./.

Гемезе алб. оозу кууш,мойну узунураак,бир жагында туткасы бар,соксогойураак,бейректүү карапа идиш; гемезену өзбектер жасашат.

Гемөчтүм батк. көмөч токочу бар; гемөчтүм катындын үйү жоголо /мак./.

Гемур I нчк. кой-эчки,топоздун өпкө-боору шишип кетүүчү оорусу /жүгүштүү оору/; гемур койго,котоско тийет.

Гемур II пам. муз үйөр; бийыл беш котозду гемур алып кетиптир.

Гемурдө-пам. "гемур" болуп өлүмгө учуроо; жазга маал гемурдөп кете берген.

Гемуш пам. топоздун оорусунун бир түрү; гемуш болуп өлдү ал котоз; гемуш алгыр пам. балакет баскыр,жерге кир /каргаганда айтылат/.

Генечөк езг. I.үйдүн көкүрөк тарабындагы төштөн көкиртекке чейинки салпаңдаган териси; 2.төөнүн терисинен жасалган тери идиш; генечөк кайда,көрүнбөйт?

Генчөк суз. алжапкыч;боорто; генчөктү боорго байланат.

Ген батк.,жерг.,езг. ник; турпак,ген чачылат.

Гендү жерг. I.кара тапуруктуу ник симал келген жер; 2.жердин аты.

Генгеел кумг.,нар. к. көңгөөл.

Генкей езг. "чемелек" деп аталуучу идиштин экинчи бир аты; баш аман болсо--баш кийим табылат /мак./ дегендей генкей табылар,урушпа.

Геодан: геодан салуу пам. кийик атып келгенде көөдөнүн бышы-

рып /эл көп болсо,башка мүчөлөрү да салынат/ айылдаштарды меймандоо көрөлбөсүү /меймандар тамак жегенден кийин "чикканың горум болсун,атканың сувай болсун" деп бата берет/.

Гөөкөр түнд. май токочтун бир түрү; гөөкөр бышыртып келдим.

Гөөл I сүз. өсүмдүктүн бир түрү /дары катары пайдаланылат/; гөөлдү таап алып кел.

Гөөл II көрг. к. гөл; гөөл адамга кийин,кулагы укпаса,тили жок болсо.

Гөөмүш түшт. сүттүү саан үй; бар мактанса тавылаар,жок мактанса чавылаар дегендей гөөмүш сийир сатып алсак,онон имне кылавыз.

Гөөрө өзг. чөөгүн; бир гөөрө суу алып кел.

Гөпкөйө тал. көкө; түзөлө турган көзөлгө тавып өзү тавылар /мак./ дегендей тавып өзү келди,гөпкөйө жаса.

Гөптүрмө өзг. сайманын бир түрү /эки бети оқшош болот/; айды этек менен жашырып болбойт,уйалбай гөптүрмөнду сайа бер.

Гөр көрг.,ар. I.көр,көрдүн казанагы; шырдактай көрге күн тийбейт /таб.гөр/; гөрдүн айванн пам. мүрзөнүн ооз жагы; гөрдүн айванына казат,онон сарайнын казат; сен гөрдөн келдиңби? көрг. сен кайдан келдиң? /ачууланганда айтылат/; гөрүң күрүп калгыр! батк. чочуп кейигенде,же канагаттанбай калганда айтылуучу сырдык сөз; ылгым кетип,гөр болуп жүрөм, әйлөнәйин батк. алдан тайып,эмгектеп калуу; 2.батк.,өтм. кудай урган жаман; о бир гөр да!

Гөрә лейл. пахтанын бышып жетиле элеги; чөптү корлоосон көзгө түшөр,гөрәни этийәттә.

Гөргө лейл.,зам. сырдык сөз /нраазы болуп канагаттангандыкты билдирет/; гөргө,тез әле путуптур; 2.батк. байкуш; ол бир гөргө неме.

Гөрдөй лейл.,өзг.,өтм. өтө жаман начар; гөрдөй болуп калыптыр,басарга әли жок /Лейлек тарапта -дай мүчөсүнүн кардамы менен өтмө маанидеги оң атоочтор жың учурайт: дөрдөй - абдан жакшы,мыктай; согумдай - эң оор,абдан салмактуу к.б./; гөрдөй колум бар лейл. жазуум,почерким жаман; гөрдөй колум бар,кол койуп койойун.

Гөрзар батк. кор; карывадым жашыман,гөрзар киллы башыман.

Гөрканачы өзг. I.көр оокат жийган адам; 2.өтм. сарац бай; гөрканачы бийлардын көп көтөрдүк оорун.

Гөркөл өзг. көрөн-жерөн,көрөн-төрөн; эшек/к/е гөркөл жүктөп алыптыр да.

Гөрмейил нооқ. абдан карылыгы жеткен адам; ачыгын айтчы,гөрмейил чалдын жүгөгү жарылат дейсиңби?

Гөрмүш сүз. тарп; өгүз гөрмүш менен ооруса керек.

Гөрпө: гөрпө каптар өзг. киз турмушка чыгарда туушкан аялдыздар чогулуп хуурган-төшөк каптап кам көрүү жөрөлгөсү; гөрпө каптарда бир сойуш берет; эт гөрпө ал. шейшеп; эй, эт гөрпөнду нары тарт.

Гөрүшмөк өзг. оюндун аты /бул оюнда келин-кыздар,жигиттер аралашып тегерек тартып отурушат да,алегенде аялдар тараптан бир башчы жоолукту эшип туруп бир жигитке берет,ал ордан келип,каалаган кыз-келиндин бирөөнө таштап көрүнүп өөп коюу ойну.Оюн улам ошентип улана берет.Кээ бир жерде бул оюн "жоолук таштамай,тоотмек" деп аталат/.

гөтөвөй: ак гөтөвөй ххол. морт,ак куурайдын бир түрү; көр төлөнүн ичи - ак гөтөвөй.

гөхрэн: гөхрэн сынч батк. батк. төшөккө жата турган мезгилде айтылуучу ырымдын бир сөзү /ал ырым төмөнкүдөй: жаттым тынч,жастыгым гөхрэн сынч,тилим кураан,дилим бусурман,тилегеним ыман,пейил,эшигинде гулач жылан,бу жиланга бир миң эки салам,о дуанны окугандарга дозак оту арам /I-вариант/; жаттым жадымда,турдум аманымда,ырыскым казанымда,максатым жамалында /2-вариант/.

гөчө өзг. көкө; гөчө--жүдө ширин ат.

гөш түшт. I.эт; 2.шыралга; кийик атып гөш бервесе,төмдогусу жакшы; бээ саап кымыз бервесе,жөндогусу жакшы /мак./; кой гөшү дейл. кой эт;кой гөшү дэри болот дэ; ала гөш батк. эти семирe элек мал; ала гөш деп эм койот; алаты гөш батк. аз гана ар кайсы жеринде майы бар эт; алаты гөш алипсиң; аңыр гөшү пам. канувазыр ойнунда "ууруну" астыңкы-үстүңкү ээрдинен бүйрө кармап "аңыр гөшүн жейсиңби?" деп айттырып жазалоо; жарма күйар челек жок,талкан элгер элгек жок,аңыр гөшүн жедирем; арпана гөш өзг. бир канча адам чогулуп ортоктошуп союп бөлүп алган эт; арпана гөш алдык,музоосу муз жаласын,торпогу түз жаласын,башкасын билвейбиз; борчо гөш ичк. бир кесим,бир тоголок эт; бир борчо гөш алып берчи; жашык гөш батк. арык,жашык эт;"дарийага ким талкан чалыптыр?" деген мэтелди айтты кол"нда жашык гөшү бар адам; кам гөш батк. чийки эт; колунда кам гөш "аввалгынын мазасын кийинки берсин сазасын" деди; кара гөш батк. кара бороң эт; өлүк гөш дейл. сатылып алынган же башы желип калган эт; чэксэ гөш батк. көгүчкөндүн бир түрү /кадимки көгүчкөндөн чоңураак болот да,маңоороок келет,эти желет/; чэксэ гөш байон болот.

гөшмечи түшт. бышкан этти табактарга бөлүштүргөн адам; ашуусу агыз тоолордон ашып келген гөшмечи.

гөштэр ал. эттүү; чуван,гөштэр ат болсо.

гүкү түшт. I.көөрүктүн бир түрү /"гүкүнүн" териден жасалган көөрүгү,дешүсү жана сандалы болот/; 2.жыгач идиштн ыштай турган көөрүк очок /бул очок күпөл түрүндө болуп,бийиктиги 50-55 см.,диаметри 40-45 см. өлчөмүндө жасалат.Аның от жага турган астыңкы,түтүн чыга турган үстүңкү тешиги бар/.

гүкүм батк.,карс. чокмороктошуп үйүлгөн нерсе; илай гүкүм-гүкүм болуп катып калыптыр.

гүкүмал жерг. к. гөкүмал II; гүкүмал кыз экен киймини тытып салды.

гүкүмек жерг. к. гөлө I; гүкүмек болуп алыптыр бирөө кире дэ алвэйт.

гүкүр: гүкүр-гүкүр батк. какы-куку; гүкүр-гүкүр эткен үн чыгат.

гүздө-пам. суукка тоңуп селейүү; гүздаган текедей болуп катып калды.

гүйвү жерг.,ноок.,дейл. I.чыр,кара мүртөз; кайда барсаң гүйвү кылат; 2.куйтку; сен гүйвү кишисиң,гөргө да батпайсың.

гүйвүлан-жерг.,дейл. чыр салуу,кара мүртөздөнүү; ол гүйвүланып алe жүрөт.

гүл ххол. идиштин бир түрү; гүл,дерезе,үүк,кыта деп айтым бердим.

ГУЛГУЛ батк. к. гулу; кандай йә кылам гулгулду.

ГУЛГУЛУ жерг.к. кулу; жети гулгулу тоогувуз бар.

ГУЛДАМА жерг. суунун өйдөдөн илдий көздөй шуулдап агып түшкөн жери; агып барып гулдамага кирип кетти эле,алалбадым.

ГУЛДОЙ пам. агын суунун өтө тез аккан жери; дәрийәнин гулдой жери көп болот.

ГУЛЖА пам. кулжа; гулжа жугурду—күн кайтты /алдик баам бокнча кулжа жугургенде күз башталып,күндун күчү кетет/.

ГУЛЖАН жерг.,ал. өсүмдүктүн аты; гулжан чайыр эрте жаз көгөрөт /бул өсүмдүк эки ай ичинде кургап кетет,адегенде ак соесу чыгат.Аны айрым адамдар казып алып,тазалап,канчып, аталага кошуп ичишкен.Ал кычишканка,жүрөк ооруга дарн катари пайдаланылган.Ал үчүн анн канчып,майга кошуп,ачкарын кедирип,артынан ичик суу берет/.

ГУЛЖАНЧАР жерг. кулжанин жат тёду; гулжанчар жатат ойдунда.

ГУЛЖАЧАР пам. алты жакка оогон кулжа; гулжачар,гулжа,бир өйлөнген гулжа,экп өйлөнган гулжа деп бөлөт.

ГУЛЖУНДА-жерг. бултунда; көп гулжундавай иште.

ГУЛУ: гулу тоок батк. индюк /сал.тах.диал. гулу,гули "томак, жемсөө"/; сенде гулу тоок көп экен.

ГУЛУК I ичк. кулгуна жаралуу киши; мойнуга кулгуна чиккан кишини гулук дейт.

ГУЛУК II ичк. 1.голек,кесек; 2.уранды; 3.ири,чоц-чоц катуу топурак; жердин гулугу көп экен.

ГУЛУР ичк. кулагы жок,бирок дүмүрү гана бар чунак /кой-эчкиге карата гана колдонулат/; гумур улакты байладынбы?

ГУМ пам. өч; менде өмне гумун бар.

ГУМАЙ суз.,жерг. өсүмдүктүн аты /узундугу бир метрдей келген, кегуш жапыл өсүмдүк,ичик жерде өсөт/; көпүрүк жакын,кол узаак; барайын десем кол узаак,жүрүн гумайга.

ГУМАЛАНАТ-поок. томолот; алас көрпө жүктө жок,өйлөнсөм атам үйдө жок,гумалантам башымды.

ГУМАН батк. өсүмдүктүн аты; балам,гуманды орун сал.

ГУМБЕРЕК батк. к. чамберек; күмүштөн беде йә билегим,күйуттөн беде йә тилегим,гумберегим сиңди ээ,не кылам.

ГУМРАН ар. салтанат,мажүрөө; кесем жолум ок торогон энемди сурар ок атам жок,мен гумран болдум ок күйүттө.

ГУМЧА суз. к. гунча; бирин—гумча,бирин—гул.

ГУНААЙЫН дейл. кунажын; гунаажын көзүн сүзбөсө,бука нашин узөвү? /мак./.

ГУНАН жерг. кунан; эр улан болвойт,ат гунан болвойт /мак./; көөр гунан пам. кер кунан; көөр гунанды бәйлә.

ГУНДА I пам. 1.бөй; кара гунда кара бөй,кара курт; кара гунда минбаш,кас чептөрдүн арасында болот; ала гунда өңү ала бөй /бул бөй чакпайт/; ала гунда жантактардын түвүдө болот; 2.түшт.,миф. жандуулардын пары; ай гунда айдын коргоочусу; жер гунда жердин өзөк.

ГУНДА II зам. дүлөй; Өзүм гунда жадә шум.

ГУНДЕК оц 1.жалбиракка ошкча тоюп,жерге кулап түшкөнүн пилла курт; жерге кулап түшкөнүн гундек дейт; 2.батк. өз учурунда көмүлбөй калган,тиришип калган жибек курт кутучасы.

ГУНЧА батк. чөнөктөн жаңы ачылып келе жаткан гүл; бодоо бала богудан /мак./дейт,гунчадай болуп өс.

ГУП батк. дудук; жигит босо шок босун,шок боносо гуп босун

/мак./.

ГУНГУРА түшт. сайманын,түрдүн аты /бул түр күрдүн,кештенин кезгине тиш-тиш болуп жасалат/.

ГУП: гуп-гуп өзг. аябай; гуп-гуп тиледик.

ГУПА зам. чачпакка тага турган кооздук; гупа алып калыптыр, кызга сен кылат экен.

ГУПКА пам. I.чачпакка тагылуучу коңгуроо сымал кооздук; 2. өтм. чачпак; 3.кемелдүрүк,кукшканга тагылуучу күмүш төгөлүк.

ГУР I зам. ур; чекегисе гур чыгыптыр.

ГУР II жерг. жыгач,темир буюмдарга түшүрүлгөн сай; камчынын гуру жок экен.

ГУРАН: гуран найман пам. уруунун аты /"гуран" деген сөз монгол тилинде "уч" деген маанide учурайт/.

ГУРВАТ жерг.,батк. I.ушак; кечээ мени гурват кылыптыр; 2.док,чатак; укө,гурват кывачы /сал,дагдага/.

ГУРДАВА жерг. чурку; өзүнү билбеген,өзгөнү көзгө илбеген гурдава.

ГУРДАН зам. керден,таа кесе; чоң аяк; о гурданды не десе болот?

ГУРДОВ жерг. суунун айлампасы; гурдовго барва,жутуп кетет.

ГУРЕК лейл. к. "мисченин" бир түрү.

ГУРРЕКИ батк. чүкө ойнунун бир түрү; гурреки ойноп арыдым.

ГУРУ лейл. мокон,хаак,келке бездеринин чормоюн шишик болуп калыш; гуруну дарылап жок кылат.

ГУРУЙ-жерг. I.уруйуп чыгуу; өрүк бомруда желим гуруйуп чыгыптыр; 2.өтм. мурчуюу; эй,көп гуруйбачы!

ГУРУЛМА жерг. жардын боорундагы көк майсаң жер; гурулмага түшүп бардым.

ГУРС батк. коондун бир түрү; гурстун ичи кызыл,тышы көк болот.

ГУТ батк. бөй чакканда айтыла турган сөз; Кара-Бука,Кара Гут. Сары-Бука,Сары Гут, эң мүйүздүү Ала Гут /бөй чакканды дарымдаганда айтыла турган сөздөн/.

ГУУЛКУ-жерг. кубулжу; гуулкуган башыңыз,куйкалай турган чагыңыз.

ГУУР батк. цементтен жасалган труба; илгерки гуурдан көргөнүм бар.

ГУШАН: ала гушан суз. к. ала гүшөн; авада учуп жүргөн ала гушан; сасык гушан "гүшөн" деп аталган канаттуунун бир түрү; сасык гушан учуп жүрөт.

ГУ суз. го; мен сизге эйттим гу,кечке эле кайталай берейинби!

ГҮЙ I оң гүй пам. жергиликтүү элдик күү; сол гүй башка жактан үйрөнүлгөн күү /Памирде комуз күүлөрү оң,сол деп экиге бөлүнөт да,конкреттүү түрдө төмөнкүдөй күүлөр чертилет: I. абышканын арман гүй - карылык жөнүндөгү күү; 2.ак барак ботом--жалгыз баласын кайберен деп атып алган мерген жөнүндөгү арман күү,бул жагынан ал түндүктөгү "карагул ботом" күүсүнө окшош; 3.ак салкын--ашыктык жөнүндөгү күү; 4.арман гүй--сүйүү,карылык же баласыздык жөнүндөгү күү; 5.ашыра галча,жылкы айда--жылкычылык жөнүндөгү күү; 6.бедөртай--сүйүү жөнүндөгү күү; 7.безеля чечен--илгери Безеля деген адам ханга карши сүйлөгөн үчүн анын тилин кескен имиш.Ошондо Безеля өзү жөнүндө ушул күүнү черткен дейт; 8.бостон

гүл--илгери бостон уруусу Памирге арып-ачып барганда жергиликтүү байлар аларга конуш бербей койгон имиш;отондо бир комузчу бул күүнү черткен,күү ушунчалык укмуштуу чертилгендиктен,ал аларга кайыт бердирген дешет; 9.бөлөм --кээндин бөлөгө ашык болгондугу жөнүндө күү; 10.будан кек илгери бир ат чабышта бир кембагалдыкы аты чоң карыштан чыгып келгендиги жөнүндөгү күү; 11.гөнгирөө солтон - башка райондордо чертилүүчү "солтон сары" күүсүнүн варианты; 12.гөрагүл - санат күүлөрүнүн бир түрү; 13.гөлдүн гүлү - бир дудуктун өзү жөнүндөгү арман күүсү; 14.датка Чүчөп келоек ай - Чүчөп деген хан кызына кембагал жигиттин ашык болгондугу жөнүндө күү; 15.дөрти өттү - сүйүү жөнүндөгү күү; 16.эвире-чевире төмкехан - тамаша күү; 17.журу-журу,чоң теке,кетели - илгери жут жылында өз тоосунан кетпей койгон теке жөнүндөгү күү; 18.кавайыт - санат күү; 19.кекире майса сумсалы,челде ботом куйралы - имиш боюнча алыстан үчүп келе жаткан "майса" деген канаттуунун челде суусап,балапандарын канатына катып сайрагандыгы жөнүндө күү; 20.кеттинен кетти - илгери бир жетим бала отун алып үйүнө келсе,үйү жок,очоктун жанына бир алк айран жана баланын комузун таштап кеткен өгөй эне жөнүндө күү; 21.керме том - санат күү; 22.куру-куру деңсел,как куру деңсел - илгери чиренген байдын уулу мергенчи менен мелдешип жүгө чыгып,мергенчи бир нече кийик,карышкыр,жана түлкү атып,байбичеси кур кол кайтып келгендиги жөнүндөгү шылдың мотивдүү күү; 23.Маманазар күү - Маманазар аттуу чоң комузчунун бокатоңздыгы,калгыз кызынан башка эч кимиси жоктугу жөнүндө

карыган кезде чыгарган күүсү; 24.мукам гүл - арман күүнүн бир түрү; 25.ооган гүл - санат күү; 26.ооган марш - колго түшкөн кыпа жөнүндөгү күү; 27.пәризәт - паризат күүсүнүн бир варианты; 28.санат гүл; 29.төтөл кыз - тамаша күүнүн бир түрү; 30.Толубайдын топ жылкы - көп жылкылуу Толубай деген бай малын уурдатып,кызын уруруга алдырып жибергендиги жөнүндөгү күү; 31.тору-тору,тор жорго--аттын жоргосун даңазалаган күү; 32.теке кетти ай - санат күү; 33.төмкехан - кыз баланы эркелеткендик жөнүндөгү күү; 34.чарча гулду - бир-эки кайрыктуу санат күү; 35.жәнәйил калгыз - жанайыл калгыз аттуу жигитти каракчылардын ак жерден өлтүргөндүгү жөнүндөгү күү; 36.Саринжи Бөкөй - эпостук күүнүн бир түрү; 37.Козуке-Байан - эпостук күүнүн аты; 38.Зулайка-Жусуп - элдик Жусуп-Зулайка аттуу поэмага байланыштуу чыгарылган күү; 39.тәйчи; 40.ак барак тәйчи; 41.бегастан тәйчи; 42.жорго тәйчи; 43.гоңку тәйчи; 44.гыштыма тәйчи; 45.коң тәйчи; 46.жанастан тәйчи; 47.шаштыма тәйчи;48.бегастан тәйчи - кийинки 40-48 күүлөр"тәйчи"аттуу күүнүн ар кыл варианттары; мындан башка да ооз комуздун 49.бийагыма кел-кел,ойагыма кел-кел - чакыруу мүнөзүндөгү күү; 50.Жәнкулу тентек - жеңенин кайнисы жөнүндөгү күүсү; 51.кара кат бөлөм - өз бөлөсүнө ашык болгон кыз жөнүндөгү күү; 52.кыйыртмактын кырк аркар - санат күү; 53.мендирман - тамаша күү; 54.тагылык гүл - үйгурлардын арасында кургун өз эл-жерин эңсеген келин жөнүндөгү күү; 55.теке кетти - бир келиндин кайнагасы тоодон таруу кармап келген текесинин бошоп качып чыкандыгын оозеки айта албай комуз күүсү-

не салып билдиргендиги жөнүндөгү күү; булбул гүм лейл. күүнүн бир түрү; жоргом гүм жерг. жылкынын жорголугун,аонлдыгын баяндаган күү; катык гүм ал. күүнүн бир түрү;тандай гүм жерг. кыздарга арналган шайыр күүнүн бир түрү; чалма гүм пам. комуз күүсүнүн аты /бул жөнөкөй,ирөөз чертиле турган күү/; шалкы гүм жерг. колду бош сермеп черткен күү; шанкы гүм батк. күүнүн аты; шанкы гүмду бизде,түштүктө чертет.

ГҮҢ П ичк. к. гүп; гүм менен майыны алат.

ГҮВӘ батк. күбө; калганчынын гүвәси - азыр /мак./.

ГҮВАЛӘ,ГҮВАЛӘК батк.,өзг. илайдан жасалган момо тоголок;нандын кәттә - кичине болушу - зүваләдән,дувалдын пышык-бош болушу - гүваләдән /мак./.

ГҮВӘНДИ жерг. күбүндү; гүвәндисинн жейт.

ГҮВӨР түшт. коктулуу жер; гүвөрдө жүргөн экен.

ГҮВСАЛӘ жерг. торпок,музоо; гүвсалә жок,издеп таппадым.

ГҮВҮ өзг.,лейл. I.күп; гүвүгө май тартат; 2.лейл. чакмак таш ойногондо сол колдун сөөмөйү менен бармагын тегерек кылып, калган манжаларды алаканга таштн жогору иргитып,иргитилган таш кайра түшкөнгө чейин жердеги таштарды сол колдун ортосуна салып,топтолгон таштарды оң колго топтоп алуу фазасн; гүвүнү ойногондо колду гүвүдөй кылып кармап турат.

ГҮВҮЧҮ батк. күп жасаган адам.

ГҮГҮТ,ГҮГҮРТ ичк. күкүрт,ширецке; сен гүгүрт алдыңбы?

ГҮЗГҮТ пам. шим; эстә гүзгүт кылып жүгөр.

ГҮЗГҮТТӨ-пам. шим менен сайгылоо; сени бирөм гүзгүттөп катаби?

ГҮЛЯГҮЙ ноок. көөдөк; жаш нәристә гүдәгүм үйүндүн болот чыраги.

ГҮЛӘК өзбк. көөдөк; әй,сен хам гүдәксән.

ГҮДҮР ал. өңгүл-дөңгүл жер; Алайдын гүдүрүндө кой жакты семирет.

ГҮЖӨӨН батк. к. ават /бул уруу Баткендеги Орто-Боздо жашайт. Шоробдогу гүжөөн: I.жәрибек, 2.козубек, 3.буйдаалы болуп бөлүнөт/.

ГҮЖҮ жерг. "папап" машина менен тигилген көшөгөнүн түрү.

ГҮЖҮК зам. жапайы өрдөктүн бир түрү.

ГҮЖҮНДӨ-өзг. калжында; көп эле гәжиң - гүжүндөвөй жүрсөң.

ГҮЗӘР жерг.,пам. бир нерсенин түбү желип,оолуп калган темиги; гилиздин түвү гүзәр болуптур.

ГҮЗӘРӘ батк. артыкча; өз энеден гүзәрә кылып бакты.

ГҮЗДҮК өзг. күздүк,шакек.

ГҮЗӨР түшт. I.айылдын бир бөлүгү; 2.кичинекей базар; 3.зам. тоонун чокусуна салынган үй /илгери бул гүзөрдө шайык адамдар жашаган.Динге ишенгендер бул гүзөргө мал алып келип сыйынышып турган/; мал гүзөр 2.мал базар; 2.мал көп сооолуп сыйынган "гүзөр" жер; 3.жердин аты; Мал Гүзөрдүн башы дейт.

ГҮЙ зам. абал; саңырөм башы не гүйгө түшөт.

ГҮЙМӨН-пам. орол,чырмал; гүймөнүштүн бир кече.

ГҮЙМӨНЧҮК өзг. күйүмчүл; гүймөнчүк бала десин.

ГҮЛ жерг. I.чакмак таш ойнунда колдонулуучу фазанын бир түрү; гүл,чычык,топ таш,тоок кету,айгүл дегендер болот; 2.чүй кой оорусунун бир түрү; койго чечек чыкпа,гүл дейвиз;

3.күүнүн аты; гүл деген күүнү Атай черткен; гүл атып кетти ◊ батк. нан жапканда ар кайсы жери майда-майда болуп көбө түшкөнү; гүл ачып кой ◊ өзг. кызды турмушка чыгаруу; ай гүл батк. өсүмдүктүн аты; ай гүл да бар,мандалак да бар; айым гүл жкол. 1.кооз;сулуу гүл; 2.аялдын аты; бисте Тегерек деген жер бар,ондо айым гүл өсөт; алма гүл батк. алманын элесин берген сайманын аты; алма гүлдү кептелеп бут; апийим гүл тунд. апийим өсүмдүгү жетилген кезде анын ачылган гүлү; апийим гүл; ак да,мала кызыл да,кызыл да, кочкул кызыл да болот; аргун гүл жерг. гүлдүн бир түрү; жур,аргун гүл тергени баравиз; атыр гүл өзг.,пам. чырмоок-тун сабагына окшош ичке,ийри-буйру сабагы бар,тегерек жалбырактуу,көк гүлдүү,үлпүлдөк желекчелүү,абдан жыттуу гүл өсүмдүк; атыр гүлдөй жыттанасың; әнгүш гүл батк. өсүмдүк-түн аты /ичке сабак алган,жогору жагынан бороойгон тоголок -тоголок бүр байлаган тоо өсүмдүгү/; әнгүш гүл өсөт; ән-гишәнә гүл сүз. кечинде күн батканда кийин гүл ача турган өсүмдүк; әнгишәнә гүл салкында ачылат; бак гүл алб. роза гүлү; бак гүлү илгертен өсөт; бакмал гүл дейл. өсүмдүктүн бир түрү; бакмал гүл да - гүл; бәәр гүл пам. өсүмдүктүн аты; бәәр-бәәр,бәәр гүл,жапырмагы зәәр гүл /мак./; бедер гүл пам. 1.өсүмдүктүн бир түрү; 2.ушул өсүмдүктүн гүлү са-лынган түр,сайма; бедер гүлдү сала гөр; бедерлүү гүл,беш бедерлүү гүл 1.өсүмдүктүн аты; бедерлүү гүлдөй күлпунат; 2.сайманын аты; бедерлүү гүл деген кептени "газ айак" деп да айтә беретгер; бешик гүл жерг. 1.бешикке салына турган орнаменттин бир түрү; 2.көйнөктүн жакасына салына турган

түр; көйнөк/к/е бешик гүлү салып тиктик; бото көз гүл батк. майда көк гүлдүү өсүмдүк /көбүнчө эгиндин арасына чыгат/; бото көз гүлдү үзүп көрсөт; булак гүл пам. бир са-багына 7-8 топ алган,3-4 айрым сайма жалбырактуу,чейчекче-лүү,чаңчалары агыш,кооз гүл өсүмдүгү /көбүнчө булактын баш жактарына топ-топ болуп өсөт/; булак гүлдөн бар бекен?; жашыл гүл батк. өсүмдүктүн аты /тоого чыга турган,башында тоголок көк гүлү бар өсүмдүк/; "жашыл гүл" деп бир жыла айтса,бир жылы "көк гүл" дейттер; жийде гүл түшт. 1.жий-денин гүлү; 2.сайманын аты /өсүмдүктөрдүн аттарына байла-ныштуу дагы:"бадам,бөрк,тал бөрги,калемпир,сегиз писта, анар көчөт,алма көчөт" өндүү ж.б. саймалар бар/; жең дози гүл жерг. адегенде кичинекей кездемеге сайма сайылып,анан жеңге тагылып алынган кепте; жең дози гүлдү жеңдин үчүга тигип алышат; жүгөрү гүл чүй өсүмдүктүн аты; бизде жүгөрү гүл дейт,силерде эмне дейт болду экен! /Ысык-Көл жакта ал "чыйпылдак" деп аталат/; жылдыз гүл чүй 1.гүлдүү өсүмдүк-түн бир түрү; күн батканда ачылган гүлдү жылдыз гүл дейт; 2.пам. сайманын бир түрү; жыпар гүл жкол. өсүмдүктүн аты; зәәр гүл пам. жыты ачуу гүл; доңкулдак гүл өсүмдүктүн бир түрү; кака гүл гүлдүн аты; кака гүл деген гүлдү төпөмөк болот; камчы гүл түшт. күрөң кочкул гүлү бар өсүмдүк /анын гүлүн тамак ооруга дары катары пайдаланат/; савагы куду камчы саптай,ону камчы гүл дейт; катмакат гүл батк. 1.өсүмдүктүн бир түрү; катмакат гүл талаада өсөт; 2.сайманын аты; каттама гүл батк.,өзг. гүлкайыр; каттама гүл тергенә кетпөтү; кашкар гүл сүз. өсүмдүктүн аты; кашкар гүл бар

дейт,мен көрө элекмин; кээр гүл батк. тоодо өсө турган майда сары гүлдүү өсүмдүк; кээр гүл тере келгилечи; кевит гүл батк. өсүмдүктүн аты /узун ичке сабактуу,майда жалбырак алган,өңү бозомтук,көк гүл ачкан өсүмдүк/; кээ гүл лейл. куректын бир түрү; конгуров гүл батк.,сүз. өсүмдүктүн аты; конгуров гүлдүн өңү кызгыч болот; коргошун гүл түнд. уу коргошун өсүмдүгүнүн гүлү; коргошун гүл күлгүн келет,тоодо өсөт; көз гүл жерг. I.өсүмдүктүн аты; 2.өтм. темир кооздукка түшүрүлгөн кештенин бир түрү; көк гүл сүз. батк. гүлдүү өсүмдүктүн бир түрү /өңү көк,узун ичке сабак алып,апрель-май айларында гүлдейт,илгери жергиликтүү эл көк кетелге дары катары кайнатып ичиришкен/; көк гүлдү каттык кетелген адамга кайнатып ичирет эде; 3.батк. улар оту; көк седеп гүл батк. өсүмдүктүн аты; күруч гүл пам. сабагы байчечекейге,башы күручке окшош гүл өсүмдүгү; күруч гүлдөй жайнайт; кызгалдак гүл зам. кызгалдактын гүлүн элестеткен сайма; ол кызгалдак гүл деген кеште; кызыл гүл тоң өсүмдүктүн аты; кызыл гүлдүн уругун этке севет; кырман гүл жерг. тоого чыгып,гүл ала турган өсүмдүктүн аты; кырда бир кырман гүл эдең; мончок гүл батк. өсүмдүктүн аты /ичке сабактуу,майда жалбырактуу,тегерек көк гүлдүү өсүмдүк.Тоодо өсөт/; намазам гүл пам. 1.сабагы кыска,жалбырагы кичине кызгылтым майда коос гүлү бар өсүмдүк /анын гүлү кечкисин ачылып,күндүз жабылып калат/; намазам гүлдөн көп терип кел; 2.тсвардын бир түрү; новруз гүл лейл.,зам. өсүмдүктүн бир түрү /кээ бир жерде "чикилдик" деп аталат/; новруз гүл майда топ болуп чыгат,күлпү гүлдейт,дәри болот; орус гүл пам.

байчечекейдин бир түрү; орус гүл кеч чыгат /бутактары тарбайыцкы,гүлү көпкөк,түбүндө томолок думурчөсү бар өсүмдүк/; өрүк гүлү батк. өрүктүн кагын кайнак сууга салып кибатып,компот иретинде ичө турган суусун; мен барсам өрүк гүлү кылып отурган экен; өскөн гүл батк. өсүмдүктүн аты /калың,жилмакай,тегерек көгүш жалбыраги бар,өзөктүү өсүмдүк/; өтүк гүл лейл. өсүмдүктүн аты; өтүк гүл өтүк такылетти болот; пат гүл түшт. сайманын бир түрү; пәпич гүл батк. өсүмдүктүн аты /кырмызы түстүү гүл ачкан,ичке жумшак сабактуу өсүмдүк/; печек гүл өзг.,батк. гүлдүү өсүмдүктүн бир түрү; пистөн гүл пам. бийик чыгып,көк гүл ала турган өсүмдүк /кээде ал "гулапшан" деп да аталат/; пистөн гүлдү көлөкөгө кургатып учук оңруга чай кылып берет; помбаркут гүл өзг. өңү коюу кызыл тарткан өсүмдүктүн аты; помбаркут гүлдү сугарып келем; раван гүл батк. раван аттуу өсүмдүктүн гүлү; райкан,райхан гүл түшт. өсүмдүктүн аты; сайма гүл пам. чоц-чоц,кооз кызгылт сары гүл ачкан,гүлүндө тарам-тарам оймо-чиймелүү издери бар,кара чаңчалуу,чанагы чоц өсүмдүк /көбүнчө хайлоолорго чигет/; сайма гүлдөй түрлөнөт; сары гүл батк. I.өсүмдүктүн аты/шуудурум кезде тийсе темир сымал үн чыгарып чорт сынат да,күн тийгенден кийин чоклчаак болуп сынбай калат.Жергиликтүү эл сарык,жүрөк ооруга дары катары пайдаланып келишкен.Өзү ичке сабактуу, майда жыш сары гүлдүү өсүмдүк.Тоонун бийик жерлеринде өсөт/; сары гүлдү кайнатып,сумутуп ичирет; 2.кичи,мындоо; 3.чачыратки; сары чычкак гүл гүлдүн бир түрү; сейдаяа гүл батк. майда тоголок сары гүл ача турган жумшак сабактуу

өсүмдүк; сөйкө гүл чүй өсүмдүктүн аты; күл кайнр,шимүүр куурай,сөйкө гүл өсөт; сийа гүл батк. өсүмдүктүн аты; сийа гүл,жийдэнин гүлү,бийнин гүлү дейвиз; бәрки тамаша гүл сүз. өсүмдүктүн аты; бәрки тамаша гүлдөн үзгөнүндү айтайын; тәжи гүл,тәжи короз гүл сүз.,жерг.,батк. тооктун таажысына окшош гүлү бар өсүмдүк /гүлдүн өңү кызыл болот/; тәжи гүл жок,тапсам--көрсөтөм; тамеки гүл чүй гүлдүү өсүмдүктүн бир түрү; жалбыректары тамекиге окшош,ошон үчүн тамеки гүл дейт; темир гүл жерг. өсүмдүктүн аты /майда г тоголок кызгылт гүлү бар өсүмдүк/; топу гүл лейл. өсүмдүктүн аты; 2.сайма,куректын көчөтү; топчу гүл батк. 1.өсүмдүктүн аты; топчу гүл үзгөндө "серке секирсе кой үркөт, бий секирсе эл үркөт" деведиви /ичке катуу сабактуу,тоголок топчу сымал көк гүл ача турган өсүмдүк/; 2.ушул өсүмдүктүн элесин берген сайманын аты,түрү; чалдывар гүл пам. төрт-беш кызыл желекче ачкан,кара саймалуу,ичке,түктүү жана сүйрү келген гүл өсүмдүк /көбүнчө эски үранды жерлерге көп чыгат/; чалдывар гүлдү аралады; чаң гүл өзг. жайнап ачылган гүл; чаң гүлүмдөн бир гүлүм ачылганча жүрсөнчү; чекме гүл жерг. 1.өсүмдүктүн аты; 2.өтм. темир кооздукка түшүрүлгөн кештенин бир түрү; чечен гүл ал. өсүмдүктүн аты; чечен гүл--гүлү бар өсүмдүк; чечендер гүл лейл. килемге түшүрүлүүчү гүлдөрү чоң-чоң көчөт; чечендер гүлүкөттө-көттө ойулат; чыны гүл сүз. гүлдүү өсүмдүктүн бир түрү; чырмоок гүл түнд. өсүмдүктүн аты; эшиктин алдына чырмоок гүл өстүрүптүр; ширин күүч гүл өсүмдүктүн аты; гүлдүн тегидэ түмүлгөн ♀ батк. эркe.

ГҮЛАЙ батк. 1.гүлдүү; 2.өтм. кооз; гүлай кештелүү таар; 3. жерг. оюн-зоок; мен гүлайга чыктым.

ГҮЛАЛА жерг. 1.чаар ала гүл; гүлала короп токуп бер; 2.лейл. терг. ай; асты тагара,усту загара,кырк миң чечек,бир гүлала /таб. ай,асман,жер,жылдыз/.

ГҮЛАПСА нск. оорунун аты /адамдын бэор ооруусунун бир түрү/; бооруна гүлапса чыгып,оңолбой кал.

ГҮЛАПШАН пам. 1.өсүмдүктүн аты; мамыры,кумуру,гүлапшан өсөт; 2.жерг. темир кооздукка түшүрүлгөн кештенин бир түрү.

ГҮЛАС түшт. к. гиләрс; гүластын шагын жамынды.

ГҮЛӘК жерг. гүлдүү чынынын сыныктарын чүкө катары атып ойногон оюн; жык бала,хәмәси гүлөк ойноп жүрөттөр.

ГҮЛӘЛИ жкол. кызгалдак; гүлэли деген өсүмдүк; кокон гүлэли, кызыл гүлэли болуп бөлүнөт.

ГҮЛӘПШӘН ичк. оорунун аты /дем ичинлип көгөрүп,кызамык сыяктуу бүдүргөнөктөп тээп чыгып ооруйт. Илгери эмчилер "гүлэлэпшэн" менен ооруган балдардын үстүнө жоолук,"дөкөшөл" жаап коюп,эки киши бири-бирине--бирөө баланын башына,бирөө аягына тескери карап отурушуп,алдына боорсок койдуруп, "гүлэпшэн" демин үч сыйра кайра-кайра айтып,улам боорсоктон бир-бирден артына карай жоолукка иргытып дарылашкан. Дарылаганда алардын үстүнө кыш киргизилчү эмес экен/.

ГҮЛБАЙЫР лейл. 1.килемге түшүрүлүүчү көчөттүн бир түрү; 2. ушул көчөт түшүрүлгөн килем.

ГҮЛБАРА пам. кийиктан кооздолуп жасалган баш кийим /сал.тат. "гүл"+"буридан"-кыюу,кесүү/; гүлбара кийсең жарашат.

ГҮЛБОТО түшт. көгүш түстөгү упураган чопо топурак /муну жер-

гиликтүү адамдар үй шибоого колдонушат/; гүлбото ак оқшоп түс берет.

ГҮЛБУРАК жерг.,ал.,ноок. гүл киттуу.

ГҮЛКАН-зам. гүл сыяктан; сен жатасың гүлканып.

ГҮЛГААКН ноок. күүнүн аты /сүйүү жөнүндөгү күү,бул күү кычине текст-ир менен чертилет.Сөзү төмөнкүдөй:"көтөрмө арык бойунан,баса алвадым Гүлгааки; көңүл таап бир дуба,айта алвадым Гүлгаакн; колхоздун кызы Гүлгааки,гүл кондурдун бакчага; кикаалат болуп жүргүчө,жүр кетели бир жак-/к/а"/.

ГҮЛГАНА жерг. гүл; саргалпактай гүлганам,

ГҮЛГҮМДӨР зам. күкүмдөй майда нерсе; буйдайдын пакалын гүлгүмдөр кылып таң айдайт.

ГҮЛГҮНАЙ пам. I.ачык,тунук нерсе; 2.өтм. карын май; ойгн такта,бийагы такта,ортосунда гүлгүнай пахта /таб. карын май/.

ГҮЛГҮР ккол. кыргал,кумар; бу тараптан таппадым кыздай гүлгүр.

ГҮЛГҮРЛҮК ккол. шоктук,кылыктуулук; билбейсиңби,кыздардын гүлгүрлүгүн,оромолун көтөрүп кат кагышат.

ГҮЛДӘН өзг. гүлдөп,жыргаган ал,журт; күз айланганда гүлдөн бир элин жоктоду.

ГҮЛДӨР лейл. гүлдүү,гүлү көп.

ГҮЛДӘСТӘ лейл. букет; гүлдөстөдөй ак келин.

ГҮЛДӘСТАЛӘ-лейл. букеттөө; жүдө жасап гүлдөсталөгөн экен.

ГҮЛДӨ-батк. өпкө күйганда ийлаакчалардын барсайып чигиши; өпкө күйганда гүлдөп кетет деп жаш балага көрсөтпөйт

/ошондой але баланың көзү кызарып калат деп да чочутушат/.

ГҮЛДӨЗҮ жерг. гүлдүү.

ГҮЛҮНДӨ-батк. томпоңдо; көкилик чакырганда гүлүндөп издеп тилешет.

ГҮЛДУР I түшт. к. чалдыр; асты таш,үсту таш,ортосунда гүлдүр бат /таб. ташбака/.

ГҮЛДУР II: гүлдүр гүп түшт. күптү бышуу; гүлдүр-гүлдүр гүлдүрсүн,мойнун толо ак мончок,Болотбайдын кызысың,гүлдүр гүп-гүлдүр гүп /таб.күп/.

ГҮЛДУР III ал. к. гүдүр.

ГҮЛДУРМӨН зам. I.гүлдүр-гүлдүр этип үн чыгарган нерсе; 2. терг. "гүп,док челек"; гүлдүр-гүлдүр гүлдүрмөн,гүлдүрмөндүн кызымын.

ГҮЛЖАР жерг. I.ачык мүнөз;жайдары аял; 2.аялдын аты.

ГҮЛЖАНЧӘР жерг. кулкачар; гүлжанчәр жатат ойдунда.

ГҮЛЖҮ-өзг. чүкөнүн алчы турушу; мына,менин чүкөм гүлжүдү.

ГҮЛЗАДА түшт. I.гүлдүү; 2.өтм. сүйгөн аяк; гүлзада сенн мактайын.

ГҮЛЗӘР ар. гүлү көп,көбү,чогуу өскөн жер.

ГҮЛЕНЧЕК батк. селкинчек; кечесиңе гүленчек тепкени көп бардар келди /сал.жеңилчек/.

ГҮЛИСТАН лейл. гүл жайнаган жер; жазындагы гүлистан,күзүндагы гөристан /таб. жүзүм/.

ГҮЛКАВАТ жерг. гүлү көбү,калың өскөн тоо жери; ай тийген төкпөр гүлкават.

ГҮЛКАКА зам. кооздоп жасалгалагандык; гүлкакадай үй.

ГҮЛКАН тянш. к. гүлөөр; бу жайды гүлкан кылган.

ГҮЛКАНА зам. гүлү көп жер; үйүнүн ичи гүлкана.

ГҮЛКЫЗ зам. толуп,бойго жеткен кыз; эжели-синди гүлкиздар, он чекене гүл кыстар.

ГҮЛМУК өзг. к. гүлмык; гүлмукту сууруп арканы менен жок.

ГҮЛМЫК өзг. I.майда мык; гүлмык сатып алдым; 2.темир казык; үйду байлайлы,гүлмикти кагып койчу.

ГҮЛПАЙ жерг.,терг. өлгөн эрине карата аялдын колдоно турган сөзү.

ГҮЛПЕЙИП ичк. гүлү жайнап,бак-дараги бүрдөп,алма-өрүгү самсаалап,жиги ачкып,чөбү буралып турган жер; алма-өрүктү көрүп гүлпейип экен деди.

ГҮЛПӨТТӨ-пам. алпечте; гүлпөттөгөн балдарын күйөрсүз кандай багайын.

ГҮЛПҮЛДӨТ-пам. бир нерсени көөлгүтүү; гүлдөнала көйнөктү гүлпүлдөткөн ким болду?

ГҮЛПЫК өзг. к. гүлмык; атам атин гүлпык/к/а байлалы.

ГҮЛСАНА пам. "халайыр халгиз" поэмасынын башкы герои /Халайырдын бир туугап карындашы Гүлсана бир туугап агасынын каны үчүн акыл менен алты каракчыны өлтүрөт.Мында ич алуу идеясы көрсөтүлгөн/.

ГҮЛСӨҢГӨР лейл. ит мурун; гүлсөңгөрдүн денини жийип кетет.

ГҮЛТАСЫН жерг. өсүмдүктүн аты; гүлбәрә кийсең харамат гүлтасындай бойуна.

ГҮЛТУК нск. капкандын төөгинин бир аты; гүлтүк кийиздеп жасалат.

ГҮЛҮК: ала гүлүк өзг. чыректин жарыгина айланып учкан барбана көпөлөк; ажал кетсе ала гүлүк да өлөт,адам да өлөт;

2.атб. коңуздун бир түрү; ала гүлүк-коңуздун бир түкүмү.

ГҮЛҮСАЛБӘРК жерг. сайманын бир түрү; ону гүлүсалбәрк дейт //сал.таж. гүлү "гүл"+сал."жүз"+бәрк "калбырак"= жүз калбырактуу гүл/.

ГҮЛХАН жерг. өсүмдүктүн аты; 2.өтм. темир кооздукка түшүрүлгөн кештенин бир түрү; гүлхан салып кештелейт.

ГҮЛХӘН зам. от; гүлхән жагып ойнодук.

ГҮЛЧАМБАР түшт. клумба; гүлчамбардай гүлдейсүң.

ГҮЛЧӘӘ жерг. к. гүлчө; жеңем бүгүн кичине гүлчөә биширды.

ГҮЛЧЕЧЕК зам. ар кыл байчечекей; асти-тагара,ортосунда-гүлчечек ала /таб.ташбака/.

ГҮЛЧӨ лейл. I.бир нерсенин кичине бир бөлүгү; Айжыз эже,бир гүлчө самын бериң; 2.кичине нандын бир түрү; гүлчө жедик; 3.жкол. уруунун аты; гүлчө,бавн,борколдой,курванбай деген урук бар; бурама гүлчө лейл. камырдан ичке кылып бураып, каймак сүртүлүп жасалган токоч; бурама гүлчө бишират.

ГҮЛЧӨТАЙ суз.,батк. I.кичине нандын бир түрү /сүтке жуурулуп,бетине зире себилип,кичине-кичине кылып жасалат/; 2.батк.,тал.,өзг.,жкол. үзмө /тамактын бир түрү/; жетим гүлчөтай тал. эти жок,жумуртка куурулуп жасалган күлчөтай тамак.

ГҮЛЧҮН пам. чариктин согончок жагына кошулуп тигилүүчү кайышы; гүлчүн ко"уп өзүмө чарык тиздим.

ГҮЛЧҮН батк. тегирмендин бир деталынын аты; тегирмендин гүлчүнү желип калыптыр.

ГҮЛШАК зам. бүрдөп турган бутак; гүлшакка ат байладым.

ГҮМ I ичк. жок кылуу,күм-жам кылуу; сиңир көрүнбөй гүм бо-

дуп кетти; гүм болчу,нары жоголчу,ары; гүм кыл көргөзбө; гүм кылып тик.

ГҮМ II зам. суунун терең аккан жери; гүмдөн өтө алвайсыңбы, деведимби.

ГҮМӘНИМДӘ пам. мәнимче; гүмәнимдә,сени бир жерде көргөндөй болдум.

ГҮМӘНДӘР пам. күмөндөр; ол гүмәндәр болуп жүрөт.

ГҮМБЕС чүй күмбөз; гүмбестен бери чыктн.

ГҮМӨР жерг. күнөөм; гүмөр сүйлөйсүң.

ГҮМБҮРЛӨ-зам. күлдүрөп-калдырап куланууу; келе жатсам таштар гүмбүрлөп кулап кетти.

ГҮМҮРӨЙҮГҮМ алб. былк этпей калгандык; үйгө кирип алып гүмүрөйүгүм боп уктап кетти.

ГҮНӘЙ түшт. күнөө; гүнәйиң болсо төгүлөт.

ГҮНӘЙИ сүз. бадамдын бир түрү /жумшагы/.

ГҮНДӨ батк. май басканда зынгыр,чигит ж.б. салып коюу үчүн жасалган узундугу 1,5 м. келген,жоондугу кучак жеткис, ортосу оюк жыгач буюм; гүндөгө зынгыр салып койуп басат.

ГҮНДӨӨ сүз. бутка салына турган кишендин бир түрү; бутун салып гүндөөгө тарамышын кийдырган.

ГҮНҮТ зам.,лейл. данынан май алына турган өсүмдүк; гүнүттү нандын бетине салат,май чыгарат.

ГҮН I лейл. I.дудук,сакоо; о тили жок гүң;

ГҮҢ II пам. бардык жагы тосулуу,бийик,мүздуу тар жылга; кийинки тер Казан-Кылганын гүңүндө жаткан экен.

ГҮҢ III батк. бишкек; гүңдү алып чанактагы айранды бш.

ГҮҢГҮР зам. чыректин панжасы; гүңгүрө алып кийгиз.

ГҮП I ичк.,түшт. I.чийки уютулган айрандан май чыгарып алынуучу узун тик челек; гүвүнду берип турчу,айранымды бышып алайын /сал.мк. күп/; 2.өтм. соргок; Чынывай деген гүп өткөн; 3.тамаксоо; гүп салды жерг. тамактын аты /сал. ширик/.

ГҮП II пам. мурунку мезгилдерде колдонулган эски милтиктин бир түрү; ол кийик/к/е дәйимә гүп алып чыккан /шийрактуу кара милтык/.

ГҮПКӨ I жерг. идиштин бир түрү; гүпкөгө салып койуң.

ГҮПКӨ II жерг. жаш музоо байлануучу жай; торпокту гүпкөгө кийир.

ГҮПСӨР өзг. күндүн бүркөлүп туруп шарт ачылып кетиши; күн гүпсөруп тургандай күлүп чыктың.

ГҮПТӘН зам. тантык; ол жеткен гүптән экен.

ГҮПУ жерг.к. гүп I,I; әйранды гүпүгө тарттым /"гүпүну кәәде "доккәш" деп да айтылат/.

ГҮПУР пам. адаттан,традициялык жолдон чыккан адам; гүпур болосуң дедим.

ГҮПУРТ-батк. апырт; намаз кывай эле гүпуртүп жалганды сүйлөй берет.

ГҮПУРЧУ жерг.,батк. ушакчы; гүпурчу болуп бүрөмду каралаба.

ГҮПЧУ батк. бирге жашоо үчүн сүйлөгөн адам; мен апчы болсом,сен гүпчусуң.

ГҮР атб. бир центнер өлчөмүндөгү салмак; бир гүр өлчөмүндө.

ГҮРӘ: гүрә-гүрә батк. үйүр топ; кийиктер ал тоодо гүрә-гүрә болуп жүрөр эди.

ГҮРӘЗ пам. орой,чоң муштум; Эмет жүдә гүрәз бала.

ГҮРӘЗДИК пам. оройлук,чоң муштумдук; мунун гүрәздиги өтүп кетти.

ГҮНВӘЗӘ лейл. "сандалдын" бут кое турган жигачы; гүрвәзәни жаман чапып алдын.

ГҮРГҮНӨ жерг. суунун таштан-ташка урулуп күрүлдөшү; гүргүнө суу экен.

ГҮРГҮТ лейл. күкүрт; алтын гүргүт батк. дарынын бир түрү /муну менен яшикке салынган өрүк мөмөлөрүн ыштап,анан күргатып алышат/; алтын гүргүт деген дәридән салат.

ГҮРДУ пам. уруунун аты; гүрду тобу найманга кирет.

ГҮРКҮРӨ-пам.,жерг. күркүрө; карангы үйдө жаман гүркүрөйт.

ГҮРМӨ чүй,иск. сырт кийимдин бир түрү; гүрмө шым кийип алып-

ГҮРМӨК түшт. күрмөк; шалынын бәәнәси менен гүрмөк суу ичиптир /мак./;мадал гүрмөк алб. өсүмдүктүн аты; шыпырғы, мадал гүрмөк,тарак чөп өсөт.

ГҮРӨК лейл. канаттуунун аты; бл гүрөк ку,оюну турган.

ГҮРӨЗ лейл. I.жоон мохи; 2.өзг. балбан; мәлик гүрөз әйткәнини кылат.

ГҮРӨК: гүрөк/к/ө турбаган сөз ◊ жкол. эчтекеге татыбаган кеп; гүрөк/к/ө турбаган сөзду сөзду сүйлөй берет.

ГҮРСҮ жерг. күрсү; гүрсү менен жәйәт дейт.

ГҮРҮМ жерг. I.кыштын күнү чайканага чогулуп,коллективдүү түрдө тамактануу жөрөлгөсү; 2.өтм. чогулган топ ал; шынчайи гүрүми бар ки,койо берин; 3.чогулуп сөз кылуу; гүрүм кылдылар.

ГҮРҮН I жерг. кобур-собур ангеме; гүрүн бер жерг. өткөн-кеткенден сүйлөп берүү.

ГҮРҮН II батк.,лейл. I.үрүн-барак; гүрүндө турып беде ордум; 2.күүгүм.

ГҮРҮНДӨШ-жерг. ангемелешип сүйлөшүү; экөөбүз гүрүндөшүп алалычы.

ГҮҮ өзг.,лейл. к. гүп I.

ГҮҮЖҮ-пам. дүүлүк; бүгүн түндө гүүжүгүп жата алвай чыктым.

ГҮҮЖҮМ өзг. бүт,такыр; сарпталды гүүжүм икласы.

ГҮҮКӘПТӘР зам. канаттуунун аты.

ГҮҮЛӨНЧӨК батк. к. гүлөнчөк; гүүлөнчөк ойнойт.

ГҮҮСАЛӘ лейл. канаттуунун аты.

ГҮҮШӨ-ичк. буудайдын кабыгын ушалоо,ушалап тазалоо; буудайды гүүшөп тазала.

ГҮШӨН чатк. к. гүшан /мунун: сасык гүшөн,ала гүшөн деген түрлөрү бар/.

ГҮШҮНӘ ичк. ач көз,ачкорок; гүшүнө киши экен.

ГҮШҮНӘЙ батк. миф. жувазчылыктын пири; жүвәздин пири - әзирети Гүшүнәй.

ГЫВАР батк. илдет; өпкөсүндө бир гывар бар бекен?

ГЫВЫРА пам.,лейл. чөвүрөнүн /чөвүрөнүн/ баласы; әә,баздин гывыра беде?

ГЫДЫМА жерг. бир нерсени кайра-кайра майдалап сүйлөгөн адам; оо,гыдыма адам экен.

ГЫДЫРЕК баткч. тегирмен ташты кылдыруу үчүн анын астына коюла турган эки дөңгөлөкчөсү бар жыгач арабача; балкачынын бир урганынан,базганчынын бир урганы /мак./,гыдырегинди ондо.

ГЫДЫРМА зам. жугуштуу мерез оорусу; Әбдирәймдин үйүгө бар-

багыла,гидырма болуп жүрбөсүн.

ГИДИРУУ пам. ирим,суу ойногон айлампа жер; гидируучда балык боло беде?

ГИДИРША инч. уруунун аты; гидирша Керге-Талда,Баткенде бар.

ГИЖА батк. I.аска таштардын боорундагы жалгыз аяк из,кол; 2.батк.,лейл. там,таштардын жаракасы; тамга гижадан шамал кирип турат; 3.батк. бир нерсенин кычыгы /там,таш/; таштын гижасына өсөт; 4.этм. шпаа.

ГИЖАВА жерг.,лейл. жин,ачуу; гижавам келип турат.

ГИЖАК жерг.,зам. кил кыяк; гижак ойноп койчу.

ГИЖАН батк. чычкак; гижан болду.

ГИЖАПКА батк. тоо,зоонун жаракасы.

ГИЖЛАН батк.,лейл. I.ачуу,каар; гижланым кайнап эле кетип баратат; 2.шоктук.

ГИЖЕК пам. к. гижак; гижекти сүйлөткөн карагайдын чайыры /мак./.

ГИЖУУ жерг. "турна катар" кештесинин жээгине бастырылган кыбучы; онусу-носкит,онусу-гижуу.

ГИЖИН I батк. кижи-кийма болуу; базардагы эл шунча гижып кетиптир,басканга жол жок.

ГИЖИЦ II-пам. бир нерсенин четин /кийиз,туш кийиз ж.б./ шоона менен кагуу; тумурдуктун чекесини гижип бүттүм.

ГИЖИЛ нсок. куса; гижил болуп бир жерге турвайт да.

ГИЖИЛДУУ нсок. кусалуу; ал гижилдуу болуп жүрөт.

ГИЖИМ батк. баркыт; гижимдан кемзир тигип берди.

ГИЖИЛ батк. ачуу; анын гижыпы келди.

ГИЖИП батк. тоо-таштын алкак болуп турган жери; бир гижип

менен асылып,тоодун башына чыгып кетти.

ГЫЗЫ пам. бир нерседен арак эле ооз тийүү; эки-үч күндөн бери кеселдеп,бүгүн гана кичине гыза кылып калыптыр.

ГЫЙ: гый-чый батк. изи-чүү; ал келип гый-чый болуп кетти.

ГЫЙА лейл. жалпы эле көгөрүп өсүп турган чөптөр; талаа бүт гыйа.

ГЫЙАКЧЫ жерг. "гыжак" тарткан адам; гыйакчы адам барбы?

ГЫЙВАТ жерг.,зам.,батк. ушак.

ГЫЙВАТЧЫ зам. ушакчы; о гыйватчы адам,келер күнүм бар бекен деп койот.

ГЫЙВАТЧЫЛЫК зам. ушакчылык; гыйватчылык кылбаса күнү өтпейт.

ГЫЙЫРА-лейл. кыйыра; гыйырап эле жүрө бересиңбй?

ГЫЙГЫЙ пам. бороон-чапкын; гыйгыйда үйдө отурдук.

ГЫЙДА лейл. от тутанта турган ичегилик бир нерсе /күүрай, отун,тезек ж.б./; ат кулакты гыйда кыл.

ГЫЙПАТ батк. к. гыйват; гыйпат сөз айта веде?

ГЫЙПАТТА-батк. көзү жокто жамандап сөз айтуу; жаны барда жалынган жаман эрдин иши имиш деп гыйпаттады.

ГЫЙЫЛДА-инч. ыйлыда; тамагы гыйылдап калат.

ГЫЙЫЛДАШ-батк. кыкылдаш; гыйылдашып сәнжирә карашкан.

ГЫК батк. бирдеме деп үн чыгаруу; гык берсе,тили кесилет.

ГЫЛААН пам. тоонун чымын-чиркейи жок муздуу,кардуу бийик чокусу; аркарлар жайдын күнү гылаадан түшүп келип,түн ичинде оттойт.

ГЫЛАМЫК пам. кыламык; кар көбөйтөр гыламык,ун түгөтөр будамык /мак./.

ГЫЛАСЫН пам. чамадан кайнатылган чай; гылаасын чөйдө көп ич-

тик.

ГЫЛЫСЫЧ керг. арык,боо кичине адам; ол гылысын кечкурун түшөр бекен?

ГЫЛЫРТ зам. койдун боор оорусу; кой гылгырт болуп кесалдептир.

ГЫЛДЫР зам. I.ылма,шылдыр,тегиз аккан суу; 2.терг. чечен адам; ол худа гылдыр адам.

ГЫЛДЫРЕК керг. I.кичине дөңгөлөк; 2.суз. кичине дөңгөлөктүү окончук; гылдырек деп балдардын ойунчугун айтавыз.

ГЫЛДЫРООЧ пам. I.түш кийиздин бир түрү; 2.боз үйдүн сыртынан үзүктүн этек жагына тартылуучу тетегенүн бир түрү /Памирде боз үйге тиешелүү:"жел боо,түүрдүк,боо,тегирич, тизгич,чалгыч,УУК,УУК боо,кереге,кегеге тануу,табак кап, кашык кап // каш кап,чайнек кап,кош жабык,бокчо,жүк жабар, аптона,чыгдан,чий,тетеге,курчоо,чоң курчоо деген өйдүү термин сөздөр бирдей мааниде ууурайт.Ал эми "гылдырооч, делвир" ж.б. сөздөр түндүк говорлорго мунөздүү эмес/.

ГЫЛДЫРЧЕК өзг. дөңгөлөкчө; араванын гылдырчегн сынып калтыр.

ГЫЛКЫЙТ-батк. көмөлөт; бир урушта сени гылкыйта койом.

ГЫЛМЫЙАН батк. миф. кандайдыр бир көзгө көрүнө турган жан; гылмыйандай кылып келип калыпсың.

ГЫЛЫЧ пам.,керг. I.кылыч; кырда гылыч жарк этет,өөндө эшик шалп этет /таб. кийиктин муйузу,койдун куйругу/; 2.өрмөк, килем,таар соккондо колдонулуучу кылыч сымал жагач аспап; оозунда гылычы бар адам ◊ батк. өзүү өткүр адам.

ГЫМ I ал. жыш,мол; анда билим гым.

ГЫМ II ал. түтөк; ол тоого чыгып гым болду.

ГЫМ III керг. майда жандыктын денесинин кийимгэ келип турушу; кумурска гым-гым этип турат.

ГЫМЧА ал. к. гынча.

ГЫМЫРАЙ батк. ичине сырын каткан киши; гэп урваган гымырай неме.

ГЫНДЫ пам. тыц,чийрак; жиндиден гынды чыгат /мак./.

ГЫНДЫР: гындыры катып батк. I.обору ачылуу; 2.айласы куруу; гындыры катып мени чакырыптыр.

ГЫНЖЫ оуз. малдын мойнундагы жипке байланган жыгач /ани мал мүүнбасын үчүн байлагат/.

ГЫНЧА ал. к. гумча; жаңы ачылган кызыл гүл гынчасындай зәлипәр.

ГЫН I керг.,пам. жерден көп бийик өспөгөн,хумуру болуп чыккан өсүмдүк /ани ачарчылыкта адамдар казып алып,отко көөмп бышырып жеп келишкен.Өнү жашыл,май айында чыгып,бир айдан кийин күурап калат,өзү жыттуу болот/.

ГЫН II ичк. I.көтөрүм,өтө арык; бээрчиликтэ койлор гын богон экен; 2.жашык эт; гошу,тым эле гын экен.

ГЫН III: гын-гун пам. бөрүнүн үнүн туурос; бөрүлөр бири-бирин карап,гын-гун этип жүгүрдү.

ГЫР: гыр-гыр батк. шамалдын дирилдеп дайнма жүрүп турушу; шамал гыр-гыр этип гырылдаап жүрүп турат.

ГЫРАМ лейл. окшоо эрежесин бузуп арам ойноо; гырам ойун мана жакпайт.

ГЫРАМЧЫЛЫК батк. арамчылык; гырамчылык менен утканын эсеп эмес.

ГЫРВАКТА-өзбк. себеле; кар гырвактап жаап атат.

ГЫРГЫЧ ичк. таштын /алыстан караганда/ кыр-кыр болуп көрүнүшү; ошол таштын гыргыч дегени болот.

ГЫРЖЫК лейл. таарынчаак; гыржык экенсиң,ич мунасага кевейсиң.

ГЫРЖЫКТАШ-лейл. таарынуу; олор гыржыкташып калыптыр.

ГЫРКЫ батк. тамагы кирилдек адам; гырку Аюмат келе жатат.

ГЫРТ I лейл.,жкол.,батк. I.чыныгы,нак; гырт жинди; 2.жалаң; нагыз; гырт орус але /сал.езб. гырт "бут,жалаң"/; 3.тил түшүнбөс,кыялы начар кыро; тагамдын кичине баласы гырт тентек болуптур.

ГЫРТ II түшт. кырт /тууранды сөз/; гырт-гырт этти.

ГЫРТЕКТЕШ-лейл. кекиртектеш,жакалаш,уруш; гыртектешип але жүрөт.

ГЫТӘӘНИ ал. баланы эркелеткенде колдонула турган сөз; гытээним-гытээним,бери кел /сал.бур. гәтәпән,гәдәпән "ичеги, мээн"/.

ГЫШ I түшт. кирпич; таш койсоң таш аласың,гыш койсоң гыш аласың; 2.момун /карта ойнунда/; көзүр гыш экен; пышык гыш бышкан кирпич,кызыл кирпич; урганы пышык гыштан.

ГЫШ II: гыш-гыш жерг. пыш-пыш; сен мынча гыш-гыш дедиң.

ГЫШАВА батк. таарынып коркутуу; көп-але гышава кыла бервечи.

Д

ДАА: даа тут жерг. дит бак; тайманбай даа тутат.

ДААЛЫ пам. далы; малдын даалысына тамга баспалат.

ДААНА I пам. өсүмдүктүн аты; даана ачык болот /жергиликтүү ал бул өсүмдүктү пияз катары колдонот.Аның пияз сымал түбү болот.аны эчки гана оттойт/.

ДААНА II ичк. I.акыл-эстүү адам; атты даана бала чапкан; 2. жердин аты.

ДААНЫШ тал. тааныш; даанышы жок.

ДААРЧА өзг. к. дарча; даарчаны ачып кел.

ДААРЫ пам.,ноок. I.дары /жалпы але/; 2.шоро менен күкүрттүн кошулмасынан алынган ширеге көмүр кошулуп кайнатылып жасалган милтык дарысы; даарынын каймагы пам. шоро менен күкүрттүн кошулмасынан пайда болгон шире.

ДААТ түшт. чочуу,өкүнүү,кардам күтүү сезимин билдирүүчү сирдик сөз; даат,эмне дейт!

ДААЧАН иск.,кашк.,эск. ортосунда кичине төрт бурч тешиги бар эски тийин.

ДАБДАЛА зам. колго келбей кыртылган нерсе; көйнөгү дабдала болуп кыртылып кетиптир.

ДАБДАР өзг. күч-унаа; менин колумда он беш дабдар бар,жайытка багам.

ДАВА I жерг. чурку; таш балдар кичик кезинде дава да болуп калат.

ДАВА II кашк. түсү ар кыл келген товар /илгери бул товар Кашкар тарапта кустаршык жол менен колго токулган.Андан көбүнчө аялдар жээгин кызыл менен бастырган тик жака көйнөк,бешмант кылып кийишкен/.

ДАВААН пам. к. даван /Памирде бул сөздүн экинчи мууну дайыма "аа" менен айтылат/.

ДАВАН жерг. I.ашуу; 2.бел,мойнок; давандын нары жагидан боло.

ДАВАНДА-лейл. тынч албай дегдөө; окушка барам деп эле дава-

ДАВАПТА-чүй кастарла,бапесте; кийимдин мыктысын даваптап кийет.

ДАВДЫ-батк. алөөрү,дүбүрө; ат давдыса,эшек кошо давдийт /мак./.

ДАВДЫР өзг.,пем.,жкол. чалагайым дөөпөрөс; онун баласы давдыр болот.

ДАВДЫРА-ичк.,түшт. 1.алдан оо,күйүгүү; ол давдырап отуруп калды; 2.пам.,лейл. бабыроо,тантыроо; давдырап але гап урат.

ДАВЕРДЕС түшт. 1.үрөйү суук; бир давердес киши келе жатат; 2.олбурлуу; давердес бакжайган киши; 3.өтм. чалагайым; давердес келген зөөкүр.

ДАВООН батк. к. даваан; Кыргызстанда Долон деген даваан бар.

ДАВРА жерг. өлгөн адам эркек болсо 12 жашын,аял болсо 9 жашын /балакат учурун/ алып таштап "күтпа" окуу жөрөлгөсү;

ДАВУЛ жерг. к. дәрийә; давулду как,ойунга түшөйүн.

ДАВЫЛГЫ суз. табылгы; давылгыдан келген чыгар.

ДАВЫЛПАЗ жкол. добул кагуучу киши; давылпаздар жан үрөп кагып жатат давылын.

ДАВЫРА I лейл. дооран; өлгөн кишиге давыра түшүрөт.

ДАВЫРА-П: авыра-давыра-атб. опур-топур болуу; авырап-давырап жавылып келишти.

ДАВЫРКАЙ нск. карагай,арча же куурай өсүмдүктөрүнүн чайыры; давыркай жавышып калган окшойт.

ДАГАВАЗ батк. бети жок,уятсыз; ой дагаваз даракка чыкпа,жыгыласың.

ДАГАВАЗДЫК батк. бети жоктук,уятсыздык; дагаваздык кылай тим отур.

ДАГАЙ тал. такай /эшектин баласы/.

ДАГАЛ ичк. бир нерсеге түшкөн так; кийимим дагал болуп калды; 2.ыр-чыр,жаңжал; көп дагал кылвачы; 3.ош кемчилик, жетишпегендик; бир жеринен дагал көрөйсүң; 4.алб. орой, одоно; адамга дагал-дагал сүйлөйт.

ДАГАР I жерг. кодо,кидик; дагар келе жатат,кач!

ДАГАР II нск. жүн же кендирден согулган чоң кап; дагар кап менен бир буума үн болду /сал,кезе,үйг. тагар/.

ДАГАРА ичк.,чүй,тянш. дагыра; эй,катын,дагараны алып кел.

ДАГДА-ичк. 1.датты май менен чыгаруу; зың баскан казанды май менен дагда; 2.пам.,жерг. каары; ол нскы печкеге колун дагдап алыптыр.

ДАГДАГА жерг.,лейл. 1.эзилгүү; көкүрөгүн өрге чабуу; ону кылам,муну кылам деп дагдага кыла берет; дагдасы зор карат ◊ дымагы таш жарат; 2.коога,чыр,чатак.

ДАГДАЙЛАН-нск. дагдаңдап жүрүү; дагдагайланбай чыйрак болсоң боло.

ДАГДАЙМАТ нск. дагдагайланып жүргөн адам; дагдаймат,көкүрөк-батыңды топчулансаң боло.

ДАГДАК жкол.,жерг. 1.канаттуулардын төшү; куш дагдагын ойуп койуптур; 2.түп көкүрөк; дагдак/к/а койгондой кетенчик-тей берди.

ДАГДЫ I ичк. денедеги жаранын таңы; кызамыктын дагдысы калды.

ДАГДЫ II пам. таштандык,көңүккөндүк; дагды алдырсаң жакшы.

ДАГИР тянш. арык,чабал картаң ат; дагир ат менен кайда барасың.

ДАГЛА-өзг. күйгүзүү; күрөк бооруң даглады.

ДАГРА тянш. I.к. дагыра /сал.таштек,чылапчын,илеген,илеңгир, кир жуугуч/; 2.барабан; дагра чал.

ДАГЫЛ түшт. өкөр,көк,чиргоо; килдиректи салып керек дейт дагылың.

ДАГЫН жерг. дагы; дагын кел,кайра кел.

ДАГЫРА лейл.,чүй чылапчын; дагыра-нагыра лейл. өзбек-тажикче өкөн-шооктордо колдонулуучу жалпы эле музыкалык аспаптар; дагыра-нагырасы менен келиптир.

ДАДА кашк.,батк. ата; дадаң барбы?

ДАДАНА жерг. бабыр; дадана кишиге окшойт.

ДАДАНАЛЫК жерг. бабырлык; даданалык кылба.

ДАДИЛ тторо. түзүк,туура; жарманын түзү дадил экен.

ДАДУУ түп,жетг. дани бармактын башындай келген буурчак сымал өсүмдүктүн аты /өзү жана дани/; дадуудан аппампу жасайт,өзүн майга кууруп жейт /бул өсүмдүктү дүнган эли айдайт/.

ДАЗМАЛ өзг. I.утюг; дазмалды алып келчи,кийимди дазмалдайын; 2.тал. тасмал.

ДАЗМАЛДА-өзг. утюгда; дазмалдап койгон көйнөк бар.

ДАЗОРОМОЛ өзг. к. дасоромол; бүгүн дазоромолду жууп койчу.

ДАЙ өзг. I.ордо ойнунда уткан тарап утулган тарапка кое турган жаза; дай берди жаза берүү /мисалы, домпойду чигесинен коюп,ага аттын кыгын салып,анан түкүрүп,түкүрүккө куурайдын алты кыска сыныгын сайып,баш кийимди желкеге коюп,сол колду артка кайрып жазалайт/; 2.өзг. чакмак таш ойнунда оюндун фазаларын экинчи жолу кайталап чыгуусу.

ДАЙЕК түнд. I.ат чабышта берилүүчү байге; 2.жерг. кырман басканда эгин айдап,оруп-жыюга катыш бар коштуколоң адамдар үчүн берилүүчү үлүш; дайек сурап алды.

ДАЙРА жерг. музыкалык инструменттин аты; дайра какчы,бир ойунга түшөйүн.

ДАЙРАНДА-жерг. тайранда; төрт чарк жер төрүндө дайрандасын.

ДАЙРИ-чүй эргүү; көңүлүм көккө дайрыды.

ДАЙЫЗ лейл. шүмшүк,митаам /сал. нөкөз/.

ДАЙЫМГА сүз. дайыма; дайымга гөш жазайбыз.

ДАК I кашк. кат ташыгыч;почтальон; катты дак алып келдиби?

ДАК II түшт. тунма; суу дак болду; 2.эт,май ж.б. нерсени күйгүзө кууруу; гөштү дак куйрупсун; 3.отко кызаруу; отко жакын экен,ол ийдиш дак болду.

ДАК III түшт. I.күйүт,арман; арылбас дакта күйгөн; 2.капа,кайгы; экөөңдөн күйдум дак; 3.убара,азап тартуу; эркек жок жетим дак болгон; 4.доо,өпкөлөө; дак кылып келди; 5.алдоо,сизга отургузуу; дак кылып кетиптир; 6.шиш кечүк болуп оору; көп отурба,балам,дак болосуң.

ДАКАТ ажол. айла; кандай дакат кылайын.

ДАКИ чүй,нск. куу,митаам; жеткен даки неме да.

ДАКИЛИК чүй,нск. куулук,митаамдык; дакиликке жедеп каныккан.

ДАКМАЗА жерг. такмаза; дакмаза киши экен.

ДАКТА-түшт. майдын актатыш; майды дактадым.

ДАКТАН-жерг. күйүү,кайгыруу,азап тартуу; ата бир өмөн дактанат.

ДАКТЫР жүмг. тагдыр; дактыры бирдей кишилер.

ДАКЧА зам. идиш-аяк коюу үчүн жасалган текче; дакчаны үйдүн

ичкн бөлүгүнө жасайт.

ДАЛ жерг. жазылып,кайылып тартылган чач,жоолук ж.б.; оромолун дал койгон,он бетине гал койгон.

ДАЛАА өзг.,тал.,чатк. талаа; далаага барып мал багат.

ДАЛАГАЙ сүз. ата-энеге карамы жок адам; далагай баладан не пайда?

ДАЛААН жерг.,иск. үйгө кире бериштеги оозгу бөлмө /сал.тах. долон/дмал,долун/; босогону аттап далаан үйгө кирди.

ДАЛБЫ-иск. канаттуу куштун балапанынын ак күп жүнү түшүп, жетиле башташ; далбигандан далбып,канатын күүлөдү.

ДАЛБА түнд. өтөлгө,илаачын,шумкар ж.б. таптоодо үндөк үчүн колдонулган таан,карганын узун жипке байланып сүйрөтүлүп алынуучу канаты /сал.монг. дал "канат"+ ба "кеп" канаттын кеби/.

ДАЛБАЛА жерг. 1.даддала; далбалап турчу,көрбөсүн; 2.жкол. "далба" иргитип,куштү үндөккө чакыруу; тетигиндейрээк барып далбала.

ДАЛДАГАЙ иск. далдайган адам; далдагай тура,эчтекени эне-бейт.

ДАЛДАЙМАТ иск. далдайып жүргөн адам; ап байкуш,далдаймат,колунан эмне келет?

ДАЛДАЛ иск. алуучу жана сатуучунун ортосундагы далдалчылык; кызыл кулак,далдал иштери бар экен.

ДАЛДАЛДА түшт. жай каалгып басуу; далдалда басып жүрөм.

ДАЛДАЛЧЫ иск.,чүй эки адамдын ортосундагы соода-сатык иши жүргүзүүнү кесип кылган киши; бешинчи керденде далдалчы ичкен жок.

ДАЛДОЙ түшт. далдоо; далдоодо жалкоо бар.

ДАЛДЫГЫЙ иск. далдыйган нерсе; ий курган далдыгый иштерди билсеңчи.

ДАЛДЫЙМАТ иск. далдайып жүргөн адам; ичиң тар далдыймат-сың ээ?

ДАЛЕТ: өң далет тал; өң алат; өң далеттен кетип жүдөптүр.

ДАЛИС тянш.,чүй оозгу үй; далиста көпкө сүйлөшүп отурдук.

ДАЛИСТУУ тянш. сыктуу; четин да тал далистуу жигач болот.

ДАЛК жерг. 1.дат; 2.чайдын чамасынан чыга турган даам; чәйдин далкы жакшы кен.

ДАЛКЫ зам.,лейл. өсүмдүктүн аты /жергиликтүү эл бул өсүмдүктүн башын жүрөк ооруга,ашказан ооруга эзип ичиришкен да,ал эми кызыл жүгүрүк,күян ооруларын бар адамдарды бул өсүмдүк эзилген сууга киришишкен.Далкы көк гүлдөйт да, бийик өсөт; сал. чачиратин/.

ДАЛО; дало-дало сүз. кийрап жигилган нерсе; эпкинине алтымыш карагай дало-дало.

ДАЛПАК батк. далбас; далпак урваган киши.

ДАЛПАРАҢ зам. көк таш; сизу ойулганга далпараң койовуз.

ДАЛПЫГЫЙ иск. далпыйган адам; ий жерге кирген далпигый өлсөңчү отондон кере.

ДАЛЧА зам. терезенин сыртынан кабыла турган эшикче; далчаны жаап кой.

ДАМ пан. 1.ооруп калуу; дам болуп калдым; 2.ал. түпөйүл; жүрөктүн башын дам кылат.

ДАМА түп дымак; өзүнүн дамасы кийин.

ДАМАА чүй досмат; болуптукка дамаа кылам деп кыялтер бол-

ДАМАМ түшт. к. дамамат I; дамам ушул иштн баштайсың.

ДАМАМАТ I түшт. тынымсыз,дайыма; дамамат шыктандыр.

ДАМАМАТ II түшт. милдет; бул кылган ишинди дамамат кылва.

ДАМБАЛ тунд. иштан; Намирде "тизе кийим",түштүктө "лээз зим деп аталат.

ДАМБАРКАНА атб.,кочк. эгин сакталуучу жай /кээ бир жерде "кампакана" деп аталат/.

ДАМБЫР ноок. бир нерсенин ичине салып калдырата турган таш; дамбыр-дамбыр дамбыр таш,дарбазанын оозун ач,бизди байлар кечуптур,ак өргөсүн чечиптир,байдын кызы кара кан,өөйүн десем бойум пас /окн ырдан/.

ДАМБЫРА жерг. музыкалык инструменттин аты /кээде ал "домбура,тамбур" деп аталат/.

ДАМБЫРАДАЙ чүй челектей; дамбырадай тору бээ.

ДАМГЫР: дамгырташ пам. жаз алдында биринчи жолу күн күркүреп,чагылган чартылдаганда чаканы калдырата боз үйдү айлана чуркап жаан тилөө жөрөлгөсү /бул учурда төмөнкү сөз айтылган:"Борой-борой,борой кел,тоодун башын орой кел,шивак башын шыпкай кел,кереге башын керте кел.Келин айрылып сүт чык,жер айрылып от чык" деп,үйдү айланып, анан чаканы кырчоого байлап,жаан басылганча илип койгон/.

ДАМБЫРАТ-ноок. идишке таш салып калдыратуу; мунча дамбыратып кулактын кужурун аласың.

ДАМКАНА батк. өрүктү күкүрт менен демдеп дарылай турган атайын жасалган жай.

ДАМПАГАЙ нск. далдайган оор басырык мүнөздөгү жан; илгерки дампагай,оор басырык мүнөзү жок.

ДАМЫК пам.,батк. түтөк;шу жер дамык да,адам тез арыйт.

ДАМЫЛСТЫК батк. өсүмдүктүн аты.

ДАМЫЛДА түшт. дамбылда; "дамылдамын" деп жүрүп,өлдүн өчүн булгадын.

ДАМЭЭ нск.,тянш. дем,демилге; сенин дамээң канча күнгө жетет?

ДАН I түшт. ширенкенин ар бөлөк башы,талы; күкүртүндө бир тал да дани калбаптыр.

ДАН II нск. I.нан; дандан ооз тий; 2.эгин; дан айдалат да; дан багар жкод. эгин айдап,багып өстүрген киши; дан багарлар жолдун жээгинде жүрөт; дан көрдү пам. токтобой жүрүп токтогон бала болсо,казанга ортосу чоң тегерек тешик нан жасап,ошол тешиктен баланы өткөрүү жөрөлгөсү; дан тек десе жин төккөн ◊ атб. бээ десе төө деген; дан чачуу батк. келин жаңы келгенде урук-тукумдуу болсун деген ниет менен төшөктүн кабатына жүгөрү,буудай чачып коюу ырымы.

ДАН III батк. тегирмендин дан чубуруп түшө турган жери; дандын кулагы дандын чубуруп түшүүчү ичке келтирип туруучу детал; дандын кулагын азайтып кой,ун ирик болуп кетти.

ДАНДА-нск. ыңгайлап ыргып,тандап алуу; ар кайсына дандап калыптыр,эми болбойт.

ДАНДААЛА-түр кийимдин,чүпүрөктүн самсаалап жыртылышы; эски-уску кийим-кечек дандаалаптыр.

ДАНДАБАС нск. тоотпос,көбөлбөс; ал дандабас,аны кой,угат беле.

ДАНДАКУ нск.,сейр. к. дандакүү.

ДАНДЕК к. андек III.

ДАНДУУ нск. нанн көп,токочу көп; дандуу болгондон кийин кукумга карабайт тура.

ДАНДЫР түшт., иск. тандыр; жегенин дандыр нандыр,дандыр нан жабылгандыр /жац./.

ДАНЕК: ачуу данек сүз. өрүктүн бир түрү /өңү сары,данеги ачуу өрүк/; ачуу данек деген өрүк то; допу данек батк. топуга данек салып утушуп ойногон оюн /балдар ойнойт/; кош данек лейл. 1.өрүктүн бир түрү; 2.оюндун аты; эгиз данек батк. кош данекти эки киши терттешип жешет,анан унуткарып барып бир күнү бирөө экинчисинен сөзүнүп,мерген атап сурап утушкан оюндун аты /кээде ал "кош данек" деп да аталат/; эгиз данек деген ойун бар.

ДАНИСТЕ түшт. сөздүн ток эткен так жери; сөздүн данистесин айтпайсы.

ДАНИСТЕЛЕ-чүй бир иштин ак-көгүн ажыратуу; данистелегенге али кеч эмес чыгар.

ДАНКАНА түшт. амбар; данканадагы каптарды тазала.

ДАНКОР зам. данды көп жыйчу киши; Карышбай данкор болуптур.

ДАННА кашк. учук,жип; ийнеге данна керек.

ДАННЫК: анык-данык чүй күйө,чындык,аныктык; сөзүнүн анык-данигын билдик.

ДАҢ I жерг. 1.күү,даңаза; ат келет да даң келет,боз карчыга бам келет /сал.каз. даң/; 2.ат,атак; калгыз аттын даңы чыкпайт/мак./; даң ной өзг. суктан; караган адам даң койот.

ДАҢ II сүз. дагы; даң эмне дейсиз?

ДАҢАЛ жкол. жын,мол; балык даңал түшөт.

ДАҢГА чүй даңкан; атты чаап баратканда даңга тийип бети айрылган.

ДАҢГАЗА батк. даңаза; даңгаза кыласың.

ДАҢГАЗАЙ к. аңгазайы.

ДАҢГЕК к. аңгек II.

ДАҢГЕМЕ батк. анбай кеткире айтылган сөз; даңгеме кылып айттым.

ДАҢГЫЛ I түнд. такыр,тасырайган жер; чалма даңгылга тайда.

ДАҢГЫЛ II жкол. эч нерсе менен иши жок эле өзүнчө жүргөн адам; кайран,даңгыл кишиге айла жок.

ДАҢГЫЛ III иск. бышык,шыйрак; атка даңгыл иштүү.

ДАҢГЫЛДАЙ жерг. даңктуу; даңгылдуу эрлер урушса,дарбазалуу коргон бар.

ДАҢГЫТ түнд. 1.чоң иттин бир түрү; 2.терг. карышкыр.

ДАҢДАҢКУУ атб. тиш чукуп тазалоо үчүн сөөк,же арчадан жасалган тиш чукуур.

ДАҢДЫЛДАЙ жерг. даңазалуу.

ДАҢЗА' I пам. атак,даңк,даңаза; даңзасы далайга кетти.

ДАҢЗА II иск. китай-калмак элдеринин санжыра,заңдарын баян эткен улама сөз же китеп; кытай даңзасын азыр ким билет болду экен?

ДАҢЗАЧЫ иск. китай-калмак "даңзасын" жакшы сүрүштүргөн адам; илгери-илгери даңзачылар болчу экен.

ДАҢКАГАЙ иск. даңкайган адам; даңкайган кайран эргүл жетип келипсиң да.

ДАҢКАЙ I пам. 1.түш тарабы өөн ачык талаа; даңкай жер экен; 2.жердин аты.

ДАҢКАЙ II-түнд. чоң болуп дардайып бой көрүү,бой көтөрүү; ой, өлүгүңдү көрөйүн,деле даңкайып кишисиңбя деп койбойт /сал.

монг. танхай, каз.диал. танка "бой көтөрүү"/.

ДАНКАЙМАТ иск.,чүй данкайган адам; ий данкаймат экен,теле күйөөсүнө карашпайт.

ДАНКАН кашк. I.үч буттуу чоюнке казан; 2.түнд. аттын туягына уш калган муз,топурак.

ДАНКАНА түшт. жер семиртүү үчүн кык жыйыла турган ац.

ДАНКЕЗЕ түшт. к. дангээ.

ДАНКЕЗЕЛИК түшт. к. дангээлик; данкезелик кылып жумуш менен иши жок.

ДАНКИЙМАТ иск. данкыйган адам; данкыймат айал экен.

ДАНСА I кочк. казан кыргыч.

ДАНСА II чүй бөлүк-бөлүк жер; жаз башынан эле дансасын айдайт.

ДАНСЫЗ жерг. кадыр-баркы жок.

ДАНШАРЛУУ чүй уу-дуулуу; даншарлуу сөз көпө пайда болду.

ДАНЫРГАН батк. колго үйрөтүлгөн куш; илгерки адамдар данырган салышкан.

ДАП I кашк.,жерг. илгери шамандар колдонгон даллыр-шуддуру бар таяк /сал.таяк. даб/.

ДАП II дейл. к. деп; сандыгыма дап берди.

ДАП III батк. карши сөз; дап айтпасаң жалаага ойдарат бир күн белиңди.

ДАПКЫРТ батк. дабырт,дүбүрт.

ДАПКЫРТТА-батк. дабыртта,дүбүрттө; дапкырттап имне кылып жатат?

ДАПСА кашк.,тиш. дарбаза; короомун оозуна дапса жасадым.

ДАПТЫР түшт. макоо,тантык; даптырга мооку кана күлүштү.

ДАПШЫ-батк. дарбы; ат дапшыса эшек көпө дапшыйт /мак./.

ДАПЫР батк. тапыр-тупур өткөн дабыш; бир дапыр үгүлүп калды.

ДАР түшт. I.шыпка асылып коюлган идиш койгуч; 2.турник; 3. жип,сым үстүндө ойноло турган цирктик орун; Парганадан дар келиптир; 4.кийим-кечек илип турган узун как жыгач; 5.ат такалай турган жерге атайын орнотулган төрт казыктуу узун мамы; дардан качкан ◊ жалкоо.

ДАРА I жерг.,лейл.,зам. I.кан уязмр ойнунда кишини уруу үчүн өрүлгөн жоодук; 2.булгаарыга кум салып тигилген камчы; беш дара ур дейт эде /илгери диндеп чыгып эзнбаштык кылган адамдарды жазалоо үчүн колдонулган: сал.таңдарра/.

ДАРА II батк. бөлөк,айрым; дара жолго чыгып кетти.

ДАРАДА зам. бөлөк элде,бөлөк жерде.

ДАРАКА I ош жибек куртун баккан жердин /үйдүн ички/ температурасы.

ДАРАЖА II батк. мылтыктын прицели; дараза узак-жакындыгынын көрсөтөт.

ДАРАЗА сок. тараза.

ДАРАЙЫ түшт. I.кездеменин бир түрү; 2.ушул кездемеден жасалган көйнөк, жоолук.

ДАРАК ичк. бак; Сары-Булакта дарак көп; эвли дарак өзг. огородду курчай тигилген тал-терек; эвли дарак,чөмүч,патунуо дейвиз; оруо дарак жерг.,түшт. өсүмдүктүн аты; оруо дарак туз өсөт,шактары аз.

ДАРАКТУУ ичк. бак-шактуу; даректуу жер экен.

ДАРАЛЫК зам. капчыгайлык; эсили менен тэг жайым Кети-Кечуи даралык.

ДАРАН: даран-даран батк. калдыр-кулдур; балам,даран-даран кылвачы.

ДАРАТ тушт. жилга,ондур,кокту; кайырмалуи дарат имерилип коху бар жилга,кокту; кайырмалуи дараттан кайрылып барып суи алдинд.

ДАРАТУТ тушт. аракет кылуу,кам корүү.

ДАРАЧОЛОЙУ батк. ават уруусунун бир тарами.

ДАРАЧЫ батк. тоонун арасында жашаган адам; дарачылар базарга кетип баратышат.

ДАРВАЗ жерг. I.акробат; 2.жердин ати.

ДАРВАЗА тунд. I.короого салынган чоц,бийик эшик; 2.пам.,жерг. үйдүн каалгасы; 3.батк. чакмак таш ойнунда колдун эки салаасин керге тик сайып,бирден ташты жогору иргитип,жердеги таштарды салаадан өткерүү фазасы; дарвазадан өтсөм бир мөөрөй; кэрвэн дарваза баткч. чоц коргондун оозуна салынган,кец,жайык дарбаза; илгери биздин коргондо кэрвэн дарваза болгон.

ДАРВАЛА-чуй торболо; алистан арвалаганча,жакындан дарвала /мак./.

ДАРВЕШ: аввал хеш,онон дарвеш ‡ жерг. оболу өзүндүн урук-тууганыца жакшылык кил,анан башкага жакшылык кил.

ДАРВОЗЧУ жерг. дарда ойногон киши; сен дарвозчу бала көрдүнбү?

ДАРВЫ кашк. ат; дайгида көп дарвы жүрөт.

ДАРВИЗ: ак дарвиз от дарбиздин "антоновка" аттуу сорту; ак дарвиздан бериц; ала дарвиз батк. көп чоц эмес,кабыгы жука,жерди тандабаган,уругу агыш түстөгү дарвиз; ала дарвиз алып келдим; кара дарвиз батк. кабыгы калыц,сырты кара, уругу кызыл,чоц-чоц,түшүмдү көп берүүчү дарвиз; кара дарвиз эккендер акчанын астында калыпты; козу дарвиз тушт. дарвиздин бир түрү; козувай дарвиз суз.,чуй малга тоют катары берилө турган дарвиздин бир түрү; көк почок дарвиз батк. кабыгы көк тарам келген дарвиздин бир түрү; кум дарвиз тушт. ичи кум сыяктуу кычыраган дарвиздин түрү; кузгу дарвиз батк.кеч күздө бышуучу,майда кумдуураак жерге эгилүүчү дарвиз; кузгу дарвиздин көбү бышпай калды; мусулман дарвиз суз. уругунда майда чиймелүү издери бар кара дарвиздин бир түрү; мусулман дарвиз алып келчи; чэвкэр,чэнкэр дарвиз батк. каратыл түстөгү көп чоц эмес,уругу аз,түшүмдү көп берүүчү сорт; бийил чэнкэр дарвиздин уругунан алып койгула; чилги дарвиз суз. дарвиздин бир түрү /урүктүү,анча чоц эмес,даамдуу,эрте бышуучу дарвиз/.

ДАРГА суз. уруунун ати.

ДАРГАЗАЛ лейл. капа; Гулсэнэ даргазан болот.

ДАРГАТ тушт.,чуй суу тосмосу; даргаттан суу жыгып келейинби,жезде?

ДАРГАЧЫ тунд. дарга ойногон киши.

ДАРГЭЙ батк. ички пейил; даргейи кец киши.

ДАРГЭЙ I тушт. кудурет; даргейу улук.

ДАРГЭЙ II тал. эс-ой; даргейумэн биротала чыгып калды.

ДАРДАЙ жерг. дардагай; килейип чоцойгон,чымыр болуп өсүп жетилген; о,дардай болуп калыптыр.

ДАРДАЙМАТ нск.,чүй дардайып жүргөн адам; дардаймат ай,таппай калдыңбы?

ДАРДАКЕ нск. арамдык,кытмырлыгы жок эле дардандап жүрө берген адам; ичине эчтеке токтобогон дардаке да.

ДАРДАНАЙ атб. к. дардаймат; арданай кызга дарданай күйөө.

ДАРДАНДАК нск. дарданда жүрө берме адам; аа,дардандак күргурум,аа,эмне кылып жүрөсүң?

ДАРДАР өзг. токту сурамай ойнунда утулуп калган жактын окн бактысы; утулганда онун башын дардар деп тырмайт.

ДАРДЕС тянш.,чүй 1.дардаке; 2.намыссыз адам; бу дардести кара.

ДАРЕМЕТ кочк. ал-күч,кубат,шай; антчу дармети жок.

ДАРЗАН батк. түрсүлдөгөндүк; жүрөгүм дарзан урат.

ДАРКАН түнд. 1.чыгаан уста; кийин устанн ал кезде даркан деп 2.жердин аты /Нсик-Көлдө/; айлыбыз - Даркан; 3.жерг. эркин,бош; элинди даркан кылам дейт эдең; 4.жерг. аялдын аты; 5.кекиребген,менменсинген,көтөрүлгөн адам; о,ол хазыр тым эле даркан болуп алган; 6.чүй беремен,март; жер дарканы ош жер соорусу; жер дарканы - Араван.

ДАРКЕР сүз. зарыл керектүү нерсе; окуу деген даркер болду.

ДАРМАШ ал. эси жок,келесоо; ой,Орозбай,дармашсм.

ДАРМЕК: далил-дармек чүй далил; далил - дармек келтир.

ДАРПАРАЗ батк. к. далпараз.

ДАРРА батк. кийиштан өрүлгөн жоон өрүм.

ДАРТ жерг. сырдык сөз /оозунду жап,сүйлөбө деп тыюу салганда колдонулат/.

ДАРТАМАК зам. ачкорок,соргок; өө,балөө,дартамак.

ДАРЧА өзг.,лейл.,жкол. 1.форточка; дарчаны ачып кой,балам;2.лейл. ачылып-жабылма эшикчелүү,айнек салынбаган терезе;3.батк. коргондун сыртна чыга турган кичинекей эшикче; 4.өзг. текче; апам дарчанын үстүндө.

ДАРЧЫ жерг. дарга ойногон адис окучу.

ДАРШАН I лейл. жарык,ачык; аммөгө даршан боп кетти; атб. кездеменин бир түрү.

ДАРШЫ-пам. 1.оорунун,каранын күчүркөп кетиши; аттын бутундагы жараси даршыды.

ДАРЫ: ак дары жүмг. жиланды кургатып жасалган дары; ак дарыдан айагына чейин ичем; кара дары /дөри/ лейл. 1. өсүмдүктүн аты; кара дары--жарага,чийканга йам дары /сал. кемпир чапан/; 2.ушул өсүмдүктөн жасалган дары; кара дарыны шишик/к/е койсо,өзөгүну тартып алат; 3.тал. мумуя; катырма кара дары түшт. дарынын бир түрү; кебек дары түнд. мылтык дарысынын бир түрү; конор дары кочк. эм болуучу дары; конор дарынын дайны жок; сары дары тал.мумуя кичик дары чүй дарынын бир түрү.

ДАРЫКОЙ пам. өтөкө чыккан шоронун күлү менен жыгачтын кемүрүн кошуп аябай кайнатып,анан аның каймагын жийлеп жасаган ок дары; дарыкоя деген дары болот.

ДАРЫЙКА түшт. Дарыйка аттуу элдик ырга карата чыгарылган күүнүн аты.

ДАРЫК тал. тарых; аның дарыгын айтып берчи.

ДАРЫХ жерг. чочуп кеткенде айтыла турган сырдык сөз.

ДАС I тал.эң алгач,абал мурун; дас авал кимдер Таласта жашады экен?

ДАС зам. 1.кичине кол калбыр; дас менен калбырлады; 2.пам., ккол. кулактуу кичач табак; дас табак бар.

ДАСЕРИ зам. эки эли; дасеридей болгон нерсе экен.

ДАСОРОМОЛ батк.,керг.,пам.,озг. кузаарчы /четн саймаланган чоң кыз аарчы/ Кээ бир учурда "дасторкон,дасмал,дасоромол, чачыкты" бири-бири менен чаташтырып түшүндүргендер да бар. Бирок алардын арасында айырмалар колугат.Дасторкон менен дасмал тамак коюу,дасоромол менен чачык кол-бет аарчуу үчүн колдонулат.Чачык тор түйүлүп касалат/; дасоромолдун гүлдөрү көркөм эле /сал.тат. даст "кол" +оромол/.

ДАСТАВАЛГЫ керг. түн; баланын даставаягысы саз болот.

ДАСТАРБАШ түшт. өсүмдүктүн аты.

ДАСТОРКОН пам. кечирим; хан вазир ойнунда умуруга бир-эки колу дасторкон берилет; дасторкон кылып аласыңбы? ◊ карс. кайра-кайра кайталап алге жарнялап айта бересиңби?; сайма дасторкон түнд. саймалуу кооз дастөркон; кыз бергенде хурөгүм зырылдайт,эми сайма дасторкон тапсам болду; эне дасторкон өзг. кыз бергенде эне тарабынан берилүүчү белек -бечкек; дасторкон кайтты батк. кууучулар кайтып келгенде кыз тарап берген "төр мөвө" менен алды сыйлап,кайра өздөрү дасторкон жасап кайтарып берүү керөлгөсү; дасторкон кайтты деп кайта умуя жакка дасторкон берет.

ДАСТОРКОНДУУ батк. сыйкор,меймандос /Баткендеги "чайнрчылар" бир учурда "дасторкондуу калк" деп аталган,анткени бир адам мейман болоо да он эки муче толук тартылган экен/.

ДАСТУР пам.,керг. эпек; дастур болуп турат.

ДАСЧӨЙ зам. даарат үчүн колдонула турган идиштин аты.

ДАТБАЙРАК тянш. 1.сырдык сөз /окунуп кейүү маанисин билдирет/; 2.эпкелөө,нааразы болуу; датбайрак деп отуруп калдым.

ДАТБАЙРАТ түшт. к. датбайрак.

ДАТКА түшт. Кокон,Бухара хандыгынын мезгилинде түштүк Кыргызстанда орун алган бийликтин титулу; датканын тукумдары тайынган /бир датканын бийлигинде төрт-беш мин башы же суу "волост" болгон/; ак датка түшт. ак жүздүү сулуу аллга колдонулуучу эпитет; ак датка,сиз деп боздогом; датка,Чукөн,келбекей пам. илгери бир заманда хандын Чукөн деген кызына өзүнүн койчусу ашык болгондугун баяндаган күүнүн аты.

ДАТПӘРИЙӘТ пам. к. датбайрак.

ДАТПӘРИЙӘТТӘ-пам. кокуйла; көп датпәрийәттәвә,эми ону тапшайсың.

ДАТТА-керг. ушактоо; эшикте укмай гөвинди үйгө кирип даттава /мак./.

ДАТХАЙЫМ керг. датка; сәйип жамал датхайым.

ДАХЫЛ керг. бир нерсеге урунгандан пайда болгон дененин көгү,кесиги,урунуп былчыйышы; кәртишкә дахыл жеп калыптыр.

ДАҒАТ зам. кокус; ага мен дағаттан жолуктум.

Дә лейл. эң; дә жакшы керге кечүп келиптир.

Дәә: кәттә дәә батк. жибек куртунун "кичик дәә" уйкусунан кийин он күн тнт жалбырагын жеп,андан кийин төртүнчү жолу укташы; кичик дәә батк. жибек куртунун "мам уйкудан" кийин жети күн тнт жалбырагын жеп,андан кийин үч күн удаа /үчүнчү жолку/ укташы.

дээки өзг. жүрөк үшүгөндүк; дээки жеп калган экен.

дээнө I лейл.,суз.,батк. ариктин суу бура турган башы; дээнөни бекем тосуп кел.

дээнө II пам. өсүмдүктүн аты /бул өсүмдүктү эчкиден башка мал жебейт.Түбү пияздай ак,ачуу,жити сасык болот. Ошон үчүн көзде анн "сасык дээнө" деп да коошат/; дээнө куму бар жерде өсөт; дээнө жеген эчкидей ◊ оозу сасык.

дээнө III: ак дээнө зам. 1.шурунун бир түрү; 2.өтм. сулуучa келген ак жүздүү сүйгөн келин-кыз; 3.аялдын аты /ичкилик-тердин оозеки ирхарында "ак" деген сөз менен келген эпи-теттер өте жиш учурайт.Мисалы: ак билек,ак иргай,ак ди-нар,ак дээнө,ак бет,ак иргай,ак том,ак үй,ак төнгө,ак ча-тыр ж.б./.

дээпечи пам. таана өсүмдүгүн көп жей турган эчки.

дээри батк.,пам. дары; илгери меники эле,эми сеники болду, кичине берчи,дээри болду;

дээт: ээ,дээт! пам. жерге кир,кудай алгыр!; ээ,дээт,сүйле-вей,ойной бер!

дэвзирэ батк. малынын бир түрү /чон-чоң ак болот да,тез өс-шат.Бул сорт эң жогору баалanат/.

дэни: дэви-дэсмэйэ лейл. көр-жер,майда-чүйдө; дэви-дэсмэйэ-сн бир атка жүк.

дакыр жерг. доор; атандын дөврүндө.

давлат жерг. 1.дөөлөт; ол давлат курган болу; 2.зам. мамле-кет; бизднн давлат күчтүн.

давлаттүн жерг. дөөлөттүү; ол давлаттүн адам.

давлез ичк. түндүктүн түшунан казылган кичинекей ой,чуңкур

/жаан кааганда тамчы агып түшүү же кол жуу үчүн үйдүн ичинен түндүккө туштап казылат,үстү тактай менен жабы-лып,анын ар кайсы жери ойдуп коюлат /; колунду давлезге жуу.

дагар зам. борук /кой жашын ажыратуу көп жерлерде бардей. Козу,кой,кочкор,токту деген сөздөр бир маниде жолугат. Жерге-Талда борук деген сөз өз маанисинен башка да токту деген маниде да айтылат.Ысык-Көл,Чүй ж.б. жерлердеги уч тиш деген терминдин ордуна Заминде жусак деген сөз кол-донулат.Жусак деген сөз Жерге-Талда "токту" болo элегин-де тууган козуга,Тянь-Шанда бир жаштагы аркардын козусу-на карата айтылат.Ысык-Көл,Чүй ж.б. жерлердеги "төрт тишти" деген термин Замин,Жерге-Талда чары,"соолук" де-ген термин "пэнк,пэнки" деген сөз менен аталат/; 2.кодо, кодогой; Эргеш дагар келатат.

дагарчэ зам. кичине,чабал.

дадана жерг. 1.өзүмчүл; 2.тантык.

дадил түшт.,ичк. 1.күүлү-күчтүү,жандуу; тэйнем дадилле ба-сып жүрөт; дээнө-дадил акыл эстүү; дээнө-дадил бала; 2. тыц,чакан; балам дадил болуп калды; 3.суз. эттүү:семиз; дадил козу.

дазгир өзг. өтүк ултарганда колдонула турган кергич кайчы.

дайвиз ноок. күйту адам.

дайгөй батк. ой-максат; давлеттин дайгөйү кең.

дайди жерг.,лейл.,ноок. дейди; ол бир келгин дайди да.

дайдилан-лейл. дейдилен; дайдиленип жүрөт.

дайис түшт. 1.ант ургур,шерменде,каргыш тийгир,митаам;

2.өтм. арам,чирик,келесоо /тамашалап же эркелетип айтканда/; ой,дейсе,кечке эмне кылып жүрөсүң?

дәйрә I херг.,сүз. дарыя; жылдыздай сүт дәйрә болуп кетиптир.

дәйрә II херг. к. дарий.

дәйрә III: дәйрә тәштәмәй сүз. жоолук салмай ойну; дәйрә тәштәмәй ойун азыр аз ойнолот.

дәйүз батк. к. дейсе.

дәкә инч. даки; дәкә оромол гүл кеште башыңызга жарашты; дәкә шал жука гүлдүү кызыл жоолук /пахтанын тазасынан жасалат/; мана аваң дәкә шал жоолук алып келди /сал.каз. дәке/.

дәкәмал херг. бир байлам жоолук; башындагы дәкәмалыны алып булгады.

дәкәпәрәң зам. жука кызыл гүлдүү жоолук.

дәкән сүз. чоң короздун бир түрү.

дәки I өзг.,батк. 1.келтек,талк,муштум жегендик; дәки кептир көзү-башы кек ала; 2.тил угуу,запкы көрүү; бирөөдөн дәки жеве.

дәки II батк. мындой болсо; андай болсо /байланта/.

дәкчә түшт.,херг.,зам. 1.текче; 2.үй буюмдарын,идиш-аяк ж. б. жыйып коючу оюк; дәкчәдәги идиштерди аарчы; 3.катар-катар келген майда оюкча; кичине гана дәкчә,ичи толо мыкча /таб. апар/; дәкчәмә-дәкчә зам. кыркалата катар-катар жасалган текче; дәкчәмә-дәкчә,Назаркул бачча /таб. чычкан/; айнек дәкчә батк. кооздук үчүн текченин алдына күзгү салынып жасалган оюк /идиш-аяк коюлат/; үйгө айнек дәкчә жасалтыр; такта дәкчә батк. үйдүн ички бооруна тактайдан жасалып коюлган текче; такта дәкчәдәги кәсәлөрдү алдым.

дал I лейл. эскиче /күн эсеби боюнча/ он биринчи айдын аты.

дал II лейл. чүкө ойнунда саканын кенге жакын тоголонуп келип калышы; ким ордого жакын досо дал болдум дейт.

дал III батк. чүчү кулак киллуу,кара көтөн кармоо; дал болот.

далдашуу батк. чүчү кулак кылышуу; кара көтөн кармашуу; далдашуу кылат.

далан пам. айван,коридор.

далаңам өзг. чүкө ойнунда эки саканын бирдей аралыкта туруп калышы.

далвә лейд. эскиче ай аты /болхол менен февраль айына туура келет/.

далдал батк. далдал; эрте назары тийбеген эшек базарига далдал бовойт /мак./.

далдаң пам. өзүнчө бөлүнүп жеке айырмаланган перде; бир аркар далдаң турганда атсам,типтик келип түштү.

далдыр канк. бош,махүрөө; далдырды тутуп келгиле.

дали батк. кийган отун,куурай ж.б. бир аз бөлүп,аны байгего сайып,теше же орок менен бир нерсени /куурай,дүмүр,тезек ж.б./ ыргыта коюп ойноо; дали ойноодон мурда отун бөлүп чыгарыпат.

далийчә херг. аялдар кие турган кийимдин аты.

далим чатк. кайрак эгин,жер; бүйдай далимге эгилген.

далими херг. кексе; сен далими богоң адамсың,көп сүйлөп, көп урушасың.

даличә I пам. кичине кол жоолук; даличә тиктин гештелеп.

даличә II лейл. терезенин сиртки капкагы; терезенин капкагынын даличә дейвиз.

далмикәр батк. кайрак жерге эгин айдап,түшүм алуучу киши; кургакчылык болгондо далмикәр дандан кур калат.

далордо пам. чапандын аркасы.

дам I түшт. I.дем; дами түштү алсырады,чарчады,чаалыкты; 2.пам. ооруксунуу; бүгүн дам болуп турам; даминә аш пишат ◊ батк. мыктысынасың,кыйынсынасың деген маанидеги сөз; дами ичиге түшүп кетиптир ◊ батк. оңтойсуз абалда болуп,унчукпай калуу.

дам II түшт. I.үп; түштө айавай дам болду; 2.үйдүн ичи исин бикшип кетиши; эшикти ачып кой,үй дам болуп кетиптир; 3. арыктын ичин кум,топурак чайкап калыши; арык дам болуп, суу чыкпай калыптыр.

дам III түшт.,пам. улам-улам,кайра-кайра; сен дам-дам эле келе вересиң; бир дамда өзг. бир заматта; бир дамда алып келе койду.

дам IV батк. панелден жасалган чоң,кең яшик; базардан бир дам сатып келдим; өрүк дам батк. өрүктүн мөмөсүн сактоо үчүн жасалган яшик сымал идиш.

дам V батк. көөрүк; дам басып бер.

дамәрдә жерг. койчу,чабан; дамәрдәләр Топчак/к/а койлорун айдап келди /бул сөз кардук говорунда да бар/.

дамашқи өзг. кылычтын бир түрү; кара болот дамашқи кылыч.

дамбә өзг.,батк.,оүз. к. дембе.

дамбәдам түшт.,жерг. дембедем,үстөккө-бостон; бир өйткәндин кийин дамбәдам кайрыштын кереги не?

дамбалә-өзг.,батк. тиреөч коюу; эшикти ичинен дамбалап алып отур.

дамдә-өзг.,батк.,лейл. демде; чайды дамдап койдум; дамдалган өрүк батк. буулашып кургатылган өрүк /мындай өрүктүн өңү саргыч тартып,кычкыл болот да,курт жебейт/; өрүк дамдә батк. өрүктүн мөмөсүн курт жебес үчүн буулап димдоо.

дамдамә батк. өңү таза,курт-кумурскасы жок болоюн үчүн буулашып кургатылган өрүк; дамдамә өрүктү көрдүңбү?

дамдөм батк. өрүк бышa электе кагып,яшиктерге салып,аларды биринин үстүнө бирин коюп,жерди бир аз чуңкур казып,ал жерге кесеге салынган алтын "гүргүт" дарысын түтөтүп,мөмөлөрдү иштоо жолу /мөмөлөрдү иштаганда яшиктердин тегерегин топурак менен никтап салат да,кийин кырманга кургатып алышат/.

дамөт-пам. алга жылдыр,илгерилет.

дамкаш жерг. I.демчил; 2.өтм. көзү бирөөгө бат тийген киши; Асан экә дамкаш.

дамчи пам. эмчи-домчу; ол кемпир дамчи экен.

дәнә: ак дәнә батк. I.мончоктун бир түрү; кара нәзик,ак дәнә сатып алды; 2.батк. анардын бир сорту /көпдө ал "намаңган анар" деп да аталат,өзү чоң,айрым учурда бирөөнүн салмагы 0,700 гр. чейин барат/; ак дәнә аласыңбы,ат багы аласыңбы? /бул анардын кабыгы кара,данегы кызыл,даамы ачуу келет.Жергиликтүү эл аны дары катары колдонушат/; 3.өңү көгүш,жылмакай,ачуу данек өрүктүн бир түрү.

дәнәк оүз. данек; дәнәгү та.түү өрүк; жармә дәнәк өзг.,батк.

I.өрүктүн сөөгүнөн чыккан кош данек; 2.окундун бир түрү /эки киши кош данекти бир-бирден бөлүп жейт да,бир нерсени ортого мелдешке коет.Белгилүү бир күндөн кийин экөөнүн бирөө озунун "ассалоом алейкум жармә дәнәк" деп мурун салам айтса,мөөрөй отонуку болот/; жармә дәнәк деген мелдеш йәм бар; дәнәк кичине болоо йәм чагып,магизын көр ◊ жерг. ишти майда-чүйдө дебей маанизин байка,бил.

Дәнәжәр пам. I.бышык,чийрак; онун умду дәнәкәр өсту; 2.жакшы-жаман,өйдө-төмөн,улуу-кичүү иштерди жөнгө салып кыябын тапкан киши; урушсаңар-чабышсаңар Асанга баргыла,ал дәнәкәр,өбин табат; 3.зам. идиш-аякты данакерлеп ширетүү үчүн колдонулуучу кызыл түстүү зат; дәнәкәрди ширетүй үчүн колдонот.

Дәндәвул батк. жинди сөрөй,акылы кем; ол дәндәвулгө айткандың менен билвейт.

Дәндәк сущ. чач уштук; дәндәк сурап келиптир.

Дән: дән болуптур нчк. соол болуптур /табалоо маанисинде/.

Дәңгә: дәңгә шүкүрнө сущ. диний ырым-жырымдын бир түрү; садага-секет кылып дәнгә шүкүрнө берген экен.

Дәңгәк нооқ. таңгак; дәңгәк-дәңгәк тәмәки көтөрду.

Дәңгәл I жерг. чикит; мурун шо дәңгәлди чилик-хунасидан нары чават; чилик дәңгәл жерг. чикит ойну /бул ойундун:жөнөкөй, күтөн,пастон,хоринч,бәндәк,сүвәгәрдүн,док,чәңәчәчтәр, әндәл,әсвутәр деген аттуу фазалары бар/; шынн чилик дәңгәл дейттер.

Дәңгәл II батк. тартынбай сөздүн так өзүн айтуучулук; дәңгәл сүйлейт экен да; дәңгәл көтөр батк. I.так көтөр; 2.өтм. марттык кыл.

Дәңгәнә өзг.,сущ. I.үйүлүш; дәңгәнәгә бир кой саттым /"дәңгәнә" болгондо мал соолуп,ир ырдалган,өлөң айтылган,тамбур чертилген,ар кандай тамашалар өткөрүлгөн/; 2.бир малды ортоктошуп соол алып,акчасын тең чыгарып берип,этти үй-үй бөлүп алып кетүү жөрөлгөсү/.

Дәңгәр дейл. кийимдин аты; көк дәңгәри кийдирген.

Дәңгәр II: дәңгәр ата батк. сийина турган мазарлуу жай; дәңгәр атага баравыз деп кетиштн.

Дәңгәсә нчк.,тушт. I.жалкоо; 2.күнүмдүк оокатын гана ойлогон адам; турушун менен дәңгәсә экенсиң.

Дәңгәсалик өзг. жалкоолук; алиги жигит өтө эле дәңгәсалик кылды.

Дәңги I батк. I.эки зоонун,таштын,тоонун арасиндаги кууш келген кысык; дәңгидән кулап кеткен; 2.колот; дәңги илдый ардап жол басты.

Дәңги II тушт. жалкоо; ол адамдын эле жеткен дәңгиси.

Дәңгилчек батк. селкинчек; балдар бакка дәңгилчек куруп ойношту./Керге-Талда "жеңилчек,женгилчек" деп да аталат/.

Дәңилчек батк. к. дәңгилчек.

Дәп I пам.,өзг. сөз кайтара албай калуу; Муса экөөнүн кичи сөзүнө дәп өйтө алвай калды.

Дәп II пам. тап; эшке эрн чыкканда,көмөч десе дәп берген.

Дәпә жерг.,зам. убак,учур; шу көрүшкөн дәрәдә канжар менен сайып өлтүрөт.

Дәр дейл. зарыккандык,өкүнгөндүк; пулумду жоготуп дәр калдым.

дәрә I жерг.,батк. 1.эки жагы тик тоо,ортосунан суу аккан калчыгай; дәрөнүн эки жагы тик тоо болот; 2.колот,өндүр; Вахийо--дәрә-дәрә,илим--шак-шак /мак./; 3.кокту; койлор дәрәгә кирип кетти; доңуз дәрә жерг. 1.доңузу көп колот, өндүр; 2.жердин аты; Доңуз-Дәрәдә жапайы чочко көп; көр дәрә жерг. 1.бат жагы чолок,тунк келген колот,өндүр; 2. жердин аты.

дәрә II өзг.,дейл. жоолук таштамай; көпкө дәрә ойнодук.

дәрә III: чөп дәрә зам. жигачтан салынган үй; тоңго барып,дәрә жасап

дәрәги: кызыл дәрәги батк. өтү кызыл,даамы ширин,данду жүзүмдүн бир сорту.

дәрәйи өзг. к. дарайы; ий,дәрәйи,салыныптыр.

дәрәм I түшт. аялдардын кийимнин бир түрү; дәрәм кийип бурадасың.

дәрәм II зам, киреше; иштевесе кайактан дәрәм болсун.

дәрәмат ноок.,өзг.,пам. 1.киреше; 2.дүйнө,байлык; дәрәмәти аткан киши; 3.пам. байлык.

дәрәчи жерг. жай,тынчтык; дәрәчи тапчы көрүндө.

дәрвәдәр өзг.,дейл.,жерг.,батк.,пам.,суз. 1.жетим /атасы жок,энеси бар/; жакырлаган дәрвәдәр бар әде; 2.отм. селсаяк; дәрдин каман өттү го дәрвәдәр; 3.тентек,тил азар; кара ниет; дәрвәдәр болво /сал.таж. дарвадар "селсаяк,үйкайсыз"/; 4.шумпай; дәрвәдәр десе,кампирлердин козунчө шонтесиңби.

дәрвәдәрлик жерг. жетимчилик; онун килгани дәрвәдәрлик.

дәрвәдәрчилик батк. дейдилик; шунча жил дәрвәдәрчилик кылып

ам жүрдүң,энди бир жерге токтосоңчу.

дәртәй жерг. азап,дарт; дәртәйиндә көп күйдүм.

дәртүмәй пам. эки анжы; бул иштин бүтөрүнө дәрүмөн болдум.

дәрдибедәвә батк. айта берип суу болгондук; мен сага әйтә берип,дәрдибедәвә болуп кеттик.

дәрдиган пам. дарттуу,капалуу; дәрдигөр кылвай кел десең.

дәрдисәр лейл. 1.сарсанаа; 2.өзг. оагынуу; өзүмдү дәрдисәр кылдың; 3.пам. жарбагыр /эркелетүү маанисинде/; о,дәрдисәр кечөө әле жоош әде,бүгүн чоңдук/к/а умтулат; 4.батк. арабөк; дәртисәр болуп кайтып келдим.

дәрдуванакаш лейл. 1.кош данек; 2.данекти чакпай туруп,калгыз же жүп экендигин болкоп айтып,данек утушуп ойноо ойну.

дәри түшт.,ичк. дары; дәри чөптөр бар; айуп дәри зам. өсүмдүктүн аты; ол адам айуп дәрини кайактан барып алып келгенин билбейм; ак дәри батк. өсүмдүктүн аты /бийик тоодо өсөт да,эл анын тамырларын кайнатып,жүрөк ооруга дары катары пайдаланып келишкен/; ак дәри эгиз тоодо өсөт,дәри чөп; кара дәри пам. күкүрт менен шоро,көмүрдүн аралашмасынан жасалган өтү кара дары; кашкар дәри пам. тоголок, үч бурч,тегерек кылып колго жасалган мылтыктын ок-дарысы кыркма дәри пам. кристалл сыяктуу чың жасалган кыр-кыры бар ок-дары; куй дәри пам. өтү бозчацгыл ок-дары; куймак дәри [illegible] уютулуп жасалган ок-дары; өрүк дәри батк. өрүктүн мөмөсүн дарылоого колдонулуучу дары.

дәридәй лейл.,отм. абдан жакшы,эң мыкты; дәридәй киз.

дәрийә I жерг. жаэги алкак,терн кептелген,металл коңгуроо-

чолор тартылган музыкалык аспап /аны кол менен кагып ойнойт/; дөңгөлөк кагып,тамбур чертип,аргич ататтар.

дөңгөлөк п түшт. жайык,кең,терең өзөн; катта дөңгөлөк болгон имиш.

дөңкийгенче батк. каз алдында оору-сыркоодон аман бололу деп өткөрүлүүчү кудайы.

дөңмөн нчк.,түшт. 1.дарман; күн исиса эле дөңмөнүм жок; 2. отм.,пам. көлөкө,таяк,кубат; сен мага дөңмөнсүң.

дөөрт түшт.,нчк. 1.дарт,оору; дөөрт деген эрдин үшкүртөт; 2. азап; шум өлүм сенин дөөртүңдөн; 3.кесепет; Азамдын дөөртүнөн көп адам кырылды; 4.арман; дөөртүн айтып көп сүйлөйт; 5.пам. жөн,тим,тынч /буйрук иретинде айтылат/; эй,дөөрт!; сизүнө карап сүйлө; 6.батк. кой болду!; кой жетимет! /сүйлөшүү сөз/; дөөрт,ондой эмес!; кара дөөрт түшт. айыкпас оору; айыкпас кара дөөрт алды; дөөрдү өттү пам. 1.комуз күүсүнүн аты; 2.оозеки тараган ырдын аты; дөөрти өттү деген ыр,күү бар; колун дөөрт көрбөсүн ◊ жкол. жамандык көрбө /алкоо учурунда айтылат/.

дөөрткөм нчк. даттикем; жүз сомго дөөрткөм деди.

дөөрткөмчү ад. 1.даткем ойногон адам; 2.тобокелчи; дөөрткөмчү адам.

дөөс пам.,лейл. ал,күч,кубат; дөөсүң жетсе,алып кет; күчүм-дөөсүм,ал-күчүм; күчүм-дөөсүм жетпеди; дөөс көтөр этн. күрөшкөндө чалбай туруп,карэ күчкө салып көтөрүп жыгуу; эр болсоң дөөс көтөрүп чап; жаазын жеп,токумуна дөөс койгон ! куу таким; оокаттын дөөсү оокаттын айы; оокаттын дөөсүдөн бирөөдү бирөө каравай каган эле; дөөс боо өзг. атты тушаганда колдонула турган бир тутам кайыш.

дөөсөрө лейл. кол араа; биздин дөөсөрө кайда? /сал.тах. дөөс. "кол" + араа/.

дөөсөт нчк. кооздолгон ат жабдык; Бактыбектин дөөсөтү атка жарашат экен.

дөөсүдөн түшт. айынан,себебинен.

дөөскалла лейл. 1.от майдалай турган салмактуу,учу жок,чоң жалпак бычак; 2.батк. бутак кесүүчү керкинин бир түрү; дөөскалла менен бажыкини чаап койчу /сал.тах. дөөскалла/.

дөөскийэ лейл. тамаша сөз; дөөскийэ гэп эйтпэйм.

дөөсмөл батк. 1.ийне сапу үчүн,же "патыр" нандын күлүн аарчуу үчүн таардан согулган кичинекей бышыкча; 2.кол,идиш-аяк аарчый турган майлык; дөөсмөл менен колуңду аарчый сал.

дөөсмийэ нчк.,түшт. акы,энчи; дөөсмийэ алып кайттым.

дөөсө түшт. 1.дөөсө; менин жакшы төрт дөөсөм бир боо буудай болот; 2.жибек курту пилла ороо үчүн таштанган тал-тал куурай,тит ж.б. тобу; дөөсөгө эвелек жакшы болот; 3.лейл. камчы сап; камчынын дөөсөсүнө бер; 4.ад. сол; чабылган чөптүн дөөсөсү калың болот; 5.жерг. кетмен,күрөк,айрынын сабы; 6.жерг. үйдүн төбөсүнө коюлуучу чабак жыгач.

дөөсөвөл ноок. оболу,эң мурда; дөөсөвөлдөн эле шону эйтти.

дөөсөк жерг. үйдүн устунуна коюлуучу кыска жыгач; дөөсөктөрү жакшы экен.

дөөсөң сүз. алгач,мурун,биринчи; дөөсөң сен көтөр,анан мен көтөрөйүн.

дөөстидэн лейл. артынан; онун дөөстидэн жүрөм.

дөөстийэр өзг.,батк. тестиер /сал. алгенчи/.

ДАШ нчк. талаа; Лахтынын дэши кэттэ; дэштэ калгыр талаада калгыр; дэштэ калгыр,курешкун келсе,дешкэ чык!

ДАШИ лейл. чыгапчын; дэшини алып колго суи куйсун.

ДАШТИКЭРБАЛАЭ пам. I.ээн талаа,эрме чел; дэштикэрбалээдэ калгыр!; 2.карыз; 3.адам укпаган,билбеген сез; ол бир дэштикэрбалээни суйлейт.

ДАШЧЕВУ лейл. идиштин бир туру.

ДЕБДЕР хуиг. депкир /сал. кепкир,сузгуч,чеелу/.

ДЕБКАРА зам. к. дэвзирэ.

ДЕВЕЙЛЕ-пам.,лейл. I.тевеле; кийизди сумга салып девейлейт; 2.тыбырчылоо /жылкыга карата/; бараида атын девейлеп турат.

ДЕВИЗЭР суз. куручтун бир туру /сал. дебкара/.

ДЕВИЗИРЕ лейл. к. дэвзирэ.

ДЕВИЛГЕ пам. демилге.

ДЕГДЕМЕКЛИК суз. дегдегендик; алдында атын болвосо,дегдемеклик бекер гап.

ДЕГДЕР суз. тоонун тескей бетине чыгуучу өсүмдүктүн аты; дегдеря элең тескейдин,гулдеру элең кунгейдун.

ДЕГДЕЧ тушт. изи-чуу,окурук-бакырык.

ДЕГЕНЕ чуй идиш; дегенеге эт чыгарат,ичи чункур болот /кээде бул идиш "чара,мис чара" деп да аталат/.

ДЕГИЛИК нск. бир нерсенин "де-деп" айтуучулук; ооп,андай дегилик кылбасын.

ДЕГИРМЕН тал. тегирмен.

ДЕГӨӨРСҮН тал. дөөгүрсүн; анн таанымаксан болуп дегөөрсүнөт.

ДЕГЭЭ нск. эки жагы иймекей темири бар,узун саптуу балык сайгыч курал /бул курал көбүнчө Ысык-Көлдүн чыгыш жана түштүк жагындагыларда колдонулуп келген.Бул курал менен тайыз булуңдарга сузуп чыккан чоң балыктарды сайып алышкан/.

ДЕГЭЭЧИ нск. дегээ менен балык сайып алганга адис киши;курментулук Отукең да /Отунчу/ дегээчи болгон экен.

ДЕГЭЭЧИЛ нск. I.дегээ салууга куштар киши; 2.дегээ менен балыкты көп кармаган устат; Чоттеле да дегээчил болгон бекен?

ДЕГЭЭЧИЛИК нск. дегээ салуучулук; азыр дегээчилик калган го, бир да адамда дегээ жок.

ДЕГИЛЕ пам. мындай де,тигиндей де деп айта берүү; караколдуктар "оова" дегилеп келет.

ДЕЗИРЭ өзг. к. дэвзирэ; дезирэ куручунун аты ширин /бул куручтун дани бышканда созулуп кетет/.

ДЕЙ тушт. дегн; дей барбы айтчы?

ДЕЙИН тал. чейин; ого дейин жүрө бералбайм.

ДЕЙРИ суз.,акт., дейре; түшкө дейри бүтөм.

ДЕКЕ I тал. дагы; чыккан колун деке менен таныш беришпир.

ДЕКЕ II: деке-дука суз. алеп-калеп,алеп-келеп; деке-дука болуп жүрөт.

ДЕКИН жерг. супа өндөнтүп бийиктеп,үстүнө тегиздеп жасаган тектирче жер; декинде отурсак жакшы болот эле.

ДЕКИТ-жерг. эшек,демит; таппасаң болбойт деп декитти.

ДЕКТИР жерг. гектар; дектир кылып бөлүп берди.

ДЕКТИРЧЕ жерг. тектирче; алдыңкы дектирченин суиу.

ДЕКЧЕ зам. кичине кан; де..чемизди берин,салып койойун.

ДЕЛ тоң дал,нес; дел болуп ордунда катып калган.

ДЕЛБЭЖ батк. шийпак; пахтанын ортосундагы делбэжкэ суу жеткир.

ДЕЛБЕЛЕК үүй күүленүп,жеңил тартып,учуп-күйгөн жан; төө ооодо делбелек-делбелек.

ДЕЛВАК жерг. 1.жер,төлө,жер кепе,жер үй; делвак кылып койдум; 2.пам. убактылуу жашоо үчүн таштан,чымдан жасалган төбөсү чатыр менен тосулган кепе үй.

ДЕЛВАРЧЫН,КАРА ДЕЛВАРЧЫН түшт. канаттуунун аты.

ДЕЛВЕ: делве болуу түнд. бүркүт табына келип жулунуп калган учур.

ДЕЛВИР ал. үзүк; кыргыз үйдүн делвири болот; жүнөн делвир жерг. жүндөн жасалган үзүк; жүнөн делвир кылдык.

ДЕЛГИР-озг. жээлигүү; делгирип дуба шамалонз.

ДЕЛДЕГЕЙ пам. төрт жактагы кулка; гулка,делдегей,аркарды ак кийик дейт /Памирде кулжанын жашы төменкүдөй аныратылат: I жактагысы-козуга,2 жактагысы-бодо, 3 жактагысы -көкмөк,4 жактагысы -делдегей,5 жактагысы- чарн чыкма,гулжачар, 6 жактагысы-гулка,7 жактагысы -гез кайтарган гулка/.

ДЕЛДЕЙМАТ нск. дайнма делдейип күргөн адам; о балээ баскан делдеймат.

ДЕЛДЕК атб. үч жашар кулка.

ДЕЛДЕП тянш. үч жашка чейинки аркар.

ДЕЛДИРЕМЕЙ нск. делдиреп калуучулук; делдиремейин карматкан го.

ДЕЛЕГЕЙ жерг. ачык,жарык.

ДЕЛЕҢГИТ озг. шок; Асан деленгит саартан бери жок.

ДЕЛИЧЕ түшт. к. дэрчэ.

ДЕЛООРСУ үүй дал болуу; байкем делоорсуп,жанындагыны түшүнө берведи.

ДЕМ I жерг. уук,керегени бир-бирине барабарлай турган курал; дем менен тегиз тешиле турган жерин белгилеп алабыз да, анан теше беребиз.

ДЕМ II: дем эт-түшт. 1.дем албоо,дем чыгарбоо;сөз айтпоо,жооп бербөө,унчукпоо; осол болуп калдым,дем этпеди.

ДЕМАРЫК батк. 1.таш-түм,чирпик тизип,түздөп алып чыккан ирник; 2.жердин аты.

ДЕМБЕ жерг. эшиктин каалгасы ачылып кетпес үчүн "тэрдэрге" оюк жасалып,ошол оюкка салынып коюла турган кичирээк,кыскараак катуу жыгач.

ДЕМБЕЛЕ-жерг.,пам.-дэмбэлэ; балам,эшикти дембелеп ал.

ДЕМДЕ нск. заматта,бир паста,бат эле; каралууну көрсө демдө жутуп жиберет.

ДЕМЖИ-пам. 1.жаш баланын тайтайлап басып калышы; бала демжип калыптыр; 2.алга жылуу,илгерилөө,өйдөлөө,бийиктөө; даги бир жолу демжисең максатка жетесиң.

ДЕМЕ I пам. жаза тийүү; чоркоктун балтасы деме тийет,тантык гэвин эки сүйлөйт /мак./.

ДЕМЕ II-пам. атта,аттап өтүү.

ДЕМЕВЕЙ пам. ордонун ичине түшкөндө өз ордунан козголбой, былк этпей туруп атуу; жакшы ойунчу демевейт /мак./.

ДЕМИН озг. темин; демин басып болду /кээде ал "жанчык" деп да аталат/.

ДЕМИНГИ озг. темингн; демингисин узартып кой.

ДЕМӨӨР I иск.,кочк. көлөк,таамын; демөөр кылам /адамга карата айтылат/.

ДЕМӨӨР II иск. чечилбей,тартынып тургандык; демөөрүн алып,иштеги коңулдуу боло түштү.

ДЕМӨӨРДӨН-чүй ачылып,чечилип сөзгө аралашуу; таанышкандан кийин демөөрдөнүп кирди.

ДЕМСЕЛЕ-лейл. темселе; демселеп жүрөт.

ДЕНДААР тал. өмүр кылууну билбей дал болуу; дендаар болушуп кимди кой деп тийарды билбей калыштын.

ДЕНДЕРӨӨ иоок. дөл,дал,дендароо; кырмандагылар дендерөө болуп калыштын.

ДЕНЕГУЛ иск.,зоок. башы өмүрлүккө байланган кул.

ДЕНЕК оң жемиш өсүмдүгүнүн /эрүктүн/ данегинин ичиндеги мазизи; денекти шурудай тизип койот.

ДЕНЕМЕ баик. I.ууру; 2.ушакчы; өлүгүн көрөйүн,деneме болуп кет!

ДЕНИЙТ-иск. бириштн казуу; кир-гокту керип денийтип кай.

ДЕНГӨӨ түшт. к. деңгөө.

ДЕНГЕМАС түнд. I.уйкуга мас болгон киши; 2.ичк. чала мас.

ДЕНИЛЧЕК лейл. селкинчек; денилчек атып ойнойттор.

ДЕНИС тлиш.,чүй деңиз; денистин түбү терең.

ДЕНКЕЙ-жерг. дацкай; жети атан жүгүн денкейген.

ДЕНКЕГЕЙ иск.,чүй денкейген адам; денкегей—мындай өзү чоң, анан бой көтөргөн адам.

ДЕНКЕЙМАТ иск.,чүй денкейип жүргөн адам; аа,байкуш денкеймат,өбөлөн билбейт.

ДЕНСЕ-I ичк. жер тегерөө; жер денсеп жатат.

ДЕНСЕ II ичк. оңу кара,бирок өзгөнүн сары ирең чыга турган там /жергиликтүү эл муну өзүп,тамактын без оорусуна сүртүп,дары катары колдонушат/; денсе там менен тамагынын өмүрү.

ДЕНСЕЛ-ичк. теңсел,термел; өкү жакка денселип басат.

ДЕПКИР иск.,кочк. сым,тал,чийден согулуп жасалган,тутқасы бар,боорсок жө лагман,кесме сүзүп алгыч курал; депкир менен боорсок аралаштырып жатат /бул бүйүр башка говорлордо "кепкил,кепкир,кепкир,чөөлү,чөвлү" болуп айтылат/.

ДЕПКҮҮР атб.к. депкир.

ДЕПСЕ-ичк. тепсе; белимди депсе.

ДЕПСЕҢ пам.,жерг. кеп тепселип таптанып калган жер; эшигим түбү—депсең.

ДЕПСЕҢ баик.,өзг. I.тепкир; депсең деген барбы,агай?; 2.ал., жерг.,пам. тоолуу жердин түзөңчө жайыгы; депсең жер экен; 3.жерг. деңсөө; шо Калтө - Булактын жаны—депсең.

ДЕПСЕҢЧӨ ичк. тоонун түзөңчө жери; бизден отор депсеңчеде.

ДЕПТЕР: темир дептер оң совет бийлигинин алгачкы жылдарында бай-кулактардын тукумдары катталган учет дептери; темир дептерге аты жазылган; мусоода дептер өзг. карыз берилген нерселерди жазып коючу дептер; мусоода дептерин алып баракталы.

ДЕШААР жерг. бир учурда гүлдөгөн чоң шаардын калдыгы /дешаар легенда боюнча Мек.Дешаар.Кандоо //канде.Иргет деген шаар алдерин башкарган Ийриханан аттуу залим адам өткөн экен/.

ДЕҢ тлиш. курут жал турган чий.

ДЕРВЕНДЕ-ичк. дерденде; тапоклору дервендейт.

ДЕРДЕГЕЙ нск.,чүй дердейген адам; эв тетиги киши дердегей экен.

ДЕРДЕЙМАТ нск.,чүй дердейип жүргөн адам; дердеймат келатат.

ДЕРДЕН; дерден как өзг. дерденде; дердеп кагып ал кетти.

ДЕРЕЗЕ түшт. терезе; күндүн суугуна дерезе кийин тоңгон

ДЕРЕЗЕ түшт. терезе.

ДЕРЕСТЕ-тоң ооруган кийин мүнөздөп,байкап тамак ичүү;тамакты дерестеп ичет.

ДЕРИМ жерг. дейре; шаарга дерим бир чакырым келет.

ДЕРИТ ккол. тегирменге тартилган күгөрү акшак менен топон аралаштырилган алап.

ДЕРКЕР өзг.,ккол. зарил керек,муктаж нерсе; деркер экен,шого алды.

ДЕРМИЙАН тоң I.ооруга карата мүнөздөп бериле турган тамак; дермийан тамак берет; 2.өтм. орто заар адам.

ДЕРМИЙАН жерг. эркин; хан дермийан,кайдан атсаң,шонон ат.

ДЕРТ I нск. жара тартилган акшак арпа; койлорго жөн эле дерт берип жатат.

ДЕРТ II: дерт кумар нск. өтө кумар; дерт кумардан жазылды.

ДЕРЧЕ өзг. к. дэрчэ; дерчеден чыгарип жиберген.

ДЕС нск. үш;эс; тигилердин десин сууруп таштады.

ДЕСЕЙТ-батк. солойто коюу,ыргита чабуу; Асан Алимды десейте койчу.

ДЕСЕТ зам. чыгым,салык; эчки сойуп бөчөрө десетин оной төлөду.

ДЕСМОЗО пам. колдун учунан билекке чейин кийиле турган бар-

ды бөлөк,төрт салаасы түпк тери мээлей /койдун терисинен жасалат да,тикенектүү отун алганда кийилет; сал.жеңче/; десмозом жарылыптыр.

ДИВАН ккол. Кокон хандыгынын учурунда мамлекеттик иш менен өткөрүлүп турган чогулуш /андай "диванга" ордо кишилери гана катышкан/; Кудайар хан диван чогултту /айрым маалыматтарга караганда,Кудаяр хандын үй-бүлөсүндө 70 аял зати,643 некери болуп,кийин ал "катынпоз" атыгып кеткен имиш.Кокондон ал качканда өлүү дүйнөсү 80 арабага жүк болгон экен дешет/.

ДИВАНХАНА ккол. илгери жыйналыш,чогулуш өткөрүлүп келген жай.

ДИГДИКЕ лейл. оромодон кичирээк ат жабуу; мен аттардын эгерлерини алып,дигдике,тердиктерини алып,оронуп жаткан элем.

ДИДА батк. сабыр; дидаси жудаа каттык адам.

ДИДАК жерг. к. дикэк.

ДИДЭР түшт. жамал,жүз,өң-түс; дидэр көрүнөлүк дедик эле; жан дидэр ар. селки; салам киздар,жан дидэрлэр; дидэри гайып пам. ойдо жок жерден бир тууганына,же таанышына жолугуп, жүз көрүшүү; дидэри гайып экен,он жылдан бери көрүшө элек эжеме бийил жазында көрүштүм.

ДИЗЕ өзг. тизе; дизе бүгүп,кечирим сурайт.

ДИЙЭ жерг. туз талаа,айыл жак,киштак тарап,жака жак; жайлоодон дийэгэ барависиң?

ДИЙЭР так. урук-тууган; дийэри жок /сал.так. дийор/.

ДИЙИРМЕН зам. тегирмен,темирген.

ДИЙЛАПОРОС батк. нактын экинчи бир түрү /мунун кээ бирлеринин салмагы бир жарым кг. чейин барат,аны жергиликтүү эл

сабагынан хипке байлап,же жертөлөгө,жылуу үйгө,кээде газанга аралаштырып ашканга сактамат/; дүйнөпоростон алып кел,Айша /өзү кеч бышат,даамы ширин болот/.

ДИКӘ,ДИКӘВӘ батк. к. дикәк; дикәвә аттарга карата.

ДИКӘК пам. жука ак жүндөн жээги саймаланып жасалган чачыктуу ат жабуу; атка дикәк оңдоду /дикәк жасоо ичкиликтерге мүнөздүү болуп,түндүк райондордо жолукпаган эмес.Дикәк кооздоодо "гажары" жана "терме" согуунун техникасы колдонулган.Дикәк ичтелет.Оюндо ал калың болуп калат.Дикектин жээгине кээде шуру-мончок тагылып,чачы чыгарылып жасалат. "Дикәк" деген термин өзбек тилинин говорлорунда да колдонулат/; пайза дикәк төөнүн жүнүнөн жасалып,жээгине кыпкан бастырылган дикәк; тор чачы дикәк жалаң чачы менен жээктете кармалып жасалган дикек; төкмө чачы дикәк пайза дикек менен тор чачы дикектин кооздугу аралаштырылып,шуру тагылып,жыдыш салындап туруучу кооз жээк салынган ат жабуу.

ДИКЕЙ лейл.,өзг. дикектин кичирээк бир түрү.

ДИКЛИК чүй,терг. к. диңкилик; апан-тапан,жаман чапан,карагай комуз,жарык жылдыз,эки диклик,бир шивеге /таб. төө/.

ДИКЛИКӘ зам. к. дикәк.

ДИКЕТ жкол. байге; балдар бирден дикет алуучу.

ДИЛ түшт. I.күрөк; 2.жан; 3.көңүл; дил оорутпаган доо эмес /мак./; дил сынды көңүлү сууду; дилим гүптан өзг. күрөкзаада; дилим гүптан болуп жүрдүм эле.

ДИЛӘЗӘ пам. күн өткөрүү; сен келгенче,диләзә кылып турамын.

ДИЛВӘР түшт. I.нур;моола; жан дидәрлөр,дилвәрлөр бар; ак дилвәр ак жүздүү селки; ак дилвәр айдай чырайлуу; күн дилвәр кызыл жүздүү селки.

ДИЛВӘРЛӘЙ-ар. нурдан,жайпа; дилвәрлөнгөн дидәрлөр жаш кыздар.

ДИЛВИР батк. кандайдыр бир нерсенин айрындысы,үзүндүсү;киптин дилвири жолдо жатат.

ДИЛГЫРОК жерг. бий аралашкан тажикче күү; тажикче дилгирокду аткарат.

ДИЛДЕ түнд. I.алтын; 2.алтын,күмүш деген сөздөр составында бар эничилүү адам аттарын тергөө; Алтынай,Күмүшай дебей дилде деп тергешет.

ДИЛДИРЕКТЕ-нск. дилдирөө; канаты дилдиректеп ирмегенин талдырбайт.

ДИЛДИРЕМ түнд. телеграмма; зым карагай дилдирем,дилдирем менен биллирем.

ДИЛИЖӘ батк. вилис.

ДИЛИЖӘЙ пам. күйүп-бышып,кыжаалат болгондук; дилижәй болдум, баламан кат келбейт.

ДИЛЛӘ сүз. дилде,алтын; диллә чөгүндү атайлап каттырган.

ДИНӘР лейл. алтын; ыйлынат кыздын динәри.

ДИНДЕК жкол. чоң арык; диндек,кәпкүр,када дейлиз.

ДИҢ I жкол. унаага алды жагы жыдыш,арт жагы саал бийигирээк артылган жүк; арткан жүгүн диң болуп калды.

ДИҢ II; диң-диң чүй I.тууранды сөз /төөнүн өркөчүнүн эки жакка оошун туурөө/; эки диң-диң,төрт кампак /таб.төөнүн өркөчү,төрт бути/; 2.жерг. тып-тып этип басуу; диң-диң этип кетти.

ДИҢГЕК тал. өсүмдүктүн аты; диңгек,кара арча жийналган.

ДИҢГИЛ: диңгил-диңк жерг.,пам: жаш баланын отура элек кезинде улам-улам жылылышын тууроо; жер үстүндө жетим бала диңгил-диңк,кар үстүндө карып бала диңгил-диңк,муз астында мусаапир бала диңгил-диңк /таб. терскен,түлкү,балык/.

ДИҢГИЛИК чүй,терг. төөнүн өркөчү; эки диңгилик,бир чийилик.

ДИҢК пам. алес тууранды сөз; жер үстүндө жетим бала диңгил диңк.

ДИҢКӘНДӘ-зам. түрсүлдө.

ДИҢКЕ нск. күч,ал,кубат; диңкем суун отуруп калдым.

ДИҢКИГИЙ нск. диңкийген адам; диңкийген балээ басынр,деле билк этпейт.

ДИҢКИЙМАТ нск.,чүй диңкийип жүргөн адам; диңкиймат бери бас.

ДИҢКИЛИК чүй к. диңгилик; төрт тап-тап,бир сап-сап,эки диңкилик,бир чийилик /таб.төө/.

ДИҢКИЛӨӨН атб. кургак дың,кыртыштуу жер.

ДИҢКИЛӨӨНДӨ-атб. кургактап,кыртыштап басуу; диңкилөөндөп бас.

ДИҢКИЛӨӨҢ кашк.,тянш. 1.жылуу,калың; диңкилөөң кийинип алыптыр; 2.өтм. күчтүү,кубаттуу; топостун эти диңкилөөң келет.

ДИҢКИН түнд. делөөрү,умсунуу,ұмұт; кудуктөнгөн диңкининди курутту го.

ДИНСЕ I нск. илгери калмак,кытай төрөлөрүнүн бөркүнө сайып алган белги таш.

ДИНСЕ II түрмө /Син.-дзянда/; динсеге келип тамак берип кетип жүрдүм; кара динсе терезеси жок түрмө.

ДИҢШИЙ-лейл. муздагансып бүжүрөп араң киймылдоо; диңшийвей киймылда.

ДИРӘШӘК жерг. тор соогуучу шым; торду дирәшәк менен токудум.

ДИРИЛ түшт. дириллдөө; дирил какты,дирилледи.

ДИРИЛДЕК нск. башында ичке жыгачтан,камыштан барабан сыяктуу төрт ача кылып жасалып,кагаз чапталган дириллдемеси бар кенекей оюнчук /аны шамалга карата карман алып чуркаса дириллдеп айланат/; дириллдек жасап бер,ава?!

ДИРИҢЧӘК жерг. секирик; дириңчәккә чыгышты.

ДИТ өзг. ой,болжол; менин дитимче мин чейрек.

ДИТТЕ-чүй бир нерсени өтө арзандатуу; диттеп келсе бу кой алуу сом болот.

ДИТӘР жерг. к. дутар; дитәр чертип берин.

ДОЙ пам. доо;дойтун ашыкча,түлкү кир ашыкча /мак./.

ДОЙКЕР алб. алып сатар; менин атам дойкер болгон экен.

ДОЙУЛ жерг. 1.музыкалык инструменттин бир түрү /кээде ал "дәрийә" деп да аталат/; 2.өзг. коңгуроо; тор атка дойуул байлаган.

ДОЙУЛБЕК: этту-кетти дойулбек жерг. окшош бир түрү /топ балдар чогулуп,бир баланын топусун катып алып,бир-бирине жылдырып ойноо/.

ДОЙУР жерг. доор; аз гана дойур сурушпей кетти; көмкөрө дойру байланган ◆ жкол. бүтүндөй ырыс түгөнгөн; көмкөрө дойру байланган көркөмүм атам көрүнбейт.

ДОЙУШЧУ өзг. комуздун капкагынын ортосунан тешилген кичинекей тешикче.

ДОБЗО тушт. топсо.

ДОВА I батк. доо; дова кылып,сотко барыптыр.

ДОВА II зам. даваа;айла,дары; сары кесалгэ дова дешеттер.

ДОВОГЕР жерг. доочу; довогер карын биз мунда.

ДОВОР: кек довор суз. жибек материалдын бир турү.

ДОВРА лейл. кенчүк кетерүлүп кетпесин үчүн эрди айланта байлап койгон жип /сал. тах.,езб. даврa/.

ДОВРУКТУР-батк. күчөт,ырбат; довруктурбай челекти берип кой.

ДОВУЙА езг. лобуя буурчагы.

ДОВУЛ батк. сигнал; довул урвай эле кирип келди.

ДОВУЛГУ тал.,чатк. табылгы; камчы сапка довулгу ала кел /кээде ал "доолгу" деп да аталат.Чүй,Өзгөндө "товулгу", Нсык-Келде "табылгы" деп айтылат/.

ДОГАТАЛА ичк. тамактын атн /"докту" кайнатып,ун сээп,ачытпай ичале турган тамак/; бүгүн догатала кылыптык.

ДОГОЙ ичк.,езг. чоң чынн,бадыбот; мага бир догой бозо берин; гуду догой жерг. гүлдүү чоң чынн.

ДОГОЙО жерг.,езг. чоң чынн; пийалэ кетишпай,чайдик догойо менен ичтик /сал. догоиу,догой,логойо,балгам,кердим,мас кесе,бадыбот/.

ДОГОЙУ жерг. к. догой; догойуну хунуп койдунбу,кызым?

ДОГОЛ-лейл. холук; доголводум,доголсо йэм лана мойун сунбайт.

ДОГОП жерг. чалап /сал.тах."дог" - сүүк езилгенг"оп"-сүү/; догоптон хутун ал.

ДОЗАЛИ батк. чоң муштум; Кожалы болбой эле дозали болду.

ДОЗОК чүй.тушт. тозок; кидырдын кийнгина калсаң,дозоктун кесесеу болосун.

ДОЙ жерг. той; баламдын дойуна элден такек-хуздук суралым.

ДОЙУР нск. окна келгенин бербеген кек киши; Куманын уулу укмуштай дойур.

ДОЙУРДУК нск. дойурга конуккон адам; дойурдук кыла берсе, бир куну атасын таанийт да.

ДОК ичк. I.чийки уютулган айрандан каймагы болүнүп алингандагнсн; мен док бштым эде май аз тушту; 2.зам. сүтүнө караганда суусу көп кулуп,чийки уютулган айран; эртең менен док ичип кеткиле.

ДОКТУ жерг. айрандын майы алингандан кийинки кору калдыгы; доктуну калтага куй,кызым,

ДОКУ нск. саңсаң көрпөдөн жүнү кыска,эки элидей келген жүнү бар көрпө.

ДОКУНУЧ суз. суроого берилген жооп; Садыктын докунучунан нәтийкэ чыкпады.

ДОЛ I батк. I.акталган шалыны сапыруу үчүн шамал айдай турган пара; шалынн долго салып кевегин тазалайт; 2.тегирмендин дан кулла турган колусу; долду данга толтуруп кой.

ДОЛ II зам. добул,мендур; кун күркүреп,дол тушту.

ДОЛГОЙ к. алгой.

ДОЛДОГОЙ нск.,чүй долдойгон адам; ото долдогой деп атпайминбы,эмне деп атам.

ДОЛДОЙМАТ нск.,чүй долдоюн жүргөн адам; ай долдоймат батыраак иште.

ДОЛОН батк. бштн ат /4 жашта/; сенин бул атың бийнл канча тишеди? - Бийнл долон.

ДОЛОНО: сары долоно суз. долонун бир турү /Сузакта долоно

үч түргө бөлүнөт: 1.долоно--мунун мөмөсү майда кызгылт болот да,желет; 2.сары долоно--мунун мөмөсү майда,бирок саргыч болот да желет; 3.айван сары--мунун мөмөсү чоң, саргыч болот да,желбейт,өзү чоң өсөт/.

ДОЛОРСУК пам.,сүз. толорсук.

ДОЛУ I түшт. тегирмендин дан салгыч чарасы.

ДОЛУ II батк. добул; долу бөксөнү таза уруп кетти.

ДОМ I атб. жоорду зэр басып койбос үчүн анын тегерегине бүктөлүп калыңдатылып коюлган чүпүрөк /сал. каптырга/.

ДОМ II чүй чек үчүн белги кылып коюлган жоон казык,таш же столба; аттн домго байлап кой.

ДОМБОК батк. чүкө ойнунун бир түрү; домбок ойну бар /балдар сакаңы бир нече таман ордунан иргита атуунү шартташып алат.Иргита атса шарт боюнча сакачы бала беркини көчүкө тебет,же көтөртөт/.

ДОМБОЛО-батк. томолот;домболоп жүгүрүптүр.

ДОМБУ I жкол. кыраан куштун бир түрү; домбу каардуу келет, адамга да чап салат,койон-түлкү алат.

ДОМБУ II чүй жердин аралыгын бөлүү үчүн орнотулган жыгач,таш белги; домбу салып койом,отого карап арык сал.

ДОМБУРА зам.,лейл. музыкалык инструменттин аты /Заамин,Сазар райондорундагы кыргыздарда тараган музыкалык аспап. Анын узундугу 80-85 см. келип,кеседеңү ичке болот.Кулакты бекиткен көзөнөгү башынын алдынан чыгарылат.Эчкинин ичегисинен солго чыйратылган кыл тагылат.Бул домбурага көбүнчө жеңил,мукам чыга турган күүлөр чертилет.Домбура айрыкча, кой баккан адамдарда көбүрөөк колдонулат.Домбура менен "Кырыптын күү","Шайыр күү","Койчу чертме" деген күүлөр чертилген/.

ДОМБУРАЧЫ жерг. 1.домбура чертүүнүк кесип кылган адам;2.домбура кассочу адам; 3.жердин аты.

ДОМДО-жкол. жерди бир нерсенин учу менен сайгылап көрүү;таягы менен жерди домдоп көрдү.

ДОМО иск. илгери кытай жериндеги базарды башкарган адам;кат тааныгандыктан домо болуп алгамын.

ДОМОК I өзг. ариктин нугу; суунун жээгинде билинер-билинбес домок бар экен.

ДОМОК II пам.,өзг. 1.акылсыз; 2.зыян; бирөөдүн домогун тартып,сана не азап?; 3.келесоо; ол момок,ол момокту билбеген кара домок /сал. бирин-билги,экин-элгек,үчүн-үлгү, төртүн-төлгө,бешин-бешик,алтын-алтык,жетин-жемиш,сегизин-серке,тогузун-торко,онун-оймок,ону билбеген кара домок/.

ДОМПОЙ тал.,от томпой; эки бала домпой талашып калды; айак домпой өзг. оюндун аты /оромолго топ сыяктуу бир нерсени ороп,балдар эки тарапка бөлүнүп,бир тараптын башчысы алдегенде чалкалап жата калып,бутунун салаасына баягыны кыпчып башынан ашыра иргитат. Ошондо берки тараптан бирөө аны жерге түшүрбөстөн өтөгүнө тозот.Тозсо,экинчи тарап тебет,тозо албаса беркини чектеген марага чейин көтөрүп барат/; айак домпой ойунду балдар ойнойт.

ДОМПОК өзг.,кочк. эки-үч бала сака атынып,утканы уттурганын көчүкө тизе менен коюп ойногон оюн;утса баганын көчүгүнөн домпок алат.

ДОМПОЧ чүй денесин уруп баскан басыгы кок ат; минген атым

домпоч экен.

ДОМПУК атб. томпой же сака менен ойноло турган чүкө оюндун бир түрү; домпук менен ойномот.

ДОМУРАНДА-жерг. томуранда; эже,бала көп домурандава.

ДОМУТ-өзг. кекээрлеп демитүү; Ажалган /өткөн бир замандарда ичкиликтерден чыккан залим башкаруучу.Бул "хандын" залимдиги анын акырында карып,өз кедейинен өлгөндүгү жөнүндө алде "Сәйип-Кыраан" аттуу поэма айтылат/ анн домутту.

ДОЛОЙУН кочк. көп,апып-таңып берсе.

ДОНДОЛОЙ чүй тоо эчкинин улагы.

ДОНДОШ акт. кеч туулган улак.

ДОНО: доно-доно сүз. сулап-сулап жыгылуу; эпкинине алтымыш карагай доно-доно.

ДОҢГО чүй малдын туягына катып уюп калган топурак,муз,балчык; доңго туруп калыптыр,аттын туйагынан алып сал.

ДОҢГУЗ батк. доңуз түнд.; жер эзи болсо,доңгуз дөбөгө чыгат /мак./.

ДОҢК; доңк этти-нск. корс этти; айда,тарт!-деп,кол көтөрүп доңк этти.

ДОҢКЕЙ атб. домпой; доңкей,чүкө,сака бар.

ДОҢКОЙ-нск.,чүй эби-сыны жок,сөөк башы чыгып туруу; доңкойуп көзгө жаман көрүнөт.

ДОҢКОГОЙ нск.,чүй доңкойгон адам; доңкогой адам экен деп басты.

ДОҢКОЙМАТ нск.,чүй доңкоюп жүргөн адам; доңкойматка айтып койчу.

ДОҢКУ-жкол. мөңкү; ат доңкуп кетип жыгылып калды.

ДОҢКУЛДАК өзг. ичи жумшак куурайдын бир түрү; доңкулдак куурайдан терип келбе /бул өсүмдүк көбүнчө булактын көзүнө чыгат/.

ДОҢКУЧАК жкол. мөңкүй берме адаты бар жылкы; "учук-учук,учуктуу аткарбаган бучук" /учук салганда сиң көрсөтпөй койсо айтыла турган сөз/ деп атын чаптын эле,аты доңкулчак экен доңкуп кетти.

ДОҢНУЗ батк. к. доңгуз; доңнуз келип,саздын айдагандай кылыптыр.

ДОҢУЗАК өзг. к. доңуз баш.

ДОҢШУ-нск. дүңгүрөө; кечки күүгүмдө доңшуп үнү катуу чыгат.

ДОҢШУУ акт. апыртып айтылган кеп; ал жөнүндө айыл ичинде доңшуулар көп.

ДОО жкол. товардын бир түрү; долоно бөшик өңөрүп,доо алечек суй таштап.

ДООДУРА-пам. баш айлануу,баш тегеренүү; басалбай башым доодурайт.

ДООК жерг. к. док; гүп челек/к/е доок тартышат.

ДООЛ I өзг. добул,катуу тамал; доол болуп жалбырактар үчүп түштү.

ДООЛ II өзб. төөнүн терисин менен капталган,тегереги болот темир менен алкакталган добулбас.

ДООЛАЙ ад. чүкө атуучу домпой; доолай атылган жерлер казылып кетти.

ДООЛАН пам. милтиктин затвору; милтиктин дооланын тазалайын.

ДООЛБАС чүй к. доол II.

ДООЛДАЙ кочк. төөнүн жүнүнөн согулган таар чепкен.

ДООР оң күзөт,сакчылык; доорго калтырылгандар да кирип келишти.

ДООРУК чүй I.досмат; бул доорук борборго дайын болду; 2.лейл. батк. апыртмалуу уу-дуу,чуу.

ДООРУКТА-батк. апыртмала; дооруктап айткан экен.

ДООРУКТУР-лейл. доорук кылып чуу көтөрүү; төрт сом бервей койду деп дооруктуруп жүгөрду.

ДООРУМА батк. дөөрүмө.

ДООТАЙ нск.,эск. илгери Синьцзян тараптагы округдук начальник,губернатор; билбейм,айтор,доотай жана шаатай дегендерин укчувуз.

ДОПОЙ кочк. алыктын чаарчыгы; алыктын допойу таноосун дерлендетет.

ДОПСО тянш. к. топсо; допсо кайда? /сал,апык П,айлампаз,бүгүлмө,турум/.

ДОПУ түшт.,тал. топу; допуга буудай салып сепкен /илгери буудайды топуга,калпакка,табакка өлчөп себиткен/; төрт пуллук зикирин жок,он пуллук допуну жырттың /мак./; допусуну ал десе,каллэсини алат жерг. берк ал десе,бам алат /мак./; анжийан допу кебүнчө Анжиян тарапта өзүнчө түр салынып жасалган топу; бакмал допу көк,кызыл баркыт менен тыштанган топу; калемпир допу жээгине калемпирдин элеси түшүрүлүп саймаланган топу; нэзик допу батк. майда ак мончок өткөрүп,гүлдөп тигилген топу; наманган топу өзүнчө түр салынып саймаланган ала топу; чуст допу батк. саймалары төрт бурч келген кооз топунун бир түрү /бул допу Өзбекстандын Чуст деген жеринде көп жасалып,кымбат баалаган/; чуст допу сегиз-он сомдон болот; шуру допу шуру баштырылып жасалган кооз топу /кээде ал "гэзик допу" деп да аталат/; допу иргитмай суз. балдардын ойнунун бир түрү /мында топуну иргитип,бир нерсе менен уруп ойношот/; килем допу суз. топунун бир түрү; түз допу топунун бир түрү; ак пэри допу топунун түрү.

ДОПУЙА ккол. топу.

ДОРВО тал. I.саймаланып жасалган кичинекей баштык; 2.нск. кичинекей кооз капча.

ДОРВОЙТ-түшт. шыштып жиберүү; аарилар чыгып изилдап кулагын чагып дорвойтту.

ДОРВОЛ батк. өңү-түсү ормойгон адам; кэттэ дорвол куйөөм баласы бар /кээде "бекелдет,хунук" деп да аталат/.

ДОРВОЛО-тянш. агын,топурак,таш сыяктуу нерселерди үймөлөө.

ДОРВОЛОН атб. терг. капсалаң; Капсалаң деген атты дорволон деп тергешчу.

ДОРГО пам. илгери Синьцзяндагы административдик чин; эки доргo кол күрөт,чаң чыгарбай,эки беру бир койду жейт кан чыгарбай /таб. ай,күн; азрейил,кебрейил; адам/.

ДОРГУ өзг. өсүмдүктүн аты; биз доргуга барып келдик.

ДОРДОЙМАТ нск.,чүй дордоюп жүргөн адам; дордойматтн билбей калдым,кайда кеткенин.

ДОРДОК ичк. I.дордогой; дордок эрин; 2.өзг. буркуттун бир түрү /анын; кара дордок,эмил дордок,деген уруусу болот. Эмил дордок деген буркуттун тумшугунун устү кайы келип, буудайдай тоголок белгиси болот.Буту кыска,өңү купкуу келет/.

ДОРДОР сөз. токту сурамай ойнуада утулган жактын оюн баштчи-си.

ДОРУ-жерг.дарби; ат доруса,эшек да кошо доруйт /мак./.

ДОС I: атала дос батк. жарма дос; атала дос карашпай эм кетип калат /Иссик-Көл,Чуйде "жарма дос" деп аталат/; жанажан дос батк. айрылгыс дос; өкөйду жанажан дос кылат /"жанажан дос" болгондо патыр наңдын иссик бойдон эки баланын көкүрөгүнө коюп,кучакташтырып достоштурат да,анан экөөнө бөлүп жедирет/; катын дос зам. бирөөнүн аялына кызыгып дос болгон адам; катын дос беде,же жан дос беде? /жергиликтүү эл досту: жан дос,мал дос,катын дос деп үч түргө бөлөт/; кокон дос оң жарма дос; кокон досуна барып келген.

ДОС II жерг. орок; эй ахн ки менин досум сынып калды.

ДОСКАН түшт. достордун бир-бирин урматтоо иретинде кайрылуусу; досжан,сүүкка үшүвөдүнбү?

ДОСТ жкөл. дос; камандын досту көп,пыйастын посту көп /мак./

ДОСУН түшт. к. торсун.

ДӨӨ жерг. дөө; дөө гарыпты урат,гарып жолдо турат /мак./.

ДӨӨ ичк.,чатк.,тан. дөө; ак дөөдүн айалы багат.

ДӨӨКАЙЛА батк. ала дүңгөн /канаттуунун бир түрү/; дөөкайлабу кайси?

ДӨӨЧӨ зам. коро болуп калган өмөө; дөөчөдөн кесем тишим калып калыптыр.

ДӨӨӨ сөз. дөөө; көк дөөө-дөөө болуп үйүлүп жатат.

ДӨӨДУР жкөл.,жерг. дөөдүр; поктосу жок дөөдүр.

ДӨӨДУРӨ-жерг. дөөдүрө; дөөдүрөөй кур.

ДӨӨКӨР батк. бирди алып экиге саткан адам; дөөкөр адам.

ДӨӨКӨРЧИЛИК батк. алып сатуучулук кесиби; ол туулгандан бери дөөкөрчилик кылат.

ДӨӨЛӨТ пам.,өзг. дөөлөт,ырыс,бак,таалай; шамал жерди кургатат,дөөлөт эрди жыргатат /мак./; артык дөөлөт баш жарвайт /мак./; тәхи дөөлөт чатк. тубаса бактылуулук; тәхи дөөлөт жар гелет.

ДӨӨЛӨТ жерг. к. даалат; каманга дөөлөт жар болсо көтөрө алвәй мас болот /мак./.

ДӨӨӨ I акт.,тторо. камгак /өсүмдүктүн аты/; тогуз дөөө пам. I.өсүмдүктүн аты; 2.ушул өсүмдүктүн силуэтин берген орнамент; бу кештени тогуз дөөө дейт/тогуз дөөө саймасы көбүнчө чачыкка,кургa,бел курчоого салынат/; 3.эриши тогуз жиптен токулган таар.

ДӨӨӨ II: ак дөөө тянш. I.Тянь-Шань тарапта жашаган моңолдор тобунун илгерки ураанн; 2.батқч. тууралган эттин үстүнө кесилип коюлган куйрук май /азыр бул жөрөлгө жоюлуп кеткен/; бурунку вакта гөштөн ак дөөө деп жасачу; как дөөө пам. кар турбаган,дайима кара болуп,кургак турган дөбө, дөң; карал кылган как дөөгө чык /кээде ал "как дөң" деп да аталат/; көк дөөө батк. жалаң кара кесектен үймөлөнүп тууралган эт /илгери,1917-ж. алда канча мурда Зардалы тарапта эт нарындалып тууралып "кара дөөө,ак дөөө" деп аталып,кийин эт туурсо жөрөлгөсү жоюлуп кеткендиги эскерилет/; тогуз дөөө ичк. I.өсүмдүктүн аты /ичке сабагы бар,чачырап өскөн,мала гүлдүү өсүмдүк/; 2.сайма,түрдүн аты; тогуз дөөө,кәл кайкалак,кочкорок дейт; чөп дөөө зам.

кырмандын ортосуна тазаланып үйүлүп,төгерегі чийин менен сизилип коюлган кызыл дан; эгинди чет дөбө кылып үйүм кылат.

ДӨВӨРДӨС ҳкол. далдайган дөөперөс чоң адам; дөвердөс айалдын сүрүнөн айыгат /илгери Жаңы-Жол тарапта күрөшкө алдар да чыккан/.

ДӨВӨЧҮН чүй дөбөчө.

ДӨВҮР зам. доор; жигит да кетмек дөвүр деп.

ДӨВҮТ зам. устачылыктын пири /түндүк говорлордо "Дөөт" деп атайт/.

ДӨГ батк. дөө; дөгдөй болуп данкайган неме.

ДӨГДӨ-ҳкол. дегде; дөгдөп жүзү жаркырайт.

ДӨДӨВӨЙ түшт. дөдөй.

ДӨЙ: дөй-дөй батк. баланы отургузуп бүткөндөн кийин уста тарабынан баланы сооротуу үчүн айтылган сырдык сөз; уста дөй-дөй деп кийкырат /уста "дөй-дөй" деп кийкырганда калгандары да ани туурап калышат,отондо энеси,ке чоң энеси тыйын чачат/.

ДӨКӨЙ нск. чыгаан мыкчегер, лөк; дөкөйлөру жазган.

ДӨКТҮП тянш. үйүлүп,чогулуп; дөктүп эл чогулуп калыптыр.

ДӨКҮЙ-атб. дөкүй; алдыңыздан дөкүйгөн каман текирөп урду.

ДӨКЧӨ сущ. мал байлай турган киска жип; сийирди алып келчи дөкчө менен байлайын.

ДӨВӨЛКҮН тал. к. дөрвөлкүн.

ДӨЛВӨЛӨН түшт. кең түз талаа.

ДӨЛДӨЛ батк. шуңшугуй; дөлдөл баш.

ДӨЛДУР өзг. келесоо; дөлдур адамдан эмне чыгат.

ДӨЛӨӨ өзг. к. 1.дөнөө; көк дөлөө минип жоо куугам; 2.ирик, төгөрөк; Бакайдын малы жалаң эле дөлөө экен.

ДӨЛӨРГҮСӨӨ нск. дөөгүрсүк; оо,дөлөргүсөө байкуш десе.

ДӨМБӨЛ тоң дөңчө жер.

ДӨМБӨЛӨК ал. көчүккө коюп отуруу үчүн жасалган төгерек дөңгөч; дөмбөлөктү алып кел,бир аз эс алып отурайын.

ДӨМБУР батк. мөндүр; тондун бир жагына кар жаайт,бир жагына дөмбүр жаайт /таб. пахтанын кебези,чигити/.

ДӨМӨ жерг. топ алды башкарган адам; мен дөмөсү эдим.

ДӨМПӨК батк. жыгач осумдуктөрүнүн чор болуп уюп калган жери; ол эрүктүн дөмпөгү.

ДӨМӨР өзг. дүмүр; дөмөрдү каз.

ДӨМҮРӨЙ-жерг. бултуй; колу чыгып кетсе дөмүрөйүп калат.

ДӨНӨ: дөнө таван нск. чоң,жайык,түбү тегиз,төгерек табак; мындай дөнө таван кайда дейсиң.

ДӨНӨКҮН зам. бышты; дөнөкүн бийе күрч кымыз.

ДӨНӨН сущ. 1.төрт тиш соолук кой /дөнөн деген сөз ар жерде койдун ар кыл жашын түшүндүрөт.Алсак: Чүйдө--6 жаш,Ошто--4 жаш,Таласта--5 жаш,Ошто дөнөн--эркек койду,дөнөн соолук--үргаачы койду билдирет/; 2.батк. бышты чыкма; кудуң, тай,кунан,дөнөн,ат бар; көк дөнөн чүй мерг. кийиктин майлуу сорпосуна муздак суу аралаштырылган тамак; көкдөнөндү суу аралаштырып ичет.

ДӨҢ ҳкол. унаага дөбө өңдөнтүп артылган отун; отунду дөң артпасың; ала дөң төң 1.боз-сары тарткан айлуу түн; ушундай ала дөң айлуу түндө чыккамбы; 2.нск.,тянш. кымыз же айран кошулган сорпо; кара дөң сорпого жылымык же муздак

суу коюп ичүү; бизде ала дөң,кара дөң,ак сөрке дегендер болот; боз дөң чөй к. кара дөң; көпкөө суу коюп ичсе, боз дөң болот;

ДӨҢГӨК батк. 1.кыгачтын дүмүрү; күн истик өдө дөңгөк/к/ө отура калдым; 2.батк. чоркелөнүп кесилген отун; дөңгөктөрдү жийип кәттә от жакты.

ДӨҢГӨЖҮҮ-тал. өркөчтөнүү; сайдагы суу дөңгөжүүп агат.

ДӨҢГӨЛӨК лейл.,атб. 1.дөңгөч; 2.түнд. араба,машина ж.б. кылдыреги.

ДӨҢГӨЧ батк. дөңгөч; дөңгөчтү бир жолу,бир жолдук жарат /мак./.

ДӨҢГҮ пам. илгерки калмактардын урушка киргендеги ураанн.

ДӨҢГҮЛ к. ачгыл.

ДӨҢГҮЛӨ-пам. "дөңгү-дөңгү" деп кыйкырып ураан чакыруу; дөңгүлөп ураан чакырды.

ДӨҢГҮР чөй дөйсө.

ДӨҢКӨ жкол. кургатылган тамекинин топ-топ болуп чыкып копкан /Талас жакта "түлкү"деп аталат/; дөңкөлөрдү ичкери киргизип кой.

ДӨҢКӨГӨЙ нск.,чөй дөңкөйгөн адам; дөңкөгөй киши экен деп койот.

ДӨҢКӨЛДӨК ичк. 1.үзүлүп-үзүлүп чыккан коон үн; 2.өйдө-төмөн иретсиз ич кылган,же сүйлөгөн адам; 3.жердин аты; 4.өзг. ичи жумшак куурайдын бир түрү; дөңкөлдөктү аралай басты; 5.пам. айчачн өсүмдүгүнүн өзөгү.

ДӨҢӨЧ лейл. дөңгөч; палта көтөргүчө дөңөч дем алат /мак./; дөңөч жарды пам. кануубазир ойнунда "ууруну" отурган жерге кайра тыгып киберүү жазасы.

ДӨҢМӘЛӘ баэн. уруунун аты; дөңмәлә менен таз кыпчак чоң багышка кирет.

ДӨӨ батк. капкандын жаагын кысып тура турган детали; түлкү капканда бир дөө,бөөру капканда эки дөө болот; карач дөө кочк. комуз күүсүн бир түрү /бул күүнү Калык Акиев чыгарган деп эсептешет/.

ДӨӨДӘНӘС пам. кирди-чыкты эси бар адам; кой,бәчә,сөз укпаган дөөдәнәс экенсиң.

ДӨӨКӘР өзг. дөө чалып балбан; эки күндүк жумушту бүгүн бүтүрдүң,дөөкөр экенсиң.

ДӨӨЛӨТ: ак дөөлөт өзг. ак дулдул; ак жоолук менен баш бууган, ак дөөлөт мынып жоо куугап /сал.көк дөөлөт/; көк дөөлөт өзг. боз күрөң,ак кызыл буудан; көк дөөлөт мынып жоо куугап.

ДӨӨМӨТ тынш.,топ,тал. прет,кезек; тегирменден дөөмөт күттү.

ДӨӨПӨН сок. соолук /кой/.

ДӨӨПАР нооқ. жинди чалыш.

ДӨӨПАРДЫК нооқ. жинди чалыштык; онун дөөпардыгын эми билдиңби?

ДӨӨПӘРӘЗ батк. дөөпөрөз; тетиги бала бир аз дөөпәрәздәй го, Асан?

ДӨӨРУПӨЙЛИК өзг. дөөрүгөндүк; айткани чындыкка жакындатпаган дөөрупөйлик.

ДӨР тал. 1.майдык; 2.сүз. керме жип.

ДӨРБӨЛҮН тал. 1.шырдактын бир түрү /сал.түв. дөрбөлчин "квадратный"/; 2.тынш. жердин аты.

ДӨРВӨЛКҮР тал. к. дөрвөлкүн.

ДӨРВӨН түшт. уруунун аты; дөрвөн,тиргоот,оронкой деген аттарды укқан элем.

ДӨРГӨЙ жкол. көңүл; өз дөргөйүңдө сактаса болду.

ДӨРДӨК батк. дордок; илеви дөрдөк.

ДӨРМӨНЧӨ батк. ичке,шим кечүк; дөрмөнчө кечүк,дөлдөл бак,шиеге тумшук,шим айак.

ДӨРӨ I ичк. алым сабак айтышуу /Памирде жайылган алдык оозеки чыгармачылыктын бир түрү/.

ДӨРӨ II тал. кол менен согулган эски таардан жасалган майлык; айнытпы төлөвөсө дөрө менен урат.

ДӨРҮ иск. күнөөлүү адамды жазалоо үчүн өрүлгөн камчынын бир түрү; дөрө уруп,балак алчу экен /Текес тарапта/.

ДӨС I батқч. төш; аг дөс итиң тос /сал. каз. төс/.

ДӨС II батқч. ашык болуп,кумарланткан адам; ой,дөс,бойуңдан кетейин.

ДӨШ пам.,жерг.,зам.I.төш; кичине гана чилетир дөштөн отун гулатыр /таб. устара/; 2.дөшү; дөшкө койуп чап.

ДӨШКӨ жерг.,батк. картошка; дөшкөсү йүдө йэм болуптур.

ДӨШТҮК лейл.,пам. керчөө; дөштүктү күйкалап пышырат; 2.зам. дөшү.

ДУЙ I батк. го; зире өсөт дуй,узак тоңдо.

ДУЙ II пам.дуу; гэп бар,бука-бумга,ирак дуйга,карк болуп көвү жүрөт нэн-чуйга /мак./; дуй-дуй адб. үн тууранды сөз; чиркит ойнунда жеңилгенди "элэм-элэм дуй-дуй" кылат.

ДУЙНА жерг. такмаза; талп-талп баскан дуйна экен.

ДУЙНАЛЫК жерг. такмазалык; сен неге мунчалык дуйналык кылсың.

ДУЙРАМЧЫ жерг. бирөөнүн кылык-жоругун,мүнөзүн,тилин туураганга мэш адам; сен не дуйрамчывоонц дуйрап эле турасың?!

ДУЙУ батк. кекилликти учуруугу карата колдонулуучу сырдык сөз; дуйу-дуйу,кекилик учпайт ко!

ДУЙУЛДА-жерг. дуулда; дуйулдаган киши.

ДУЙШАР пам. дуушар; коммартка колдоп болво,жаманга дуйшар болво /мак./.

ДУВА лейл. I.салам; дува де салам айт; дувада болсуң! /бирөөнүн саламын бирөөдөн укқандан кийин бар болсуң,саламатта болсуң деген жооп сөз/; 2.батк. бата; күр айакка дува күрвейт; кара дува адамга билгизбей дуба салуу /мында дубаланган адамга билгизбей кил,тырмак,жез ж.б. берилет имиш/; кара дува ичирген турвайбы.

ДУВАЗГЕР түшт. дубакөй; Абдыкахар деген дувазгер жашайт.

ДУВАКАН жерг. I.дубанын сөзү,окуусу /сал.таж. дуа+хон хондан "оку"/; 2.кудайга арыз муң айтып,жалынып,динге берилген киши.

ДУВАЛ: гэрт дувал өзг. урма,сокмо бийик дубал; гулук дувал жерг. эски урандылардын ири-ири кесектеринен тургузулган дубал; окуранн гулук дувал кылып чыктык; зэр дувал батк. үйдүн үсту жабыларда чабактардын арасына урулган дубал; зэр дувалын уруп бүттүм,эми жабын калды; калаа дувал үйгө туташ салынып,арык-торук мал же төл байлап кое турган малкана; торпок бэйлөгэнгө калаа дувал кылышкан; кесек дувал кесек,голек топурак менен согулган дубал; аларга келгендер үйдүн кесек дувалын бүтүрдү; коргон дувал батк. үй-короону

айланта салган дубал; коргон дувал кылат;кувалек дувал кесек дубал; кувалек дувалдан там кылдык;саймалуу дувал бетине гүл түшүрүлгөн үйдүн ички бети; саймалуу дувалга гилем кагып койду; сынч дувал керегесине карши-терши кыгач коюлуп,анын арасына кесек урулуп согулган дубал; биз үйду сынч дувал кылдык; туура дувал баткч. илгери ийкаш, там тизилип салынган үйлөрдүн кире берши жериндеги дубал; хэвли дувал пам.бийик коргону бар короо; чарвак дувал батк. огородду курчай салынган дубал; кучу жеткени чарвак дувал кылып алат; чечен дувал батк. эки жанына тактай коюлуп,бот топурактан урулган дубал; чечен дувалды бир сындон урат; дувал кынгылса ичиге кынгылсын ◊ батк. чыгым болсо да өзүбүзгө кетсин.

ДУВАЛКАШ жерг. дувалчы.

ДУВАЛЧЫ түшт. пахса там салууга уста киши.

ДУВАН I кыпрг. к. давын.

ДУВАН II жерг. оюндун аты /балдар бештен бөлүнүп,жаңгакты жерге тизип атып ойношот/.

ДУВАНА жерг. өтм. ойноок,туруксуз,жинди; бэнги дувана жерг. мендумана; бэнги дувана ак гүл ачат.

ДУВАНБЕК жерг. I.Каратегинде бир дубанды башкарууга берилген административдик титул /бул наамды Бухара ханлыгы берген. Мындай наамга жергиликтүү сыпайылардан,ке жер эелеринен чыккан өзүүчү таптын өкүлү гана эе боло алган.Дуванбектер карах,зекет ж.б. салыктардын жыйналышы өндүү иштерге контролдук кылган/; 2.зам. аш-тойлордо элди башкарган адам; бир киши дуванбеги болуп айтып турат.

ДУВАРА зам. Козукул,Козубек деген өндүү аттарды тергегенде колдонулуучу сөз.

ДУВАТ пам. сыя челек; алтын калам жез дуват,ак кагазга кара кат.

ДУВӘРГӘ жерг. тамбур менен чертилүүчү сүйүү темасындагы күүнүн аты.

ДУВДАК пам. чокунун кылда учу; чокунун башын ичкиликтерде дувдак дейт.

ДУГАВА зам. I.эки суу; 2.кердин аты /тах."ду" "эки"+оби "суу-дуу"/; 3.эки суунун кошулган чат жери.

ДУГӘӘНӘ жерг. кыздардын өз ара достугу.

ДУГДУГУЙ нск.,чүй дугдуш жүргөн киши; дугдугуй адам экен деп койот.

ДУГДУЙМАТ нск.,чүй дугдуйган киши; дугдуймат деп уктум эле.

ДУДАЛА жкбл. уйгу-туйгу; дудала болуп жатканда киши келип калды.

ДУДАЛАК түшт. балдыр; тилин чайнап сүйлөгөн адам.

ДУДАЛАКТАВА-түшт. балдыраба; ой,сен,дудалактавачы?!

ДУДАЛАН-ош туттук; оова-оова,чын сөзүвүз деп дудаланып калдн.

ДУДАЛАН-түшт. ачууланып,улунуп-жулкунуу; рахмат силерге деп жипар дудаланды.

ДУДАРАЗ батк. даңаза; тойдун дударази кәттэ болду.

ДУК батк. балдардын ойнунун бир түрү; дук ойнунда муш кылган баланы тава алвасам жата берем /бир бала көмкөрөсүнөн катат да,калган балдар анн аркасынан муштайт.Мушташкан бала дук калган баланы табат,таба албаса,кайра жатат/.

ДУКАВА атб.,ттороо.,кетм. тукава.

ДУКЕН тал. дүкөн,магазин; дүкөндө мата оголе көп.

ДУКТАМАЛ,ДУУДАМАЛ тал.,ад. тукшумөл; дуудамал болуп турам.

ДУКТУР эвг. доктор; Төтөн сээр дуктуруна кеткен бейм.

ДУКУЛ пам. мүйүздүн түбү; дукулуну комо чап,бача!

ДУЛАЙ түнд. куш,бүркүттүн бутуна байланган чолок боонун кисеп,көп жиберишинен улам пайда болгон жара,же шишик.

ДУЛАЙЛАЙ түшт. көпчөк; путу дулайдай болуп ишип чикти.

ДУЛАС пам.,лейл. кийимди түзүктөп кие албаган,турмушун өйдөлөтүп кете албаган,жийган-тергенин бат-аягы жок чачкан маңүрөө адам; кийимди кийе алваган бар дулас неме экен.

ДУЛДУЙМАТ нск.,чүй дулдуйп жүргөн киши; ими бирөөну каман көргөндө дулдуймат дейт да.

ДУЛДУЙУНКУ чүй дулдугурраак нерсе; камыр дулдуйунку жайлып калиптыр.

ДУЛУП оок. тулуп.

ДУМАЛА тлнш. эки атар мылтык /сал. тат. ду "эки"+мала "мылтык"/.

ДУМАЛАК батк. томолок.

ДУМБАК өзг. көчүкө таза менен таяп ойноо.

ДУМБАЛАКТА-тлнш. томолотуп хумалатуу; думбалактап жатты.

ДУМПУТУЙ нск.,чүй ичим тап киши; думпугуй кизди билбей атам.

ДУМПУК тоң баши томолок,думурайып келген козу,кой; думпук койдун козусу.

ДУМУК I көрг.,лейл. 1.кыска,чолок; куйругу думук; 2.кеп-сөзгө жок чоркок адам; 3.сырын ичине жаткан киши; 4.лейл. учу отпогон мулук казык; думук казык отпейт.

ДУНГУЛ тал. ичкен тамагынан башка менен иши жок адам; дунгулдун ичкен тамагы,жаткан ордуна кайыл.

ДУНУРАЙ-батк. думуроой; дунурайган киши келе жатат.

ДУНЧУ кашк. котормочу; эки жерде дунчу бар.

ДУРА ичк. I.к. дүрө; мен анн дура менен бет марта урдум; 2. селдеңик ак кездеме; дура-вара батк. ойдо-төмөн; дура-вара кага берве.

ДУРАДАСТ көрг. титулдун аты /дурадаст болгон адам жаза тарткан кишини,райистан буйругу боюнча,эшилген жоолук,же башка нерсе менен токмоктогон/.

ДУРАДГАР көрг. жыгач уста.

ДУРАДГАРЧЫ көрг. жыгач устачылыгы бар адам /мындай кесипи бар адам жыгаччылык,аэр жасоочулук,боз үйдүн эмерегин даярдоочулук,челекчилик,кашыкчылык,кесечилик иштерин жүргүзгөн/.

ДУРДУНДА-батк. бурбунда; дурдундавай жөн жүр.

ДУРУЛДУК бати. к. дүрүлдөк; дурулдук,бүргүт,калдагач,жылаңоболот.

ДУТ көрг. түтүн; үйдү дут басып кетиптыр.

ДУТАР көрг. эки кылдуу музикалык инструмент /сал.тат. ДУ "эки"+тар "кыл,струна"/; бирин —дутар,бирин—кыл.

ДУУ I /дуува,туунп,тырр/ нск. сырдык сөз /арабага чогулгон аттуу токтотуу/; дуу деген уи чикти.

ДУУ II: дуу басар түнд. комуз күүсүнүн аты; улуу дуу нск. той аяа өткөрүлгөн чоң таң-тамаша,оюн-зоок; Жүрөнүн өзүнүн улуу дууга батпайт.

ДУУДАМАЛДАТ ад.,тал. тукшумөлдөт; дуудамалдатып сөзүн.

ДУУДАМАЛ түнд. тукшумөлдүк,бүдүрөөгөндүк.

ДУУДАРДАЙ чүй коюу,калың катуу чач; узун бойдуу,чап хаак, чачы дуудардай.

ДУУДУ түнд. генерал /китай тилинен кирген сөз/.

ДУУДУН нск. жибек товардын бир түрү /Китай тарапта жашаган кыргыздарда айтылат/.

ДУУРА лейл. туура /ор. подражать/.

ДУХТУРЧӨӨК жерг. жаш врач; шаймөрдөн духтурчөөк болуп иштейт.

ДУШМАЛДА-сүз. боолголо; душмалдап эле айта берет.

ДУБӨКИ өзг. какбаш.

ДУВ: дув-дув жкол. эск. дарымдоодо түкүрүү жолу; дув-дув, дув-дув тула бойдон калбай чык.

ДУВАРА түнд. I.эки арада калган нерсе; же кыргыз эмес,же дунган эмес,дувара болуп кереги эмне?; 2.батк. кыш туума төл; эрте бээр тумулган дувара козу.

ДУВУЛ тянш. к. дувун; дувур-дувур төртөө,дувул ала бөтөө /таб. төөнүн төрт таманы,күйругу/.

ДУВУН: дувунала сүз.,терг. жылкынын күйругу; дувур-дувур төртөө,дувунала бөтөө /таб.жылкынын төрт бутун жана күйругу/.

ДУВУРКАН чүй дувур-дувур этип үн чыгарган жан.

ДУГӨӨ жерг. кыз-келиндердин өз ара достугу; дугөөмө барам.

ДУГУНӨ түшт. ийнеден өткөрүлгөн жиптин учу.

ДУГУР сл кобур-собур; олорду тынчасам дугур-дугур.

ДУДӘ чатк. марли; бешикти дудә жаап койсо болобу.

ДУДӨ пым. кука,шалак,үлбүрөк; дудө жоолук

ДУЙӨШ-пам. мелдеш; анделек жесек дуйөшүп,айылда жүрсөк сүйөшүп.

ДУЙНӨ: сен дуйнө жкол. ыр-күүнүн аты;"сен дуйнө" деп чертти /бул ыр-күүнүн текоти төмөнкүдөй:

Сен-сен дуйнө,сен дуйнө,
Кубуласың күнүгө.
Боёнөнү кыргыйга,
Кем жараткан,сен дуйнө.
Эки эгиздин бүрөмүн,
Кем жараткан,сен дуйнө.
Бак кондуруп башына,
Зор жараткан бүрөмүн.
Кол куушуртуп кашына,
Кор каратып бүрөмүн.
Сен-сен дуйнө,сен дуйнө,
Ким жеткен сенин түбүнө.
Жарыктыкты көргөзгөн,
Ууз сүтүн эмизген.
Алтын бешик терметкен,
Апам кайда,сен дуйнө?
Аттын атын үйрөткөн,
Атам кайда,сен дуйнө?
Күлүк минип зуулаткан,
Күндө сийга куунаткан,
Бапам кайда,сен дуйнө?
Сен-сен дуйнө,сен дуйнө,
Кимге бапа кылгансың?!

"Пайгамбарды" алгансың,
"Падышаны" алгансың.
Кызыл өңдөн аздырган,
Бүтүнүңдөн тоздурган,
Каран күн өзүң балбансың,
Бүгүн көргөн эртең жок
Атаны арман дүйнө бок,
Капилет түштөй калгансың/.

ДУК I нск. 1.чүкө ойнунда бирдей чиге,бирдей бөгө же таа болуп утпай калышы; дук болуп келбей калды /сал. андек/; 2.лейл. чарыктын ийиги; Эшектин дугуру; ох киши дук экен.

ДУК II зам. кандайдыр бир сырттан чыккан табыш; дүүр-дүүр дук келет,эшикти кара ким келет,мамалийар кан келет, камчысынан кан таамп келет /таб. бөрү/.

ДУК III батк. 1.кайранын найзасы; кайранын дугу түшүптүр; 2.тук; дугу ала-була.

ДУК IV батк. эгиндин богок алганы; эгин дук алыптыр.

ДУК V нам. бүкүр; сери дук эчки багат экен.

ДУКӘК батк. эти жок катып калган мөмө; өрүктүн дукагын баккакаптадык.

ДУКАН өзг. килем согууда колдонулган турубанн түртүп туручу кан жигач /сал. аптама/.

ДУКӘРТ,ДУКӘТ батк. к. дукөрт.

ДУККӘ: эккә-дуккә батюч. ары-бери учуп-күйгөндүк; тоң башдан эккә-дуккә болуп жүрүп,гада алып келдим.

ДУКӨК лейл. буурчак өсүмдүктөрүнүн кабыгы; дукөгү барбы?

ДУКӨН I өзг. 1.узуну бем карыш,туурасы эки метр келген жерге

жайылган килем өрмөгү /күзүк,шерик,такта,токмок,кылич, эриш,аркак,бакан,казык сыяктуу терминдердин жалпы аты. Бул ат--түндүктө "өрмөк",Баткенде /нойгут,наймандарда/ --"такта кылич",Ноокатта /теелөстөрдө/ "таар,терме таар"; кыпчактарда--"абзал" деп ар түрдүүчө аталып келген/; 2.керг. дан күбүчү кампанын бир түрү; дукөн жык арпа.

ДУКӨН II батк. уваса жасай турган станок; увөсөнн дукөн менен жасайт.

ДУКӨНЧҮРҮК ккол. товардын бир түрү; бир дукөнчүрүк чапанча жаптм.

ДУКӨРТ өзг. тырмак,мурут ала турган кичине кайчы /сал,тат. ду "эки"+корд "бычак"/; дукөртүн барбы жанында?

ДУКУ I дуку-дук батк. чакмак таш ойнунун бир фазасы /мында оң колдун арты жерге дук этип тийгизилет да,анан бирден таш ыргытылат,аны сол колдун артын дук этип жерге тийгизип тосуп алат/; 2.узун жыгачтын үстүнө он жыска чолок жыгач коюп,чачырата тээп ойногон оюндун аты.

ДУКУ II жалп; дукуде өмүрзак иштейт.

ДУКУДУК батк. чакмак таш ойнунда таштарды бирден өйдө ыргытып,колду улам жерге уруп,анан ташты тозуп алуу фазасы; дукудукте таштарды бирден түтүп алат.

ДУКУР керг. дүкөр; о жерде дукур бар.

ДУКЧӨ батк. килемге түшүрүлгөн орнаменттин бир түрү; дукчө деген--сайманнын аты /сал. "дук" тажикче "нйнк"/.

ДУЛУЙ-ноок. тултуй; ичинде кыңырыгын бар,болбосо дулуйвей бери отур.

ДУЛӨЙ I атб.,иск. чакмак таш ойнунда таштарды үн чыгарбай жийноо фазасы.

ДУЛӨЙ II-иоок. тултуй; дулөйвөй нарн тур.

ДУЛӨЙ III тунд. жүрөк менен эттин ортосундагы боз калпак эте /жүрөктүн эки жагында болот,анн "арам" эт катарн алнп таштайт/.

ДУМ I пам. чүкө ойнунун бир түрү; дум ойноп утушат.

ДУМ II батк.дүпүйүп үп болуп жаткан токойдун ичи; жашы жак чүмкөнүп дум түшөт.

ДУМ III пам. чүкө ойнунун бир түрү /бирөө төрге чыгып,экинчнси атып,саканын учкан жериие чейин экинчнси көтөрүп ойноо ойну/; эки бала дум ойноштулар; 2.батк. эшкен коолук; 3.малдын куйругу /кээ бир жерде "думбө,думбө" деп аталат/; экөөнүн эм думу чолток богон; 4.мылтыктын кундагы; мылтыктын думу менен койуп жибөрөт; 5.бир нөрсөнүн арт жагы; 6.өтм. сүр; думу менен коркутат; дум алмай пам. көчүккө төөп ойноо; ким уруп алса,шо дум алмай баштайт; дум таштамай батк. коолук таштамай ойну; дум таштамайдө дум таштайт.

ДУМ IУ кочк. дым чыгарбай калган нерсе,жандык; тумукпан куштай дум болду да калды.

ДУМБАЛА жнол. "чувай-чувай" ойнунда "эненин" арнасынан турган биринчи бала; мен думбала болом.

ДУМБӘДУРС,ДУМБӨДУРС батк. окундун аты /мында топ балдардын ичинен бирөө "малай" болуп,калгандары жашынып,аларды "малай" издеп таап,тапса "ордого" чуркап келип "думбәдуро" деп жийкырып,эгер андан мурда жашынган бала "ордого чуркап мурун айтса,жылып калып,кайра "малай" болуп ойногон окш/; жүргүлө,балдар,думбәдурс ойнойлу /бүл сөз тан, дум "күйрук"+ра "жана"+дуро "чап,ур" деген сөзүнөн пайда болгон/.

ДУМБӘКИ өзг. I.ишке жараксыз,арам тамак; ай,думбәки экен; 2.өтм. арам,малтак /жаш балдарды эркелетүү маанисинде айтылат/; думбәки экенсиң әә; 3.пам.,лейл. сарац; дүнүйөнин түбүгө думбәки жетиптир /жактык сөз/, сарац сарандыгынан байнган экен; 4.пам. какчандаган куу,митаам.

ДУМБИ пам. бел.

ДУМБӨК зам. кичирөөк тоголок куйруктуу кой.

ДУМБӨКУ лейл. митаам,алдамчы; ондой гәпти думбөку кәмпир

ДУМБУЛ I пам. малдын куйругу; котостун думбулунан карнап турду.

ДУМБУЛ II батк. эси азыраак бала; әә,ел,думбул,башка урасыңбы?; кара думбул чүй бирөөнү көкүтүп сүйлөгөн адам; кара думбулдун бирөө келип айткан да; мәкә думбул сүз. жүгөрүнүн думбул болуп калган кези; ормо думбул өтб. оруп алууга жарап калган думбул эгин; сүрөт думбул батк. жүгөрүнүн думбулгө жете элек сүт учуру; биздин мәкә эми сүрөт думбул болуптур.

ДУМБУР батк.,топ I.думур; думбур кесилгенден кийин калат; 2.сүз. өсүмдүктүн тамыры.

ДУМБУРАВА лейл. жүдүмдүн бир сорту.

ДУМДУЙ батк. куйруктуу; узун думдуй бүргүт.

ДУМДУЙ-иск. думпуй; кавабы думдуйгөн неме экен.

ДУМКАЛТӘ иоок. I.чолок куйрук; 2.иттин кычкасы; бә,дум-

калтэ,бэ-бэ!

ДУМКАЛТЭК херг. думпулдек /бул оюнду балдар топко болуиуп, ойноюот.Бир баланы керге тее чеккендей чегеруп,баланын эч кери керунбегендей кылып устун чапан менен калын кабыпат да,колуна узун эки же уч метр жипти карматып коет.Ошол жиптин экинчи учу оюн башчысынын колунда болот. Катган бала устундегу думпулдекту алыпбао учун айланып чуркап куре берет.Эгерде думпулдекту алып калса,капкан баланы тун тараптан сабап киришет.Ошол мезгилде оюн башчы бир тээп койсо,тептирип койгон бала катат.Экинчи командanын башчысы биринчи командаиы эки какка алакситуу учун шаймала-шам деп бакырып,чуркап келип,уруп кетипет/.

ДУМКЕЛПИР дейл. муштумдай кичине кемпир; куйругу каттэ дум кампир,баши муштай шум кампир /таб. наскавак к./.

ДУМСЕ хуиг. булук; тоо койну жаныриып,ухуу думек салып.

ДУМСЕЛЭ-херг. комуу; кинди думелеп пишират.

ДУМСЕК зам. балдардын ойнунда кечукке тизе менен турткулее жазаси; жаппар ойнундагы бир жазаны думсек дейт.

ДУМСУГУЙ иск.,чуй думсуйгон нерсе; думсугуй бак экен деп койот.

ДУМСУЛДЕК: кара койум думсулдек пам. оюндун ати /бул оюнда балдар эки тарапка болуиуп,тегерек тартып аркалашып отурушат.Бир жагы коргонуучу,экинчи бир жагы чабуулчу болот.Беш метрдей кер айлана сизышат да,коргонуучу жактын ичинен бирее чыгып,узун жип байланып,сизылган айлана жугуруп,калгандарын коргоп турат.Чабуулчулар чабуул кой

йгондо беркилердин биреенун кол-буту чабуулчуга тийсе, жеиип отолордуку болот.Чабуул коюп жаткандар "ала алсаң-алып кал,как баш;ала албасаң ач берудей авалап калып кал,как бам" деп каргап,чуулдап турушат/; сарай думсулдек иход. хоолук таштамай оюндун бир туру.

ДУМУ жерг. к. думбе; думу болуп кете берет эдек.

ДУМУЛОШ-пам. байланыш,чиркеш; думулошкон адами катары кете берет эдеи.

ДУНДУР кар. жоро бозо ичкенде "Саламчы адамга "карайтма" бергенде жазып калса,ага чоц ишшке бозо куюп,ага майсалып,нан чилап жедирип туготуу жазасы; бозо ичкенде карайтма,дундур деген жазасы болот.

ДУНКЕ пам. уруунун ати /бул сез кээ бир тектеш тилдерде "тун,кеч,ицир" деген маанide кезигет.Памирде,осекн уламага караганда бул уруу согушчул келип,ар качан тункусун чабышкан экен/; дункеден Тумонбай еткен.

ДУНТ батк. тунт; о кишн дунт.

ДУНУЙЭДЭЙ лейл. олчоосуз; дунуйэдэй гапти билесиц.

ДУНУЙЭ: чар дунуйэ лейл.,зам. олуу-тапуу кеп дунуйэ; чар дунуйэ аманат.

ДУЙ I жерг. акылсыз,хоом,унчукпаган кишн; бир дун адам экенки,хич нерсе кыганды билбейт /сал.тах. дун "эч нерсеге караксыз"/.

ДУН II ато. балдардын ойнунун бир туру.

ДУНБУЗАР иск. ат келип буткондон кийин берилуучу арак жеролгосу; ат келгенден кийин дунбузар деп жуздон берип.

ДУНГЕЛЕЙ тянш. чоцке,чокпке.

ДУҢГЕЛЕК жерг. тоголонгон кан,адам,нерсе; дуңк кәмпир, дуңгелек кәмпир,кайда барса әзиз кәмпир /таб.чайнек/.

ДУҢГӨ I чүй курт жеген тиштин калган түбү,дүмүрү;тиштин дуңгөсү әле калыптыр.

ДУҢГӨ II тянш. узун бел боо /сал. үйг.лөнгү "суу жоолук"/.

ДУҢГӨЛДӨЙ атб. к. дуңгөлөй.

ДУҢГӨЛӨЙ жүмг. чугунка; дуңгөлөй казан ордуна колдонулат /кээ бир жерде "моку","чөнкө" деп аталат/.

ДУҢГУ исх. чалгынчы,тыңчы; дуңгу жүмшап,тил алат.

ДУҢГУЛ,ДУҢГУЛУЙ тянш. к. дуңгөлөй.

ДУҢГУРӨ тянш. к. дуңгелей.

ДУҢГУРӨТМӨ чүй I.тоо ылдый таш кулатып аккан суу; 2.жердин аты; кичине дуңгурөтмө суусу азыраак агын /бул аттар Аламүдүндөгү Татыр деген жерде колдонулат/.

ДУҢГУРЧӨК тянш. бадон; дуңгурчөк чойундан болот,эки кулагынын бооcу болот.

ДУНДУН атб. балдардын ойнунун бир түрү.

ДУҢК: дуңк этме чүй терг. үнү катуу чыгуучу мылтык; дуңк этме,дүрт этме деген мылтык болчу эле.

ДУҢКАЛТӨК жерг.,батк. к. дүмкалтөк; дуңкалтөк ойнойвуз.

ДУҢКӨ пам. к. дуңкө; дуңкө,чоок,таз,казыке,олкочу,кызыл айак,хутанки,кылкукай,канды кесекке кошулат.

ДУҢКУ тал. I.бутак-калбырактуу,шуулдап турган байтерек; 2.даңаза; дуңку менен артист келет.

ДУҢКУГУЙ исх.,чүй дуңкүйгөн нерсе; Кээналы дуңкугуй.

ДУҢКУЛДӨК исх.,эск. I.уруш башталарда кагыла турган барабан; кыйкырык салып найза чаап,дуңкулдөк уруп калды;

2.зам. орундун аты; качар топ,чаюмак там,дуңкулдөк,көз таңмай,чар терек ойнойвуз.

ДУҢУРӨЙ-түшт. дуңкүйүп карануу,коркутуу,эрегиштүү; ачуусу келгендиктен дуңурөйүп турду.

ДУЛДЕМЕ батк. чоңдугу I0-I5 метрлик суу баткидай кыгач идиш /ага көбүнчө харма,бозо,айран ж.б. ачытылат/.

ДУЛДУЛ атб. балдардын ойнунун бир түрү.

ДУЛЕЙИЛ өзг. айыкпас дарт; дулейил дерттен калганмын.

ДУЛУЙӘ суз.,батк.,өзг. өтүк ултарганда кагылган мыкты ичинен кайрып туруу үчүн жасалган темир курал;дулуйәсин сурап кел.

ДУПУЛДӨК суз. дүп-дүп этип үн чыгарган нерсе; атам—дупулдөк,энем—күлүк,эжем—ирчы /таб. көпүрө,суу,бака/; карагайым дупулдөк өзг. к. дүмпүлдөк.

ДУР I түшт. бермет,инаң; дурдөй таза кымбат.

ДУР II жерг. алыс,ыраак; дур-дур дурундөй,жер астында жүгүрөт /таб. чычкан/.

ДУР III: дур силкин-чүй титире; чар талаапы чарк имере дур силкинди.

ДУР IУ: дур аймак ар. бүт тегерек,бүт айлана,чар тарап; дур аймагын дурдаңа.

ДУРӘ ичк. I.жоолуктун түйүнү; 2.орундун аты /теке терини эшип,жылаңач этке чаап ойноо.Мында адам мелдеш кылып, белден жогору жылаңачтанып туруп берет.Аны экинчи бирөө дал ортого чабат.Мелдештин шартына караша үчтөй он экиден

холго чейин чапкан.Мелдешке кой,ат,пул коюлган.Кебүнче мал сайылган/; он эки дүрөгө токтоп берген; 3.үлбүрөк кичине жоолук; эки карыш дүрөнү ороп алды башына; дүрө тантамай батк. жоолук тантамай /сал.думкалтак/; илгери биз дүрө тантамай ойнойт элек.

ДҮРӨТКӨР батк. жигач уста; Адыл бир жыл окуп,дүрөткөр уста болду.

ДҮРБАЗАР оң жибек пилласынын начар түрү; пилләнин начар сорту--дүрбазар /сал. карапачак/.

ДҮРБӨ-түшт. оорунун үүгүп,кычышып кетиши /кызамык,бөрү жатыш/; адамдын доошун укса,кызамык дүрбөп кетет.

ДҮРВӨӨЛ пам. үруунун аты; дүрвөөлдөн бүрөм күркүл десе кап берипгир.

ДҮРВӨТ: пахта дүрвөт батк. кур дүрмөт; пахта дүрвөт жыйнап атат.

ДҮРВҮЙ жерг. дүрбү; дүрвүй менен көрдүм /көпчө "дүрбин" болуп да айтылат/.

ДҮРВҮЙДӨ-ичк. дүрбү салып карап.

ДҮРВҮЙДӨТ-ичк. дүрбүлөп карап; дүрвүйдөтүп карап турат.

ДҮРГҮ-сүз. үдүргү; канн дүргүп төөп чыктн.

ДҮРДӘЛӘ өзг. кер титиреөдөн келип чыккан тополоң; о жерде дүрдәлә болуптур.

ДҮРДҮН пан. дүрбү; оона мол деңдеп дүрдүн менен караса,ну жердеги ажайын көрүнөт.

ДҮРКҮН жейл. ирет,мертебе,жол; базарга эки дүркүн барып келдим.

ДҮРКҮРӨК исх. адамдын денесинин дүркүрөп кетиши.

ДҮРМӨНТ пам. дүрмөт.

ДҮРМӨНТТӨ-пам. дүрмөттө; дүрмөнттөп анды отурат.

ДҮРӨГӨЙ зам. 1.чалыш; Әбдирәйим дүрөгөй экен; 2.аргын; дүрөгөй итке ат бердиңби?; 3.чүй начар,бош,өңү суук адам же мал.

ДҮРП жерг. түрп /өсүмдүктүн аты/; титтын төгигә дүрп актим.

ДҮРС жерг. түрс; дүрсө-дүрсө жүрөк сокту.

ДҮРСҮЛДӨ-батк. түрсүлдө; эшикте тан аткыча дүрсүлдөп чыктн.

ДҮРСҮНКАН жкол. жомоктун жана күүнүн аты; Дүрсүнкан деген күүнү тарт деди /илгери Дүрсүнкан деген аялдын киялкоруғун баяндаган күү.Күү кыякка тартылып,ар менен коштолгон/.

ДҮРҮЙӘ ичк. 1.эки беттеп сайылган сайма; ак чытка дүрүйә тиктин; 2.ушул сайма менен сайылган жоолук; сиздей ким дүрүйә тиккен? /дүрүйә саймасын кәә бир жерде "эки жүздүү,тепчиме,мүшкүл" деп да аталат.Жерге-Талда илгери кыз кечүргөндө кыздын башына "дүрүйә" жоолук салмайынча,кечүрүшкөн имеч.Сал.тат. ду "эки"+түн<түрүдөн "бодуу"/; 3.этн. эки жүздүү адам; дүрүйә адам экенсин; сүрхий дүрүйә түшт. каалга,түркүкө түшүрүлгөн оймочиймөнүн аты; эшик кооздогондо сүрхий дүрүйә ойулат.

ДҮРҮЙӘЧӘ түшт. сайманын бир түрү.

ДҮРҮЙӨ жерг. к. дүрүйә.

ДҮРҮЛДӨК зам. 1.балапандарын учурган,же жабылып конгон чымчыктардын тобу; топ чымчыктарды дүрүлдөк дейт; 2.ал.

өзг.,лейл.,батк. таранчы; чозмо менен дуруллек атиц алиптыр.

ДУСТӨМӨН зам. көмкерөсүнөн жигилгандык; дустөмөн жигилди /Чаткалда "жустөмөн",тундук говорлордо "устөмөн" болуп айтылат/.

ДУТ лейл. түтүн; түлкүнүн нйниге дут койду /сал,тарт.,өзб. дуд,дут "түтүн"/.

ДУУ батк. дуу; дуу кулуп живериптн.

ДУУР зам. дубур; дуур-дуур дук келет.

ДУУРӘКӘТ ноок. эки рекет намаз; чогулуп дуурөкөт окуса болобу?

ДЫГДЫГАЙ батк. дигдиган; колу-путу качине,дигдыгай.

ДЫГДЫЙМАТ нок.,чүй дигдийган адам; курсагн айабай тойоо, дигдыймат дейби?

ДЫГДЫЙЫҢКЫ чүй дигдийибыраак көрүнгөн нерсе; үй дигдыйңки болуп тойуп алиптыр.

ДЫГЫРАЙ-жерг. бигжий,бижчий.

ДЫГЫР-өзг. күндүн жаңыдан чыга башташ; күн дигырганда кол тарттик.

ДЫЙЫКЕ лейл. өзөрдин үстүнө салинганйөпчүк; өзөр токумдун устундөку дийыкени ала кел.

ДЫЙКАН: кара дыйкан түшт. жарды дыйкан.

ДЫК I лейл.,батк. нур; күн дик урар алдида күн нур чачар учурда; дык ур нур чач; тан дик берди тан өбгүлдү.

ДЫК II батк.,лейл. бук,капа,уйгу-туйгу,буулуккандык; худа дик болдум; 2.көңүл айнуу,карацгылоо; жайлөнду өзүн тенейи жеп дик болупсун,ээ?!; 3.ник семирүү,анбай тор-

нуу; ати байлоңдо дик богон.

ДЫК III батк.,ош зил; таза дилине дык кетирди.

ДЫК IV зам. жайранын тикенеги; үйгө дык илип койсо жакты болот.

ДЫКАН лейл. I.дыйкан; 2.отм. мол,көп,арбын.

ДЫКАНЧЫЛЫК лейл. дыйканчылык; дыканчылык менен жүргөн адам гэп билбейт.

ДЫКАТ батк.,пам.,өзг. камтама,зеригүү; онун келбегени дыкат киллы /кээ бир жерде "тәшинә,зык,кижиң" деп айтылат/.

ДЫКАТЧЫЛЫК батк. капачылык,бук болуучулук.

ДЫККАТ зам. көңүл койгондук,көңүл бургандык; эми,холдоотор, дыккат кылгила.

ДЫКТЫК ичк. чоң тойгондуктан көңүл карацгылоо; көңүлүм дыктыктан эчтеме жоведим.

ДЫЛДЫР пам. мажүрөө; ә,дылдыр,илдам-илдам иштевейсиңби?

ДЫМ: дым-дым жкол. тымтырс ойну; дым-дым деген унчукпай калчу ойун бар.

ДЫМАҢ: балант дымак жерг. дымагы күчтүү; үйадан учкан сиз тургай,илгери,балант дымак хан өткөн.

ДЫМБЫРДЫМ атб. балдардын ойнунуп бар түрү.

ДЫМДА-батк. I.күкүрттүн ини,түтүнү менен өрүктү иштоо;өрүктү дымдап койот; 2.батк. дымын чыгарбай жок кылуу; нарибөрн дымдап сал.

ДЫМДАМА батк. өрүктү күкүрттүн түтүнү менен иштай турган жай; жүрүн дымдаманн керсөтейүн.

ДЫМКАНА ноок. тамеки жалбыракгарын нымдай турган жай.

тыр.

ДЫМЫК батк. үп; бүгүн күн дымык болуп турат.

ДЫҢ I чүй ник; жүгөрү жесе дың семиз болот эле.

ДЫҢ II ал.,батк. бут,толук; доокөсөктөр дың аман.

ДЫҢ III: дың сууган увак нск. кеч күз.

ДЫҢ IV: дың кулак тлнш. кацырык,дүлөй; дың кулак,көрөн-деп көзүнө илбейт экен.

ДЫҢКАНА түшт. тамеки кургатууга илайыкталган жай.

ДЫҢКЫГЫЙ нск.,чүй дыцкийип жүргөн адам; ал дыцкыгий кыз десек болбой калабы?

ДЫҢКЫЙ-батк. децкей; дыцкийип жатыпып кара.

ДЫҢКЫЛООН түнд. кургак симал болуп,дың тартып турган жер; дыцкылоон-дыцкылоон жерин танлап бас.

ДЫҢКЫЛООНДО-атб. дың жер менен кургактап басуу; дыцкылоондоп басып өтүп кет.

ДЫРАВШАК жерг. жоолук;байпак согуучу шыш темир; дыравшак сатып бер.

ДЫРДАН чатк. сакал алгыч инструменттин кабы.

ДЫРДЫК-кочк. үрпөйүп коркуу; көзү өтүп дырдага түштү.

ДЫРЫНДА-батк. тирында; дырындап эч гап жевейт.

ДЫРЫНДАТ-батк. дарылдат,дырылдат; дырындатпай довушун өчүрүп кой.

ДЫСМУНА жерг. коллун тырмагын кызыл кылып боёочу кына өсүмдүктүн аты; дысмуна деген өсүмдүк бар /сад.,так.,дыс.,дас "кол"+муна "кошу"/.

ДЫХАН лейл.,жерг. к. дыкан.

ЖА түшт. албай,өң; жа жакшы жигит эле.

ЖАА I чүй ички сезимди билдирүүчү сырдык сөз; ах,эпилдек, жаа,жапылдак /таб. эрин,ооз/.

ЖАА II нск. тамактын аты /Текес тарапта/; жаа жасап бактыр.

ЖАА III чүй,тлнш. 1.бозо сүзүүдө колдонулчу учу төрт ачакей аталгы; 2.тад. бүркүт кармоодо колдонулчу курал.

ЖАА IV жерг. 1.күндүн желеси; күнгө жаа туруп калыптыр /Чүйдө "жез кемпирдин желеси",Түптө "күндүн кулагы"/; 2.түнд. ийип жасалган куралдын аты; жаа тарткан жигит бар бекен?

ЖАА V өзг.,тторо; жолдук; ата,жаа кайакта?

ЖАА VI чатк. жандыктын аты /кээде "келин жүгүн",кай бир жерде "найза","айбаалы" деп да аталат/.

ЖАА VII: жаа бөйрөк нар. 1.уч кабырга бөйрөк майы менен чогуу чыгарылган уча /козу-улак,кой-эчкини сойгондо чыгарылат/;жаа бөйрөк жасайбыз; 2.атб. тирүү кезинде бөйрөк жагы булчуйган эчки; жаа бөйрөк эчки жок.

ЖАА VIII: жаа толгоо түнд. комуз күүсүнүн бир түрү; жаа толгоо салт күүгө кирет.

ЖААБЫ зам. жаа; күндөр жаабып ташса,илайка келер сел болуп.

ЖААДЫ I жерг.к. жади; жаадыга чөп киркип,атка салып кой.

ЖААДЫ II пам. жат,ой; жаадына түшөө билерсиң.

ЖААДЫРА-кашк. көңүлдөн; ал ага жаадырашкан.

ЖААЗ өзг. 1.каптырга;жаазын бир жагы ойнотыр /жаазды эзрдин алдына коюу үчүн ыгачтан жасайт/;2.өзг.,зам. күп жасалган жолдук; жаазсыз зэр болбойт,жазыксыз ке-

кээр болбойт /мак./; кайыш кааз пам. булгаары менен тыгталган желдик; таар кааз таар менен тыгталган желдик.

КААЗДЫК базк. желдик; кыйгыр,жанак,чийта,калта,сумке,отурук,оромол,кааздык дейт.

КААЗЫ пам.,керг.,тушт. к. кааз I /Памир,Керге-Тал ж.б. жерде "желдик,каптырга" деген сөз учурабайт/.

КААК I тянш.,ичк. I.аяз мезгилинде суугa тоңгон муз; сууcуна эртели-кеч кaак турду; 2.тушт. кеп такыянын каак илдый кеткен салпандоору,кулакчын; 3.батк. бешиктин астынкы узун жыгачы; 4.тунд. капкандын кош кат оорилгич тетиги; капкандын каагы катуу экен; 5.керг. чиит ойнунда оң жакка кыйгайып туруп,баласын сол жаакка коюп, анан түшүрүп чабуу фазасы; койон каак керг. боз үйдүн керегесинин беш-алты жерден кектелген чоң-чоң көздүүсү /сал. тор көз/.

КААК II тал. алты пуд өлчөмүндөгү оордук.

КААКТЫК батк. өлечектин сагагы; каактыгы бу,карап.

КААКЫН жкол. жакын; бизге каакын турат.

КААКЫНДА жкол. жакында; каакында курота чогулуш өттү.

КААЛ I чүй каар,ачуу; каалы келип жок кылууга камынды.

КААЛДЫК тушт. көктүк,көтөргөндүк,тиштегендик; көрчү мунун каалдыгын,эрттен кайтпайт.

КААН: суу каан пам. жамгыр; кар каан кар; мөндүр каан керг. мөндүр /сал. пурчак/; ак каан нок. I.эртең менен баштанып,кечээли-кечке,же түнү менен майдалап жааган каан; 2.керг. күн тийип,кичине булут каптап турганда жааган

өткүн; кара каан керг. нөшөр; кара каан мезгилсиз көп каайт; жер каан дацазалуу,белгилүү; кетимдер да жер каан адам болор; каандын шыярын тыңшаганды билесиңби? ◊ күүнү талдай билесиңби,үнду ажырата аласыңбы?

КААНАМ өзг. тигил дүйнө; каанаамга барганда билесин деди.

КААНБАЛА тал. уруунун аты /сал.,ар. каан "дүйнө,аалам"/.

КААНГЕРЧИЛИК тушт. каан-чачындуулук; каангерчиликтеги баткак.

КААПЫРЫМ нок. чабышууга,сайышууга кирерде айтылган сүрөөн сөз; каапырым деп жабылган.

КААР керг. эск. бүбүнүн кардамчылары ырым учурунда тарта турган ар кыл шалдырак-шулдурак; кардамчылары каар тартат.

КААРЫ I пам. жарк; каарыбаган неме экенсиң.

КААРЫ II-пам. төрө,туу,бойдон бошон; онун айалы көз каарылы.

КААРЫ III керг. аскере,ачык,дайын; каары кылып тутпайт.

КААРЫК пам. жарык; жактынын жүзү каарык /мак./.

КААС суз. к. кааз; кой гүрөңгө каас койду; токулгасын жеп, каасына ат /кол/ койгон ◊ өзг.,алд. куу тажы,тапан.

КААТ тунд. маселе,иш; отун каяты чатак.

КААЧЫ I чүй келип жүгүн,бешик термет,айбаалы.

КААЧЫ II жкол. этин жеси адамга кандайдыр бир жайчылык жасаат; берем имиш деп эсептелген төө,кирпи,кашкулак сыяктуу жандар; каачы деген жаныбарлар бар.

КААЧЫЛ жкол. жайчы; оо,Кожогелди каачыл,колго чыкса күн каайт /ишеним боюнча каачыл адам каза болгондо,колго чыкканда,той-аш берген,е,ооруганда күн бүркөлүп,жаңгыр

жаап,күзүндө мендүр түшүп,кышында кар жаайт имиш.Жаачыл болбос үчүн төө,кашкулак,кирпи сыяктуу жандардын этин жебеш керек дешет.Кааладан чемүчтөп тамак ичүүгө да жол бербейт.Бала чоңойгондо ийлаак болсо да жаачы болот деп ойлошот/.

ЖАББАР жерг. сейр. кудай; жалган айтып.кычкырсаң жаббар урсун /ушул сөздөн улам Жапар деген ат үчүрайт/.

ЖАБДУРА-от жоодура.

ЖАБЫ жкол. ат жабуу; томтоң атына жабды жаптырат.

ЖАБЫЛА-жкол. жабуу жабыла; буудан көктү жабылап алып бырбарды.

ЖАБЗАР тал. к. жапсар,секичек.

ЖАБЧЫ өзг.,жерг.,пам. кептеленген,саймаланган ат жабуу.

ЖАВА жерг. жапайы; мал тоодо жүрөт.жава болуп калыптыр.

ЖАВАГЫ I нск. жылкынын бир жактан өткөн төлү; жавагы сойсо сөмиз чыкты.

ЖАВАГЫ II батк. тоолуу кайрак жерге чыккан жапсйы дарак.

ЖАВАЙ I батк. нойгут уруусунун бир тарамы.

ЖАВАЙ II: жавай жалгыс тянш. терг. боз үйдүн эргилегинин мойнунан байлап,баш босогонун алдынан тарткан ичке сызма.

ЖАВАЙЫ I ал. 1.боз үйдүн сызма-тастар жыйынын бир түрү;жавайы,жавык баш,жаздык,жүк жабуу,көлдөлөң,көрпө,көтөгө, туурдук,чалгыч болот; 2.түшт. килемдин түгү жок бети; 3.өзг. жапайы.

ЖАВАЙЫ II батк. оорунун аты; суу чечек,жавайы,кызамык менен оңдуганда бөдүк ичилат.

ЖАВАКЫЛ түшт.,терг. төөнүн күйругу; дүбүр-дүбүр төртөө,түйүрүк кара бөтөө,жавакылы жалгыз,эсир кара экөө /төөнүн төрт бутү,мурду жана эрди,күйругу,эки көзү/.

ЖАВАЛАК I өзг.,пам. жабалактап жып чыккан нерсе; жавалак сымал чыгат.

ЖАВАЛАК II нооқ. абалак; сөкөтөм,жавалакты жоготпо.

ЖАВАН түшт.,ичк.,зам. коюз үлөк,шакпа /көбүнчө жаңгактын жыгачынан кооздолуп жасалат/; жүк жаван түрдүүчө кооздолуп,бооруна бир нече жерден тартма салынып,узун жасалган жаван /мүнүн үстүнө жүк жыйылат/; базардан жүк жаван сатып келди; чынар жаван чынар терегинен жасалган жаван.

ЖАВАН кочк. кыянатчыл; калмпкы жаван.

ЖАВБАРАКА лейл. биротоло; жавбарака көчүп кетти.

ЖАВДАР пам. жогдор; түйөнү көркөм көрсөткөн мойнудагы жандары.

ЖАВДАТ нооқ. жоон-жолпу; Көк-Ойдун баши түз бекен,көп жавдар жылкы жүз бекен?

ЖАВЗА лейл. экиче июлга айы /сал. жовза,жауза/.

ЖАВЛЫК пам. жоолук.

ЖАВРЫН ккырг. далы.

ЖАВУН өзг. жаан; ак жавун болсо керек.

ЖАВУР пам. жоор; ол жавур ат.

ЖАВУУ: бет жавуу түшт. чүмбөт /түштүктө бет жабуу келин жаңы келгенде колдонулган.Ал бөздөн тордолуп,80 х 40 см өлчөмүндө көзгү саймаланып жасалган.Ичтери кыпчактарда ак кисея пайдаланылса,мунгуштарда тор пайдаланылган,ал -"тор бет жавуу" деп аталган.Бет жабуунун биринчи жолу

келин күйөөсүнүкүнө көнөгөндө салынган.Кайненеси келиндин бетин ачып,өөп,анан элге көрсөткөн.Келин бет жабууну кайната,кайнене,кайнага,кайнеке ж.б. чоочун улуу кишилердин алдында тартынган.Бет жабууну келин экинчи же үчүнчү балалуу болгондо гана алып таштаган.Аны атайын тамак жасап,анан абдан карп жана салабаттуу байбичеге гана алдырып салышкан.Кийин көпчүлүк жерлерде,той-аштө, көчтө,төркүнгө барганда тартышкан.Кыпчактарда болоо тойдон кийин көтөгө алынып салынганда,бет жабуу да алынып салынганда бет жабуу да алынып ташталган.Азыр бет жабууну тартынуу жок/.

ЖАУС батк. к. жааз; жаусту мага бериң.

ЖАЙЫ батк. жалпы; жайы колхозчулар келип көпүрүктү ондоштү.

ЖАЙЫ түшт. ат жабуу; бешик жайы сүз. бешиктин үстүнөн жабылган жабуу; бешик жайы жава көр.

ЖАЙЫЗ батк.,жерг.,лейл. 1.жакын тууган; о,жайыз адам "өз билими болбосо,өктемсүп элден өтө алвайт" дейт; 2.туугандык; 3.жароокер;жылдыздуу; адамга жайыз бала экен.

ЖАЙЫК өзг. 1.төшөнчү-орун жана кийим-кечек; 2.күл. там үйдүн дубалынын үстүнө коюлган устун; 3.жүл жайык пам. боз үйдүн килем түрүндө согулган жабыгы; жүл кош жайык "жүл" тышталып жасалган буюм салгыч жабык баш; кош жайык жерг. 1.майда-чүйдө буюм салуу үчүн жасалып,үйдүн ичине илинип коюлган кооздук буюм; 2.кыз күйөөгө чыкканда сеп катары берилө турган баштыктан чоң жасалган кооз буюм салгыч; кош жайыкты сеп кылып берген /кээде

ал "айак койчу,килемче" деп да аталат/; 3.жерг. бешикке жабуу үчүн жасалган төшөкчө; төө жайык түнд. кечкендө төөнүн башына же өркөчүнө жабыла турган кооз орнаменттүү жабык /кээде ал "төө кош" деп да аталат/.

ЖАЙЫКЧЫ сүз. илгери хан ордолорунун,же чоң коргондордун дарбазасын ачып жана жаап кызмат кылган киши; дарбаза жайыкчысы сөкөөн бешке чыккан чал экен.

ЖАЙЫР I жайыр байан түнд. азуулуу айбандардын эң кийини; жайыр байан бат кылып чогултат.

ЖАЙЫР II кашк. алгебра; жайыр дарсин билет бекен?

ЖАЙЫРЛЫК лейл. кордук; жайырлык күнду тартпагыл.

ЖАЙЫС I зам. уйкаш,жатык,эптүү; кийимди келтирип,жайыс айтышка тил керек.

ЖАЙЫС II лейл. жапыс.

ЖАЙЫСРӘНДӘ жерг. устачылыкта колдонулуучу инструменттин аты; жайысрәндә менен эшик ондошот.

ЖАЙЫСТУУ пам. тууганчыл; кичине балдары жайыстуураак.

ЖАЙЫШКАК нок. 1.желим,давыркай; килей сийактанган жайышкагы чигип турат; 2.батк. өрүктүн бир сорту; жайышкак өрүк жакыравайт; 3.жабышчаак нерсе /кээ бир жерде "чайыр,шыреч" деп аталат/.

ЖАЙЫШЧААК түнд. 1.бир нерсеге бат жабышкан нерсе,зат; 2. өтм. бир нерсенин алмайынча жаны тынбаган,кой дегенге болбогон адам; ал бир ит,жайышчаак неме.

ЖАГААЛ нок. илгери калмактар кийген сирт кийимдин аты.

ЖАГАЗДЫРЫК лейл. к. жааз.

ЖАГАК лейл. шурунун үстүнө төңгеден кидирекей тизилген

кооздук; жагакты тенгеден кылат.

ЖАГАЛ батк. карамтыл саргыч түс; жагал эчки,жагал кой дейбиз.

ЖАГАЛДЫРЫК пам. 1.суулук; аттын оозундагы жагалдырыгын чигарып кой; 2.зам. каас; жагалдырыкты токумдун үстүгө койот.

ЖАГАЛМАЙ нск.,тлшт. шырдакка түшүрүлүүчү оюнун бир түрү.

ЖАГАН лейл. 1.атак-данк; 2.урушта эрдик көрсөтүүнү эңсеген адам.

ЖАГАРЫ жерг. 1.бөгөк /сөөлүүн аты/,зоб; бу сүйдан өчпө жагары болсоюн /сал.тах. жогар/; жагары булак сууюн ичкенде жагары пайда боло турган булак; 2.өзг. жемөөр; тооктун жагары бүт эле жүгөрү экен.

ЖАГАРЫЛУУ жерг. бөгөктүү; жагарылуу киши экен.

ЖАГДАГАЙ: жайма канат жагдагай чүй бүркүттүн бир түрү.

ЖАГДАЙ түнд. ал-жай,ал-абал; анын жагдайы кандай болор экен.

ЖАГДАН кочк.,кумг.,чүй 1.сандык; 2.чатк. колго жасалган кичирээк көнөкөй шкафча /көбүнчө тамак-аш,идиш-аяк коёлат/; 3.жерг. жемөөр; тоңуктун жагданы толуп калыптыр /Жерге-Талда канаттуулардын жемөөрүү жалпысынан "жагдан" деп айтылат.Сал.тах. яқдон/.

ЖАГДАР чүй адамдын төшүнө чыккан жүн; төшүндө жагдар жүнү дүгдүйөт.

ЖАГЖАГАЙ пам. кодоо,кодогой; эй,жагдагай,бас бери.

ЖАГЖАЙ пам. жаак; жагжайын жара койду.

ЖАГЖАЙМАТ нск.,чүй дайыма төшү-башын тоңчуланбай жагжайып жүргөн адам; төшү бүчүлөнбөгөн жагжаймат.

ЖАГЖАК эмол. 1.өсүмдүктүн аты /бул өсүмдүктөн самса жасалат/; жагжак деген чөп чыкты; 2.өзг. жемөөр; жагжагын кандады; 3.кичине чедирейген адам.

ЖАГОО батк. 1.бети жалпак ойпат келген кооздук; о-жагоо, о-жаактык,о-сарвент; 2.эмол. алгыр куштардын төшүнө, мойнуна тагылган чыгырак коңгуроо; жагоодун кызматы чоң.

ЖАГООЛО-батк. үндөктөгү куш-бүркүттүн мойнуна кооздоп жагоо тагуу; жагоологон шумкардай,жабулаган түлпардай.

ЖАГРӨЙ батк. тил азар; жагрөй эм адам болот.

ЖАГТАЙ жерг. элдик легенда боюнча,Амир Темирдин чоң атасы болуп,андан Самаркан тараптагы "кетте-коргондук" кыргыздар тарап,кийин Жерге-Талга оогон элдин түпкү атасы; биздин түлүүз жагтай баатирдан тараган экен.

ЖАГЫДАН өзг. жаңыдан; коноктор жагылан келишти.

ЖАГЫЗ-пам.,эмол. козу-улакты төлүү /кудуң,музоого карата колдонулбайт/; түбөй,койум,түбөй,өз баланы ала кой, мээримиңди сала кой...деп жагызабыз.

ЖАГЫЛ-пам. төлүп; бир козу башка койго жагылды.

ЖАГЫНТ-пам. эненсиз жок козуну экинчи бир койго төлүү.

ЖАЛА жерг. думаналар алып жүрүүчү күлдүр-шалдыр талык;жалпандап сага жетем деп жаласы калат бир жерде.

ЖАЛААЛ нск.,каар,ачуу,чыр,чатак; жалаалды бекем баштамат.

ЖАЛААЛДАН-нск. 1.жалбырттап чатырап алоолонуу; жалаалданса күйгөн чок күйкаланат кутургур; 2.албууттануу,каардануу; жалаалданып,чиңданып мендурдой ск атат.

ЖАЛАЛЛА-зам. шам,ашык; жалалдавай аста бас,жаныца жандай барайын.

ЖАЛАЧЫ тунд. жайчы.

ЖАЛАШ сзг. томук катмай оныгуу оңдуп бир түрү; жалаш ойнунда бир буйумду унуткарып утуп алат.

ЖАЛЫ I пам.,тал. I.чөп майдалай туурай турган курал; 2.шуштаң.

ЖАЛЫ II тушт.,зам.,акт.,тторо. эс,ой; жалымдан кетерулду—эсимен чыкты; жалыман чыкпайт ош көңүлдөн кетпейт,эстен чыкпайт.

ЖАЛЫ III зам. I.баш байланма оорусу; Көркөм эже жалы болуп өлгөн; 2.көп аял алган адам; сен жалы болупсуң,төртүнчү айал алыпсың; жалы-жинди батк. маң кылуу,башы айландыруу; шол кызды жалы-жинди кылып жүрөт.

ЖАЛЫ IУ: жалы куурай атб. өсүмдүктүн аты /кээ бир жерде "жалы кайсар" деп аталат/.

ЖАЛЫКӨЙ нск. амалкөй.

ЖАЛЫКӨЙЛУУ нск. амалдуу,айлалуу; жалыкөйлуу чоң жайчы.

ЖАЖАНДА-батк. жалжанда; көп але жажандава.

ЖАЖАРДУУ: жажарлуу жер кочк. буйтка жер.

ЖАЗ I-жейл. жазда; жүрөгүм түшүп кала жазды.

ЖАЗ II зам. I.жай учуру; 2.тунд. көктөм учур.

ЖАЗ III:жаз-буз тушт. чыз-пыз,чый-пый /тамакка карата/; шашып турат,жаз-буз кылып кир.

ЖАЗАГЫГААК батк. дөңкөр; камыр сүзгөндү жазагыраак дешет. /Ноокат тарапта "аш сүзгү" деп аталат/.

ЖАЗАЙ батк. жаза; жазайды бере белем.

ЖАЗАКОР I батк. жазачыл; жигиттин нары жазакор болову?

ЖАЗАКОР II б.тк. сизыкты көп жеген киши.

ЖАЗАКАТТУУ тушт. жүрөк өйүгөн,кападар кылган ой,санаа,иш; жазакаттуу ал эмне?

ЖАЗАКЕТ жейл. жаңылчаак,адаштаак.

ЖАЗАНА тушт. штраф.

ЖАЗВАЛ ноок. сызгыч; жазвалыңды бергин,чызып алайын.

ЖАЗГЫЛЫК I нск. жаза берүүчүлүк; ай жадалым,эми экинчи жазгылык кылбасың.

ЖАЗГЫЛЫК II жерг. жаза тартуучулук; жазгылыгым түгөвөй коюду.

ЖАЗГЫРМА нск. жазгырып кетме өнөкөтү бар адам,айбан; көз байлаган жазгырма адаты бар.

ЖАЗДА-алс. өлтүрүп житирүү; эгер бир адамды жаздасам,жазданып калайын.

ЖАЗДАМА I батк. жаз мезгилинде жай алып отура турган жер; жаздамага чыктыңарбы?

ЖАЗДАМА II тоң жааз,каптырга.

ЖАЗДАНДА пам. жазга маал,жазга жуук; жазданда бирге болор эле.

ЖАЗДОО тунд. I.жаз мезгилинде мал багыла турган жайыт; төштүн түбү жаздоо болот; 2.жазгы мал багуу мезгили; жаздоосун өтөл жактан өткөрчү.

ЖАЗДООВАЙ чүй жазында туулган бөдөк.

ЖАЗДЫ-нчк. жаздады; аттан жыгыла жазды /ичкиликтерде жана туштук говорлордо адабий тилден,түндүк говорлордон айырмаланып кээ бир этиштер байыркы формаларда учурайт.

мисалы: түгө-түгөн,жарп-жырык жыл,жыгыт-жык,жаз-жазда ж.б./.

ЖАЗДЫК ыск. үйдүн төбөсүнүн кырына салынган жука,жаян тилинген тактай; баш жаздык башка жаздоо үчүн салына турган,бети курактан жасалган,ичине саман салынган узун жаздыкча; баш жаздыкты алып бер; пар жаздык түшт.,тад. куш жаздык; пат жаздык ош ичине тооктун жүнү салынып жасалган жаздык; самсаалак жаздык жкол. бет-алты ичке самсаалаган лентасы бар; кооздолуп жасалган жаздык; ани самсаалак жаздык деп да койот.

ЖАЗЗАГАРАК лейл. к. жазагыраак.

ЖАЗЕМДЕ-ыск. жаныл,адам; эми жаземдөвөй тааныган чыгарсың.

ЖАЗКАТА пам. жаздата,жаз бою,жаз ичи; бийик жазката эптеп там салып алалар бекем.

ЖАЗМЫК тал.,түшт. буурчак сымал жапайы өсүмдүк; жазмык—жапайы буурчак.

ЖАЗМЫШ чүй жараткан; жазмыштын эркин.

ЖАЗУУ I ичк.,тад. жазуу; жазууну окуса ал көп жерди баскынын жазган.

ЖАЗУУ II жкол. кендик; жазуусу Алайдын талаасындай.

ЖАЗЫК I пам. алакан; газыгы менен бир койот.

ЖАЗЫК II кымыз ичүүдө колдонулуучу айыптоо салтынын бир түрү /жазыкта "бээ,кудун,тай" деп аталган үч түрдүү келемдеги аяктын кымызын удаа-удаа бут иче албаса,же чачаса,түгөтө албаса,төгүп койсо,кеза тартып,мал сойо берет/

ЖАЗЫКТЫР-керг.,пам. жазгируу.

ЖАЗЫКЧЫ ал. I.жазыкка жыгылган айыпкер адам; 2.айыпкер,

кылмышкер; жазыкчы бөндө күнөкөр.

ЖАЗЫЛ-алб. даарат ушатуу; мен бир жазылып келейин,токтой тур.

ЖАЗЫЛОО чүй чырыктан согулган акыр; жазылоого чөп салып,ат байла.

ЖАЗЫЛООЧУ батк. нан жая турган тактай.

ЖАЗЫМ: жазым баравы? зам. сөзсүз,шексиз баралы?, чын эле баралы?

ЖАЗЫМЫК тад. к. жазмык.

ЖАЗЫНДАСЫН ичк.,ыск. /кээ бир жерде/ жазгысын; жазындасын көчүп кетет.

ЖАЗЫНЫНДА чүй жазында.

ЖАЗЫР: жазыр кыл батк. бүлүндүрүп чачуу,талкалоо; үйүмдү жазыр кылып кетиптирлер.

ЖАЙ I: сенин ичиңде жай ташың барбы? ◊ батк. эмне тыңчтурбайсың,эмне токтоносуң?

ЖАЙ II: жай конушка конду – жкол. турмушка чыкты; жай конушка кондуңуз,жактына келин болдуңуз; кавур жай батк. мүрзө; чоң атамдын кавур жайын атам көрсөттү; кадам жай батк.,миф. I.кандайдыр бир касиеттүү адамдын,пайгамбардын буту тийген,сөөгү конулган жер; 2.жердин аты; кара жай өзг. өзөн талаа; алтындарын кара жайга каткан экен; көрө жай батк. "маңкан көмүр" даярдай турган жер; көрө жайда жыгач көмүр дайындайт;пәттө жай керг. үлактын алып келип таштай турган орун, жай; үлактын төгөрөтүп келип,пәттө жайга таштады; түп жай көптөн бери жашап тургун болуп калган жер; бизге

туп жай болуп калды.

ЖАЙАЛАК нооқ. абалак; жайалакты таптыңбы?

ЖАЙАНАК алб. жан аяк; жайанакты тазалап қой дейт.

ЖАЙВАШ ичк. тамактын аты /жаймашаш. Купкадан жазы-жазы кесилип,калемпир,"гашнич",пияз,"лабдавун" қошулуп бышырылат/; жайваш канттай ширин болуптур.

ЖАЙГЫ күл. камыр жайгыч тактай /кээ бир жерде "аш жайгыч,аш такта" деп аталат/.

ЖАЙГЫЛЫК нск.,чүй жаюучулук; ой бу кийиз-мийизиңдк экинчи жайгылык кылбасың.

ЖАЙГЫЧ атб. к. жайгы; жайгычка камыр жайат; аш жайгыч нооқ. 1.үбөлүк /өзгөндө "аш тактанын баласы","нургуч, нургуч" деп аталат/; 2.тянш. аш такта.

ЖАЙДАК батк. 1.чакмак таш ойнунун бир фазасы /мында колдун аркасына таш токтотулбай баары тең жерге түшүрүлөт/; 2.элечек тартылбаган аял; 3.пам. халак; жайдак жер менен бара жатат; 4.батк. жеңил кийинген адам; кара жайдак нск. тоонун жемирилип отуруп жылмаган, такырча сымал келген бети; тоонун кара жайдагына чыгып кетти.

ЖАЙДАМАС чүй намаз окуганда чеке тие турган жерге жайып койгон жука ак кийиз,же ак чүпүрөк; жайдамасты жайа салды.

ЖАЙДАН пам. чөбү көп түз талаа жер; жайлоо зырек-жайдан жер.

ЖАЙДАР: ак жайдар пам. 1.дайыма жайдары күргөн ак жүздүү адам; 2.этн. сүйгөн жан келин-кыз; ак жайдар сындай

мартта бар /бул сөз эпитет катары оозеки ырларда кеңири учурайт/.

ЖАЙДАРЫ батк. 1.өз жерине көнүккөн,үйүр алган,өз жерин жакшы билген адам,мал; жайдары киши; 2.жапайы; жайдарн алма болот.

ЖАЙКАЛСАРЫ чүй опсуз көп; төгөлө жайкалсары экен,жайда батат?

ЖАЙКАМА түнд. комуз күүсүнүн бир түрү; жайкама—мукам күү.

ЖАЙКАНА I батк.,жерг. 1.мейманкана; жайкана тейиндеп койот /сал.таж. қой+хона "үй"/; 2.мүрзөнүн орду,жайы; адам өлсө жайканага койот.

ЖАЙКАНА II батк. орто жаштагы эркектер ойноп турган чүкө ойнунун бир түрү.

ЖАЙКАР пам. көп билги,боорукер /аңгга карата/; көрбөдүм кыздай жайкарды.

ЖАЙЛАГАТА атб. жайлата; жайлагата сактап туруптур.

ЖАЙЛАК I жерг. жайдак; атты жайлак эле минип барчы /сал. жаймак/.

ЖАЙЛАК II тянш. жайлоо,төр; ат жайлак жайлооруна кетти.

ЖАЙЛОО к. жөйлөө; сувайың жатат жайлоодо; көк жайлоо комуз күүсүнүн аты; кан жайлоо батк. чөбү мол,калың жайлоо; көл жайлоо пам. 1.оту көп,чөптүү жайлоо; 2. жердин аты.

ЖАЙЛООВАЙ тянш. жайында туулган бөжөк.

ЖАЙЛООКЕРЧИЛИК тянш. жайлоолоп турмуш өткөрүү,оокат кылуу,мал багуу; жайлоокерчиликте жүрүп кымыстан башка

оокат жок.

ЖАЙЛООТАЙ күл. эң жакшы көркөм жайлоо; жайлоотайымдан мал менен келатам.

ЖАЙЛЫК чүй тынчтык,тынч; жайлык менен сөз сүйлөдү.

ЖАЙМА жкол. I.жайпатып кое берилген суу; 2.терг. базар; жаймага барып келдим; 3.иск. көк берүнүн жалпы але каалаган адамдар катышкан аякты бир этабы; жаймадан алып чыгып,улакты Сыдыкдыкына таштады; 4.зам. кичине май токоч /көбүнчө өлгөн адамга куран окугандда жасалат/; жети жайма эттим эде,шону кылдым.

ЖАЙМАЛА-пам. туурала,жөндө; атынды бир жерге жаймала.

ЖАЙНАК алб. жан алгыч; насивай жайнакты алып кел,балам!

ЖАЙНАС чүй к. жайдамас.

ЖАЙПАК күл. тоонун бетиндеги мал жүүшагындай түзөңчө жер; чатырдын алдындагы жайпакда жүүшаган койлор.

ЖАЙРА-пам. жырга; алпурушуп бир кече жайрабадым,толмочум.

ЖАЙСАҢ иск. I.илгери калмактарды башкарган адамга берилген титулдуу аты; жайсаң деген бир чоңу болот /сал.монг.зайсан "князь" ушул сөздөн калган топоним да кезигет/; 2. батк. уятты из билп,келин.

ЖАЙСАҢДА-батк. көпчүлүктүн алдында ирсалаңдап обу жок күлүп же сүйлөгөн жаш адам; жайсаңдавай тынч отур.

ЖАЙТЫН батк. күндүн жаап,сөбөлөп турушу; төрттө күн жайтын болду.

ЖАЙЛУУ чүй бир нече адам чогулуп,бүркүт салууга бирге чыгуу жөрөлгөсү.

ЖАЙН батк. жазы; жалбыраган жайнсынан келет.

ЖАЙЫЗ I батк.,пам. жайылып акырын аккан тайыз суу; улуи эмес,жайыз суи.

ЖАЙЫЗ II батк. уруксат,мүмкүн; шу ишке жайызбы?

ЖАЙЫК түшт. диц,аңыз;бозоргон кысыр жайык бойдон жатчу.

ЖАЙЫЛ I: жайыл салгылашуусу чүй болкол менен 1770-жылдарда казак элинин Аблай аттуу хаан менен Чүй боорундагы киргиздардын Кызыл-Суу,Шамси-Суунун жанындагы салгылашуусу /бул салгылашууда Аблай солтонун талкан уруусун талкалап,Көкчө-Тоого көп олжо менен кеткен имиш/.

ЖАЙЫЛ II тал. уруунун аты /"ачуулуу" деген маанини берет/; жайыл уруму сарыига кошулат.

ЖАЙЫЛА-чүй бүркүт салуу; адам,бүркүт жайылайын деп чыксам, төвөмөн бир бүркүт кетпейт.

ЖАЙЫЛГАН жерг. I.кең жерге жайылып жаткан нерсе; 2.чөбү мол,туш-тарабы жайык түз талаа; 3.жердин аты.

ЖАЙЫЛМА чүй I.сел болуп жайылып аккан суу; суу жайылма болуп каптап кетчу экен;2.жердин аты;Жайылма-Кол,Арчалы.

ЖАЙЫМ иск. кесме кесүү үчүн даярдалган тоголок камыр;бир жайым камыр кылып кой /Чүй,Таласта "зувала//бувала"/.

ЖАЙЫНДАСЫ суз.,лейл. жайында; жайындасы күн исийт.

ЖАЙЫНЧА түнд. жай,жөн гана;жайынча эле келип калдым силердикине /сал.каз. жайын "бош,жай,жөн"/.

ЖАК батк. май; лампа жагың барбы?; гөш жак батк. эт-май; базардан гөш жак ала кел;сары жак өзг. I.сары май; конюктор,сары жактан алып отургула; 2.батк. чөбөгө.

ЖАКА I тал. I.көчөнүн жээги;2.иск. түз талаа,айыл;тоого чыкпай жакада калды; 3.зам үйдүн буланна бойлото узуну-

нан коюлган устун; жака ичи ҳкол. айыл ичи; аэнр жака ичи бел салып,тоосун койуп жатпайбы.

ЖАКА II: бэрэ жака өзг. көрпө жака; ахал жетип күн бутөө, бэрэ жакан калар ар жерде; кэлтэ жака ҳкол. киска жака; кэлтэ жака кейкэгүн кийип алчу; сынык жака чүй көйнөкко салынган жаканын бир түрү; түйүк жака,ачык жака,кайырма жака,тик жака,тилик жака,сынык жака дегендер болот;туура жака батк. ийинден топчуламасы бар жака; туура жака көйнөк /мындай көйнөктү илгери молдо,эшендер гана кийген/; урумчу жака батк.,лейл. аялдардын көйнөгүнүн тике,бийик жакалуу келген бир түрү; эт жака батк. кекиртектен топчулана турган жака; эт жака деген шо.

ЖАКАЛА-жерг. уруп,токмоктоп салуу; ээ,вача,ону жакалап таштады.

ЖАКАЛАШ пам. бир жерге бирге,чогуу конгон адам.

ЖАКАЛЫК чүй тоого тиешеси болбогон адам,территория,букм; жакалык бирөөнүкү дейт ко.

ЖАКАМА: жакама-жака жерг. күрөшүүнүн бир түрү /кээде ал "тик тажик күрөш" деп аталат/.

ЖАКАМАЛА сүз. айлана,тегерек; жакамаласында күрөт.

ЖАКАП батк. күзгү сугат /жак "май"+об "сүү"=май сүү/;эгинге жакап бер /күзүндө,кыш алдында сугарылат/.

ЖАККАК I жерг. бак-бак; жаккак этип сүйлөдү.

ЖАККАК II түшт. к.жагжак; жаккак жаз алдында чыга баштайт.

ЖАККАК III: тооктун жаккаган сүз. тооктун кемсөөсү.

ЖАКЕ пам. буйрук /сал.уйг. "жака",алт. "дөакы" тапшырма,буйрук/.

ЖАКЕН батк. чакмак таш ойнунда ташты колдун сыртына токтотуу фазасы/кээ бир жерде бул окундун:"эки ең,үч эш,ооз илип,топпол,айгүл,шарак,чычып,дулей,жер илип,алакан илип,чымчып илип,алма териш,нан жавыш,нан үзүш,бир ийнмей, эки ийнмей,тапан ийнмей,эшек кулак,ат кулак,такта,нургуч" аттуу фазалары бар/.

ЖАКЕНДОС өзг. жер төшөк; меймандарга жакендос сал.

ЖАКЕР пам. буйрук аткаруучу; савдагерге жакер болуп баргапмын.

ЖАККЫЛЫК I нск.,чүй жагуучулук; бу отунду жаккылык кылбаесын,чирип калыптыр.

ЖАККЫЛЫК II жерг. от жагуу үчүн дайындалган отун; жаккылык отунду топтоштуруп койдунбу?

ЖАКТА: жакта тон сүз. кийимдин аты; жакта тон кийип жүрдүм /сал."жегде".Жакта тон ичтелбей,кемсел түрүндө жасалат/.

ЖАКТАМА тал. жан-жак; иштанын эки жактама кылып,кармап тушту.

ЖАКШАН-сүз. өзөлөнүп тынбоо; жакшанып ирдап жүрөт.

ЖАКТЫРБАНКЫ кул. жактырбаган өңдөнгөндүк; атасын жактырбанкы көзүн ачтырды.

ЖАКШЫ: кол жакшы ҳкол. уруунун аты.

ЖАКШЫНА чатк.,тал.,лейл.,ҳкол. жакшынакай; баласы жакшына болду.

ЖАКЫ чүй тай,кулундун терисинен күнүн сыртына каратип жасаган кийим; жаку деген кийим аз учуравай калды /бул кийим Чү тараптагы казактарда да "жаку,тай жаку" деп аталат/.

КАКЫНЧА алб. жакында; жакынча бир кыйын иш болгон.

КАКЫНЫМ: жакынын жаным,жакынына жаным батк.,сейр. өтө иск курбу; 2.этн. ойнош,тамыр.

КАКЫР иск. якорь.

КАКЫРТ-батк. жакырлант; жакыртып жиберет.

КАЛ чүй,иск.I.айдалбай же чөбү орулбай,чабылбай калган тилке жер;чапкан солундун арасы кал болуп калыптыр;2.жердин аты /сал.каз."кал,агрек"/; 3.сары кыр; он бир кал үйөт; 4.ичк.,этн. кайраттуу,өткүр,курч; оо,кал алек; айгыр кал жкол. өсүмдүктүн аты; айгыр кал арыктын бойуна талтал болуп өсөт;ак кал пам. уруунун аты; ак калдын кишилери "коп" деп айтат эле; кичине кал I.жнбт; 2.жердин аты; көк кал лейл. өсүмдүктүн аты; көк калдын кайда өсөрүн билесиңби?; чоң кал пам. I.бети чоң-чоң,салаа-салаа болуп кеткен тоонун күңгейи; 2.жердин аты; чочко кал зам. булак жерге өсүүчү өсүмдүк; төө кал өзг. төөнүн мойнуна жабыла турган кооз жабуу; Айбарча энем илгери төө кал менен атагы кеткен; эшек кал пам. чикиттин баласын солундун орто жерине /ат калынан жогору/, коюп чабуу фазасы.

КАЛА I пам. көпчүлүк,масса; калгыз эмес калавыз,өспурумбуз.

КАЛА II зам. мөндүр; кала жаап жиберди.

КАЛА III азуу кала иск. азуусу түшүп абдан карыган адам;азуу кала болуп карыптыр.

КАЛАА түнд. кыш жерден алё коюлган күнөө,айып,доо; калаа жаап жүрүп өтөсүң го /сал.каз.диал. жала/.

КАЛААК батк. сук;тиленчээк адам; көп суктук кылса калаак дейт.

КАЛАЙЫК иоок. жалаяк; баланын жалайгын жүүп койойун.

КАЛАЙЫР пам. түштүк кыргыздарда айтылчу "Жалайыр жалгыз" поэмасынын башкы герои /бул поэмада бек каракчынын колунан каза болгон мергенчи Жалайыр дегендин өлгөнү,анын душмандарын Жалайырдын карындашы Күлсина тарабынан акыл менен өч алгандыгы,сүйүү,акыл,достук,душман жөнүндө айтылат/.

КАЛАК I чүй I.аскынын тик бети; ашуусу бийик жалак аска; 2.лейл. марча; 3.батк. ач көз,сук адам; ол-болбогон жалак бала; ит калак батк. I.жаш балдардын денесине же иткө чыга турган бүдүр оору; 2.этн. отол бүдүр ооруга айран сыйпап иткө жалатуу жөрөлгөсү; ит калак иткө көчөт /азыр бул жөрөлгө жок/; кара жалак батк. I.суу чымчыктын бир түрү /өңү кара,дайыма суу бойлоп учат,суу жукпайт/; кара жалактай суи жукпайт; 2.уруунун аты /Мирза-Акеде бул урууга илгери басыз,арап,чомой,күлтай,кангатка,шыдыбай топтору кирген/; 3.ад. чөп чыкпай такыр болуп калган кара каткак жер; көк калак сүз. жылаңайлак көк чөп аралап жүрүп,көп убактан кийин бут чор тартып көгөрүп жылма болуп калгандагыдай; буту көк жалак болуп бүткөн; таш жалак түнд. I.колуна эчтеке тийбей кур калгандык; байкуш суу болду,түбү жүрүп таш жалак кана болуп отуруп калды; 2.илгери томолой жетим болуп калган баланын арманын баяндаган күүнүн аты.

КАЛАК II: элек-жалак түшт. үрүң-бараң.

КАЛАКА лейл. соопчулук,боорукердик;калакасы жан эгем.

КАЛАКАЛА: куда калакаласын-зам. кудай колдосун.

ЖАЛАМА зам. I.эрди жарылып,түзөлбөс болуп калган жара; түзөлвөду,жалама болду; 2.желки; оизу жалама киши.

ЖАЛАН батк. үйөр; жа жалан сел келген.

ЖАЛАН I өзг. малды жуптап саноодо "жалкы" деген түшүнүктү бере турган сөз; кой он бир жалан болду /2 х II = 22+I= 23 кой/.

ЖАЛАН II түшт. I.такыр жер; 2.өтм. чеке; жалан,жаландын үстүндө токой /таб. чеке,чач/; 3.пам. эки жагында тоо жок жайык түз жер; жаланга мал куштатканга болвойт; жука-жалан жкол. жеңил-желпи; жука-жалан жатууну каалабайт.

ЖАЛАН III; жигит жалан түнд. жоокер; жигит жаландары менен кирип келет; жоо жалан жоо /"жалан" деген сөз түндүк говорлордо "жоо-жалан,жигит жалан" деген эки сөздүн составында гана учурайт да,түштүк говорлордун көп жеринде кезикпейт.Бул сөз байыркы монгол тилинде жоо аскерлердин "полку" деген мааниде колдонулган.Ал учурда аскерлер тобу:"ал,кошун,жалан,сомон,мин,түмөн" деген өндүү бөлүктөргө бөлүнгөн/

ЖАЛАНАЙАК ичк. жылаңайлак; жаланайак адам жаландбаш жүрөт.

ЖАЛАНАЧ ичк.,түшт. жылаңач; бу бала жаланач; жаланач чапмай түшт. жоого каршы жарак-жабдыксыз качырып баруу /көптүккө салып,күч менен тирешүү Кокон бийлигинин мезгилинде мына ушундай жылаңач чапмай салгылашуу болгон/; октун алдына жаланач чапмай болгон; жаланач чап-ичк.,отн. кайдак ат чабуу; атты жаланач чаптым; ач-жаланач ач жылаңач.

ЖАЛАНАЧТА-ичк. жылаңачта; ол баланы жалаңачта.

ЖАЛАҢГАЙАК жерг. жылаңайлак; олор окушка жалаңгайак келет-

дер.

ЖАЛАНДЫК батк. түздүк,мейкиндик; шу жаландык деш делет.

ЖАЛАТМАЙ: ит жалатмай түнд. жаза тарткан баланы идиштеги суюк нерсени жалатып жазалоо жолу /балдардын ойнунда колдонулат/.

ЖАЛВАР түшт. сүйгүнчүктүү,жылдыздуу; жалын жүрөк,жалбар кыз.

ЖАЛВЫР тянш. жалбырттаган нерсе; кызыл мончок,жалвыр чечек /таб. чок,жалын/.

ЖАЛВЫРА-жкол. дал-дал болуп сөгүлүү; жакам кетти жалвырап, жароокер жене менде жок.

ЖАЛВЫРАК жкол. кыл кыяк,комуздун үлгүлөрүнүн бир түрү /мындагы капкагы жука,өйү жеңил жасалат.Ал өтө популярдуу болот да,кээде "бака жалвырак" деп аталат.Андан башка да "алмурут,артист порма" деген үлгүлөрү да кезигет/;жалвырактан төө кылдык түнд. тамсил мүнөзүндөгү алдык күү;жалвырактай бала батк. адамга жакын,жылдыздуу бала; арам жалвырак батк. өсүмдүктүн аты; арам жалвырак көрбөгөнүн бар экен; ат жалвырак жкол. өсүмдүктүн аты; ат жалвыракты аласың,"эри сүйбөс катынга эндик-упа не пайда" дейсиң /мак./; кашка жалвырак батк. бака жалбырак /бетине каймак сыйпап,отко кактап,анан жарыла элек харага тартса,ирииин соруп,оозун ачат/; кашка жалвырак томлордо болот; май жалвырак алб. өсүмдүктүн аты; май жалвыракты кой-эчки жейт; төө жалвырак батк. өсүмдүктүн чоң-чоң жалбыраги; шул төө жалвырак болот; төйө жалвырак батк. уйгак; төйө жалвырак өсөт; уйрум жалвырак жкол. тууралбай желе турган күлчөтай

куйрук-боор үйрүм жалбырак менен кошо желет; шайтан жалбырак батк. чөп өсүмдүгүнүн бир түрү.

ЖАЛБЫРАТ-жерг. жалжылдат; жалындырып өзүндү,жалбыратып көзүндү,атып алсам кантесин?!

ЖАЛБЫРСКАЛАН-күл. жилбырсколан; желке чачы жалбырсколанат.

ЖАЛБЫСТЫ тлнш. булактын көзүнө өсүүчү,боору боз жалбырактуу өсүмдүк; жалбысты дегендин жалбырагын үсүп келсин /бул өсүмдүк дары катары колдонулат/.

ЖАЛГА-пам. козуну башка койго телүү; жетим козуну ак койго жалгады.

ЖАЛГАЙАК батк. куулуктан жасалган баштыкча; жалгайак плгери болгон.

ЖАЛГАН: жалган чашке батк. болкол менен эртең мененки саат 10-11 убак; жалган жашык батк.,лейл.,ал. калп,жалган; жалганекси айтып тәшүшкө калдым.

ЖАЛГАП батк. 1.түйдөк;жалгап,аднрги,мөкө дейвиз; 2.тунд. уруунун аты; азыктардын ичинде булгап деген бар.

ЖАЛГАСЫН атб. ач улоого жөнөгөн адамдарды кол-коосун менен узатып,кийин атилган аңдын этине ортоқ болууга акысы бар адам /ал үйдө калат/.

ЖАЛГАЧЫ пам. өлгөн козунун терисин башка козуга жаап,койго эмизүү; "жакшыга түшсөң карийсың,жаманга түшсөң карийсың" деген,ону жалгачы кыл.

ЖАЛГЫЗ: Сатыбалды жалгыз жерг. күүнүн бир түрү /Сатыбалды аттуу жетим бала бир кызга өтө ашык болуп калат.Кыз алегенде ага макул болот,бирок кийин убадасын танып,башка бирөөгө турмушка чыгат да,күйөөсү экөө Сатыбалды уктап

калганда,аны атып салышат.Күү ошол окуя жөнүндө чертилет/.

ЖАЛДЫК чатк. 1.төөнүн кооз токуму; 2.жерг. жалпы эле кооз жасалганган токум; ахы,онову жалдык салган кимдин аты? төө жалдык тал. төөнүн башынан мойнуна чейин жаба турган кооз чачыктуу жабуу.

ЖАЛДЫРАМАЙ нск. жалдырап калуучулук; жалдырамайың кармап калдыбы?

ЖАЛЖАЙМА сок. 1.жалжагай нерсе; 2.бош,эрли жалжагай адам; 3.терг. эрин,ооз; шоркуратма,шоркуратмаңын алды жалжаймa.

ЖАЛЖАЙМАТ нск.,чүй жалжайган адам; оозу чоң киши--жалжаймат.

ЖАЛЖАЙЫҢКЫ нск.,чүй жалжайыбыраак көрүнгөн нерсе; жалжайыңкы көрүнүп турат.

ЖАЛЖАКЕ нск.,чүй жалжаңдай берген адам; жалжаке,жөн отурчу!

ЖАЛКАК батк. жылгалык,сайгалак муз,таш,жер; жалкак музга жыгыт.

ЖАЛКАНЧАК тлнш. жалтанчаак; жалканчак ат болуптур.

ЖАЛКОҢ жерг. 1.арамза; 2.жалкоо.

ЖАЛКООРУН тоң жалкоотой; жалкоорун болгон киши экен.

ЖАЛКООРУНДА-тоң жалкоотойлук кылуу; жалкоорундавай иште.

ЖАЛКООТОЙ тунд. 1.жумуштан,жемелөөдөн,кагуудан көңүлү калып калгандык; ай ушу сенин ишиңден жалкоотой болуп бүттүм; 2.сез алдырып,чочуп,коркуп калгандык; жалтак болгондук; жалгыз жүрүп жалкоотой болдум.

ЖАЛКООТОЙЛУК түнд. жалкып калгандык; ай,арам,жалкоотойлугун кармап турабы.

ЖАЛКЫН батк. I.бешиктин алкагы; биз жакта жалкын дейт; 2.лейл.,өзг., бешикти терметкенде кармоочу туура узун жыгачы; 3.чүй жаактын өң жагы; жаагымдын жалкынын ак кыл бастн; 4.пам. көөрүктүн артына туурасынан коюлуучу жыгач; көөрүктү жалкынынан кармап көөрүктөтөт; 5.атб.буттун таманынын туурасы; буттун жалкыны өсүп кеткен; көк жалкын сүз. көк майсаң; көк жалкын болуп үлвүрөгөн.

ЖАЛМА: жалма-жукта-түнд. типтийпил кыл.

ЖАЛМАЙ чүй салбыроо; жалпайып турган сеники,жалмайып турган меники /таб. бычак,бүлөө/.

ЖАЛМАЙТ-түшт. эсине келтир,жөнгө сал.

ЖАЛМАН тал. I.шыпылдатып тез орок оргон киши; орок оргон жалмандай ойо кирип жапырды; 2.чүй,терг. тил; он отузга берет,отуз жалманга берет,жалман жардан ашыра живерет /таб. кол,тиш,тил,кекиртек/.

ЖАЛООКЕР батк. жароокер,боорукер.

ЖАЛПАЙМАТ иск. жалпайган адам; оо кайран,Самат жалпаймат.

ЖАЛПАЙЫНКЫ иск.,чүй жалпагайыраак нерсе; жалпайынкы таш.

ЖАЛПАК жкол. топ таш ойнунун бир фазасы /бул фазада сол колду жалпагынан жерге коюп,жанына топ таштн экчеп,жердеги таштарды колдун бир жагынан экинчи жагына бирден ташып өтүп,анан аны чогуу алат/; жалпак тил түнд. уруунун атн; Саруунун ичинде жалпак тил деген топ бар /саруга дагы: жангир,жанчкак,жарике,жолболду,жолжакшы,кадим,касмат ж.б. кирген/.

ЖАЛПООЧ жкол. жайында майрам күндөрү дикек,үртүктүн алдынан атка салына турган жука,гүлдүү кооз жабуу /сал. кулакчын,үртүк,дикөк/; кажымдан жалпооч жапчу элең.

ЖАЛПООЧТО-жерг. атты токулгалоо; жалпоочтоп,сәтәң токуп миневиз.

ЖАЛПЫРМАК батк. өсүмдүктүн атн /сары гүлдүү,баш алган,тоо өсүмдүгү/.

ЖАЛПЫС түшт. жалбыз; арык бойуда жалпыс,жалпыстын шагы жалгыз /мак./; сары жалпыс зам. жалбыздын бир түрү;сары жалпыстын өзөгү каттык болот; үй жалпыс жерг. ак түстүү гүл ала турган жалбыздын бир түрү; үй жалпыстан гүлдөстө жасадык.

ЖАЛТ I жерг. ацдоостон,чукулунан адамды коюп же чаап жиберген киши; жалт адам экен; 2.түшт. топу катмай ойнунда "топу катылды,таап ал" деген сигналды билдирүүчү сөз; жалт этти жерг. балдар эки топко бөлүнүп,тийин жашырып ойноо /түндүктө бул оюн "тийин катмай" ойну деп аталат/.

ЖАЛТАН тал. I.бети жылмакай зоо,аска; жапыс томдун бетиндеги жалтанда; 2.өзг. бүркүттүн бир түрү.

ЖАЛТАҢГАРА түшт. камбар ата; жылкынын пири—жалтаңгара.

ЖАЛТЫР кочк. жалтылдак; жалтыр кара живек кемсел.

ЖАЛЧЫ баткч. к. жалчы /сал. карбд. залчы/.

ЖАЛЧА жерг. шалча.

ЖАЛЧУУР батк. жыргал; катып алсаң тим эле жалчуур турмуш болову?

ЖАЛЧУУРУҢ баткч. жарый тургандай,көңүл тойгудай ыш,оокат; жалчуурун тирилигим жок.

ЖАЛЧЫ зам. 1.койчу; жалчи өзүнүн койлорун көздөй жөнөду; 2.түнд. жалпы эле колунда эчтеке жок кедей; жарды,жалчы экөө эле.

ЖАЛЧЫЛТ-пам. жалчытуу,жыргатуу; кыркта болсоңор билип жалчылтпайсыңар.

ЖАЛЧЫМАЛ өзг.,лейл. к. жалчыман; силерге атап жалчымал жасадым.

ЖАЛЧЫМАН жерг.,батк.,лейл. 1.нанды майда кылып туурап,ага май аралаштырып жеечу тамак /кээде жалчыман талкандан да жасалат да,көбүнчө жаңы төрөгөн аялдарга берилет/; жалчыман кылайын десем күн кечтеди; 2.майга кат-кат кылы ороп жасаган нандын бир түрү.

ЖАЛЫБЕК лейл. абат уруусунун ичиндеги күжөнгө кошулчу топ /бул топ Баткендеги Орто-Боз деген жерде жашаган/.

ЖАМ I пам. жак,тарап; найман-кыпчак--бир жам,тейит-гыдырша бир жам; жам тарт түшт. ык тарт,боор тарт; мага жам тартып көп келчү болду.

ЖАМ II алб. 1.эки жагында туткасы бар,бейректүү келген,оозу кенен карапа идиш; жамга суу куйса да болот,кымыз ачытса да болот; 2.тепши,дагыра.

ЖАМАА түшт. 1.коом,коомчулук; 2.селолук советтин председатели; 3.тянш. айыл,топ,аймак; жамаадагы элдин баары ойгонду.

ЖАМААТ ичк.,түшт. 1.бир топ,бир уруу эл; 2.бир айыл,бир кыштак журт; бир жамаат элвиз; жар-жамаат өзг. журт, урук-туугандар; өзгөн дөлө--жар-жамаатка бай.

ЖАМАГАТ түшт. к. жамаат; жамагаты жаздоого чогу чыгышкан.

ЖАМАЖАЙ нск. 1.ууртту кычыгы;2.ууртту кызарып кесилип оорушу;жамажай болгон турвайсыңбы,оозуңду кере ачпа.

ЖАМАК: кара жамак чүй кургак чеченлик; кара жамак неме экен,"атасы коңуз,ата албагандын баласы тоңуз" дейт.

ЖАМАЛ батк., оң,жүз; жамалына эч киши тойбос деймин,Мырзаайым; сөйүп жамал жерг. өтө сулуу,өтө өңдүү.

ЖАМАН: жаман болголу болдум жерг. кыйналдым; ату жаман өзг. өзгө. сыздоок,чыйкан;"жаманды кудай не алвайт,каткан төңгө мине алвайт",буга ату жаманнан да чыкпайт.

ЖАМАНАК пам. уруунун ату; даланды жаманактар "айван" деген жер /жаманак кыпчактарга кошулган/.

ЖАМАНДАК түшт. уруунун ату; сайактарда жамандак бар.

ЖАМАНАЙ жерг. кыпчак уруусунун бир тармагы; жаманайдын эмэмнеси бар,жарты таргагы бар /мак./.

ЖАМАНДЫ чүй 1.жаман; жамандыраак чайканага барып отурушат 2.уруунун ату; жаманды да сайакка кирет.

ЖАМАТЫЛУУ жкол. жамаачылуу; жаматылуу кийим жок.

ЖАМАЧЫЛА-тал. жамакта; ал жамачылап сүйлөгөн сөзмөр.

ЖАМБАКЫ тал. мал ууру; жамбакыдан бир тобу жоголду.

ЖАМБАЛАК: жамбалак ботом лейл. күүнүн ату; өсөр бала пыштык болот,жамбалак ботомду черт.

ЖАМБАРАК түнд. уруунун ату; жамбарак--сайактын бир бутагы /саякка дагы: дуулат,дөөлөт,жангир,жанычкак ж.б. уруктар кирген/.

ЖАМБАШЧЫ пам. күрөшкөндө дайыма жамбашка сала коюп ыккан адам.

ЖАМБАШКАШ түшт. 1.жамбашка салып күрөшкөн адам; 2.жамбаш-

тын тушуна келүүчү шибеге,темене ж.б. кабы /уста же мергенчилерде болот/.

ЖАМБАШТЫК тоң күйөө баштык; үйленүү тойунда жамбаштык үчүн сексен сом берди.

ЖАМБАШЧЫЛ батк. жамбашка сала коюп жикма ыгы бар киши; бизде жамбашчыл дейт да.

ЖАМБИЛЕК алб. майда өрүлгөн чач; кайнене көңүлүн сийлап, жамбилек кылып өрүп берейин.

ЖАМБОЗ өзг. бүркүттүн бир түрү; жамбоз,келтебоз,чөл сөгөд деген бүркүттү билем.

ЖАМБЫЛ I түшт. гүлдүү чөптүн бир түрү; жамбыл-жыттуу,гүлү бар чөп; 2.каалга,түркүккө түшүрүлгөн оюу-чийменин аты; жамбыл—чийменин аты.

ЖАМБЫЛЫК жерг. жилкинин санындагы ичке узун кеткен чуңкур изче; аттын жамбылыгы чыккан экен.

ЖАМГЫР пам. I.мөндүр 2Памир,Каратегинде "мөндүр" деген сөз айтылбайт/;"үйдө чөкөө уну жок,там башында кам данды"/мак./; киши экен,жамгыр түштү,энди не кылат?; 2.түнд. жаан; жамгыр төгүп,суу болдук; кара жамгыр тал. ак жаан.

ЖАМГЫРЧА пам. өткүн; жамгырча болду; кэттэ жамгырча катуу жааган өткүн.

ЖАМЗА дейл.к. жауза; аты—улук,супарасы—курук /мак./ неме,жамзада эле түгөтүп алды.

ЖАМПА I түшт. I.жапма; эшикке жапма кылып арта салып жаткан; 2.тал. чөптү тутамдап,кыя чаап оруу ыгы; жампа кылып ором.

ЖАМПА II кочк. чампа; кургак жампа менен койон томукту тиги капка салам.

ЖАМПА III: үй жампа тал. тоо пияздын бир түрү.

ЖАМПАГАЙ нск.,чүй жампайган нерсе; жампагай тартып калыптыр.

ЖАМПАЗ нск. бүркүттүн бир түрү /көзү кызыл,мойну узун,баатыр,тумшугу калжагай бүркүт/; коштун көр болсо,көзүн кыс /мак./ дегендей мен да бүркүтчү болуп жампаз салам.

ЖАМПАЙЫҢКЫ нск.,чүй жампайыбыраак тарткан нерсе; аа,жампайыңкы тарткан кургурум,келип калдыңбы?

ЖАМПАК жерг.,терг. к. таптама; эки дин-дин,төрт жампак /таб. төөнүн эки өркөчү,төрт таманы/.

ЖАМПАЛА-тал. чөп,эгин ж.б. жампа кылып оруу; тигги чөптү жампалап сал.

ЖАМПАЛАҢДА-түнд. жампалаң-жампалаң этүү; ий,жампалаңдаган балакетиңди алайын!

ЖАМПЫЗ жерг. бузулбаган бүтүн нерсе; жампызын бузбай бергин эде.

ЖАМШЫГЫЙ нск. бир жагына кыйшая баскан майрык адам; жамшыйган түгөт,жүйүртө бас.

ЖАМШЫЙМАТ нск. жамшыйган адам; жамшыйматсың,ээ,жамшыймат.

ЖАМШЫЙЫҢКЫ нск. жамшыбыйыбыраак тарткан нерсе; жамшыйыңкы көрүнөт ко мунун.

ЖАМЫ ккол. жалпы,бардык; жамыгынан ай чыккан,жамы журттан бай чыккан.

ЖАМЫЛ кашк. эл келе турган жай,орун;"эшеги бир тилле,токуму миң тилле" /мак./ деп келип,жамылга отурду.

ЖАМЫНЧЫ баткч. жамынчы; жазда жамынчыны ала жүр,кышта өзүң билесиң /мак./.

ЖАН-пам. каяша айтып,көңүл калтыруу; баласы атасына жанган экен,шонон бери баласын жаман көрөт.

ЖАНА; жана жер зам. жантык; жана жер да айтат.

ЖАНАГИНТ-түнд. жанакидай кыл; жанагинтсе эмне болот?

ЖАНАЖАН лейл. эң кымбат,эң асыл; "тандаган тазга,тайгылат музга" /мак./ жанажан.

ЖАНАЙ түшт. уруунун аты; ашгинениин ичинде жанай бар /ашгинеге дагы:жапек,жаманкара,давлет,жолдош,коруу,ылчывек, итим,каз кайнар,калматай,караваш,каравагыш ж.б. урууларын кирген/.

ЖАНАЙАК иск.,чүй насбай ийлей турган жыгач аякча; жанайакты алып келчи,асмай ийлейин!; 2.атб. тегирмендин долусунун түбүндөгү чөйчекче; жанайактан жем түшөт.

ЖАНАЙЫМ ижол. эркелетүү иретинде кайрылуу сөзү; атан төмө мас болсо,тайлак менен дос болот /мак./ жанайым.

ЖАНАЛДА түшт. күйүп-бышуу,жан алакет кылуу; тыракторун жүргүзалбай жаналда.

ЖАНАН I лейл. 2.чырайлуу,сулуу /аялдарга карата айтылат/; сиздин айалыңыз да жанандардан калышпайт; 2.өтм. өзүмчүл,бой көтөрмө.

ЖАНАН II чүй I.чоң чыны; 2.тал. чоң сырдуу аяк; жананга күй.

ЖАНАНКЫ жерг. келерки; жананкы жылы барып калар.

ЖАНАРЫК тал. ок арыкты жандай чапкан кичине арык.

ЖАНАТАН иск. баятан; жанатан кайда бардың?

ЖАНАША лейл. килемге түшүрүлүүчү көчөттүн аты.

ЖАНБАС баткч. күйүм; жанбасын турат.

ЖАНБАСАР лейл. күйөрман;"жигит болсо шок болсун,шок болбосо жок болсун" /мак./ деп,жанбасар болдуңуз.

ЖАНБОЗ лейл. түштүк кыргыздардын легендасы боюнча байыркы заманда кыргыздар тараган жай; таткан йэм тең,баткан йэм тең /мак./ деп,Жанбозго кетмекпиз.

ЖАНДА: жандап чабар лейл. жасакер; күмүштөн беде йә билегим,күйүттө беде йә тилегим деп,кошту жандап чабар.

ЖАНДАКОР чүй күйөө жолдош; жандакорду ырдат дедим.

ЖАНДАЛ-баткч. жандануу; путу эмди жандалып келатат.

ЖАНДАМА кар. I.тоонун этек жагындагы апайтөш жер; жандамада бир булак,калбалы сенде бир чырак; 2.баткч. адамга жакын киши.

ЖАНДАР: арсек жандар лейл. эркек тентек; арсек жандарың ийлеп жатат.

ЖАНДАРАТ жерг. токт; чөп-чар жандаратты жейт.

ЖАНДАРМАН пам. жандуу,тың; жандарман деген шо.

ЖАНДЕМЕ жерг. жандамы.

ЖАНДОЛО-пам. жандап кетүү; жандолоп кетип,байкавай калды.

ЖАНДОЧУ зам. күйөө жолдош; Волеке мана жандочу болду.

ЖАНДООРАК түшт. жандап жүрүү; өзүң жандоорак жүр!

ЖАНДЫК I суз. I.кой-эчки; пахтаны жандык мал жем жейт; 2.түнд. жалпы эле мал; канча жандыгың бар?

ЖАНДЫК II тал.к. жалдык; төм жандыкты көчкөндө төмгө жапчу экен.

ЖАНДЫРМАЧ түшт. I.жаңылмач; жандырмачты не кылам; 2.өзг.

кайталап куу/бүкага карата/; жандырмач кылган экен да.

ЖАНДЫРЫШМАК батк. табышмак.

ЖАНЖАР түшт. жаңжал;"өзүнү билбеген,өзгөнү көзгө илбеген" /мак./ жанжар да.

ЖАНЖЕЛИЛ түшт. өсүмдүктүн аты /бул өсүмдүк элдик медицинада дары катары колдонулат/.

ЖАНЖӨРВӨС нск. жолу,ашуусу,адамы,айбаны жок жер,тоо; жанжөрвөскө барат экен.

ЖАНКОРОС: он жанкороо сүз. илгери урушта колдонулган ураандын аты /легенда боюнча "жанкороо" кыргыздын түпкү аталарынын бири болгон/.

ЖАНООЗУР жерг. кыргал; жаноозуру кайда бар?

ЖАНПЕЙИШ жерг. бул дүйнө; жанпейиш жейдөн азавыз.

ЖАНСАРЫК ичк. тейит уруусунун бир тобу.

ЖАНСАКТААР жерг. терг. бөдөнө; жансактаар куштун гөшүн сагындым.

ЖАНСЫ жетг. чанзы.

ЖАНСЫПАР өзг. жан көкөр; Шайылданын жансыпары болгон.

ЖАНТАГАЙ нск.,чүй жантайган нерсе; мына жантагай тартып отурат.

ЖАНТАЙ жерг. жантайма; жокор жагы бөкүр,илдийип жагы эңкейиш кеткен жерди жантай дейт.

ЖАНТАЙМА лейл. I.кеште,оймонун бир түрү /сал. пычак үчү/; 2.эриши жети жиптен токулган таар.

ЖАНТАЙИНКЫ нск.,чүй бир аз жантайган өңдөнүп көрүнгөн нерсе; жантайынкы салынган эшик,

ЖАНТАК I жерг.,батк.,чатк. I.өсүмдүктүн аты /боо жапыз

жалбырагы чоң,тикендүү өсүмдүк,төө жакшы жейт/; чөп керек болоо,төө мойнуну жантак/к/а чөзөт /мак./; жантакка сүйрөйүпбү? ♦ зам. кийпайынбы?

ЖАНТАК II тоонун этеги.

ЖАНТАКЗАР зам. жантак өсүмдүгү көп жер; ойагы жантакзар.

ЖАНТАКТУУ түшт. жантак өсүмдүгү көп өскөн жер; жантактуу дөбө.

ЖАНТЕГИРМЕН жерг. канаттуунун аты; жантегирмен жандомчу.

ЖАНУЙА пам. көңүл,ой,санаа.

ЖАНУУР тоң тоонун айдөңүрөөк келген жери; жануур менен изилдап көнөдү.

ЖАНЧ-жерг.,зам. I.темин басуу; кырман жанчтым; 2.түнд. адамды же башка бир нерсени токмоктоп өйлөө; жанчып сабап койуптур.

ЖАНЧАР нрок. урушчаак; жанчар экем келатат.

ЖАНЧЕК батк. өтүктүн бир түрү /тигиши эки капталынан болот да,икты булгаарыдан ултарылат/; Атавайдын путуда жанчек өтүгү бар /жан тах."сөк,тил,кеө"=жаныман тилинген/.

ЖАНЧЫЧ: май жанчыч жкол. жуваз.

ЖАНЧУУ ичк. I.темин; 2.кол менен эгин токмоктоо; келсең жолду ок торогон,эненди сурап атаң жок,жанчуунду кыл.

ЖАНЧУУР чүй. соку,сок билек; жанчуурду кармап туруп: кавыргасы каркайып,кийген тондун сыртында; алтын кесу жаркырап,курсагынын ичинде /таб.кол панар/ деген табышмак айтты.

ЖАНЧЫ жерг. күйөө жолдош; жанчы жүргөндөрдүн кулагына

чозгула.

ЖАНЧЫК I түшт. чөнтөк; жанчыгына кол салдн /Памирде "чонтой" деп аталат/.

ЖАНЧЫК II керг.,чатк.,лейл.,суз. I.темпи; 2.өзг. таш мала мурун эгинди жанчык менен басчу эдек.

ЖАНЧЫК III ккол. саман-топон; оозун бууган жанчыкка торпокту алган экенсиң.

ЖАНЧЫКЧЫ лейл. темпи баскан адам; гэп айтууга тили жок, тилдүүлөрдөн бат сүйлөйт; көмүндөгү калпынды жапырвастан так сүйлөйт /таб. тараза/-деди, жанчыкчы.

ЖАНЧЫМАЛ ккол. өрүк,жаңгактын сокуга салып жанчылган маңызы; жанчымалды казанга салып,кайрып кызытканда май чыгат.

ЖАНЧЫМАН түшт. I.тамактын аты /нанды үзгүлөп,майга чыктап, кол менен мыкчып жейт/; 2.мыкчымай; жанчыманды алып: акпайт,күйөйт,кете берет деди.

ЖАНШАК суз. изи-чуу; ити-кушу уктатпас; кандай жаншак деменер.

ЖАНЫМА ал. жанытып айтылган маанидеги сөз; о сөздүн жанымасы бар.

ЖАНЫНЧА пам. кырынча,кырынан; күрөшкөндө жанынча жыгылды.

ЖАҢ: жаң-жүн түшт. изи-чуу; жаш балдардын жаң-жуну.

ЖАНА I өзг. жанакы; жаңа киши эмне деди?

ЖАНА II: жаңа але батк. жаңа але.

ЖАНАЙЛАК суз. жылаңайлак; жаңайлаксың,чөптү корлосоң көзгө түшөөр дегенди унутпа.

ЖАҢАК суз. жаңгак; Сузак,Өзгөн,Баткенде жаңак дейт; төвөнө жаңак чагам ◊ өзг. көргүлүктү көрсөтөм,таяктайм,урам деп коркутуу; жаңак утушуу өзг. жаңгакты кенге тизип утушуп ойноо /анын төмөнкүдөй түрлөрү бар: I.кумпа--беш жаңгакты бирөө тигип,экинчиси атып,тийгизсе бүт алуу түрү; 2.кават--бир нече жаңгакты аралыгын бир метрдей кылып тигип,анан атып ойноо базасы/; ак жаңак суз. жаңгактын бир түрү; камчы менен эле ак жаңакты бир чааптыр; ат жаңак батк. абдан чоң,дандуу,таттуу,эң жакшы сорту; ат жаңгактан үмүлгө пасилике кылдым; дыйкан жаңак суз. колго өстүрүлгөн жаңгак; "ата өлсө бала бар,ному жерде калбаска;төө өлсө тайлак бар кому жерде калбаска" деп макал айтты дыйкан жаңактын тегидэ; жер жаңак өсүмдүктүн аты /майда тоголок кызгылт данн бар бүүрчак сымал өсүмдүк. Бул өсүмдүк эгилип өстүрүлөт.Гүлдөгөн кезде гүл ачкан сагактар жерге көмүлүп ташталат,кийин ал казылып алынат/; жер жаңактан сатып алдык; кагаты,каңаты жаңак батк.,суз. жаңгактын мөмөсүнүн бир түрү /жакшы,жумшак,даамдуу сорту/; каңаты жаңактын сөөгү жука,өзү чоң-чоң болот; каңырт жаңак суз. жаңгактын бир түрү /кабыгы жука жаңгак/;кара жаңак батк.,суз.,базк. күзүндө жерден терилбей кар астында калып,жазында чогултулган жаңгак; жазында кара жаңак терип алавыз; катмы жаңак жаңгактын бир түрү; катын жаңак жумг.,тторо,.базк. өсүмдүктүн бир түрү; бизде катын жаңак өсөт /бул жаңгак Арсланбап токоюнда болот, аның жаңгагы кичинекей болуп,кабыгынын өңү кызыл келет. Жергилактүү айрым адамдар андан теспе жасап алышат.Аялдар мойнуна шуру катары тагынышат/; кевез жаңак өзг.

момосунун кабыгы жука,сийда,тоголок келген жаңгактын сорту; коргоол жаңак батк. кичинекей,катуу эмес,чүчүү аз жаңгак; коргоол жаңак алдыңбы?; көр жаңак жаңгактын бир түрү; көр жаңактын чакканда дагы алынбай йам калат; куш мээ жаңак түшт. жаңгактын бир сорту; кызыл жаңак сүз. кабыгы сийрилган жаңгак; кызыл жаңгак улам көбөйө берди; майлу жаңак батк. жаңгактын бир түрү /дагы майлуу болуп,таттуу келет/; маңыз жаңак жаңгактын данеги; чымчык семирип батман болбойт деген сөз бар,маңыз жаңак алтын болот беле; таш жаңак батк. сөөгү абдан катуу,анчалык чоң эмес жаңгак; таш жаңакты тишим менен чагам деве; тизме жаңак батк. I.кабыгы өтө жука,майда-майда тешиктери бар,сүйрү,даамдуу жаңгактын сорту; 2.жаңгактын кабыгынан ажыратылып жипке тизилген маңызы; тоо жаңак тоого жапайы өсүп чыккан жаңгак; тоо жаңак кувулуп түшкөн учур; торгой мээ жаңак түшт. жаңгактын бир сорту; чоң жаңак батк. жаңгактын бир түрү /кабыгы жука,өңү кызмакай,магизи чоң-чоң болот/; чоң жаңактан алып бер; чукума,чукулама жаңак данын чукуп ала турган жаңгактын түрү; чукума жаңакты сындырыш кыйын /бул жаңгактын кабыгы калың,дагы майда,маңызы чукума болот/.

ЖАНАЛМАЙ өзг. жагалмай; баш аман болсо баш кийим табылаар дегендей жаналмай да табылаар.

ЖАНАРАТТА батк. жанааракта; атам жанаратта өйөккө кетти.

ЖАНГАКЗАР ар. жаңгагы көп коюу жер; полот пичак кынсыз калбас,жүрү жаңгакзарга.

ЖАНГАЛ пам. чөнтөк; пулуң болсо жангалда турпо /мак./.

ЖАҢГЕК сүз. окоба; бар мактанса табылар,жок мактанса чабылар,жаңгек жок,кана болову-болбойбу?

ЖАҢГЕЛ к. аңгел.

ЖАҢГЕР жкол. согушчул; жаңгер Нузуп мин башы деген болгон.

ЖАҢГЫЗ: көнөйил жаңгыз пам. I.памирдик кыргыздарда кеңири тараган жана жогору баалангап оозеки ыр дастанн /мында бет адамдын жалгыз адамды алдап өлтүргөндүгү,агасы үчүн карындашынын өч алгандыгы баяндалат/; 2.күүнүн аты; көнөйил жаңгыз мундуи гүи; сок жаңгыз пам. терг. төөнүн куйругу; соголору сок жаңгыз;

ЖАҢГЫРА-пам. жаңыруу; чаканы таштаса жаңгырап калат.

ЖАҢЖАР жерг. жаңжал,чатак; атам менен энем жаңжар кылып жатат.

ЖАҢК түшт. чеңгел,уч; кош жаңкеп сүзуп алдн.

ЖАҢКАШКА өзг. уруунун аты /кээде ал "жаңы кашка" деп да аталат/; бизде жаңкашка деген эл бар.

ЖАҢКАРлейд. жасакер; жанкор экен "түзөлө турган көзөлгө табып өзү табылар" /мак./ деди.

ЖАҢКЫЛ нск. жаңкы; жаңкыл киши "айак жүгүрүгү ашка,ооз жүгүрүгү башка" деген макал айтып берди.

ЖАҢКЫЛДА-түшт. I.чаңкылда; жаңкылдаган давыш угулуп калды; 2,шаңкылда; иттердин жаңкылдап үргөнү угулат.

ЖАҢСАЙ жетг. к. чанзи; жаңсайларды таптап курчутпу.

ЖАҢСЫЛ: бир жаңсыл түнд. I.бир жактуу; бир жаңсыл иш жасайлы; 2.зам. тар тарап; ойунда жигиттер бир жаңсыл ойношот.

ЖАҢТЫЙ алб. жантык; ашык алчысынан жаңтый турду.

ЖАНЧА түшт. өрөпкүү; жанчап нйлайт.

ЖАНШААК I жкол. күн жаанчыл болуп бүркөлүп,жерди туман каптап,суук тартып турган учур; күн жаңшаак болуп турат.

ЖАНШААК II батк. үндүн жаңырыгы; жаңшак таштай мунча кайталайсың.

ЖАНШАТ-батк.,суз. безелент; жаңшатып койор бекенсиң?

ЖАНША-батк.,суз. безеленип күйүп-бышып ирдоо; жаагы тымбай жаңшап эле калыптыр; жаңшап нйлэйт-батк. тынбай озондоп нйлайт.

ЖАҢШАҢ I-пам.,жерг. түйтөл,какшаң; көп жаңшаңбай кел десе.

ЖАҢШАҢ II-түшт. безөө; дөңгөлектөр жаңшаңып кийчилдайт.

ЖАҢЫ батк. жана; жаңы мен сени изледим.

ЖАҢЫЛМАЙ түшт. жаңылмач; жаңылмай,түйме,пайтава,сиңир,тукум деген сөз бар.

ЖАҢЫЛТМАЙ жкол. эки адам бири-бирининн атын атабоого макулдашып шерттешип,анан белгиленген күнү озунуп,бирининн атын бирөө мурда айттырып,утуу ойну; жаңылтмай ойну да ойнолот.

ЖАҢЫЛТМАЧ пам. жаңылмач; жаңылтмачты биле бервейм /кээ бирде "жаңдырмач" деп да аталат/.

ЖАҢЫРТ өзг. шыңгырап чыккан үндү туураган сөз; көмөлдүрүктөгү конгуроонун жаңырт өткен үнү чыктн.

ЖАҢЫРТТА I-батк. кайра кайталап жаңылоо; жаңырттап калат экен.

ЖАҢЫРТТА II-өзг. "жаңырт" эттирип үн чыгаруу; ат кишенесе опузалуругунун жаңырттаган үнү билинди.

ЖАҢЫРЧААК батк. жаңырып үн чыгарган нерсе; ээ,бу таш жаңырчаак экен да.

ЖАҢЫРЫК жүмг.,тал.,жкол. отун жаруу,от чабуу үчүн илайыктап кесилген дөңгөч; жаңырык,күрсү болот /Жерге-Талда "баталга",Иссик-Көлдө "таздык" деп аталат/; таш жаңырык пам. эч кимге сөз бербей көп сүйлөгөн адам; кыздын сөзүн жеткиришип таш жаңырык да кетти.

ЖАПА I тторо. там үйдүн дубалына узунунан бойлото коюлган төрт кыр жыгач; бизде "жапа" дейт,түштүктө "серап" дейт.

ЖАПА II чүй калгыз бирөө; бул анын кокуй иштинин жапасы.

ЖАПА III батк. колдун алаканын жазып,жайып турган учуру; бир колучу мүш,экинчисинни жапа кылат /"апыл-тапыл карай куш" ойнунда оюнду ким баштарын белгилөө үчүн эткөрүлүчү фаза/.

ЖАПАЙЫ лейл. килемдин баш-аягынан 50-10 см. түр салынбай эриш-аркак бири-бирине өткөрүлүп гана токулган жери /сал. жавайы/.

ЖАПАКЕЧ алб. боорукер; балага абдан жапакеч.

ЖАПАКТА-түнд. көздү ирмеп-ирмеп алуу; көзүңдү эмне жапактатасың?

ЖАПАКЕШ жерг. эмгекчил; жапакеш да сүзмө калтага айран куйа койду /сал. тат. чәпәкәш/.

ЖАПАЛАК иск. I.канаттуунун бир түрү; байкуш жапалактан көп мыктылык кылат; 2.жерг. чыкыттын баласынын таякка коюла турган жаңы; баш-баштын,кайрак ташы,кайсынысы;жапалагы жө кумурусу деп ыргытып,чыкыттын кумурусу үстүнө түшсө сиз илик,жапалагы болоо биз илик болот; 3.жкол. уруунун аты; жапалак--кош тамгадан.

КАПАЛДЕШ тал. капалдаш; капалдешсиң го жакендосту ала сал.

КАПАН түнд. I.зоо талаа; капан жерде эмне кылып жүрөсүң? /сал. бкнч. йабан, тат. япан,ккалп. жабан// капан, каз. капан. Бул сөз топоним катары Таажикстандагы кардуктар жашаган жерде "йэвон//йэвэн" деген түрдө учурайт/; 2.капкан; капан донуздар арпаны түртүп кетиптир.

КАПАН түнд. сакоорлоп жааган кар; капан-капан кар жааса, жаш куурай башын көтөрбөйт /мак./.

КАПАНДА-нск. калпалактоо; жаны калбай капандайт.

КАПАПИР жерг. азап,капанын колдоочусу; жаткырсам капапиримди.

КАПАРАДА ккол. ортолукта; ал капарада адам жыты жок.

КАПАРЛАР ичк. чапкындыкка кируучу топ; Токо Сөвиэтөн деген жердеги капарлар деген урумдан.

КАПАС батк. орунбасар; мен йэм комиссэргэ капас болгом.

КАПКАК суз.,өзг.,ккол. кыштын күнү бутка тартына турган тегерек жука жигач /капкакты жука тактайдан,же көк чыбыктардан тегерек кылып,кайык чарып жасайт да,кар жаанганда бутка кийип алышат/; кар увагында бутка капкак кийет.

КАПКАНАТ өзг. бүркүттүн бир түрү; капканат,карачык,муз муруп деген бүркүттөрдү али көрө элекмин.

КАПКАР-ккол. кейүү,өксүү; капкарып нйлайт бейбагиш.

КАПКУТ суз. өзөндин үстүнөн жаба салма жабуу; капкутту алып чык,балам.

КАПКЫ: уз капкы жерг. I.келин,көчүргөндө бетине жабыла турган тор; 2.ал. өлгөн адамдын бетине жабылган чүпүрөк;

3.бир нече кишиге жеткидей жасалган узун жууркан /азыр бул өндүү төшөк жасалбайт/; жуз капкыны Чоң-Алайда жасашкан экен.

КАПКЫЧ өзг. I.канаттуулардын мойнундагы жүндүн канатты жаап турган узун жери; тикендүү беренди мойнундагы капкычтан таанийт; 2.түнд. бир нерсени жаап коючу буюм; терезенин капкычын тартып кой; ал капкыч чүй,нск.,тнш. фартук /сал. бардо 3; этек кап/; ал капкычты алдыңызлан алгым жок.

КАПМА I жерг. I.улак тартканда улакты /торпокту/, ат жалына аширип эки жагын бут менен кысып алуу иги; 2. ккол., батк.,өзг. атка,эшекке эки жагына теңделип арта салынган дагы бар кап,жүк; жолдо капма оор абдан кийналдым; 3.ккол. жүгөрүнүн түбүн бир аз көтөрүп,анан арык салбай туруп эле сууну жайып жиберип сугаруу жолу; капма,кайма кылып сугарат; 4.түшт. үйдүн жалпак төбөсү; 5.кандайдыр бир нерсенин жалпак капкагы; 6.түнд. кандайдыр бир жашыруун жасалган тамак,ош; бозону капма кылып ичип жүрөм; 6.өзг. бүркүттүн канатынын далдайып жерге карай бош тартып турган учуру; 7.алб. койдун чөпкө тоюп,чоц-чоц жалпак заң таштагы; кой чөпкө тойуп капма таштап калды; туура капма түнд. жалпак жабылган үйдүн төбөсү; капма бирден өзг. ордо ойнунда биринчи көзекте жан атуу жолу /эгер экинчи ирет атылса "капма чокон" деп аталат/; капма салма ккол. капка бекөөрөөк салынып,малга артылган эгин; капма салма берекин айлына алпар; капма сугар-ккол. кайпатып сугаруу; капма сугарат,чөп болот.

ЖАПМАЛА-алб. жапма кылып зац таштоо; койлордун жапмалаганына бир топ болду.

ЖАППА батк. жалпы,бүт,баары; ассалоому алейкум жаппасына.

ЖАПРАК тянш. тайпак; жапрак муйуз кичинекей көк үй.

ЖАПСАЛ чүй кокту,колот; арава кылдырап жапсалга кирип кетти.

ЖАПСАҢ пам. кабак жер; жапсаңга йэм апардыны?

ЖАПСАР I ичк. тоонун бетиндеги дөңсөө жер; жапсарда улар жүрөт.

ЖАПСАР II өзг.,херг.,ххол.,чатк.,тал. 1.атайын кооздолуп, оюу-кечөт түшүрүлүп,чачык чыгарылып согулган баштык /жапсар илгери ичкилик,басыз,кутчу,мундуз,багыш өндүү уруулар жашаган территорияларда жайылып келген.Азыр Заамин,Өзгөн,Лейлек,Жаңы-Кол,Керге-Тал,Мургаб ж.б. райондордо жолугат.Түндүк райондордо мурда да,азыр да жасалган эмес,таралган эмес.Жапсарды боз үйдүн ичине—керегенин жогор жагы менен түүрдүктүн этек жагына илип,ага ар түрдүү кийим-кечек ж.б. салып койгон.Ал төрт бурч болуп, эни жана туурасы 70-90 см. келген.Кээде чачык чыгарылып, кээде чыгарылбай жасалган.Жапсар негизинен эки түрдүү болуп,ең жагына оюу,кечөт түшүрүлгөн.Кээсине кооздук үчүн капкалдырык жасалган.Өңүндөгү оюу,кечөттөр кызыл,күрөң, жашыл,акчагыл,саргыч,түстө болуп,калың токулган.Анн кой,эчкинин жүнүнөн,кээде жылкынын жал-куйругунан аралаштырып соккон.Түндүк райондордо жапсардын ордуна жөбөк баш,секичек /сөкүчөк колдонулган/; 2.тал. илип-алып, жууркан-төшөк коюу үчүн там үйдүн ички дубалынын бетинен

жасалган оюк жай /сал. текче/; жапсарга жарты нан коюдум /таб. ай/; 3.тоонун капкак сымал жапкак тарткан жери; жонос,белес болбой эле,жапсар тартып жатат.

ЖАПСАРЧА сүз. таштын далдаа жери; жапсарчадан бирөө ат айдап чыкты.

ЖАПСООР тоң I.жапсар сымал тоо бети; те алиски жапсоордон элик бакырат.

ЖАПСЫ I ноок. жыгачтын бетин тегиздей турган чоң сүргүч; жапсы менен кыр.

ЖАПСЫ II батк. бир беткей; Ормот,Сырт,Бел,Чечме,Сур,Элме, Жал бир жапсы.

ЖАПЫК пам. эти бүтөн,жалпайыңкы тартып карыгандык; жапынатам жаман кара нар жапык.

ЖАПЫЛДАК түнд. 1.жапылдап эрди-эрдине тийбей сүйлөгөн адам;"атаси башка менен койон уулаба" дейт байаки жапылдак; 2.пам. терг. ооз; жап-жапылдак,жап-жапылдак устүндө пыш-пышылдак,пыш-пышылдак устүндө кайнар булак,кайнар булак устүндө чийген камыш,чийген таштын устүндө кум такыр,куи такырдын устүндө кара токой /таб.ооз,мурун,көз, кат,чеке,чач/.

ЖАПЫРАЙЫҢКЫ нск.,чүй жапырайган нерсе; жапырайыңкы көрүнгөн бастырма.

ЖАПЫРАК ккырг.,ичк. 1.жалбырак; 2.терг. китептеги жазуу, тамга; бир теректе мин бир эки жапырак; 3.тал. жука жайылып кесилген камыр; кулчөтайды жапырак кылып кес; арам жапырак өзбк. ат кулак сымал өңдөнгөн кичине өсүмдүктүн аты.

ЖАПИРАКТА-тал. камырды жукалап жайып кесүү; жапиракталп койгун деди Кулсун.

ЖАПЫРАҢ пам. жалпагай; бойу жалпак эле жапыраң болот.

ЖАПЫРМАК керг. терг. ай; мин бир чечек,бир жапырмак /жыдыз,ай/.

ЖАПЫРТА ал. жапырт; жапырта ишке киришти.

ЖАПЫРЫК жкол. майда чыккан тал; жапырык,саримсак,балтыркан сасык матал өсөт.

ЖАПЫРЫНДЫ баткч. керге жабышып өскөн өсүмдүк /арча,чөп.../ жапырынды арчалап эки эшек отун апкелдим.

ЖАР: жар-жар лейл. үйлөнүү тоюнда "дарыя" жагылып ырдала турган той ыры /көбүнчө аялдар,кыз-келиндер ырдайт. Ыр 10-11 муундан туруп "жар-жар" деген сөз көп кайталанат:

"Кийбаймын го өзүңдү бала мекен жар-жар,
Сарар жерим дал сендей болор бекен жар-жар.
Ойноп-күлүп жүрөтүн жайран кагып жар-жар,
Күрбү-күрдаш ал жерден табар бекем жар-жар.
Тумган жерин ар ким сагынады жар-жар,
Алис кетсе армандап камыгады жар-жар.
Ойноп-күлүп жүрөтүн жайран кагып жар-жар,
Күрбү-күрдаш ошо да тавылады жар-жар.
Дөвиздерин досторум балдай экен жар-жар,
Көңүлдөрүң киршиксиз кардай экен жар-жар.
Ажке менен шешемди таштап барам жар-жар,
Бакытыма ата-энем кандай экен жар-жар?
Мээни кетер ар нерсе сурай берсе жар-жар,
Мээсиз адам болоду сиңай берсең жар-жар.

Ата-анаң биздинче изги жандар жар-жар,
Изгилигинен олорду сыйлай билсең жар-жар.
Керлеринде аспалт жол боло веде жар-жар,
Алде жолу баткак сор болбос бекен жар-жар.
Менсинбейби автовус,тирамбайды жар-жар,
Кайран башым арбага кор болоду жар-жар.

Чыга калсаң биз менен жол бойуга жар-жар,
Аралайвыз далапи Волга менен жар-жар.
Зериктирсе кек Волга көңүлүңдү жар-жар,
Кыдыртавыз айылды жорго менен жар-жар.

Кээде "жар-жар" кызды көчүрүп алып баратканда да аны коштогондор тарабынан жолдо ырдалат.Жолдо кыз ыйлап жүрө берет.Анда-санда "кыз тынар жерине ыйлап барат" же "кыз жыргар жерине ыйлап барат" дешип коюп,кыз көчүргөндөр кете беришет.Кай бир учурда аларды жолдо тоюп токтотушат,анда аларга пасоромол берилет.Кайсы бир кезде жаш балдар ар кайсы жерге жолдун ортосуна от жагып коюшат.Бул болсо келиндин алгы оттой жеңил,алпек болсун, от жолдосун деген тилекти билдирет.Үйгө жакын келгенде жар-жар айтуу токтолот.Кызды күйөө бала араба,аттан,же машинадан көтөрүп түшүрөт.Анан ар бир 2-3 жадам сайын кыз,анын жеңеси,жолдош кыздары салам салып отурат.Босогого жеткенде кыздын жолуна ак материал төшөлүп,оозуна май салынат.Ал болсо--жолу ак,оозу майлуу болсун деген тилекти билдирген/; аман жар түнд. сүйгөн жарга арналган элдик күүнүн аты;боз дөвөнү айланган элдин ортосунда арман жарды чертип отурат.

ЖАРА: жарасы бүтө элек ◊ батк. 1.мурунку калыбына келе элек учур; 2.түнд. мурунку азап-тозоктон,көктен арыла элек; жаман жара зам. күйдүргү; алты жашар жаш бала жаман жара болову?; көз жара зерг. оорунун аты; көз жарага не дары?

ЖАРАЗАК: эртеңгиси жаразак лейл. эртең дагы бир бүүргани болор.

ЖАРАК тоң семиз жаректүү; тайаке,бээң жарак бээ түрвайбы?!

ЖАРАКА лейл. жарацка; алты кулач кыл аркан,жаракага кеткен бейм!

ЖАРАКАНДЫ чүй бир нерсенин жарылып,бөлүнүп түшкөн бөлүгү; таш жаракандыларн ойду көздөй кулады.

ЖАРАКЕ сув. уруунун аты /мундузга киргин/; бир жараке колборс көрүп атууга шерт кылган /жараке тобу өз ичинен: бөлек уул,тогуз уул болуп бөлүнгөн/.

ЖАРАЛУУ чүй жарамлуу,пикти; жаралуу кызыл чалыштн токуду.

ЖАРАМАТТАН-тлнш. асылып,жармашып калуу; буга эмне әле мынча жараматтанып калдык.

ЖАРАМСАЛДУУ өзг. сарамжалдуу /бул сөздө метатеза бар/; жарамсалдуу киши.

ЖАРАНДАР I түшт. жандуу макулук; жарандардын жаны—сен /сүүга карата айтылып жатат/.

ЖАРАНДАР II өзг. жарчы; паттаснн ыраак болкоп жарандары мактаган.

ЖАРАНКА пам. тешик; жаранкага колун сала койуптур.

ЖАРАШ зерг. 1.жарашуу; 2.жердин аты /илгери,1917-жылдан алда канча мурда,кыргыз жана тажик феодалдары Ак-Мойнок

деген жерди талашып,чоң чабыш кылышат.Ошондо түндүк Кыргызстандан Шабдан барып,феодалдар өз ара келишип,чабышты токтотушат да,Каратегинди бийлеген тажик паашасына Азимкан деген кембагалдын айдай сулуу кызы тартууланат.Кыргыздар Ак-Мойноктун жанындагы коктудан тартып чыгыш тараптагы жерлерге ээлик болот.Ошол жер "жараш" деп аталып калат.Бул жөнүндө атайын жазылган документ бөтөлкөгө салынып,ошол Жараштын башындагы дөңсөөгө көмүлгөн имиш. Бул сөздөр оозеки уламалдан жазылып алынды/.

ЖАРАШТЫР лейл. баланы бешикке бөлөрдөн мурда анын төшөк-пөшөктөрүн жылытуу,чач-чүчүн кагуу ж.б.

ЖАРБАН чатк. терг. тил; ормон жарбанга берди,жарбан жардан алыс иргитти /таб. бет салаа,тил/.

ЖАРВЫЛАК зерг. жалпырак; жети кулач кыл аркан жарвылактай дириддейт.

ЖАРГАК I зерг. жанаяк; күрөктөй таштын тегида кумушум жатат терикпей,жаргагыны не кылам?

ЖАРГАК II көз жаргак түнд. куш,бүркүттү үндөкко үйрөтөрдө көздөрүн кыл менен тигип таштоо; бу куштун көз жаргаги тырмактай эле; булбулу жаргак ичк. багалеги кооздолгон жаргак шым; булбулу жаргак шим кийген жигит; жаргактай тырышкан /кунраган/ адам ◊ алб. катуу,сарац киши.

ЖАРГЫ акт. өз жол,өз ык; бирөөнүн жаргысын койуп,өз жаргыңды жарып ал.

ЖАРГЫЛЫК I иск.,чүй каруучулук; бу дөңгөчтү экинчи жаргылык кылбасын.

ЖАРГЫЛЫК II зерг. 1.жарамдуулук; шу балан жаргылык ит кил-

[illegible]

ХАРМА III иск. бүркүттүн бир түрү; ормо,анан харма деген бүркүттөр бар.

ХАРМА IУ: харманда ченеп сүм күй батк. жылкыда карап ишкир /мак./; ачкыл харма иск. ачкыл; ачкыл харма хасап койгула; ботко харма батк. буудай же күгөрүнүн акшак кылып күймөп,бышырып,ага эт туурап,май салып жеде турган тамак; ботко харма койук болот; харгак харма түшт. харгылчакка тартылган талкандын кармаси; харгак харма хасайт; куурулган харма түшт. куурулган буудай же күгөрүнүн сокуга күймөлгөн акшагынан хасалган харма; куурулган харма күйүк даамданат; көчө харма түшт. чийки күгөрүнү сокуга салып кесек-кесек күймөп,ботко кылып бышырылган тамак; көчө харма ич көптүрөт; калигул харма атб. коюу хасалган харманын түрү; кам харма батк. максым; кам харма хасайт; кескен харма акт. кесме; конок харма акт. I.күгөрү же коноктун тартылган данынан хасалган харма; 2.зам. кокө тамак; курут харма чүй,иск. курутава; куурма харма батк. акшак; куурма харма,ботко харма болот.

ХАРМАК батк. I.кийноо,азап; хөкө кокө калыптт харматы көп тарттылар; 2.отм. бай-кардылык; кагаз пулда салмак кок,олгондөрдө хармак кок /мак./.

ХАРМАЧ херг. аталанын бир түрү /харма-ач/; хармач аталд хасалынбы?; талкан хармач алб. талкан-тулкан; талкан-хармач барбы?

ХАРМАШ-базк. тутанып тырышып ооруу; кызымдын эки дамыси харманын калтыр.

ХАРНАМА кадк. приказ; нол эле күнү харнама кылат.

ЖАРМОО нск. ярмо; өгүздүн жармоосун сал.

ЖАРМООЛ жкол. эненин этегине жабышып,дайыма ээрчип адат алган бала; жармоол чунак дешет.

ЖАРНАМА жерг. жарыя күбөлүгү /сал. жорнома/; тилди тилге билейлик,тишти тишке кайрайлык,онон жарнаманы окуйлук.

ЖАРНО кочк. жармоо.

ЖАРОҢ пам. жарамдуу,жаракту.

ЖАРОҢЛУУ батк. жароо; аты жароолуу экен.

ЖАРТ-жерг. жарык кыл; гүгүрттү жарткын.

ЖАРТӨПКӨ лейл. к. копак.

ЖАРТЫ нск. терг. Бөлөкбай,Бөлөкбек өндүү аттарды тергөө.

ЖАРТЫЙ-өзг. эки жагы жемирилүү; "хан" чүкөсү жартыйган.

ЖАРЧЫЛА-зам. жар салдыруу; эстедим сени жарчылап /Заамин-де азыркы учурда да бир нерсеге карай--эгерде чоң бодо мал жоголсо,балдар адашып изделсе ж.б.--базар күндөрү көп элге карай жарчы атайын ат же чоң эшек минип алып, кийкырып жар салат/.

ЖАРЫ I-ичк. I.жарык кылуу,жарык түшүрүү,от жагуу,от күйгү-зүү; гүгүрт чагып жарыт; үй үйду жарыт чырак жак,күйгүз; жер жарыды I.таң сүрдү; 2.жерге жарык кирди; 3.шоола,нур чачуу; жарык тийгизүү; Чырак-Таш ту Шор-Көлду жарытып турган дешеттер /уламага караганда Памирдеги Чырак-Таш деген жердеги зоокада кандайдыр бир чыракты жарыгы карангыда дайыма калын чигарып,анын жарыгы зоокадан,болжо-лу 300-400 м. алыстыктагы Ран-Көл // Шор-Көлгө чейин жет-кен имиш.Чындыгында 300 кадам жарык чигарын экспедиция мезгилинде мен да көрдүм/; 3.өтм. жаркырап күбануу,көңүл

кирсиз болуу; бетиниз айдай жарыды.

ЖАРЫ II-батк. жарыт; жарып айтпаса кантет.

ЖАРЫК I-жкол. жерге таңга жуук жарык түшүү; жер жарыгып келатат.

ЖАРЫК II: жер жарык жерг. чүкүрү өсүмдүгүнүн бир түрү; жер жарыктан бирди бере кет.

ЖАРЫКТЫК түнд.,терг. I.кызамык,кызылча,чечек сыяктуу жу-гуштуу,коркунучтуу ооруларды тергеп атоо; жарыктык бүгүн айабай тээп чыгыптыр /денеге кызылча жыш чыккан учурда айтылат,ал үчүн баланы жылуулап,анан кичине,бир аз вино берип коюшат да,денени сууга,желге тийгизишпейт/; 2.ка-рып улгайып калган адам /көбүнчө алардын маңыроолугуна, адаттан тышкары кылган ишине таң калуу,аео сезими менен кеп кылганда айтылат/; жарыктык десе унчукпай эле отур-байсызбы?!; чоң жарыктык батк. терг. чечек оорусу; жа-рыктыктар чүй терг. пилла курту; жарыктыктар акыркы үй-күдан ойгонду.

ЖАРЫЛДА-батк. чарылда,чырылда; жарылдаган кысталактын ба-ласы.

ЖАРЫН пам. "ууруну тап" ойнундагы үчүнчү кишинин аты.

ЖАРЫШ I-түшт. жарык боло калуу; жер бир азга жарыша түштү.

ЖАРЫШ II: келин жарыш түнд. жаш балдардын тоюнда келиндерди жарыштыруу ойну; улуу жарыш нск. көп ал чогулуп,көп ку-лук катышкан ат чабуу; улуу жарыш,көкбөрү болгон.

ЖАС батк. жазы,кең; жас булакта "сөз берген бөз бербейт, гэп үйрөткөн азык бербейт" /мак./ дедигочу.

ЖАСА: мен үчүн бирди жасап кой ♦ алб.бирди көрсөт,сазайын

ЖАСАМУЛ зам. жасоол; бөрү бөкөмүл,түлкү жасамул экен.

ЖАСАДАК батк. силаңкороз; жасадак кайда?

ЖАСАЙЫЛ алб. жасоол; вазир төрт жасайылы менен үйгө кирет.

ЖАСАК батк. курал-жабдык; жабдык-жасак тайар.

ЖАСАЛА-пам. I.жасалгала;үйду жасалавай жинимди келтирди; 2.бир.нерсени жайып жазылоо;зуваланы нан кылып жасала.

ЖАСАЛАН-пам. жасалгалуу; үйү жасалан болуп калды.

ЖАСАЛГАН: жасалган болуп калды батк. иретке келди.

ЖАСАЛЫК чүй берилген жаза,штраф; айыбына кандай жасалык бердиңер?

ЖАСАНА чүй айып,штраф; жасана буйруп көсүнө көрүн.

ЖАСАНАЧЫЛ чүй айыпчыл,штрафчыл;жасаначыл неме соо койбойт.

ЖАСАНАКОР чүй айыптуу,күнөөлүү; жасанакор.болуп сага эмнени бермекмин.

ЖАСАҢ зам. жасанган; айтта-тойдо жасан киз.

ЖАСАТ өзг. жорук-жосун; жасаты жакшы кайнене.

ЖАСАТАЙЫП чүй кокус,непада; жасатайып көзүм жумулса,балабакырага көз сал.

ЖАСБООР батк. I.жантайыбыраак келген тоонун боору;2.жердин ати; пш киламин таңдайлат,ирчи келди мандайлат деп жасб боордон түшүп келди.

ЖАСКАЙ батк. байыктеп кеткен жон; шо жаскай болот.

ЖАСКЫРМА чүй жазгырып кетмейи бардык; аа,кокуй,байаки Болоттун жаскырмасына көнбө.

ЖАСКЫРЧААК чүй жазгырып кетме адам;ой,аны қой,ай жаскырчаак неме,ага жолотпо.

ЖАСКЫРЫК чүй жазгыра бергендик;ай,балам,жаскырыгың кийин.

ЖАСТА I-түшт. чый-пый кылуу; аш катыгын жок болоо,жастап аш кыл.

ЖАСТА II-ичк.,чүй,ккырг. жазда; башына жастады.

ЖАСТАМАН ххол. жүгөрү,таруу,конок актай турган тамаки жазы сокбылек сымал нерсе; конокту кургатып жастаман менен актайт.

ЖАСТЫК өзг.,чүй,пам.,батк.,чатк. I.бешикте баланын астына салынган төшөк; 2.жерг.,лейл. эки-үч кишинин башына коюла турган жука,узун,ичке жаздык; 3.өзг. килемдин күзгү менен кошо жыла турган жигач; 4.жаздык; жоодон өлгөн салтанат,жастыктан өлгөн жаман ат /мак./; 5.ноок. узундугу I м. 20 см. өлчөмүндө кооздолуп жасалган,жоондугу жана эни,бийиктиги "пешкарига" туура келген,түркүктүн үстүнө коюла турган жигач; 6.батк. май жубаздын "лепшисинин" астына коюла турган жигач; лепшинин тегинө жастык койуп,окту чигарат; ай жастык ичк. I.оку,сайманын бир тү түрү; 2.айдын формасында тор салынып жасалган жаздык; ай жастык койуп эс алдым;алма курак жастык зам. алма көчөтү өнөнгөн кураги бар жаздык; алма курак жастык жастап "мың коштуга бир башчы" деди; арка жастык жерг.,пам. бешикке салына турган сүйрү жаздык; арка жастыкты сал; байлама жастык өзг. балыштын көзүнүн жанына узунунан тагылган лента сымал боо; байлама жастыкты көрсөт; гилем жастык өзг. килем сатууда колдонулуучу күзүктү байлаган жигач; кумуш така урдурган коргондуу жерге барасың,гилем жастык катасың; жылдыз курак жастык зам. жылдызды элестеткен кураги бар жаздык; кара жастык ♦ пам. жаңыдан

турмушка чыгары менен күйөөсү өлгөн келин; о келин кара жастык болуп калды; каттама курак жастык зам. катталып курак салынган жаздык; кош тырна жастык зам. сайма жаздыктын бир түрү; көздөмө жастык өзг. жаздыктын бир түрү /узун,сүйрү болот/; көздөмө жастык тооктун көзүнө окшош /жаздыкка актан тегерек көзчө салынат да,парпырак кордат.Сал. парпырак балыш/; курак жастык батк. калпы эле ар кыл курак салынып жасалган жаздык; оймо жастык зам. тышы кооздолуп жасалган жаздыктын бир түрү; пэр жастык тооктун же башка канаттуулардын жүнү салынган /каз,өрдөк,индюк/ жаздык; пэр жастык өтө жумшак болот; тикме жастык батк. калпы эле сайма түшүрүлгөн жаздык; чертмек курак жастык зам. курак жаздыктын бир түрү.

ЖАСЫ жерг. жалпы,бүт; жасы бостон,жом кесек.

ЖАСЫМЫК чүй буурчак өсүмдүгүнүн бир түрү; жасымык көп деле эгилбейт /сал. каз. жасымык/.

ЖАТ I өзг. ордо ойнунда үч ирет атып кезек алдыруу.

ЖАТ II: жатып кал-жерг. 1.токтоп калуу; тегирмен жатып калат; 2.артта калып калуу; мал жатып калыптыр /"жат" деген негизги этиш "кал" деген кардамчы этиш менен бирге айтылганда "калып кал" деген татаал этиштин маанисин берет/; жата-жата кыр ашасың /мак./ жерг. жүрө-жүрө кыр ашасың; ат жатып—мурза туруш ◊ батк. талаада кыйналып, бирок билгизбей көнөп кеткендик; жатасыңарбы? ал. аман-эсен турасыңарбы?; жатып калма жерг. капкандын тамагы; жатып калманы ала бар.

ЖАТААК шам. ҷ. жатак; жатаак адам экен турвай койду.

ЖАТАЙГАН жерг. бир орундан кылбаган,көчпөгөн адам; жатайган жатак.

ЖАТАК ичк.,чатк. 1.жаталак; эшектин жүгү жеңил болсо,жатак болот /мак./; 2.жерг. жалкоо; жатак адамга гэп барбы,ич нерсени укпайт; 3.кул. кыбыр; жатак өгүзүн бастыра алвай келе жатат; көк жатак пам. уруунун аты; "ишенбегин достуна саман тыгат постуна" /мак./ деди көк жатак;көр жатак тянш. оокатсыз,ишке эби жок адам; көп жатакка кантип тэнтуш болом?

ЖАТАЛАК: жаталак болгур! тунд. жилкини каргап-шилөөдө айтылуучу сырдык сөз.

ЖАТАЛАКЕЙ иск. жата калма адат; жаталекейин кармап турат ко,эс алып ал.

ЖАТАР лейл. олут,орун; о үйдө жатары жок.

ЖАТЕКИ батк. көңүлгө жат болгон нерсе; көчөттөр олорго жатеки; 2.бир нерсени бүтүндөй жатка билген адам; куранды бүт айткан жатеки адам.

ЖАТКААК жерг. жаталак; жаткаак эшек отунга жаравайт.

ЖАТКЫЛЫК иск.,чүй жатып калуучулук; экинчи жолу ушул үйгө жаткылык кылбасын.

ЖАТКЫНДА-батқч. жаталакта; көз жолтоң түнгө бар,көп жаңаган кишиге бар,көрө алваган энкимга бар,уч конок,уч!"деп туруп /көзгө конок конгондо айтыла турган сөз/ жаткындай кетти.

ЖАТКЫНОЙ батқч. жаталак; ат жаткынои болуп калыптыр.

ЖАТКЫРМА батк. жатып,конуп-түнөп тура тургандык; жаткырма боло турган болду.

ЖАТЫК зам. жантык жер; өрлөп чыгат жатыктан; көк жатык

хкол. уруунун ати; монол,соколок,көк жатык жагалмайдан.

ЖАТЫКТЫР-озг. жатта; көңүлүмдө атында жатыктырган.

ЖАТЫН чүй I.илгерки кара мылтыктын жез жатуучу бөлүгү; жезди жатынга салып,анан атчу; 2.капкандын тетиктерин бириктирип турган эң астыңкы тегерек темир /кээ бир жерде ал "чара" же "тундук" деп аталат/; алтын жатын чүй тукуму мыкты чыккан эне; тукум чайкаган үйүр өзүлөрүн алтын жатын атаган.

ЖАТЫНДАШ: атасы менен жатындаш ◊ таанышбаган жерде эркелик кылган адам.

ЖАУРЫН ккырг. далы.

ЖАХАН жерг. I.дүйнө,аалам; кыз жаханда сулуу,эстүү экен; 2.дүр-дүнүйө; сен үчүн жаханым күйүп кетсе мейличе; 3.хкол. жаан; жактыдан бөөн,жамандан жахан /мак./.

ЖАХЫЛ зам. ачуу,каар; онун жахлы чыктн.

ЖАШ: бото жаш пам. он сегизге чыккан курак; бото жаш кирген суудай болот.

ЖАШАМАЛ батк. жашыраак; бизден жашамал адам.

ЖАШАН батк. I.өтө кургап бараткан кемик мөмөсү /кобунче өрүк/; капкара болуп жашан кургады;

ЖАШИК тал. аштоо; малдарга чөптү жашикке салып берсеңер, жакшы жейт.

ЖАШТАТАН чүй жаш кезден; жаштатан адашпай койбой.

ЖАШЫК I пам. жарык.

ЖАШЫК II: жалган-жашык лейл. кап-чын; жалган-жашыкты көп сүйлөйт.

ЖАШЫКЧА озг. сандыкча; майда-чүйдөнү жашыкчага салып кой.

ЖАШЫНБАК тянш.,тал. жашынмак; кичинесинде жашынбак ойночу.

ЖАШЫНБЕЙНЕК жерг. к. жашынбенек.

ЖАШЫНБЕК жерг. к. жашынбенек.

ЖАШЫНБЕНЕК жерг. жашынмак; жашынбенек—ойундун бир түрү.

ЖАШЫНБӨЛӨК жерг. к. жашынбенек; жашынбелек ойнобот.

ЖАШЫНМЕЙНЕК батк. жашынмак; жашынмейнек ойнойттор.

ЖАШЫНПАК атб. жашынмак.

ЖАШЫРМАЙ түнд. I.бир нерсени катып,жашырып коючулук;байагы иттин жашырмайы кармап,билгизбей,көрсөтпөй койду; 2.бир нерсени жашырып ойногон орн;кел,чеп жашырмай ойнойлу.

ЖАШЫРМАК түнд. ку жашын тополок; жашырмак ойнобот.

ЖАШЫРЧААК иск. сырын жашырып жүргөн адам; өзүң жашырчаак болсоң,сага бирөө сыр айтабы?

ЖАШЫРЫК пам. жашыруун; жашырык иш кылбай өт.

ЖАШЫРЫКЧА пам. тымызын; жарды жар алдында кош айдайт,жашырыкча байлар кийинайт /мак./.

ЖАШЫРЫНДЫ түнд. бирөөгө көргөзбөй жашырып,катып койгон нерсе;ай,жашырынды бирдемең болсо алып чык.

ЖАШЫРЫНДЫК алб. жашыруун; ал жашырындык менен өтүп кетет.

Жаа озг.,лейл. к. жүдө; ол жаа жакты билет.

ЖААЛИ батк. жалпы,бүт; жаали адамды башкарса да бир өлүм.

ЖААН батк. аалам; жазыкса жаанга батпайт,кумурска кудайга жакпайт /мак./; жер жаан жкол. жер жарган бышык,тыц,кыйын киши; жегдеси кок кетимдер жер жаан адам болуптур.

ЖААП жерг. ачуулуу,каардуу; дак,суу,жоолок,жаап дейбиз.

Жаазэ түшт. I.эскиче айдын аты /болжол менен май айына

түүра келет/; 2.жылдыздын аты.

жәвлик I лейл. сызма; биз ону жәвлик дейбиз,силер сызма дейт экенсиңер.

жәвлик II батк.,лейл.,зам. бүт,чогуу,баары; биздикиге жәвлик жүрүндөр /Жерге-Талда "үргүлөү" деп айтылат/.

жәгалдирик батк. желдик; Алымбек,жәгалдиригинди бере тур.

жәгәнә түшт. суюлтуу /пахтаны/; биз бүгүн жәгәнәгә бардык.

жәгәналә-түшт. пахтаны суюлтуу; сугарылгандан кийин жәгәналәйт.

жәд лейл. эскиче ай аты /болжолу январь айына түүра келет/; жәд—чилде,ондо суук күчөгөн кез.

жәдивәр түшт. жадыбал.

жәжәм: жәжәм барды лейл. балдардын ойну; жәжәм барды йәм балдардын ойну.

жәзәйил жерг. илгерки түтөтмө кара мылтыктын бир түрү; жәзәйилиң жок беде,атпай неге айалың?

жәзвәр суз. линейка,сызгыч.

жәздә-батк. майга пияз,картошка куурун,"нстык" жасоо;жәздәп нстык кылып жүгөр.

жәззә лейл. жаза; жәмәнниң жәззәсини берип керек.

жәзир жерг. таш-талкан; машинәнин жәзири чыгыптыр.

жәзит зам. ырайы суук; жәзиткә октовой ел.

жәй I лейл.,суз. көрүстөн,мүрзө; жәй казганы үч адам кетти; 2.орун,жай; тәк жәй батк. I.бир жайда жаткандыгы же жүк койгондугу үчүн төлөнүүчү акы; төрт кап мәкәнә бир сом тәк жәй бер; 2.лейл. ата теги; тәк жәйини сурштурвө; сувай жәй жерг. чөбү мол жайлоо; жәйигә кевейт-ал.

тең келбейт.

жәй II-пам. ат жүгүртүү,ат чабуу; кана,келгиле,атты бир жәйип алалы.

жәйә лейл. жаа; онон кийин жәйә аткан.

жәйгәнә батк. к. жәгәнә; төрт әгәт жәйгәнә кылдым.

жәйдәри түшт. I.жергиликтүү мал,адам; жәйдәри мал; 2.таанып; бул өзүбүздүн жәйдәри бала.

жәйивәтәлә жерг. жайган ат; жәйивәтәлә түндуктөгү кесиегө окшош.

жәйлә-ичк. I.жайла; әңгәрәгә жәйләгән; 2.өтм. жок кылган, өлтүргөн; бешөмдү жәйләп салган.

жәйлөө ичк. жайлоо; эгиз жәйлөөлөр бар; ат жәйлөөжерг. I.кең,конушу чоң түз жайлоо; 2.жайлоонун аты; ат жәйлөөгө баравыз "ач болсоң да ашык этин жеве,ток болсоң да томук этин жээриве" /мак./ дегендей боловуз; дөм жәйлөө пам. түтөктүү жайлоо; дөм жәйлөөдү эки-үч жолу жәйләдик; кәттә жәйлөө жерг. кең,жайык төр жайлоо; кәттә жәйлөөлөр бар; кой жәйлөө жерг. I.жери төрлүү,шыбактуу жайлоо; 2.жердин аты; кой жәйлөөдө болдук,"жаман катын тулда озот" дегендей ол озуптур; түбөк жәйлөө батк. I.эки жагы зоо,күн тийбеген,салкын,мөңгүлүү этектеги жайлоо /чөбү кыска келип,малга жагымдуу болот/; түбөк жәйлөөдө мал коноксоравайт; 2.жайлоонун аты; жәйлөө көчөр лейл. эл көчөр аттуу жандык.

жәйлөөлө-ичк. жайлооло; мүнден ашык кой менен жәйлөөлөдү.

жәйрә I батк.,лейл. кирпинин бир түрү,дикобраз /жүгөрүгө чоң зыян келтирет/; жәйрә андарда,кәмәрләрдә болот.

хәйрә п-лейл.,пам. жырга; жәнин хәйрәдиви,кизим?

хәкә өзг.,батк.,жерг.,зам. 1.жеке,жалгыз,жалки; өзүм хәкә келдим; хәкә жилом чилбир; хәкә жилоңдон алып бастыр /Жерге-Талда кээде жеке дегендин ордуна "тәнәә" деген сөз колдонулат/; 2.батк. үч таш ойнунда таштарды өйдө бургап,кайра колдун аркасына тозуп алуу фазасы; хәкә тер жерг. чакмак таш ойнунун бир фазасы /мында ташты бир-бирден терет/.

хәкәндоз сүз. 1.к. жакендос; хәкәндозду алмаштырып керек; 2.поок. шейпеп; конок келет,хәкәндозду жүүп кой.

хәки түшт. же /байламта/; хәки ол,хәки мен.

хәкхәш батк. чакмак таш ойнунун бир фазасы; хәкхәштә таштарды бирден илип алат.

хәлә лейл. мөндүр.

хәләмдәш-өзг. кезектеш,иреттеш; авам өкөөвүз хәләмдәшип кар күрөдүк.

хәләл пам. азамат; биздин биригет хәләл эр экен.

хәләтмә лейл. чакмак таш ойнунда колдун учу менен жерди сийпап,өйдө иргиткан ташты тосуп алуу фазасы; хәләтмә же жер хәләтмә дейт ону.

хәллә I лейл. жыргал.

хәллә II лейл. эски-уску кийим; хәллә кийет каландар.

хәлчимән: ооз хәлчимән жерг. нан май сүртүп желген тамактын аты; хәлчимән жейсиңби? ◊ батк. таяк жейсиңби,урайсыңбы?

хәлчимиш зам.к. жалчиман; нанды майга түирап мыжгып жеде хәлчимиш дейт.

хәмән пам. жаман; хәмәнди бир өпсө,не алы калат /мак./.

хәмбилә-поок. чачты майдалап өрүү; чачты хәмбилеп өрөт.

хәми лейл.,батк. бүт,бардык; хәми калк чогулуп той жедилер /сал. үйг. хәми/.

хәмийәт батк. коом; хәмийәттин мүлкүгө тийбе.

хән ичк. жан; хәнимдән ыраак барбай жүр; хәниндин күнүн көрвөгүр ◊ пам. жарбагыр.

хәнәй түшт. уруунун аты; адигинеиин ичинде хәнәй бар /түштүк райондогу адигинелерге дагы: авышка,ай,алике,арвун, ардай,атимкул,ача,ачы,айык,баваш,байфелек,байыш,бакы, барги,баштык,бокей,борок,боткара,боштай,булаш,хәнек,илчивек,итийвек,кайнар,караваш,кавалар,кожоке,конгур,котурак,кошуке,кунчувак,куртка,монок,мүкү,нарвыт,оттук,савай сарва уруулары кирген/.

хәнәс батк. арам жаман; Ашырвай хәнәс кайда экен?

хәнәстик батк. арам жамандык; о хәнәс,хәнәстигин кива.

хәнәш-жерг. жанаш; түшүмдө сизге хәнәшип баратам.

хәнгәри пам. 1.чыр,болор-болбос сөзгө терикчээлдик кылган киши; хәнгәринин хәнигә жолово,жакты кеенүн кир болот /мак./; 2.чалпоо; хәнгәри ат.

хәнгәрилик пам. терикчээлдик; хәнгәрилига жанда жок.

хәнгир жерг. сөөкүр; хәнгир киши.

хәндә-ичк. жанда; ат минип хәндәт.

хәндәр лейл. 1.жандуу; 2.жандык; алистан хәндәр көрүндү.

хәндүрдүи пам. дүрбүнүн бир түрү; хәндүрдүнүн алды.

хәнжир поок. к. чанжир.

хәнивәр ичк. жанибар; боз аргымак хәнивәр.

жәнийә лейл. көңүлдүн толкундап турган мезгили; адамдын жәнийәси да болот.

жәннәт ичк. жаннат; жәннәттә кызыл гүл барбы?

жәнч ал. жанч; ону жәнчип,сынык/к/а тартат.

жәнчимә өзг. микчима; каймак/к/а жәнчимә кыла койчу.

жәңгәл жерг.,пам. I.бадалдуу токой; пулуң болсо жәңгәл да шорпо /мак./; 2.калың чөптүү жер; чөвү көп жәңгәл.

жәңгәлак батк. тармал; бир жәңгәлак баладан сурады.

жәңгәлдүү жерг. I.бадал токойлуу; 2.коюу чөптүү; жамандын өзү жаман,сөзү да жаман,жәңгәлдүү жерди йәм билбейт.

жәрә I-жерг. жара; баккан эгеси жәрәәт.

жәрә II: пула жәрә батк. тиштин бүйлөсү көөп пайда болуучу жара; тишимө пула жәрә чыгыптыр.

жәрәәт лейл. жараат; жәрәәт-пәрәәткә дәри кылат.

жәрәкә түшт. уруунун аты; мундузда жәрәке уругу бар /түштүк райондордогу мүчүзгө: азык,акбаш,акчал,ак чүйлү,алдоз,бекбото,бостери,дарга,жумаке,казбек,каралдон,карача, каткор,кашкыр,коншек,көкчегөз,күлпалар,күлүкчү,киргөө, малай,манас,пакай,ойсурак,сапалак,сапасак,сокусу,тамалтай,телеке,тогунай,токтана,утамыш,чигар,чокой,шайдилла деген уруулар кошулган/.

жәрәндә зам. талпынуу; канатың бар жәрәндә.

жәрәхәт лейл. жараат; жүрөгүм болот жәрәхәт.

жәрәш-ичк. жарашуу,келишип калуу,туура келүү,ылайык болуу; башыңызга гүл көптө жәрәшәт.

жәрәшә өзг. жараша; атыга жәрәшә эгери /мак./.

жәрдиванә пам. өрүктүн сөөгүндөгү кош данек; жәрдиванә жешкен киши пам."әдемек" оюнуна катышкан киши.

жәрдименек жерг. өрүктүн сөөгүнүн ичиндеги кош данектин бирөө; жәрдименек жейбиз /жергиликтүү элде жәрдименек оюноо бар.Ал түндүк райондордогу томук катуу оюнуна окшош болот/.

жәри-батк. чарча,чаалык; жәрип жүрөсүңөрбү?-деди.

жәривек лейл. гүжөөн уруусунун бир тобу.

жәрим ичк. жарым; жәрми киргиз,жәрми сарт элиңизге кыштармын.

жәрнәт жерг. жаннат; гүнәсү көк киши жәрнәткә барат дейт.

жәрөөлү батк. тиц,чийрак; жәрөөлү кишинин колудан келет.

жәрөп суз. аркакты өткөргөндө бышык болуу үчүн өткөрүлүп туруучу жип /бул килемдин жээгинде гана болот/.

жәрти жерг.,өзг. карты; жар башында жәрти алачык /таб. кулак/.

жәртикәм алб. даттикем; Жәртикәм деп пайын чават.

жәхил жерг. жайнл,долу; ачап жәхил экенсиң.

жәчмән лейл. к. жалчиман.

жәш ичк. жаш; балани башынан,келинди жәшидән /мак./; жәшиңди жоонтпо /жувантпа/. ◊ лейл. өзүңдү өзүң алдагансың, өмүрүңдү текке өткөрбө.

жәшәән батк. сыпдык сөз /ыраазы болгондукту билдирет/; ээ,жәшәән,Палат!

жәшил ичк. жашыл; ачкөкем Әсил,чачваги жәшил /таб.сагызган/.

жәшимбек: көр жәшимбек жерг. жашынмак ойну; көр жәшимбекти түндө ойногон /бул оюнда таптырып койгон адам ыр ырдаган,же жомок айткан/.

жәшинбелек жерг. жашынбак.

ЖӘШИНБӨЛӨК жерг. жашынмак /сал.жашынбелек/.

ЖӘШИНТОПОЛОК батк. жашынмак ойну; жәшинтополок эм ойун.

ЖӘШИР-пам. жашыр; сыпайы сырын жәширвәйт /мак./.

ЖӘШИРМӘК пам. к. жәшимбәк; балдар жәширмәк ойнодулар.

ЖЕ: жегенче отур-ал. жей отур; печенден жегенче отур.

ЖЕВЕГЕН тал. өсүмдүктүн аты; кургаган жевегендерди чогултуп отко жакты.

ЖЕВЕКАНА ал. коргондун төрт бурчундагы /дубалдын үстүнө салынган/ үйчө /ал кароол туруучу жана ок атуучу жай катары пайдаланылган.Мындай жевекана Дараут Коргондогу /Чоң Алай/ коргондо бар/.

ЖЕВЕЛЕ-түшт. аттарды кыркар тартып байлоо; аттарды жевеле.

ЖЕВЕЛЕК чүй,терг. чалма; узун-узун уварым,учундагы жевелек /таб. укурук,чалма/.

ЖЕВЕНДЕ кашк. ак коноктун уну менен буудайдын унунан /аз-аздап/ аралаштырып жасалган нан; бир-бир жевенде кармат-ты.

ЖЕВЕСЛИК батк. жебей турган нерсе; жевеслик кыл.

ЖЕВИЛГЕ иск. чачык чыгарылып кооздолуп жасалган үртүк /азыр учурабайт,XVШ-XIX кк. текебтик кыргыздарда колдонулган/; жевилгеси жер чийчү.

ЖЕВИРЕК чүй эбиреп-кебиреп көп сүйлөгөн адам; жевирек ооз бир жеңем жетелейт жипсиз күйөөсүн.

ЖЕВЛИК кашк. сызма; ол согулуп жасалган жевлик.

ЖЕГДЕ жерг.,батк.,зам.,жкол. кийимдин бир түрү; жегде менен допуга жетиптир /эркектин төшү ачык көйнөгү.Жегде узун,кең жасалат.Ал көбүнчө ак материалдан,бездеп тигилген.Аны алты-жети жаштан тартып карыганда да кийишкен.Жеңи колдун томугунан,боо тизеден төмөн келет.Түндүк райондордо аны "ачык көйнөк" дешкен/; 2.этн.өлүктү жаап койгон ак материал /ийинден тизеге чейин/.

ЖЕГЕНЕ чүй ичке арыкча,жөөк; балдар,жегене тарткыла.

ЖЕГЕНӨК ал. жөөнөк; жегенек үй /кээде "жөөк" дейт/.

ЖЕГЕНЧЕ I батк. укканча; жегенче чыдавай турдум.

ЖЕГЕНЧЕ II жерг. кеп алып; пулоюун жегенче кетелик.

ЖЕГИЛИК I жерг. жешке жарап калгандык;коюун-тарыз жегилик болуп калыптыр.

ЖЕГИЛИК II иск.,чүй жечүлүк; ушуну жегилик килбасынчы!

ЖЕГЭЭЧ пам. жегенге чейин; жегээч кет.

ЖЕДЕЛДЕ-жкол.жел,желдир; жеделдей жүрген бир адам келди.

ЖЕДЕЛДЕТ-жкол. желе басуу; жеделдете басып келди.

ЖЕДИГӘР жерг. сынкырчы; жедигер келе жатат.

ЖЕДИРМЕЙ лейл. чүкө ойнунун бир түрү.

ЖЕДИРМЕК түнд. I.алчы менен алчыны,таа менен таяны,бөгө менен бөгөнү,сыгө менен чигени бири-бирине жедирип ойногон чүкө ойну;жедирмек ойнойбуз; 2.атб. ордо ойнунда чийиндин чекесине жакын калган чүкө.

ЖЕДИРМЕКЧИ түнд. жедирмек ойнунда чүкөнү жакшы аткан киши; Чукан түзүк эле жедирмекчи.

ЖЕДИРМЕЛЕК жерг. к. жедирменек.

ЖЕДИРМЕНЕК ичк. жедирмек /чүйө ойну/; ашыкты пулга сатып алдым,жедирменек ойнойвуз.

ЖЕЗ: сары жез жкол."аралаш" ойнунда жаңгак сакаңы тийинге баалап кенге тигүү; сары жез аткан бала ойун-

чулардын эң кийини.

ЖЕЗДЕЛИК жкол.: нике тоюнда балдыз кездеиин жанына келип, тизесин баса отурганда берилүүчү белек-бечкек; аркан тосмой,жезделик,көз акы,жеңгетай сыйактуу жөрөлгө бар.

ЖЕЗИТ лейл. 1.өңү сары,узун арык киши; 2.өтм. митаам,шумшук.

ЖЕЗЧИ батк. кезден ар кыл нерсе жасай турган уста; көз кадырын жезчи билет,ар кадырын эл билет /мак./.

ЖЕЙЛЕ өзг.,батк. к. жегде,жегдө; ак кездемеден жейде кийиптир /казак тилинин Кош-Агаш жагында да ушул сөз колдонулат/.

ЖЕЙЛЕЧЕН өзг. жегде кийген адам; жейлечен тердеп-тепчип келәтәт.

ЖЕЙЕК тал. жөөк; айлывыз сүмдүн жейегине орношкон.

ЖЕЙЕН тал. жөөн; жейен гелгенче жети бөрү гелсин /мак./.

ЖЕЙИЛ-зам. жел; майга салып жейилген тамакты шәләмәт дейт.

ЖЕЙИШ-ноок. быкырдай кайноо;жүнүн тытуу; базардагы эл жүнүн жейишет.

ЖЕЙЗЕ батк. к. жегде; жейзе,бөздурмө,муйуш,тага,аке,ука.

ЖЕЙРЕН батк. жөэрде; жер төгидө жейрен ат,жейрен атты сойгондо жер тепкилеп ийлөп жат /таб.пияз/.

ЖЕК тал. терг. чий; жерден чыккан жек элем,жетилдеген бек элем,кырга чыгып кырылдым,кырк тусакка илиндим /таб. чийдин орулуп,токулушу/.

ЖЕКЖОЛВУН батк. өсүмдүктүн аты; жекжолвун—малга жага турган чөп.

ЖЕКЕЙ иск. илгери аялдар башына кийген кийимдин аты; жекей кымбат баалуу,теветей болгон.

ЖЕКЕН иск. 1.саздуу жерге камыш түспөлдүдө чыгып,тоголок сүйрү баш алуучу өсүмдүк; 2.тал. жики; жекендин башы желп этет.

ЖЕКЕНДОС чүй к. жакендос.

ЖЕКЕРИ түшт. мылтыкка тагылуучу кур; жекеринин ыктайсыз тагылганын байкады.

ЖЕКСЕН I пам. жерягендик; жексен кылып эмизбейт.

ЖЕКСЕН II жкол. аскер,кол; суу—султандыкы,жер—жексендики /мак./.

ЖЕКСУРУН,ЖЕКСӨӨРҮН,ЖЕКСӨӨТ,ЖЕКСУР чүй жек көрүүчүлүк; ушундай жексурун мамилесине дуушар келди.

ЖЕКТЕ I тал. 1.жегде; 2.кейнек; сага караганда эки-үч жектеги мурун кырткамын; узун жекте жкол. уруунун аты /к. чике/.

ЖЕКТЕ II: ошол жекте жкол. ошол жерде; ошол жекте нимне бар?

ЖЕЛ I-керг. келип-кортуу; келдиңиз мейман келдиңиз,сиз кайактан келдиңиз.

ЖЕЛ II батк. 1.мал менен пиязды катырып салуучу оору; жел малынын апаты экен /бул оору малга көбүнчө баш алганда түшөт/; 2.адамдын кандайдыр бир жери желге тийсе күчөп кетүүчү оорусу; жел жесин-◊ керг. каргоо сөзү /өлүп кал! деген маанида/; жел басар чүй терг. арак; жел басарын бербесең тынбайтко; жел кумар ичк. денедеги оорулардын калдыгын жок кылуу максатында жаз мезги-

лында „уром" деген чөптү жеш же тамекке /аталага/ кошуп ичүү керелгесү; уромду жел күмар үчүн жейт; жайлоо жели ххол. жайлоонун көрүнүшүн,салкын климатын баяндаган комуз күүсү; жеңин түрүнүп "жайлоо желин" чертти; кан жел түнд. 1.адамдын мурдунан бүчүк болуп ооруй турган оорунун бир түрү; 2.ххол. тиштин эти көбүнчү тартып ооруган оору; ал кан жел менен ооруган киши; сары жел чүй кеч күзгү жел.

ЖЕЛАВАН чүй рацня; желаван менен сүйлөшүптүр дейт ко.

ЖЕЛБАШ пам. тентимим,селсаяк; оо,желбаш,бүгүн кайда жүрдүн пздетип.

ЖЕЛВЕГЕЙ жерг. желпилдек; ак шайы көйнөк желвегей,адамын бозой келвегей.

ЖЕЛВЕКТЕ-чүй жеңилдешип үчүп-күйүү; желвектевей кастумунду кийип ал.

ЖЕЛВЕТАП чүй 1.оорунун аты /сүүгү ашингандан мең болуп оору/; 2.тынымы кеткен киши; күн тынымы жок желветап.

ЖЕЛВИР батк. үзүк; таарга желвир жетишпей жатат.

ЖЕЛВИРӨӨЧ чүй 1,желге тийгенде желбирей турган нерсе; желвиреп жаткан нерсени желбирөөч дейвиз; 2.кочк. кулактын кенчегү; кулактын желвирөөчү барсайды; сейке желвирөөч түнд. көкүрөккө тагылуучу кооздук /бул кооздук түндүк райондордо гана колугат да,аны киз-келиндер кез-кезде тагынат.Сал. монг. сүйкү/.

ЖЕЛВУРӨӨК: сейке желвурөөк түнд. конус түспөлүндө касалып,аялдар көкүрөккө таккан кооздук /бул ичкиликтерде учурабайт/.

ЖЕЛГЕРЕШ-алб. өсүмдүктүн аты; желгерет да дәри чөп.

ЖЕЛГИР-түшт. желик,олук; желгирип нйлаганы болду.

ЖЕЛДЕМЕ нок. 1.желди,шамалды жакшы көрүп желигип турган жан; желдеме болуп желигет; 2.батк. көмүр өчүрүү үчүн жасалган көрөкананын жел кире турган тешиги; көрөкананын желдемеси болот.

ЖЕЛДИК ххол. 1.шамал учурунда тузак чатышып калбасын үчүн көздөрүнө чөп сайып,жерге бекитип койгон куурай; чөп сайып бекиткенди желдик дейт; 2.түнд. тердиктин алдына салына турган жука кийиз /Ат-Башы тарапта "желдик,жаастаптырга" деген сөздөр аралаш колдонулса,Нонк-Көл жактта "желдик",түштүк райондордо "жааз/с/" деген сөз мунездүү колдонулат/.

ЖЕЛДИРМЕ зам. 1.каймагы чалынып алынгандан кийинки сүттүн кайнатылганы; пышманын кайнатылганын желдирме дейвиз; 2.түнд. тез темпте чертилө турган күүнүн аты; комуз менен желдирме күүнү айдады.

ЖЕЛДИРҮҮ тад. желдируу; муногу жигит өзү желдируудан коркоркот ко.

ЖЕЛЕ I ичк. кекилик,чилге тартила турган тузак /сал.таман тузак/; кекилик чакырткан жерге желе жайат /Жергеталда тируу кекиликтин бутуна жазы чүпүрөк тагып,ага боо байлап,анан казыкка теңөлүк кадап,теңөлүккө боону чалып,коюп,ал кекиликти желе жайып,анан чил же кекилик кармайт/; 2.түнд. кулундарды байлоо үчүн көчө чигарылып жасалган кыл аркан; желе тарт,кулун байла /сал. бур. зәлә,зәәли "желе"/; 3.пам. бир нече кайырмагы бар

ичке кил жип; 4.ихол. балык ордой турган мезгилде жалкага киркалай кайырмак тизип,сууга салынган тузак;Кара-Суудагы желеге балык көп илиниптир; желе узарт-тянш. ырлды көбейт,малды арбит; көк желе чүй радуга; өткүн өттү,көк желе көрүнду /кээде "кез кемпирдин желеси", Иссик-Көлдө "асан-усен","күндүн кулагы" деп да айтылат/.

ЖЕЛЕ П-кочк. желпилдөө; токтоно албай жеңи желеп,этеги алеп болду.

ЖЕЛЕГЕЙ пам. I.чолок тон; этеги жок,жеңи жок желегей ак тон кийевиз; 2.тушт. жеңи чыканакка жеткен кыскараак кука чапан /улгайып калган аялдар кийет/; 3.желекченин бир түрү; 4.бешмант; сийга бир желегей алдым.

ЖЕЛЕК тушт.,пам. I.ичи жок чапан; сийга бир желек алдым; 2.бешмант; 3.батк. аялдар кийген жеңи жок ширмал /сал. камзур/; кара желек иск. илгери калмактар урушка киргенде колдонгон туу; кара желек туу алат; кесме желек тушт. атайын жака салынбаган желек /түндүк райондордо "бешмант" деп аталат/.

ЖЕЛЕН батк. баланын кука күрмөсү; желен,көпчүк,торво, маржун,ак такта дейвиз.

ЖЕЛЕН I тал. товардын аты; желең чапан кийгизет; 2.желетке; желең кука,чолок болот.

ЖЕЛЕН П: жигит-желен чүй жигит жалаң; жигит-желендери менен кетип келди.

ЖЕЛЕН Ш: алаң-желең чүй алеп-желеп; алаң-желең болуп эмне болду?

ЖЕЛЕТ ихол. I.койдун терисинен ашатылып,ийлеп кийилген

чолок тончо; желетти мергенчилер кийет; 2.тянш. кемсел, бешмант,күрмө; колтук желет /желек/ батк.,лейл. чыптама суук тийбесин колтук желетинди кийип ал.

ЖЕЛЕТКЕ иск. I.эки кат жеңил чапан; 2.жилетка.

ЖЕЛИ тушт. желим,жабышкак,чайыр; чайырдын жели көп,ак чечектин жели бар.

ЖЕЛИК -батк. желки болуп оору; желиккенге ат кулактын тамырын талкан кылып сээп,каймак менен майлаган.

ЖЕЛИМ I пам. карагайдын чайыры; "уругу жок,Кудайберди кер сугарат" /жакап/ деп желимин кейт.

ЖЕЛИМ II жок желим суз. келин жүгүн.

ЖЕЛИМЧЕ I чүй кичинекей жандыктын аты /чимели сыяктуу майда,бирок учуп жүрөт да,адамды чагып,канын сорот/; желимче чагып көзүм шишип кетти.

ЖЕЛИМЧЕ П иск.,кочк. сүт жаңы бышып келе жаткан мезгилде анын үстүнө пайда болгон сызыкча; кеч,желимчелер кайнайт.

ЖЕЛИН: желинин көп койот ◊ өзг. чайнап коет; боз желин өзг. кумшак желин; эт желин жерг. желини катуу мал; эт желин боз кой.

ЖЕЛИН суз. болтоюп,шишимик тарткан көрүнүш; ак паран ылдыйтик асылып,айактай ташка жабышып жүрүп,көзү желин болгон.

ЖЕЛКЕ жерг. I.балыктын бакалоору; кез кайырмак мен болуп, желкенен алсам кантесин?; 2.желке сугат түп эгин сугарганда суу чыкпай калган жерлерге кичине-кичине арыкча тартып,сууну ээрчите агызып сугаруу ыкмасы; желке сугат

кылсаң,жер ала калвайт /сал. каз. желке су/; желке тамырым тырышып турат ◊ батк. көңүлүм чаппайт,иштегим келбейт; желкесинде көк тарамыш бар ◊ шайтаны бар,кекир; кара желке акт.,тторо.,тянш. аркардын чоңоюп калган козучасы.

ЖЕЛКЕЛЕТ-түп эгинди желке кылып сугаруу; желкелетип алып кел сууну.

ЖЕЛКИЛДЕК суз. өсүмдүктүн аты; желкилдекти көзде желпилдек дей берет.

ЖЕЛКИН тал. бардык үнү менен дарылдап кийкыргандык.

ЖЕЛКИНЧЕК батк. селкинчек /сал. алкинчек,ченилчек/.

ЖЕЛКОМ жерг. к. кааз.

ЖЕЛМООЗ тал. желмогуз.

ЖЕЛМОГУСАТАР чүй ашу,колборс,кыл кияр,каман өңдүү чоңчоң айбандарга мергенчилик кылган адам; камандын кыл кийарын желмогусатарлар аткан.

ЖЕЛӨТКӨ нск. килетка; желөткөң болсо кийип ал.

ЖЕЛПИВИЧ: желпивич табак батк. күрүчтү чаң-чүңдан тазалап арылтуу үчүн жука темирден жасалган табак.

ЖЕЛПИКБАШ жерг. желпилдек /буудай сымал кылган узун көк өсүмдүк/; желпикбаш желпинип турат.

ЖЕЛПИЛДЕК өзг. өсүмдүктүн бир түрү; бу талаада желпилдек өсөт.

ЖЕЛПИМЕ жкол. I.желпиргүн табак; желпимеге салып алып желпийт; 2.алб. колду салмак менен жай таштап черте турган күүнүн аты; желпимени биз токтук кылып бат чертевиз.

ЖЕЛПИН-лейл. күчүркөө,дүүлүгүү;оңрусу желпинип күчөп кетиптир.

ЖЕЛПИНИШ түнд. комуз күүсү;желпиниш--кенил кайрылган күү.

ЖЕЛПИЧ: желпич табак батк. к. желпивич.

ЖЕЛПИШ батк. желпин I.бир нерсени /арпа,буудай ж.б./желпип тазалай турган түбү тайпакай табак; 2.түшт. терг. жалбырак; атасы узун сары,энеси желпиш табак,баласы баллан майлуу /таб.жаңгактын кычачы,жалбырагы,данеги/.

ЖЕЛПУРУУН чүй к. желпиш I; желпуруун менен эгин тазалайт.

ЖЕМ жкол. I.кайырмакка илинген курт-сурт /бул жерде бир нече кайырмакты бир жипке катарынан тизип байлап,анан аны суунун шар аккан жерине керип байлап коюп,эртеси келип карашат/; 2.атб. милтиктин дарысы; 3.ичк. I.тегирмендин көзүнөн чубуруп түшүп турган эгин; 4.тегирмендин көзүнө токтоп жабышып калган дан; жем токтоп калды; 5.жерг. жугунду,таштанды; итке жем бердиңби?; ак жем жкол. I.куш эттенип кеткенде сууга кебүрөөк чыланып, өңүн-каның кетирип берген эт; куш эттенсе,ак жем берет; 2.колдун ак быштак болуп оолуп кетиши; колум ак жем болуп ойулуп кетти; кара жем кушка туз тийбеген таза чындагы сууга бир чайкап берилген кара кесек эт; кара жемди адегенде берет; эшек жем жкол. 1).чаканбеш ойнунда жеңилген адам жеңген кишини маарадан "бәккә" /стартка/ чейин көтөрүп баруу жазасы; эшек жем,же болбосо жем бермей деген жазасы бар; 2).батк. пилла куртун багуучулардын арасында пайда болуучу бөрү жатын сымал оорунун аты; эшек жем болгон эде,бийик айнекти /жергиликтүү эл

арчанын жалбырагын күлгө кошуп кайнатып,сууту,анан аны "эшек жемге" сууп дарылашкан/; жем басар өзг. 1.бүркүттүн тырмагынын алдындагы илмек жери; 2.бутундагы илмеги чоң бүркүттүн бир түрү; жем баскыч атб. дарын ныктоо үчүн мүйүздүн учунан жасалган курал; жем берүү жкол. чаканбеш ойнунда кенгендер утулгандарды кетөртүп же чимирилтип жазалоо жолу; жем түшүрүү жкол.күн суксундап,эки ийнин өйдө кетөрүп калуусу; ой,айланайын, жаныварым,жем түшүрүп жатат,жол болот экен.

ЖЕМЖӨМҮЛ жерг. к. женжевил; жемжөмүл жийвай прэси тынч боло алвадык.

ЖЕМЖӨМҮР жерг. к. женжевил; капайн беде,жемжөмүр;караган, бадам,кара чеке өсөт.

ЖЕМЕ: жеме-жука ош какно-кукус; жеме-жукага алганда жоошуй түштү; жеме кара-тал. балдардын ойнунда колдонулуучу жыпыкейдин бир түрү.

ЖЕМЕК атб. 1.ордо ойнунда чийиндин чекесине жакын келген чүкө; жемегим бар /сал. калдамак/; 2.чүй ордо ойнунда чүкөнү ордодон чыгара атуу жолу; жемекке дайарданып калат; 3.пам.,лейл. 1)чыймыл чүкө; 2)этм. кичинекей жаш бала; эрден калган жемек; 4.чүй алып-жутар,жегич; Жумабек шылуун кадимки жемек.

ЖЕМЕКЕЙ тянш. жемей чүй жедирмек иск. чүкө ойнунун бир түрү /чүкөнү калчап,таа менен таанып же бегенү,алчы менен алчыны же чигени жедирип ойноо/; балдар жемекей ойноп жатышат.

ЖЕМИРИЛ-зам. килем курган казыктын кыйшайыш; гилемдин

казыгын кагып берип,жемирилип калыптыр.

ЖЕМИШ: жемиш-кашек зам. жер-жемиш; жемиш-кашек көп болду; коюлук жемиш ош огородго тигилген менчик жемиш; коюлук жемиштер текши быштн.

ЖЕМСӨӨР түнд. канаттуулардын тамак-аш сиңире турган органы; жемсөөру чоң корооз экен /сал. жагдан 3/.

ЖЕМТИК зам. парага алынган ,парага түшкөн буюм-тайым,мал; жемтик/к/е түшкөн буюм.

ЖЕМЧӨӨ сүз. жемсөө; жемчөөсү килейет.

ЖЕНШИН жерг. өсүмдүктүн аты; женшин деген өсүмдүк бар.

ЖЕҢГИЛЧЕК жерг. селкинчек,/сал. як. сенгелсэк "бешик"/.

ЖЕНЖЕВИЛ,ЖЕНЖИВУЛ,ЖЕНЖӨВҮЛ жерг.,батк. өсүмдүктүн аты /жыты саскы чөп,бийикке чыгат,кой-эчкиге жакшы тоют,беде сыяктуу кышкысын өнү бузулбайт/; женжевул ташып жатышат.

ЖЕҢ I: калтэ жең батк. чолок жең; женин буу-түнд. козулуу кой талаада калганда карышкыр тийбесин үчүн балдардын женин буун коюу ырым; эми балдардын женин буун койгуза-деди Осмон; жең шайла-пам. жең быч; жең шайлаган шайырым;жеңди билектей кочк. билектей; жеңди билектей жилан.

ЖЕҢ II-өзг. машина айдоо; ал машинасын өзү жеңип жүрөт.

ЖЕҢЖЕГҮЛ батк. к. женжевил.

ЖЕҢЖИҢГҮЛ батк. к. женжевил.

ЖЕҢЖӨӨЛ батк. к. женжегүл, женжевил.

ЖЕҢЕ: жеңе жечүм жерг. этн. нике тойдон кийин кыз-күйөөгө төшөк салып,таң аткыча аларды сырттан сак-сактап чы-

гып,эртеси тыйын алуу керелгесу; келелери сактап башда турат,келе кечуи алат; күйеи келе зам. тойдо күйеөгө кол баштап,кол көрсөтүп жүрө турган келе;

КЕЛЕКАН тушт. келеке; келекан,эй келекан!

КЕЛЕЙ суз. келесине эркелеп кайрылуу; келейим болсун тойбашы.

КЕЛЕКЕ тунд. келекебай; ай келеке-келеке,бирдеменди биле-мин.

КЕЛЕКЕНАЙ тунд. к. келеке; келекенай,айта көрбө,энем урат.

КЕЛЕТАЙ тунд. келеке.

КЕЛЕЧЕ керг. I.кат,кичине келече; келечем кечтун керку эде; 2.айылга келген кат келин,турмушка жаңы чыккан келин; ол келече болот; 3.терг. ийик; кичинекей келечем жугуруп жүрүп боовуйт /таб. ийик/.

КЕЛИЛДЕ-батк. келил; зордуан келилдеп качат.

КЕЛИЛТЕКТЕ-тал. келилдеп; келилтектеп кийинип алыпты.

КЕЛИЛЧЕ керг. к. келче; келилчени нан капканда кийет,

КЕЛИЛЧЕК керг. селкинчек /сал. келкинчек,элкинчек/; кәттэ дерек/к/е келилчек салдык.

КЕЛИЧЕ суз. тандырга нан капканда колго кийилүүчү келче /муну узун чүпүректен калың кылып шырып жасап,очокко нан капканда кол күйбөс үчүн кийип алышат/; келиче кийип ал.

КЕЛЧЕ өзг.,батк.,керг. к.келиче; келче алып кел,нанды алайын.

КЕПЕЙ-нск. I.кичирейип кепирейүү; ай катын,ал кепейген

ким эле?; 2.капыз; кепей тамдардын жанындагы үчүрма үй.

КЕПЕЙИНКИ нск.,чүй кепейген кичине нерсе; кепейген там кимдики?

КЕПИРЕКЕЙ тунд. кепирейген кичине нерсе; кепирекей тамдар жоголду.

КЕПИРЕЙИНКИ нск.,чүй кепирейген нерсе; кепирейинки тартып баскан неме экен.

КЕР керг. "ховнапэрэк" ойнунда баланын колун койдуруп,үстүнөн аттап өтүү фазасы; керге амал кирди нск. керден тоң кетип,өсүмдүктөр өне баштаган учур; кер айтып койот атб. ууга чыгардан бир күнү мурда аңчылык жөнүндө кеп салбоо керелгесу; кердин тешигин жамайт ◊ керг.сезмер,ишмер,бирок өтө дүнүйөкор адам; кериге жараша жылаана ◊ батк. эшегине жараша тушагы; кер жарыпат-батк. керге жарык кирип таң атуу; кер карыпайын деп калды; кер тарткыр-батк. кер соргур /каргаганда айтылат/;керге жык пам. чакмак там ойнунда таштарды керге бир-бирден жыйноо фазасы; керден үзду палван ташты керден ковгоп бир аз көтөрүү; айдың кер жкол. эзи түз талаа; айдың керге ак чөлмөк ойнодук; ак кер нск. ымсак,майда таштуу чопо сымал жер; биздин кер--ак кер,сугарваса эгин чыкпайт; арамы жер зам. ойноштук кылган жер;арамы керге камыш бүтпейт; өзүз жер батк.,нооk. адам сыйына турган жер; Булак-Башында өзүз жер бар; бара жер керг. чептүү жер; бара керге элин жайлайт; бел байлоо жер өзг. бел кырчоо; бел байлоо керден өйдө курчанды; боз жер батк. дың; эгин айдала элек жер боз жер,боз талаа

деп аталат;кашык жер жерг. эгин жакшы өнбөй арыктап кеткен жер; кашык жердин бүмдайы жакшы бовойт; кугумдуу жер нск. кары аз түшүп,тоюту мол болуп,малды бат семиртип жиберүүчү талаа-тоо жер; Тор-Айгырдын жери--кугумдуу жер; заран жер зам. дың жер; заран жерге трактир салат; кактама жер чүй ак чополуу каксоо жер; кактама жерге алпарып көмөт экен; катык жер жерг. сокат кылууга,дыйканчылыкты өнүктүрүүгө катаал келген жер;Каратегин--катык жер; кийтик жер лейл. айдоонун айдалбай бурч болуп калган жери; кийтик жердин чөвүн оруп кой; тай карышым жер жерг. 1,5-2 км аралык; тай карышым жерге чархар салынган; чук жер чүй суу токтогон көлчүк жер; эне жер от мекен; эне жериме жеткенче эрекелдим; жерге басар батк. чакмак таш ойнунда эки ташты жерге басып,эки ташты өйдө иргитып,тутуп алуу фазасы; жер бастн ♦ батк. мал; канча жер бастиң бар; жер согор чүй канаттуунун текөөрү; жер согору курч көрүнөт; жер төшөр зам. курт-кумурсканын бир түрү; жер төшөр кичкине болот; жер тойу нск. эгин мол болсун үчүн колхозчуларга кайында колхоздун ортосунан эт,кымыз,айран берип,той өткөрүү салты;/бул адат 1946-жылдан бери гана тараган/.

ЖЕРБАЙ чүй фундамент; үйдүн жербайын эчак эле бутуруштен.

ЖЕРГЕ ажод. 1.айыл-аймак; жергенден козу карап,тезек терген; 2.чүй мал-жан;эмерек-семерек;буюм-тайым; жергени такыр жок деди.

ЖЕРГЕКЕЛИ жерг. эргежээл; мундуй өлүм болбосо,жергекелинин өңү мунча саргайып беде?

ЖЕРГЕЙИ жерг. бир жакка,алыска; бир жергейи көнөтөт.

ЖЕРГЕЛҮҮ чүй урук-тукумдуу; жергелүү түүган агайын.

ЖЕРГЕТАЛ жерг.,тянш.,тал. 1.жерге кылыракей же уюлгуш чыккан жапайы тал; 2.жердин аты /Жерге-Талда илгерки тоо,түз беттери караган,тал,терек,бадал жыш өскөн жер болгон экен/.

ЖЕРГЕТАЛЧЫ жерг. жергеталдык; жергеталчы балдарды көп таанып бервейм.

ЖЕРГИЛ-батк. сагын,кусадар бол; бийик жаз жергилип жүрдүм.

ЖЕРГИЛИК жерг. сайманын бир түрү; жергилигини агындан албайвысың сарысынан алвай.

ЖЕРГУЙ жерг. 1.жердин жаракасы; 2.өтм. пейли жаман адам; жергуй адам экенсиң.

ЖЕРДИК пам. 1.туулуп өскөн жер; 2.адамдын кебете-кешпири; 3.тургун; кечээги бала жердик.

ЖЕРЕНТИЛЧЕК тунд. өсүмдүктүн аты.

ЖЕРЛЕН-пам. тургун болуу,очор-бачар болуу; шо балдар эми жерлениптирлер /ичкиликтерде III жактагы этиштик баяндоочторго көптүктү туюндуруучу -лар мүчөсү жалгана берет.Мисалы: сүйлөйттөр,сүйлөшөт;уккандылар-үгүттү,кетет экелер - кетишет экен ж.б./.

ЖЕРЛИК батк. чакмак таш ойнунда ар бир ташты өйдө иргитып,иргиткан сайын жерди таптап,илип алуу фазасы.

ЖЕРПАСТА-түшт. жерге карай ылдыйлоо,төмөндө; жерпастан барып атылган топтой кайра көтөрүлдү.

ЖЕРТЕКИ лейл. тамата; ох шум эле жертеки эйткан.

ЖЕРЧИ нок. I.жер чалып жүргөн адам /конуш,жайлоо,өтөк ж.б. чалгындаган киши/;жерчиси жер ченемин билет;2.пам. жердик;шу жерчи кыргыздардан көрдүк.

ЖЕСЕКУТУЛ батк. аяк бошотор; жесекутул турвайбы.

ЖЕСЕК тянш. кароол.

ЖЕСИР: зэр жесир чатк. I.көптөн бери атка токулбай калган зэр; 2.нск. күйөөсү каза болгон аял.

ЖЕСТЕ тал. жезде; жестем көтөрүп барып,көтөрүп келет.

ЖЕТЕКЕН: жетекендин жети уулу батк. илгерки нойгут уруусунун таралыш тобу.

ЖЕТЕС керг. жакыр; жок-жетес жүрүп жетилди /мак./.

ЖЕТЕСТИК керг. кандайдыр бир кемчилик,жетишпегендик; жетестик жерден кетпейт,жерден кетсе элден кетпейт /мак./,

ЖЕТИКЕМ лейл. жетиген.

ЖЕТИКЕН түшт. уруунун аты; багыштарга жетикен кошулат /багыштарга дагы:эстали,эрназар,алтенди,шааке,торук,токутай, тогуз,товак,телеке,сочу,семет кирген/.

ЖЕТИКУМ өзг. көзө карапанын эң чоңу; жетикумга суу куй.

ЖЕТИМ: жетим карып карды ток,мойну жоон күчү жок ◊ батк. а,байкуш!; кош,жетим түнд. комуз күүсү.

ЖЕТИМКАНА ккол. жетимдер үйү; жетимканага келип калдым.

ЖЕТИМЧЕ суз. кичинекей жетим; жетимче кыз—Тургун.

ЖЕТКЕЙСИН ош жеткей элең; күрмөлбөй нядам жеткейсиң.

ЖЕТӨӨЛӨ-нск. жети киши бириигип; жетөөлөп кол салса,койбос.

ЖЕТЭЭР ккол. бов; алты ай жетээр суутту.

ЖЕЧ-лейл. өтм. кирчилдашып мушташуу; өкөмү өлгүчө жечти;

жешким келип турат батк. карматкым келип турат;жешип ал-батк. талашуу /сөз/.,кармаша кетүү; жешип алып баршаттар.

ЖЕШТИК ноок. жегенге жарай турган аш,тамак; бир аз жештиги барбыр.

ЖЭЭК I тянш. I.кийиздин четине түшүрүлгөн оюнун бир түрү; жайлары койдун жүнүнөн жээк түшүрөт; 2.зам.,лейл., пам. кандайдыр бир кийимдин,бүкмдун четине бастырылган күмүш кооздук,асем,сайма; 3.пам. жүн жиптен оролгон кооз боолук; 4.лейл. килемдин жээгине бастырылган түгөйлүү нзгит жип; гилемге жээк бастырат /бул жээк Таластагы,Чаткал жана Кылал-Абадын түндүк-батыш тараптарында,илгерки "саруу,кушчу,китайларда" "нокыт" деп аталган.Сал.түв. "нокыт-кант"/; ала жээк батк. к. кеште; ала жээктн кара тору кнздар сого берет; гүлдөөчү жээк керг. көйнөктүн жака,өңүр жээгине тигилген кооз сайма жээк; жака жээк керг. көйнөктүн жакасына тигилген кооз жээк; калак оту жээк пам. текше чачы дикектин жээгине тагыла турган кооздук; күлүн жээк тянш. таарга түшүрүлө турган ойно-чийменин бир түрү; күмүш оту жээк пам. дикектин күмүштөн бастырылган жээги.

ЖЭЭК II батк. идиштин бир түрү; жети саймалтык асынган жээктей ташка жашынган.

ЖЭЭК III пам. ооргок; угузду нсик ичсе торпок жээк болот, сумук ичсе жээк бовойт.

ЖЭЭЛИ-пам. алчы-таасын кеп,жепен болуу; кеп урунуп жээлиген адам.

ЖЭЭНАЙЫМ жкол. I.сулуу,сүйүктүү жаан кыз; 2.аялдын ат.

ЖЭЭНКАН түшт. жаанге эркелеп,эркелетип кайрылуу; жаанкан деп йам айтавыз.

ЖЭЭНТЕК сүл.,батк. жентек; айылга жаантек берди.

ЖЭЭНЧЕР пам.,чүй жаандын баласы; жаанчердин урматына кек берүү берди.

ЖЭЭНЧОРО нск.,чүй к. жаанчер.

ЖЭЭРДЕ нчк. ичкиликке кирүүчү уруу тобу.

ЖЭЭРИ-пам. I.жери; кой жаарып калыптыр; 2.жийиркенүү;кой жаарысе—айван,айнын жок,акмак жаарысе—айаптын заарылы жок /мак./.

ЖЭЭТИ батк. жети.

ЖИВАЛДИЗ озг. к. жувалдыз; живалдизди жоготуп кайра тавып алдым.

ЖИВАМ кашк. келин; живам келе жатат,карап.

ЖИВАМДУУ кашк. келиндүү; ой,байбиче,живамдуу болдунузбу.

ЖИВЕК жерг. жамбаштын тарамышы; живеги үзүлүп кетет.

ЖИВИТМЕ чүй абжип оорусу; живитме менен ооруган дейт.

ЖИВИШ тал. I.бат айландырган оорунун ат; живиш болгон адамдай экен; 2.составында "мык" деген сөзү бар эчилүү аттарды /мисалы: Мыктыбек,Мыктыбай деген аттарды/; төргөө; живиш аке келатат.

ЖИГАК жерг. к. гижак; жигак тартканды билевисиң?

ЖИГЭР нчк.,зам.,батк. боор; малдын жигэри малдын боору; жигэрим ой—жигэрим ой бир боорум ой—бир боорум ой /адам каза болгондо түшкандары ушинтип өкүрөт/; жигэрим ой деп нйлэп кирет; 2.өтм. бир тууган,бир боор

/"боор" деген сөз сейрек айтылат/; дүмбө-жигэр куйрук боор; дүмбө-жигэрди аралап туурап таштады.

ЖИГЭРДЭШ жерг. боордош; биз олор менен жигэрдэшпиз.

ЖИГДЭ зам.,жерг.,лейл. жийде; жигдэнин түрлөрү бир топ; какырык жигдэ сүз. жийденин кургак сымал келген түрү; кандек жигдэ мамасу томолок,кабыгы кызгылт жана катуу, кеч күздө быша турган жийде; кандек жигдэни терип келдим; хасек жигдэ мамасу майда,уну жок,жегенге жарабай турган жийде; хасек жигдэни кесип отун кылдык; карга жигдэ тоо этегинде салкынираак жерде өсүүчү жийденин түрү; карга жигдэ--ич округа дэри /бул жийденин мамасу майда болот,адамдар дарылык үчүн жебесе,жен жебейт,кебүнчө карга-кузгунга аш болот/; котур жигдэ тал. жапайы чыккан майда жийде; курт жигдэ түшт. жийде мамасүнүн майда-майда түрү; нан жигдэ кургак келип,эрте быша турган сары түстөгү жийде; бул нан жигдэнин кавыгы экен /бул жийденин мамасу сүйрү,ичиндеги уну сагыз сымал болуп,кабыгы жука келет,андан кебүнчө бухамык жасалат/.

ЖИГДЭЛҮҮ нчк. жийделүү; жигдэлүү сай.

ЖИГДЭ түшт. жийде; жигдеси бар жер барбы?

ЖИГДЕЛИВ жерг. жийделүү; жигделив жер.

ЖИГЕРДУУ түшт. ишенчиликтүү,колунда бардар /адам/; сизге окпогон жигердуу кишилер бар.

ЖИГЕРДЕНТЭЭРЛИК түшт. кубанарлык,сүйүнөрлүк; жийнитик жигердентээрлик болду.

ЖИГИ: жиги-жиги акт. турумтайды үндөккө чакыруу; куу-куу турумтай,жиги-жиги турумтай.

ЖИГИТ: ай жигит батк. өңдүү-түстүү сулуу жигит; ай жигит бизднн теңдвиз; акыл жигит акылман жигит; акыл жигит балавиз; анайн жигит лейл. тара укмуш кызык жигит /сал. өзб. анойи "хепекей"/; бул түштен коркуп отурмун лейт, анайн жигит экен; ат жигит чүй илгери байдн жандап жүрүп,ага керек болгондо тамак-аш даярдап берген адам; ат жигит байдн жандап жүрүп,атын кайтарып,атын минтизип кызмат кылган адам; боз жигит өзг. жигач өсүмдүгүнүн бир түрү; бул эмне өсүмдүк десем,боз жигит деди; тон жигит байдн жандап кийим-кечегин даярдап кийгизип жүргөн жигит; пар жигит түшт. илайык,түгөй жигит /көбүнчө турмуш курууга,өмүр сурүүгө жолдош боло алат деген пикирде айтылат/; пир жигит жерг. жигиттин жигити; пир жигит деген ондой болот; жигит өлгүр! ◊ батк. жерге киргир; пишканда жигит өлгүр бир ам гапсөн бервейт.

ЖИДӘ жерг. жуда,өтө; бу жидә кызык ойун.

ЖИДИ сүз. I.аркак; кызук жиди менен эришти ажыратат; 2.тал аркак -эришти адыргы менен кетергенде пайда болгон бурч жери; жидиси жатпай калыптыр.

ЖИЗЕ пам. чөбөгө.

ЖИЗИТ лейл. жемогуз; жизиттәй болвой кал /Жерге-Талда "жүзүт" деп аталат/.

ЖИЙ-ичк. жий; малын жийалвәй койду.

ЖИЙЗЗИ кашк. уйгур фасонуна салынып жасалган кыздардын чапаны /мындай чапандар жибек материалдар менен тыштанып, өңүрү сол каптал жагына оодарылып топчуланат.Көкүрөккө жаната эки седеп,эки жакага экиден төрт седеп тагылат/.

ЖИЙДЕГУЛ: жийдегул чыны /чайнек,пийәлә/ батк. илгери колдонулган гүлдүү чыны /чайнек/; жийдегул чыны азыр жок.

ЖИЙЕК зам. жээк; жийеги жок кийим боло веде?

ЖИЙЕН тал.,зам. жээн; жийеним кайда деп сурады.

ЖИЙИН жерг. жыйын; жийиндә тилинди тий,муштамта колунду тий /мак./.

ЖИЙӨҢ жерг.,пам. жөө; өңү сарык,өзү жийеи жүрөт.

ЖИКИЛДЕ-батк. I.калтырап-титиреп үшүп келүү; жикилдеп муздап келди; 2.жиниктир; кувалап жикилдетти; 3.ж.кол. энтик; жикилдеп отуруп берипти.

ЖИКИРЕЙ-чүй жикий; жикирейген кишини айтам.

ЖИКИРЕЙТ-ж.кол. I.тыш кийимдин жакасына желкесин илдийлатып катуу; кежигесин чапандын жакасына жикирейтип катып алыптыр; 2.боорго жабыштыра кысып алуу; жикирейтип кысакан бойдон кетти.

ЖИКИШ тал. мойну кыска,далысы чыккан адам; жикиш аке жүрөт тигинде.

ЖИЛӘТ: илә-жиләт өзг. урук-туугандар; илә-жиләтимә барып келдим.

ЖИЛГЕ өзг. курма өрүгүнүн данегиндеги ичке сизикча; сүйрү сөөгүнүн жилгеси бар.

ЖИЛИК: аныктуи жилик жерг. чүкөлүү же хото жилик; аныктуи жилик арам эт,калып кеттим карай бет; жылкы жилик чүй хото жилик; кар жилик кагуу түнд. илгери картылап уруудан тиц адам чыкпас үчүн кар жиликти ырымдап жерге кагуу жөрөлгөсү /мындай жөрөлгө көк боорду кызга бербей тетө арноо,мөрилүү сөөгүн тиш менен мүлкүбөө,кар жилик-

тин чучугун эркек балдарга бербөө адаттарынан да бай-
калат/; кашка жилик пам."пата той" мезгилинде күйөө та-
рап сөөк келген койдун кашка жилигин үйгө жулдурбай
алып кируу жөрөлгөсү /эгер алар жулдурбай алып кирсе,
аларга дагы кой сөөк,сарпайы берет; эгер алдырып жибе-
ришсе,алардын өздөрү кайра кой сөөкат/; кара жилик алб.
кар жилик; корто жилик тал.,лейл.,суз. күң жилик; кор-
то жиликти меймандарга тартса болот; мукур жилик ал.
күң жилик; бөкиөн мукур жиликтен жогору турат; мыкый
жилик ичк. күң жилик; бүгүн тойдон мана мыкый жилик тай-
йлы; токмок жилик ичк. 1.кото жилик /кээ бир жерде/;
2.күң жилик /айрым учурда/; токмок жиликти элге тарт;
жилик талашмай пам. кыз берүү токтда кыз жана күйөө
жактын эки тарап болуп,кашка жиликти талашып ойноо жө-
рөлгөсү /жиликти күйөө тарап эт-мети менен алып келет/;
жигиттер алып кегенде кашка жиликти жилик талашмай ки-
лат; жилик талашкандай ит кылуу ◊ шашып-бушуп иштөө.

ЖИЛИКТЕ: жиликтеп сура түнд. жети атаны териштирип,укум-
тукумду сураштыруу; тойго келгенди жиликтеп сурады.

ЖИЛК-түшт. 1.кагуу; ачуусу келдиби,жилкип жиберди; 2.сил-
күү; аттын жилоочун жилкип койду.

ЖИН: ак жин жерг. бакшылардын демин келтире турган жин;
ак жиндерини байлап алат; кара жин бакшылардын демине
тоскоолдук кылуучу жин; кара жиндерин отко күйгүзөт;
чекене жин иск. күчөгөн жин; чекене жинин кагайын.

ЖИНӨЗӨ ичк. канава; уктаганда жинөзөсүн түшүрөт.

ЖИНӨДИЛ батк. ойноок жаш киз; тынч турбаган жинөдил ий.

ЖИНӨЙӨТ батк. 1.кылган эмгек;жинөйөтимө жараша пул алам;
2.күнөө,айып; жинөйөт кылды,шойку да ол.

ЖИНДӨК жерг.,зам. бир аз; жакын эле йу,талинен жиндөк ай-
ырма бар.

ЖИНДЕ I зам. кичине,кичиндай,бир аз; жинде туруп тур.

ЖИНДЕ II-каро. жинденүү; имне жиндеп турасиңби?

ЖИНДЕЙ зам.,батк. тырмактай кичине; күндүзү перидей,түн-
дөсү жиндей /таб. жүк/.

ЖИНДЕМЕЙ суз. жиндичилик; бирөрдө жиндемей адаты бар.

ЖИНДИ зам. кичинекей,кепедей; жинди-жинди,жинди киз,жин-
диси мана минди киз,бир путуну сырайтып тамашага чиктн
кнз /таб. үйдүн тирегичи/.

ЖИНЖӨК жерг. курушуп,тырышып катып калган нерсе; жинжөк-
төй болуп өлсүн!

ЖИНИЙ-чүй жин келүү,ачууланүү; тим эле-тим эле деди жинай-
ган бойдон.

ЖИННӨЙӨТ зам. күнөкөр; жиннөйөт болот.

ЖИҢГӨК батк. 1.чокойдун боосунун бекем тырыштырыла тарты-
лышы; пөйчөктүнин боюу жиңгөк болуп калыптыр; 2.уялгуп,
чокороктошуп калган нерсе; топурак жиңгөк-жиңгөк болуп
калыптыр.

ЖИҢГӨЛӨК батк. 1.тармал; вой-вой бача,жиңгөлөк чач экен;
2.түйдөктөшкөн нерсе; чөчинди жумуп ал,жиңгөлөк-жиңгө-
лөк болуп кетиптир.

ЖИҢГИНӨК баткч. ичтин түйүлүп,тырышып сорушу; онун ичи
жиңгинөк болуп жатып калды.

ЖИП: бомуратка жип батк. боортко; жан жип иск. 1.каамит-

тын эки жагындагы кулагына байланган жип; тырмооктун эки жак жиби балтырымды өгөду; 2.түшт. чийратылбаган бош жип; кылма жип нчк. сайма сапу үчүн сындыргыдан өткөрүлгөн жүн жип; кәнәп жип түшт. кенеп жип; машинәгә салынган кәнәп жиптер келди; кенчир жип жерг. кендир аркан; сарколчулар бодо малды кенчир жип менен байлайт беде?; орой жип лейл. килемдин жиби; пәрәң жип батк. пахтадан иирилген жип; бизде пәрәң жип деп айтат; жип салар пам. моюн; жип саларгаче көрүнгөндө бир аттым;саноор жип атб. бүркүттүн санынан илдий бутуна байланган жип /кээде ал "танап жип" деп да аталат/; саноор жибин бош койуп,таманга кагып жиберди; тээк жип түнд. капкандын тээгине байланган жип /бул жип менен "ургаачы тээк" жана "эркек тээк" өз ара илиништирилет/; чеге жип нчк. жиптин бир түрү /өтү ак/; чеге жипти кайда койдун?; тартма жип нск. бүркүт,куш кармоо үчүн торго байланган көгүчкөндүн бутундагы жип /саятчылар ал жипти тарткылап,көгүчкөндү улам-улам козгоп турат/; чөп жип нск. кендир; чөп жип менен байлап кой; чөөлмөк жип атб. малдын колун тизесинен бүгүп байлай турган жип; чөөлмөк жипти өткөрүп кой; чийратма жип ийикке чийратылган жип; жип бәйлөө батк. кудалашкан учурда макулдашкандан кийин кызга кийим-кечек кийгизүү көрөлгөсү; бешик кертте йәм жип бәйлөө болот; жип жүгүртүү түшт. килемдин аркагын куруу.

ЖИПКЕРИЛ-тянш. жипкир; көнүлү негедир жипкерилди.

ЖИПТӨ-жерг. жип байлоо.

ЖИПТИР жкол. киз ойнунда,тойдо өлөң түрүндө ырдала турган

ырдын бир түрү; мен айтамин жиптирдин он алтисын /үч саптан-үч саптан,11-12 мүүн менен үйкаштырылып,өлөң түрүндө ырдалган окитамата ырм/,

ЖИРАПКА жерг. суу жеп кеткен жардын,адырдын жарабасы;адыр бут эле жирапка.

ЖИРЕК чүй терини жиреп сийыргандык; мал сойгондо жиреп кылганды билесинби?

ЖИРК лейл. 1.кемсинтүү; сен кимди жиркесин деп урушуптур; 2.кагып урушуу; ар.качан жиркип сүйлөйт;

ЖИРКИЧ батк. кагуу,сөгүү; жиркүнду көп угасың.

ЖИТӘРВӘШ жерг. өсүмдүктүн аты; житәрвәштин уругу сенде барбы?.

ЖИТИК кашк. кам; тезинен житик көрөм.

ЖИТИР-батк. 1.кемсинтип; жетимди житирве,увалына каласың; 2.түнд. түбү орду менен жок кылуу,батыруу,кагуу; мыкты житире кагып сал.

ЖИХЕТ: малы жихет түшт. Кокон хандыгынын учурунда айыл чарбачылыгынан алынган налогдун бир түрү /бул налог боюнча түшүмдүн бештен бир бөлүгү салыкка төлөнгөн/.

ЖИЧЕ батк. биче; жеминтен мана жиче берин.

ЖОЙ нчк. май; мал арыгыны сактасаң сизу-мурдун жой болор /мак./; бет жой бет май; казан жой пам. казан майлай турган май; кол жой 1.кышында кол туурулуп кесек болуп кеткенде аны майлоо үчүн алынып коюлган ичеги май /бул сөз казак тилинин Семей жагында "жаубүйрек",Ком-Агаш жагында "жаужүрек" деген сөздөрүнүн составында жолугат/; кол жой менен майласам,бутүп калса болову!; 2.крем; кез

жом көз май /түндүк говорлордо бул сөз "көздүн жоосу" деген сөздүн составында гана колдонот/; кызыл жом кызыл май; койлор кызыл жом болуп кетиптир; жом-жыз түшт. этмей аралаштырылып жасалган тамак /түндүк говорлордо "майдуу тамак" деп аташат/; балам,жом-жыз жок,жалаң чай.

ЖОМ II ичк. жоо; малын жом алган; назар жом зили душман; найзаны белге байлаган назар жомду айдаган; жом кур жерг. кастам,каршылам,жоо бол; урушканмын,азыр жом курөм.

ЖОМГАЗЫН ноок. жоогазын; колоттор кымыз жыттанып сергитет ойду жомгазын.

ЖОМГАН батк. майдуу,эттүү тамак; исигираак жомган күлчетай жасачы.

ЖОМГАНСЫРА-ичк. этсире,майсыра; жомгансырап отурганда мейман келип калганын кара.

ЖОМГАНТ-батк. алексит; жомгантып койуп кетип калды.

ЖОМДОР пам.,лейл. жоодар; жомдор бумдайга окшош.

ЖОМДУР зам. жадырап-жайнаган нерсе; жомдур көздүү ак сумсар жоругун жорго көөрдөй.

ЖОМЖЕЛИМ жерг. I.өсүмдүктүн аты /жалпак,жалбираган чөп,желим сыяктанган жабышкагы чыгып турган өсүмдүк.Жергетаалдын тоолорунда көп өсөт.Жомжелим жом "май,майдуу,жалтырак" жана "желим" деген эки сөздөн турат/; жомжелим деген өсүмдүк өсөт; 2.жердин аты.

ЖОМЛА-ичк. майла; агалар оозун жомлачы,эне,айе!

ЖОМЛАМА жерг. май сүртүлгөн чабатты; жомлама дегенден бир бурдап ал.

ЖОМЛАН-жерг. майлан; оозу-мурдун жомланат.

ЖОМЛАНДАР жерг. жалдырап сурануучулук; жомландар болуп сурап калыптыр.

ЖОМЛУК батк. майлуу; жомлу тамак жасады.

ЖОМЛУК: бел жомлук сөз. белге курчануу үчүн берилген чарчы сыйлык жоолук; кол жомлук бет аарчы; улумузга бел жомлук,кичүүзгө кол жомлук; кас жомлук зам. чоң жоолуктун бир түрү /аялдар бул жоолукту белдерине бекем байлап алып той-тойго барышат/; белдерине кас жомлук байлашат; түйме жомлук жерг. чачылуу жоолук; чоң түйме жомлукту баса салыпты; шалаң жомлук жерг. тор жоолук; шалаң жомлук салынып жүрөт; үчүрма жомлук жука шайы материалдан жасалган,үлпүлдөк төрт чарчы сыйгалак жоолук; шуру жомлук тегерегине шуру тагылган кооз жоолук; эрине жомлук салуу ◊ жкол. эрин башкаруу.

ЖОМОН батк. жоон; жомон жип болсо,жакшы тигилет.

ЖОМРУ-лейл. жооруу; колум жомруду жеди жоктон.

ЖОМРУК лейл. жорук; жомругун сана боз балдар,жоголчудай болуптур.

ЖОМУНТ-батк. қ. жомгант.

ЖОМУР тал. жоор; аттын жомуру күчөп кетиптир го.

ЖОМУШ жерг. жоош; бурма көз Динөр жомушум.

ЖОМЧУН жерг. чоочун; жомчун кемпир келиптир.

ЖОМШАК жерг. тоо нугуй сүйрөлүп түшкөн жыгач бутактар,карараган-сараган отундар; бүгүн келээри-кечке бир жомшак отун алдым.

ЖОВАЗ ноок. ичмек;"жөйлөсө жөөпгө батпайт,кумурска кудайбурдап ал.

га жакшайт" /мак./ жовазды ондо.

ЖОВАЛДЫЗ өзг.,ал. к. жувалдыз; жовалдыз жок туурдукту жамавай калдым.

ЖОВАЛДЫРЫЗ карс. к. жувалдыз.

ЖОВАН-ал. кубануу,толкуу; жоргону миное жованат,жованса хото билет /мак./.

ЖОВАНЧЫК пам. кубаныч; жолуну таап ирдаса,жованчык экен ир деген.

ЖОВАР жерг.,пам. I.нур; кеп каратып кезумдун жоварын алдың кыз эирек; 2.шоола; нур жузун жилдыздын жоварындай ак дардаз; 3.кездун курчу,майн.

ЖОВГАЗЫМ батк. жоогазын; жовгазымдын гулун терип келдик /кээ бир жерде жоогазын менен мандалактн чаташтырип айтып журушет.Чындыгында бул экее эки башка ажыратылат/.

ЖОВДАР жерг. к. жогдор.

ЖОВЛАЙ жерг. кулактын балкасы; кулагындын жовлайы жок бала экенсиң.

ЖОВО нок. уруш,чатак; жоо келип,жово салат.

ЖОВОГЕР түшт. жоопкер; ол адамдын өмурүгө жовогер.

ЖОВОН-зам. кыргап ойноо; жеңилчек салып жовонгон.

ЖОВОТ-нок. туйлат,мецкут; жоор малды жовотот.

ЖОВУНТ-тел. жуват; жовунтуп кой,эке?

ЖОВУЗКА лейл. к. жоцгучка.

ЖОВУП жерг. жооп; эгэрдэ жовуп болвосо,азавын тартат.

ЖОВУР зам. жабыр; бара жатыр жовурда.

ЖОВУРА I батк. калбырдын бир түрү; жовура менен үйрейт.

ЖОВУРА II-өзг. бакылдап-макылдап; жовурап-маарап калды.

ЖОВУТКАТ-тел. жооткот.

ЖОГАНСЫРА-өзг. I.этсирөө; жогансырап кеттик; 2.пам. сагына түшүү; эмне,кинодон жогансырап кеттиңби?

ЖОГДОР I лейл.,өзг. I.канаттуу куштардын тамагындагы,канаттарындагы узун жүндөр; 2.өзг.,лейл.,чүй төөнүн мойнундагы,бутундагы узун жүндөр; жогдордон жип иирилеви?; 3.баткч. адамдын башы "тец" болуп ооруганда анн тендөө үчүн төөнүн жүнүнөн ичке кылып өрүп байлоочу жип; каркыра жогдор нок. буркуттун мойнундагы узун жүн; каркыра жогдор башы кара буркуттөрдө болот.

ЖОГДОР II лейл.,батк.,кара буудай; жогдор илгери жабайы чыкчу /сал. тах. жавдор/.

ЖОГЖОЙ-тал. сокоой; жогжойуп отура берет.

ЖОГЖОНДО-жкол. ойдө-төмөн суу болуп,тарпандап убара болуу; жогжондоп кооп берип журбөсүн?!

ЖОГО I: жого-жого сүз. кара чарык; ол вакта жанак тепсөлип журуп жого-жого болот эле.

ЖОГО II: жого-жого түшт. акырындап телегенге көнүү; телип журуп жого-жого болот.

ЖОГОН жерг.,батк. жоон; узун эде кестим,жогон эде жондум /таб. зэр/; жогон-жолду жоон-жолду.

ЖОГОНДУК батк. жоондук; ол жип керпе жавжка жогондук кылат.

ЖОГОРКЫ чүй жогорку эл /Чүй боорунун тоо этегиндеги айылдарда жашагандарды казакка жакын кыргыздар ушинтип атайт жана алардын тилин "катыгыраак келет" деп эсептейт,башкача айтканда,казак тилинин сөздөрү аз аралашкан

деп билишет/; хогоркел деп сүйлөйвүз,тили жатигираак.

ХОГОРОК жкол. хогорутан; хогорок,авидан,шамшкал деп айтат.

ХОГОСО алб. же болбосо; бүгүн,хогосо эртең мана биттэ мерик тавилып каса,томго кетем.

ХОГОШ батк. какшыкчыл; хогош экен "балалуу эрдек талпынса,балалары чүч болот,баласыз эрдек талпынса,жез канаты күч болот" /мак./ деп койду.

ХОДУГЭР жерг. амалкөй,сийкирчи,жадигөй; ходугэр адам.

ХОДУГЭРЛИК жерг. амалкөйлүк,сийкирчилик,жадигөйлүк; сен ходугэрлик кылвай жен отур.

ХОЖОНЕТ сүз. чөбөгө; хожонет кылып отурат экен.

ХОЗУ жетг. төрт буттуу жапыз стол /бул сөз дунгандар турган кыргыз айылдарында ходугат.Хозу тамак ичүү,тамак даярдоо үчүн колдонулат/; хозуну бери жылдырып койчу /сал. дунг. чжоцзы/.

ХОЙ зам. I.кайберендин изи; кийиктер кирсе хой болгон; 2.уруунун аты /жээде "хойлор" деп аталат;алардын түбү аватка барып конулат;Баткендин Шурабиндагы хой: чычон, байсары,топор,баки болуп бөлүнгөн/.

ХОЙВУР зам. I.тоодогу кийик,аркар,алик ж.б. изи; хойвуру бар бекен?; 2.жейл. чуңкурайып чөгүп кеткен жер; суу келип хойвурга түшүп жатат /сал. опкон/.

ХОЙГОНДО-жкол. сороңдоп сөкүрүү; жем издеген таранчыга окшоп хойгондойвуз.

ХОЙГУЧ зам. бар нерсени хоно турган курал.

ХОЙКУН I иск. из; шиберге хойкун салып келатат.

ХОЙКУН II атб. согуштук куралдын бир түрү; кара хойкун болоттой.

ХОЙЛОК чүй хойлоп өтө турган жер,тоо бети; ажыдаар хойлок тоонун зоолуу жак бетиндеги ажитан катмары.

ХОЙПУМА иск. эск. жылчытын бир түрү.

ХОЙСОКТО-жерг. ойсокто; хойсоктовой жонуроок отурвайсиңби?

ХОЙТОНДО-жерг. хойпулан;атактуу бай күмөнүп хойтондоду.

ХОККЕЛИМ чатк.,тал.,жкол. сөөлжан; хоккелим жерди антарып чыгат /түндүк говорлордо "сөөлжан" деп аталат/.

ХОК: хокко арыктагы суу хок ♦ батк. шыпыр,калпычы.

ХОКОЛОК түп чакан,кичирээк токой; хоколок токойдун арасын карап чыгыпты.

ХОКОР өзг. хогор; менин үйүм хокор жакта.

ХОКОРТОН жерг. хогортон; хокортон келет жок,эки көзү көк /таб. чегиртке/.

ХОКОРУ ичк. хогору; көлдөн хокору бар тау бар; Хокору Алай,Бат Алай,Чой Алай,Кэттэ Алай /Чоң Алайдын ар түрлүү аталышы/.

ХОКСУЗ тал. колунда эчтемеси жок жарды; хоксуз киши ушундай ви?

ХОКТО зам. I.ерүлүктөө,жентектөө; жечүп келгенде хокто кылып баравыз; 2.түнд. кок деп издөө,кедүү.

ХОКЧО жейл. төрт кило өлчөмүндөгү оордук; карын чөйрөнүн жарымына хокчо деп атончу; мин хокчо эки кило өлчөмүндөгү оордук; хокчонун жарымы мин хокчо дейт эле.

ХОКПО-жерг. кепше; уч буту бар аксабайт,жаагы бар кокпобойт,аркасы бар оонабайт,курсу бар жыйпанбайт /таб.

тулга,жилки,үй,кой/.

ЖОЛ түнд. сол; чөптү көп чаапсың,канча жол жүрдүң?; жол үстү,жол асты кочк. бирөөгө карата жакшы-жаман деп ушак айтуу; жол үстү,жол асты деп ушак таппйт; меймандар жол алат пам. меймандар жолго чыгат; жол болду түшт. өсүмдүктүн аты /ак гүлү бар,илгери чай катары ичилген/;жолго жүрдү батк. жаңыдан там-тун баспп калуу; мен эми жолго жүрдү болгондо уруш болуптур; жол кач түшт.,инч. жол болбой калуу; менин жолум качса,кер тайгандын жолу качалектир; жолго салуу пам. кырсыккан мергенчи менен мылтыкты "ысырык" деген чөп менен ысырыктаса,ал оңолуп ысырык чыгат деген ишенүү ырым; мылтык же адамды ысрыктаса,жолго салуу болот деп эсептешкен; жолдон чыгуу мергенчи же башка бир адам карга атып,тийгизе албай койсо,мылтык да,адам да кырсыгып,кырк күн бою жолу болбойт деп ишенүү; жолду ата алваса кырк күнү жолдон чыгуу болот; жол эгеси жерг. айылчы; жакшы айал—үй эгеси,жаман айал—жол эгеси /мак./; ак жол сүз. 1.жолго чыкканда ак тилекти каалоо үчүн айтылуучу сөз; 2.батк. ак жолтой; качып бараткан бугуну жүктөмдөткөн ак жол эле; айланма жол түнд. ийри-муйру айланып жол; базар жол чок.1.базарга баруучу жол; 2.өтм. ырыс,бакыт; базар жолу байланды дейт; жамбаш жол чок. узун,кара жолдон бөлүнүп кеткен туура жол; жетим жол өзг. мал жүргөн кичине кыя жол;жыйын жол жерг. 1.жөө гана адам жүрө ала турган ичке чи чийир жол; 2.жердин аты /эки жагы аскалуу ылгга/; жүйөм жолуга кирген кийик качалбайт; как жол түшт. куу жол;

кара жол 1.кара жолтой; кара жол,кара бет болгонудан куйөмүдөн ажырады да; 2.жолу болбогондук; кашка жол жерг. 1.алыстан караганда аппак болуп,даана көрүнүп турган жол; 2.жердин аты; кумдун ичиден чыкчу жолду Кашка-Жол дейт;калтә жол дейд. төтө жол; калтә жол менен бара койолу; кәрвән жол зам. 1.кербенчилер жүргөн жол; 2.өтм. өлүм; бирөм эртең,бирөм кеч баравыз кәрвән жолуга; кәрвән жолу жерг. узун кеткен топ жылдыз; кәрвән жолу—жылдыздын аты; кәтәк жол түшт. чаар ала сызык; кой жол жерг. ичке кетип,жөө жүрө турган чийир жол; киши жүрө турган кичине жолду кой жол дейт; кулак жол түнд. комуздун башына үстү жагынан бирдей араликта кезелген үч тешик; комуздун кулак жолдорун керсөтчү; күш жол чүй асманда түн ичинде көрүнө турган ак чалыш келген жазы из /жөө бир жерде ал "кой жолу,саманчынын жолу"деп атайлат/; кынтык жол ат. жөэги жемирилип калган жол;кынтык жолдон баса алвай келатам; пийдә жол жерг. жөө адам жүрүүчү жол; пийдә жол менен кете берди; таман жол тал. кой көп жүрүп пайда болгон жалгыз аяк жол; бир таман жол менен белес аштык; төгөрөк жол өзг. айланыш жол;ондой жакшы көрүнгөнү менен төгөрөк жол ол; сокмо жол түшт. чийир жол; жалгыз айак сокмо жол менен кетишпаратат; сокмок жол батк. тоолуу жерлердеги /айыл арасында/ жалгыз аяк төтө жол; сокмок жол менен пийдә жүрөт;чийпе жол батк. тоодон отун сүйрөп түшкөн жол; чийне жол менен келе жатат; шивә жол чүй Тян-Шандан Фрунзеге чейинки илгери кара жолдун аты.

ХОЛВУН: холвун үй,холвун алачык тлнш. холум,холум үй /керегеса жок эле жасалган алачык/.

ХОЛДАР батк. басыктуу ат; холдар ат экен.

ХОЛДО-ххол. жыл кылуу,сый көрсөтүү; алтын тон холдоп жыйетин агарттн.

ХОЛДОГУЧ лейл. бир нерсенин черновой варианти; баштап холдогучунарды жазгила.

ХОЛДОМО тушт. адам колго чыгар алдында берилө турган бата; холдомо батасн менен раазн кылат.

ХОЛДОШ: холдош сурамай тунд. балдардын ойнунун бир түрү /кыздар жана балдар эки тарапка бөлүнөт,бир-бир баланын түгейү жок болот,ал биреенун холдошун сурайт,бербесе ырдайт/.

ХОЛДУК тунд. 1.ырым-жырым кылгандык үчүн берилген акы;бир-эки жомдон холдук тушөт; 2.колго чыгып,бирөө алыска баратканда берилген акча /азыр бул көрөлгө көз бир жерде "чай пул" деп аталат/; бир аз холдук бер; 3.өзг. "кудайга" арналып сарпталган чыгым; кудайга аталган холдук; 4.батк. күйөө менен кыз адеп баланыкына келе жатканда аркан менен жол тоосулуп,ага карата берилчү сый; жол тоскондорго холдук берген; кара холдук чүй илгери жол салып,жол ондогондук үчүн төленген чыгым; кара холдук/к/а бирдеи кой бериптир.

ХОЛКАШЫ ххол. уруунун аты /к. тувай/.

ХОЛКОГОЙ нск. оозу-мурдунун эби-сыны жок адам; холкогой түгөт,качан келет?

ХОЛКОЙУНКУ нск. холкогойраак тарткан нерсе; холкойунку

мурун.

ХОЛОЙЧУ ичк. холоочу; холойчу салкын кетсин деп.

ХОЛОЙ лейл. азап-тозок; хооп бервесе холойуда курайык.

ХОЛОК I ош коондун кабыгынын сабак жак түбүндөгү каралкын келген из; холок да жолочу.

ХОЛОК II базк. кыр,жылга; холок,ак чечек,даваан,зырык деген сөз бар.

ХОЛОК III батк. май жубаз басканда бир жерди айлана берип таптанып калган жол; холокту ондоп жатып "жан оируткан дос болвоо" дейт; адам холок кыши айлана берип түшкен жол; адам холокту түзде; ат холок ат айлана берип түшкен жол; ат холок казылып кетиптир.

ХОЛОС өзг. жон,кыр; холос ылдый жол салган.

ХОЛОТ: холото койвой чап-лейл. жолотпой чап.

ХОЛООЧУЛАЙ лейл. өлүк жабуу.

ХОЛТОЙ жерг. ак жолтой; холтойумдан ий десе /кичине балага эркелетүү маанисинде айтылат/.

ХОЛУ жерг. майлуу; бүгүн жолу бооросок кылсаң.

ХОЛУМ: холум үй нск. малчылар тигип ала турган керегесиз кичине боз үй; холум үйдей данканын.

ХОМ I пам. жумуру; жом тайак экен.

ХОМ II батқч. кирбигий; ырым-ырым,жом-жом кыз болуптур.

ХОМДО-пам. 1.бир нерсе жаса,иште,кыл; эйнээйин шу иште жомдо; 2.ымда-жымда;жумурла; тайакты жомдоп жаса.

ХОМЖОЛО-жерг. жоромолдо; жомжолоп окуп кетө беревиз.

ХОМОКОЙ нск. жоголуп кетип табылган адам; анын атин жомокой деп койушуптур.

ЖОМОЛО-лейл. томолот; жардан жомолоп кетти.

ЖОМОЛОК лейл. томолок; жомолок бир нерсени кистарып койду.

ЖОМОЛОН-лейл. жумалан.

ЖОМСОЛО-батк. жондотуп сүйлөө; жомсолоп эле айта бересиң.

ЖОМСОМ лейл. I.аз-аз билүү; 2.аздап бир нерсени эсине келтирүү; жомсом кагам.

ЖОН: кара жон пам. I.баликтын бир түрү /Памирде баликчылык анчалык жок,бирок айрым жерде баликтын кээ бир түрлөрү ажыратылат: кой балык--сазан,ат балык--щука/; 2.өтм.кара күч эмгеги менен иштеген киши; чаар жон албарстан бир түрү.

ЖОНГУРЧКА тянш. көк беде; жонгурчка чаптым.

ЖОНГУЧКА түшт.,тал. жапайы беде;/жерге-талдыктар жонгучканы жанчып,кесикке,тиликке дары катары тартат/; жонгучка кесик/к/е дары.

ЖОНЖЕЛИМ жкол. к. жоккелим /кээ бир жерде аны "сөөлжан" деп аташат/.

ЖОНКОН: жонконун бересиң? тал. эчтекеси жок болсо эмнесин берет?

ЖОНО зам.,батк. жон; жонодо калды көчтөрү.

ЖОНОКЧО түнд. тоонун кичирээк кыры,жону.

ЖОНОН жерг. оголек менен тартила турган таякче күү; кошукчу,меселчи,метелчи,комокчунун баары эле жононду билет беде?

ЖОНОС жерг. I.тик илдий түшкөн тоо кыры; 2.пам. тоонун кыры менен кеткен жол; жонос менен жол жүрдүк; жонос жолдуу ♦ жолу болбогон адам.

ЖОНУМДУУ жерг. жонууга илайыктуу,бутаксыз нерсе; жонумдуу тактай экен.

ЖОНУМДУУ түшт. сөөк-саактуу; тартайган жонумдуу киши.

ЖОНУЧКА жерг.,лейл. жапайы беде; жылкы жонучка менен гедемену жейт; эшек жонучка кашка беде /сөөктүү,узун,катуу жапайы беде/; сары жонучка жапайы беденин бир түрү; тай жонучка жумшак,ичке саптуу жапайы беде.

ЖОНГУ зам. жумуру жигачты жонуп жылмалоочу курал; жонгу менен жонуп жатат.

ЖОНУРСКА өзг. к. жонгучка; жонурска гүлүн чайнаткан.

ЖОО: кейип-жоо түшт. кейип-кепчүү; бут илай болдум да деп кейип-жооду.

ЖООВАЛДЫЗ ал. к. жувалдыз; жоовалдыз менен колумду сайды.

ЖООГАЗЫН нск.,чүй жаз алдында сары,кызыл ала гүл ача турган өсүмдүк; жоогазындын түбүн жейт.

ЖООГАН өзг. катык; эт-аш; жооган калат деп кәйлвб.

ЖООДАРЫ түшт. өсүмдүктүн аты; жоодары гүлүн төккөндө чөп орула баштайт /кээде мунун данын тамакка да пайдаланат/.

ЖООЖЕЛИМ өзг. I.өсүмдүктүн аты /ат кулакка окшош болот/; 2.жкол. к. жоккелим /сөөлжан/.

ЖООКАН-суз. какшан; жооканып ирдап мен калдым.

ЖООЛА-пам. I.жуун,тарап тазалоо; аттын куйругун качан жоолайсың?; 2.лейл. соорот; ач балдарды жоола.

ЖООЛАКТА-түшт. кылчактоо; суроого жоолактап түз жооп бербейт адатынча.

ЖООЛУК: жоолук таштамай түнд. окундун бир түрү;кәтәк жоолук жкол. марля сымал шалаң жоолук; кол жоолук тартуу

күйөө жана күйөө жолдошторго кыз жак кол жоолук берип ирдатуу жөрөлгөсү /ирдап жатканда алар кол жоолукту улам -улам жерге тийгизип таазим кылышат/; кийма жоолук оң четтери саймаланган кол жоолук; кийма жоолуктан бирди берет белең?; талпар жоолук шуру жоолук; ак талпар жоолукту үлпүлдөк таштап.

ЖООН-ал. алакан; колдо калгыз жүргөндүн жоонганы нас.

ЖООНТ-лейл., батк. жубант; бир балээ берип жоонт.

ЖООНУ I-лейл. жооной; жонгон сайын жоонуйт,кескен сайын узарат /таб. ороо/

ЖООНУ II-жерг. жадырап-жайнап жыргоо; бирде туруп жаш балача жоонот.

ЖООН батк. жогунуз; жоон бовойт.

ЖООП жкол. уруксаат; кана,эмесе,мага жооп туугандар; азыр жооп нск. куру сөз; өзү да талап кыла алваган азыр жооп экен; жооп сурап нике тойдон кийин кыздын ата-энесине барып ыраазы кылуу.

ЖООР: өлөң жоор өзг. айыкпаган жоор; бул ат өлөң жоор.

ЖООРОП түшт. килемдин жөгүнө түшүрүлөн ичке сайма.

ЖООРУ I пам. жору; жоорудай көзү кызарат ♦ ачуусу келди; жоорудай куркулдайт ♦ сук.

ЖООРУ II-пам. жору; түшүмду жооруп бер.

ЖООРУ III-жкол. бабырап сүйлөө; анча неге кеп жооруйт.

ЖООЧАЛЫШ чүй уруунун аты; Чаанын ортончу зайнвинан жоочалыш эки тарайт.

ЖООЧУН оң чоочун; кандайдыр жоочун үү-чүү!

ЖООШ түнд. момун; жоош баба турайбын /Кочкордо "мөшкө".

Лейлекте "мөм" деп аталат/; жооштон жоон үн ♦ батк.жооштон жоон чыккан өкүм,күч; жоош-жоош нск. малды жоошутуу үчүн колдонулуучу сырдык сөз.

ЖОПАРА жкол. бетме-бет,жүзмө-жүз; жопарама токтоло каради; 2.учур;чак,мезгил,маал,убак; а жопарада шак/к/а корголо-ду.

ЖОРВУК нск. сук,ач көз; жору-жорбук,таз жара.

ЖОРГО: жорго салдырмай түнд. жорголорду салдырып,аларды сыноо ойну; жорго салдырмай да кызык болот; бешиктин жоргосу өзг. бешиктин бутундагы кайкалак жигач; бешиктин жоргосу болбосо,бешик термелбейт; эйдөө жорго жерг. чапма жорго; онуп ати—эйдөө жорго; кыл жорго жерг. чайкама жорго; кыл жорго тандап мингизсин,кырмызы кылчап кийгизсин; он жорго устукан /ичкиликтерде эт устуканалып,он жоргого белүнүп,меймандарга тартылган/; сайак жорго батк. кой жорго; бир сайак жоргом бар эде; сум жорго жерг. суудай тез жүргөн жорго; сум жорго тандап мингизсин,супайы тонун кийгизсин; сыр жорго жерг. чапма жорго; сыр жоргону сынытат; такыр-түкүр жорго пам. акырын майдалап секире баскан жорго; такыр-түкүр жоргосу, башында бар торвосу,таңга маал азаны,тамагында казаны /таб. кекилик/; чор жорго жкол. айдама жорго; чор жорго минген сулуу деп.

ЖОРГОЛОШ: көр жорголош батк. көр короолу; көр жорголош деп Согментте айтат.

ЖОРГОМ пам. жоргонун жүрүшүн элестеткен күү; жоргом гүлдү чалып койду.

ХОРО I-зам. эгинди калбырлап,үйрүп тазалоо; бүмдайды харидан акыратып үчүн дас менен хоройвуз.

ХОРО II-батк. ийгар; селдесин калың орогон сен үчүн келме хорогон.

ХОРО III-батк. болхо; сен хороп эле сүйлөй бересин да.

ХОРО IУ: кар хоро чүй хакын,шнак,теңтүш; хар хоросу хилкычн; хигит хоро батк. I.хигиттин холдошу,курбусу;2.адамга пайда келтирүүчү хандык /музоо бап,бешик тервет к.б./; музоо бап--хигит хоро; кара хоро батк. чөп өсүмдүгүнүн бир түрү /ичке сабактуу,бап жагынан калбырак байлаган өсүмдүк/; 2.тянш. келек,эш; кара хоросу хок киши; кырк хоро тал.,езг. кырк адам ушуп,кезектешип кой сокп, бозо ичип,окп куруп,тамаша өткөрүү керелгесу; кырк хоро ичели деп жүрөвуз.

ХОРООЛОГУЧ тоң ар нерсени хоруй берген адам; ирнмчнл,хороолоғуч адам кейиптенет.

ХОРОП I керг.,зам. I.күндөн кооздолуп согулган саймалуу узун байпак;кишиндасн хороп кийет; жүн хороп жүн жиптен согулган байпак; гүлү ала хороп ак-кара түр салынып согулган байпак; гүлү сәдбәрк хороп I.өтө коюз саймаланган байпак; 2.езг. килемдин четине салынган кээк; гүлү алмин хороп хоропко токулган сайманын бир түрү; дийкан хороп зам. I.кирман шпирга турган шпирги; дийкан хоропту бери бер; 2.башына ак тикен чнга турган,узун келген өсүмдүктүн аты; тоок дийкан хоропгун арасина кирип кетти.

ХОРОП II батк. хоруп; бүмдайдын коровун тартип турдум.

ХОРТ-керг. атты келдирүү; атты хортуп кете берди.

ХОРТЕКИ дейл. I.калп; хортеки эле чакыртпптыр мени;2.калпычн адам; ол шум эде,хортеки айткан.

ХОРТМОЛО-кюд. акырын хортуу; майда жел хортмолоп жүрөт.

ХОРТМОЧТО-езг. келип-хортуу; өйүздөгүлөр атка минсе эле хортмочтоп жүрчү экен.

ХОРТО алб. майдалап тез-тез баскандык; хорто-хорто басып баратат.

ХОРТОК түшт. I.мам,билкир адам; эч нерсеге тәви тартпай хорток болду; 2.мацыз; сүйлөгөнү хорток экен.

ХОРТОКУ батк. хорток; хортокумал экен.

ХОРТОЛО-алб. майдалап басуу; хортолоп басып кечакта.

ХОРТТУР керг. келдир; хорттуруп келип энип алат.

ХОРУ түнд. канаттуунун аты./хорунун ар кай керде: кек хору,сакалдуу хору,жон хору,коц хору,таз хору же таз кара, кал хору,жүртчу же тарпчы хору,кал жүртчу,кумай,кек кажыр,ак кажыр,балта жутап деген түрлөрү бар/; хору отуруш тоң аэрге воцкоюп отуруу; хору отуруш менен отуруп күнкүйүп келатат.

ХОРУК пам. ууруулук кылуу,бир нерсени басып,тартып алуу.

ХОРУКЧУ пам. ууруулук кылган,же бир нерсени тартып алган киши; хорукчу келип койуну айдаган.

ХОРУН суз. уруунун аты.

ХОСӘРӘ дейл. чоц агачтын катарынан дагы жүргүзүлгөн кичине арык.

ХОСМОЛ батк. хоромол; хосмол менен гап урат.

ХОСМОЛДО-батк. хоромолдо;бохомолдо; жилкилардм хосмолдоду.

ХОСОКТО-дейл. чамала,болхо; хосоктоп айтат.

ЖОСПАР тал. план; жоспарды качан бүтүрөт?

ЖОСУН I батк. арыктын нугу,изи; арыктын жосунун

ЖОСУН II батк. күнү катын; жосунун көрө албайт.

ЖОТО I жкол. тамактын аты; каскан болсо,жото жасайт.

ЖОТО II: жото сөлдү батк. учадан кийинки экинчи парахадагы мүчө /мейманга тартылган кезде/; уча жолу,жото жолу болуп бөлүнөт.

ЖОТОН ад. жок,жылас,тып-тийпил; жок-жотон болуптур.

ЖОШО пам. I.өсүмдүктүн аты /кызгылт түстөгү чөп/; 2.түнд. кызыл түстөгү жошо.

ЖОШОЛО-лейл. чопону эзип чылоо.

ЖОШОЛОТ-пам."жошо" чөбүн аралатуу; малды жошолотуп айда.

ЖОШУЛ-керг. I.эзил,эри; элгеме жорго боз аттай жошулайын мелмелум; 2.өзг. чайкал; жоргосу жолдо жошулат; 3.сүз. төгүл,куюл; аккан терим жошулат; 4.сылап сийпоо; атты колу,менен жошулады; 5.өзг. барган сайын арбуу,илгерилөө; жорткондо колу жошулат; 6.зам. бүрдөп көгөрүү;жалбыраган жошулган,жанаттын иси жошулган.

ЖӨӨ I пам. көө; ат сийлаган жөө баспайт,эр сийлаган эшик/к/е кетпейт /мак./.

ЖӨӨ II түшт. кесир аял.

ЖӨӨЛҮК батк. бүт,баары,чогуу; мен бүмдайды жөөлүк алдым.

ЖӨӨ алб. көө; истәнсийәгә чейин жөө барыпат.

ЖӨӨК баэк. көөк; эки көөктүн ортосуда күрөт; ок көөк керг. түз тике салынган көөк; сумду ок көөктө.

ЖӨВӨН керг. арпанын унунан жасалган нан; жөвөнду азыр жасабайт /бул сөз кээде "жөөн,жөвүн" болуп да айтылат/.

ЖӨГӨ нооқ.,зам. кокту; жөгө менен барып кырага чыгат.

ЖӨЖӨК керг. өсүмдүктүн аты; казал жөжөк жөжөктүн бир түрү /көк,сары болуп гүлдейт/; пахта жөжөк кызыл гүл ачатурган жөжөк; Марат пахта жөжөктүн сүретүн тартты.

ЖӨЙӨК керг. көөк; жөйөк деп айтат; айланма жөйөк картошканын арасына салынган айланма арыкча; уч айланма жөйөк сугардым; түмөк жөйөк туура-туура тартылган көөк;бүгүн сумду түмөк жөйөк/к/че ичет.

ЖӨКӨ пам. ичке,кыска жип;жөкө жипти апкел.

ЖӨКӨР керг. күйөө жолдош; күйөм жөкөр болот беден?

ЖӨКӨШ лейл. тоң мокш; сен айавай эле жөкөш экенсиң.

ЖӨКӨШТҮК батк. тоң мокшдук,көктүк; жөкөштүк кылып сураттың.

ЖӨЛӨЙ чүй кичирээк болуп,жүдөп жүрүү; жөлжөйбөй тың бол.

ЖӨЛӨГӨЙ чүй жөлжөйгөн адам; аа,байкуш жөлжөйгөн,сен белен?.

ЖӨЛӨЙМАТ чүй жөлжөйгөн адамды какшыктоодо айтылуучу сөз; ай жөлжөймат,колуңду тарт,өсүм жазайм.

ЖӨЛЖӨЙҮҢКҮ чүй жөлжөйүбүрөөк жүргөн адам; жүдөп какаган жөлжөйүңкү неме экен.

ЖӨЛӨМ пам. жөлөк,таянич.

ЖӨЛӨК I керг.батк. кенешмал жандыктын бир түрү /жөлөк кой-эчкиге жабыпат/; жөлөк баскан мал /илгери жөлөк жабышкан малды жергиликтүүлөр атайын ирымдатышкан.Ал үчүн аралыгы бир нече метр болгон эки керге казык кагып,ки-гип,казыктардын башын кошкон жип тартып,ал жиптин ортосуна куран кетеп байлап,анын алдынан жөлөк баскан малды акырын айдап өтүшкөн.Мал өтүп жатканда ирымчыл адам

дем салынган чоң идиштеги суудан улам-улам уурташ алып, кой-эчкилерге,корукка бүркүп турган/; көлөк баскыр! бат. малды каргап-тилдегенде колдонула турган сырдык сөз; көлөк баскыр,кайт илдий!

көлөк II бат. 1.кампадагы дандын жыгач менен тосмолонгон бөлүгү; 2.тоонун жантайма боору; малды көлөккө айдап жибер; 3.акт. такак; көлөк болчу бардеме барбы?;4.жкл. чаканбеш ойнунда кенге тигилген чакан таштын алдына коелган таш,топурак.

көлөкчө чүй талыч; кайгысына кантип көлөкчө болом.

көлөкчү керг. кой-эчкинин көлөк жабышып ооруган дартын ырымдоочу адам; көлөкчүсү малды көрөт.

көлөмө түшт. миф. ар балээден колдой турган пир; көлөмөсү бар деди чокчо сакал адам.

көлөнчүк бат. көлөнчү,көлөмчөк; көлөнчөгү бар муун.

көлөнкө керг. 1.көлөнкүч; 2.керг.бат. тоонун боор сымак келген тайпагайыраак жери; айлын үсту көлөнкө,ай тийбеген көлөнкө.

көмкөвүл,көмкөгүл керг. к. көнкөвил.

көмөкөлдө- нск. коромолдо,бохомолдо; билбесе да көмөкөлдөгөн.

көмөлөк бат. чач учтук; көмөлөк үчүн шыпт этет.

көнгөр- ичк. кенге салуу; мол иште көнгөрүп кел.

көнүл- нск. тазаланып кенге келүү; шумкар көтөрүлүп көнүлөнөт.

көнкү- пам. көтөнчүктө; айуу бери көнкүйт,ол илгери түртөт.

көнөкөй керг. чыкат ойнунун бир фазасы.

көнтөк I атб. момун; эчки баласын "тентегим"дейт,кой баласын "көнтөгүм" дейт.

көнтөк II тал. чөнтөк; кастундун көнтөгү бар.

көнтүк тал. көндүү; көнтүк акыл чыкпай койду.

көнүлө лейл. көнүлдө; мектеп балдары көнүлдө.

көнүш-тоң тыңы; оңнган бутунан көнүгө алвады дешет.

көнкү-алб. мөңкү; директор бол десек,болбой але көнкүйт.

көнкүл- нск. жол тартуу; ай,ийри тумшук,кайда көнкүлдүн?

көнкүмө бат. 1.өзүнөн өзү сүйлөп,ишке орунсуз кириштирген киши; көнкүмө экенсиң көнкүп сүйлөй бересиңби?; 2.мөңкүп баскан мал; ол ат көнкүмө.

көө: көө калды нск. илгери Абак деген комузчунун атын бай тартып алганда,арман кылып черткен күү; көө калды—мундуу күү; көө салар тоң көө жүрүп салууга конгон бүркүт; көө салар бул арадагы түлкүнү талкалады го.

көөжалын ал. сөөлжан; көөжалын жердин үстүнө жаандан кийин чыгат /Баткенде "көөжылан" деп айтылат/.

көөк I түшт.,тал.,чүй пахта,тамеки,кызылча аралыгына тартылган сол; канча көөк сугардың?

көөк II нск. толкундун түрмөгү; толкун көөк таштайт.

көөлжан атб. сөөлжан; көөлжандай сойлотуп көңгиретти.

көөлө: көөлөп чык чүй куш,бүркүт тойгондо акырын жай секирип,эттен чыга берүүсү; тойгондо көөлөп чыгат.

көөн I керг. к. көбөн; бир кезде көөн да жегенбиз.

көөн II лейл. соргок; бет нанды бир жеген көөн.

көргөк жкл. ороо-чулгоо; баланын көргөгүн алып берчи /дал. үйг. йөргө;каз.,ккал. көргек;өзб. йургак ж.б./.

көргөктө-ккол. ороп-чулга; баланы көргөктөп киберр.

көргөлөк түнд. көргөлөп жүргөн жан,адам; ой,тетиги көргөлөк кайда баратат; Айдараалынын көргөлөк тал. колду,тулка бойду түркүн киймилга келтирип,сөз аралаштырып,тамаша менен чертилген күү; Айдараалы көргөлөк--таластык айтылуу комузчу Айдараалынын күүсү /кээде ал "көйрөң күү" деп да аталат/.

көргөлөмө көрг. кекиликтин жаңыдан көргөлөп учайын-учайын деп калган учуру; Баткенде "тоголотмо" дешселер,бизде "көргөлөмө" дешет,ондо кекилик чөкө учайын деп калат.

көргөлөмүш I өзг.,ал. көргөмүш; көргөлөмүш тор бөйлөйт /түндүк говорлордо "көргөмүш" деп айтылат/.

көргөлөмүш II пам. суу боюнда өсүүчү өсүмдүктүн аты;баадар көргөлөмүш терет.

көргөм түнд. кой-эчки союлганда ичеги-боор,өпкөсүн аралаштырып өрүп бышыргандагысы; көргөмдөн кесип берчи?; ак көргөм өпкө,ич май,ичеги аралаштырылып жасалган көргөм; ак көргөм таттуу болот; кара көргөм өпкө,ич майсыз жалац ичегиден жасалган көргөм; шашып кетип кара көргөм жасадык.

көргөмүш I: көргөмүштүн жетекчинин билет ♦ түнд. күү,мотаам.

көргөмүш II түнд. өсүмдүктүн аты /бул өсүмдүк тоодо өсөт да,даны келет,даны таруу сымал келет/.

көрмө I пам. көрмөм; бүгүн көрмө жасап жедик.

көрмө II түшт. 1.тиштештин бир түрү /көбүнчө бир нерсенин кезегин көрмөп тигүү/; 2.сайма,жептеенин бир түрү.

көрмөмө көрг.I.сайманын бир түрү /коштуу формасында абдан кооздолуп сайылган сайма/; 2.көрмөмө саймасы сайылган буюм /көрмөмө адегенде өзүнчө сайылып,анан буюмга тигилет.Кээде буюмдун өзүнө бир бүл жагына,бир тигил жагына кийиш түрдө өткөрүлүп сайылат да,аягында крест пайда болот/; багжагай көрмөмө сайманын бир түрү; "мин оюз сүйлөсө,бир оюз жөн турат" дейт,багжагай көрмөмөнү кармалап.

көрмөчү пам. көрмөм жасаган киши; көрмөчүгө айла жок.

көсөрө жейл. он-он беш "өгөттүн" башын бириктирген качине арыкча; көсөрөнү жасап бүттүк.

көткүр чүй көткүрчөөк; арык койду,көткүр койду издеди.

күй так.,ичк. куу; нийлипти күмат.

күмгүч көрг. өлгөндөрдүн кийимдерин таратуу көрөлгөсү /бул көрөлгө 12 жаштан жогоркуларга тийиштүү/.

күмжай көрг. I.зөр жайтай турган тери; 2.таким; күмжайы тыштыкан тери; кыз күмжай I.күнү түшүп,бирин-серин кылы калган бирим тери; 2.өтм. ачуусу келип,бирилип турган киши; кыз күмжайы тирип турат; кал күмжай таз баштын бирин-тирини.

күмжай көрг. суулук;ооздук; күмжайы жок,башыны тарттырбайт; 2.пам. ооздуктун эки жагындагы тогосу; күмжай того көрг. кыл того; кылдан күмжай того кылыптыр.

күмрат ичк. күурат; күмрат койчук болот.

күмү-көрг. куу; колдоруну күмүп отуруп жейттер.

күмүк жейл. куук; алыскыны күмүк кылган кыз бала.

күмүлгүлүк көрг. күүлө турган нерсе; күмүлгүлүк жарык

барды?

ХУЖУР-керг. хууру; биринчи колу хамырды хужуруп хасайт.

ХУЖУРГУЛУК керг. хуурула турган нерсе; бир хужургулук ун бер.

ХУЖУЧУ лейл. хуучу; куру калдым хужучудун каманындан.

ХУВА I пам.,кашк. уйгур фасонунда хака салынбай кебөөленгөн тон /хуванын кебөөсү саймаланган кара таз баркыттан салынат/.

ХУВА II керг.,батк. үбөлүктүн бир түрү /эки башы ичке,ортосу хоон,томпок келет/; хува менен нан жазалат; нан хува батк. тандырга нан жаба турганда колдонулуучу үбөлүк.

ХУВА III тал. өсүмдүктүн аты /Чүйдө "сарымсак",Нонк-Келде "согоон" деп аталат/.

ХУВАЗ түшт. май баспп,күрүч актай турган тегирмен; хувазга барып келдим; ай хуваз түшт. май чыгаруучу "хуваздын" бир түрү; ай хуваздай катын бар; ак хуваз өзг.,ар.,сүз. I.шалы актай турган хуваз; ак хувазга барып шалы актап келем; 2.ичк. ширекей кылып терилген кан; катын терген ак хуваз; май хуваз түшт. зыгырдын май тарта турган хуваз; май хуваз деп мурун айткан; өгүз хуваз күнхүт,чигит баспп,май чыгара турган хуваз; азыр өгүз хуваз жок; хуваз айда зам. төөментек алып жазалоо фазасы; хуваз айда дегенде башыга чыканакты койуп муш кылат.

ХУВАЗКАНА батк. I.хуваз үчүн арналып салынган там; тиги жетирейген там хувазкана; 2.жаңгак,данек,зыгырдан май баспп алуу үчүн атайын жасалган установка; хувазканадан зыгыр йак алып кел.

ХУВАЗКЕШ түшт. к. хувазчы; хувазкеш әкәм келатат.

ХУВАЗЧЫ түшт. хуваз тартуучу адам; Акмат әкә хувазчы.

ХУВАКЕ батк. хуурган-төмөк жийилуучу текче; хувакени жасап бүткөлү болду /кээде "кур" деп да аталат/.

ХУВАЛДАЗ өзг. к. хувалдыз; муну бизде хувалдаз дейт.

ХУВАЛДЫЗ тал.,чатк.,түшт. I.темине; хувалдыз менен тыгет; 2.түшт. учу кайкы келип,кап-таар өндүү калың нерселерди көктөөгө колдонула турган темине өндүү шпп темир.

ХУВАН I-жкол. I.сүйүн; жан баладай хуванат; 2.жырга; келчи бери,хуванайын.

ХУВАН II лейл. хүк жийила турган жай,орун; хуванга хүктү жийип койсоң боло; ат хуван ндин-аяк ковучу текче; хүк хуван хүк ковучу текче.

ХУВАН III түшт. к. хува III.

ХУВАНДЫЗ сүз. к. хувалдыз.

ХУВАР I керг. к. хуваз.

ХУВАР II: ак хувар жкол. кийимин кирдетпей,өзүн таза алып жүргөн киши; ал ак хувар бойун таза алып жүрөт.

ХУВАР III: бир хувар керг.,тянш. өсүмдүктүн аты /узундугу 20-25 см келген,бир түптөн бутактап чыга турган өсүмдүк. Кергиликтүү эл муну жел кабыз оорусуна дары деп эсептешет/.

ХУВАРДАЙ чүй таза,аруу; хувардай болуп жүргөн киши.

ХУВАСА түшт. /<куп+васа/ куп-хубу менен салынган "васа"; хувасаларды санап кой.

ХУВАСКЕР керг. хуваз менен май басуучу адам.

ХУВАШ түшт. тел; канча хуваш бар?

ХУВӘН өзг. хубан; хувәнгә кийин болду калгаңы; ордо хувән үй тиричилигәне бишик,тыц,сүйкүмдүү хубан; отурганың ордодой ордо хувән ашык жар.

ХУНШАЛ жерг. ак иргал; ак хувшал динәр ашыгым.

ХУГӘРМӘЖ жерг. көзү ачык; әкәмдин баласы хугәрмәк әйду.

ХУГУЗМАЙ жерг. к. маңгыртоп.

ХУГУШ жерг. үлгү,өрнөк; келиндин жәнигә кирип отургузға, хугуш болсун.

ХУДА өзг. жөнү жок,пайдасы жок жаман; ал абдан худа экен.

ХУДАЙЫН тал. илайым; атам-энем аман болсун худайын.

ХУДУН жерг. хаан тинбай хаап,же кар калың,көп түшүп,отун-суу хетиштей,же эгинди хууп кеткен учур; о...о,бийик худун болду.

ХУДУРУК нск. камчынын бир түрү; худурук менен узунунан салды.

ХУЖУ нск. Текес тарапта колдонулуп келген арак.

ХУЗМАЙ суз. хувазга тартылган пахта чигитинин майы;хузмай абдан татык болот.

ХУЙКУ атб. хойпу; хуйкунун сөзүнөн түнүл.

ХУЙКУДАН-атб. хойпулук кылуу; адам,хуйкуланып жатат.

ХУЙРАТ чатк. хуурат; хуйраттан куйуп кел.

ХУЙРУ-чатк.,алб.,кар.,ккол. хууру; жаман катын белгиси—тулгадай камир хуйруган,ичинен кылын сүйруган.

ХУКА: колу хука батк.,лейл. жармач,жону хука адам.

ХУКАК: колу хукак жерг. жарды.

ХУКМА каро. хугуштуу; мәрәз—хукма ойру.

ХУКУР нск. кыска,тоголок хумуру нерсе;хукур камчынын хого-

туп киберди.

ХУКСУЗ ал. I.эки хүздүү; хуксуз адам экенсин; 2.балит,кир хүргөн адам; балаңы хуксуз болуп өсту.

ХУКТУ пам. уруунун аты;"кул менен жеген буламык куотурбай койбойт" /мак./ деп,хуктудан бирөө турду.

ХУЛАГАЧ батк. бир нерсени бат-бат хулуп алган киши;азаматым эң хулагач адам болуптур.

ХУЛАМА тал. хулуп,айрып-бөлүп алынган нерсе; хулама болбой конуп өт; алама-хулама дал-далынан кеткен нерсе;боз шинели алама-хулама.

ХУЛГААК жерг. хуланаак; хулгаак да әви менен болот.

ХУЛГУЛУК нск.,чүй хулуучулук; жакшы чөптү хулгулук кылба.

ХУЛДАР кочк. бир нерсенин талкаланып,снйрылып,кийрап бүткөндөгү калдыгы; түлкү теветейдин хулдары.

ХУЛКУНБАЙ зам. жайылган камырдын үстүнө майда эт,хумуртка кошуп,майдан куюп жасаган тамак.

ХУЛКУНТАЙ зам. үстүнө хумуртка,эт кошулуп,май куюлган камыр тамак; галдай,челпек,каттама,хулкунтай,камыр палоо жасалат.

ХУЛКУРС зам. килемдин бир түрү.

ХУЛМА ал. койду түнк сокп,үйлөп келдетип,анан териге нснк суу куюп,жүнүн жылытып алуу; койду хулма кылып сойгула.

ХУЛМАКЕЙ нск. бир нерсени хула берүүчүлүк; анын хулмакейтитмакейи жаман да.

ХУЛМАЛАКЕЙ нск. кайра-кайра хулмалап жибергендик; хулмалакей кылган экенсиңер ээ?!

ХУЛУК I тал. тамеки жалбрактарын үзүп жыйноо; сен бүгүн

кулукка чыгасыңбы?

КУЛУК II пам.1.чарыктын жогор жак бөлүгү; 2.пам.,өзг. чокой,маасы жамай турган жука тери; кулукту жибит,маасы жамап алайын; кулук пайда өзг. ордо ойнунда чүкө атып жаткан адамдын туура же туура эмес атып жатканын тескеп кароо.

КУЛУКТА-тянш. аңды; аларды кулуктап жүрүшүвүз керек.

КУЛУКЧУ жерг. 1.өтүк ултарган,жүгөн өргөн,мөкү жасаган кесиби бар адам; 2.пам. чарык ийлеген киши; 3.өтм. терилерди тытып адат алган кайыпчы ит.

КУЛУНЧААК нок. кулуна берме адаты бар жандык; кулун-кулун кулунчак,келесинен кулунчаак.

КУМ: кум кыл жкол. бириктир,данакерле; мана шуну кума кыла койчу,кагылайын.

КУМА чүй терг. чычкан; кума койдум журтуна,тайганаттын бутуна,ана-мына дегиче,кирип кетти астына /таб.чычкан/.

КУМАА батк. кума күн; кумаа күнү бир ишкөс болот деген /илгерки ишеним боюнча бул күнү ууга,жолго,көчкө чыгышкан эмес,жаңы кийим бичиппеген,анткени бир кырсык болот деп ойлошкон/.

КУМАК чүй I.табышмак; 2.терг. ичеги карын; атам айткан кумак,айланып жаткан кумак,токой толгон кумак,толгонуп жаткан кумак /сал. каз. кумбак/.

КУМАЛА I-лейл. 1.томолот,тоголот,тегерет; 2.томолон,тоголон,тегерен; ондо барба,кумалап өлөсүң.

КУМАЛА II чүй I.бир бөлүк,бир топ; кумаласында да баштанайак болсун; 2.ичк. тоголок; кумала кайдэри пахта экчү

эде.

КУМАЛАЙН батк. жалпы,бүт; кумалайн журт ол баланы сыйлайт.

КУМАЛАК сш I.кумакей; ачалак/к/а кумалак; 2.өтм. эркектин жыныс мүчөсү; 3.зам.,ал.,жерг. тымолок,тоголок; кумалак кылып салат; 4.жкол. малдын тоңгон,катып калган заңы; үйдүн кумалагындай таш.

КУМАЛАКТА-лейл. томолокто; ону кумалактап бургап жүгөр.

КУМАЛАТ-батк. томолот; кумалатса жанн жок,мустаса жанн жок /таб. камыр/.

КУМАЛЫК жерг. I.кума күнү /өлгөн адамга арнап/ куран окуп,өлгө тамак берип,бата кылуу жөрөлгөсү; 2.ал. жетилик; кумалыгында эл келет.

КУМБАК лейл. табышмак; сексен сегиз болоду атка жеңил бектерсенүз,сл кумбакты тавуп таза асант,жеңдирип акылына ойлонсонуз /таб. уваса/.

КУМГАК тал. элес;көрүнүш,караан; жаткан төөнүн кумгагындай корум таштар.

КУМГАКТАШ-түшт. оролош,томолоктош; экөө кумгакташып кулашып төмөн түштү.

КУМГУЧ жерг. куюп кала турган нерсе; атандын алдырыдан салынып,энеңдин ачкычынан кумгучу /таб. бычактын кынн, кайчы/.

КУМДА-ал. эп келиштирүү,жамдоо; эптеп эле кумдап койду.

КУМДАШ-батк. томолоктошуп жуурулушуп калуу; энгир жанчылып,талкан болуп,кумдашып гүнөрөгө айланат.

КУМЕКЕЙ тал. кумакей.

ХУМКЕЙ: ачыкей-хумкей чүй ачакей-хумакей,өкчөмөк ойну,

ХУМУ баткч. тоголок,хумуру сымал келген кашык,чайнек ж.б. буюм; эже,хуму чайнегиңди бериң.

ХУМУК пам. I.бүтүк; 2.өтм. каранғы; көзү хумурткадай хумук.

ХУМУКЕЙ чүй хумакей /сал. ачакей-хумакей/.

ХУМУЛАЙ лейл. хумурай; хумулай хурттун катарида /түндүк говорлордо "хумурай",Баткен,Жерге-Талда "үргүлүү" деп айтылат/.

ХУМУНКУ нск. хумулуцку; көзү хумунку каапыр бирдемени бакпаар бекен?

ХУМУРА: мамыра-хумура ал. бейпил; эл мамыра-хумура жатат.

ХУМУРАН чүй терг. чычкан.

ХУМУРАН: хумуран казык зам. суурдун бир түрү.

ХУМУРТКА: хумуртка чапмай нар. оюндун аты; хумуртка чапмайды күндүз ойнойт.

ХУМУРУЛАН-суз. томолоктошуу; атлас көйнөгү хумуруланат.

ХУМУРЧАК чүй өсүмдүктүн аты; ай,хумурчакты табаар бекем.

ХУМУШ: кол хумуш нск. кара иш; кол хумушу деле жан тындырбайт /сал. каз. диал. кол хумыс/.

ХУМУШКЕР ккол. хумушчу; э,бу биздин хумушкер.

ХУНӘРМӘР жерг. шок; хунәрмәр кыздын тойуда,жене.

ХУНТУККАНСЫ-тянш. хунтуккансы; көйлөп берсем хунтуккансыйт.

ХУНУШПРИҢ жерг. баланы эркелеткенде колдонулуучу сыйдык сөз; хунушприним,отун алып келчи!

ХУПАЙ;ак хупай ичк. чоң жоолуктун бир түрү /илгери Памир тарапта,товар кетише элек учурда,жергиликтүү кыргыздар аркар-кулжанын терисин аябай жука иштеп,жоолук жасап, кыз бергенде аны белек катары беришкен.Мурун ошол жоолук "хупай,ак хупай" деп аталган/.

ХУПАЛАК ал. жерге жабышып өскөн нерсе /козу карын,беде ж.б./; козу карын хупалак өсөт /сал. жапалак/.

ХУПАР ичк. терг. кымыз; узун-узун упарым,ичиде бар хупарым.

ХУПКА тал. I.тамекинин папирос жасоого илайыктап кесип койгондогусу; тамекини хупка-хупка кылып койду; 2.түнд. жука,калдырак кылып чала бышырылган камырдан жасалган тамак /түштүк говорлордо "чаваты" деп аталат/; кургак хупка өзг. майга салбай туруп адегенде тогуз кабатты жеке-жеке катырып алып,анан сорпого же сүткө салып жеүүчү хупка; куруч жок кургак хупка кылып бердим; куруч хупка ноок. май сүйкөлбөй жен эле жасалган хупка; майлама хупка ноок. каттап-каттап май сүйкөлүп жасалган хупка; майлама хупка жасайт эле; оромо хупка каймак сыйпап жасалган хупка; каймак хупка менен чай ичет;оозмо хупка калыңыраак жасалган хупка.

ХУПТАМА баткч. хуптап-хуптап бышырылган хупка; хуптамадан көөгө салып чаваты кылып берди.

ХУПУТАК баткч. балдардын ойнунун бир түрү /хуп+ва+так?/; хупутак ойнуда сөөктү колуга бекитип ойнойт.

ХУР: хугу-хур баткч. жук,калдык; ундун хугу-хурун шыпырып кой.

ХУРА пам. коро,жолдош; хура,сен бу иште чатак кылдың,кет-

тик,жура.

ЖУРАП лейл. өсүмдүктүн аты; журап,катран,шивак бар.

ЖУРТ өзг. I.жыйналыш,чогулуш; журт кылды; 2.түнд. ал,калк ый,кокуй,журт эмне дейт,бет калдыбы,эми?!; 3.үйдүн,айылдын көчүп кеткенден кийинки орду; журтта эчтеке жок; коргондуу журт ичк. негизги уруулардын өкүлдөрүнөн турган топ,айыл; күлөң журт калайык,көпчүлүк эл; күлөң журтка мактайын; улуу журт исх. ат-тойдо чогулган көп эл; улуу журттун кеби бар.

ЖУРТКАНА зам. жакты көргөн журт; күзгү конгон сары журт, журтканадан Сумсарым.

ЖУРТКӨРЧИЛИК ал. кыздын атасы күйөө тараптан элге чачын берүү үчүн кошумча ала турган салык /пул,мал ж.б./;менин журткөрчилигим бервейсиңби дейт.

ЖУРТТУУ: журттуу адам зам. кош бойлуу аял.

ЖУРТТУК чүй илгери ар бир түтүнгө бирдей салынган чыгым; түтүнгө бир сомдон журттук салды.

ЖУРТЧУ: кал журтчу лейл. таз кору; кал журтчу деген бар.

ЖУРУКТАШ исх. тукумдаш; журукташ,тилдеш кайран эх.

ЖУРСАК лейл.;пам. I.койдун эки жагар ургаачысы; 2.көрг. чебич,токту; жусак калды кысыр калды; 3.тлнш. бир жыл болгон тоо эчки.

ЖУСЕЙ кетг. өсүмдүктүн аты /дунган эми өстүрөт/; жусей-бесей дегендери эле бир укмуш.

ЖУТ I-лейл. утуу; аттиктн ким жутуп алса,ол ала берет.

ЖУТ II: Ороз мерген жуту пам. бир жылдары жай айында кар жаап,Ороз аттуу мерген жутта калып,мал кырылган учур;

Ороз мерген жуту болголу болду.

ЖУТА кочк. I.чай,пияз аралаштырылып жасалган токоч;тез жута касал живерчи,жеп алалы; 2.чүй дунган эли жасай турган мантуунун бир түрү; жутанын камыры жука жайылып,кайчак же сары май сыйпалат /буга майда тууралган сабиз, ашкабак,пияз,сизык,эт салынат/.

ЖУТААНАК исх. жутунуп турма,жутуп ийме адаты бар мал-жан; жутаанак түгөт эмне болор экен.

ЖУТАМЧЫЛЫК тлнш. жутчулук; калың кар түшүп,жутамчылык болду.

ЖУТАҢКЫ исх. I.ачкорок,ач көз; жүдөп жүргөн эле бир жутаңкы экен; 2.пам. уруунун аты; жутаңкылар "копту" уйаттап, мазактап жүрүп калтырдылар.

ЖУТКААК жерг. жутаанак; жуткаак жерге барва жутуп алат.

ЖУТКУЛУК исх.,чүй жутуучулук; ал бозону жуткулук кылбасын.

ЖУТКУНЧАК батқч. алкым.

ЖУТКУНЧААК батк. соргок; жуткунчаак,катка чымын учса,конок келет деп сүйүнүп жүрөт.

ЖУТКУР тлнш. күндүзгө салынуучу капкан /бул капкан суу түбүнө салуу үчүн колайланып жасалат/.

ЖУТКУЧУЛ исх. жутуп,соруп жок кылып жиберүүчү адаты бар адам; жуткучулдун бири—тиги тиши кетик.

ЖУТМА батк. I.сормо,тартма саз; жутмадан бир сыйыр алган; 2.исх. күн боегондо боектун жакты сиңип кетиши;3.исх. кичинекей жутуп жиберме кайырмак; балык/к/а жутма салып отурам /сал. каз. кирг. жутпа "кайырмак"/.

ЖУТМАКЕЙ исх. бир нерсени өзү-жутуп жок кылуучулук; жут-

макейи кийин да!

КУТУР-батк. кутқур; келе маңа мен кутуруп койойун.

КУУГУЧ жерг. I.куула турган кир-гок; кууғучтарды кумуп алайын деп колум тийбей жатат; 2.лейл. өлүктү кууган адамга берилүү;чү аңы; казан кууғуч зам.,суз.кыл кууғучтун бир түрү;керегеде муштай гөш /таб. казан кууғуч/; кир кууғуч суз. илеген;кыл кууғуч түнд.I.казан-аяк,тазалоо үчүн кылдан жасалган кууғуч;2.ар.,суз. өсүмдүктүн аты /бул өсүмдүктүн башынан кууғуч жасалат,ал өзү чачырап,мочалка байлап өсөт/; кыл кууғучтан үзүп келип,казан кууу.

КУУК батк. жакын,жилуу /көзгө карата/; көзгө куук көрүнөт; карангы куук батк. кечке куук; карангы куук--куптан пейит.

КУУКА нск. тар капчыгай.

КУУКСУЗ,нооқ. кууңбаган кир адам; кууксуздар жоголду.

КУУКУР оң I.томаяк;калчыбагыр; өнчү жерди билесиң да кууқур; 2.пам. эки күздүү; кууқур болво,ак сана.

КУУМАЛ өзг. I.тузу жок жасалган күрүч аш; кууманды оору адамдар ичпөт; 2.чүй сууга салынып,каны качырылган ак хем /бул бүркүтгө берилет/.

КУУНГУЛУК нск.,чүй кууңучулук; отто кир самынга экинчи кууңгулук кылбасың.

КУУРА-кочк. мемире; таң алдында тоо-талаа кууран жатат.

КУУРАТКАН түшт. куурат; кууратқан ичип ал.

КУУРКАН:сайма кууркан нар. тыкы саймаланып кооздолуп жасалган кууркан; каргышына калбайын,сайма кууркан жасатпайын,өз көөнүнө койолу дедик; эт кууркан ал.,тянш.шейшеп кадалган кууркан /сал. эт төшөк/; эт кууркандн шейшептеп кой;

КУУРТКАН пам. кууркан; кууртқан каптап койдум.

КУУТ: кой куут жкол. кой күпкө;

КУВА ккирг. сарымсак.

КУВӨК тал.,өзг. тамеки аралыгындагы майда арык;тамекинин кувөктөрү киска тартилиптыр.

КУВӨР-түшт. к. жүгөр; койго жувердум.

КУГӘРМӘ нооқ. к. жүгөрмөк; иргитса ыраак таш кетет,жүгөрмө жүдө жак кетет.

КУГӘРМӘК жерг. кубарымбек; жүгөрмөк тил өвөйсиң.

КУГЕН чүй жүгөн; жүгөнди шалдырттатып кайда көнөдү.

КУГНАМӘРК ичк. жаның чыккыр,жайрап калгыр; жүгнамөрк,бүгүн не окумга барбадың?

КУГНАМДӘР ичк. к. жүгнамөрк; уйкусу катык жүгнамдөр.

КУГӨН: бөш того жүгөн пам. ооздуктун эки жагынан кош того коюлуп,эки жагына тең кош кайыш чылбыр тагылган жүгөн; жабдык жүгөн жолборс,илбирс ж.б. сүрөттөрү түшүрүлүп, ар кыл орнаменттер чөгөрүлүп,күмүштөлгөн кооз жүгөн;жалпак жүгөн нск. жаак-тумшугу,көкүл бастырғычы жалпак келген жүгөн; кайма жүгөн өзг. жаак-тумшугуна майда-майда тегерек того чөгөрүлүп,кайышы эки жиңелеп тигилген жүгөн; кайык жүгөн пам. кайып туруп тигилген жүгөн; кайма жүгөн нск.,жкол. көн гана кайыштан эч кооздолбой эле жөнөкөй жасалган жүгөн; күрсө жүгөн түшт. "күрсө"аттуу кооздук чөгөрүлгөн жүгөн; ондон күрсө жүгөн алып келдиң.

ви?; орус жүгөн пам. фабрикадан жасалган ноктоосуз жүгөн; нокону жүгөн өзг. он алты өрүмдөн жасалган жүгөн; тикме жүгөн ичине кайыш салып тигилген жүгөн; жүгөнү бар эл алб. урук-тукумдуу, теги бар эл.

ЖҮГӨНЧҮ жерг. жүгөн өрүүчүлүк кесиби бар адам.

ЖҮГӨР-ичк. жибер; бүргап жүгөр айландыры-айландырып ургытып жибер; сана жүгөрдү сага жиберди.

ЖҮГӨРМӨК өзг. жубарымбек; жүгөрмөк көргөн.

ЖҮГӨРҮ түшт. дан өсүмдүгүнүн аты /сабагы, даны. Бул өсүмдүк түндүк райондордо өспейт. Түндүк райондордо "жүгөрү" деп аталган өсүмдүк "мөкө" деп айтылат. Жүгөрүнүн даны башында болот да, топ болуп чыгат; даны бүүдайдыкындай кичирээк келет, тоголок болот/; ач жүгөрү каро. жүгөрүнүн бир түрү; ач жүгөрүдөн кече жасайт; орус жүгөрү мекенин бир сорту; кече жүгөрү шыпыргы; ак жүгөрү жүгөрү өсүмдүгүнүн бир түрү /бул жүгөрү башынан топ дан байлайт, данынын өңү ак болот, сөңгөгү 2-3 метрден ата бийиктикте өсөт/; абдыкалык—мойну салык /таб. ак жүгөрү/; кызыл жүгөрү жүгөрүнүн бир түрү /бул жүгөрү да башынан дан байлайт, даны майда, өңү кызыл же бозомук кызыл болот. Бою-нун бийиктиги 1-1,5 метрден аспайт/; чай жүгөрү нооқ. айым шыпыргы өсүмдүгүнүн үрөнү; чай жүгөрүнү сээп, өсөндө, пышканда шыпыргы кылат.

ЖҮГҮ: келин жүгү тал., сүз. жаачы; келин жүгү кеп.

ЖҮГҮРТҮЧТӨ-жерг. к. жүгүрүктө; "жаккын айак—үйдүн гүлү" деп жүгүргүчтөдү.

ЖҮГҮРТ: жүгүртө бас атб. жүртө бас; синар тизелейт, жүгүртө басып отурат, малдат токунуп да отурат.

ЖҮГҮРТМӨ ат. 1. кымызды дем албай, тепкей, түбүнө бир ууртам да калтырбай ичүү жөрөлгөсү; 2. ыр чыны, ыр аяк; 3. иск. шырдактын, туш кийиздин четине же ортосуна жүргүзүлүүчү ак кызыл оюу, сайма; 4. өзг. аркандалып отко коюлган аттын жибине экинчи бир атты чылбыр менен байлап коюу жөрөлгөсү; 5. түнд. куш, бүркүттүн бутуна байланган тартма; 6. ит байланганда ары-бери жүгүрүп туруу үчүн тартылган узун зым; итти жүгүртмөгө байлап койчу; 7. таар соккондо үч-төрт казык кагып, анан жип жүгүртүп, эки кабаттап алынган жип.

ЖҮГҮРТМӨЙ пам. 1. киркалай отуруп алып, бир идиш менен тыбай жүгүртүп кымыз ичүү жөрөлгөсү; бизде жүгүртмөй деген болот; 2. ыр чыны; жүгүртмөйгө отурдулар.

ЖҮГҮРҮҮ лейл. эриктин "гөлдөлөңгө" өткөрүлгөн кезиги; жипти жүгүрүү киргенден кийин күзүктөйт.

ЖҮГҮРҮК пам. күлүк; бут жүгүрүгү—аяка, тил жүгүрүгү—баяка /мак./; теке жүгүрүк ат. кеч күздө жүгүргөн учур; теке жүгүрүк бамталды, кар түшө бамтайт.

ЖҮГҮРҮКТӨ-жерг. убара болуп жүгүрүү; келсе жүгүрүктөйт.

ЖҮГҮРҮКЧҮ сүз. күлүк; өзү да жүгүрүкчү ат.

ЖҮГҮРҮШ зам. эриктин көлдөлөңгө өткөрүү; Бүбүмайды эйтип кел, гилемди жүгүрүшсүн.

ЖҮГҮРЧӨӨК ат. күдөөк; жүгүрчөөк мал токтобойт.

ЖҮДӘ лейл. эң, абдан; жүдә йам.

ЖҮДӘӘ баткө. ажырашуу, таркап кетүү; жаңган чакканда жүдөө, от жакканда дос /мак./.

ХҮДӨН-тоң хүдө; уч күн хүрүп айавай хүдөнүп калды.

ХҮЖҮ: ахы-хүхү нок. майда-чүйдө ушак-айың;сөз; ахы-хүхү деп хүрүп өмүрүн өтүп жатат.

ХҮЖҮЙ ҳкол. I.алк,аппетит; 2.этн. кекиртек,өңгөч; кундуз хүхүнүн созуп жемди алайын деди.

ХҮКҮР батк. камыр сүзгүч; хүхүрү бар,алып келин.

ХҮЗ I ичк. I.илгерки уруулар тобу; хүрт үстүнө кидирип хүзду көрдүм халдарым; 2.кокон бийлигинин мезгилинде сыпайылардын хүз-хүздөн топко бөлүнүшү; мурдагы сыпайылардан куралган хүздөр; кырк хүз зам. илгерки убакта Самаркант тарапта жашаган өзбек уруулары; түмөн хүз Заамин районунун тегерегинде жашаган өзбек элинин илгерки топ аты; өзбектерди чакырса ону түмөн хүз дешет;бири жан хүз ♦ батк. дүмбүл,маңыроо /кейиген учурда айтылат/.

ХҮЗ II: хүз аарчы нок. дасоромол; хүз аарчыны белек кылып берет; хүз көрүштүрүү түнд. кыз менен күйөөнү адеп көрүштүрүү жөрөлгөсү /бул үчүн кыздын жеңеси жеңкетай алган/; мөмө хүз кочк. татынакай өң; баланын мөмө хүзү күлүндөп,бакыраң көзүндө кубаныч.

ХҮЗ III-пам.,жерг. I.сүз; келде хүзгөн өрдөктөй бойунунан кайдарым; 2.пам. карды жирөө; ча,серке,эркеч баштай-десек,ол жаныбар карды хүзүп кете берет; хүзүмду кылвайт ♦ нооқ. кадыр-көңүлүндү сийлавайт.

ХҮЗӘ өзг. картадагы бетя калды ойну; бизде хүзә дейт,бети калды дейт; ислими хүзә жерг. сайманын бир түрү.

ХҮЗГИН пам. көгүш түстүү,айнелүү келген өсүмдүк.

ХҮЗДӨМ түшт. көмкөрө; хүздөмүнөн жатып алды.

ХҮЗДӨМӨ жерг. өңдү көрүп хүз тайган адам;о хүздөмө келип калат эде,имне болду экен?; эки хүздөмө ҳкол. эки хүздүү; эки хүздөмө биреңге кара санайт.

ХҮЗДӨМӨНДӨ-ҳкол.бет мандайынан жылтылуу;хүздөмөндеп жигна.

ХҮЗДУК ичк.,зам. I.шакек; кыздарга хүздүк сал /"хүздүктүн" бетинде көзчө болот да аялдар салынат,ал эми "шакектин" көзчөсү жок болот,аны аялдар да,эркектер да салынат.Памирде хүздүктүн: өрмө хүздүк /сагагы өрүм өндөнүп жасалган түрү/; көз койгон хүздүк /таманына"көз"конулган хүздүк/; жөн хүздүк /кооздолбой жөнөкөй жасалган хүздүк/ деген түрлөрү болот.Хүздүккө "сай кеште,ит күйрүк,жылдызча,кой көз" деген орнаменттер салынат/;2.сүз. мокка тагылып,төштүн кемирчек тушуна келген тегерек кооздук; сары алтын хүздүк мойнунда; 3.терг. тырмак;беш колумда беш хүздүк;он колумда он хүздүк /таб.тырмак/; хүздүк салгыч зам. "хүздүк салмай" ойнунда биреөнүн колуна шакек сала турган киши; хүздүк салмай зам. шакек катмай ойну; хүздүк салмай—жаштар ойну; хүздүк салуу жерг. сырга тойдо кудалашкан кыздын колуна /сөз бүткөндөн кийин/ шакек салуу жөрөлгөсү; сырга тойдо колуга хүздүк да салавыз; шакек-хүздүк жерг. үйлөнүү тоюнун алдында жигиттин энеси тарабынан туугандарынан,айылдаштарынан шакек,хүздүк,буюм,күзгү,ийне-жип ж.б. майда-баратат буюмдарды чогултуп,кызга алып баруу жөрөлгөсү;шакек хүздүк сура /бул жөрөлгө Жерге-Талдын жаңыктарга жакын айылдарында жолугат/.

ХҮЗКҮН-батк. хулун; менин уулум ончо хүзкүнө бервейт.

жүзмө: жүзмө-жүз түшт. бетме-бет; өзү менен жүзмө-жүз көрүш.

жүзөк сүз. к. жусак.

жүзтә сүз. жүз даана; кайтарганым,күткөнүм эки жүзтә.

жүзү ккнрг. өлгөн адамды эскерип үч ай өткөндөн кийин ага арнап элге тамак берүү жөрөлгөсү.

жүзүм: ак жүзүм түшт. орточо шриндиктеги өңү ак жүзүм;ак кишмиш жүзүм уругу жок,өңү ак мейиз жүзүм; ак мускат жүзүм вино жасай турган өңү ак мускат жүзүм; ак чәрәзкәп жүзүм аппак,чоң,тоголок жүзүм; анжийән кара жүзүм өңү кара тоголок жүзүм /сиягы,Анжиян тараптан тараган болсо керек/; байан жүзүм жүзүмдүн өңү көгүш бир сорту; жер жүзүм I.жүзүмдүн даны сымал дани бар жапайы жүзүм /өсүмдүк/; 2.жерден өйдө карай түз жигачка артилиш өстүрүлгөн жүзүм; кара кишмиш жүзүм уругу жок кичине кара кишмиш жүзүм; кара томолок жүзүм мөмөсү чоң,өңү кара томолок жүзүм; кишмиш жүзүм уругу жок,мейиз жасалуучу жүзүм; коргол жүзүм майда,корголдой тоголок кара жүзүм; кәттә коргон жүзүм абдан чоң,мөмөсү салмактуу,бир сабагы 5-6 кг түшүм ала турган жүзүм; курванбашы жүзүм лейд. өңү агыш кызыл келген жүзүмдүн сорту; курванбашы жүзүм ак жүзүм,хасек өрүк бар; кызыл дәрәги жүзүм өңү кызыл, даамы шрин,дандуу жүзүм; кара мускат жүзүм өңү кара,вино жасалуучу жүзүм; нимрән,нимаран жүзүм мөмөсү көпкө сактала турган,тоголок,ак жүзүм; өгүз көз жүзүм тоголок, чоң,барсайган жүзүм; үсөлү,өсүнү жүзүм жүзүмдүн сүйрү түрү; ангур жүзүм түшт. өңү кызгылт тоголок жүзүм;ангур

жүзүм даамына кирё элек экен; бактырайы жүзүм сүз. бийик,талы жоон,мөмөсү сүйрү,өңү ачык жашыл,кабыгы жука, сулпу ширелүү жана эттүү жүзүм; бактырайы жүзүмдү да жөөрөнц; бийи жүзүм жерг. жүзүмдүн бир сорту; чарвак толгон бийи жүзүм; дарайы жүзүм сүз. жүзүмдүн бир түрү /мөмөсү чоң,тоголок,даамдуу келет/; жапайы жүзүм сүз. талаада жапайы өскөн жүзүм; зәңгәри жүзүм ноок. жүзүмдүн бир түрү /өңү ак,даамдуу,эттүү,жылмакай жүзүм/; ит жүзүм сүз.,батк. өсүмдүктүн бир түрү /жүзүм сыяктуу уругу болот,чымчык жейт,өтө бийик өспейт,уругу кызгылт түстө болот/; ит жүзүмдү кармап колун бойоп алыптыр; нәмәнгән жүзүм ноок. мөмөсү чоң-чоң,эттүү,жылмакай,таттуу жүзүмдүн түрү; орус жүзүм батк. көп бийик өспөгөн,түшүмдү мол берүүчү,анчалык таттуу эмес жүзүм; колхоздун орус жүзүмү жүдә бопту эә; өгүз көз жүзүм түшт. жүзүмдүн бир түрү /барсагай,чоң,тоголок келет/; печек жүзүм сүз. жүзүмдүн бир түрү; тәгәви жүзүм жүзүмдүн бир түрү; хусәйни жүзүм агыш түстө сүйрү келген даамдуу жүзүмдүн сорту; хусәйни жүзүм жегенче кетиц; чилги жүзүм майда дандуу жүзүм /анын: кара чилги,кызыл чилги деген түрлөрү болот/; чүрвөкү жүзүм өңү ак,балыракай жүзүмдүн сорту; чилдик жүзүм жүзүмдүн бир түрү; шакалан жүзүм ширелүү, бал даамдуу жүзүм; шәкәр әңгүр өтө таттуу кара жүзүм; шывырган,шыпырганы жүзүм кара,майдараак жүзүмдүн бир түрү; шалган жүзүм уругу жок,өңү кара жүзүм.

жүзүмзар ккол. жүзүмдүү; жүзүмзардын арасынан көргөндүр.

жүзүмтәк түшт. жүзүмдүн сабактарын өйдө тик көтөрүп туруу

үчүн жасалган,чарчиланып,узун-туурасынан атайын чырмалып,байланып коюлган жигач тиреечтер.

ЖҮЗҮТ жерг. соргуч,жуткуч;жүзүт болуп кеткенби?

ЖҮЗЧҮЛҮК өзг.гектар;түшкө дейре эки жүзчүлүк мөкө сугарды.

ЖҮЙӨӨ пам. көө; мурду муртаз,карды картаз,атка минбес,жүйөө жүрбөс /таб. чөөгүн/.

ЖҮЙӨӨЧҮ лейл.,өзг. к. жүйөө; аттуунга жүйөөчү жете алвайт.

ЖҮЙӨӨ кочк. эп,туура; чалдын кебин жүйөө көрдүк.

ЖҮЙӨӨЛӨШ иок.,жүмг. жүйөөгө жигүү; бирин-бири жүйөөлөшөт.

ЖҮЙРҮК зам. жүгүрүк,күлүк; кара көк аттын жүйрүгү.

ЖҮЙҮР: жүйүр баш ичк.I.алды бириктирип,баш коштуруп башкарган киши; ол жүйүр баш киши болгон; 2.этн. менин чоң атам—жүйүрбаш;

ЖУК I түнд. I.оромпай ойнунда кийим жийилган тегерек орун; 2.жашынмак ойнунун башталган жери; 3.батк. зигир,жапгак, данек,апийимдин уругу сыяктуу май чыгаруучу заттар; жук тапкыча карыкойдун каллөси пишат да,жаш койдун каллөси шылынат; жук алды жерг. I.саймаланып жасалган тор чачы /көбүнчө жук жыруучу нерсенин этегине тартылган материалга тигилет/; "жакшы жашоо—бейиш,жаман жашоо кейиш" деген мәтәл әйтти жук алдынан тигип жатып; 2.жүктүн алдына коюлуучу жигач текче; жук жийар түнд. кыздын төркүнүнөн келген жууркан-төшөктү биринчи болуп /тийип берип/ жыру көрөлгөсү /ал үчүн сый алган,Жуну кыз-күйөө накелешкенден кийинки төшөк жыгыр көрөлгөсү менен аралаштырууга болбойт/; жук жыймай жиол. кыздардын ойнунун бир түрү; кызга маал алачык жасашып,жук жыймай ойношот;

жук көрүү түнд. кызга арналган жууркан-төшөктөрдү көрүү көрөлгөсү /бул көрөлгө боюнча кыздын ата-энесине кандайдыр бир мал берип,анан букмдун ичинен каалаганын алып кеткен/; жук салды сөкичек; жук тарткыч өзг. жук жийганда тоголонуп кетпес үчүн үстүнөн тартып коё турган сызма; жук тарткычы жактына жарашып турат.

ЖУК II уваса жук өзг. к. уваса,васа.

ЖУКТУУ: жуктуу айал тал. боюнда бар аял.

ЖУКУ жерг. төөнүн оор жүк көтөрүп,алыс жолго жүрө алган чыдамкайлуусу; чыдамкайлыны жүкү деп атаган.

ЖУЛ I жерг.,пам. килемдин бир түрү; эшигини жүл килат;гажары жүл зам. гүлдөп согулган таар сымал килем.

ЖУЛ II жерг. бир канча адамдын биригип бир күү чертиши.

ЖУЛАЙ сүз. к. жүнөн; пахта жүлөн салынып алыптыр.

ЖУЛБАРАК зам. жүнү узун киркилган килем; жүлбарактын жүнү узун болот.

ЖУЛГӨ жиол. I.тамдын,коргондун урандысы;нугу; жүк деген дөбө,айланасы эки коргондун жүлгөсү /жүк элинин атыша байланышкан эски коргондор,арыктар,дубалдар,жер-суу аттары Ысык-Көлдө,Жерге-Талда ж.б. райондордо көп колугат/; 2.тал. I)эски жолдун изи; 2)созулуп,билинер-билинбес болуп ичке чыккан түтүн.

ЖУЛГӨЛӨН—жиол. ичкерүү; бир таман узун жол жүлгөлөнүп.

ЖУЛГУН тал. өсүмдүктүн аты /жүүн-жүүн болуп,көк жашыл тартып,суу боюнда өсө турган чөп/

ЖУЛГУР тал. кирк жүүн; ным жерде жүлгүр өсөт.

ЖУЛДУР батк. эскилиги жетип,тамтыгы кеткен кийим; жүлдүр

чапан алыптыр.

КҮЛДҮРӨ-батк. үлдүрөп ал кетүү; күлдүрөп араң жүрөт.

КҮЛКҮГҮЙ нск.,чүй көзүн күлкүйтүп жүргөн адам; күлкүгүй көз,көзүндү күлкүйтпөй отур.

КҮЛКҮЙМАТ нск.,чүй к. күлкүгүй; мамындай-мамындай күлкүймат.

КҮЛКҮЙҮҢКҮ нск.,чүй күлкүйүбүрөөк тарткан нерсе; көзү күлкүйүңкү тартып турат.

КҮЛКҮК түнд. көзү күлкүгүй адам; чаңга бөлөп түмчуктурдун күү күлкүк.

КҮЛКҮРС зам. тилке-тилке согулуп,анан бириктирилип,күнү такырайтылып кесилбеген килемдин бир түрү; көкмөрүгө килемден,күлкүротан койот.

КҮЛШӨЧ лейл. ат жабуунун бир түрү.

КҮЛШӨЧТӨ-лейл. жабуула; күлшөчтөп койойук,чымын конбосун.

КҮЛҮК түшт. күл көпчүк; атымдын кәттә күлүгү бар эде.

КҮЛҮКЧҮ тянш. I.оокатман; 2.бир нерсени алыптырып-уруштуруп оокат кылган адам; күлүкчү акенин аймагындагылар кийналган жок.

КҮН: **койон күн** зам. өсүмдүктүн аты; **ор күн** көчк. бүркүт балапанынын ак күбү түшкөндөн кийин чыгуучу жүнү; **күвүн күвүду,ор күнү чыкты**; **күн тытар жжол**. битир,зыкым; **күн тытар неме такымын жеген**; **күнүмөн жаттым жжол**. көндүм, макул болдум; **мен дагы күнүмөн жаттым**.

КҮНӘЙ батк.,жерг. шалы жоолук; **кайдан тааптыр күнәй оромолду?**; **бел күнәй** жерг. белгө байлана турган жоолук /аялдар курчанат/; **бел күнәй берсе не болот**; **жибек күнәй жибек жоолук**; **жибек күнәйи өскүрүп калыптыр**; **кемчир күнәй күнәй жиби бышык жиптен токулган жоолук**; **кемчир күнәй азыр арзывай каган**;**пахта күнәй** батк. көбөзден ийрилип согулган жоолук; **мәнәзиндә пахта күнәй бар экен**; **чий күнәйй күн жиптен токулган жоолук**; **кызыл гүлдүү чий күнәй сатып алдым**.

КҮНӘЛ өзг. к. күнәй; **башымда күнәл оромол**.

КҮНӘҢӘ пам. к. күнәй; **пахта күнән,чиниги күнән болот**.

КҮНДӨШ түнд. бир типтүү,окшош; **булар күндөш кишилер**.

КҮНЕ пам. көбөөгө бастырылган ичке тилке,күндүү тери.

КҮНЖҮ-түшт. чүнчү,күдө,жабырка; **куса болуп күнжүду**.

КҮР: **күр экен** түшт. күргөн экен /өткөн чакта/; **бакты аралап үзүп баса күр экен**.

КҮРӘ жерг. коро,жолдош; **күрә,бир эшүвлә кылып бер**.

КҮРГҮЛҮК нск.,чүй күрүштүк; **ошону менен күргүлүк кылбасын**.

КҮРДӨ-тал. өзөчүт; **бейшти көздөй күрдөсүн**.

КҮРДӨК чүй бир жерге токтобогон мал.

КҮРӨК тал.,чүй күрөк; **күректеги сөс**.

КҮРКҮН ал. топоним; **бул айылды Күркүн деп айтат** /бул топоним орус тилиндеги Юркин деген аттан калган,анткени бул адам 1930-жылдары ошол жерде колхоз уюштуруп,жаңы селону негиздеген/.

КҮРМӨЛ ичк. күрүштүк /ат/.

КҮРӨГӨЧ ал. күрөөнөк; **Авылдын аты күрөгөч чыкты**.

КҮРӨЙҮН батк. айланайын; **сага күрөйүн** /балдарды эркелетүүдө айтылат/; **күчүңө күрөйүн! тегеренип кетейин!**

КҮРӨК пам. I."ү" түрүндөгү белги; 2.ушул формада малга

баснлган тамга,эн; 3.өзг. туш кийиздин капкалдыриги; хүрөгү менен дем алат; 4.батк. өпкөсү жок;ач хүрөк пам. хүрөктүн толтосу; ак хүрөктү билевисин?; хүрөгү хука ∆ керг. коркок; хүрөгү хука,корко берет; хом хүрөк лейл. эр хүрөк; хом хүрөк Сөвиттин жолворс снйак сүрү бар;там хүрөк пам. мээримсиз.

ХҮРӨКӨЙЛҮ ххол. хүрөктүүлүк; аке ай,сенин хүрөкөйлүгүң!

ХҮРӨКСҮ-пам. корк,айбык; ол "жакты кыз—жакадагы кундуз, жакты жигит—көктөгү жылдыз" деп хүрөксүйт.

ХҮРӨМӨЛ суз. к. хүрмөл; хүрөмөл ат менен хүрсө;

ХҮРӨРМӨН чүй хүрүштүү.

ХҮРҮТҮЛ-керг. хүргүзүл; өзбек тилиде хүрүтүлөт.

ХҮРҮШ: кара баргы хүруш ал. ат менен келип-кортуп катуу хүрүү /Гүлчө менен Өзгөндүн ортолугунда жатаган илгерки "кара баргы" аттуу кыргыз уруусунун атка хүрүшүнөн улам айтылып калган сөз/; кылыч тамга хүруш өзг. атка минсе эле келип хүргөндүк /Өзгөн тарапка илгери "кылыч тамга" аттуу уруу өкүлдөрү атка минсе эле келдирип хүрүүчү имиш/; кытай хүруш чүй бөйпөндөп,жйылып,майдалап бат-бат-басуу; кытай хүруш менен бөйпөндөй кетти.

ХУС чүй чыпалак /сөз ойну,к. балта,араа,теше,мис/.

ХУСМӨ чүй төңөлүк,тогоо.

ХУСТӨМӨН тал. хүзтөмөн; ал бала хустөмөнүнөн жыгылды.

ХУСТӨМӨНДӨ-ххол. бет маңдай менен жыгылуу;бугу хустөмөндөп барып кулаптыр.

ХУСТУК чүй төңөлүк.

ХҮТӨ ал. ачкалык; хүтөнү билбей сыртта өскөн.

Кәмбай Мукамбаев

ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ
КИРГИЗСКОГО ЯЗЫКА
I том

Технический редактор З.К.Гаврина
Обложка художника Ь.Ф.Ронка

Подписано в печать 8/П 1972 г. Формат бумаги 60x90 1/16. Бумага писчая. Объем 48,25 п.л. Уч.-изд.29,2 л. Тираж 1000 экз. Цена 1 руб. 94 коп. Заказ 865.

Издательство Академии наук Киргизской ССР, г. Фрунзе, ул. XXII партсъезда, 265а

Типография Академии наук Киргизской ССР, г. Фрунзе, ул. Пушкина, 144

Цена 1 руб. 94 коп.